

ALEXANDRE DUMAS

LUDOVIC AL XV-LEA ŞI CURTEA SA

Alexandre Dumas-père la *régence*

Louis XV et sa cour A. le Vaseur et C-ie, Editeurs, Paris

Traducere şi selecţie de TEODORA POPA-MAZILU

Editura Cartea Românească
Coperta de TEODORA POPA-MAZILU
ISBN 973 – 23 – 0069 – 8

REGENTA
Capitolul I

Înmormântarea regelui – Doamna de Maintenon – Prinţii legitimi – Ducele d'Orléans – Portretele ducelui şi al ducesei du Maine...

— Contele de Toulouse – Filip d'Orléans şi ducesa d'Orléans – Copiii legitimi şi bastarzii ducelui d'Orléans.

La 9 septembrie 1715, către ora şapte seara, un car funerar urmat de câteva trăsuri de doliu ieşiră în linişte din curtea palatului Versailles, străbătură pădurea Boulogne, ajunseră în câmpia Saint-Dénis pe drumuri lăturalnice şi intrară în curtea vechii biserici a lui Dagobert, aducând un mort care venea să-şi ocupe locul alături de predecesorul său, mirat, desigur, de e atât de lunga aşteptare: aproape şaptezeci şi trei de ani. Mortul, care la rândul său avea să-şi aştepte urmaşul vreme de cincizeci şi nouă de ani, era Ludovic al XIV-lea. De ce înmormântarea unuia dintre cei mai mari regi ai Franţei s-a făcut aproape pe ascuns şi pe drumuri ocolite? De ce o asemenea lipsă de pompă regală? De ce drumul în taină către ultimul lăcaş? Pentru că majestatea mortului, una dintre cele mai puternice majestăţi atunci când trăia, acum

nu-l mai putea apăra pe Ludovic al XIV-lea de invective. Într-adevăr, când s-a răspândit vestea morţii regelui, Parisul a tresărit de bucurie, simţind cum se rupe greul jug al unei atât.de lungi. şi apăsătoare domnii, Poporul, atâta vreme nefericit, oprimat, ruinat, dispreţuit, dacă nu cumva chiar urât, poporul bătu din palme, dansă, cântă şi aprinse focuri pe străzi. Locotenentul Poliţiei, domnul d'Argenson, care făcuse eforturi zadarnice pentru a se opune acelui torent de impietate, declară până la urmă că el nu mai răspunde de nimic dacă au de gând să treacă cu cortegiul mortuar prin centrul Parisului. Iată de ce cortegiul trecuse – în drumul lui noptatec şi misterios – prin locurile despre care am vorbit. Cu toate acestea, poporului: nu i-a scăpat acea scenă. Avid şi de alt fel de spectacole decât procesiunile religioase, norodul jurase să nu-i scape acea înmormântare. Şi cum Saint-Dénis era capătul unde urma să se oprească, inevitabil, cortegiul, neştiind ziua în care Ludovic al XIV-lea avea să fie dus la ultimul său lăcaş, parizienii au început să se aşeze, încă din 6 septembrie, pe câmpia ce despărţea Parisul de Saint-Dénis. Pe la ora zece, cortegiul îşi făcu apariţia. Lucru ciudat, niciun prinţ de sânge, niciunul dintre prinţii legitimi, niciunul dintre pairii numiţi de acel rege, niciunul dintre curtenii care, din generaţie în generaţie – stătuseră la taifas în anticamere, aşteptând scularea regelui, niciunul dintre acei oameni nu petreceau pe bietul mort izolat, ce părea mai curând târât în cine ştie ce loc necunoscut decât condus către un mormânt regal. Singurul om tânăr care însoţea mortul era ducele de Condé, nepotul marelui Condé, un bărbat de douăzeci şi trei de ani. O făcuse din pietate? Sau pentru a se asigura că uşa cavoului avea să se închidă definitiv în urma bătrânului rege? Poporul, care aştepta de-a lungul drumului, poporul care, strâns ca la iarmaroc sau ca la târg, îşi amenajase dughene cu mâncare şi băutură, distracţii, scrâncioburi, cântăreţi, poporul care când vedea

o anumită pompă sau, în lipsa unei pompe, o durere sinceră şi adevărată nu s-ar fi abţinut să plângă, poporul deci, văzând modestul cortegiu, înţelese că cei de la Curte îl lăsaseră în seama lui, ca să-i facă o plăcere şi ca să se răzbune, insultându-l pentru opresiunea îndurată. La porţile bisericii Saint-Dénis, tumultul care însoţise cortegiul tot drumul spori. Unii s-au repezit să răstoarne carul funebru, alţii au vrut să rupă în bucăţi şi sicriul, şi mortul, încât, la un moment dat, trupa care-l însoţea a fost nevoită să intervină. Dar un bărbat ieşi în faţa trăsurilor ce alcătuiau cortegiul şi strigă:

— Nu credeam că ziua carnavalului o să fie în septembrie!

Un altul împinse doi parizieni beţi-criţă care se rostogoliră într-un şanţ plin cu noroi şi se îndepărtă strigând:

— Broscoilor, asta o să vă înveţe minte să mai orăcăiţi când apune soarele!

Într-adevăr, mulţimea cânta, dar pe un asemenea ton că aducea mai mult cu un vuiet. Mortul, vârât în biserică, tot n-a scăpat de ocările norodului; căci a doua zi, pe zidurile bisericii se putea citi:

„La Saint-Dénis, ca şi-n palat.
Tot fără inimă-ai intrat".

Efigiile regelui nu puteau nici ele scăpa de injurii; statuile de piatră sau de marmoră au fost mutilate; pe statuia de bronz din Piaţa Victoriei, asupra căreia nici dinţii, nici unghiile nu avuseseră nicio putere, apăruse inscripţia: *„Tiran de bronz, întotdeauna ai fost astfel!"* Saturnaliile durară până a doua zi dimineaţă.

Să lăsăm poporul să-şi strige imprecaţiile împotriva regelui mort sau mai curând împotriva monarhiei, iar noi să vedem ce lăsase Ludovic al XIV-lea în urma sa.

Trei puteri distincte, dintre care două strâns legate; cele trei puteri erau: doamna de Maintenon, care din

ibovnică devenise soţia lui Ludovic al XIV-lea, domnii du Maine şi de Toulouse, recunoscuţi de rege şi deveniţi prinţi legitimi, şi domnul duce d'Orléans, moştenitor legitim al tronului în caz de stingere a ramurii vârstnice, reprezentată de tânărul Ludovic al XV-lea, strănepotul lui Ludovic al XIV-lea, cel de-al doilea fiu al ducelui de – Bourgogne, născut la Fontainebleau la 15 februarie 1710, şi ultimul urmaş al acelei bogate descendenţe pe care regele, îngrozit, o văzuse stingându-se sub ochii săi.

Cele două puteri aliate, având acelaşi scop, erau doamna de Maintenon şi prinţii deveniţi legitimi. Scopul era de a-i determina pe toţi prinţii de sânge să se supună domnului du Maine, pentru ca doamna de Maintenon să continue a exercita, sub regenţa elevului ei favorit, influenţa pe care Ludovic al XIV-lea îi îngăduise să şi-o exercite în treburile politice şi religioase în ultimii ani.ai domniei sale.

Scopul domnului duce d'Orléans era, dimpotrivă, de a susţine prerogativele sângelui regal, de a cere odată cu regenţa şi educarea viitorului rege, având grijă ca, până la majoratul său, tânărul prinţ să fie sănătos şi întreg la minte, dezminţind calomniile răspândite pe seama lui. a fiilor şi a nepotului său în epoca morţii Marelui Delfin.

Cauza domnului duce d'Orléans era cauza întregii nobilimi franceze, care se socotea insultată de privilegiile neaşteptate pe care Ludovic al IV-lea le acordase prinţilor bastarzi, recunoscuţi «e ei ca prinţi legitimi, cărora le îngăduise să treacă înaintea ducilor şi pairilor şi care urmau să fie chemaţi la tron în cazul în care ramura vârstnică s-ar fi stins. Astfel, în acest caz, domnul du Mame, copil din flori, avea întâietatea faţă de domnul duce d'Orléans, moştenitor legitim în ordinea succesiunii obişnuite.

Să spunem câteva cuvinte despre personajele ale căror nume le-am pomenit, să arătăm ce pretenţii aveau şi

să le dezvăluim scopurile. În cartea *Ludovic al XIV-lea şi secolul său*, am spus despre Françoise. d'Aubigné tot ceea ce am avut de spus. I-am urmărit soarta ciudată de la naştere şi până la închisoarea din Mort, de la plecarea din Versailles şi până la intrarea la Saint-Cyr, în 1715. Tot ce am mai adăuga n-ar fi decât o repetare a ceea ce am mai spus. Am povestit cum ducele du Maine, născut la 31 martie 1670, numit Bourbon, la fel ca şi fratele său, născut, în 1673. trecut în rândul prinţilor de sânge în 1694 şi în sfârşit chemat să urmeze la tron în lipsa unui prinţ de sânge, abandonase complet partida mamei sale vitrege, doamna de Maintenon. Să nu vă miraţi de această ingratitudine: ducele du Maine nu avea nicio însuşbe adevărată şi era gata să sacrifice intereselor sale până şi aparenţa însuşirilor pe care se prefăcea că le are.

— Să căutăm portretul ducelui du Maine în scrierile lui Saint-Simon, marele „pictor" al secolului al optsprezecelea:

„Domnul duce du Maine avea spirit nu ca un înger, ci ca un diavol, cu care semăna în privinţa răutăţii, a sufletului său negru şi a inimii sale prefăcute. Se însurase, la 19 martie, eu Anne-Louise-Bénédicte de Bourbon, nepoata marelui Condé. Orice altă femeie ar fi încercat să potolească acest caracter nestăpânit; dar orgolioasa prinţesă tindea, dimpotrivă, să sporească ambiţia soţului ei. Cu tot atâta spirit cât şi ducele, Louise de Bourbon mergea pe o cale cu totul diferită. Era curajoasă până la exces, întreprinzătoare, cutezătoare, veşnic furioasă, trăia intens momentul prezent, indignându-se fără încetare faţă de măsurile ascunse ale soţului ei, pe care le numea «mizerii şi slăbiciuni «–, nemulţumită de acel bărbat căruia îi. aducea mereu aminte de onoarea pe care i-o făcuse măritându-se cu el.

Domnul du Maine avea un chip agreabil, era de talie mijlocie şi destul de bine legat; dar şchiopăta din pricina

unei căzături în copilărie. Doamna du Maine era der parte de a fi frumoasă. Era atât de scundă, încât i se spunea, «pitica». Abia dacă atingea înălţimea de patru picioare”.

Domnul conte de Toulouse, spre deosebire de fratele său, era onoarea, virtutea şi cehitatşa întruchipate. Era destul de curajos şi dornic să-i fie de folos regelui, însă total dezinteresat şi de bună-credinţă: Dacă nu ayeg tot atâta vervă cât fratele său mai mare, moştenise în schimb spiritul de dreptate al familiei Mortemărt. Se ocupa de marină şi de comerţ, două treburi la care se pricepea bine. Se însurase cu domnişoara Marie de Noailles, de care istoria nu s-a ocupat mai deloc, aşa că nici noi nu ne vom ocupa mai mult decât istoria.

Partidului prinţilor bastarzi, dar recunoscuţi de Ludovic „li se adăugaseră toţi ceilalţi copii din flori ai regelui: prima domnişoară de Blöis, măritată cu prinţul de Conti, mort în 1689., şi căreia i se spunea prinţesa-văduvă; domnişoara de Nantes, măritată cu ducele de Bourbon şi căreia i se spunea „doamna ducesă”; şi cea de-a doua domnişoară de Blois, măritată cu ducele d’Orléans, care a devenit mai apoi regent. *

— Filip al II-lea, duce d’Orléans, se născuse la Saint-Cloud la 4 august 1674. Mama sa, Charlotte-Elisabeth de

Bavaria, „cunoscută sub numele de Pi înţesa Palatină, spunea despre el

— L-Parcele au fost darnice cu copilul meu, căci fiecare i-a dat câte un dar, aşa că le are pe toate. Din nefericire, au uitat să cheme o ursitoare care, venind ultima, a spus: „Va avea toate darurile, în afară de cel de a şti să se folosească de ele”.

La-patruzeci şi unu de ani, cât număra când începem să ne ocupăm de această perioadă din istoria Franţei, ducele d’Orléans avea, o figură plăcută, cam arsă de soarele Italiei şi al Spaniei, o fizionomie atrăgătoare deşi se uita puţin cruciş, era de talie mijlocie, bine făcut dar

cam rotofei”. Avea replici prompte, potrivite şi vesele, judecata sigura, dar era cam şovăielnic. Gândirea lui era atât de clară, încât limpezea într-o clipă lucrurile cele mai încurcate şi cele mai abstraete ale ştiinţei, politicii, cârmtiirii sau finanţelor. Toate artele îi erau familiare: era un bun pictor, un bun muzician, un excelent chimist, un mecanic dibaci. Auzindu-l vorbind, l-ai fi crezut deosebit de instruit, dar în realitate avea doar o memorie deosebită. Moştenise din plin, de la tatăl său Domnul, cum spune Saiftt-şimen, curajul strămoşilor săi. Ducele d’Orléans avea doar şaptesprezece ani când regele l-a însurat cu domnişoara de Blois, fiica sa. Tânărul însă o iubea enorm pe doamna de Bourbon şi nu a acceptat decât cu greu şi în silă acea căsătorie. Dar regele l-a ameninţat că dacă refuză să se însoare cu fata lui, îl va închide în castelul din Villers-Cotterets; şi totuşi o vreme a rezistat. Cel care l-a făcut să se hotărască a fost Dubois. Căsătoria n-a fost fericită. Dacă ducele, se însurase în şilă – domnişoara de Blois se măritase fără să-l iubească. Ba socotea în sinea ei că-i face o prea mare cinşte luându-l de bărbat. Doamna ducesă d’Orléans era înaltă, dar fără prestanţă. Avea gâtui, pieptul, ochii şi braţele admirabile, o gură destul de frumoasă, dinţi albi, dar cam lungi, obrajii prea lăţi şi căzuţi pe care şi-i farda peste măsură. N-avea sprâncene aproape deloc, doar două dungi roşii şiunte, deşi avea gene frumoase şi un păr castaniu bogat, îi tremura capul întocmai ca la femeile bătrâne, cusur cu care rămăsese în urma vărsatului de care suferise. Fără să fie cocoşată, avea totuşi o parte a trupului mai dezvoltată ca cealaltă; era îngrozitor de leneşă „stând mai mult în pat sau pe şezlong, mâncând aproape întotdeauna culcată şi neavând alţi oaspeţi decât pe Louise-Adelaide1 de Damas-Thiange, ducesă de Sforce, nepdata doamnei de Montespan şi prin urmareverişoară primară cu ea. Doamna d’Orléans îi dăduse soţului motive să se plângă de comportarea sa,

pentru că de la o vreme începuse a-l privi cu prea multă bunăvoinţă pe cavalerul de Roye, mai târziu marchiz de la Rochefoucauld. Ceea ce n-a împiedicat-o să-i pună coarne bărbatului ei, răzbunându-se în felul acesta pentru că nu o adora şi diviniza după ce-i făcuse cinstea de a-l lua de bărbat. Din această căsătorie ciudată, care mergea schiooătând, s-au născut totuşi şapte copii: un băiat şi şase fete. Băiatul era Louis d'Orléans. Cele şase fete erau: prima, Marie-Louise, s-a măritat cu domnul duce de Berry şi după trei afli a rămas văduvă; a doua, Louise-Adelaide de Chartres, avea să devină stareţă da Chelles: a treià, Charlotte-Aglaé de Valois, s-a măritat cu ducele de Modena; a patra, Louise-Elisabeth de Montpensier, măritată cu don Luis, prinţul Asturiei; a cincea, Philippi ne-Elisabeth-Charlotte, contesă de Beaujolais, logodită în 1721 cu cel de-al doilea fiu al regelui Spaniei: în sfârşit, a şasea. Loui-Se-Diane, avea să devină soţia prinţului de Conti. În plus, ducele a mai avut şi trei bastarzi: doi băieţi şi o fată. Unul singur a fost recunoscut, s-a numit cavalerul d'Orléans, a ajuns general de galere şi Mare Prieur al Franţei; era fiul domnişoarei de Sérv, care a devenit apoi contesă d'Argenton.

Ceilalţi doi au fost: abatele de Saint-Albin, fiul Florenţei. dansatoare la Operă, şi o fată făcută cu domnişoara Desmarets, actriţă/ la Comedia Franceză.

Acum, după ce principalii noştri actori au fost trecuţi în revistă, să ridicăm cortina şi să-i vedem pe fiecare jucându-şi rolul în această mare comedie care s-a numit Regenţa".

Capitolul II

Saloanele domnului duce d'Orléans în timpul ultimelor trei zile ale bolii lui Ludovic al XIV-lea – Prinţul de Conti şi soţia sa, fosta domnişoară de Condé – Mama sa, fosta

„Domnişoară de Bloiş – Pregătirile ducelui d'Orléans

pentru şedinţa Parlamentului – Prima cuvântare a lui Ludovic al XV-lea – Reorganizarea guvernului – Onorurile aduse lui Ludovic al XIV-lea în străinătate.

În ultimele trei zile ale bolii regelui, saloanele domnului duce d'Orléans se goleau şi se umpleau după cum ilustrul bolnav se simţea mai bine sau mai rău. În afară de moartea regelui, discuţiile din acel salon se purtau în jurul ultimei excentricităţi a prinţului de Conti, care se însurase cu o prinţesă de Condé. Monseniorul Louis-Armand, prinţ de Conti, era o fiinţă ciudată, atât fizic, cât şi moral, iar trăsnăile lui, cum am spune noi astăzi, când. amuzau, când speriau. Curtea. Monseniorul era un om foarte scund care, chiar dacă avea un chip mai acătăril avea un trup oribil; părea tot timpul distrat, ceea ce-l făcea să aibă un aer rătăcit care, după ce-l cunoşteai mai bine, te făcea să te simţi în totală nesiguranţă. Soţia sa era o persoană încântătoare şi deosebit de frumoasă. Prinţul de Conţi nu iubise niciodată pe nimeni în afară de propria mamă, „-fosta domnişoară de Blois, fiica domnişoarei de la Vallièré, şi căreia i se spunea Marea prin Îesă de Conti. Şi totuşi mama şi fiul se certau tot timpul, iiţi-un moment de furie, Marea prinţesă hotărî să-şi construiască o casă cât mai departe de palatul fiului ei şi-i chemă pe meşteri; dar abia pusese temelia casei, că se împacă cu „maimuţoiul", cum îi spunea ea fiului ei – şi meşterii trebuiră să plece. Numai că vremea frumoasa ţinea puţin în palatul de Conti. Între mamă şi fiu avu loc o nouă ceartă şi iar fură chemaţi meşterii. La un moment dat, treaba asta devenise o obişnuinţă. Era de ajuns să faci o vizită pe şantierul noii locuinţe ca să-ţi dai „* seama în ce relaţii erau mama şi fiul. Dacă acea construcţie avansa, însemna că cei doi se aveau ca mâţa cu câinele; dacă noua construcţie era abandonată, era limpede că mama şi fiul o duceau ca doi porumbei.

În afară de alte cusururi, prinţul de Conti avea unul

foarte grav, care ar fi ameninţat însăşi perpetuarea familiei Condé-Conti dacă n-ar. fi fost decât el cel care s-o asigure, cusur asupra căruia nu mai e nevoie să insistăm, dar care nu-l împiedica totuşi, să fie gelos pe nevastă-sa şi în acelaşi timp să bântuie prin celé mai deocheate locuri.

A doua zi după moărtea regelui avu loc şedinţa Parlamentului ce urina să hotărască validitatea testamentului lui Ludovic al XIV-lea. Primul preşedinte, domnul de Mesmps, era sluga doamnei de Maintenon, aşa că el ieşea din discuţie. Despre domnul de Guiche se spunea că ar fi fost foarte ataşat copiilor din flori ai regelui. Domnul de Guiche era însă colonelul gărzilor franceze, deci un om important, aşa că prinîi şase şute de mii de livre ca să răspundă de: fidelitatea oamenilor săi. Soldaţii din garda franceză trebuiau să ocupe pe tăcute palatul, în vreme ce ofiţerii, îmbrăcaţi civil, urmau să se răspândească printre curteni. Preşedinţii Mafson şi Peletier erau de partea ducelui d'Orléans; prinţul chiar le spunea „porumbeii mei particulari". D'Aguesseau îi era şi el devotat. Jolÿ de Fleur îi făgăduise să fie de partea sa. Tinerii" consilieri nu ezitau niciunul între doamna de Maintenon şi ducele d'Orléans."!

Mai rămâneau ducii şi pairii, ce trebuiau" – ispitiţi de prerogativul ce urma să le fie definitiv acordat dacă se abţineau să voteze atunci când preşedintele avea să le ceară acest lucru. Între timp, Spania începuse a ameninţa Franţa din pricina vechii, ranchiune pe care regele Spaniei i-o purta ducelui d'Orléans, fiindcă acesta cam cochetase cu nevastă-sa. Spania presa Franţa, prin prinţul de Céllamare, să nu-l recunoască pentru nimfe în lume, ca regent, pe ducele d'Orléans. Dar lordul Stairs se angajase, în numele Angliei, să-l susţină pe duce, şi ambasadorul Angliei ceru să apară în tribuna Parlamentului, alături de abatele Dubois. Lordul. Stairs *se* bucurase de multă stimă la Curtea răposatului rege şi datora această stimă unei

trăsături de caracter pe care vom dezvălui-o.imediat. Într-o zi i se spuse lui Ludovic al XIV-lea că lordul Stairs era – dintre toţi membrii corpului diplQ.

matic – cel care ştia cel mai bine să respecte dorinţele capetelor încoronate.

— Bine? voi vedea, răspunsese Ludovic.

În aceeaşi seară, lordul Stairs trebui să se urce în trăsura regelvţi; Ludovic, ajuns la scara trăsurii, cum lordul Stairs aştepta umil, cu pălăria în mână, ca regele să se urce primul şi să se aşeze, regele îi spusese pe neaşteptate:

.»-Urcă-te în trăsură, domnule Stairs,!

— Lordul Stairs trecu imediat prin faţa regelui şi se urcă pe» mul în trăsură.

— Lumea are dreptate, domnule, îi spusese Ludovic. Eşti într-adevăr omul care ştii să respecţi întocmai dorinţele capetelor încoronate.

Lordul Stairs ştia într-adevăr să asculte de cuvântr. l regilor şi să execute ordinele cele mai neaşteptate, mai neauzite, mai ciudate, fără să facă nicio remarcă. Aşa că, începând din clipa aceea, lordul a devenit în ochii regelui oblul cel mai. conştiincios, cel mai supus şi mai politicos din Europa. Povestirile acestea ne îndepărtează uneori de regenţă, dar dacă ne gândim bine, toată istoria regenţei e alcătuită de fapt dintr-o culegere de astfel de povestiri.

Tot agitându-se în dreapta şi în stânga, ba cumpărându-l pe domnul de Guiche, ba strângând mina lordului Stairs, ba repezindu-l pe prinţul de Conti sau mângâindu-i pe domnii d’Aguesseau şi de Joly, ba căutându-l din ochi e pe prinţul de Fronsac sau schimbând în şoaptă câteva cuvinte cu domnul de Saint-Simon, ducele d Or. léans îşi luă, toate măsurile pentru a doua zi. Ducele petrecu o parte din noapte în cabinetul său, împreună cu cardinalul de Noailles, acelaşi care primise sarcina să ducă inima regelui la iezuiţi şi care le spusese înmânându-le» o:

— Dragii mei, vă aduc inima celui care v-a onorat în mod constant cu prietenia şi cu încrederea sa, a cărui moarte puteţi s-o deplângeţi pentru că v-a iubit mult.

Isprăvind şi cu domnul cardinal, toate măsurile pentru a doua zi fuseseră luate. Şi iată că sosi şi ziua mult aşteptată, care-l găsi pe domnul duce d'Orléans gata pregătit pentru lupta ce urma să aibă loc.

La ora opt dimineaţa, Parlamentul era adunat sub preşedinţia lui Jean-Antoine de Mesmes. S-a dat citire scrisorii-cu pecete prin „care se anunţa în mod oficial moartea regelui. Apoi ducele d'Orléans a fost poftit în sală cu toate onorurile datorate unui fiu al Franţei. După tin minut a intrat şi ducele du Maine urmat de fratele său, contele de Toulouse. Ducele d'Orléans a străbătut sala şi s-a dus să se aşeze pe scaunul, plasat cu o treaptă-mai sus decât cel al ducelui de Bourbon. Intrând, lordul Stairs l-a salutat, cu respect pe duce, care l-a zărit în penumbră pe abatele Dubois. După cum se vede, fiecare era la postul său. Bătălia începu cu discursul domnului prim-preşedinte. Se cunosc amănuntele acelei memorabile şedinţe în care a fost năruit, doar în câteva ceasuri, întreg edificiul construit de doamna de Maintenon, de părintele Le Tellier şi de prinţii bastarzi, edificiu ridicat cu atâta migală, răbdare şi trudă, vreme.de zece ani. Aşa cum prevăzuse Ludovic al XIV-lea, testamentul şi codicilul au fost anihilate.

— Suntem atotputernici atât cât trăim, le spusese măreţe rege: morţi, valorăm mai puţin decât nişte simpli particulari!

Autoritate politică, autoritate militară, totul a fost încredinţat ducelui d'Orléans. El, care trebuia să/fie doar preşedintele comisiei de regenţă, a fost numit regent. Comanda trupelor casei regale, care Urrrtă să fie înll édinlâtă domnului du Maine, a fost dată lui Filip al II-lea d'Or-Paris; Somnul du Maine trebuia să dispună de slujbe, de beneficii, de sarcini de stat; ei bine, cel care avea

dreptul să formeze aşa cum înţelegea el Consiliul de stat şi orice alte consilii ar maţ şi găsit de cuviinţă să înfiinţeze, acela a fost ducele d'Orléans. Domnul du – Maine a păstrat doar supraintendenţa educaţiei viitorului rege. Cât despre domnul duce „de Bourbon, care nu trebuia să fie admis în Consiliul de regenţă decât la vârsta de douăzeci şi patru.de ani, domnul d'Orléans a cerut admiterea sa imediată şi a obţinut-o pe loc? Singurele articole menţinute din testament au fost cele prin care domnul de Villeroy fusese numit preceptor al regelui Ludovic al XV-lea, iar ducesa de Ventadour, guvernanta sa.

Nici nu s-a răspândit, bine această primă hotărâre a Parlamentului, că parizienii au şi sărit în sus de bucurie. Ducele d'O leans însemna pentru ei viitorul, deci speranţa; ducele du Maine însemna trecutul, adică doamna de Maintenon, abatele Le Tellier, deci dezastrele războiului de succesiune, foametea, tristeţea; trecutul murise, viitorul era viu.

O a doua hotărâre a Parlamentului a confirmat-o pe prima. La cea de-a doua şedinţă a asistat, în braţele guvernantei sale, şi foarte tânărul rege, care a rostit o „cuvântare" de două rânduri:

— Domnilor, a spus el cu glasul său cristalin de copil, am venit aici ca să vă asigur de dragostea mea. Cancelarul meu vă va spune ce anume doresc.

Acestea auriostorimele cuvinte cu caracter politic ps care le-a rostit majestatea-sa. A fost imediat răsplătit cu bomboane de către guvernantă. Una dintre particularităţile acelei şedinţe, spune domnul de Lévy, preşedintele Curţii cu Juri, în *Jurnalul istoric al domniei regelui Ludovic at XV-lea*, a fost faptul că ducesa de Ventadour a fost de faţă… aşezată la picioarele tronului majestăţii-sale; avantaj pe care nicio altă femeie înaintea ei nu-l mai avusese vreodată şi de care ar fi fost lipsită dacă ar fi existat o regină regentă care să-şi ducă ea însăşi fiul

la acea şedinţă.

Cea de-a doua hotărâre a Parlamentului odată pronunţată, prinţilor bastarzi nu le mai rămânea nicio speranţă.

Domnul de Toulouse, fără ambiţii, se întoarse să vâneze în pădurea din Rambouillet, unde soţia lui, fără ambiţii ca şi el, îl primi cu surâsul pe brize. Domnul du Mainc, slab ca întotdeauna şi ruşinat de propria-i slăbiciune, se întoarse „la „Secaux pentru a-şi isprăvi traducerea din Lucreţiu”.

— Domnule, x îi spusese nevastă-sa văzându-l, datorită laşităţii dumitale, domnul duce d’Orléans este stăpânul ţării, iar dumneata, cu Lucreţiu al dumitale, n-ai să fii primit nici măcar la Academie!

Domnul duce d’Orléans, după ce a primit felicitările prietenilor, a dat fuga până la Saint-Cyr să-i facă o vizită bătrânei sale duşmance, doamna de Maintenon, care l-a primit eu o prefăcută umilinţă. Ducele venise s-o anunţe că va continua să-i dea pensia pe care i-o „fixase răposatul rege şi, în timp ce ea îi mulţumea, el răspunse

— Nu-mi fac decât datoria! Şi o voi face din stimă pentru Ludovic al XIV-lea!

A doua zi după această vizită, doamna de Maintenon îi scria doamnei de Caylus: – „*Aş vrea din toată inima ca situaţia dumitale să fie tot atât de bură ca şi a mea. Am părăsit Curtea pe care n-o iubesc şi mă simtcit se poate de bine* în *acest loc unde m-am retras*”. A fost unul dintre ultimele suspine caré s-au mai auzit de la Saint-Cyr.

În vremea asta, domnul duce d’Orléans îşi organizase Consiliul de regenţă care rămăsese aşa cum dorise răposatul rege. În afară de Consiliul de regentă, el crease încă şase consilii: un consiliu al afacerilor externe prezidat de mareşalul d’Uxeues; un consiliu de război prezidat de mareşalul de Vi liars: un consiliu de finanţe prezidat du ducele de Noailles: un consiliu ăl marinei prezidat de

mareşalul d’Estrées; un consiliu de stat prezidat de ducele d’Antin; şi un consiliu al conştiinţei prezidat de cardinalul de Noailles. Aceste consilii odată create, ducele a început să-şi ţină făgăduielile făcute, lucru rar la persoanele care ajung la putere. Parlamentul avea dreptul de mustrare, drept care-i fusese luat în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea… Domnul de Mosmes, care-l părăsise pe domnul du Maine şi. trecuse de partea ducelui d’Orléans, a fost numit mare maestru de drumurişi poduri al regatului, funcţiè creată special pentru el şi care avea să dispară odată cu el. Joly de Fleury şi Aguesseau intrară în consiliul de conştiinţă. Marchizul de Ruffé, locotenent-general al armatelor regelui, a fost numit subpreceptor al majestăţii-sale, marchizul d’Asfeld – merrtbru în consiliul de război şi controlor general al fortificaţiilor, marchizul de Simiane – numit locotenent-general al regelui în Provence, abatele de Fleury, autorul *Istoriei ecleziastice* – duhovnic ai regelui. Această ultimă numire, deşi o sinecură (fiindcă augustul penitent nu avea decât cinci ani şi încă nu începuse a păcătui), n-a fost mai puţin semnificativă, deoarece încă de pe vremea lui Hernie al IV-lea acest loc era întotdeauna ocupat de un iezuit. Părintele Le Tellier, văzându-se fără funcţie, l-a întrebat pe regent ce-i mai rămâne de făcut.

— Asta nu mă priveşte pe mine! întreabă-i pe superiorii dumitale, i-a răspuns ducele.

Cât despre porunca dată de Ludovic al XIV-lea pe patul de moarte, de a-l duce pe tânărul rege la Vincennes, unde aerul era mult mai curat, regentul în loc să considere acest lucru un inconvenient, a văzut, dimpotrivă în el, o înlesnire, pentru că Vincennes era mult mai aproape de Paris decât Versailles, iar Parisul era centrul afacerilor şi mai ales al distracţiilor sale. Totuşi doctorii Curţii, din motive de comoditate personală, declarară că şi aerul de la Versailles era foarte curat; atunci regentul îi adună pe medicii din Paris şi le ceru şi lor sfatul; aceştia, probabil

tot din comoditate, se pronunţară pentru Vihcennes. Prin urmare, tânărul rege a fost condus în donjonul de la Vincennes.

Curţile străine îl răzbunară pe Ludovic ni XIV-lea pentru insultele aduse leşului său de – çatre nerecunoscă – torul norod al Parisului. La Viena, împăratul ţinu doliu ca după propriul său părinte, iar distracţiile din timpul Carnavalului au fost interzise, deşii Carnavalul era abia peste patru luni. La Constantinopole s-a celebrat un mare serviciu – funebru, iar – contele des Alleurs – ambasadorul Franţei la Poarta Otomană, a cerut şi a obţinut o audienţă la Marele Sultan pentru a-i aduce la cunoştinţă moartea lui Ludovic al XIV-lea. Sultanul l-a primit imediat şi vi7 zirul i-a spus:

— Aţi pierdut un mare rege, iar noi un mare prieten şi un bun aliat.

În timp ce străinătatea îi aducea lui Ludovic al XIV-lea aceste onoruri, Argensson veni să-i spună regentului că parizienii îl socoteau pe Ludovic falit.

— Ei bine, întrebă regentul, cum crezi că putem remedia acest lucru? /

— Eu zic, răspunse locotenentul Poliţiei, să-i arestăm e pe cei care răspândesc astfel de zvonuri.

— N-ai priceput nimic, zise regentul. Trebuie să plătim imediat toate datoriile defunctului şi în felul acesta închidem gura tuturor! i

Capitgjul EH

Regentul, şi familia sa – Doamna ducesă de Berry – Domnişoara de; Chartres – Domnişoara de Valois – Ludovic d’Orléans, duce de Charles – Tinerele franţuzoaice.

În primele două capitole am schiţat portretele principalelor personaje care fac tranziţia dintre cele două epoci bine distincte, una numită „secolul lui Ludovic al XIV-lea<r, cealaltă „regenţa”. Am arătat cine era ducele du Maine, contele de Toulouse. Am schiţat – silueta lui Filip al

II-lea d’Orléans am spus câteva cuvinte despre cea de-a doua domnişoară de Bleis, soţia lui. Dar n-am vorbit deloc de restul familiei sale… Adică de Doamna, cea de-a doua soţie a Domnului şi mama regentului, de doamna de Berry, fiica mai mare a lui Filip d’Orléans, de domnişoara Louise-Adelaïde de Chartres, şi de domnişoara Charlotte?

— Aglaé de Valois, „toate trei fiicele regentului. Celelalte trei fiice – una măritată cu prinţul Asturiei, a doua, logodită cu infantele don Carlos, şi a treia, care a devenit soţia prinţului de Contin-au nicio importanţă politică şi nici reputaţie scandaloasă. Aşa că nu ne vom ocupa decât de persoanele de care. avem nevoie în povestirea noastră.

Terenul politic odată curăţat de dubla hotărâre a Parlamentului, doamna de Maintenon plecată Ta Saint-Cyr, domnii du Maine şi de Toulouse retraşi – unulla Secaux, celălalt la Rambouillet „părintele Le Tellier exilat la Flèche, regele mort şi îngropat la Saint-Dénis, noul rege instalat la Vincennes, toate aceste evenimente ne îngăduie să înlocuim zidurile groase ridicate de cardinalul de Richelieu în jurul Palatului Regal, cu nişte pereţi de sticlă, în ordinea vârstei şi a importanţei, prima pe listă era

Doamna, pe care fiul ei o iubea cu atâta tandreţe, o asculta – cu atâta răbdare şi o supăra atât de des.

Charlotte-Elisabeth de Bavaria fusese cea de-a doua soţie a Domnului, urmând după frumoasa şi cocheta Henriette a Angliei, moartă în 1670, după toate probabilităţile otrăvită de cavalerul de Lorena şi de marchizul d’Efr fiat. Noua Doamnă se născu. Se la Heidelberg, pe 7 iulie 1652, la şapte luni şi. nu lanouă. S-o lăsăm pe prinţesă să-şi facă singură portretul.

„Trebuie să mărturisesc că, sunt îngrozitor de urâtă, ceea ce, sincer vorbind, nu mă deranjează prea mult. Am ochii foarte mici, nasul scurt şi gros, gura mare cu buze drepte, obrajii cărnoşi îmi atârnă şi am o faţă lătăreaţă.

Sunt scundă şi bondoacă. Pentru a şti dacă am spirit ar trebui să mi se uite cineva în ochi cu microscopul, altfel n-ar putea să-şi dea seama. Probabil că nu veţi găsi nicăieri, pe pământ, mâini mai urâte ca ale mele. În copilărie, îmi plăceau mai mult spadele şi puştile decât păpuşile. Am dorit atât de mult să fiu băiat, încât lucrul acesta era cât pe-aci să mă coste viaţa. Cineva istorisise odată că Marie Germain, tot sărind mereu – se preschimbase din fată, în băiat. Am făcut în copilăria mea asemenea sărituri ca să devin băiat, încât e o adevăratărţiinune că nu mi-am frânt gâtul".

Elizabéth-Charlotte era într-adevăr foarte urâtă, dar fiind prinţesă, toată lumea era sigură că se va găsi cineva s-o ia de nevastă. De altfel, în ciuda urâţeniei sale, inspiçase o adevărată pasiune. Ciudatul îndrăgostit era marchiz z; i Frederik de Bade-Durlach. Făcu tot ce putu ca prinţesa să-l iubească, dar, lucru ciudat, deşi era tânăr şi frumos, prinţesa nu simţi nimic pentru ei. Bietului marchiz* i-a trebuit vreme îndelungată ca să-şi revină din pricina acelei iubiri neîmpărtăşite şi nu s-a însurat cu prinţesă de Holstein decât silit de părinţi. după ce a pierdut orice nădejde că se va putea căsători vreodată cu Prinţesa Palatină. Dar asta n-a fost totul. După eşecul cu marchizul de Duiâach. părinţii au vrut s-o mărite cu Frederic-Casimir, duce al Curlandei... Ducele era însă îndrăgostit de o altă femeie, iar acea altă femeie era prinţesa Marianne, fiica ducelui Ulrich de Württemberg. Dar părinţii ducelui Curlandei puseseră ochii pe Prinţesa Palatină şi, refuzând să-şi dea conşimţământul la căsătoria dorită de fiu, îi cerură acestuia să se ducă pipă la Heidelberg, în nădejdea că prinţesa Charlotte îl va prinde pe prinţ în mrejele sale. De îndată ce tânărul o văzu, se întoarse val-vârtej îndărăt şi ceru să plece imediat la oaste, preferând să fie ucis decât să se însoare cu asemenea pocitanie de femeie.

Prinţul Casimir încă mai gonea prin lume şi Prinţesa Palatină încă mai râdea de impresia pe care o făcuse pretendentului ei, când iată că mesagerii lui Ludovic al XIV-lea veniră s-o ceară de soţie pentru fratele său, Domnul. Ce motive va fi avut marele rege să recurgă la acea alianţă, e greu de explicat. Prin căsătoria lui cu fiica lui Filip al IV-lea, Ludovic pusese un picior în spania; prin căsătoria doamnei Henriette cu Domnul, pusese celălalt picior în Anglia. Prin alianţa cu penultimul elector din ramura palatină, punea acum piciorul şi în Germania.

Nimic mai trist pentru Charlotte decât această căsătorie. Căci înlocuia o prinţesă care murise de o moarte violentă şi se mărita cu un prinţ ale cărui înclinări ciudate erau cunoscute; în sfârşit, avea să apară în mijlocul unei Curţi unde – aşa cum spune ea însăşi – falsitatea trecea drept spirit, iar sinceritatea drept prostie. Aşa că se împotrivji cât putu. Dar în faţa raţiunii de stat nu-ţi rămâno decât să te supui.

Ajunsă la Saint-Gerrrfairt, i se păru că picase din nori. Prin urâţenia ei, îl impresiona în mod cu totul neplăcut pe Domnul. Văzând-o, Domnul o luă la goană aşa cum făcuse şi ducele Curlandei. Ludovic al XIV-lea, care n-o lua el de nevastă, a fost deosebit de amabil cu Doamna; a venit s-o ia ca s-o conducă la regină, spunându-i:

— Linişteşte-te, cumnată! Regină se teme mult mai mult de dumneata décât te temi dumneata de ea!

În timpul ceremoniilor, o aşează lângă el, făcându-i semn ori de câte ori trebuia să se ridice său. să se aşeze. Domnul nu avea niciun băiat din prima sa căsătorie, dar Ludovic a) XIV-lea voia neapărat să aibă unul din cea de-a dou’a căsătorie. Cum cu Ludovic al XIV-lea nu era de glumit, după trei ani de căsnicie silnică, Domnul îi avu pe Filip d’Orléans în 1674 şi pe Elizabeth-Charlotte d’Orléans în 1676. De îndată ce-şi îndeplini această îndatorire, Domnul îşi rugă soţia să accepte să doarmă fiecare

separat. Prinţesa îi îndeplini rugămintea din toată inirna, întrucât nu avea nicio înclinare către căsătorie. „În toiul acestor întâmplări. Doamna inspiră o prietenie, ciudată prin înflăcărarea ei, prinţesei de Monaco – Catherine-Charlotte de Grammont. Cred că vă daţi seama cum a primit Doamna, cu rigorismul ei german, acele avansuri, atât de puţin poil ivite eu răceala şi indiferenţa ei. Biała doamnă de Menace a rămas neconsolată şi, în disperarea ei, i-a spus prinţesei:

— Dar din ce eşti făcută, doamnă, încât poţirămâne insensibilă atât la dragostea bărbaţilor, cât şi la prietenia femeilor?

Doamna de Fienne, soţia scutierului Doamnei, aveam ult spirit, era ironică, avea limba ascuţită şi nu cruţa pe nimeni, nici pe rege, nici pe Domnul şi cu atât mai puţin pe Doamna. Dar Doamna „luând-o într-o zi de mână. şi ducând-o într-un colţ al odăii, îi spuse:

— Doamnă, eşti spirituală şi drăguţă. Njjmai că ai” un fel de a vorbi cu care eu, venită din Germania, nu sunt obişnuită. Şi cum-mă supăr şi mă „înroşesc ele îndată ce-şi bate cineva joc ţie mine, vreau să-ţi dau un mic sfat. Dacă ai de gând să mă scuteşti de ironiile dumitale, vom fi foarte bune prietene; dacă mă vei trata ca pe ceilalţi, mă. voi plânge soţului dumitale, iar dacă el nu te va potoli, am să-l alung de la Curte! x

Doamna de Fienne îşi dădu imediat searpa cât era de primejdios să glumeşti pe seama unei astfel de femeişt-şi ţinu limba. Ăstfqt rămase în relaţii bune cu prinţesa, spre marea mirare a întregii Curţi, ba chiar şi a regelui, care se întreba cum de doamna de Fienne, care lua peste picior pe toată lumea, nu scotea o vorbă tocmai déspre Doamna.

Vă daţi. seama că, datorită rigidităţii moravurilor bunicii sale/doamna de Berry era pentru aceasta cam ceea ce trebuie să fi fost Iulia pentru August.

Doamna de Berry era fiica mai mare a ducelui

d’Orléans; la vârsta de şapte ani contractă o boală pe care toţi medicii o socotiră mortală, aşa că nu se mai ocupară de ea. Atunci ducele duse fetiţa, cu pat cu tot, la el în odaie, o îngriji cum se pricepu şi o făcu bine. Marie-LoXiise d’Orléans deveni fiica cea mai iubită a tatălui ei, pe care regele o mărită cu ducele de Berry. Dar de-abia căsătorită, doamna de Berry” se îndrăgosti de cavalerul La Haye care? din paj al regelui, devenise scutierul soţului ei. vera – spune Saint-Simon – un bărbat înalt şi slab, cu o mutră hăţingă şi îngâmfată, cam prostănac, dar foarte de treabă. Doamna îi propuse să fugă cu ea şi s-o ducă în Olanda. Dar propunerea îl sperie atât de tare pe La Haye, încât se citase şi-i spuse totul duceţui d’Orléans. Trebui ca tatăl să facă uz de drepturile lui de părinte pentru ca fata să priceapă care era diferenţa între a fi o prinţesă de sânge regal, în Franţa, şi iubita unui mărunt gentilom în Olanda, în sfârşit, ducesa de Berry îşi veni în fire şi neplăcuta întâmplare fu uitată.

Doamna de Berry fusese o femeie foarte, bine făcută înainte că excesele să-i strice talia şi frumoasă înainte ca „pielea să-i fie acoperită de nişte pete roşii. Era lipsită de „graţie şti avea o privire de-a dreptul neruşinată. La fel ea tatăl şi ea mama sa, poseda o mare uşurinţă de a vorbi, spunândr ce avea de spus cu o claritate, o precizie, O întorsătură a frazelor şi o justeţe çărë surprindeau ori de câte cri o auzeai vorbind. Timidă pe de o „parte, mai ales când era vorba de fleacuri, iar se de altă parte de o îndrăzneală „care te speria, trufaşă pânala nebunie, dezmăţată până la cinism, era, în afară de avariţie – spune Saint – şimon – întruchiparea tuturor viciilor, cu atât mai periculoasă cu cât nu toai era o alta ca ea, cu mai multă artă în a se exprima şi mai multă isteţime”.

xăora doamnei ducese de Berry, cea de-a doua fiică a domnului duce d’Orléans, domnişoara Louise-Adelaâde de Chartres, era cea mai frumoasă dintre toate surorile sale.

Avea un ten superb, o piele minunată, un trup frumos? ochi şi măi frumoşi, mâini delicate, dinţi ca perlele, obrajii albi-trandafirii. Dansa bine, cântă bine, avea o voce frumoasă şi se pricepea la muzică. Avea doar un mic cusur: cânţi vorbea, se bâlbâia puţin. De altfel, având gusturi cam bărbăteşti, plăcându-i spadele, puştile, pistoalele, câinii şi caii, umblând cu praful de puşcă la fel ca un soldat de artilérie, punând la cale focuri de artificii pe care le trăgea ea singură, nefiindu-i frică de nimic, dispreţuia toaletele, bijuteriile, florile şi în general toate fleacurile care plac atât de mult femeilor. Era ajutorul de chimist, de mecanic şi de chirurg al tatălui ei.

Soră-sa, domnişoara de Valois, nu era atât de frumoasă ca ea. Avea totuşi şi ea un minunat păr auriu, dinţi foarte albi, pielea, tenul şi ochii frumoşi. Dar toate aceste daruri se pierdeau din pricina unui nas prea mare şi a unui dinte încălecat şi mult ieşit în afară, care-i strica tot fasonul ori de câte ori râdea. Era bondoacă şi cu gâtui prea scurt. Mergea ca-o femeie bătrână, deşi nu avea decât cincisprezece ani. Doamna ducesă d'Orléans avea obiceiul să spună:

— Cred că aş fi fost cea mai leneşă femeie de pe pământ dacă n-aş fi avut-o pe fiica mea Chariptte-Aglaé, care e cu mult mai leneşă decât mine!

Ceilalţi copii erau încă prea mici ca să ne* ocupăm de ei. Ludovic d'Orléans, duce de Chartres, născut la 2 septembrie 1705, nu avea decât treisprezece ani şi făgăduia să fie un prinţ rece, evlavios şi insignifiant, aşa cum a şi fost de altfel, ca şi cum cele trei surori ale sale şi-ar fi x însuşit tot sângele familiilor d'Orléans şi de Mortemart.

Alte două fete, Louise-Elisabeth, domnişoară de Montpensier, care avea să se mărite cu prinţul Asturiei, se născuse la 11 decembrie 1709, iar domnişoara de Beaujolais, la 1.8 decembrie 1714.

Cât despre ultima fiică a domnului duce d’Orléans, ea încă nici nu se născuse;

Capitolul IV

Miniştrii şi consilierii din vremea regenţei – Domnii de Villeroy, de Viltars, d’Uxeâles, d’Harcourt, de Tallard, ducele de Noailles, domnul de Torcy, abatele Dubois.

Fiu al preceptorului fostului rege, el însuşi acum preceptor al noului rege, mareşalul de Villeroy era un bărbat înalt, cu un chip plăcut, făcut parcă să conducă mai curând un bal. să fie arbitru în întrecerile din arenă sau să interpreteze, la Operă, roluri de regi şi de eroi; Puternic şi viguros, neţinând seama nici de oboseală, nici de nopţile de veghe, petrecându-şi zilele, uneori chiar şi nopţile, pe cal, măreţ în tot ceea ce făcea, nobil chiar şi în cele mai mici gesturi, având înfăţişarea şi limbajul unui bărbat care a trăit multă vreme la Curte, era curajos până la exces, dar şi modest şi umil atunci când socotea el că este cazul să se plece în faţa lui Ludovic al XIV-lea sau a doamnei de Maintenon. Ca general, era foarte slab pregătit; în luptă nu făcea nici două parale. Fenquières spunea despre el şi despre Vaudemont, în legătură cu lupta de la Namur:

— Se pare că domnii de Villeroy şi de Vaudemont îşi dispută între ei „cinstea” de a şti cine a săvârşit mai multe greşeli.

Totuşi, domnul de Villeroy îl întrecea pe domnul de Vaudemont. Spectator impasibil la splendida apărare a domnului de Boufflers, generalul nu a scos sabia din teacă o lună încheiată, deşi nu avea de făcut decât o singură mişcare pentru a săvârşi acest lucru.

În timpul luptei următoare, generalul găsi mijlocul de a se face nevăzut, deşi era comandantul-şef al armatei din Ţările-de-Jos. Pacea de la Eiswick îi dărui generalului odihna atât de râvnită, dar războiul de succesiune îl obligă să plece din nou la Luptă. Se duse în Italia doar pentru a-i sili pe prinţul de Savoia şi pe Catinat să-l’atace pe prinţul

Eugen, la Chiari. Dar lupta a fost pierdută şi Catinat, rănit. După trei luni, îi lăsă pe duşmani să ia Cremona şi se predă şi el odată cu ea. Prinţul Eugen îl înapoie Franţei, pe Villeroy fără nicio răscumpărare, socotind că-i-făcea destul rău trimiţându-i-l acasă. Într-adevăr, Ludovic ăl XIV-lea, care se încăpăţâna să-l susţină pe cel căruia. îi spunea „favoritul" său, îi încredinţă comanda armatei din Italia. Urmarea acestei slăbiciuni a fost cumplita înfrângere de la Ramillies; douăzeci de mii de oameni ucişi sau luaţi prizonieri; toată artileria şi toate drapel ele rămase pe câmpul de luptă, douăsprezece locuri întărite ale Brabantului şi ale Franţei părăsite de armata fi anceză *51* luate în stăpânire de inamic explicară, în sfârşit, generozitatea de care dăduse dovadă prinţul Eugen necerând niciun ban răscumpărare şi trimiţându-l acasă pe generalul de Villeroy, generozitate pe care atunci-Jiimeninu şi-a putut-o explica.

Aflând despre înfrângerea de la Ramillies, Ludovic al XIV-lea se făcu foc. Dar doamna de Maintenon, care-l susţinea pe domnul de Villeroy, îi spuse:

— Sire, mai există şi pedepse ale Domnului!

— Vai, doamnă, treizeci de „batalioane prizoniere de război! Sacrificiul" e prea mare!

Totuşi doamna de Maintenon îl potoli încet-încet pe rege şi Ludovic al XIV-lea îşi iertă favoritul.

Încăpăţânindu-se până la capăt, regele muri numindu-l pe Villeroy preceptorul tânărului Ludovic al XV-lea.

Mareşalul de VÜlars, care venea imşdiat după mareşalul de Villeroy, era nepotul unui grefiemdin Condrieux. Tatăl său era omul cu cea mai frumoasă înfăţişare (Unii spuneau chiar că din întreagă. Franţă); era foarte viteaz şi foarte priceput în mânuirea armelor., Slujind de martor într-un duel pe care ducele de Nemours l-a avut cu domnul de Beaufort, s-a acoperit de glorie şi s-a

bucurat de un bun renume. Căci după ce ducele de Nemours a fost Ucis, martorul. l-a provocat la duel pe domnul de Beaufort şi l-a – toborât rănindu-L Vestea acestei fapte s-a răspândit imediat şi prinţul de Conti l-a luat sub aripa sa. Şi l-a luat atât de bine, încât atunci când domnul cardinal Mazarin s-a gândit să i-o dea prinţului de nevastă pe nepoata şa, s-a slujit 5 c Villars ca reprezentant al său, fapt care l-a situat printre nişte oameni ce erau cu mult deasupra sa, dar" printre care nu s-a amestecat niciodată, rămânând întotdeauna galant şi discret, pentru *că* frumuseţea sa deosebită îi deschidea uşa tuturor doamnelor din lumea mare. În epoca în care văduva lui Scarron fusese săracă, el a ajutat-o cât a – putut. Doampa de Maintenon, care nu-şi uita niciodată prietenii, îşi aduse aminte de – Villars şi, ajunsă favorita Tui Ludovic el XIV-lea, avu grijă să-i asigure un viitor frumos fiului lui Viâlarş".

Cel de-al doilea mareşal de Villars, fiul primului, adică cel de care ne ocupăm noi acvin, spre deosebire de Villeroy, avusese şansa să salveze la Denain Franţa pe care Villeroy o distrusese la Ramillies, Sigur că adeăstă victorie nu se datora atât geniului său militar, cât mai mult hazardului. Dar Villars nu plecă" urechea la bârfele celor din jar. Avea destul spirit pentru a impune celor proşti prin încrederea pe care o avea în el însuşi; era ajutat şi de o mare uşurinţă de a vorbi curgător şi mai ales convingător, neuitând niciodată să facă referiri la sine, să se laude că prevăzuse totul şi consultase pe toată lumea... După bătălia de la Hochstett fusese-făcut duce; după cea de ia Malplaquet devenise pair, fapt care undi pe toată lumea, fiindcă cele două bătălii fuseseră de fapt două înfrângeri...

Mareşalul Villarş era un bărbat înalt, brunet, dar car.

— Îmbătrânind – se îngrăşase; fără să pară împovărat de ani, avea o fire veselă, deschisă, uneori cam zvăpăiată. De o ambiţie nemăsurată, avea o părere foartje bună

despre sine pe care izbutise să i-o insufle şi regelui. Scânteind de vervă, de o îndrăzneală fără pereche, era gata să susţină, cu tupeu, orice sau să treacă peste orice; Viliars eră de o fanfaronadă şi mai ales de o avariţie care întreceau orice limită şi care nu l-au părăsit niciodată. Nevastă-sa se scuza

— Atunci când dingvoia să se scuze – pentru micile ei aventuri, dând vina pe bărbatul ei care o neglija, susţinând că, în armată, căpătase unele obiceiuri care pe vremea aceea erau foarte rare. Doamna îşi alegea cu multă grijă

— Iubiţii, alergând după ducele d'Orléans, după contele de Toulouse, ba chiar şi după Richelieu. Mareşalul râdea de acuzaţiile aduse de nevastă-sa şi puţin îi păsa de zvăpăieiile ei.

Mareşalul d'Uxelles, ăl cărui nume fusese de Blé, îşi datora întreaga sa. avere alianţei cu Beringen, scutierul reginei-mame, despre care am vorbit pe larg în cârtea *Ludovic al XIV-Tea şi secolul său*. Beringen şi soţia sa erau foarte iubiţi de domnişoara de Choin, care se măritase cu Marele Delfin tot aşa cum doamna de Maintenon se căsătorise cu Ludovic al XIV-lea. Domnul d'Uxelles, care nu era încă mareşal, dar dorea grozav să devină, începu a-l linguşi indirect pe monseniorul Delfin de două sau de frei ori pe săptămână aducea el însuşi, într-o batistă brodată, câteva capete de iepure pentru căţeluşa soţiei Delfinului, căţeluşă care, mai mofturoasă şi mai arţăgoasă chiar decât stăpână-sa, nu voia să mănânce altceva deciteapete de iepuri De îndată ce Delfinul muri, domnul d'Uxeâles nu-i mai aduse căţeluşei fostei domnişoare de Choine niciun cap de iepure. Ba mai mult decât atât, când cineva îi vorbea despre acest lucru, susţinea că nu auzise niciodată nici de domnişoara de Choine şi nici de căţeluşa acesteia.

Era un bărbat înalt şi gras, cu obrajii mari, umflaţi şi atacaţi de cuperoză, care mergea încet, târându-şi paşii şi, deşi era un om destul de plăcut, părea cam distant din

pricina sprâncenelor foarte groase pe deasupra ochilor mici, dar foarte vioi şi cărora nu le scăpa nimic. Când îl vedeai prima oară, părea un negustor de vite dintr-un iarmaroc; era totuşi un om cu gusturi alese în privinţa mâncărurilor, cam lacom şi dezmăţat în sensul amintit, fără să se ascundă; înconjurat tot timpul de ofiţeri ţineţi şi supli, îl plăcea să domine şi să se impună fără preş mart menajamente.

Cât despre domnul de Tallard. acesta era cu' totul alt gen de om. Contele d'Harcourt şi el erau singurii care pl puteau disputa inteligenta, fineţea, intrigile, dorinţa de a incinta pe toată lumea şi de a se afirma în armată. Amândoi erau extrem de harnici şi munceau cu mare uşurinţă. Niciunul, nici celălalt n-au făcut nici măcar un singur pas fără un scop precis şi folositor. Amândoi erau la fel de ambiţioşi, amândoi doreau să reuşească indiferent prin ce mijloace; amândoi erau tot timpul politicoşi afabili şi accesibili, amândoi erau pur şi simplu adoraţi de generalii lor, amândoi erau când pe câmpul de luptă, când în ambasade. D'Harcourt, mai băţos pentru că era susţinut de doamna de Maintenon; Tallard, mai suplu şi mari plecat pentru că nu putea avansa decât prin propriile. Hienn*, ajutat doar de mama sa, sora primului mareşal de Villeroy. doamnă din lumea mare, ce-şi împinsese băiatul. Încă de mic, pe calea măririlor. Ca fizic, Tallard era de talie mijlocfe: avea o privire plină de foc şi isteaţă, în care mocnea o invidie pe care ştia să şi-o ascundă cu dibăcie. Slab şi bronzat, avea mult spirit şi graţie, dar – cum spune Saint-Simon – „veşnic bântuit de draci din pricina ambiţiei sale".

Cât despre contele d'Harcourt, pentru a-i isprăvi şi lui portretul, era un bărbat cu o minte scăpărătoare, dar, ca şi Tallard, de o ambiţie fără margini, o trufie, un dispreţ faţă de ceilalţi, un spirit de dominaţie insuportabil, un limbaj de duzină. Gras, scund, de o urâţenie care la

început te surprindea, dar cu nişte ochi deosebit de vioi, cu o privire pătrunzătoare, trufaşă şi totuşi blinda. Era atât de spiritual, încât aproape că nu observai cât era de urât. În plus, şchiopăta foarte tare, fiindcă, la atacul Luxembourgului, îşi rupsese osul şoldului căzând de pe cal într-o groapă. Trăgea tot atât de mult tabac pe nas ca şi mareşalul d'Uxelles; dar, deşi el era parcă mai puţin murdar decât ultimul – regele observase odată că era plin de pete galbene de sus şi până jos – încetă brusc să mai prizeze tabac. Unii spun că din pricină că se lăsase brusc de tutun făcuse acea apoplexie care-l dăduse gata.

Ducele cu Noailles era menit să ajungă foarte sus. Înalt, dar îndesat, cu un mers greoi, purta un costum uni, o simplă uniformă de ofiţer. Nimeni nu avea mai mult spirit ca mareşalul de Noailles, mai multă artă şi supleţe în a-şi pune de acord spiritul ascuţit cu al altora şi a-i convinge, când socotea el de cuviinţă, că nutrea aceleaşi dorinţe ca şi ei. Blând, graţios, afabil, nu lăsa niciodată impresia că cineva l-ar deranja. Amuzant, ştia o mulţime de glume plăcute şi fine, din acelea care nu jignesc niciodată pe nimeni. Musafir plăcut, bun muzician, totdeauna bine dispus, având darul de a vorbi cu uşurinţă, putea discuta şi o zi întreagă fără a spune lucruri importante. Cam atât pentru cel care stătea alături de domnul de Noailles o clipă, un ceas, o zi. Dar pentru cel care era obligat să lupte împotriva lui, lucrurile stăteau cu totul altfel. Tot acel spirit, acea artă, acea plasă fină de capcane, de prietënie, de stimă, de încredere ascundeau o prăpastie adâncă. Falsitate, perfidie înnăscută, obişnuit să-şi bată joc de orice, un suflet atât de negru încât părea fără suflet, un dispreţ total faţă de orice virtute, o ipocrizie fără margini; acesta era adevăratul de Noailles; de îndată ce era descoperit, se replia ca un şarpe, ascunzându-şi mânia faţă de prietenii cărora le mărturisea că nu avea motive să se plângă, ba dimpotrivă, că le este foarte obligat.

Celor amintiţi până acum, li se adăuga domnul de Torcy. Tatăl său vitreg, domnul de Pomponne, îi facilitase adesea intrarea în Consiliu, dându-i să ducă diverse depeşe. Nădăjduia că răposatul rege se va obişnui astfel cu figura lui. S-a obişnuit într-adevăr, pentru că tot văzându-l intrând şi ieşind, într-o zi i-a spus să stea locului pe scaun şi să rămână acolo. În epoca în care ne aflăm, domnul de Torcy avea aproape patruzeci de ani şi vizitase mai toate Curţile Europei. Era un om înţelept, instruit, extrem de măsurat, iubit de toată lumea şi în special de regent.

După toţi aceştia urma consilierul Rouillé de Condray, unul dintre oamenii de încredere ai ducelui de Noailles, care-l recomandase regentului. Om deosebit de cinstit, consilierul nostru era foarte spiritual şi foarte citit. Dar îi plăcea să bea peste măsură, era destrăbălat până ia scandal şi nu se putea abţine de la nimic. Într-o zi. În plin Consiliu. Rouillé de Condray exprimându-së cu libertatea obişnuită, domnul de Noailles îi spuse:

— Domnule de Condray, uite colo o sticlă… Poate te mai răcoreşti…”

— S-ar putea, domnule duce. dar din păcate e întotdeauna plină cu apă şi nu cu rachiu 1 în afară de Consiliul de regenţă mai existau, după cum am mai spus, alte şase consilii, dar mai exista şi un om care avea mai multă influenţă asupra regentului decât toate cele şase consilii la un loc. Omul se numea Guillaume Dubois. Ducele d’Orléans avusese succesiv patru preceptori: pe mareşalii de Noailles şi d’Estrades, pe ducele de la Vieuville şi pe marchizul d’Arcy; dar toţi patru muriseră înainte ea educarea prinţului să se fi încheiat. Le urmă Saint-Laurent, ofiţer al Domnului şi om cu mari merite. Dar se pare că slujba aceasta purta ghinion, fiindcă, într-o zi omul fu cuprins de nişte colici foarte puternice şi după câteva ore muri. Saint-Laurent angajase – ca să-i copieze temele tânărului prinţ – un fel de abate, jumătate scrib,

jumătate slugă la mănăstirea Saint-Eustache, numit abatele Dubois, fiul unui farmacist din Brives-la-Gaillarde. Unii pretindeau că maică-sa uitase să-l boteze şi taică-său să-l ducă la prima împărtăşanie. În schimb fusese dus la iezuiţi, unde căpătase toate cusururile care-i lipseau şi învăţase puţină latină. O încurcătură cu camerista doamnei de Gourgues îl obligase să se însoare şi. primind o mie de scuzi zestre, a fost trimis în voiaj de nuntă la Paris. După trei luni se despărţiră, soţul pentru a se ocupa de educarea copiilor, soţia pentru a redeveni cameristă. Ca să prezinte mai multă încredere, Dubois îşi puse o haină neagră şi un guler alb şi-şi spuse abate. Cu acest titlu deveni pe jumătate scribul, pe jumătate valetul stareţului de la Saint-Eustache, când iată că a fost prezentat lui Saint-Laurent. După moartea acestuia din urmă, prinţul fiind de-acum destul de mare ca să mai aibă nevoie de un preceptor oficial, i-i lăsară pe Dubois care, prin evlavia şi felul lui de a se purta, încântase pe toată lumea, chiar şi pe Doamna. Suplu şi insinuant, el puse o asemenea stăpânire pe elevul său, încât atunci când regelui îi veni ideea să-l însoare pe prinţ cu domnişoara de Blois, apelă la Dubois pentru a duce cu bine la capăt această treabă. Căsătoria izbutind, regele H întrebă. pe abate ce-ar dori ca răsplată.

— Sire, răspunsese cu îndrăzneală Dubois, în situaţii importante nu poţi cere unui rege atât de mare ca dumneavoastră decât ceva care să fie pe măsura sa. O rog deci pe majestatea-voastră să mă înalţe la rangul de cardinal.

Regele, crezând că nu auzise bine, îl puse pe Dubois să repete cererea, apoi” îi întoarse spatele şi nu-i mai vorin niciodată. Când auzi ce vrea Dubois, Doamna se îngrozi. Cum regentul, ieşind din Parlament, trecut pe la Doamna ca s-o anunţe că se însoară, Doamna, după ce-l ascultă plină de bucurie, îi spuse:

— Fiule, nu doresc nimic pe lumea asta decât binele

ţării şi gloria ta! N-am să-ţi fac decât o singură rugăminte, dar am să te rog să-ţi dai cuvântul de onoare că ai s-o respecţi! Ducele îşi dădu cuvântul de onoare. Ei bine, spuse prinţesa un pic mai liniştită, îţi cer să nu apelezi niciodată la pungaşul ăla de Dubois, cel mai mare ticălos din câţi sunt pe lumea asta şi care ar sacrifica statul şi pe tine intereselor sale!

Intrând în cabinetul său, prima persoană pe care o văzu regentul fu abatele Dubois. Ţinea în mână numirile de consilieri de stat pe care le puse sub ochii regentului.

— Ce-s astea? întrebă prinţul.

— Vedeţi bine ce sunt, monseniore, răspunse Dubois.

— Da, sunt numirile de consilieri de stat... Pe. cine vrei la numesc?

— Pe mine, monseniore i

— Cum pe tine?

— Da, monseniore. Când am însurat-o pe alteţea voastră cu fiica regelui, i-am cerut majestăţii-sale titlul de-cardinal. Dar m-a refuzat şi a avut dreptate. Eu nu sunt făcut să fiu un om al Bisericii; sunt făcut să fiu ministru! Aşa că semnaţi, monseniore 1

Regéntul luă pana şi semnă. Apoi, aruncându-i hârtia lui Dubois, îi spuse:

Ţine, pungaşule, şi şterge-o până nu te ciomăgesc J

Iată cum a ajuns Dubois consilier de stat.

Abatele Dubois era un om slab şi plăpând, purta o perucă blondă, semăna cu o nevăstuică, era spiritual şi avea – după cum spune Saint-Simon – toate viciile. Zeiţele sale erau: avariţia, ambiţia, destrăbălarea. Mijloacele de care se folosea: linguşirea şi slugărnicia. „Calităţile” sale: impietatea, părerea că cinstea şi onestitatea sunt nişte himere. Excela în intrigi josnice, dar totdeauna cu un scop precis: parvenirea. Minciuna era adânc înrădăcinată în el, aşa încât ajunsese s-o confunde cu adevărul; când era sincer, se ruşina. Ar fi vorbit cu multă uşurinţă dacă în

dorinţa lui de a-i auzi pe ceilalţi, şi mai ales de a le pătrunde sensul vorbelor, nu s-ar fi obişnuit să se bâlbâic, devenind, în afacerile importante, de nesuportat şi mai ales de neînţeles. Fără atâtea ocolişuri şi bâlbâieli, discuţia cu el ar fi fost plăcută. Era spiritual, destul de citit, cunoştea istorie şi literatură; era obişnuit cu lumea, se vâra în sufletul oamenilor şi ţinea să fie plăcut. Dar lucrul cel mai urât la el era falsitatea care-i ţâşnea prin toţi porii; era răutăcios doar când credea el de cuviinţă. Trădător şi ingrat din fire, lipsit de orice ruşine, dorea tot ce vedea şi ar fi vrut să-i despoaie pe toţi ca să se îmbogăţească el. Inconsecvent, pătimaş, dezmăţat, nerecunoscător, până la a-şi dispreţul în mod public stăpânul, ocupându-se de afacerile statului numai în scopul îmbogăţirii sale, în dorinţa de a-şi spori autoritatea, puterea şi măreţia, Dubois deveni cu timpul de o avariţie crâncenă, tiran şi răzbunător.

Iată cum l-au văzut contemporanii săi. Posteritatea, ratificând aproape toate aceste aprecieri, a mai adăugat o singură trăsătură: că era un om de geniu!

Capitolul V

Întoarcerea regëlui la Tuileries – Situaţia finanţelor – Se iau măsuri pentru a face faţă situaţiei de moment – Law; sosirea lui la Paris; viaţa lui – Crearea Băncii de Conturi – Dubois pleacă în Anglia – Iacob al III-lea şi fuga sa – Douglas – Doamna de l’IIôpital.

Acum, când cea mai mare parte a personajelor ce urmează să joace un rol în timpul regenţei ducelui d’Orléans şi în timpul primilor ani ai domniei lui Ludovic al XV-lea au fost prezentate cititorilor, să continuăm şirul evenimentelor.

La 2 ianuarie 1716 regele se întoarse la Tuileries, după ce stătuse patru luni la Vincennes. Vă amintiţi că, în ziua în care Ludovic al XIV-lea fusese depus la Saint-Dénis, domnul d’Argensson spusese despre răposatul rege că era

falit. Într-adevăr, finanţele ţării erau într-o stare deplorabilă. De aproape patruzeci de ani nu se auzea decât corul jalnic al sărăciei, plin de vaietele poporului, cor în care miniştrii dădeau tind pe rând câte un lamentabil recital. În 1681 Colbert spusese: „Aşa n-o mai pot duce!” Şi, într-adevăr, nemaiputând s-o ducă astfel, bietul om muri. În 1693, ducele de Bourgogne ceru un raport intendenţilor, dar aceştia îi răspunseră că Franţa începuse să se depopuleze din pricina mizeriei, că o treime din norod pierise şi că ţăranii nu mai aveau nimic prin case. Mai să juri că era un oftat de agonie. Ei bine, în 1707, Le Normand de Boisguilbert, vorbind despre anul 1698 ca despre un an bun şi rodnic, spunea:

— Ehei, pe vremea aceea oamenii încă mai aveau idei în lampă. Astăzi totul s-a isprăvit! Astăzi urmează răfuiala între ce-i care plătesc şi cei care nu fac altceva decât să adune banii 1

Dar arhiepiscopul de Cambrai, preceptorul strănepotului lui Ludovic al XIV-lea, ce spunea?

— Poporul nu mai trăieşte omeneşte! Nu ne mai putem îngădui să contam.pe răbdarea lui! Vechea maşinărie se va face praf la prima lovitură! Am ajuns la capătul puterilor, iar cârmuirea închide ochii şi se face că nu vede nimic.

De aceea la moartea lui Ludovic al XIV-lea toţi se bucuraseră, iar unii îl declaraseră falit; când se prăpădise, lăsase o datorie de două miliarde şi jumătate.

— Aflaţi că o asemenea datorie mă revoltă până şi pe mine, spusese ducele d’Orléans. Poporul are dreptate „e sătul de atâta suferinţă!

Într-adevăr, poporul era îngrozitor de nefericit încă din 1698 nu mai avea nimic de vândut din casă. Nu-i mai rămăsese decât ce mai avea pe lângă casă, adică vitele; dar ne mai avea nici vite şi deci nici îngrăşăminte pentru pământ. Aşadar, odată cu poporul suferea şi pământul,

obligat să postească. Pământul maică bună şi darnică, murea de foame împreună cu copiii săi. Noroc că vechile legi apărau pământul ca pe ceva sacru, altfel poate că ţăranii ar fi rămas şi fără el.

La moartca regelui, în afară de cele două miliarde şi jumătate datorii, mai exista – în cheltuielile curente – lui deficit de şaptezeci şi şapte de milioane. În plus, fusese mâncat şi o parte din bugetul pe anul 1717. Ultimul controlor generat Desmarets, făcuse adevărate minuni; dar prăpastia financiară devenise abis; nu mai existau mijluâcê să-l umpli. Primul lucru pe care trebuia să-l aibă în vedere noua cârmuire era să facă faţă nevoilor pecuniare şi să vâre puţin aur în marea maşinărie politică. S-au suprimat deci o mulţime de slujbe privilegiate şi ridicole, li s-au retras intendenţilor şi fermierilor generali o parte din venituri şi s-a ordonat verificarea tuturor conturilor cu care antreprenorii lacomi făcuseră tot soiul de matrapazlâcuri. La 4 octombrie, intendenţilor din provincie li s-a trimis următoarea circulară: t

„Nicio pedeapsă nu e prea mare pentru cei care se *opun la uşurarea vieţii poporului. Se va urinări deci cu mare grijă ca toţi controlorii să-şi facă datoria cât mat conştiincios, sunt! li se ia birnictlor nici caii, nici boii care-i ajută la muncă, nici paturile în care dorm, hainele şi uneltele* de *lucru cu ajutorul cărora meseriaşii îşi câştigă traiul***.

În plus, se cereau date exacte pentru reaşezarea birurilor într-un mod cât mai echitabil. S-au acordat remize de peste trei milioane patru sute de mii de livre asupra zeciuelii şi capitaţiei din 1716 şi s-a interzis înfiinţarea oricărui impozit dacă nu era ordonat de stat printr-o hotărâre anume. Primul mijloc folosit pentru a face faţă deficitului din vechiul regim, şi reducerii birurilor din noul regim a fost o reformă monetară. Cârmuirea a declarat la 1 ianuarie 1716 că un ludovic de aur va valora

douăzeci de livre în loc de paisprezece, un scud, cinci livre în loc de trei şi jumătate, un scud de aur, şaisprezece livre, iar unul, de argint, patru livre. Beneficiul a fost de şaptezeci şi două de milioane. Apoi a urmat edictul privind perceptorii:

„La 12 mai – spune preşedintele de Lévia avut loc o şedinţă în care s-a hotărât depistarea şi pedepsirea tuturor celor care săvârşeau abuzuri în finanţe. N-a fost pedepsit nimeni, dar acest edict a adus ţării o mulţime de bani”. Lucrul curios e să urmăreşti listele încasatorilor, să vezi de unde proveneau acei oameni şi unde ajunseseră. Astfel, a existat un oarecare Fierbet care a încasat nouă sute de mii de livre; un altul, François Aubert, un vechintendent al cancelarului Phélippeaux, care a încasat? apte sute de mii de livre; Jean-Jacques de Availly, opt iute optzeci şi şapte de mii, Pierre Maringue, un milion şi jumătate, Jean-Rémy Henault, nepotul unui plugar şi tatăl unui preşedinte al Parlamentului, un milion opt sute le mii, Guillaume Hureau de Bérally, un milion o sută douăzeci şi cinci de mii, Romanet, patru milioane patru sute treizeci şi cinci de mii, Gorgon, fostul intendent din Rouen, un milion trei sute patruzeci şi nouă de mii cinci iute şaptezeci şi două de livre, Antoine Crozat, şase miioane şase sute de mii, Jean-Pierre Chaillon, un milion jatru sute de mii, Duchauffour, care peste zece ani a fost ras pe roată în Piaţa Grève, o sută cincizeci şi şapte de nii etc., etc. Lista întreagă trebuia să aducă statului trei ute patruzeci şi şapte de miliarde trei sute cincizeci de tulioane cinci sute de mii patru sute treizeci de livre. În calitate, statul n-a recuperat, decât o sută-jşarzeci de miioane, dintre care doar şaizeci de milioane au intrat în rjferele regelui. Hoţii erau jefuiţi la rândul lor de alţi hoţi şi împreună găseau mijlocul de a muşarnaliza lucrurile. Iubitele regentului, iubitele judecătorilor, înşişi judecătorii vindeau un fel de „reduceri ale impozitelor”. Un încasator de biruri care

strânsese un milion două sule le mii de livre a fost vizitat de un senior care s-a oferit să-i cumpere funcţia cu trei sute de mii de franci.

— Vai, domnule conte, i-a răspuns acesta, aţi venit prea târziu. Am făcut târgul cu Doamna, care, mi-a oferit 3 sută cincizeci de mii de livre.

Domnul de Fourqueux, preşedintele Camerei de Justiţie, s-a ocupat în mod special cu despuierea faimosului Sourvalais. Într-o zi a văzut apărând pe masa lui găleţile de argint în care Bourvalais, pe vremea străluciii sale, iÿi răcea vinul. Fourqueux le recunoscu, dar după asta toată lumea nu-i mai spuse decât „Strângătorul-de-găleţi", Marchizul de la Fare, ginerele lui Paparei, condamnat la moarte, îşi adjudecă toate bunurile socrului său, le risipi în chefuri şi dezmăţuri, fără să se gândească o secundă să-i trimită un ajutor nefericitului condamnat, căruia regentul i-a comutat pedeapsa trimiţându-l la galere.

Oricum, poporul se bucura în mod. deosebit de noile schimbări. Perceptorii condamnaţi erau duşi la puşcărie într-o căruţă, cu frânghia de gât şi însoţiţi de călău. Gravurile vremii îi înfăţişau vărsând bani de aur şi înecându-se cu ei.

Mijloacele despre care am vorbit, puţin cam violente, dar foarte binevenite, au făcut faţă primelor nevoi. În vremea asta, iată că se ivi un om care avea să aibă o foarte mare influenţă în treburile ţării. E vorba de scoţianul Jean Law. Acesta a venit în Franţa sub domnia lui Ludovic al XIV-lea, care s-ar fi folosit bucuros de el dacă ar fi fost catolic. Law era fiul unui giuvaiergiu, dar baron după mamă, proprietarul moşiei Laüriston, ridicată la rangul de baronie. Nu se ştia exact câţi ani are fiindcă nu-şi spusese niciodată vârsta. Tânăr, dar foarte priceput la calcule, veni la Londra, risipi o mulţime de bani cu jocurile de noroc, se certă – din pridina unei femei – cu domnul Wilson pe care-l ucise în duel, fu arestat, fugi din închisoare şi izbuti să

treacă în Franţa; aici începu să joace şi câştigă atât de mulţi bani, încât poliţia, bănuitoare, îl pofti să părăsească Franţa. Law vizită Geneva, Veneţia, Genova, jucând şi câştigând tot timpul. Apoi, dorind o slujbă importantă, îi prezentă lui Victor-Amedeo, ducele Savoiei, un sistem de finanţe pe care acesta, după ce-l examina, se mulţumi să-i spună:

— Nu sunt atât de puternic casă mă ruinez!

Atunci se întoarse în Franţa, se împrieteni cu Desmarets, însă regele îi respinse serviciile pentru că nu era catolic. Dar ceea ce era un impediment pentru Ludovic al XIV-lea, nu era şi pentru Filip d'Orléans. Regentul îl printi pe Law, ascultă expunerea sistemului său, văzu un om care făgăduia să micşoreze impozitele şi să sporească veniturile; regentul avea unul din acele spirite aventuroase care caută necunoscutul, care doresc imposibilul. Proiectul era extraordinar, îndrăzneţ şi prin urmare avea să placă prinţului, care-l adoptă. Acel proiect avea două puncte distincte:

1. Crearea unei Bănci de Conturi.

r 2. Formarea unei Companii de Comerţ menite să pună în valoare ţările care posedau bogăţii imense.

La 2 februarie 1717 s-a anunţat, printr-un edict, înfiinţarea unei Bănci Generale pentru întreg regatul, sub conducerea lui „Law şi Compania". În plus, Law a fost numit directorul Companiei de Comerţ, zisă „Compania din Occident". care trebuia să facă legătura cu Compania Mississippi. Această companie avea în proprietatea sa Senegalul şi privilegiul exclusiv al comerţului cu China. Să urmărim cele două instituţii în mărirea şi decăderea lor. Cât despre Law, să-i facem portretul în câteva cuvinte: în epoca în care ne aflăm, era un bărbat între patruzeci şi cinci şi cincizeci de ani, înalt, cu un chip plăcut şi placid, care vorbea destul de bine franceza pentru a lămuri clar, în limba ţării, problemele obscure ale sistemului său. Ca toţi

oamenii de geniu, pentru care viaţa e o luptă veşnică, îi păsa prea puţin de duşmanii pe care îi avea, comparindu-i cu muştele care ţi se aşază pe faţă şi pe care le alungi cu mina.

În vremea asta regentul, profitând de simpatia ce i-o arăta Anglia, îl trimisese pe Dubois la Londra ca să încheie tratatul triplei alianţe. Această înţelegere avea să fie ruptă de fuga lui Jacob al III-lea care, părăsind ducatul tsar, a trecut prin Paris şi s-a dus în Bretagne ca să se îmbarce pe o corabie. Fuga pretendentului la tronul Angliei a iscat mare zarvă. Ludovic al XIV-lea îi susţinuse întotdeauna, pe faţă, pe Stuarţi, nutrind speranţa că într-o bună zi îi va ajuta să se urce pe bon. Dar odată cu moartea regelui politica se schimbase şi regentul, căruia viitorul putea să-i rezerve soarta lui Wilhelm de Orania. văzuse în Anglia aliata lui firească şi în Spania, duşmana sa. Încă de pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, Bolinbrokt şi ducele de Ormond veniseră să facă act de supunere în faţa lui Iacob al III-lea. care locuia pe atunci ia Saint-Germain. Cei doi şefi ai partidului tory, proscrişi de Anglia, propuseră o debarcare în Scoţia. Contele de Marr făgădui insurecţia a trei regate şi, într-adevăr, la 20 septembrie 1715 ridicase, la Caristown, în fruntea a trei sute dintre vasalii săi, stindardul regal al lui Iacob al III-lea al Angliei, care era şi Iacob al VIII-lea al Scoţiei. Cu neputinţă deci ca tânărul prinţ să-i lase pe credincioşii săi scoţieni să moară pentru el fără să-i susţină cu prezenţa sa. Hotărî aşadar să se afle în fruntea lor şi, aşa cum am mai spus, părăsi Barul şi trecu prin Franţa. Milordul Stairs ştia de această plecare. Conta să împiedice sosirea prinţului în Scoţia pe două căi: prima – să-i roage pe regent, în virtutea bunelor relaţii care existau între el şi regele Angliei. să-l aresteze pe pretendent când va trece prin Franţa. Regentul, pus la curent de lordul Stairs, dădu ordin domnului de Contades, maior în garda sa, să plece imediat la Château-Thierry şi

să-l aresteze pe Iacob al III-lea când va trece prin Franţa; dar domnul de Contades era un senior mult prea inteligent ca să nu înţeleagă că regentul nu-l putea aresta pe Iacob al III-lea; o privire schimbată cu regentul i-a fost de-ajuns. Plecă în noaptea de 9 noiembrie pe o poartă a castelului Thierry, chiar în clipa în care pretendentul ieşea pe cealaltă. În dimineaţa zilei de 10 noiembrie, pretendentul ajunse la Paris, intră într-o căsuţă pe care domnul de Lauzun o avea în Chaillot, o văzu pe regină, mama sa, şi chiar în aceeaşi seară o porni la drum spre Orléans, în trăsura de poştă a domnului de Torcy.

Al doilea mijloc al domnului Stairs de a-l împiedica pe pretendent să ajungă în Bretagne era să-l ucidă şi asupra acestui mijloc se opri când băgă de seamă abila „nedibăcie" a domnului de Contades. Avea la Paris pe un oarecare colonel Douglas, care comandase un regiment de irlanv dezi aflaţi în solda Franţei şi care fusese reformat; era un bărbat politicos, bucurându-se de faima unui mare curaj, dar despre care se ştia că este sărac lipit. Lordul Stairs îl chemă la Londra, îşi deschise sufletul şi-i propuse să scape Anglia de acel Stuart care venea pentru a doua oară să ceară tronul părinţilor săi. Ce i-o fi făgăduit Stairs lui Douglas? în ce condiţii se va fi încheiat acel pact re – gicid? Nimeni nu ştie. Douglas acceptă cumplita misiune, luă cu el doi oameni siguri şi bine înarmaţi şi se duse să-l aştepte pe prinţ pe drumul pe care urma să-l străbată. La Nonancourt, Douglas se opri, se dădu jos de pe cal, mâncă ceva, se informă în mod amănunţit de o mică trăsură de poştă, pe care o descrise şi, cum i se spuse că încă nu trecuse, izbucni în invective şi ameninţări, spunând că fusese înşelat. Chiar în acel moment sosi un călăreţ plin de glod şi de sudoare. Călăreţul îl luă pe Douglas deoparte şi-i vorbi în şoaptă. Sigur că-l anunţase că pierduse urma prinţului, căci mânia lui Douglas spori.

Stăpânul popasului de poştă, un oarecare VHopital,

lipsea, dar soţia lui se afla acasă; era o femeie cinstită şi de treabă, isteaţă şi curajoasă. Îşi dădu imediat seama că Douglas era englez sau scoţian, şi-şi mai dădu seama că trebuie să fie vorba de ceva în legătură cu pretendentul la tronul Angliei, că acei bărbaţi îi puseseră gând rău şi se hotărî să-l salveze. Ca atare, făcu totul ca Douglas şi cei doi acoliţi ai săi să fie mulţumiţi, făgădui să le dea cât mai târziu cu putinţă cai celor care vor veni cu trăsura, iar pe ei să-i anunţe de îndată ce aceştia vor sosi. Neîncrezător, Douglas îi lăsă pe cei doi oameni ai săi la han, iar el se duse să aştepte trăsura. Biata femeie le dădu de mâncare celor doi şi-i pofti să se odihnească. Între timp, trăsura întârziind, Douglas se întoarse şi el la han. Doamna l'Hôpital îi dădu şi lui să mănânce şi să bea, apoi îl convinse şi pe el să se odihnească, după ce îi făgădui că-l va lăsa în faţa hanului pe servitorul ei să-l anunţe când va sosi trăsura de poştă. Ostenit de drumul făcut, îngreunat de mâncarea bună şi de băutura şi mai bună oferite de hangiţă, Douglas se lăsă convins să intre şi el într-o odaie şi să se culce, după ce puse însă la uşă, în locul servitorului de la han, pe unul dintre oamenii lui. După ce gazda îl conduse în odaia cea mai retrasă, ieşi repede pe portiţa din spate, dădu fuga la una dintre prietenele sale care stătea pe o străduţă alăturată, îi istorisi ce se întâmplase şi ce bănuieli avea şi o rugăsă-l primească la ea pe călătorul ce urma să vină; apoi dădu fuga la o rudă care era preot şi o rugă să-i împrumute, pentru două-trei zile, hainele sale preoţeşti. Pe urmă se întoarse la han, intră pe ascuns în casă, dosi veşmântul preoţesc, după care veni la uşa din faţă, unde-l găsi pe slujitorul lui Douglas stând de pază. Bună de gură, îl convinse să bea un pahar de vin cu servitorul ei, făgăduindu-i să vegheze ea în locul lui. Servitorul hangiţei, prevenit de stăpână, îl îmbată criţă pe omul lui Douglas, până ce acesta căzu sub masă. După vreun sfert de ceas se auzi venind şi trăsura de poştă.

Doamna L'Hôpital îi ieşi înainte, o mână pe o străduţă lăturalnică. îl conduse pe tânărul călător la prietena ei şi acolo, artincându-se la picioarele lui Iacob al III-lea, îl imploră să aibă încredere în ea; altfel era pierdut. Apoi îi povesti ce se întâmplase şi după ce regele se îmbrăcă în veşmintele preotului, deghizându-se cum putu mai bine, se instala în acea casă unde nimeni nu-i dădu nicio atenţie. După aceea, hangiţa se duse la judecător şi-i mărturisi bănuielile care o frământau. Judecătorul îl arestă imediat pe Douglas, pe slujitorul care dormea, cât şi pe cel beat criţă. Apoi trimise pe cineva la domnul de Torcy ca să-i spună ce se întâmplase.

În vremea asta, la han era zarvă mare. Douglas răcnea că lucrează la ambasada Angliei şi că este inviolabil. Când i se ceru dovada că într-adevăr lucrează acolo, nu putu să prezinte niciun fel de act. După o discuţie îndelungată, atât el, cât şi cei doi slujitori ai săi fură conduşi la închisoare. Ce s-a întâmplat cu Douglas după ce a fost arestat, nu se mai ştie. Iacob al III-lea a stat trei zile ascuns la Nonancourt, la prietena doamnei L'Hôpital. Apoi, pierind deghizat în preot, i-a dat hangiţei o scrisoare către mama sa. Ajunse cu bine în Bretagne, se îmbarcă pe un vas şi sosi, fără niciun incident, în Scoţia. La rândul lui, lordul Stairs se plânse regentului de felul cum fusese tratat Douglas. Dar regentul îi spuse deschis că este un asasin şi-l rugă. să-şi vadă de treabă ca să nu fie nevoit să-i dea în vileag toată mârşăvia. Regina Angliei, impresionată de cele auzite, o chemă pe doamna L'Hôpital la Saint-Germain, îi mulţumi şi-i, dărui un portret al ei, pe deplin convinsă că-şi făcuse cu prisosinţă datoria. Doamna L'Hôpital a murit la adânci bătrâneţi, ca stăpână a popasului de poştă din Nonancourt.

Capitolul VI

Luxembourg – Gărzile doamnei ducese de Berry – Domnul de Lauzun şi nepotul său – Viaţa lui Filip al II-lea

din cupa în care a devenit regent – Doamnele d'Averne, de Sabran, de Phalaris, de Parabère – Brancas, Broglie, Canillac, Nocé, Ravannes, Brissac – Mesele de la Palatul Regal – O privire asupra literaturii în epocă – Scriitorii – Fontenelle, Le Sage, Destouches, Voltaire – Ludovic al XV-lea.

În vreme ce tânărul rege, întors de la Vincennes la Tuileries, creştea sub supravegherea doamnei de Ventadour, în vreme ce încasatorii de biruri erau pedepsiţi /fără cruţare, în vreme ce Law punea bazele sistemului său financiar, în vreme ce Dubois aştepta, la Londra, semnarea tratatului triplei alianţe şi, în sfârşit, în vreme ce Iacob al III-lea, scăpat din capcana de la Nonancourt, se străduia să cucerească tripla coroană a părinţilor săi, Parisul îşi revenea de pe urma încercărilor prin care trecuse Ducele d'Orléans, scăpat de munca grea la care fusese supus, intră în ritmul lui normal de viaţă, iar doamna ducesă de Berry, fiica sa cea mare. se azvârli în nişte distracţii nemaipomenite. În urma unor discuţii pe care le avusese cu mama sa, dorind să se simtă liberă şi să nu mai fie tot timpul controlată de Prinţesa Palatină, îl rugă pe ducele d'Orléans să-i dea voie să se mute la Palatul Luxembourg, dorinţă pe care ducele i-o îndeplini imediat Dar nici nu apucă bine să se mute în noua locuinţă şi-l ceru ducelui să-i dea, o companie de gardă. Lucrul cel mai. dificil pentru doamna ducesă de Berry a fost alegerea celor ce urmau să facă parte din acea companie şi mai ales a căpitanului, a locotenentului şi a stegarului. Căpitan a fost numit cavalerul de Roye, marchiz de La Rochefoucauld, iar stegar, cavalerul de Courtaumer. Mai rămăsese locul locotenentului. Într-o dimineaţă, doamna de

Pons, camerista doamnei ducese de Berry, întâmp ce-şi ajuta stăpână să se îmbrace, îi ceru postul de locotenent în garda sa pentru domnul de Riom.

— Cine-i acest domn de Riom? întrebă prinţesa,

străduindu-se să-şi aducă aminte ce persoană putea purta acest nume.

— Doamnă ducesă, e un băiat foarte bun, fiul cel mai mic al familiei d'Aydie, băiatul surorii doamnei de Biron şi prin urmare nepotul domnului de Lauzun.

— Ştii că nu asta mă interesează, draga mea, ci să aibă o figură agreabilă.

— Sunt obligată să mărturisesc alteţei-voastre că domnul de Riom nu e ceea ce se numeşte un băiat frumos; ceea ce pot să vă spun e că tânărul e un om pe care puteţi conta.

— Foarte bine, Pons, cheamă-l pe tânăr să-l vedem!

Doamna de Pons se grăbi să-i scrie vărului ei care, la rândul său, se grăbi să vină. Doamna de Pons făcuse bine că nu lăudase chipul vărului ei. „Era – spune Saint-Simon – un băiat scund, bondoc, bucălat şi palid". Singurul lucru frumos pe care-l avea erau dinţii, Era un băiat blând, respectuos, politicos şi cinstit, care nu-şi închipuise niciodată că ar putea stârni o pasiune; când a băgat de seamă că prinţesa avea o slăbiciune pentru el, a fost atât de copleşit de fericire, încât a dat fuga la unchiul său; domnul de Lauzun; ducele s-a gândit puţin, apoi, simţindu-se reîntinerit prin fiul surorii sale, i-a spus:

— Vrei să-ţi dau un sfat?

— Da, unchiule!

y – Ei bine, fă şi tu ce am făcut eu!

— Ce anume să fac?

— Trebuie să fii suplu, complezent, respectuos atâta timp cât nu eşti încă favoritul prinţesei; dar, de îndată ce vei fi, trebuie să-ţi schimbi tonul, manierele, să manifeşti voinţă întocmai ca un stăpân şi toane întocmai ca o femeie.

Riom se înclină în faţa vechii experienţe şi se retrase, în timpul primului an al regenţei, adică în timpul epocii de care ne ocupăm acum, ducele d'Orléans, clocotind de energie, avea ore fixe pentru orice fel de activitate.

Începea să lucreze singur, în pat, înainte de a se îmbrăca. Vedea lumea care venise la scularea sa, etichetă foarte scurtă, dar care tot îl făcea să piardă vreme pentru că era precedată şi urmată de o mulţime de audienţe. Apoi urmau, pe rând, şefii de consilii, cu care lucra până la două; atunci, în loc să ia masa la care renunţase, cerea doar o ceaşcă de ciocolată. Apoi îl lua în primire domnul de Vrillière; apoi Le Blanc, apoi cei care veneau să-i vorbească despre Bulă, despre care vom vorbi şi noi în curând şi căreia i se spunea Constituţie; urma apoi domnul de Torcy, cu care desfăcea scrisorile şi căruia îi dădea el însuşi alte scrisori ce trebuiau trimise imediat; pe urmă vèriea domnul de Villeroy, aşa, ca să se afle şi el în treabă, apoi, o dată pe săptămână, miniştrii străini. Şi uite aşa se făcea ora şapte sau opt seara. Duminica şi în zilele de sărbătoare. ducele d'Orléans asculta slujba în capela lui particularà. După ciocolată, o jumătate de oră era acordată Prinţesei Palatine când aceasta locuia la Palatul Regal, adică iarna, fiindcă vara şi-o petrecea la Saint-Cloud.

Uneori dimineaţa, înainte de lucru, şi uneori seara, după ce isprăvea lucrul, ducele d'Orléans se ducea la rege. Atunci era sărbătoare pentru Ludovic al XV-lea, căci regentul îi aducea aproape întotdeauna câte o jucărie încântătoare sau îi povestea ceva amuzant, ceea ce-l făcea să aştepte, cu mare nerăbdare, următoarea vizită. De altfel, prinţul nu pleca niciodată de la rege fără să-i facă o mulţime de reverenţe şi să-i dea dovadă de mare respect. Când nu avea Consiliu, ziua se termina pentru regent la cinci după-amiază şi, începând din acel moment, nu mai era vorba de afaceri de stat, ci de dus la Operă sau la ţară şi de luat masa fie la Luxembourg, fie la Palatul Regal. Ne referim la acele vestite mese despre care s-au spus atâtea şi despre care vom spune şi noi câteva cuvinte după ce vom vorbi despre oaspeţii care participau de obicei, pe care el îi numea „dezmaţaţi", poreclă preluată de cronica

vremii şi transmisă posterităţii ca făcând cinste agerimii ilustrului ci naş. Uneori, când sănătatea îi îngăduia, venea şi abatele Dubois.

— Fiul meu, spunea Prinţesa Palatină, seamănă cu regele David: are şi inimă, şi minte, e muzician, e scund, curajos şi-i plac femeile!

Pe atunci, favorita principală era doamna de Parabëre. Ceea ce nu-I împiedica pe ducele d'Orléans să mai aibă legături concomitent, dar într-un mod mai puţin asiduu, cu doamna d'Averne, cu doamna de Sabran şi cu ducesa dt? Phahris.

Doamna d'/Xverne era soţia unui locotenent din garda sa. Se cunoscuseră la o serbare dată de doamna d'Estrées.

Tânăr a era adorabilă, toată numai graţii, cu un minunat păr blond, moale şi uşor ca *o* spumă, pielea de un alb strălucitor, o talie atât de îngustă încât o puteai strânge cu o jartieră, o voce dulce şi tandră pe care un uşor accent provensal o făcea şi mai plăcută; faţa tânără şi mobilă devenea încântătoare când se însufleţea, când ochii ei albaştri se voalau uşor şi când gura roşie şi umedă lăsa să se întrevadă două şiruri de dinţi albi şi strălucitori ca perlele. Vă puteţi face o idee despre cum arăta doamna d'Averne dacă veţi privi câteva pea trete ale ei pictate de Greuze.

Doamna de Sabran, deşi foarte tânără, avea deja o reputaţie de femeie cam „zburdalnică"; se măritase de timpuriu cu un bărbat de neam mare, dar care era sărac lipit; o astfel de căsătorie îi înlesnea o mare libertate de acţiune, de altfel exact ceea ce voia şi doamna în cauză. Era o femeie încântătoare, de o frumuseţe desăvârşită, cu un aer firesc totuşi şi maniere simple. Insinuantă, spirituală şi puţin cam dezmăţată, părea făcută anume ca să-i placă regentului. Acesta îl numi pe bărbatul ei *maitre-d hotel* la Palatul Regal, cu o rentă de două mii de scuzi,

bani care, socotea doamna de Sabran, i se cuveneau.

Doamna de Phalaris făcea parte din lumea mare, era serioasă, plină de aluniţe false, împodobită cu mănunchiuri de pene, foarte mândră de trecerea ei la Curte; o mironosiţă care rostea cu glas tare principii în care nu credea nimeni şi pe care numai ea se prefăcea că le crede.

Cât despre doamna de Parabère, favorita pe care prinţul o numea „corbul meu negru”, era mitmţă, graţioasă, zveltă, îndrăzneaţă şi promptă în replici; bea şi mânca zdravăn şi pentru toate aceste calităţi, ca şi pentru altele pe care nu socotim că e cazul să le amintim aici, pusese stăpânire pe inima prinţului. Totuşi, toate aceste femei nu aveau o influenţă deplină asupra ducelui d’Orléans, care nici nu se ruina pentru, ele şi nici nu le îngăduia să se amestece în treburile statului. Într-o zi, doamna de Parabère insistă ca ducele să-i destăinuie nu ştiu ce plan politic. Acesta o luă de mână şi ducând-o în faţa oglinzii îl spuse:

— Doamnă, spune-mi şi mie dacă cu o mutrişoară nostimă ca asta poţi discuta despre politică!

„Dezmăţâţii” ducelui erau mai ales domnul de Braneas, marchizul de Canillac, ducele de Broglie şi contele ţie Nocé. Ducele de Brancas era un epicurian care îşi înfrumuseţa viaţa fără să accepte niciuna dintre îndatoririle ce i-ar fi deranjat egoismul sau dintre plictiselile care l-ar fi putut smulge din lenea sa. Dacă regentul deschidea gura ca să-i facă o confidenţă, el îi răspundea:

— Să monseniore, eu n-am fost în stare niciodată să-mi păstrez propriile secrete, dărâmite pe-ale altora!

După câţiva ani de astfel de viaţă, pe Brancas îl cuprinseră brusc remuşcările, deveni evlavios, se retrase la abaţia Bec şi-i scrise ducelui d’Orléans, invitându-l să se retragă din lume, ca şi el, rugându-se şi făcând penitenţe. Brancas era unul dintre cei mai frumoşi bărbaţi de la

Curte. După Brancas venea Canillac. Acesta era căpitanul unei companii de muşchetari ai regelui. Avea o figură plăcută, o fire agreabilă şi era foarte curtenitor. Povestea cu o uşurinţă plină de graţie. Muşcând zdravăn din bucate cu minunăţii lui dinţi albi, îl plăcea să sfâşie tot; pătimaş în dragoste, afecta o rigiditate austeră pe seama căreia glumea adesea el însuşi. În momentul în care Banca Occidentului începu a se împotmoli, Canillac îi zise luţ Law:

— Domnule, şi eu emit hârtii pe care nu le plătesc! Văd că dumneata mi-ai furat sistemul!

Ducele de Broglie semăna şi cu o cucuvea, dar şi cu o maimuţă. Mare jucător de cărţi, mare desfrânat, plin de datorii, îşi petrecea viaţa prin tripouri, fapt care, în timpul zilei, îl făcea să fie foarte trist. Seara însă era alt om; plin de vervă, vorbele sale erau plăcute întocmai ca spuma lichiorului pe care-l dădea pe gât atât de des şi de repede, încât îl invidiau chiar şi cei mai aprigi băutori.

Crescut împreună cu regentul de către tatăl său care le fusese subpreceptor, Nocé era un bărbat înalt, brunet sau, mai curând, cum spunea Prinţesa Palatină, era verde, negru şi galben. Avea maniere frumoase, era foarte impertinent şi pljn de spirit, împroşcând în dreapta şi în stânga cu ironii. Regentul nu ieşea noaptea decât cu el. Noçé era un fel de Giafar al acelui nou Harun-al-Raşid.

Ceilalţi musafiri erau, de „obicei, Ravennes care a lăsat nişte *Memorii*, foarte curioase despre mesele regentului, şi Cossé de Brissac, cavaler de Malta. Cu aceşti bărbaţi şi cu femeile pe care le-am enumerat, la care se mai adăuga uneori zvăpăiata ducesă de Berry, regentul se mânchidea în sufragerie de îndată ce bătea ora zece. Odată uşile închise, Parisul putea să ardă, Franţa să se scufunde, lumea să se prăbuşească, slugilor le era cu desăvârşire interzis să-l deranjeze. Ceea ce se petrecea la acele mese sigur că nu e greu de imaginat, când e vorba

de nişte oameni puternici, bogaţi şi beţi criţă. Viaţa pe care o ducea regentul era atât de alandala, încât Chirac, primul său medic, ori de câte ori era chemat să-l vadă, striga:

— Oh. Doamne, precis că are un atac de apoplexie!

După mari eforturi, medicul izbuti să-l convingă pe regent să renunţe la acele mese copioase şi să se mulţumească doar cu o ceaşcă de ciocolată. Dar în acea ceaşcă regentul punea atâta ambră, încât, în loc să-i facă bine, îi făcea chiar mai rău decât copioasele ospeţe. Ducele d'Orléans credea că ambra e un puternic afrodiziac.

Şi acum să ne aruncăm privirea asupra literaturii vremii. Cu excepţia lui Chaulieu şi Fontenelle, cei doi decani ai literaturii, toată pleiada strălucitoare a lui Ludovic al XIV-lea dispăruse. Corneille, oare fusese decanul Academiei Franceze, murise în 1684; Rotrou în 1691, Molière în 1675, Racine în 1699, La Fontaine în 1695, Regnard în 1709, iar Boileau în 1711.

Literatura secolului al XVIII-lea, mai mult literatură filosofică decât beletristică, abia se născuse sau urma să se nască. Jean-Jacques Rousseau, care văzuse lumina zilei în 1712, era încă un copil: Voltaire, născut în 1694, scria primele sal. e versuri; Marivaux, născut în 1688, avea să dea prima sa comedie abia în 1721. Crebiilon-fiul, născut în 1707, avea zece ani. Piron, născut în 1889, avea să vină la Paris abia în 1719; Montesquieu, născut în 1689, consilier în 1714, preşedintele Parlamentului din Bordeaux, avea să-şi publice prima lucrare. *Scrisori persane*, abia în 1720. Toată literatura stătea deci pe umerii lui Chaulieu, care avea şaptezeci şi şapte de ani, Fontenelle, care avea cincizeci şi nouă, Le Sage, care avea patruzeci şi opt, Crébillon, care avea patruzeci şi trei, Destouches, care avea treizeci şi şapte, Marivaux, care avea douăzeci şi opt şi Voltaire, care încă nu împlinise douăzeci.

Septiiagenarul Chaulieu văzuse desfăşurintiu-se sub ochii săi aproape tot secolul al XVII-lea. îi măsurase măreţia şi mizeria, splendorile şi dezastrele; aproape orb, păstrase totuşi o nota de veselie, mai multă ÎNT – fdl Pţi decât toţi aştrii care urmau să apară. Chaulieu, cu un picior în groapă, râdea cu un râs mult mai destins decât tânărul

Arouet[1]. Fontenelle, care avea să trăiască o sută de ani. era personificarea egoismului, o fantomă vie care trecea dintr-un secol în altul fără să se gândească la altceva decât. la tine. Om de spirit, scriitor, filosof panteist, Fontenelle se lăuda că nu râsese şi nu plânsese niciodată, că nu avusese nicio iubită şi niciun prieten. Vreţi să vă faceţi o idee exactă cam ce fel de om era Fontenelle? Ascultaţi.

Într-o zi, Fontenelle a intrat într-un restaurant cu unul dintre compatrioţii săi. Amândoi au cerut doar sparanghel: Fontenelle cu ulei, celălalt cu sos, porţii pe care le-au plătit dinainte. În timp ce băiatul pleca să aducă bucatele, invitatul lui Fontenelle muri pe loc, lovit de aploplexie.

Fontenelle îl scutură, îi luă pulsul şi, după ce se convinse că omul murise, porunci ca mortul să fie dus de acolo, iar băiatului care îl servea îi spuse:

— Să aduci amîndouà porţiile de sparanghel, cu ulei?

O singură întâmplare face adesea mai mult decât o autobiografie.

Le Sage, aşa cum am mai spus. dăduse la iveală, în 1707, romanul *Diavolul şchiop*, iar în 1715 publicase prima parte din *Gil Bias*.

Crébillon sosise după marii maeştri: Corneille, Hotrou, Racine. Avusese o rămăşiţă de inspiraţie tragică, dar prea puţină artă în a compune şi, mai ales, lipsă de stil. Acel *Cetilina* al lui l-a revoltat atât de tare pe Voltaire,

1 Voltaire.

încât acesta n-a avut linişte până n-a scris o carte ca lumea despre Catilina. Crébillon îşi definea singur genul de a scrie, drept „un gen teribil”. După reprezentarea piesei *Astrée* a fost întrebat de ce o pornise pe această cale.

— N-am avut de ales, a răspuns Crébillon. Corneille şi-a ales cerul, Racine, pământul, aşa că mie nu mi-a rămas decât infernul.

După ce, în 1711, s-a aflat în culmea gloriei, Crébillon a început să decadă, ba chiar să alunece rapid după acel *Xerxes*, scris în 1714; în sfârşit, cu *Sémiramis* a intrat definitiv în uitare.

Destouches debutase cu o tragedie, *Macchabées*, din care istoria dramatică n-a mai păstrat nici măcar un rând. În 1710 a pus în scenă *Curiosul impertinent*, iar în 1713, *Nehotărâtul*. Marivaux, am mai spus-o, nu scrisese încă nimic. Voltair, e, care avea să fie poetul epocii prin tragedia *Oedip*, nu era cunoscut încă decât prin *Am văzut*, care făcuse să fie închis la Bâştilia.

În vremea asta, regele creştea sub ochii atenţi al doamnei de Ventadour, care încerca să-l educe cât mai regeşte cu putinţă, dar nu prea izbutea. Într-o zi, i-a fost prezentat regelui domnul de Coislin, episcop al oraşului Metz, al cărui chip nu era chiar culmea frumuseţii. După ce Se uită atent la el, Ludovic al XV-lea îi strigă:

— Vai. cât eşti de urât!

— Într-adevăr, răspunse prelatul întorcându-i spatele. Iar dumneata eşti un băiat prost educat 1

Şi ieşi fără să-l mai salute pe rege.

Majestatea-sa se supără, dar doamna de Ventadour interveni şi-i spuse că dacă la alt copil vorbele acelea ar fi fost socotite drept o naivitate, rostite de gura unui rege – ele constituiau o gravă nepoliteţe.

Bărbat. Ludovic al XV-lea, este cât se poate de corect caracterizat prin aceste trăsături ale lui Ludovic al XV-lea copil.

Capitolul VH

Lordul Stairs – Dubois în Anglia – Tratatul triplei alianţe – Regele e încredinţat ducelui d’Orléans – Domnul de Richelieu – Domnişoara de Charolais – Balurile de la Operă – Ţarul Petru cel Mare la Paris – Afacerea cu prinţii recunoscuţi de Ludovic al XIV-lea – Domnul d’Argensson, cancelar.

Am asistat la prima dorinţă de alianţă dintre lordul Stairs şi abatele Dubois, când amândoi se arătaseră în teueaşi tribună, la faimoasa şedinţă a Parlamentului care a încredinţat regenţa lui Filip al II-lea, duce d’Orléans. Cu mai bine de un an înaintea morţii răposatului rege, lordul Stairs se afla în Franţa; fără să fie ambasador, fără să aibă vreo misiune specială, el reprezenta interesele regelui George I. Avea hârtiile de numire în buzunar, semnate în alb. Nu ţinea decât de el să-şi aleagă momentul în care slujba lui să devină oficială. Era un foarte modest gentilom scoţian, înalt, slab, încă tânăr, cu un cap trufaş, cu privirea mândră. Era foarte activ, întreprinzător, îndrăzneţ, curajos din fire şi din principiu. Inteligent, spiritual şi dibaci, cunoştea toate secretele, dar pe chipul lui nu se putea citi niciodată nimic.; sesiza toate gesturile şi toate felurile în care te exprimai, interpretându-ţi fără greş limbajul. Sub pretextul că-i plăcea să se distreze, dădea banchete unde le oferea musafirilor vin până ce-i îmbăta, fără ca el să se ameţească vreodată. Credincios lui Marlborough, de care era profund ataşat, nu uita că ducele îl smulsese din anonimat, încredinţându-i un regiment şi rugându-l să facă ordine în Scoţia. Un asemenea om trebuia să se înţeleagă de minune cu Dubois, De altfel, interesele politice ale regelui Angliei şi ale regentului erau aceleaşi. Wilhelm murise în 1702, lăsând tronul fiicei sale Ana, moartă şi ea în 1712, fără să lase urmaşi, dar chemându-l încă din 1704 pe George, electorul Hanovrei, să-i urmeze la tron. Fiecare dintre cei doi avea câte un duşman periculos: George I pe

Iacob al III-lea, pretendent la tronul Angliei; regentul, în caz că Ludovic al XV-lea ar fi murit, pe Filip al V-lea al Spaniei, pretendent la tronul Franţei. Era deci firesc ca regentul să-l ajute pe George I împotriva lui Iacob al III-lea, pentru ca şi George I, Ia rândul lui, să-l ajute împotriva lui Filip al V-lea. Numai că această nouă combinaţie răsturna toate planurile politice ale lui Ludovic al XIV-lea, care-şi făcuse din Spania o aliată şi din Anglia, o duşmană. Călătoria lui Dubois avea deci drept scop strângerea relaţiilor dintre regent şi George I. Negocierile duse de Dubois se soldară cu tratatul semnat la Haga, între Franţa şi Anglia, şi care primi numele de tratatul triplei alianţe pentru că aderaseră la el şi Provinciile Unite. Tratatul stipula că Iacob al III-lea va părăsi Franţa, că Dunkerque şi Mardick vor fi dărâmate, că niciunul dintre cor. iractanţi nu xra oferi azil persoanelor declarate rebele de către cele două părţi contractante; în plus, îşi făgăduiau în mod reciproc să menţină dispoziţiile tratatului de la Utrecht, care asigura succesiunea casei de Hanovra la coroana Angliei şi îl îndepărta pe Filip al V-lea de la coroana Franţei. Dubois se întoarse triumfător la Paris unde află că domnul cancelar Voisin murise, că în locul lui fusese numit cancelar domnul d'Aguesseau şi că regele fusese dat în grija ducelui d'Orléans. La 15 februarie, Ludovic al XV-lea fusese încredinţat de către doamna de Ventadour regentului, care îi prezentă regelui pe domnul de Villeroy şi pe abatele de Fleury, episcop de Frejus – să nu-l confundăm cu autorul *Istoriei ecleziastice*şi care era nu numai preceptorul, ci şi duhovnicul regelui.

Încheind cu Anglia tratatul triplei alianţe ca o precauţie împotriva Spaniei, ducele d'Orléans ţinea totuşi să fie în bune relaţii cu această putere: aşa că la 26 ianuarie 1717 îl trimise pe ducele de Richelieu să înmâneze

Cordonul Albastru prinţului Asturiei şi să aranjeze cu

Filip al V-lea căsătoria prinţului cu una dintre fiicele sale.

Ducele de Richelieu, al cărui nume l-am mai rostit, merită mai mult ca oricare altul o menţiune aparte. Născut în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea, avea să trăiască şi sub domnia lui Ludovic al XV-lea, murind în 1788, cu un an înainte de cucerirea Bastilici, deci cu un an înainte de lovii ura care a izbit monarhia drept în inimă. Născut în 1696. ducele de Richelieu avea atunci douăzeci şi unu de ani. Cu o figură plăcută şi o înfăţişare elegantă. Îşi cucerire reputaţia de a fi unul dintre cei mai spirituali bărbaţi ai epocii. O aventură când era încă foarte tânăr, o aventură la vârsta de cincisprezece ani cu doamna ducesă de Bourgogne, îl scosese din anonimat pe tânărul nepot al cardinalului de Richelieu: băiatul fusese găsit ascuns sub patul ducesei, tot aşa cum Chatcâard fusese surprins sub patul Mariei Stuart. Numai că aventura lui se isprăvise într-un mod mai puţin tragic. Chatelard îşi lăsase capul pe butuc; tânărul de Richelieu petrecuse paisprezece luni în vestita închisoare a Bastiliei. Slujise sub mareşalul de Villars, fusese alături de el la Denain şi se bucurase de dublul privilegiu de a fi iubit, îrh egală măsură, şi de Villars şi de soţia sa. Abia ieşit din Bastilia, domnişoara de Charolais, sora domnului duce de Bourbon, se îndrăgosti nebuneşte de el. Şi fiindcă veni vorba despre ea, să ne ocupăm puţin de această domnişoară de Charolais. Era frumoasă, graţioasă şi cu o vădită înclinare către dragoste. Această înclinare’s. e manifestase şi la ea, ca şi la domnul de Richelieu, înainte de cincisprezece ani. La vârsta de douăzeci şi unu de ani, domnişoara de Charolais avusese aproape tot atâţi. iubiţi câte iubite avusese şi domnul de Richelieu. Poate că ceea ce îl determinase pe regent să-l închidă pe ducele de Richelieu pentru a doua oară în Bastilia fusese duelul său cu domnul de Gacé. De altfel, noi bănuim că ceea ce-l făcuse pe regent să-i trimită prinţului Asturiei Cordonul Albastru nu fusese atât dorinţa lui de a

se avea bine cu» Spania, cât nevoia de a restabili, în propria sa casă, liniştea tulburata de tânărul duce. Pentru că domnişoara de Valois, fiica regentului, se simţi brusc cuprinsă de o dragoste la fel de năvalnică faţă de domnul de Richelieu ca şi verişoara ei. domnişoara de Charolais. Cerem iertare cititorilor noştri că avem obiceiul să zugrăvim epocile nu ca istoricii, ci ca analiştii, adică nu ca Tacit, ci ca Suetoniu; nu după modelul domnului d'Anqtietil, ci aşa cum descrie faptele ducele de Saint-Simon.

Ne-am întristat în timpul ultimilor ani ai domniei lui Ludovic al XIV-lea. Să ne îngăduiţi să fim zurbagii, zgortotoşi şi chiar necuviincioşi în această epocă necuviincioasă, zgomotoasă şi zurbagie. După părerea noastră, istoria este o oglindă peste care istoricul nu are dreptul să tragă niciun văl.

Să revenim deci la iubirea domnişoarei de Valois.

Domnişoara de Valois nu avea posibilitatea să-l vadă tot atât de des pe domnul de Richelieu cum îl vedea verişoara de Charolais. care locuia la parterul grădinii a cărui cheie o avea ducele. Domnişoara de Valois era păzită cu străşnicie, mai ales de tatăl ei; eră păzită atât de sever, încât într-o zi, la balul Operei, în timp ce domnul de Mauconseil, prietenul ducelui de Richelieu, îmbrăcat într-un domino ce semăna cu al său, discuta cu prinţesa, regentul care aflase despre dragostea celor doi tineri, trecu pe lângă fiica sa şi adresându-se lui Mauconseil, pe care-l luă drept ducele de Richelieu, îi spuse:

— Mască, bagă bine de seamă ce vrei să faci dacă nu vrei să te trezeşti pentru a treia oară la Bâştilia!

Speriat, Mauconseil îşi scoase imediat masca pentru ca regentul să vadă că Se înşelase.

— Te rog să-i repeţi prietenului dumitale ceea ce ţi-am spus din greşeală, domnule de Mauconseil, zise posomorât ducele.

Ameninţarea nu-l sperie câtuşi de puţin pe domnul de Richelieu, care se deghiză în femeie şi ajunse până în odaia prinţesei. Regentul află totuşi de această încălcare a poruncii sale. Dar din dragoste pentru iubitul ei şi de teama ca ameninţarea cu Bastilia să nu fie pusă în practică, domnişoara de Valois îi furniză domnului de Richelieu nişte arme imbatabile împotriva tatălui ei. Neavând încotro, regentul îşi ascunse mânia şi-i încredinţă ducelui de Richelieu o misiune în Spania. Iată cum a ajuns ducele să ducă acel Cordon Albastru prinţului Asturiei.

Am mai vorbit de câteva ori despre balurile de la Operă. Într-adevăr, în epoca aceea ele fuseseră inventate de către cavalerul de Bouillon, care avusese primul ideea de a ridica parchetul la nivelul scenei şi de a face din sala de Operă un mare salon de bal. Regentul fusese atât de mulţumit de acest lucru, încât îi acordă domnului de Bouillon o pensie de şase mii de livre. Se ştie că Opera se afla, în acea vreme, în Palatul Regal.

Cam tot atunci se auzi despre apropiata sosire la Paris à ţarului Petru I. Parizienii mureau de curiozitate să-l vadă pe acest rege al Nordului, care devenise dulgher la Saardam, care se întorsese la Petersburg ca să potolească revolta streliţilor şi care-l zdrobise la Poltava pe Carol al Xn-lea al Suediei, Leul Nordului. De multă vreme Petru I dorea să vadă Franţa; îi mărturisise această dorinţă lui Ludovic al XIV-lea în ultimii săi ani de domnie. Dar regele, doborât de infirmităţile vârstei, ruinat de războiul de succesiune, ruşinat de a nu-şi mai putea etala fastul din primii ani ai domniei, regele – cât mai politicos cu putinţă – îl determinase pe ţar să renunţe la proiectul său. Dar la începutul anului 1717, ţarul hotărî să-şi pună în aplicare planul Prinţul Kurakin, ambasadorul „său, îi împărtăşi regentului dorinţa stăpânului său de a vizita Franţa şi, de teamă să nu fie din nou amânat, îi spuse lui Filip d’Orléans că ţarul şi pornise la diurn. Regentul nu mai putu să se

scuze, aşa cum făcuse Ludovic al XIV-lea, şi trimise la Dunkerque, ca să-l aştepte cu echipajul regelui, pe marchizul de Nesle şi pe gentilomul său, Libois. Mareşalul de Tessé îi ieşi înainte la Beaumont şi-l conduse la Paris, unde sosi în ziua de 7 mai.

Ţarul era înalt, bine făcut, dar slab. Avea un chip brun şi foarte expresiv, ochii mari şi strălucitori, privirea pătrunzătoare, uneori chiar încruntată; dar, de obicei, chipul îi era destins şi surâzător; mişcările îi erau bruşte şi precipitate, caracterul impetuos, pasiunile violente; obişnuinţa despotismului făcea ca dorinţele, capriciile să se succeadă foarte repede; nu suporta niciun fel de contrazicere; uneori, obosit de afluenţa de vizite, îi concedia pe toţi doar cu un cuvânt sau cu un gest, sau îşi lăsa musafirii în odaie, iar el pleca să vadă câte ceva care-l interesa. Dacă trăsurile nu erau gata, se urca în prima care-i ieşea în cale, chiar dacă era o trăsură de piaţă. Într-o zi, negăsind alta, o luă pe a mareşalului de Matignon, care venise să-l vadă, şi plecă să se plimbe în Bois de Boulogne. Mareşalul de Tessé şi gărzile sale alergau disperaţi după el. Până la urmă se hotărâră să-i ţină la dispoziţie trăsuri cu cai gata înhămaţi, fapt care rezolvă problema plimbărilor sale neaşteptate. Totuşi, cu alte ocazii dovedi că este la curent cu eticheta. Astfel, oricât de nerăbdător ar fi fost să viziteze Parisul, declară că nu va mai pleca nicăieri până ce nu va primi vizita regentului. Or, cum nu voiau să-l ţină prizonier în casă, chiar a treia zi după sosirea sa la Paris, regentul îi făcu o vizită. De îndată ce ducele d'Orléans fu anunţat, ţarul ieşi din cabinetul său în întâmpinarea acestuia, îl îmbrăţişă, apoi, arătându-i cu mina uşa cabinetului, se întoarse imediat şi, trecând primul, intră urmat de regent şi de prinţul Kurakin. Cum fuseseră pregătite două fotolii, ţarul luă loc într-unul, regentul în celălalt. Prinţul Kurakin, care le servea de interpret, rămase în picioare. După o jumătate de oră de

discuţie, ţarul se ridică; regentul se retrase făcând o profundă reverenţă, la care ţarul îi răspunse printr-o înclinare din cap. A doua zi, regele făcu şi el o vizită lui Petru I. Auzind zgomotul trăsurii, ţarul ieşi până în curte, îl primi pe rege când acesta coborî din trăsură şi amândoi merseră alături până în cabinetul lui Petru I, unde acesta îi oferi lui Ludovic un fotoliu. După ce se aşezară amândoi, ţarul se ridică, îl luă pe rege în braţe, îl sărută de mai multe ori, cu ochii plini de duioşie, cu multă dragoste şi bucurie. Regele, care nu avea decât şapte ani şi câteva luni, nu s-a mirat câtuşi de puţin. I-a făcut ţarului un compliment şi s-a lăsat cu plăcere mângâiat şi sărutat de acesta. Ieşind din cabinet, cei doi regi păstrară acelaşi ceremonial ca şi la sosire, ţarul ţinându-l pe Ludovic de mină până la trăsură şi punându-l pe picior de egalitate cu el. A doua zi, ţarul îi întoarse regelui vizita; sigur că la coborârea din trăsură ar fi trebuit să fie întâmpinat de rege „dar zărindu-l pe Ludovic în vestibulul palatului Tuileries, ţarul sări din trăsură, îl luă pe micul rege în braţe şi urcară astfel scara până în apartamentul lui Ludovic. Acolo, totul se petrecu la fel ca şi în ajun, cu excepţia faptului că Ludovic îl ţinu tot timpul de mână pe ţar.

Sosind la Luvru, ţarul a fost găzduit în apartamentul reginei, splendid mobilat şi luminat ca ziua. Dar părându-i-se mult prea frumos, s-a urcat în trăsură şi a cerut să fie găzduit la o casă particulară. A fost. dus la Palatul Lesdiguières, aproape de Arsenal, unde i s-a pus la dispoziţie un apartament la fel de frumos şi de bogat ca şi cel al reginei, de la Luvru. Contrariat de a fi atât de bine găzduit, şi-a scos din furgonul care venea după trăsura sa un pat de campanie, pe care şi l-a aşezat într-o odaie unde se ţineau hainele. Varton, unul dintre valeţii regelui, primise sarcina de a avea pregătită, în fiece zi, dimineaţa şi seara, câte o masă pentru patruzeci de curteni ruşi, fără

a le mai pune la socoteală pe a doua, pentru ofiţeri şi pe a treia pentru servitori.

După ce l-a vizitat pe rege, ţarul a plecat imediat la Paris, intrând în toate prăvăliile, stând de vorbă cu muncitorii şi cu lumea pe care o întâlnea în drum, vizitând Observatorul, Gobelins, Grădina botanică, Domul Invalizilor, Cabinetul de mecanică, Galeria planurilor, privind cu dispreţ diamantele Coroanei, dar pierzând un ceas întreg ca să stea de vorbă cu dulgherii care construiau un pod. Cât despre costumul său, era dintre cele mai simple; îmbrăcase o cazacă largă de postav gros, strânsă cu o centură lată de care atârna o sabie; pe cap avea o perucă rotundă, nepudrată, care nu depăşea gulerul, iar sub haină, o cămaşă fără manşete. Sosind la Paris, îşi comandase o perucă. Peruchierul îi adusese una la modă, adică lungă şi cârlionţată. Ţarul nici măcar nu se deranjă să-i spună că nu o asemenea perucă voise el; puse mâna pe foarfece şi o scurtă atât cât socoti de cuviinţă. În toiul plimbărilor, pe ţar îl cuprinse dorinţa de a vizita mănăstirea Saint-Cyr. Vizită toate clasele elevelor şi ceru lămuriri; apoi dori s-o vadă pe doamna de Maintenon. Urcă în odaia ei şi, fără să fie stânjenit de protestele slugilor care-i spuseră că stăpână lor se află în pat, trase draperiile de la ferestre, apoi perdelele de la pat; o privi p un de curiozitate pe doamna de Maintenon şi, după cinci minute, ieşi fără să-i fi adresat niciun cuvânt. Apoi, vizită Sorbona şi, văzând mormântul cardinalului de Richelieu, sărută chipul de piatră al ministrului lui Ludovic al XIII-lea, strigând:

— Aş da jumătate din imperiul meu unui om ca el ca să mă ajute să guvernez cealaltă jumătate!

Apoi s-a dus la Monetăria statului. După ce a examinat structura şi felul cum funcţionau balanţele, i-a rugat pe muncitori să-i bată o monedă. Aceştia i-au făcut-o şi i-au înmânat-o; era o medalie cu efigia sa şi cu inscripţia:

„*Petrus-Alexeevici, Ţar, Mag. Rus. Imp*”. Pe partea cealaltă scria: „*Vires acquirit* eundot”[2]. Această atenţie l-a mişcat profund. Nu văzuse niciodată o medalie atât de frumos lucrată ca aceea, şi nicio efigie care să-i semene atât de bine.

În prima lună, întreg Parisul nu se ocupă decât de vizita ţarului, în a doua lună se ocupă mai puţin, iar în a treia, deşi toată lumea îl vedea, nimeni nu-i mai dădu nicio atenţie. În 20 iunie plecă la băile de la Spa.

În vremea asta, marele proces care dezbinase nobilimea Franţei continua. Testamentul lui Ludovic al XIV-lea fusese călcat în picioare, dar nu şi edictul din 5 mai 1694, care le dăduse dreptul prinţilor recunoscuţi ca legitimi de către Ludovic al XIV-lea să treacă imediat după prinţii de sânge, înaintea pairilor; rămăsese în picioare şi edictul din 1714 prin care se declara că, în caz de stingere a prinţilor de sânge din casa de Bourbon, domnii du Maine şi de Toulouse aveau dreptul, atât ci, cât şi copiii lor legitimi, să urmeze la tron. Aceste două edicte apăsau toată nobilimea Franţei. Pairii şi prinţii de sânge prezentară o cerere. Respectiva cerere prezenta o mare ciudăţenie, şi anume aceea că, în opoziţie cu maxima rostită de Ludovic al XIV-lea cum că „coroana Franţei neţinând decât de Dumnezeu”, numai El putea s-o transmită cui voia „prinţii de sânge susţineau că acea maximă „răpea naţiunii dreptul ei cel mai sacru, care consta în a alege ea însăşi un rege, în cazul în care prinţii de sânge ar muri”. Iată deci sufragiul universal revendicat de însăşi nobilime, prin glasul prinţilor de sânge, în cererea lor din 22 august 1716. Răspunsul la această cerere a fost edictul din 2 iulie 1717, care-l revoca pe cel din iulie 1714, şi declaraţia din 1715, care-i lipsea pe prinţii naturali de dreptul de a se numi „prinţi de sânge”, dar le păstra toate onorurile de care se bucuraseră până

2 Călătorind capeţi puteri (lat.) (n. t.).

atunci în Parlament, inclusiv acela de a trece înaintea pairilor. Fără această ultimă prerogativă, prinţii naturali ar fi fost despuiaţi de toate onorurile cu care-i copleşise slăbiciunea unui rege bolnav şi bătrân.

În timp ce se judeca acest mare proces, se ivi un con-/ flict mai puţin grav, dar care – la fel ca şi celălalt – nu putea fi judecat decât de Consiliul de regenţă.

La câteva zile după ce micul rege trecuse în mâinile celor care urmau să-l educe, Ludovic al XV-lea viu să se ducă la târgul din Saint-Germain care urma să se deschidă în curând. La început, toată lumea a crezut că nimic nu este mai uşor decât să i se înlesnească acea distracţie. Dar când să se urce în trăsura regelui, domnii du Maine şi de Villeroy începură să se certe în privinţa locului pe care trebuia să-l „ocupe fiecare dintre ei. Domnul de Villeroy, ea preceptor al regelui, susţinea că nu este obligat să-şi cedeze locul decât unui prinţ de sânge. Sigur că discuţia n-a putut fi limpezită pe loc. Regele s-a întors, plângând, în apartamentul său şi nu s-a mai putut duce la târgul din Saint-Germain.

În vremea asta, vederea regentului slăbise atât de tare încât se văzu ameninţat de orbire; imediat începu să circule zvonul că, în cazul în care nu va mai vedea, regenţa va fi încredinţată ducelui de Bourbon. Dar dacă regentul era aproape orb, asta nu însemna că era şi surd. Auzise şoptindu-se în jurul său cum că ar fi vorba să fie numit regent, în locul lui, ducele de Bourbon, urmărise cu atenţie pe toată lumea şi, tot cercetând, ajunse la concluzia că cei care scorniseră zvonul erau cancelarul d’Aguesseau şi cardinalul de Noailles. Mânios, regentul se hotărî să-i pedepsească fără întârziere. În timp ce discuta într-o zi cu domnul de Noailles, preşedintele consiliului finanţelor, şi cu domnii Portail şi Fourqueux, membri ai Parlamentului, prinţul se plânse de lipsa de bunăvoinţă a cardinalului în ceea ce privea dorinţele sale, încât le spuse celor de faţă

că se gândea să-l schimbe din funcţie. Domnul de Noailles luă cu atâta căldură, apărarea cardinalului, ca şi cum ar fi fost vorba chiar despre el. Cei doi consilieri tăcură, nădăjduind fiecare în sinea lui că dacă domnul cardinal va fi schimbat din funcţie, ar putea fi ales în locul lui. Tocmai când ajunseră cu discuţia aici, uşierul, deschizând ambele canaturi ale uşii, onoare care îi miră foarte tare pe cei de faţă, îl anunţă pe domnul d'Argensson, locotenentul Poliţiei. Dar regentul le lămuri pe loc enigma.

— Domnilor, le zise el, vi-l prezint pe noul cancelar!

Şi scoţând din buzunar numirea lui Argensson şi marele sigiliu, i le înmână acestuia.

— După tot ceea ce s-a petrecut, spuse domnul de Noailles, năucit, mi se pare că nu-mi mai rămâne altceva de făcut decât să mă retrag! Fiindcă văd că am nefericirea de a fi în plină dizgraţie!

— Exact, domnule, îi răspunse regentul.

Şi ducele de Noailles se retrase. Întorcându-se către cei doi consilieri, regentul le spuse, arătându-l pe Argensson:

— Domnilor, vi-l prezint nu numai pe noul cancelar, ci şi pe şeful comisiei de finanţe!

Cei doi consilieri se înclinară şi ieşiră, ca să nu fie obligaţi să-l felicite pe domnul d'Argensson. Cât despre cardinalul de Noailles, el mai rămase o vreme în fruntea consiliului de conştiinţă/Dar nu peste mult timp a fost înlocuit cu doi dintre şefii partidului molinist, cardinalii de Rohan şi de Bissy.

Puţin înaintea acestei mici intrigi de cabinet, ducele d'Orléans avusese el însuşi o discuţie destul de curioasă privind importanţa onorurilor pe care le-am văzut căzând în desuetudine. În 1716, ducele d'Orléans nu asistase la procesiunea care avusese loc în ziua Adormirii Maicii Domnului. Dar Saint-Simon reproşându-i că dă un rău exemplu supuşilor săi, ducele făgădui să asiste în anul

următor. Apropiindu-se ziua procesiunii, ducele întrebă Parlamentul ce loc va ocupa în procesiune, având în vedere că-l reprezenta pe rege la acea ceremonie. Ca să răspundă la întrebare, Parlamentul se adună de două ori, apoi, după îndelungi dezbateri, îi trimise vorbă regentului că locul său, conform obiceiului, era între cei doi preşedinţi. Auzind acest răspuns, ducele d'Orléans trimise domnilor din Parlament o scrisoare prin care tânărul Ludovic al XV-lea declara că dorise din tot sufletul să ia parte la procesiune pentru a da exemplu poporului său, dar cum căldura excesivă îi putea face rău, îl rugase pe ducele d'Orléans să se ducă el la procesiune, în locul său, pentru a implora cerul să fie milostiv cu regatul său; şi că poruncea ca regentul să fie primit aşa cum ar fi fost primit el însuşi, întrucât regentul îl reprezenta pe el. Prin urmare, alteţa-sa regală, domnul duce d'Orléans, merse la acea procesiune, singur, înaintea primului preşedinte al Parlamentului.

Capitolul VIU

Iubitele lui d'Argensson – Mustrările Parlamentului – Exilul – Dubois la Londra – Intrigi diplomatice – Diamantul – încheierea tratatului – Alberoni şi ducele de Vendôme – Prinţesa des Ursins – Complotul – Arestarea lui Porto-Carrero – Trimiterea lui Cellamare în Franţa – Prezenţa de spirit a lui Richelieu – întemniţarea conspiratorilor – Moartea lui Carol al XII-lea.

În epoca în care am ajuns, adică la începutul anului 1718, domnul d'Argensson, noul cancelar, avea în jur de şaizeci de ani şi fusese locotenentul Poliţiei încă din 1697, adică de aproape douăzeci şi unu de ani. Era un bărbat înalt şi atât de brunet sau mai curând cu pielea atât de tuciurie, încât atunci când lua el cuvântul ca magistrat, acuzatul îngheţa de spaimă; altfel, era un excelent locotenent de poliţie, cunoştea moravurile, virtuţile şi viciile parizienilor, care se temeau de el ca de foc, deşi se folosea în mod foarte discret de informaţiile agenţilor săi,

mai ales faţă de persoanele din înalta societate.

Acest om atât de mândru, dur şi aprig era, în particular, unul dintre prietenii cei mai siguri, unul dintre oamenii cei mai blânzi, unul dintre bărbaţii cu care puteai discuta ceasuri întregi fără să le plictiseşti. Plin de spirit, de fineţe, de bună dispoziţie, era aproape întotdeauna, şi mai ales la masă, de o veselie încântătoare, care-ţi mergea la suflet. În calitatea sa de locotenent al Poliţiei, putea intra în orice mănăstire, bineînţeles că inspector, în plus, putea să acorde o mulţime de favoruri care, fără să-l coste vreun ban, le îmbogăţeau pe călugăriţe. Într-o asemenea vizită o cunoscu pe stareţa mănăstirii Madelcinedu-Tresnel. Stareţa era încă tânără şi frumoasă. Avea nişte ochi deosebit de strălucitori, o piele catifelată, un chip foarte plăcut şi un trup extrem de ademenitor. După o săptămână, locotenentul Poliţiei era primit cât max amical cu putinţă de frumoasa stareţă de la Madeleinedu-Tresnel. După trei luni, stareţa era atât de sigură că-l va lega de ea pentru toată viaţa pe locotenentul Poliţiei, încât porunci să se construiască, în mănăstire, o capelă în cinstea sfântului Marc. Or, sfântul Marc era patronul lui d’Argensson, care fusese botezat de dogele Veneţiei, în capela aceea stareţa porunci să se înalţe o urnă, în care urma să fie depusă mima iubitului ei.

Cele două atenţii atât de delicate îl mişcară profund pe domul d’Argensson, încât îşi construi o casă lângă mănăstire, unde venea Nsă doarmă în fiece scară, după ce-şi isprăvea treaba. 1

Prima operaţie financiară a domnului d’Argensson a fost un contract cu negustorii din Saint-Malo, care se obligau să-i furnizeze regelui douăzeci şi două de milioane, în lingouri de argint ce urmau să fie convertite în monede de câte cincizeci şi cinci de livre. Totodată, Compania Occidentului îşi începu operaţiunile trimiţând în Louisiana şase vase încărcate cu bărbaţi, femei şi mărfuri.

Spre sfârşitul lui mai, regentul a dat un edict, în numele regelui, potrivit căruia monezile urmau să fie topite. Edictul n-a mai fost prezentat în Paiâament, ci înregistrat doar de Monetăria statului. Supărat, Parlamentul s-a ridicat imediat împotriva acestui edict, şi la 20 iunie, a votat o hotărâre prin care se arăta că regele trebuia mustrat nu numai pentru faptul că edictul nu fusese trecut prin Parlament, ci şi pentru urmările lui. În toiul acelor disensiuni, ducele d'Orléans se lăsă de mai multe ori pradă furiei. Într-o zi, obosit de atâta încetineală şi reavoinţă, îi răspunse magistratului care-l tot mustra în numele Parlamentului:

— Ia mai du-te-n… mă-tii!

— Alteţa-voastră porunceşte să înregistrez şi acest răspuns? întrebă magistratul, înclinându-se.

Prinţul îşi veni imediat în fire, ceea ce nu-l împiedică să adune Consiliul şi să-l determine să adopte o hotărâre care să caseze hotărârea Parlamentului, poruncind ca edictul să fie executat aşa cum fusese formulat şi înregistrat. Urmară alte mustrări din partea Parlamentului, coroborate cu cele ale Camerei de conturi şi ale Curţii cu Juri. Conflictul duse la o şedinţă a Consiliului; membrii Parlamentului se îndreptară spre Palatul Regal, străbătând Parisul îmbrăcaţi în robe roşii. Dar în loc să impresioneze populaţia, au fost tot timpul urmaţi de o ceată de vreo sută de haimanale care strigau cât îi ţinea gura:

— Jos cu slugile în livrele roşii!

Între timp, Dubois s-a întors de la Londra cu noutatea că şi împăratul Prusiei voia să participe la tratat, astfel încât tratatul triplei alianţe devenea tratatul cvadruplei alianţe. Ca să-i forţeze mâna regelui Angliei, Dubois venise la Faris cu o serie de note preţioase furnizate de lordul Stairs, desigur privind persoanele ce aveau influenţă asupra regelui George. Dintre toate acele persoane, cea mai importantă era iubita regelui, ducesa de Kendal. Motiv

pentru care Dubois se întoarse la Londra încărcat cu stofe, mătăsuri şi rochii de toate felurile, după ultima modă, cu parfumuri, pudre etc.; după o săptămână, ducesa de Kendal era ataşată, cu trup şi suflet, Franţei. Kâmânea Pitt, primul ministru al Angliei, strănepotul, nepotul şi fiul acelor Pitt care, vreme de câteva generaţii, se aflaseră în fruntea politicii engleze, Pitt care se opunea cu înverşunare la alianţa Angliei cu Franţa. Informându-se în ce chip l-ar putea îmbnnzi pe neîmblânzitul om politic, Dubois află că Pitt avea un diamant uriaş pe care voia să-l vândă şi pe care cer să două milioane. Dubois, care avea un credit nelimitat, cumpără diamantul şi-l trimise ducelui de Orléans, scriigdu-i: *„Vă trimit* un *diamant pe care sigur că-l veţi boteza cu numele dumneavoastră*; *el precede cu câteva zile un tratat căruia poate că-i voi da numele meu*. Într-adevăr, la 2 august se încheia tratatul între împăratul Prusiei, regele Angliei şi regele Franţei; cea de-a patra putere, Olanda, aderă la tratat abia în 15 februarie 1719. Prin acel tratat, împăratul consimţea în sfârşit să renunţe, atât el, cât şi urmaşii săi, la toate titlurile şi drepturile asupra Spaniei, determinându-l pe regele Spaniei să renunţe la rândul lui la toate drepturile şi pretenţiile asupra statelor sale din Italia şi din Ţările-de-Jos, la marchizatul de Final, ca şi la dreptul de reversâune pe care şi-l rezervase asupra regatului Siciliei. În schimb i se acorda tot ce dorea privind eventualele succesiuni ale ducatelor de Parma şi de

Toscana. În sfârşit, prin acest tratat s-a făcut o derogare de la tratatul din Utrecht, prin care Sicilia fusese dată prinţului de Saveia. În urma noului tratat, prinţul trebui să dea Sicilia împăratului Prusiei, acesta determinând Spasia să-i cedeze prinţului de Savoia insula şi regatul Saromiei pe care Spania şi le însuşise cu un an în urmă. La 15 noiembrie, ducele de Savoia îşi dădu adeziunea la tratatul cvadruplei alianţe şi acceptă Sardinia

în locul Siciliei.

Toate acele schimbări se făcură în detrimentul regelui Spaniei care, cu ochii veşnic aţintiţi asupra tronului Franţei, aştepta ca tânărul Ludovic să-şi dea duhul, iar el să pună mâna pe moştenirea bunicului său.

Într-adevăr, nu numai că Ludovic al XV-lea era un copil foarte plăpând, dar toţi cei care iscaseră zvonul că prinţii de sânge de pe vremea lui Ludovic al XIV-lea fuseseră otrăviţi, începură să-i prezică şi foarte tânărului rege o soartă asemănătoare. Am văzut că Ludovic fusese luat de la dădacele sale şi încredinţat regentului, rămânând astfel pe mâinile acestuia. Ca şi cum ar fi vrut să dea dreptate calomniatorilor, copilul se îmbolnăvi şi, cum medicul îi dădu un leac ca să verse, imediat se răspândi zvonul că „nu scăpase decât datorită faptului că i se dăduse la timpuri vomitiv”.

Parizienii au fost atât de neliniştiţi, încât un burghez oarecare a plecat la Viena, unde avea un prieten puternic la Curte. Scopul călătoriei era să-l roage pe Carol al VI-lea să facă o incursiune de ameninţare la hotarele Franţei, transmiţând duşmanilor acesteia că dacă regele s-ar prăpădi, ar însemna că nu a murit de moarte bună, ceea ce ar constitui un *casus belli*. Ceea ce pare curios e că, după o negociere de câteva săptămâni, împăratul trimise într-adevăr trupe la graniţa Franţei. Între timp regele se însănătoşi şi tratatul cvadruplei alianţe puse capăt mişcărilor de la graniţă.

— Omul care mânuia toate firele intrigii franco-spaniole era cardinalul Alberoni. Averea acestui prelat, al cărui –, geniu trebuia să schimbe faţa lumii, era stranie. Cei care au citit cartea *Ludovic al XIV-lea şi secolul său*. Îşi amintesc de domnul de Vendôme şi de excentricităţile la care se deda. Pe vremea când Vendôme comanda armata franceză din Italia, ducele de Parma trimisese generalului francez un episcop din consiliu pentru a trata cu el în

numele său. Domnul de Vendôme îl primi pe ambasador pe scaunul său cu gaură pe care îşi petrecuse jumătate din viaţă. La început, desigur, lucrul i se păru ciudat episcopului, apoi, neavând încotro, îi prezentă domnului de Vendôme scrisorile de acreditare ale stăpânului său. Acesta, aşezat pe „tron”, le luă cu toată seriozitatea. Apoi episcopul îl întrebă pe domnul de Vendôme cum se simte.

— Nu prea grozav, răspunse acesta.

— Într-adevăr, replică episcopul, mi se pare că sunteţi cam încins la faţă.

— Fleacuri, răspunsese Vendôme, aşa-i faţa mea! Dar dacă mi-ai vedea e… ar fi cu totul, altceva!

Şi pentru ca ambasadorul să nu aibă cumva vreo îndoială, se întoarse şi-l lăsă să se convingă cu ochii lui de ceea ce spusese.

— Monseniore, răspunsese episcopul ridicându-se, se pare că eu nu sunt omul potrivit ca să trateze cu dumneavoastră. Dar am să vă trimit pe unul dintre vicarii mei, care se va descurca mult mai bine!

Spunând acestea, episcopul se retrase. Vicarul pe care avea de gând să-l trimită prinţului de Vendôme era Alberoni.

Născut în coliba unui pădurar, cât fusese copil, Alberoni trăsese clopotul la biserică. Pe urmă deveni un fel de paracliser, ajutându-l pe preot. Avea în el ceva de bufon şi râdea din cel mai mic lucru. Într-o zi, ducele de Parma îl auzi râzând cu atâta poftă, încât bietul prinţ, care râdea doar din când în când, îl chemă pe tânărul paracliser care-i istorisi nu ştiu ce întâmplare caraghioasă; prinţul se trezi râzând în hohote. Văzând că-l face să râdă, prinţul îl luă în capela sa particulară mai curând ca bufon decât ca paracliser. Dar. cu timpul, observă că bufonul său are spirit, ba chiar mai mult decât spirit şi că cel pe care-l luase doar ca să-l amuze poate să-i fie de mare ajutor în politică. Prinţul abia aştepta să i se ivească o ocazie ca să

vadă de ce este în stare Alberoni. când iată că episcopul se întoarse din misiune povestindu-i prinţului ce i se întâmplase şi rugându-l să-l trimită, în locul său, pe Alberoni. Prinţul nici nu dorea altceva. Şi iată că Alberoni primi poruncă să se ducă la nepotul lui Henric al IV-lea cu misiunea ce-i fusese încredinţată episcopului. Şi Alberoni plecă. îl găsi pe domnul de Vendôme gata să se aşeze la masă. Alberoni îşi dădu scama de situaţie: Vendôme era mare mâncău, aşa cum erau toţi Bourbonii. În loc să vorbească, Alberoni îi ceru îngăduinţa să-l lase să pregătească două feluri de bucate aşa cum ştia el. Apoi coborî la bucătărie şi după un sfert de ceas se întoarse ţinând într-o mână un castron cu supă cu brânză, iar în cealaltă – o farfurie cu macaroane. Domnul de Vendôme gustă supa şi o găsi atât de bună, încât ţinu ca Alberoni să ia masa împreună cu el. Gustând şi macaroanele, admiraţia lui Vendôme pentru Alberoni crescu la culme. Abia atunci ataçà şi Alberoni problema pentru care venise. AUcţa-pa fu cu atât mai încântată de Alberoni cu cât cele mai mari genii1 diplomatice nu avuseseră niciodată vreo influenţă asupra lui. Alberoni se întoarse la ducele de Parma cu fericita veste că domnul de Vendôme îi acordase tot ce-i ceruse.

Părăsindu-l pe domnul de Vendôme, Alberoni avusese grijă să nu-i dea bucătarului acestuia reţetele celor două feluri de bucate. Aşa că, după opt zile, ducele de Vendôme îl întrebă pe prinţ, printr-un curier, dacă nu mai are ceva de tratat cu el. Prinţul se gândi şi-l trimise din nou pe Alberoni la domnul de Vendôme. Alberoni îşi dădu imediat seama că în toată treaba asta era în joc viitorul său. îl convinse deci pe ducele de Parma că nu i-ar putea fi util decât dacă ar sta în preajma ducelui de Vendôme, iar pe domnul de Vendôme că nu se va mai putea lipsi de supa cu brânză şi de macaroanele pregătite de el. Aşa că domnul de Vendôme îl luă pe Alberoni în slujba sa, îi încredinţă

afacerile cele mai secrete, iar când trecu în Spania îl luă cu sine.

În Spania, Alberoni intră în legătură cu doamna des Ursins, iubita lui Filip al V-lea, aşa că atunci când prinţul de Vendôme muri la Fignaros, în 1712, ea îi oferi aceeaşi slujbă pe care o avusese şi la domnul de Vendôme. Pentru Alberoni, asta însemna un lucru nemaipomenit, pentru că doamna des Ursins era adevărata regină a Spaniei. Totuşi, doamna des Ursins începuse a îmbătrâni, ceea ce era o adevărată crimă în ochii lui Filip al V-lea. Aşa că în 1714, atunci când muri prima lui soţie, Elizabeta de Savoia, doamna des Ursins se gândi să-l însoare pe rege cu o prinţesă care, dacă i-ar fi datorat ei coroana, i-ar fi fost nespus de devotată. Atunci Alberoni interveni şi o propuse pe fiica fostului său stăpân, ducele de Parma, înfăţişându-i-o ca pe o copilă blinda şi fără voinţă, din care ea ar fi putut face orice ar fi dorit şi care n-ar fi cerut altceva decât să fie regină. Prinţesa des Ursins crezu în vorbelè lui Alberoni, căsătoria fu hotărâtă şi tânăra prinţesă. părăsi Italia îndreptându-se către Spania.

Aflând de apropiata ei sosire, prinţesa des Ursins ţinu s-o întâmpine. Dar tânăra regină, pe care favorita trăgea nădejde s-o manevreze după placul ei, doar cât o zări pe doamna, des Ursins şi dădu imediat poruncă gărzilor s-o aresteze. Aşa că prinţesa se trezi azvârlită într-o trăsură, în rochie subţire de gală, cu umerii goi, fără mantie, pe un frig de şase grade, şi dusă mai întâi la Burgos, apoi în Franţa, unde ajunse după ce fusese nevoită să împrumute cincizeci de pistoli de la slugile sale.

A doua zi după nuntă, regele Spaniei îl anunţă pe Alberoni că l-a făcut prim-ministru. Or, ajuns prim-ministru, Alberoni visa să-l vadă pe Filip al V-lea rege al Franţei.

Regele George al Angliei îl prevenise de mai multe ori pe regent că se ţesea ceva împotriva lui. Regentul

pusese scrisoarea sub ochii lui d'Argensson, dar, cu toată abilitatea lui, fostului locotenent al poliţiei i se păru că treaba ţinea mai mult de ficţiune decât de realitate. Momentul fusese bine ales: popularitatea regentului începuse să scadă în rândurile burgheziei revoltate de orgiile de la Palatul Regal; în rândurile Parlamentului căruia regentul îi retrăsese dreptul de mustrare şi pe care-l exilase la Pontoise; în rândurile aristocraţiei care, văzând tendinţa regentului de a concentra întreaga putere în mâna sa, simţea că influenţa ei era pe ducă. În plus, regentul rupsese relaţiile şi cu partidul jansenist şi toţi doctorii din vechiul Port-Royal începuseră a ridica glasul împotriva lui.

La rândul ei, doamna du Maine, exilată la Secaux, îşi făcuse o adevărată Curte alcătuită din poeţi, publicişti şi savanţi care, în acea epocă de satire şi pamflete, aveau o putere foarte mare asupra publicului. În fruntea acelei opoziţii se afla poetul Chancel de Lagrange, numit astăzi Lagrange Chancel.

Lagrange Chancel era cunoscut prin câteva succese mărunte în teatru: *Oreste şi Pilade*, *Amasi*», *Alcesta*, *Presupusa nebunie* etc. Toate aceste piese fuseseră sau nişte căderi, sau nişte succese mediocre. Dar pe acele vremuri de mediocritate, îl făcuseră pe Lagrange cunoscut.

La rândul lui, Voltaire scrisese piesa *Oedip*, de fapt o răzbunare împotriva regentului, căci scrisese *Oedip* cât fusese închis în Bastilia. Analele incestuoase ale regelui teban erau o satiră la viaţa pe care o ducea regentul. Nuhtai că Voltaire făcuse mai mult decât atât: îşi pusese tragedia sub protecţia ducesei d'Orléans, care-i acceptase dedicaţia, iar în dedicaţie Voltaire spunea clar că scrisese piesa *Oedip* anume pentru ea şi că o punea sub protecţia ei ca pe o slabă încercare a penei sale. Încercarea era într-adevăr slabă, dar critica se arătă foarte îngăduitoare, pentru că piesa slujea de minune momentului respectiv.

Aşa că *Oedip* a fost jucat, fără întrerupere, de patruzeci şi cinci de ori. Regentul se prefăcu a nu vodca nimic jignitor pentru el în *Oedip* şi după prima reprezentaţie îi trimise autorului o sumă destul de mare.

— Domnule, îi zise Voltaire celui care-i înmânasc banii, spuneţi-i alteţei-sale că-i mulţumesc pentru că se îngrijeşte de hrana mea, dar că-l rog să nu se mai îngrijească şi de locuinţa mea!

Ei, şi tocmai în toiul acelor preocupări ale lui Alberoni, doamna du Maine şi Cellamare, ambasadorul Spaniei la Paris, puseră la cale un plan. Era exact ceea ce visa şi Alberoni: adică să-l fure pe Filip d'Orléans şi să-l închidă în citadela din Töledo sau în cea din Tarragone. Odată scăpat de regent, l-ar fi pus în locul lui pe domnul du Maine, ar fi scos Franţa din cvadrupla alianţă, l-ar fi trimis pe Iacob al III-lea cu o flotă puternică pe coastele Angliei şi ar fi atras de partea lui Prusia, Suedia şi Rusia, cu care ar fi semnat un tratat de alianţă; Prusia şi-ar fi luat îndărăt Neapoie şi Sicilia. AP°i Alberoni ar fi reunit Ţările-de-Jos cu Franţa, ar fi dat Sardinia ducelui de Savoia. Commachio – Papei şi Mantua – veneţienilor". În felul acesta, el dex-enea sufletul marii ligi a Sudului şi a Occidentului, împotriva ligii Nordului şi a Orientului. Şi dacă Ludovic al XV-lea ar fi murit, ceea ce nu era o problemă pentru el, Filip al V-lea devenea stăpân peste o jumătate din omenire. Oricum, planul era plin de măreţie, mai ales dacă te gândeai că fusese ticluit de un om care. ştia să facă macaroane.

Dar, că de obicei, o buturugă mică făcu să se răstoarne întreg acest car gigantic. Buturuga? Un slujbaş amărât *de* la Biblioteca Parisului şi patroana unei taverne. Slujbajul se numea Jean Buvat, iar cumătră – Fillon. Amândoi se prezentară aproape în acelaşi timp la Dubois.

Iată ce 4 se întâmplase lui Jean Buvat. Amărâtul de slujbaş, căruia administraţia Bibliotecii – din lipsă de bani

– nu-i plătise leafa pe cinci sau şase luni, ca să poată trăi, începu a copia acte pentru un oarecare prinţ de Listhnay, dar care, în realitate, era valetul prinţului de Cellamare. Pe Buvat nu-l interesa niciodată ce anume trebuia să transcrie, dar iată că într-o zi o notă uitată în mod imprudent printre hârtiile pe care trebuia să le copieze îi atrase atenţia. Iată acea notă luată din arhivele Ministerului Afacerilor Externe:

„Confidenţial. Pentru excelenţa sa monseniorul Alberoni, în persoană. Cel mai important lucru e să tut *flăiguraţi de tocurile învecinate din Pirinei şi de seniorii care-şi au reşedinţa în acele cantoane…"*

Până aici, Buvat nu pricepuse mare lucru. Dar pe măsură ce copia textul, începu a-l şi citi. *„… Atrageţi de partea dumneavoastră garnizoana din Bayonne condusă de…"*

Începând din acest moment, lucrul i se păru atât de serios lui Buvat, încât, oprindu-se din scris, citi cu mare atenţie preţiosul document.

v, *Marchizul de T. este preceptorul* lui *D. Intenţiile acestui senior sunt cunoscute. Când se va fi hotărât, va trebui să-i triplaţi suma pentru a atrage nobilimea, căreia să-i împartă gratificaţii. În Normandia, Carentan este un post important; vorbiţi cu guvernatorul acelui oraş, la fel ca şi cu marchizul de I. Mergeţi şi mai departe şi. asiguraţi ofiţerilor săi recompensele pe care le vor. Acţionaţi la fel în toate provinciile…"*

Acum Buvat nu mai avea nicio îndoială că nimerise peste o vastă conspiraţie. Continuă deci să citească:

„Pentru aceste cheltuieli vă trebuie cel puţin trei sute de mii de livre pentru prima lună, iar mai târziu, doar câte o sută de mii, dar plătiţi cu regularitate".

Cele o sută de mii de livre plătite cu regualritate făcură să-i lase gura apă bietului Buvat; căci el nu avea decât nouă sute de livre pe an şi nici pe acelea nu i le

plăteau cu lunile. Aşa că-şi reluă cu şi mai multă ardoare lectura:

„Această cheltuială sigur că va înceta odată ce se va instaura pacea. Până atunci însă, trebuie să corupem cel puţin jumătate din armata ducelui d'Orléans. În asta constă toată izbânda noastră şi această treabă se face numai cu bani. E necesară o gratificaţie de o sută de mii de Livre pentru fiecare batalion şi pentru fiecare escadron. Douăzeci de batalioane înseamnă două milioane. Cu aceşti boţii *puteţi alcătui o armată sigură, gata s-o distrugă pe cea duşmană…*

Strângeţi o sumă pentru o armată de nouăzeci de mii de oameni fermi, bine pregătiţi, disciplinaţi. Aceşti bani, afunşi în Franţa la sfârşitul lui mai sau începutul lui iunie, vor trebui să fie repartizaţi imediat capitalelor din provincii, ca, de pildă, Nantes, Bayonne etc. *Să nu-i doţi voie ambasadorului Franţei să plece din Spania"*.

Buvat a copiat conştiincios această hârtie, aşa cum le-a copiat şi pe celelalte. Ba a copiat-o chiar mult mai conştiincios, fiindcă a făcut două copii după ea: una pe care a remis-o prinţului de Listhnay şi cealaltă pe care a păstrat-o pentru sine. Ieşind de la Listhnay, a dat fuga la Dubois, căruia i-a înmânat copia păstrată pentru sine. A doua zi, Dubois a primit o altă vizită, tot atât de importantă ca şi cea a lui Buvat: vizita coanei Fillon. Buvat venise să dea la iveală mesajul; Fillon venise să-l demaşte pe mesager. Căci iată ce se petrecuse în ajun în casa ei.

Unul dintre secretarii prinţului de Cellamare avea întâlnire, la ora opt seara, cu una dintre pensionarele „onorabilei" cucoane. Dar în loc să vină la opt, el a venit la miezul nopţii. Sigur că această întârziere dusese la o explicaţie între cei doi iubiţi.

Secretarul se scuzase's" punându-i fetei că abatele Porto-Carrero, plecând în Spania şi trebuind să ducă într-acolo nişte hârtii foarte importante, fusese silit de către

prinţul de Cellamare să lucreze până la unsprezece şi jumătate noaptea. Coanei Fillon i se păruse cam misterioasă acea explicaţie, drept pentru care venise să i-o aducă la cunoştinţă domnului Dubois. Acestuia treaba i se păru şi mai ciudată, întrucât hârtiile pe care le copiase

Buvat trebuiau încredinţate lui Porto-Carrero. Acesta era un tânăr abate, nepotul cardinalului cu acelaşi nume. Tânărul nu se preocupa câtuşi de puţin de politică, aşa ca habar n-prea de importanta hârtiilor pe care le ducea în Spania. În plus, mai avea şi douăsprezece ore avans faţă de Dubois. Acesta trimise cei mai rapizi curieri după el; dar Porto-Carrero alerga aproape tot atât de repede ca şi curierii lui Dubois şi poate că ar fi ajuns în Spania dacă, la Poitieres, trăsura lui de poştă nu s-ar fi răsturnat la trecerea printr-un vad. De obicei, în astfel de situaţii vizitiul se ocupă mai întâi de călător şi abia după aceea de bagajele sale. Dar cu Porto-Carrero lucrurile se petrecură exact pe dos, fiindcă el nu se preocupă decât de valiza lui, aruncându-se după ea în apă, fără să-i pese că trecuse dincolo de vad. Faptul dădu de gândit vizitiului. La popasul de poştă următor, împărtăşi autorităţilor bănuielile sale. Cum tot ceea ce venea sau pleca în Spania mirosea a conspiraţie, ca să fie mai siguri, îl puseră la popreală pe Porto-Carrero. Aşa că atunci când sosiră şi curierii lui Dubois, îl găsiră pe tânăr arestat. După ce puseră mâna pe el, curierii trimiseră imediat valiza acestuia lui Dubois, care o primi joi, 8. decembrie, exact în clipa în care regentul se pregătea să se ducă la Operă. Aşa că Dubois nu-i mai putu spune nimic despre valiză. După spectacol, regentul comandase un mic supeu; or, nici la masă nu putea fi abordat. Dubois avu deci vreme până a doua zi la prânz să aranjeze lucrurile aşa cum ştia el. Am spus că până a doua zi la prânz, căci ori de cele ori regentul lua parte la unul din acele supeuri despre care am mai vorbit, aburii vinului i se urcau atât de tare la cap, încât înainte de

prânz nu era în stare să discute despre politică.

Dubois înhăţase „afacerea conspiraţiei” cu o grabă de nedescris şi, cum avea şi el prietenii şi duşmanii săi, arse sau ascunse o parte din scrisori, dând pe mina regentului numai pe vinovăţii de care avea interesul să scape.

În vremea asta, prinţul de Cellamare aflase printr-un curier particular de arestarea lui Porto-Carrero; dar cum nu putea bănui că secretul său fusese descoperit, s-a prezentat în dimineaţa zilei de 9 decembrie la domnul Le Blanc, secretar de stat la Ministerul de Război, ca să ceară punerea în libertate a mesagerului său ce călătorea cu un paşaport spaniol sau cel puţin înapoierea scrisorilor pe care trebuia să le ducă în Spania. Prevenit de Dubois, Le Blanc îi răspunse prinţului că, nu numai că mesagerul său nu va fi eliberat, că scrisorile nu-i vor fi înapoiate, dar că primise ordinul să-l ducă pe prinţ la el acasă şi să pună mâna pe toate hârtiile pe care le va găsi în cabinetul său. Prinţul de Cellamare încercă să se prevaleze de dreptul său de ambasador. Dar între timp îşi făcu apariţia Dubois şi, la invitaţia presantă a acestuia, Cellamare nu avu încotro şi se întoarse la palatul său însoţit de Le Blanc şi de Dubois. Când ajunse, văzu că ambasada şi fusese ocupată de un detaşament de muşchetari. Cei doi miniştri cercetară hârtiile prinţului şi puseră pe ele sigiliul regelui Franţei şi pecetea ambasadei spaniole.

În timpul acestei vizite, Le Blanc – pe care prinţul îl trata cu multă politeţe, în vreme ce faţă de Dubois afişa un dispreţ vădit – Le Blanc, deci, puse mâna pe o casetă sculptată de Boule, plină cu scrisori. Prinţul dădu să i-o smulă din mână.

— Domnule Le Blanc, zise el, scrisorile astea AU lin de resortul dumneavoastră! Caseta pe care aţi luat-o e plină cu scrisori de dragoste! Daţi-i-o abatdut!

Seara, conţinutul valizei, sau mai curând ceea ce mai

lăsase Dubois în valiză, a fost citit în Consiliu. S-a văzut astfel că principalii vinovaţi erau prinţul de Cellamare, ducele şi ducesa du Maine, ducele de Richelieu, marchizul de Pompadour, contele d'Aydie, Foucault de Magny, un oarecare abate Brigaut şi cavalerul du Mesnil. Cavalerul fusese arestat pe 9, dar apucase să-şi ardă toate hârtiile compromiţătoare. Regentul regretă enorm că nu găsise nimic la el, pentru că domnul du Mesnil era unul dintre prietenii intimi ai doamnei du Maine, fiind, amantul domnişoarei de Launay, cea mai bună prietenă şi confidentă a ducesei du Maine. Abatele Brigaut, după trei sau patru zile de căutări, a fost prins la Montargis, adus la Paris şi azvârlit în Bastilia. Foucault de Magny a izbutit să se salveze. Era un soi de nebun – zice DucIos – care toată viaţa lui n-a făcut decât un singur lucru înţelept: să fugă la vreme. Cavalerul d'Aydie, vărul şi cumnatul lui Riom, se afla într-o casă unde fusese invitat la masă şi unde urmărea o partidă de şah, când află că prinţul de Cellamare fusese arestat. Foarte atent la această veste, domnul d'Aydie profită de momentul în care musafirii, poftiţi la masă, se îndreptară spre sufragerie, rămase mai în urmă şi ieşi din casă. Odată afară, se duse la el acasă, trimise să i se aducă o trăsură de poştă, îşi luă cu sine cele necesare şi o şterse englezeşte. Marchizul de Pompadour a fost arestat la el acasă, în dimineaţa zilei de 10 mai. Era tatăl frumoasei doamne de Courciilon şi străbunicul prinţesei de Rohan. Când soldaţii veniră să-l aresteze pe domnul de Richelieu, acesta era încă în pat. Auzi zgomot în salon, dar nu mai avu vreme nici măcar să întrebe ce se petrece, fiindcă Duchevron se şi afla în odaia sa, împreună cu treizeci de arcaşi. Ducele primise cu o seară înainte o scrisoare de la Alberoni pe care o vârâse sub pernă. Scrisoarea, din cale-afară de compromiţătoare, l-ar fi pierdut pe duce dacă ar fi fost găsită. Păstrându-şi sângele rece şi sărind jos din pat, ducele spuse

— Domnilor, sunt gata să vă urmez! Dar mai întâi daţi-mi voie să mă uşurez în oala asta de noapte!

Spunând aceste cuvinte, se aplecă să ia oala de noapte de sub pat şi în timp ce gărzile se întoarseră cu spatele, el înşfăcă scrisoarea de sub pernă, o făcu cocoloş şi-o înghiţi fără ca cineva să bage de seamă. Domnul duce du Maine a fost arestat la Secaux de către Billarderie, locotenent al gărzilor, condus la castelul din Doullens, în Picardia, şi lăsat în paza lui Flavacourt, brigadierul muşchetarilor. Ducele d'Ancenis, căpitanul gărzilor, a arestat-o pe ducesa du „Maine într-o casă de pe strada Saint-Honoré pe care şi-o cumpărase ca să fie mai aproape de Palatul Tuileries. Ducele d'Ancenis o conduse la Lyon, de unde un locotenent şi un stegar al gărzilor o transportară într-un castel din Dijon.

După vizita făcută acasă de Le Blanc şi Dubois, prinţul de Cellamare a fost trimis imediat înapoi în Spania. A protestat, a invocat dreptul lui de ambasador. Dar i s-a răspuns că ambasadorii care conspiră împotriva Franţei pierd acest drept. Aşa că a plecat din Paris însoţit de Dubois şi de doi căpitani de cavalerie; apoi s-au oprit cu toţii la Blois, aşteptând sosirea domnului de Saint-Aignan, ambasadorul Franţei la Madrid; după sosirea acestuia, Cellamare a fost lăsat să-şi continue drumul spre Spania.

Anul 1718 s-a încheiat cu vestea morţii lui Carol al XII-lea al Suediei care, vreme de zece ani, speriase Europa OU nebuniile sale cavalereşti. Nu peste mult s-a răspândit zvonul că un ofiţer pe care-l persecutase acest print cu mintea zdruncinată L-ar fi împuşcat în cap.

Capitolul IX

Franţa şi Spania – Avantajele Franţei – Richelieu întemniţat la Bastilia – Retragerea doamnei de Berry la mănăstirea Fillesdu-Calvaire – Durerea regentului – Fiica doamnei ducese de Berry." Moartea doamnei de Maintenon – Moartea părintelui Le Tellier – Succesele Franţei în

Spania.

Urmarea firească a tuturor acestor evenimente a fost războiul cu Spania. Pe 2 ianuarie, în Franţa s-a publicat manifestul în care erau expuse situaţia ţării în clipa morţii lui Ludovic al XIV-lea, dorinţa ei de pace, necesitatea unirii tuturor francezilor împotriva celor care voiau să le tulbure pacea. Se aminteau, de asemenea, înlesnirile făcute regelui Spaniei prin tratatul cvadruplei alianţe, ca, de pildă; renunţarea absolută a împăratului Prusiei la regatul Spaniei, renunţare pe care nu voise s-o acorde niciodată până atunci; asigurarea ducatelor de Toscana, de Parma şi de Piacenzza pentru copiii reginei Spaniei, precum şi regatul Sardiniei acordat regelui Spaniei în schimbul regatului Siciliei.

Filip al V-lea expuse, la rândul său, motivele care-l determinaseră să se războiască mereu cu Prusia, arătă procedeele urâte ale imperialilor în îndeplinirea tratatelor cu privire la evacuarea Cataloniei şi a insulelor din Majorca, unde, la plecare, aruncaseră sământa revoltei şi unde strecurasem ajutoare pentru a le determina să nu se supună Spaniei; în plus, amintea de atentatul săvârşit de cârmuirea din Milano asupra Marelui Inchizitor al Spaniei, arestat în timp ce trecea prin oraş; în sfârşit, aminti negocierile duse la Londra şi la Viena pentru a reda Sicilia împăratului, privind, astfel coroana Spaniei de drepturile de moştenire stipulate în alte tratate.

Şi cum. dacă te luai după aceste manifests, fiecare dintre cele două puteri axrea dreptate, apelară la un arbitru, invocându-l într-un astfel de caz pe zeul războiului.
/

La 10 martie, trupele franceze comandate de generalul Berwick îşi întinseră tabăra între Bayonne şi Saint-Jean-Pied-de-Port, gata să înceapă ostilităţile împotriva Spaniei.

La 15 martie, Iacob al III-lea sosi în Spania, dispus să

facă, ajutat de cabinetul din Madrid, o nouă încercare asupra coastelor Angliei, urmărind să pună la calc o diversiune care să împiedice acea putere de a-l ajuta pe împărat. La 21 aprilie, marchizul de Silly trecu în Bidassoa şi cuceri castelul Behobie. Pe 27, Filip al V-lea, care se hotărâse s-o părăsească pe tânăra regină pentru a prelua el însuşi comanda armatei, publică o declaraţie în care spunea că prietenia sa faţă de regele Franţei şi zelul său faţă de naţiunea franceză l-au determinat să preia el însuşi comanda trupelor, pentru a feri poporul de opresiune.

Filip al V-lea crezu că în urma acelei declaraţii va vedea întreaga Franţă ridicându-se la luptă şi o parte a armatelor ei trecând în rândurile armatei spaniole. Dar Franţa avea. altceva de făcut decât să se ocupe de proclamaţia regelui Filip al V-lea; ea se ocupa de captivitatea ducelui de Richelieu.

La 28 martie 1719. ducele de Richelieu fusese arestat în odaia sa de culcare, aşa cum am mai spus, şi dus la Bastilia. Regentul, care de multă vreme nu-l putea suferi pe duce, spusese că, chiar dacă acesta ai avea patru capete, i le-ar tăia pe toate numai ca să scape de el. Dar cum nu se putu dovedi cu nimic că ducele ar fi făcut parte din conspiraţie, regentul lansă zvonul că-l arestase pe „omul cel mai la modă din Paris” dintr-un motiv cu totul personal. Oricare ar fi fost motivul acelei arestări, faptul a constituit un mare eveniment pentru femei, cărora li se părea că ducele de Richelieu le aparţine. Luându-li-l pe duce, regentul le lua ceva care era al lor. Ai fi zis că marile saloane din Paris, începând cu cele de la Curte şi sfârşind cu cele ale burgheziei, trăind datorită ducelui, trăgeau să moară de când acesta fusese întemniţat.

Odată cu „omul cel mai la modă din Paris”, o altă persoană împărţea cu el, în acel moment, privilegiul de a preocupa în mod deosebit Capitala. Persoana era doamna ducesă de Berry, despre care se spunea că nu voise să facă

niciun demers în favoarea întemniţatului, fostul ei amant, şi asta din pricină că era geloasă pe sora ei, doamna de Valois. În săptămână Mare, doamna de Berry, care era însărcinată, se retrăsese ca de obicei la mănăstirea Fillesdu-Calvaire, într-un apartament pe care-l ocupa ori de câte ori o apucau crizele de evlavie. Apartamentul se reducea de fapt la o simplă chilie, unde ducesa trăia ca o călugăriţă oarecare, culcându-se pe un pat tare ca piatra şi rugându-se în genunchi, pe dalele umede, neacceptând nici pernă „nici covoraş. Când călugăriţele o vedeau pe regala penitentă plângând şi rugându-se cu atâta ardoare, nu-şi puteau explica ce are, pentru că bârfele lumii din afara mănăstirii nu ajungeau niciodată până la ele; aşa că nu aveau de unde să ştie ceea ce pretindeau unii, şi anume că păcatele biblicei Maria-Magdalena erau un fleac pe lângă păcatele acestei noi Maria-Magdalena.

De data asta, ducesa a fost şi mai severă cu ea decât de obicei. Era obsedată de o profeţie care o impresionase profund. Înainte de a se retrage la mănăstire, prinţesa – deghizată ca să n-o recunoască nimeni – se dusese la o ţigancă ghicitoare, renumită în epoca aceea, şi care, după ce-i întinsese palma, îi spusese:

= Naşterea dumitale va fi plină de primejdii; dar dacă scapi cu viaţă, vei trăi vreme îndelungată!

Această profeţie o impresionase cu atât mai mult pe prinţesă, cu cât ea coincidea cu alta care-i fusese făcută în tinereţe şi în care i *fie* prevestise că nu va apuca să împlinească douăzeci şi cinci de ani.

Cu toate precauţiile pe care şi le-a luat tânăra femeie, hazardul sau fatalitatea au dat dreptate prezicerilor. În luna a opta a sarcinii, doamna de Berry a căzut şi, din pricina acelei căzături, fătul a murit. Chiar în ziua în care a căzut, a fost cuprinsă de fierbinţeală; noaptea a născut un prunc mort. După câteva zile s-a simţit atât de rău, încât zvonul morţii sale apropiate s-a şi

răspândit la Paris. Aflată la un pas de moarte, doamna ducesă de Berry a fost abandonată de medicii care nu mai aveau ce-i face. Vrând totuşi să mai încerce şi cu mijloace empirice, cum se vorbea foarte mult de elixirul lui Garus, foarte la modă pe-atunci, regentul l-a chemat imediat pe acel Garus. După ce a examinat-o pe prinţesă, omul a găsit-o într-o stare atât de gravă, încât n-a vrut să-şi asume nicio răspundere. Cum nu mai exista nicio speranţă, în ciuda mâniei doctorului Chirac, regentul a hotărât să încerce elixirul lui Garus. El însă i-a spus din capul locului că, dacă-i va da elixirul, fie că se va vindeca, fie că va muri, nimeni nu va mai avea voie să se ocupe de ea. A cerut ca împreună cu el să stea şi două infirmiere, care să-l înlocuiască atunci când se va odihni. Leacul reuşi dincolo de orice nădejde; de îndată ce-l luă, prinţesa se simţi mult mai bine. O vreme, se tremură – aşa cum păţiseră şi cu Ludovic al XIV-lea – ca acea uşurare să nu fie doar de moment. Dar seara, ducesa se simţi şi mai bine, iar la douăzeci şi patru de ore după ce-i administrase leacul, Garus socoti că putea garanta vindecarea prinţesei. Numai că Garus uitase de doctorul Chirac. Acesta, furios din cale-afară să vadă că un şarlatan reuşise acolo unde medicina lui dăduse greş, ştiind că Gams interzisese, cu stricteţe, prinţesei să ia vreun alt medicament atâta vreme cât îi administra el elixirul, şi mai-ales vreun purgativ, îi dădu acesteia să bea un purgativ puternic. Pândise momentul când Garus se odihnea, iar cele două infirmiere, ştiind că medicul se avea bine cu ducele d’Orléans, nu cutezară să zică nimic. Prinţesa, pe jumătate adormită, bău ce-i dădu doctorul, apoi acesta, iuind cu sine şi paharul, se făcu nevăzut.

După cinci minute, prinţesa se ridică şi, scoţând nişte strigăte înfricoşătoare, spuse că fusese otrăvită. Auzind strigătele, Garus se trezi şi întrebă ce se întâmplase. I se spuse. Furios, alergă în salon unde ducele şi ducesa

d’Orléans aşteptau efectul binefăcător al leacului şi, strigând în gura mare, îl denunţă pe Chirac. Cei doi părinţi se năpustiră în odaia bolnavei care, în numai zece minute, recăzuse în starea disperată de la început. Dar iată că în acel moment îşi făcu apariţia şi doctorul Chirac care, plin de neruşinare şi răutate, se lăudă cu fapta pe care o săvârşise. Apoi, făcând o reverenţă în bătaie de joc, îi dori însănătoşire grabnică doamnei prinţese şi dispăru. După două zile ducesa muri fără să mai apuce să-şi recapete cunoştinţa, în timpul agoniei fiicei sale, ducele d’Orléans rămase vreme îndelungată la căpătuul ei. Dar smuls de acolo de către ducele de Saint-Simon, se lăsă dus într-un mic cabinet şi sprijinindu-se de prichiciul ferestrei plânse vreme îndelungată. Durerea lui era atât de profundă, suspinele atât de violente, încât o vreme cei din jur se tremură să nu se sufoce sau să nu aibă un atac de apoplexie. Abia după ce fiica sa, pe care o iubse nespus de mult, se stinse din viaţă, cuteză şi ducele să se îndrepte către Palatul Regal, rugându-l pe Saint-Simon să aibă grijă de toate cele necesare înmormântării. Amănuntele autopsiei râmaseră secrete. Ducesa a fost înmormântată fără pompă, iar inima i-a fost dusă la Val-de-Grâce. Regele a purtat doliu şase săptămâni, iar Curtea, trei luni.

Ducesa de Berry lăsase în urma ei o fiică. Într-o zi, un necunoscut se prezentă la mănăstirea Hospitalières din foburgul Saint-Marceau şi o rugă pe stareţă să primească în mănăstire o fetiţă de vreo doi ani, împreună cu guvernanta Preţul pensiunii odată stabilit, necunoscutul plăti pe cinci ani înainte. Apoi se duse şi aduse fetiţa, însoţită de guvernantă. Trăsura cu care veniseră era plină de baloturi în care se aflau pânză subţire de lenjerie, dantele scumpe şi stofe pentru rochii. În plus, mai găsiră şi un mic serviciu de masă din argint masiv.

La câtăva vreme după moartea ducesei de Berry, domnişoara de Chartres, devenită stareţă la mănăstirea

Chelles, ceru copila ca fiind nepoata sa; abia atunci se află şi taina naşterii ei. După douăzeci sau douăzeci şi cinci de ani, DucIos spunea că o văzuse pe tânăra aceea într-o mănăstire din Pontoise.

Cam odată cu prinţesa de Berry, mai precis la 21 iulie 1719, mai muriră două persoane care, cu zece ani mai înainte, ar fi făcut să vuiască întreaga Europă.

Prima dintre aceste persoane a fost doamna de Maintenon care, după ce s-a prăpădit Ludovic al XIV-lea, s-a stabilit la Saint-Cyr. Locuia acolo, înconjurată de un fel de etichetă de regină-văduvă. Când regina Angliei s-a dus odată să ia masa împreună cu ea, fiecare din ele stătea pe câte un fotoliu asemănător. Au fost servite de tinerele eleve ale şcolii şi totul s-a desfăşurat între ele pe picior de egalitate.

Singurul care se ducea cu regularitate s-o vadă era domnul du Maine, pe care ea îl primea întotdeauna cu o chagoste de mamă. Când află de arestarea lui, se îmbolnăvi şi după trei luni de febră şi de zăcut, muri într-o sâmbătă, în ziua de 15 aprilie 1719, în vârstă de optzeci şi trei de ani.

— 93

Cealaltă moarte, tot atât de importantă într-o altă epocă, dar total ignorată în epoca în care ne aflăm, a fost a abatelui Le Tellier, duhovnicul lui Ludovic al XIV-lea, care a murit la 2 septembrie 1719.

În vremea asta, războiul cu Spania continua; la 18 iunie, Franţa cucerise Fontarabie, iar pe 11 august, San-Sebastian.

În sfârşit, în cursul ultimei luni a acelui an, cavalerul de Givry, cu o sută de oameni aflaţi pe o escadră engleză, a luat prin surprindere oraşul Centena şi a ars acolo trei vase spaniole, în vreme ce mareşalul de Berwick intra în Catalonia şi cucerea oraşul Urgel cu castel cu tot.

Capitolul X

Domnişoara de Chartres – Pricina retragerii sale – Law – Ducele de Bourbon – Richelieu iese din închisoare – Gentilomii bretoni – Concentrarea puterii în mâinile ducelui d'Orléans – Alberoni – Regina Spaniei – Laura Piscatori – Dizgraţierea lui Alberoni – Exilul – Pacea generală – Montesquiou – Pontealec, Montlouis, Tilhouet şi Couédic – Ciumă la Marsilia.

Cu câtva timp înainte ca moartea să-i răpească regentului o fiică, Biserica îi răpise alta. Cum în legating cu domnişoara de Chartres începuseră a circula aceleaşi bâife ca şi pe seamă doamnei de Berry şi a domnişoarei de Valois, şi anume că ar fi trecut, toate, prin patul ducelui ti Orléans, domnişoara de Chartres se călugări. Motivul adevărat nu l-a aflat nimeni. În *Memoriile* sale, Prinţesa Palâtină mărturiseşte că nici ea nu ştie motivul care a determinat-o pe domnişoara de Chartres să se călugărească. Trecuse aproape un an de când domnişoara de Chartres se călugărise, când iată că la 14 septembrie 1719 a fost numită stareţă. Locul de-stareţă la Chelles fusese cumpărat de către regent de la domnişoara de Villars, sora mareşalului, cu o rentă viageră de douăsprezece mii de livre pe an… *Era* – spune Saint-Simon – o *streţă ciudată*: *când austeră până la exces, când neavând dintr-o călugăriţă nimic altceva decât veşmintele. Bună muziciană şi directoare, bun chirurg şi teolog şi toate astea pe ţopăite, veşnic dezgustată şi sătulă până peste cap de diversele situaţii*".

În vreme ce doamna de Berry se prăpădea, în vreme ce domnişoara de Chartres ajungea stareţă, schimbându-şi numele princiar cu umilul nume de sora Bathilde, averea lui Law atinsese apogeul. Întreg Parisul se ducea zilnic în strada Quincampoix ca să caşte gura la metamorfozele sociale ce se operau acolo. Într-adevăr, toate marile averi fuseseră atinse, zguduite, năruite sau sporite în urma

acelei tulburări ciudate care pusese stăpânire pe întreaga Franţă. Veneau oameni din provincie, din Anglia, ba chiar şi din America pentru a urmări jocul ciudat al acţiunilor care năruiau şi creau averi peste noapte. Din 3 ianuarie şi până la 1 aprilie, în virtutea edictelor regale, Law emisese acţiuni în valoare de şaptezeci şi două milioane de franci. Era cu neputinţă ca regentul să refuze controlul finanţelor, unui om atât de popular. Singura cauza care-l mai reţinea pe regent era faptul că acesta nu era catolic. Dar Law îşi abjură credinţa şi deveni catolic. Abjurarea lui Law îi aduse abatelui de Tencin slujba de ambasador la Roma. Numai că norii care începuseră a se aduna deasupra capului său aveau să se reverse într-o zi peste el, într-o ploaie cu grindină şi trăsnete.

Totul a început de la o hotărâre a Consiliului prin care se interzicea orice plată mai mare de şase să te de livre în monede de argint. După câteva luni, o nouă hotărâre decreta că asemenea plăţi nu se pot face, cu bani lichizi, x peste suma de zece livre de argint şi de trei sute de livre de aur. În sfârşit, un ultim decret interzicea, sub pedeapsa de a fi amendat, să ai în casă mai mult de cinci sute. de livre de argint; interdicţia privea pe toată lumea, fără nicio excepţie, inclusiv pe preoţi şi aşezările mănăstireşti. O treime din suma găsită la contravenienţi urma să fie dată delatorilor. În acelaşi timp, toate monezile de argint au fost convertite în hârtii, sporind valoarea acţiunilor dublei Bănty; dacă ar fi să-l credem pe Necker, în răspunsul pe care 1 l-a dat abatelui Morellet în 1767, valoarea acţiunilor ar fi urcat până la şase miliarde.

Cât despre Law, acesta îşi schimbă monezile de argint pe care le avea nu cumpătând acţiuni, ci terenuri. La început a cumpărat de la contele d’Evreux, contra sumei de un milion opt sute de mii de livre, comitatul de Tancarville. În Normandia; prinţului de Carignan i-a oferit un milion patru sute de mii de livre pentru Palatul

Soissons. Marchizei de Beuvron i-a dat cinci sute de mii de livre pentru moşia sa din Lillebonne, iar ducelui de Savoia, un milion şapte sute de mii de livre pentru marchizatul din Rosny.

Regentul, dimpotrivă, n-a profitat de banii lui, ci i-a schimbat în acţiuni, dăruindu-le şi pe acelea în felul următor: un milion spitalului LTI – oţel-Dieu, un milion Ospiciului general şi un milion pentru „Copiii găsiţi”. Un milion şi jumătate de livre a dat închisorilor pentru datornici, în sfârşit, marchizul de Nocé, contele de la Mothe şi contele de Roye au primit fiecare din mâna sa câte o gratificaţie de cincizeci de mii de livre.

Ducele de Bourbon nu i-a urmat exemplul; câştigând sume imense, a reconstruit palatul Chantilly şi a cumpărat toate proprietăţile şi bunurile pe care le-a aflat în jurul său. Cum îi plăceau animalele sălbatice, şi-a făcut o menajerie cu mult mai frumoasă decât a regelui; îi plăceau de asemenea caii de curse şi a cumpărat din Anglia o sută cincizeci de bidivii focoşi, care au costat cam o mie cinci sute – o mie opt sute de livre unul. Pentru o singură serbare pe care a dat-o în cinstea regentului şi a sărmanei ducese de Berry, serbare care a durat cinci zile şi cinci nopţi, a cheltuit aproape două milioane.

În vremea aceasta, toată conspiraţia ambasadorului Cellamare începuse a fi dată uitării sau aproape. Regentul, aşa cum am mai spus, îl trimisese pe ambasador în Spania după ce se întorsese acasă ambasadorul Franţei, domnul Lagrange-Chancel, autorul *Filipicelor*, pe care-l întrebase dacă este pe deplin convins, în sinea lui, despre tot ce scrisese acolo pe seama lui, adică a regentului.

— Da, monseniore, îi răspunsese poetul, înfruntându-i privirea.

— Asta e cât se poate de bine pentru dumneata, pentru că dacă ai fi scris asemenea infamii fără să fii pe deplin convins că ai dreptate, aş fi poruncit să fii

spânzurat.

După care îl trimise în insula Sfânta Margareta, ubde rămase trei sau patru luni. Cum însă în acest interval de timp duşmanii regentului răspândiseră zvonul că acesta îl otrăvise pe fostul ambasador al Franţei în Spania, regentul socoti că cel mai bun mijloc de a dezminţi noua calom

7 – Ludovic a) XV-lea niaera să-l cheme îndărăt, la Paris, pe Chancel, care sosi mai plin de ură şi de fiere ca niciodată.

Cât despre ducele de Richelieu. În timp ce se afla în turnul Bastiliei, se îmbolnăvi I se explică regentului că dacă întemniţatul ar avea ghinionul să moară în închisoare, un val de blesteme şi de ocări s-ar ridica împotriva lui, pătându-i, pe nedrept, memoria. Mişcat, ducele îi îngădui lui Richelieu să părăsească închisoarea, cu condiţia ca domnul cardinal de Noailles şi soacra sa, ducesa de Richelieu, să se ducă să-l scoată din temniţă şi să aibă grijă de el la Conflans până când va fi în stare să se ducă la castelul de Richelieu, unde trebuia să rămână până la noi ordine. Richelieu ieşi deci din puşcărie pe 30 august 1719, se duse la Conflans al cărui zid îl sări după opt zile şi, tocmai când se pregătea să fugă, căpătă îngăduinţa să vină la Saint-Germanin. După trei luni îi făcu regentului o vizită de împăcare. Regentul, care nu era ranchiunos şi nu ura pe nimeni, îi întinse mâna, apoi îl îmbrăţişă.

Ducele şi ducesa du Maine fuseseră conduşi – dacă vă mai amintiţi – unul la castelul Dourlands, cealaltă, în citadela din Dijon. /Amândoi au ieşit din închisoare înainte de sfârşitul anului şi l-au dezarmat pe regent, ducele negând totul, ducesa făcând o mărturisire completă. Amândoi s-au regăsit la Secaux cu marchizul de Pompadour, cu contele de Laval, cu Malézieux şi cu domnişoara de Launay care, teşiţi din închisoare înaintea lor, îi aşteptau pentru a relua încântătoarele serbări pe care Chaulieu, biet orb ce nu putea să le vadă, le numise

„nopţile albe din Secaux”.

Cât despre cardinalul de Polignac, el nu fusese arestat, regentul mulţumindu-se să-l exileze la abaţia din închin.

Aşa că Parisul a fost foarte mirat să afle, prin septembrie, de arestarea a patru gentilomi bretoni care ar fi avut legătură cu conspiraţia prinţului de Cellamare;

În timpul acelui an cât şi în anul precedent, în politica internă avusese loc o mare schimbare. La început, regenţa se sprijinise pe nobilime şi pe Parlament. Dar imediat regentul băgă de seamă că redându-i Parlamentului dreptul de mustrare şi consiliilor nou create – putere, începuseră a se crea încurcături. Aşa că, încetul cu încetul, retrase Parlamentului dreptul de mustrare şi în locul consiliilor puse secretari de stat. Regentul urmărea ca întreaga putere să fie concentrată în mâna lui; aşa că la 31 decembrie 1719, în loc de şaptezeci de miniştri ce alcătuiau diferitele consilii ale regenţei, rămaseră numai Dubois, ministru al afacerilor externe, Le Blanc, ministru de război, Argensson, cancelar şi ministru al justiţiei, şi Law, ministrul finanţelor. Toţi patru erau devotaţi, cu trup şi suflet, regentului.

Aşa cum am văzut mai înainte, primele zile ale războiului nu-i fuseseră favorabile lui Filip al V-lea. Armata franceză trecuse Bidassoa, luase Fontarabie şi Sari-Sebastian, arsese trei vase în portul Centena, cucerise oraşul şi castelul Urgel, iar citadela din Messina căzuse în mâinile imperialilor şi ale englezilor; toate acestea i-au dat de gândit regelui Spaniei. Tot reflectând, a ajuns la concluzia că nenumăratele necazuri se datorau ambiţiei lui Alberoni, care se vârâse în marile afaceri ale Europei. Inplus, cardihalul se opunea cu străşnicie pătrunderii vreunui cetăţean al Parmei la Curtea regelui Spaniei, fie că se temea ca nu cumva, careva să dea în vileag originea lui umilă, fie să nu exercite vreo influenţă nefastă asupra

reginei, influenţă pe care şi-o rezervase exclusiv persoanei sale. Cu toate acestea, n-a putut-o împiedica pe tânără regină s-o cheme lângă sine pe doica ei, o ţărancă din împrejurimile Parmei şi care se numea Laura Piscatori. Când regina Spaniei dorea ceva, avea la dispoziţie mijloace cu care Alberoni nu putea lupta.

Filip al V-lea, încă tânăr, înflăcărat ca şi Ludovic al XIV-lea, avea nevoie zilnic de dragoste, numai că evlavia lui nu-i îngăduia să-şi satisfacă dorinţele în afara căsătoriei. În ziua când s-a însurat cu foarte tânără regină din Parma, nu s-a mişcat din odaia ei douăzeci şi patru de ore; regina, deşi tânără, a înţeles că acel om pătimaş va fi veşnic sclavul ei. Aşa că, deşi domnia ei era nocturnă, în realitate ea era cea care cârmuia Spania.

Laura Piscatori sosi deci la Madrid şi regina o numi imediat *assafeta* ei, adică prima sa cameristă. De îndată ce sosi, Laura află chiar din gura reginei cum se opusese cardinalul la venirea ei. Şi în ciuda surâsului cu care o primi Alberoni. ea îi purtă o ură înverşunată, cu nimic mai prejos decât ura pe care o nutrea cardinalul faţă de ea.

Dubois îşi au ea spionii lui la toate Curţile Europei şi în special la Curtea Spaniei. Aflând despre neînţelegerile domestice de acolo, se hotărî să profite de ura pe care Laura Piscatori i-o purta cardinalului. Cum Dubois se pricepea de minune la astfel de intrigi. îi oferi Laurei un milion dacă izbutea s-o facă pe regină să se certe cu cardinalul. După opt zile de la discuţia lui Dubois cu Laura, Alberoni primi un bilet din partea lui Filip al V-lea prin care era poftit să părăsească Madridul în douăzeci şi patru de ore şi Spania în cincisprezece zile, interzicându-i-se să-i scrie regelui, reginei sau altcuiva. În plus, un ofiţer din garda regală a primit poruncă să-l însoţească până la frontieră. La Barcelona, ofiţerul regelui i-a dat ministrului dizgraţia! o escortă de cincizeci de soldaţi. Drumul pe care urma să-l străbată era plin de tâlhari şi Alberoni, după ce

luptase, în război, pentru suveranul său, acum era silit să se lupte pentru sine. Într-adevăr, Ia Trenta-Passos, trăsura şi escorta fură atacate de două sute de tâlhari, cu care trebuiră să se lupte cu pistoalele şi cu pumnii. Zece leghe mai departe se ivi o altă ceată ce părea să-l fi urmărit pe exilat. Numai cu această ceată purta uniforma majestăţiisale catolice, aşa că în loc să fugă sau să se bată, hotărî să aştepte. Soldaţii care veneau fuseseră într-adevăr trimişi de Filip al V-lea. După plecarea lui zXlberoni, cineva observase că, plecând, cardinalul luase cu sine nişte hârtii deosebit de importante, între care şi testamentul lui Carol al II-lea, care-l lăsase pe Filip al V-lea moştenitorul tronului Spaniei. Oare ce urmărise ministrul dizgraţiat luând o asemenea hârtie? Sigur că avea de gând să înmâneze acea hârtie împăratului Prusiei care, rupând-o, ar fi cerut din nou tronul Spaniei în numele lui Carol al V-lea.

Şeful gărzilor îl sili pe Alberoni să coboare din trăsură, soldaţii deschiseră cuferele pe care le cercetă el însuşi; toate hârtiile i-au fost luate şi duse înapoi, la Madrid.

Dubois fusese înştiinţat chiar înaintea regentului de dizgraţierea lui Alberoni. Cunoştea drumul pe care trebuia să-l urmeze acesta pentru a ajunge în Italia, ştia că trebuia să străbată sudul Franţei, îi trimise deci pe domnul de Marcieu, care-l cunoscuse pe Alberoni la Parma, ca să-i iasă înainte la frontieră. Sub pretextul că aduce onorurile cuvenite unui cardinal, Dubois voia să profite de mânia ministrului dizgraţiat pentru a afla de la el unele secrete privitoare la Filip al V-lea sau la regină, secrete de pe urma cărora ar fi putut trage unele foloase.

Zărindu-l pe domnul de Marcieu, Alberoni lui dădu imediat seama de misiunea ce-i fusese încredinţată acestuia.

— Ai venit ca să afli secretele monarhiei spaniole? întrebă el. Am să ţi le spun: Filip al V-lea e un bărbat care

nu are nevoie decât de două lucruri: de o femeie şi de un scaun de rugăciune!

Rezultatul dizgraţierii lui Alberoni a fost cel prevăzut de Dubois: obţinerea păcii generale. Regele Filip al V-lea a aderat la tratatul cvadruplei alianţe, care a fost semnat la Haga în 17 februarie de către Beretti-Landi, ministrul său.

De îndată ce cardinalul a fost îmbarcat la Antibes, un alt mare eveniment a îndreptat privirea Europei către cealaltă extremitate a Franţei.

Am mai spus că statele din Bretania, în loc să acorde regelui darul lor aşa cum era obiceiul, răspunseseră că nu vor face acest lucru decât după ce vor fi văzut şi examinat conturile. În clipa în care mareşalul de Montesquiou, guvernatorul provinciei, auzi acel răspuns, ocupă oraşele Rennes, Vannes, Redon şi Nantes, interzicând gentilomilor bretoni să se adune fără aprobarea regelui. Or, după cum se ştie, gentilomii bretoni au constituit întotdeauna o rasă aparte de oameni, aspră, primitivă, sălbatică; în vrëme ce restul nobilimii franceze se gălbejise sub soarele palid de la Versailles, nobilimea bretonă rămăsese viguroasă. fermă şi cu chipul alb şi curat, ferit de umbra monumentelor druidice şi a pădurilor seculare. Mândra nobilime breonă nu suportă deci ca drepturile ei să fie încălcate. Vechi prieteni ai Spaniei în perioada când monarhia catolică era duşmana Franţei, bretonii luară partea lui Filip al V-lea împotriva regentului, trimiţând o deputăţie la Madrid.

Domnul de Mélac-Hervieux, şeful delegaţiei, primise sarcina de a discuta cu Filip al V-lea în numele nobilimii bretone. Filip al V-lea răspunse prin următoarea scrisoare din 22 iunie 1719, trimisă din San-Sebastian:

„Domnul de Mélac-Hervieux mi-a adus nişte propuneri din *partea nobilimi din Bretagne*, *inter esând cele două Coroane*. *Asigur nobilimea*, *în ce mă priveşte*, *că sunt întru totul de partea ei şi că o roi susţine din toate puterile*, *înaintat să pot da dovada de stima pe care o port*

supuşilor nepotului meu, căruia nu-l *doresc decât bine şi glorie*".

Hotărârea pe care o luase nobilimea bretonă şi pe care ţinuse să i-o comunice şi lui Filip al V-lea consta în dorinţa ei de a se despărţi de Franţa. Procedura era simplă statele se adunau şi, susţinând că privilegiile provinciei fuseseră încălcate, se declarau independente. Două femei impulsionaseră acest plan, vechiul vis al lui Morbihan şi al lui Finistère, şi anume castelanele din Kankan şi din Bonnamour. Şi tot o femeie, doamna d'Egoulas, şi-a trădat patria, căci l-a ţinut la curent pe Le Blanc cu tot ce se petrecea în Bretania. Şi când spunem Le Blanc, spunem de fapt Dubois; Domnul de Montesquieu primi poruncă să se pregătească. Era exact omul care le trebuia pentru a reprima o rebeliune, chiar dacă ea avea loc în Bretania, ţinut al unor veşnice răscoale şi al unor represalii imposibile.

Pierre d'Artagnan de Montesquieu, mareşal al Franţei, se trăgea din vechea familie de Montesquiou, urmaşă a regelui Clovis, cum spune într-una din însemnările sale sieurrul de Montesquiou, devenit duce de Athènes. Slujind în armată de peste o jumătate de secol, mareşalul avea o inimă de bronz şi un braţ de fier.

La vestea revoltei, ceru imediat trupe: i se trimiseră vestiţii dragoni care înecaseră în sânge răscoalele din Cevennes. Lupta a durat trei luni, dar după acest interval de timp Bretania era îngenuncheată: trei sau patru sute de ţărani şi o duzină de gentilomi au fost luaţi prizonieri. Dintre captivi, patru au fost sacrificaţi pe eşafod: Pontealec, Montlouis, Tilhouet şi Couédic. Hotărârea a fost pronunţată de Camera Regală din Nantes. În 26 martie, la ora zece seara – era o noapte furtunoasă – eşafodul, îmbrăcat în întregime în negru, a fost ridicat în piaţa publică din Nantes. Poporul, îngrozit, nu putea crede că cele patru capete vor cădea, cum nu putea crede că s-ar

putea prăbuşi vreodată vechile lor monumente druidice.

La zece şi jumătate noaptea, piaţa a fost brusc luminată. Cincizeci de soldaţi purtând mari torţe de răşină luminau de jur-împrejur eşafodul. Imediat apărură şi cei

M³

patru condamnaţi: erau patru bărbaţi tineri, care aveau toţi împreună o-sută patruzeci de ani. Erau calmi, blânzi, dar hotărâţi. Totuşi, când li s-au tăiat frumoasele lor plete, acel vechi semn al liber lăţii france care se păstrase încă în Bretania, cei patru condamnaţi tresăriră. Montlouis, cel mai tânăr dintre toţi, vărsă o lacrimă. Îl rugă, în şoaptă, pe călău, să-i dea mamei sale acea coamă ca de leu. La miezul nopţii, toţi. patru primiră surâzând sărutul morţii. Mulţi dintre răscuâaţi rămaseră în închisoare; alţii evadară şi fugiră în Spania: cei cărora ţi se tăiaseră capetele dormeau somnul de veci în mormintele familiilor lor.

În vremea asta avu loc căderea, prevestită de atâta vreme, a sistemului financiar al lui Law. Acţiunile Sudului, Senegalului şi acţiuni! e Mississippi urcaseră de la cinci sute de livre la paisprezece, cincisprezece mii. Toată lumea înţelese că mai mult de atât. nu mai puteau să urce, că nu se puteau menţine prea multă vreme la un nivel atât de ridicat şi că deci în curând aveau să scadă. Vă mai aduceţi aminte de edictul dat în cursul anului 1719, care ordona tuturor celor care deţin mai mult de cinci sute de livre în numerar, să depună restul la Bancă pentru a fi schimbat în acţiuni. Edictul fusese dat, dar mai nimeni nu-l executase. Statul contase, când dăduse acel edict, pe un miliard în numerar; dar vărsămintele abia dacă ajunseră la douăzeci de milioane. Din clipa aceea, monedele de argint nu numai că nu mai egalau acţiunile emise, ci, dimpotrivă, acţiunile depăşeau cu două treimi acoperirea lor în aur şi argint. În sfârşit. la 21 august, ziua fatală, apăru un edict prin care se reduse – numărul acţiunilor Companiei. Această

reducere trebuia să aibă loc treptat, lună de luna, până la 1 ianuarie 1721, epocă în care acţiunile ar fi scăzut la jumătate din valoarea pe care o avuseseră în ziua publicării edictului. Începând din acel moment, sistemul lui Law S-a dus de râpă. Când în 22 august s-a dat un nou edict care-l revoca pe cel din ajun. acţiunile au început să scadă vertiginos, mult mai repede decât urcaseră. Vă daţi seama ce consternare au produs cele două edicte la Paris. Primul discredita acţiunile, al doilea menţinea în circulaţie hârtii discreditate.

Toate averile au fost crunt lovite. Afară poate de câţiva oameni cu cap. care şi-au îngropat banii de aur prin pivniţe. Valoarea fictivă îi hârtiei-monedă ajunsese, datorită urcării acţiunilor, până la şase miliarde. Dar cifra reală nu urcase decât până la două miliarde şase sute de milioane. Întregul edificiu financiar a fost zguduit ca de un cutremur de pământ. Stupefacţia oamenilor s-a transformat în mini e, pentru că aproape toţi îşi pierduseră banii. Peste tot s-au afişat placarde sediţioase, iar Parisul a fost la un pas de răscoală.

Ducele d'Orléans, cu acel curaj nebun care-l caracteriza şi de care dăduse de atâtea ori dovadă pe câmpul de luptă, în viaţa publică şi în viaţa particulară, risc de toate acele răzmeriţe populare care-l speriaseră de moarte pe Law. Refugiat în Palatul Regal, Law se grăbi să-şi dea demisia din funcţia de ministru al finanţelor. Ţinea morţiş să fugă şi, părăsind Franţa, să dispară ele pe firmamentul politic şi financial – Regentul, care se amuza de spaimele lui. îi dădu o gardă puternică ce trebuia să-l apere de furia poporului, dar totodată să-l şi păzească bine ca nu cumva să fugă.

În sfârşit, la 10 decembrie, după ce a luat parte la toate operaţiunile financiare care au avut loc din luna mai şi până spre sfârşitul anului, Law a părăsit teatrul acţiunilor şi s-a refugiat la una dintre moşiile lui, aflată la

vreo patru leghe de Paris. Dar părându-i-se că nu se află în siguranţă în acel soi de exil, după ce a părăsit Parisul, Law a xâut să părăsească şi Franţa. Din păcate, la Valenciennes U aştepta o nouă spaimă. Guvernatorul provinciei, fiul

ministrului de justiţie, domnul d'Argensson, puse să fie arestat, îl reţinu patruzeci şi opt de ore şi nu-i dădu drumul decât după ce primi un ordin din partea regentului.

Din Valenciennes, Law se duse la Bruxelles, iar de acolo, Ia Veneţia, unde a şi murit. Lăsase la Paris datorii enorme, pe care le-a plătit soţia sa.

În timpul primei perioade a anului s-au petrecut unele evenimente pe care le-am lăsat deoparte până ce am isprăvit cu căderea lui Law şi a sistemului său financiar.

De îndată ce s-a încheiat pacea între Franţa şi Spania, în urma dizgraţierii lui Alberoni, domnul de Maulevrier, numit ambasador la Madrid de către Ludovic al XV-lea, s-a îndreptat către capitala Spaniei, ducând Cordonul Albastru ultimului infante şi fiind autorizat să negocieze o dublă căsătorie: a lui Ludovic al XV-lea cu infanta şi a domnişoarei de Montpensier, fiica regentului, cu prinţul Asturiei.

La 18 februarie, tânărul Ludovic a intrat în Consiliul de regenţă. Prima şedinţă l-a plictisit groaznic. Când a ieşit de acolo, i-a declarat preceptorului său, domnul de Fleury, că nu se va mai duce niciodată la vreun consiliu.

— Băgaţi de seamă, sire, i-a zis preceptorul, dacă nu vreţi să vă chişnuiţi cu treburile publice, veţi famine un ignorant şi dacă veţi avea un Delfin mai instruit decât dumneavoastră, s-ar putea să vă ia locul, iar dumneavoastră să vă dea doar o pensie!

— Pensia va fi mare? întrebă Ludovic.

În sfârşit, într-o frumoasă zi de mai, santinela din Notredame-de-la-Garde a semnalat o navă ce purta numele – de *„Gra*nd-*Saint-Antoine*. Plecase din Sidon la 31 ianuarie

şi avea nevoie de hrană. Căci la Cagliari, vrând să-şi facă provizie de apă şi să cumpere unele alimente, fusese primită cu focuri de tun de către guvernatorul insulei, care – visase într-o noapte că ciuma se abătuse peste întreaga Sardinie şi decimase populaţia. E adevărat că pe navă muriseră doi oameni, iar când vasul ajunsese la Notredame-de-la-Garde, murise şi al treilea. Nava intră în carantină la Pomègue. A treia zi, chirurgul care-i îngrijise pe marinarii bolnavi se îmbolnăvi el însuşi şi muri. Zvonul despre acea moarte ciudată începu a se răspândi în oraş şi a inspira o spaimă vagă, când unul dintre chirurgi declară că îngrijise un marinar care prezenta toate simptomele ciumei. Seara, marinarul muri. Ciuma pătrunsese în Marsilia. În 16 august muriră şapte sute de persoane; doi medici au fost trimişi – din ordinul regentului – ca să vadă ce era cu acest flagel care, ajungând până la Aix, putea într-o bună zi să ajungă şi până la Paris. Cei doi medici trimişi la moarte erau doctorii Lemoine şi Baiily. Dar marsiliezii au păstrat în inima lor numele unui alt om care i-a scăpat de ciumă: numele cavalerului Rose. În mijlocul bolnavilor, într-o zi când patru mii de persoane au murit ca lovite de trăsnet, cavalerul calm, cu bastonul de comandant în mână, a poruncit unor condamnaţi la galere, din Alger şi Tunis, eu chipurile arse de soare şi raşi, în cap, să care morţii, împărţind primejdiile cu acei oameni care de fapt nici nu. mai erau socotiţi oameni, l-au sărit în ajutor o mulţime de călugări capucini, care i-au – îngrijit pe bolnavi şi au îngropat morţii. Când a izbucnit molima, existaseră în Marsilia două sute şaptezeci de călugări capucini; când flagelul a trecut, mai rămăseseră doar trei. Ceva asemănător s-a mai petrecut doar în timpul bătăliei de la Eylau. Napoleon i-a dat colonelului unui regiment care făcuse minuni de vitejie douăsprezece cruci ale Legiunii de Onoare ca să le împăi tă celor mai bravi.

— Ei bine, întrebă Napoleon, ce este?

— Sire, răspunse colonelul, majestatea-voastră mi-a dat douăsprezece decoraţii „dar din întreg regimentul n-au mai rămas, decât şase oameni! x

10 – 7

Capitolul XI

Călătoria domnişoarei de Valois – Interzicerea relativă a *Bulei Unigenitus* – Ce era cu această Bulă – Dubois arhiepiscop – Misiu nea domnului de Breteuii.

Chiar în momentul în care izbucnise ciuma, frumoasa Charlotte Agiaé, care avusese privilegiul de a i-l răpi pe domnul de Richelieu domnişoarei de Charolais şi pe tatăl ei, domnişoarei de Berry (cum spuneau gurile rele), trecea prin Marsilia îndreptându-se către statele viitorului ei soţ, domnul duce de Modena. Nu fusese deloc uşor s-o determine pe tânără prinţesă să se mărite. Aşa cum am mai pomenit, ea îl adora pe domnul de Richelieu. Acesta era şi motivul pentru care regentul dorea s-o vadă măritată cât mai departe de Franţa. La început se gândise s-o mărite cu prinţul de Piemont. Dar Doamna, bunica domnişoarei de Valois, care era foarte bună prietenă cu regina Siciliei şi cu care coresponda destul de des, i-a scris acesteia, spunându-i, printre altele: „Ţin *prea mult la dumneata ca să-ţi fac un astfel de cadou*".

Deci primul proiect de căsătorie eşuă, spre marea bucurie a domnişoarei de Valois, spre marea mâhnire a mamei sale care visase tot timpul la această căsătorie şi spre marea satisfacţie a lui Dubois care, ştiind că regatul Siciliei urma să-i fie luat Sardiniei, nu era prea încântat de această căsătorie. Imediat, regentul şi Dubois îşi îndreptară privirile către Curtea din Modena. Curierul sosi la 28 noiembrie 1719 şi anunţă că ducele, doar ce văzuse poj'tretul prinţesei şi se şi îndrăgostise de ea. Înainte de a pleca, domnişoara de Valois dori s-o vadă pe sora ei. prinţesa de

Chartres, devenită stareţă la Chelles. Prinţesa

Palatină făcu tot ce putu pentru a împiedica o asemenea vizită, spunându-i prinţesei că în mănăstire bânttiia pojarul şi că risca să se îmbolnăvească şi ea.

— Cu atât mai bine, răspunsese domnişoara de Valois; asta şi vreau!

Într-adevăr, domnişoara de Valois se îmbolnăvi de pojar şi îi fu foarte rău. Dar oricât de rău s-ar fi simţit, binecuvânta boala care-i întârziase măritişul. În sfârşit, sosi şi ziua în care trebui totuşi să plece. Ducele de Modcaa se duse incognito la Genova. În acest oraş urmau să se întâlnească cei doi logodnici. Numai că domnişoara de Valois se oprea pe unde putea. Din Lyon se duse să viziteze Provenţa. Toulon, Sainte-Beaume. Biata prinţesă vota să vadă orice în afară de bărbatul ei. Se mişcă cu atâta încetineală în timpul acelei călătorii, încât logodnicul se plânse că aştepta de prea multă vreme. Regentul se supără şi ordonă fiicei sale să plece fără întârziere la Genova. Domnişoara de Valois se îmbarcă la Antibes. Imediat ce tinerii se văzură, se plăcură şi domnişoara de Valois le scrise părinţilor, anunţându-i că ducele arăta mult mai bine decât se aştepta. şi că nădăjduia că se va obişnui destul de repede cu el, deşi exista o mare deosebire între ceea ce părăsise domnişoara de Valois şi ceea ce se dusese să caute.

„*M-am măritat*, spunea domnişoara de Valois, cu unul *dintre cei mai neînsemnaţi prinţi, care are cete mai mici state. Patru din statele lui abia dacă fac cât cea mai mică provincie a noastră. Nici jocuri, nici distracţii, fiindcă nu are bani. Ce diferenţă, Dumnezeule, între acest loc sărma*n şi *trist şi locul bogat pe care l-am părăsit*!”

În vreme ce domnişoara de Valois încerca să se obişnuiască cu bărbatul ei, regele semnă o declaraţie care făcu vâlvă, declaraţie prin care se interzicea să se mai vor-

Z

bească, să se mai susţină sau să se mai discute

despre Bula *Unigenitus*. Am mai vorbit despre această Bulă. Să spunem în câteva cuvinte ce era cu ea; explicaţia nu va fi deloc amuzantă, de aceea am tot amânat-o. Acum, fiindcă nu mai putem da înapoi, e momentul să isprăvim cu ea.

Bula Unigenitus data de pe vremea lui Ludovic al XIV-lea. Era opera Papei Clement al XI-lea, care o dăduse în 1706; prin ea se pronunţa supremaţia Papei asupra tuturor episcopilor, supremaţie fondată pe faptul că Papa cobora direct din Iisus Cristos, şi ca atare toţi ceilalţi prelaţi trebuiau să-l recunoască drept suveran pontif. Acea Bulă fusese dată mai ales împotriva unei cărţi publicate cu un an sau doi mai înainte, care carte – intitulată Reflecţii *morale asupra Noului Testament* – afirma că episcopii se trăgeau din Iisus Cristos.

Domnul de Noailles împreună cu opt episcopi jansenişti şi prieteni ai părintelui Quesnel atacară Bula, declarând că, potrivit conţinutului foarte clar al Evangheliei, episcopii îşi datorau autoritatea nu suveranului pontif, ci lui Iisus Hristos. Asta se întâmpla în epoca în care cei din jur nu mai ştiau cum să-l mai amuze pe Ludovic al XIV-lea; şi atunci s-au gândit să-l amuze cu cearta asta. În curând, întreaga Franţă s-a împărţit între jansenişti şi molinişti. Cuvântul „iezuit” s-a transformat în „molinist”. În momentul în care regele se afla pe moarte, îi veniră în minte persecuţiile pe care le înduraseră janseniştii. Aşa că refuză să dea cardinalului de Bissy o nouă declaraţie împotriva jansenismului.

— Am făcut tot ce mi-a stat în putere, a zis regele, ca să vă împac, dar n-am izbutit. Am să-l rog pe Cel-de-Sus să vă împace el!

*<r

110.

Cu puţin timp înainte de moarte, Ludovic al XIV-lea încredinţă întreaga afacere Papei, cerându-i să dea o

hotărâre prin care să condamne cât mai sever propunerile părintelui Quesnel, susţinute de domnul de Noailles. Totodată, regele îl asigură pe Papă de întreaga supunere a clerului francez. Papa lansă hotărârea cerută; dar, departe de a găsi în clerul francez acea supunere oarbă despre care îi vorbise Ludovic al XIV-lea, Clement al XI-lea se lovi de o opoziţie înverşunată, opoziţie care venea – din nefericire pentru Papă şi pentru rege – din partea celor mai de seamă oameni, cunoscuţi prin virtuţile şi prin ştiinţa lor. Regele muri, aşa cum am mai spus, fără ca această problemă religioasă să fi fost rezolvată. Regenţa vru să termine cât mai repede cu ea. Adepţii doamnei du Maine, ducele de Villeroy, Bessons, Bissy, chiar şi Dubois, care visa să ajungă cardinal, se declarară de partea Papei. Sorbona şi patru dintre episcopi, văzând libertăţile Bisericii galicane ameninţate, cerură un conciliu general. Acesta a fost momentul în care ducele d'Orléans a interzis să se mai vorbească sau să se mai scrie ceva despre Bula Unigenitus. Dar iată că brusc, în toiul acestui scandal religios, izbucni un scandal şi mai mare, de cu totul altă natură.

Dubois, care viza cardinalatul, îl trimisese pe domnul de Tencin la Roma pentru a-i netezi calea. Încă din anul 1718 pretendentul la Coroana Angliei, exilat la Roma, unde murea de foame, îi oferise lui Dubois pălăria de cardinal dacă izbutea să-l determine pe regele Angliei să-i plătească pensia pe care regentul îl rugase să i-o dea. Dar Dubois înţelese că a primi pălăria de cardinal din mâna pretendentului Iacob al III-lea însemna a se discredita în ochii regelui George al Angliei. Aşa că-l'refuză pe Iacob, păstrând scrisoarea pentru a-i servi la nevoie. Între timp, arhiepiscopia din Cambrai rămase liberă prin moartea

cardinalului de la Trémouille. Această arhiepiscopie aducea un venit de o sută cincizeci de mii de lixâe pe an şi,

în plus, era a treaptă sigură de pe care se putea ajunge la purpura de cardinal. Dubois socoti că xrenise momentul să se folosească de scrisoarea pe care o primise de la pretendent. I-o trimise deci luLNéricault-Destouches, însărcinatul cu afaceri al Franţei, în Anglia, rugându-l să-i înmâneze acea scrisoare regelui George şi s-o roage pe majestatea-sa să-l recomande ducelui d'Orléans, pe el, Dubois, autorul tratatului cvadruplei alianţe, ca arhiepiscop 3 a Cambrai. Destouenes se duse în audienţă la regele George, îi dădu scrisoarea pretendentului şi-i spuse ce anume dorea Dubois. Regele George începu să râdă.

— Sire, spuse Destouches, îmi dau seama la fel ca şi. majestatea-voastră, de ciudăţenia unei astfel de cereri, dar e de mare interes pentru mine ca ea să fie rezolvată în mod favorabil. Dacă reuşesc, voi fi un om bogat, dacă dau greş, sunt un om pierdut!

— Dar, răspunse regele George, cum naiba \rrei, omule, ca un rege protestant să se amestece într-o arhiepiscopie a Franţei? Regentul va râde cu lacrimi de recomandarea mea, apoi o va arunca.la coşul cu hârtii!

— Îngădu iţi-mi, sire… Regentul va râde, e adevărat, dar îi va acorda lui Dubois arhiépiscopia, în primul rând din respect pentru majestatea-voastră, apoi pentru că acest lucru i se va părea cu putinţă şi-i va face plăcere să-l îndeplinească.

— Dumitale ţi-ar face plăcere? întrebă regele.

— Da, sire!

— Bine! Atunci fie!

Şi semnă cererea pe care, pentru orice eventualitate, Destouches o pregătise şi care, chiar în aceeaşi zi, i-a şi fost trimisă regentului.

A doua zi, Dubois se prezentă surâzător la scularea lui Filip d'Orléans.

— Ce te face să fii atât de încântat? îl întrebă

regentul:

— Un vis plăcut pe care l-am avut, monseniore.

— Şi ce-ai visat?

— Am visat că mi-aţi dăruit arhiepiscopia din Cambrai, care a rămas vacantă.

— Ei drăcie, zise regentul, întorcându-i spatele. Văd, abate, că ai început să ai vise de-a dreptul ridicole.

— Şi de ce nu m-aţi face arhiepiscop, monseniore?

— Deci îmi ceri în mod serios acest lucru?

— Cât se poate de serios, monseniore.

— Ei bine, Dubois, n-ai visat noaptea trecută, ci visezi acum!

Şi din nou îi întoarse spatele. Dubois se miră, făcu unele cercetări şi află că cererea lui întârziase pe drum şi că nu sosise decât în seara zilei în care avusese discuţia cu regentul.

A doua zi, Dubois se prezentă din nou la scularea ducelui şi-l întrebă direct:

— Spuneţi-mi, monseniore, la ce concluzie aţi ajuns în legătură cu arhiepiscopia pe care v-am cerut-o?

— Ascultă, îi răspunse regentul, m-ai mirat foarte mult când mi-ai cerut-o. Ei bine, eu vreau să te fac să te miri şi mai mult, aşa că ţi-o acord!

Dubois îngenunche şi sărută mâna regentului. Primind acea slujbă, Dubois începu să fie frământat de un lucru: şi anume că era însurat. A-1 ruga pe Clement al XI-lea să-i acorde divorţul, când mai târziu urma să-i ceară pălăria roşie de cardinal, însemna să complice şi mai mult lucrurile. Aşa că se gândi că cel mai simplu ar fi să facă să dispară orice urmă a căsătoriei sale. Apelă, în acest scop, la bunul său prieten, domnul de Breteuil, intendentul oraşul-Limoges. Domnul de Breteuil, încântat să-i facă un serviciu unui om de care depindea soarta sa, primi de la Dubois toate informaţiile de care avea nevoie, numele soţiei, al satului unde se însurase în tinereţe, anul, luna şi

ziua când avusese loc căsătoria. Fără să mai piardă vreme, domnul de Breteuil se urcă în trăsură şi porni chiar în aceeaşi seară în satul cu pricina; găsi parohia şi un alt preot în locul celui care oficiase, cu ani în urmă, căsătoria lui Dubois. Cerându-i găzduire, sigur că preotul se simţi onorat să-l primească în casa lui pe intendentul provinciei. Urmă o masă pe care intendentul o găsi excelentă, iar vinurile gazdei sale i se părură minunate. După nenumărate libaţii, mai ales din partea preotului, care se pricepea atât de bine la treaba asta încât la desert începuse a vedea dublu, domnul de Breteuil îi spuse preotului că, deşi era convins că registrele parohiei erau în perfectă ordine, ar dori totuşi să le vadă. Preotul îi aduse imediat registrele, şi domnul de Breteuil începu a le cerceta atent, tot turnându-i gazdei în pahar până ce acesta, beat-turtă, adormi buştean. Atunci intendentul căută liniştit în registrul care-l interesa, găsi şi pagina şi actul, pe care le rupse atent şi le vârî în buzunar. Apoi, cum afară începuse a se lumina de ziuă, intendentul chemă servitoarea, îi dădu câţiva ludovici, o rugă să-i mulţumească gazdei pentru ospeţie, îi spuse că totul era în ordine şi, luându-şi ziua bună, plecă. Acum Dubois avea actul de căsătorie de la biserică, dar îl mai trebuia contractul civil de la notar. Tot intendentul primi sarcina să rezolve şi această treabă. Notarul care încheiase contractul murise de douăzeci de ani. Stând de vorbă cu succesorul său, intendentul îl puse să aleagă, între cincizeci de mii de livre şi închisoarea pe viaţă. Notarul, fără să şovăie, îi aduse imediat contractul de căsătorie al lui Dubois, precum şi actul de stare civilă. Cele două hârtii au fost imediat trimise lui Dubois, care le-a distrus ca şi pe primele. În sfârşit, pentru a-l linişti pe deplin pe noul arhiepiscop, intendentul trimise s-o aducă. pe doamna Dubois şi, folosind aceeaşi metodă ca şi cu notarul, o puse să aleagă între cincizeci de mii de livre sau închisoarea pe

viaţă. Femeia luă banii şi făgădui să-şi ţină gura şi pe viitor, tot la fel cum şi-o ţinuse şi în trecut. Totul fusese deci aranjat cum nu se poate mai bine, în modul cel mai „cinstit” din lume, cum avea să spună mai târziu Voltaire. Acum Dubois aştepta să fie numit arhiepiscop în Cambrai. Pentru aceasta, trebuia să se adreseze mai întâi cardinalului de Noailles. Dar fără trufie, afectare sau scandal, cardinalul, sub pretextul că nu este preot, refuză categoric să-l numească arhiepiscop, rezistând atât în faţa făgăduielilor, cât şi a ameninţărilor. Dubois se adresă atunci domnului de Besons, fratele mareşalului care fusese transferat din arhiepiscopia din Bordeaux în cea din Rouen. Acesta căpătă în sfârşit, de la cardinalul de Noailles, aprobarea de a face toate cele necesare pentru ca domnul Dubois să fie hirotonisit preot, la vicariatul din Pontoise care ţinea de Rouen. Sub pretextul unor afaceri importante, Dubois dădu fuga la Pontoise unde trecu, în timpul unei singure slujbe, prin toate cinurile preoţeşti: subdiacon, diacon şi preot. După care fu numit arhiepiscop în Cambrai. Cu acest prilej, regentul îi dărui un inel care valora peste o sută de mii de livre. Apoi îl numi plenipotenţiar la Congresul din Cambrai, împreună cu domnii de Morville şi de Saint-Contest.

Capitolul XII

Situaţia finanţelor Franţei după prăbuşirea sistemului lui Law – Camera de Justiţie – Vânzarea bunurilor lui Law – Dizgraţierea şi moartea lui Argensson – Dubois ajunge cardinal – Boala regelui – Helvétius – Primele tentative de inoculare împotriva vărsatului – Făgăduieli de căsătorie între Ludovic al XV-lea şi infanta Spaniei şi între domnişoara de Montpensier şi prinţul Asturiei – Domnul de Saint-Simon, ambasador în Spania – Cartouche – Moartea lui.

Sistemul lui Law prăbuşindu-se şi ministrul dând bir

cu fugiţii. regentul se străduí să aducă finanţele ţării în starea în care fuseseră înainte de apariţia lui Law. Primul lucru pe care l-a făcut a fost să creeze o Cameră de Justiţie, însărcinată cu o treabă asemănătoare cu a perceptorilor de la începutul regenţei. Camera trebuia să facă investigaţii în legătură cu cinci sau şase milioane de acţiuni, despre care se spunea că fuseseră emise fără autorizaţie regală. Până ce avea să înceapă această nouă Cameră să funcţioneze, poporului îi fu oferită o primă satisfacţie: mobilele lui Law au fost vândute la licitaţie, iar moşiile confiscate. Avusese paisprezece şi foarte mari. În 26 ianuarie 1721 apăru o hotărâre prin care se ordona să fie ştampilate toate hârtiile de Bancă emise în decurs de un an. Cei care deţineau astfel de hârtii erau obligaţi să declare de când le aveau şi cu cât le cumpăraseră. Cu acest prilej se făcură nişte descoperiri de-a dreptul înfricoşa – 116

toare: averea domnului Le Blanc ajunsese să fie de douăzeci şi şapte de milioane de franci, averea domnului de la Fayc – de optsprezece milioane, a domnului de Farges – de douăzeci de milioane, a domnului de Venue – de douăzeci şi opt de milioane, iar a domnului de Chaumont – de o sută douăzeci şi şapte de milioane. Au fost urmăriţi – eu – această ocazie, oameni de stat importanţi, ca domnul Le Blanc, contele şi cavalerul de Belâe-Isic, fiul şi nepotul lui Fouquét, precum şi un oarecare sieur Moreau de Séchslles. În plus, domnul d'Argensson şi-a pierdut locul de cancelar şi de ministru al justiţiei „loc care i-a fost dat lui d'Aguesseau, un om foarte iubit de popor. E adevărat că a fost dizgraţiat cu multe menajamente: i s-a dat voie să păstreze titlul de cancelar, să ia parte la şedinţele Consiliului de regenţă ori de câte ori ar dori, rămânând prietenul şi consilierul ducelui d'Orléans. Dar oricâtă grijă au avut să îndulcească situaţia fostului cancelar, era vorba totuşi de o dizgraţiere.

D’Argensson a fost profund afectat, încât s-a îmbolnăvit, a zăcut un an şi a murit la 8 aprilie 1721.

Moartea Papei Clement al XI-lea, cel care dăduse Bula Unigenitus, precedase doar cu câteva zile moartea lui d’Argensson.

La 18 mai, cardinalul Conti a fost ales Papă sub numele de Inocenţiu al XIII-lea.

Moartea lui Clement al XI-lea a pus capăt urmăririi lui Alberoni căruia – la cererea regelui şi a reginei Spaniei – voia să-i ia pălăria de cardinal. Se şi instituise un tribunal al cardinalilor care să judece această afacere. Dar tribunalul, îmbrăţişând cauza împricinatului, tărăgănase lucrurile, nădăjduind că Papa Clement, care avea douăzeci de ani de pontificat, va muri într-o bună zi; se întâmplă exact cum prevăzuse tribunalul şi Alberoni se trezi scăpat de un proces al cărui rezultat era aşteptat cu mare nerăbdare de trei dintre cei mai înverşunaţi duşmani ai săi: regele şi regina Spaniei şi Papa Clement al XI-lea. Mai mult decât atât, Alberoni a fost invitat de cei care trebuiau să-l judece să ia parte la alegerea noului Papă, având în vedere că era şi că rămăsese cardinal şi că absenţa lui putea isca proteste, ba chiar putea invalida numirea viitorului Papă. Franţa dorea din tot sufletul să fie ales cardinalul Conti. Dubois nu avea de gând să se oprească la arhiepiscopia din Cambrai. Lui îi trebuia pălăria de cardinal, iar mai târziu, dacă se va putea, tiara de Papă. Doi slujitori de-ai să i se duseră deci la Roma să-i obţină această pălărie: unul era iezuitul Laffitteau, episcop de Sisteron, iar celălalt, abatele de Tencin. Dar, cu toate insistenţele lor, întâmpinară o tenace opoziţie din partea lui Clement al XI-lea. Atunci Dubois îi propuse cardinalului de Rohan să se ocupe el de numirea lui în cardinalat, oferindu-i în schimb primul loc de ministru care ar fi devenit vacant. Cardinalul de Rohan plecă la Roma, dar iată că între timp Clement al XI-lea muri. Misiunea

cardinalului de Rohan a fost totuşi menţinută; numai că şi-a dublat importanţa, întrucât cardinalul de Rohan trebuia să-l facă Papă pe Conti şi cardinal pe Dubois. Cardinalul de Rohan se bucura de foarte mare trecere la Roma. Fiecare cardinal avea dreptul să ia cu sine un om în conclav. Cardinalul de Rohan îl luă alături pe abatele de Tencin; cei doi, înainte de a se închide în conclav, încheiară un fel de tratat cu Conţi. Acesta avea să fie ales Papă graţie influenţei Franţei, iar el, de îndată ce va ocupa scaunul pontifical, îl va numi cardinal pe Dubois. Tratatul odată încheiat, cei trei se închiseră în sala conclavului. Laffitteau rămase afară ca să primească scrisorile lui Dubois. Se cunoaşte rigoarea cap.

tivităţii faţă de toţi cei închişi în conclav. Dar această rigoare se îmblânzi brusc în faţa milioanelor aduse de cardinalul de Rohan din partea Franţei. La 5 mai, iezuitul Laffitteau îi scrise lui Dubois că, în ciuda interdicţiei de a. pătrunde în conclav, el intra în fiece noapte cu o cheie falsă şi ajungea până la cardinalul.de Rohan şi da abatele de Tencin deşi, pentru aceasta, trecea printre cinci rânduri de gărzi.

La 8 mai, Conti a fost ales Papă şi s-a impus sub numele de Inocenţiu al XIII-lea. Odată cu această alegere se terminase şi procesul lui Alberoni. Inocenţiu al XIII-lea nu avea niciun motiv să-l urmărească pe Alberoni. Acesta, în loc să fie despuiat de purpura de cardinal şi să îndure exilul, ceea ce probabil i s-ar fi întâmplat dacă ar mai fi trăit Clement al XI-lea, închine la Roma un palat magnific, se instală în el cu mare cheltuială şi cu o măreţie de nedescris datorită milioanelor pe care le pusese bine în timpul cât fusese ministru al lui Filip al V-lea. La Roma, i-a văzut murind, unul după altul, pe cardinalul del Giudice şi pe prinţesa des Ursins, duşmanii săi. Numit legat papal în Ferrara, Alberoni muri, onorat cu acest titlu, la vârsta de nouăzeci sau nouăzeci şi doi de ani.

Dar să revenim la cardinalul de Conti, adică la noul Papă. Avea şaizeci şi şase de ani şi paisprezece ani de cardinalat. Fusese nunţiu papal în Elveţia, în Spania şi în Portugalia. Se trăgea dintr-una din cele patru mari familii ale Romei, care erau: Colonna, Ursins, Savelli şi Conti. Era un om blând, bun, timid, care-şi iubea mult familia din care provenea. Ales Papă, trebuia să-şi ţină cuvântul faţă de Dubois. Dar cum meritele acestuia i se părură insuficiente pentru a fi numit cardinal, proaspăt alesul Papă începu să tergiverseze numirea lui Dubois. Lupta a fost lungă şi strânsă; a durat din 18 mai până în 16 iulie, dar

V

abatele de Tencin i-a forţat Papei mina cu tratatul încheiat mai înainte de a fi fost ales pontif. O bibliotecă de douăsprezece mii de scuzi, pe care Papa o dorea şi care i-a fost oferită în numele lui Dubois, a înlăturat şi ultimele piedici. La 16 iulie, spre marele scandal al creştinătăţii. Dubois a fost numit cardinal. Dar toate ranchiunele, răutăţile şi poreclele privitoare la noul cardinal se potoliră datorită unui eveniment neaşteptat, care repuse brusc pe tapet toate vechile calomnii răspândite odinioară pe seamă regentului.

La 31 iulie, regele, care se culcase sănătos, se trezi cu o puternică durere de cap şi de gât… Urmă un frison şi. către ora trei după-amiază, durerile crescând, copilul – care se sculase la ora două – fu obligat să se vire la loc în pat. Noaptea a fost foarte rea la ceasurile două ale dimineţii, durerile deveniseră atât de mari, încât consternarea se răspândi în întreg palatul şi din palat, în întreg oraşul.

Spre prânz, domnul de Saint-Simon, care putea intra oricând în palat, se îndreptă către odaia regelui, care însă era goală. Într-un colţ îl văzu pe domnul duce d’Orléans, stând singur, pe un scaun, şi nespus de trist.

În acel moment, Boulduc, unul dintre farmaciştii

regelui, intră cu o băutură; doamna de la Fierté, sora doamnei ducese de Ventadour, guvernantaregelui, îl urma pe farmacist. Zărindu-l pe duce, guvernanta strigă:

— Vai, domnule duce, regele a fost otrăvit *

— Taci, doamnă! spuse ducele de Saint-Simon, îndreptându-se către ea Ceea ce afirmi dumneata e îngrozitor! Aşa că te rog să taci!

Şi cum în momentul acela Saint-Simon se dădu mai la o parte, guvernanta amuţi văzându-l pe regent. Regentul ridică din umeri şi schimbă o privire cu Saint-Simon şi cu Boulduc. A treia zi, mintea tânărului rege începu să o ia razna, iar medicii şi-o pierdură pe a lor. Helvétius, cel mai tânăr dintre toţi, care avea să devină medicul reginei şi care a fost tatăl faimosului Helvétius de mai târziu, propuse să i se ia sânge de la picior. Dar medicii protestară, iar Maréchal, chirurgul regelui, declară că dacă ar” mai rămâne o singură lanţetă în Franţa, ar rupe-o pentru ca regelui să nu i se ia sânge. Regentul, ducele de Villeroy, doamna de Ventadour şi sora ei, doamna ducesă de la Fierté, de faţă la consultaţia doctorilor, în disperare de cauză trimiseră să fie aduşi alţi patru mari doctori din Paris: Doumolin, Silva, Camille şi Falconnet. După ce discutară câteva minute, toţi patru fură de aceeaşi părere cu Helvétius. Dar medicii regelui se împotriviră.

— Domnilor, îi întrebă atunci Helvétius, răspundeţi cu capul de viaţa regelui dacă nu i se ia sânge?

— Nu! strigară medicii regelui. Nu ne putem asuma o asemenea răspundere.

— Ei bine, zise Helvétius, cu răspund cu capul că dacă îi iau sânge se va face bine!

Şi celebrul medic vorbi cu atâta convingere, încât regentul îi spuse:

— Foarte bine, domnule, ia-i sânge!

Ceilalţi medici se retraseră. Rămas singur, Helvétius îi luă sânge regelui. După un ceas, febra scăzu. Scara,

primejdia fusese înlăturată, iar a treia zi regele se ridică din pat.

Parisul, care se întristase foarte tare auzind că micul monarh este bolnav, după ce înălţă un *Te-Deum* lui Notredame, sărbători cu mare bucurie vindecarea regelui. În balcon, împreună cu Villeroy, micul rege privea cum se distrau parizienii.

„— She, îi spuse Villeroy elevului său, toată această mulţime care vă aclamă vă aparţine! E a dumneavoastră şi puteţi face cu ea ce doriţi!

Din păcate, cuvintele imprudente ale preceptorului său s-au întipărit mult prea bine în mintea tânărului rege. Căci Ludovic a izbutit să determine acelaşi popor, care strigase în 1721 „Trăiască regele!”, să strige peste şaizeci şi opt de ani „Jos regele!”

În vremea aceasta începuse a se experimenta pe condamnaţi! la moarte inoculările cu vaccin împotriva vărsatului. Au fost inoculaţi cinci condamnaţi şi toţi cinci au scăpat cu viaţă.

Tot atunci, domnul de Maulevrier a trimis, la Madrid, Cordonul Albastru ultimului infante al Spaniei şi a început negocierea căsătoriei regelui cu infanta şi a domnişoarei de Montpensier, fiica regentului, cu prinţul Asturiei. La 14 septembrie totul fusese de-acum hotărât; Filip al V-lea îi trimise o scrisoare lui Ludovic al XV-lea prin care îl anunţa că majestatea-sa catolică nu numai că este de acord cu o asemenea alianţă, dar că este chiar din cale-afară de bucuros. Mai rămânea ca cineva să-l anunţe şi pe Ludovic al XV-lea, care habar n-avea ce se pusese la cale în numele lui şi care, deşi nu avea decât unsprezece ani, poate că nu era câtuşi de puţin dispus să se însoare cu o prinţesă de trei ani. Regentul trebuia ca, atunci când avea să vorbească cu regele, să-l îndepărteze pe domnul de Villeroy, duşmanul său neîmpăcat, care în mod sigur i-ar fi insuflat elevului său aversiune faţă de mica infantă. Aşa că

regentul avu grijă să-şi facă mai întâi doi aliaţi din supraintendentul educaţiei regelui şi din tt> ceptorul său, domnul de Fleury. Supraintendentul se arătă încântat de proiectul regentului, dar Fleury fu mai rece. Avu obiecţii în ceea ce privea vârsta infantei, care făcea din acea căsătorie un act derizoriu. Totuşi, spuse că nu credea că regele se va opune, făgădui să fie de faţă când i se va face acea propunere majestăţii-sale şi se angaja să facă uz de toată influenţa lui asupra tânărului Ludovic pentru a-l determina să fie de acord cu propunerea regentului. Comunicarea a fost amânată pe a doua zi. La ora stabilită, regentul s-a prezentat la rege; dar în anticameră, priirfa lui grijă a fost să întrebe dacă domnul de Fleury era acolo. Contrar făgăduielii, domnul de Fleury lipseai Regentul trimise să-l caute, hotărât să nu intre la rege decât după ce va fi sosit şi preceptorul. După câteva minute, îl văzu venind în goană ca un om care, luându-se cu treburile, întârziase şi acum se grăbea să repare greşeala. Regentul intră împreună cu domnul de Fleury şi-i găsi la rege pe supraintendent, pe domnul de Villeroy şi pe cardinalul Dubois. Atunci regentul, surâzând plin de graţie, îi anunţă regelui marea veste, lăudând avantajele unei astfel de alianţe şi rugându-l pe Ludovic să-şi dea consimţământul. Dar regele, surprins, tăcu; inima i se strânse şi ochii i se umplură de lacrimi. Regentul îl privi fix pe domnul de Fleury, care-şi dădu seama că totul depinièa de el. Episcopul îşi ţinu făgăduiala şi insistă, alături le regent, asupra necesităţii ca regele să respecte angajamentul pe care ducele d'Orléans îl luase. În numele său. Dac nicio insistenţă nu-l putu scoate pe rege din muenie. Episcopul de Fréjus, adică domnul de Fleury, preeptorul său, îi vorbi o vreme în şoaptă, spunându-i că nu iuţea să apară în Consiliul regal şi să declare că nu este le acord cu regentul. Regele continuă să tacă şi să rămână îemişcat. Totuşi, până la urmă, făcu o mişcare, un semn n urma

căruia domnul de Fleury declară:

— Monseniore, majestatea-sa va verii la Consiliu» turnai că are nevoie de puţin timp ca să-şi vină în fire!

Regentul se înclină, răspunse că era la dispoziţia regelui şi le făcu senin celor de faţă să-l urmeze. În odaie nu rămase cu regele decât domnul de Fleury. Într-adevăr, după o jumătate de ceas, regele intră în sala de consiliu şi, după ce i se citi scrisoarea lui Filip al V-lea, declară că-şi dă „cu plăcere consimţământul la acea căsătorie”. Totodată, aproba căsătoria domnişoarei de Montpensier cu prinţul Asturiei. Duşmanii cei mai înverşunaţi ai regentului fură năuciţi de această lovitură neaşteptată. Printr-o manevră politică deosebit de abilă, ducele d’Orléans nu numai că devenea aliatul celui al cărui cap îl ceruse cu un an mai înainte, dar fiica sa punea piciorul pe treptele tronului Spaniei.

Odată dubla căsătorie aprobată de către rege, domnul de Saint-Simon a fost trimis ambasador în Spania pentru a o cere, în mod oficial, de soţie pe mica infantă. Doamna de Ventadour a fost numită guvernanta ei şi a primit sarcina să se ducă s-o ia de la Madrid şi s-o aducă la Curtea Franţei. În sfârşit, ducele de Ossuna şi marchizul de la Pare se întâlniră la Bayonne, primul pentru a prezenta complimentele lui Filip al V-lea către Ludovic al XV-lea, iar celălalt, spre a trahsmite lui Filip al V-lea complimentele lui Ludovic al XV-lea.

În timp ce aristocraţia era preocupată de aceste evenimente, poporul şi burghezia îşi aveau şi ele spectacolul lor: în Piaţa Grève era tras pe roată tâlharul Cartouche, închis la început la Châtelet, apoi transferat la Conciergerie, Cartouche a fost judecat, şi condamnat la 28 noiembrie 1721. În 27, i s-a aplicat prima pedeapsă, tragerea pe roată, pe care a îndurat-o fără a-şi divulga complicii. Pe 28, a fost urcat pe eşafod. Ajuns la Piaţa Grève, Cartouche, care nu făcuse nicio mărturisire, tot

trăgând nădejde că va fi salvat de complicii săi, privi cu atenţie în jur, doar-doar îl va zări pe vreunul dintre ei. Dar văzând numai eşafodul şi mulţimea necunoscută care căsca gura la el, lacomă de senzaţii tari» Cartouche spuse:

— Vreau să fac unele mărturisiri!

L-au lăsat imediat jos de pe eşafod şi l-au dus repede la Primăria Parisului; acolo, în afară de mărturisirea cri – melor sale despre care până „atunci nu suflase un cuvânt, Cartouche a denunţat. trei sute şaptezeci de persoane, dintre care o sută treizeci şi patru de femei. Cum Cartouche dăduse şi adresele sau locurile unde se ascundeau complicii săi, aceştia au fost arestaţi imediat, aproape toţi. Când i-a \7 ăzut adunaţi în jurul lui, palizi şi rugători, Cartouche le-a spus:

— AST-ulta-mă tu, cutare, şi tu, cutare… V-am îmbogăţit şi v-am apărat atâta vreme cât am fost liber… După care m-au prins şi m-au întemniţat, m-au tras pe roată, făcându-mă să îndur chinuri cumplite. Dar, potrivit vechiului nostru jurământ, n-am suflat o vorbă despre niciunul dintre voi. M-am urcat pe eşafod, încrezându-mă în făgăduiala voastră că mă veţi salva. Voi aţi dat însă bir cu fugiţii când aţi auzit de arestarea mea şi în ziua execuţiei m-aţi părăsit. Mai mult decât atât, am aflat că unul dintre voi m-a vândut… Atunci m-am răzbunat şi v-am denunţat şi eu. Aşa că acum suntem chit. Cât despre cei care ar fi putut să mă ajute din punct de vedere materia], i-am iertat şi nu i-am mai denunţat. Fiindcă sunt sigur că aceia mă vor răzbuna cu prisosinţă!

Cum se făcuse târziu. Cartouche a fost dus la închisoare. A doua zi a fost rupt în bucăţi, până când călăului, făcându-i-se milă de chinurile lui, l-a strâns de gât cu o frânghie.

Cu acest eveniment s-a încheiat şi anul 1721.

Capitolul XIII

Schimb de prinţese.

— Duhovnicii – Intrarea cardinalilor de Rohan şi Dubois în Consiliul Regal – Regele părăseşte Parisul şi se mută la Versailles – Dubois, prim-ministru – Dubois şi mareşalul de Villeroy – Arestarea mareşalului – Fuga şi întoarcerea episcopului de Fréjus, adică a lui Fleury, preceptorul regelui – Dubois academician – Moartea lui Marlborough – Moartea Prinţesei Palatine – Cutremurul de pământ din Portugalia.

Anul 1722 a fost inaugurat prin schimbul celor două prinţese, viitoarele soţii – una a regelui şi cealaltă a prinţului Asturiei; schimbul s-a făcut în Insula Fazanilor, situată pe râul Bidassoa care desparte cele două regate. Pe aceeaşi insulă avusese loc, în 1659, conferinţa dintre cardinalul Mazarin şi don Luis de Haro, prim-miniştrii Franţei şi ai Spaniei, cei ce încheiaseră pacea din Pirinei şi-l însuraseră pe Ludovic al XIV-lea cu infanta Maria-Tereza.

Schimbul a avut loc la 9 ianuarie şi în aceeaşi zi prinţesele o porniră la drum: domnişoara de Montpensier spre Madrid, iar mica infantă spre Paris.

Ajungând la Paris, domnul duce de Ossuna a fost numit cavaler al Ordinului Saint-Esprit, iar domnul de Saint-Simon a primit din mâna lui Filip al V-lea două coliere ale Linii de Aur, unul pentru el, iar celălalt pentru unul dintre fiii săi, la alegere.

Chiar în acel moment, la Curtea Franţei a început să se discute despre un lucru deosebit de important. Părintele d’Aubanton, duhovnicul lui Filip al V-lea, obţinuse de la rege nu numai ca mica infantă să aibă un duhovnic iezuit, dar primise încuviinţarea să-i ceară domnului de Saint-Simon ca şi regele Ludovic al XV-lea să aibă tot un duhovnic iezuit. Domnul de Saint-Simon nu vru să-şi ia niciun fel de angajament, dar îi scrisese regentului, care-l consultă pe Dubois, deoarece propunerea aceasta îl privea pe noul cardinal. Duboiş l-a determinat pe abatele de

Fleury să se retragă şi abatele s-a retras. Apoi i l-au propus regelui pe părintele de Linières, care era duhovnicul Doamnei. Propunerea s-a izbit însă de trei opozanţi: cardinalul de Noailles, mareşalul de Villeroy şi episcopul de Fréjus, adică domnul de Fleury. Cardinalul de Noailles, fără să propună pe nimeni, respinse categoric ideea unui duhovnic iezuit. Domnul de Villeroy propuse trei persoane: pe decanul de la Notredame, pe Benoît, preotul de la Saint-Germain-en-Laye, şi pe abatele de Vaurouy, care tocmai refuzase episcopia din Perpignan. Episcopul de Fréjus propuse două persoane: pe Paulet, superiorul seminarului de la Bons-Enfants, şi pe Champigny, trezorierul de la Sainte-Chapelle. Dar Dubois avu ultimul cuvânt şi conştiinţa tânărului rege fiind încredinţată lui Linière, iezuiţii triumfară din nou. Sigur că domaii de Noailles, de Villeroy şi de Fréjus se simţiră profund jigniţi de puţina atenţie acordată părerii lor. Se ştie că egentul era certat cu Parlamentul. Acum îşi pusese în: ap şi Consiliul de regenţă. Abia atunci observară cu toţii: tare ce anume tindea Dubois şi-şi dădură seama că, fie lin convingere, fie din indiferenţă, domnul d’Orléans îi nouraja ambiţia. Deşi cardinal, Dubois nu avea acces în Consiliul de regenţă din pricină că era de obârşie joasă, teci nu era nobil. Atunci Dubois se gândi să-l vâre în Coniliu pe cardinalul de Rohan, după care să se strecoare i el. Cardinalul de Rohan este cel care, după moartea lui

Clement al XI-lea şi alegerea lui Conţi ca Papă, plecase iia Roma. Cardinalul” de Rohan, căruia Dubois îi făgăduise un minister, întors la Paris şi intrat în Consiliul Regal la propunerea lui Dubois, începu să întrevadă, din local unde ajunsese, şi postul de ministru. Şi iată că se întâmpla exact ce prevăzuse Dubois. Cardinalul de Roban, intrat în Consiliu, îl trase după sine şi pe Dubois. Oftată ajuns în Consiliul Regal, Dubois propuse ca regele să se

mute din Paris la Versailles pentru ca încet, încet să se izoleze de curtenii care dădeau toată ziua năvală la uşa lui. Aşa că regele a fost mutat la Versailles. După aceea, Dubois a început să-l preseze zilnic pe regent, cerându-i postul de prim-ministru. Dar regentul nici nu voia să audă. Cum între, timp treburile statului începuseră a se înmulţi şi a deveni tot mai dificile, cum mulţi dintre curteni râvneau postul de prim-ministru, asaltându-l pe regent cu rugăminţile lor plictisit, ducele d'Orléans se plânse fostului său educator. Dubois, care abia aştepta acest moment, îi răspunse regentului:

— Monseniore, maşina-guvernamentală nu poate funcţiona cum trebuie decât atunci când toate resorturile ei sunt ţinute în aceeaşi mână. Chiar şi republicile n-ar fi durat mai mult de trei luni dacă voinţele tuturor nu s-ar fi unit într-o singură voinţă. Este necesar deci ca întreaga putere să se afle sau în mâna dumneavoastră, sau în mâna mea, pentru că, fiind sluga cea mai credincioasă a domniej-voastre, aş fi doar reprezentantul voinţei monseniorului... Numiţi-mă prim-ministru, altfel regenţa se duce de râpă.

— Bine, replică ducele, dar nu ai şi aşa destulă putere?

— Nu, răspunse cardinalul. Vreau un titlu, monseniore; fără titlu nu am nicio autoritate. Dacă n-ai titlu, toţi îţi râd în nas; cum ai un titlu, toţi ţi se supun fără să crâcnească. Titlul înseamnă consacrarea puterii. Puterea fără titlu e o uzurpare!

À

Dar la toate aceste argumente ale cardinalului, ducele d'Orléans răspundea sau cu o glumă, sau cu vreun cântec deşucheat. Atunci Dubois se gândi să roage pe cineva să intervină pentru el. Puse ochii pe Laffitteau, care-i era foarte devotat, pe care îl făcuse între timp episcop de Sisteron şi care tocmai venise de la Roma. Laffitteau era un coţcar înrăit, un beţivan dezmăţat, un

popă complet lipsit de credinţă, ca şi Dubois, şi în plus un scandalagiu fără pereche. Dar tocmai de asta avea Dubois încredere în el; fiind singurul care-l putea susţine, Laffitteau avea tot interesul să-l ajute pe Dubois să urce cât mai sus. Venind de la Roma, Laffitteau urma să fie primit în audienţă de către regent. În acea audienţă, Laffitteau trebuia să-i vorbească ducelui d'Orléans despre marea consideraţie de care se bucura Dubois la Roma şi să-i strecoare ducelui două cuvinte prin care să-i arate cât de mult ar câştiga Franţa dacă Dubois ar fi prim-ministru. Dar încă de la primele cuvinte pe care se hazardă episcopul de Sisteron să le rostească, regentul îl întrerupse.

— Ce mama dracului mai vrea şi cardinalul ăsta? strigă el. Are mult mai multă autoritate decât un prim-ministru şi tot nu e mulţumit! Dacă1! numesc şi prim-ministru, atunci ce-o să facă?

— Monseniore, se va bucura, răspunse episcopul.

— Cât timp? Doctorul meu, care l-a văzut, mi-a spus că nu mai are de trăit nici şase luni.

— Chiar aşa? întrebă Laffitteau.

— Ei drăcie, dacă nu mă crezi, du-te şi întreabă-l pe doctor!

— Ei, monseniore, dacă aşa stau lucrurile, răspunse Laffitteau, vă sfătuiesc să-l numiţi prim-ministru, şi asta cât mai repede!

9 – Ludovic al XV-lea

— Păi de ce?

— Pentru că, monseniore, ne apropiem de majoratul isggelui, nu-i aşa? Sigur că vă veţi bucura de ţoală încrederea majestăţii-sale.

— Nădăjduiesc, răspunse regentul.

— Regele vă e dator pentru toate serviciile pe care i le-aţi adus, e dator însuşirilor deosebite pe care le-aţi pus

în slujba sa, dai[3] nu veţi mai avea niciun fel de autoritate. Un prinţ atât de mare ca dumneavoastră are întotdeauna duşmani care-l invidiază; ei vor încerca să vă îndepărteze de rege. Cei care sunt foarte aproape de majestatea-sa, să ştiţi că nu sunt şi cei mai ataşaţi. La sfârşitul regenţei, n-o să puteţi fi numit prim-ministru, pentru că aşa ceva nu s-a mai întâmplat şi, ca atare, nu se poate. Atunci numiţi încă de pe acum pe altcineva. Cardinalul Dubois poate fi prim-ministru, aşa cum au fost şi cardinalii de Richelieu şi Mazarin; după ce va muri el, veţi putea să-i luaţi locul într-o funcţie care n-a fost creată pentru dumneavoastră şi cu care lumea va fi de-acum obişnuită, aşa încât veţi da impresia că o primiţi din modestie şi din ataşament faţă de rege, dar de fapt veţi avea în mână toată puterea.

Ducele d’Orléans se gândi, sfatul iezuitului i se păru bun şi Dubois fu numit prim-ministru.

Seara avu loc un mare banchet la Palatul Regal. Se vorbi, cum era şi firesc, despre noua numire a lui Dubois şi ducele d’Orléans luă apărarecX fostului său preceptor, spunând că un bărbat înzestrai cu o asemenea minte poate ajunge orice.

— Monseniore, zise Nocé, aţi făcut din el secretar de stat, ambasador, arhiepiscop, cardinal, iar acum prim-ministru. Dar sunt ferm convins că nu veţi putea face niciodată din Dubois un om cinstit!

A doua zi, Nocé a fost exilat.

Aţi văzut de altfel că, de mai bine de un an, toată politica internă a regentului tindea către concentrarea puterii în mâna sa şi către înăbuşirea opoziţiei publice şi particulare. Consiliile se opuseseră şi fuseseră desfiinţate; Parlamentul se opusese şi fusese exilat la Pontoise. Domnul d’Argensson se opusese şi fusese dizgraţiat. Domnul de Nocé se opusese şi fusese obligat să părăsească Parisul. Mai rămăsese mareşalul de Villeroy,

3 130

care nu numai că se opunea, dar mai era şi insolent. Înainte de a lua măsuri severe împotriva lui, Dubbis încercă să-l ia cu binişorul Aşa cum procedase cu regele, cu Doamna şi cu prinţii, încercă şi cu el: adică să fie modest şi umil. Dar cu cât era Dubois mai umil, cu atât devenea Villeroy mai trufaş şi mâi orgolios. Atunci Dubois apelă la cardinalul de Bissy, prietenul mareşalului, rugându-l să-i spună acestuia să se stăpânească şi să încerce să rămână în relaţii bune cu el. Cardinalul de Bissy, care-l văzuse pe confratele său, cardinalul de Rohan, intrând în Consiliul regal numai pentru bunele oficii aduse lui Dubois, nici nu dorea altceva decât să fie pe placul cardinalului, nădăjduind să intre şi el pe aceeaşi uşă pe care intrase şi cardinalul de Roban. Îşi asumă deci sarcina să-i transmită mareşalului rugămintea lui Dubois. Bissy îl convinse pe Villeroy că admiraţia lui Dubois faţă de el era sinceră, fapt care-i îngădui lui Villeroy să-i făgăduiască lui Bissy că va încerca să fie mai apropiat de Dubois. Bissy dădu fuga la primul ministru să-i spună ce făcuse, apoi se duse înapoi la Villeroy să-l întrebe în ce zi şi la ce. oră ar fi dispus mareşalul să primească respectuoasele omagii ale lui Dubois. Fie că mareşalul nu vru să-l primească pe Dubois la el acasă, fie că vru să facă pe galantul, îi trimise vorbă lui Dubois să-l aştepte la el. Bissy îi spuse lui Dubois să facă tot posibilul şi să accepte vizita lui Villeroy a doua zi, lăi adică odată cu primirea ambasadorilor. A doua zi, în timp ce Bubois stătea de vorbă cu ambasadorul Rusiei şi salonul era plin de cei mai de seamă miniştri străini, a fost anunţată vizita domnului mareşal de Villeroy. Nu se obişnuia ca audienţele să fie întrerupte. Totuşi, lacheii, care primiseră ordin, se duseră să-l anunţe imediat pe domnul Bubois. Dar mareşalul se împotrivi şi aşteptă în salon, la rând ca toată lumea.

Reconducându-l pe ambasadorul Rusiei, Dubois îl zări pe mareşal; atunci, uitând de toţi ceilalţi, se năpusti

spre el, se înclină în faţa lui întocmai ca în faţa unui rege şi-l pofti imediat în cabinet. Acolo, Dubois se pierdu în mulţumiri pentru onoarea pe care i-o făcuse mareşalul. Acesta îl lăsă să vorbească, arborând un aer mândru, schiţând un surâs, clipind din ochi sau dând din cap. După ce Dubois se linişti, mareşalul – pe tonul lui doctoral care-i era caracteristic – îi dădu câteva sfaturi apoi, lăsându-se târât de elocinţă, trecu de la sfaturi la admonestări şi de la admonestări la reproşuri. Dubois era ca un şarpe. Ştia să se târască, dar cu condiţia să nu-l calce nimeni pe coadă. La primul contact cu piciorul care, profitând de umilinţa lui, ar fi vrut să-l zdrobească, se ridica gata de atac. Văzând ce întorsătură luaseră lucrurile, cardinalul de Bissy vrp să intervină, dar era prea târziu. Mânia care pusese stăpânire pe inima domnului mareşal i se urcase la cap şi nu-i mai îngădui să judece. Începu să bată din picior, să pufnească, să strige, să se înroşească; Dubois, dimpotrivă, pălise şi se retrăsese în sine întocmai ca o felină gata să se năpustească. După o vreme, năucit de propriile sale răcnete, mareşalul, nemaiputându-se stăpâni, trecu la ameninţări şi ştiigă:

— Da, domnule, unul dintre noi doi trebuie să cadă şi, dacă vrei să-mi asculţi un ultim sfat, arestează-mă!

Cardinalul de Bissy văzu ochii lui Dubois strălucind. Dându-şi seama că lucrurile ajunseseră prea departe, U apuca pe mareşal de braţ şi-l trase cu forţa după sine. Numai că mareşalul nu era omul care să se retragă în linişte; ieşind afară din cabinet, continuă să strige, să înjure şi să-l amenințe pe Duboiş. Audienţele au fost suspendate. Furios, bâlbâindu-se de furie şi abia mai respirând, Dubois dădu buzna în cabinetul regentului. Urmând sfatul mareşalului, venise să-i propună acestuia să-l aresteze pe Villeroy. Regentul nu avea niciun motiv să-l susţină pe mareşal, care era unul dintre cei mai înverşunaţi calomniatori ai săi. De câte ori micul rege nu

se simţea bine, mareşalul începea să strige: „Otravă! Regentul i-a dat otravă!” Dar cum ducele d’Orléans ştia să se stăpânească, îi spuse lui Dubois că arestarea va avea loc de îndată ce mareşalul îl va jigni pe regent. Pentru orice eventualitate, trimiseră să-l cheme pe domnul de Saint-Simon „pentru a pregăti – cum spune el însuşi – capcana în care urma să cadă Villeroy”. Ducele de Saint-Simon fu întru totul de părerea regentului şi-şi spuse că – având în vedere insolenţa mareşalului – acesta nu va întârzia să-şi dea în petec. Dar, ca să fie mai siguri, pregătiră ei înşişi capcană. La primul Consiliu ce urma să aibă loc, ducele d’Orléans trebuia să-i şoptească regelui ceva la ureche. Mareşalul, curios din fire, sigur că se va vârî între ei, ca să audă ce vorbesc. Atunci regentul trebuia să-l poftească pe rege în cabinetul său; cum domnul de Villeroy avea să se ţină, în mod sigur, după ei, regentul trebuia să-i închidă uşa în nas, spunându-i că are ceva de vorbit cu regela doar între patru ochi. Atunci Villeroy, nestăpânit cum era, avea să trântească el ceva jignitor la adresa regentului.

Lucrurile se petrecură exact aşa cum prevăzuse, domnul de Saint-Simon: mareşalul dorind să audă ce-i spunea regentul lui Ludovic, vru să vină după ei în cabinetul regentului; atunci regentul îi spuse mareşalului că are «seva de discutat cu regele şi anume fără martori; la care Villeroy răspunse că majestatea-sa nu trebuie şi nu poate să aibă secrete faţă de preceptorul său.

— Ascultă, domnule mareşal, îi spuse regentul, întorcându-se cu faţa către el, să ştii că nu eşti buricul pământului şi că numai prezenţa regelui mă opreşte să nu te tratez aşa cum meriţi!

După care regentul, luându-l pe rege de mână, intră în cabinet. Mareşalul dădu fuga după regent, ca să-şi ceară scuze; dar ducele, cu un gest, îl făcu să priceapă că nu va accepta niciun fel de scuze. Socotind că mersese cam departe cu insolenţa, a doua zi mareşalul veni din nou la

regent să-şi ceară scuze. Gătit cu superba lui sabie pe care n-o părăsea niciodată, mareşalul străbătu curtea, îndreptându-se către ducele d'Orléans.

— Unde este regentul? îl întrebă pe uşier.

— Lucrează, domnule mareşal, răspunse uşierul.

— Trebuie neapărat să-l văd, aşa că te t-og să mă anunţi!

Şi o porni arogant spre uşă, sigur că sé va deschide dinaintea sa. Uşa se deschise într-adevăr, dar cel care-l primi fu domnul Fare, căpitanul gărzilor regentului, care, îndreptându-se către el, îi ceru sabia. În acelaşi timp, Le Blanc îi prezentă ordinul de arestare semnat de rege, în vreme ce contele d'Artagnan, căpitanul muşchetarilor în gri, împinse spre el o lectică bine acoperită, care aştepta într-un colţ, gata pregătită. Cu dosul mâinii, muşchetarul îl împinse în lectică, trase draperiile peste el, apoi le porunci câtorva oameni să-l scoată din palat printr-o uşă dosnică ce dădea în grădină. La piciorul scării ce ducea în sera de portocali aştepta o trăsură, înconjurată de douăzeci de muşchetari. Urcat imediat în trăsură, mareşalul a fost condus la moşia lui din Villeroy, aflată la zece leghe de Paris. Mai rămânea să i se spună şi regelui de arestarea lui Villeroy. Ludovic, ca toţi copiii răsfăţdţi, îi iubea mult pe toţi cei care-l lăudau şi nimeni nu-l lăuda mai abitir decât Villeroy. Aşa că de îndată ce auzi că mareşalul fusese arestat, fără a dori să asculte şi motivele pentru care îl arestaseră, începu să plângă. Regentul încercă să-l consoleze, dar la tot ce-i spunea el, regele plângea şi mai tare. Văzând cât este de încăpăţânat, regentul îl salută şi se retrase. Regele a fost trist toată ziua. Dar a doua zi, altă surpriză neplăcută: nu-l văzu nici pe domnul de Fleury. Întrebând unde este, i se răspunse că nu să află la Versailles şi că nimeni nu ştie unde se dusese. Ce se întâmplase? Villeroy şi Fleury, cei doi preceptori ai regelui, făcuseră un fel de pact potrivit căruia, în cazul în care unul

dintre ei ar fi fost arestat, celălalt să se exileze de bunăvoie, chiar în aceeaşi zi. Villeroy izbutise în asemenea măsură să-l convingă pe rege că nu este înconjurat decât de duşmani şi de otrăvitorj şi că nu-şi datorează viaţa decât preocupărilor asidue ale celor doi preceptori ai săi, încât tânărul Ludovic, văzându-se despărţit de amândoi deodată – se simţi cuprins de o adevărată disperare. Regentuţ, neştiind despre ce este vorba, se simţi foarte încurcat. Dubois deduse că Fleury se retrăsese la Trappe, când iată că cineva veni şi spuse că se dusese la Bâville, la preşedintele de Lamoignon. De îndată ce regentul află de ce se retrăsese domnul de Fleury, dădu fuga la rege să-i spună că încă în cursul aceleiaşi zile, preceptorul său va fi la Versailles. Curierul care trebuia să plece la Trappe, fiind gata de drum, schimbă direcţia şi o luă spre Bâville şi, aşa cum făgăduise regentul, regele îl văzu pe Fleury chiar în acea zi. Domnul de Fleury îşi călcasejurământul faţă de Villeroy, dar nu din vina lui. El plecase de la Versailles chiar în ziua în care fusese arestat mareşalul de Villeroy; dar. din moment ce regele îi poruncise să vină, el nu putea să nu se supună poruncii. Prima sa datorie era să se supună ordinelor regelui său şi el se supusese. Începând din acel moment, regentul înţelese că domnul de Fleury reprezenta o putere. Îi explică îndelung motivul care-l determinase să-l aresteze pe mareşalul de Villeroy şi până la urmă clomnul de Fleury fu.de acord cu el. În realitate, era încântat că scăpase de un om care-l jignise de multe ori cu insolenţa şi cu orgoliul lui nemăsurat. În consecinţă, îşi asumă răspunderea să i-l recomande şi să i-l prezinte el însuşi regelui pe domnul de Charost, căruia regentul îi încredinţase locul pe care-l avusese mareşalul. Cât despre ducele d’Orléans, părându-i-se că domnul de Villeroy se află cam prea aproape de Paris, porunci – să fie dus şi închis la Lyon.

Dubois nu numai că ajunsese prim-ministru, dar se

văzu scăpat de doi dintre cei mai înverşunaţi duşmani ai săi: Nocé şi Villeroy. Academia profită de această circumstanţă pentru a-lntimi membru pe Dubois.

În vremea. aceasta, unul dintre oamenii care făcuseră mult rău Franţei, pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, murise la Windsor. E vorba de John Churchill, duce de Marlborough., *

Şi iată ca la 25 octombrie avu loc sărbătorirea majo – râtului regelui. Cei şase pairi laici ai Franţei care trebuiau să fie de faţă au fost reprezentaţi de şase prinţi de sânge, ceea ce nu se mai întâmplase niciodată: ducele d'Orléans îl reprezenta pe ducele de Bourgogne, ducele de Chartres ţinu locul ducelui Normandiei, ducele de Bourbon îl reprezenta pe ducele Acvitaniei, contele de Charolais pe contele de Toulouse – contele de Clermont pe contele de Fandre, iar prinţul de Conti ţinu locul contelui de Champagne. Mareşalul de Villars l-a reprezentat pe conetabilul Franţei, iar prinţul de Rohan pe marele maestru de ceremonii al regelui. După ce i s-a pus regelui coroana pe cap, acesta a scos-o şi a pus-o alături, pe perna de catifea. Cineva i-a spus că încălca ceremonialul, dar regele i-a răspuns că puţin îi păsa de ceremonial.

După ce s-a întors de la Reims, regele a rămas o vreme la Villers-Cotterets, unde ducele d'Orléans a dat nişte serbări magnifice în cinstea lui. «De acolo, a plecat la Chantilly, la ducele de Bourbon, care a cheltuit un milion ca să-l primească. Văzând tot acel lux, Camillac spusese:

— Se vede limpede că fluviul Mississippi a trecut pe aici! 1

În timpul şederii la Villers-Cotterets şi la Chantilly, regele a prins gustul vânătorii, plăcere care mai târziu avea să se transforme într-o adevărată patimă.

Întorcându-se la Paris, regentul i-a trimis în Spania pe doamna ducesă de Duras şi pe cavalerul d'Orléans ca s-o însoţească pe doamna ducesă de Beaujolais, fiica sa, al

cărei contract de căsătorie cu infantele don Carlos fusese semnat la 26 noiembrie. Dar această căsătorie n-a mai avut loc. La opt zile după semnarea contractului, a murit Prinţesa Palatină, mama regentului. Toate spectacolele şi serbările s-au suspendat timp de opt zile, iar doliul a ţinut patru luni.

Acest eveniment, împreună cu cutremurul de pământ din Portugalia, car e i-a inspirat o tragedie lui André, au fost evenimentele cu care s-a încheiat anul 1722.

1 Aluzie la acţiunile Mississippi ale lui Law (n.t.).

Capitolul XIV

Majoratul regelui – Doamna de Prie – Doamna de Pléneuf – Domnul de Prie, ambasador la Torino – întoarcerea sa – Dizgraţiere a lui Le Blanc şi a lui Belle-Isie – Boala lui Dubois şi moartea sa – Moartea regentului – Concluzii.

Anul 1723 a începnt cu majoratul regelui. La 16 februarie, Ludovic al XV-lea păşise în cel de-al paisprezecelea an al său. Chiar în dimineaţa acelei zile, ducele d’Orléans a fost de faţă la scularea lui, l-a salutat cu tot respectul cuvenit şi l-a întrebat dacă are de dat vreo poruncă în legătură cu cârmuirea statului. La 22 februarie a avut loc un Consiliu în care regele a fost declarat major şi anunţat că, după legile ţării, de-acum încolo putea să ia parte la cârmuirea Franţei. Întorcându-se către ducele d’Orléans, regele i-a mulţumit pentru străduania de a fi vegheat asupra ţarii, l-a rugat să aibă şi mai departe grijă de Franţa şi l-a confirmat pe Dubois în funcţia de prim-ministru. Tot în acel Consiliu trei duci au fost făcuţi pairi: Biron, Lévis şi La Vallièré. Ducele d’Orléans făcuse un mare act de dreptate restituind familiei Biron ducatul-pairie ce-i fusese confiscat lui Charles de Biron, vinovat de crimă de lezmajestate. Acum îi era înapoiat urmaşului său, nevinovat. În legătură cu acest lucru i s-au făcut ducelui d’Orléans unele observaţii, dar el a răspuns:

— O familie care şi-a pierdut avutul, din pricina unor greşeli, şi le poate recăpăta prin serviciile pe care le-a adus ţării.

Cam în acea epocă se situează şi dizgraţierea lui Le Blanc şi a contelui de Belle-Isle, fapt ce semnalează începuturile influenţei doamnei de Prie.

Doamna de Prie era fiica lui Berthelot de Pléneuf, un b» gât financiar, unul dintre primii slujbaşi ai cancelarului Voisin; strânsese o avere imensă, avea o casă deosebit de Inimoasă, căreia soţia sa îi făcea onorurile cu multă graţie şi spirit. Dintre toţi copiii ei, doamna de Pléneuf avea o deosebită slăbiciune pentru micuţa Agnès, cea care avea să fie mai târziu doamna de Prie. Dar pe măsură ce copila creştea, pe măsură ce, crescând, se făcea tot mai frumoasă şi plăcea tot mai mult celor din jur, în aceeaşi măsură începu să-i displacă mamei sale; după o bucată de vreme, profunda dragoste a mamei se transformă în ură, în ura unei femei fa-a de o altă femeie, în care nu mai vedea o fiică, ci o rivală. Aşa că doamna de Pléneuf s-a hotărât s-o mărite cât mai repede, ca să scape de ea. Se prezentară, cum era şi firesc, mai mulţi tineri, între care şi marchizul de Prie. Marchizul se trăgea dintr-o familie foarte bună. E adevărat că nu avea avere şi că pacea pusese capăt carierei sale de ofiţer. Dar avere avea familia Pléneuf şi, în loc să-şi continue cariera de ofiţer, putea deveni ambasador. Afacerea a fost încheiată şi căsătoria făcută. Doamna, de Prie, prezentată regelui, şi-a dezvăluit toată isteţimea spiritului; când voia să dea gata pe cineva, nimeni nu-i putea rezista, aşa că domnul de Prie a fost numit ambasador la Toririo. Acolo, doamna de Prie a trăit numai în „lumea mare şi a dobândit acele maniere pline de graţie şi, de încântare care au făcut din ea una dintre femeile cele mai primejdioase, dar în acelaşi timp şi cele mai distinse din epoca de care ne ocupăm. În 1719, doamna de Prie se întorsese la Paris; era atunci o femeie

desăvârşită atât ca graţie, cât şi ca frumuseţe. Avea o figură încântătoare, era foarte isteaţă şi plină de spirit, ambiţioasă, îndrăzneaţă, într-un cuvânt, uluitoare. Ducele de Bourbon, văzând-o, se îndrăgosti nebuneşte de ea. Doamna de Prie îşi dădu imediat seama de importanţa acestei cuceriri şi n-o lăsă să treneze prea mult. La început, legătura lor a fost ascunsă de ochii lumii. Aveau o căsuţă în strada Sainte-Appoline, cu un budoar roz-gri, şi o trăsură care-i aştepta afară. Domnul de Bourbon se arătă grozav de gelos, ca un îndrăgostit în luna de miere, când observă că domnul d'Alincouri, fiul mareşalului de Villeroy, începuse să-i facă curte iubitei sale.

Femeile care au în ele o scânteie de geniu, aşa cum avea doamna de Prie, nu fac nimic fără un scop precis. Marchiza socoti deci că venise momentul să se plângă de Le Blanc şi de contele de Bslle-Isle, nepotul lui Fouquét. Ca să-i vină de hac lui Le Blanc, doamna de Prie se agăţă de falimentul lui Jonchère, trezorier general în timpul războiului, şi care fusese întemniţat în Bastilia. Şi cum Jonchère era omul de casă al lui Le Blanc, marchiza îl acuză pe ministru că-şi vârâse mâinile până la coate în banii mânuiţi de Jonchère, obligându-l astfel pe acesta să dea faliment. Împins de marchiza de Prie, ducele de Bourbon se adresă ducelui d'Orléans, cerând să se facă lumină în această gravă infracţiune. Ducele d'Orléans îl trimise la Dubois. Dubois n-avea niciun motiv să-l susţină pe Le Blanc, care nu era omul lui. El avea obligaţii faţă de Breteuil, cel care ştiuse, cu atâta dibăcie, să sustragă certificatul de căsătorie din registrul parohial, făcând dintr-un abate însurat un celibatar. Le Blanc şi Belle-Isie fură deci trimişi la închisoare, iar postul de ministru de război a fost dat imediat lui Breteuil.

Această afacere odată isprăvită, spre satisfacţia doamnei de Prie şi a domnului duce de Bourbon, Dubois se ocupă de prezidarca adunării clerului, care nu se mai

reunise din 1715. Aceasta a fost ultima mare onoare care a încoronat ciudata viaţă a lui Dubois. Prezicerea doctorului, care nu-i mai dăduse primului-ministru decât şase luni de trăit, era pe punctul de a se adeveri. Cu câteva zile în urmă, Dubois încă se mai îndoia că ar fi bolnav. Dar acum plecase de la Versailles la Meudon sub pretextul de a-l duce pe rege să mai stea şi acolo; în realitate, voia să scurteze la jumătate drumul pe care-l avea mereu de făcut. Bolnav de multă vreme de o ulceraţie la vezică, nu mai putea suporta zguduiala trăsurii, nici măcar pe cea mult mai atenuată a unei lectici.

Sâmbătă, 7 august, i-a fost atât de rău, încât medicii au declarat că trebuie să suporte imediat o operaţie foarte grea şi foarte dureroasă, dar pe care dacă nu o face, va muri probabil peste trei sau patru zile. Aşa că-l poftiră să vină la Versailles cât mai repede, ca să-l poată opera. Dubois se înfurie şi-i trimise pe medici la plimbare. Operaţia avu totuşi loc a doua zi, la ora cinci. Exact la douăzeci şi patru de ore după operaţie, Dubois muri blestemând şi înjurându-i pe doctori. De altfel, era şi vremea, îşi isprăvise opera, iar acum le stătea tuturor ca o piatră de moară după gât, mai ales regentului. În ziua operaţiei fusese îngrozitor de cald, iar spre seară izbucni o furtună puternică. Tunetul bubui înfricoşător şi fulgerele spintecară văzduhul.

— Ha, ha, făcu regentul, frecându-şi bucuros mâinile, nădăjduiesc că va fi o furtună pe cinste, care-l va lua cu ea şi pe caraghiosul ăla bătrân!

De îndată ce Dubois îşi dădu sufletul, regentul îi scrise lui la Nocé, exilat de Dubois: „*Vipera a murit, veninul a îngheţat. Te aştept astă-seară la Palatul Regal*”. Aceasta a fost toată oraţia funebră în cinstea primului-ministru.

Totuşi, aici ducele d’Orléans nu avea să supravieţuiască prea mult celui de la care îşi luase adio

într-an mod atât de nesăbuit. De altfel şi sarcina lui se încheiase. Moartea lui Dubois, care trebuia să fie pentru el un fd de învăţătură de minte, n-a fost decât un prilej de a se deda la tot felul de excese de care nu se mai putea dezbăra. Totuşi moartea îi dăduse până atunci câteva semne care ar fi trebuit să-i dea de gândit: avea dureri de cap, ameţeli, stări de năuceală şi era foarte roşu la faţă. Doctorul îl admonesta zilnic şi tot zilnic ducele d'Orléans îi răspundea:

— Dragul meu, nu moare de apoplexie unul care vrea! Asta-i moartea cea mai scurtă şi cea mai uşoară.

În fiece zi doctorul se ruga de el să-l lase să-i ia sânge şi în fiece zi ducele d'Orléans îl amâna pe a doua zi.

În sfârşit, joi dimineaţă, 2 decembrie, medicul se ţinu atâta de capul lui, încât regentul, ca să scape de el, îi spuse să vină luni şi să-i ia sânge.

În ziua aceea lucrase în cabinetul regelui. Întorcându-se în cabinetul său, o găsi pe doamna de Phalaris, care-l aştepta în uşă. Vederea ei păru să-i facă plăcere – Intră, îi spuse. Îmi simt capul greu şi poate că mă destind dacă ai să-mi povesteşti ceva mai vesel.

Intrară amândoi în cabinet şi se aşezară alături, pe-o canapea, în faţa focului. Dar dintr-odată, doamna de Phalaris, care povestea ceva, îl simţi pe duce lăsându-se greu peste ea, ca un om care a leşinat. Ridicându-se imediat, văzu că ducele îşi pierduse cunoştinţa, dar de fapt omul era mort. Murise aşa cum îşi dorise întotdeauna; repede şi uşor. O moarte la fel de uşoară ca şi viaţa lui, răpit în vreme ce aţipise. O gaaetă oarecare anunţă că regentul murise în braţele duhovnicului său. Ducele era în vii stă de patruzeci şi nouă de ani, trei luni şi douăzeci. şi nouă de zile.

Să aruncăm acum o privire îndărăt şi să spunem câteva cuvinte despre perioada care* a trecut şi despre oamenii care au jucat un rol în acest timp.

Societatea trecuse printr-o mare transformare după moartea lui Ludovic al XIV-lea, dar această transformare începuse de fapt a se face simţită încă de la începutul secolului al XVIII-lea. Evenimentele, mai puternice decât oamenii, zdrobiseră puterea politică a bătrânului Ludovic al XIV-lea. Carol-cel-Mare, pe patul de moarte, plânsese cu gândul la viitoarele invazii ale barbarilor care aveau să-i distrugă opera întregii sale vieţi. Ludovic al XIV-lea ar fi trebuit să plângă privind transformarea societăţii ce avea să ducă de râpă opera întregii sale domnii. Scopul domniei Lui Ludovic al XIV-lea fusese puterea unică „autoritatea regală. El spusese: „Statul sunt eu!” Ar fi putut să spună acelaşi lucru şi despre societate: „Societatea sunt eu!” Dar aşa cum regele se plictisise să-i mai îndure tutela, tot aşa şi societatea se plictisise să-i mai urmeze exemplul. Regele scăpase de influenţa ei datorită slăbiciunii sale; societatea scăpase de tirania regelui datorită morţii sale. În ultimii ani ai domniei lui Ludovic al XIV-lea se ridicase o nouă generaţie care, părăsind obiceiurile secolului al XVII-lea, le inaugurase pe cele ale secolului al XVIII-lea. Ducele de Richelieu a fost eroul noii generaţii; ducele d’Orléans – apostolul ei, Ludovic al XV-lea – zeul ei; Nocé, Canillac, Brancas, Fargy, Râvannes – modelele ei.

Secolul al XVII-lea este secolul construcţiei laborioase a autorităţii politice şi religioase; Henric al IV-lea s-a folosit în acest scop de mintea lui agera; Richelieu, de geniul său, iar Ludovic al XIV-lea de voinţa sa.

Secolul al XVIII-lea înseamnă distrugerea acestui principiu, înseamnă căderea tronului, profanarea altarului.

În secolul al XVII-lea trăiseră Corneille, Racine, Molière, Montesquieu, Bossuet, Fénelon, Fouquét, Louvois, Colbert.

În secolul al XVIII-lea au existat Voltaire, Rousseau, Grimm, d’Alembert, Beaumarchais, Crébillon-fiul, marchizul de Sade, Law, Maurepas şi Calonne. Secolul al

XVIII-lea a fost pregătit de edictul din Nantes, de înfiinţarea şcolilor din Geneva, Olanda, Anglia, de prezenţa lui Newton, ca şi a doamnei marchize de Maintenon, a lui Leibnitz, ca şi a părintelui Le Tellier. De ce dintre toţi urmaşii lui Ludovic al XIV-lea n-a rămas decât Ludovic al XV-lea? Pentru că noii societăţi care era coruptă îi trebuia Un rege corupt pentru ca şi regele şi societatea să cadă în aceeaşi prăpastie. Aţi văzut cum l-a pregătit Filip d'Orléans pe Ludovic al XV-lea. Credeţi că Richelieu l-a pregătit mai bine pe Ludovic al XIV-lea? Nu. Ducele d'Orléans era spiritual, necredincios, dezmăţat; nu avea niciun fel de sentimente, nu respecta nicio legătură de familie. Avusese îndatorirea să-l ţină în viaţă pe Ludovic al XV-lea, să-l ajute să se vindece de toate bolile pe care le fac îndeobşte copiii şi să-l protejeze pentru că era un băieţaş foarte plăpând. A avut într-adevăr mare grijă de el, şi când copilul a ajuns un tânăr frumos şi viguros, regentul a murit, ca şi cum n-ar fi aşteptat decât acest lucru ca să moară. A murit aşa cum a trăit, fără să se căiască de greşelile pe care le-a făcut.

Cu toate cusururile sale, ducele d'Orléans a fost un mare senior, şi istoria, uitând de destrăbălările şi chefurile prinţului, de slăbiciunile omului, îl va înfăţişa întotdeauna veghind cu o mână întinsă peste leagănul regelui, deşi a fost acuzat de nenumărate ori, pe nedrept, că a vrut să-l otrăvească pentru a-i lua locul.

Şi acum să vedem ce se va întâmpla cu acest copil, pe care glasul norodului său îl şi botezase Ludovic-cel-Iubit.

LUDOVIC AL XV-LEA ŞI CURTEA SA

Capitolul I

Un cuvânt care ne va aminti de tânărul rege – Ce s-a petrecut la moartea domnului duce d'Orléans – Cum a fost numit prim-ministru domnul duce de Bourbon – r Originea

sa – Portretul fizic şi moral – Doamna ducesă, mama domnului duce – Prinţii – Domnul de Charolais – Regele – Eticheta lui Ludovic al XV-lea – Zvonuri jignitoare la adresa regelui – Sufletul lui Duchaffour.

Sâmbătă, 15 februarie 1710, Ludovic al XIV-lea a fost trezit la ora şapte dimineaţa, deci cu o oră mai devreme ca de obicei, pentru că pe doamna ducesă de Bourgogne o apucaseră durerile facerii. Regele se îmbrăcă în grabă şi se duse lângă ea. Dar de data aceasta Ludovic al XIV-lea nu mai aşteptă sau, mai bine zis, avu foarte puţin de aşteptat.

La ora opt, trei minute şi trei secunde, ducesa de Bourgogne aduse pe lume un băiat care primi numele de ducele d'Anjou. Cardinalul de Janson îl unse cu mir pe noul născut. Apoi pruncul fu aşezat pe genunchii doamnei de Ventadour, aflată într-o lectică. Domnul de Boufflers şi opt soldaţi escortară lectica. La prânz, domnul de

La Vrillière u aduse pruncului Cordonul Albastre, iazân cursul zilei toată Curtea veni să-l admire.

Acest copil, care abia văzuse lumina zilei, avea un frate mai mare ce purta titlul de Delfin; aşa cum am mai spus-o, pruncul primise titlul de duce d'Anjou.

La 6 martie 1711, cei doi copii se îmbolnăviră de pojar. Cum micii prinţi nu fuseseră decât unşi cu mir, Ludovic al XIV-lea porunci să fie botezaţi imediat. Doamna de Ventadouiprimi ordin să ia drept naşi şi naşe pe primele persoane pe care le va întâlni. Amândoi copiii trebuiau să primească numele de Ludovic. Doamna de Ventadour îl botează, împreună cu contele de La Motte, pe micul Delfin. Ducele d'Anjou avu drept naş pe marchizul de Brie, iar drept naşă, pe doamna de la Fierté. La 8 martie, cel mai mare dintre cei doi copii muri. Atunci, ducele d'Anjou luă locul fratelui său şi primi, la rândul lui, titlul de Delfin.

Am văzut cum Ludovic al XV-lea a fost adus la Vincennes, la moartea regelui Ludovic al XIV-lea; apoi l-am

văzut întorcându-se la Paris pentru a lua parte la şedinţa Parlamentului care anula testamentul bunicului său, numindu-l regent pe ducele d’Orléans. Am vorbit despre principiile pe care i le insuflase domnul de Villeroy, preceptorul său, despre prietenia lui faţă de celălalt preceptor, domnul de Fleury, despre antipatia sa faţă de domnul Dubois; am vorbit despre temerile Franţei şi despre neliniştea domnului d’Orléans când o nouă boală l-a adus pe Delfin la un pas de moarte. În sfârşit, am povestit cum, datorită fermităţii lui Helvétius, viaţa i-a fost salvată. Am. asistat pe urmă la declararea majoratului său, apoi la încoronare, la numirea domnului duce d’Orléans ca prim-ministru, după moartea lui Dubois. În sfârşit, la moartea ducelui d’Orléans lovit de apoplexie, La Vrillière, fiul lui Châteauneuf, secretar de stat sub Ludovic al

Ai v-lea, acelaşi care o scandalizase atâta pe domnişoara de Mailly – devenită soţia sa – când aceasta a aflat că se măritase doar cu un mic burghez, dar care ajunsese secretar al consiliului de regenţă, când regenţa avu un consiliu; La Vrillière, deci, a fost primul avertizat de moartea ducelui d’Orléans. A dat fuga mai întâi la rege, apoi la domnul de Fleury şi, în sfârşit, la domnul duce de Bourbon; gândindu-se că acest prinţ ar putea deveni prim-ministru, s-a grăbit să-i întocmească numirea după modelul numirii ducelui d’Orléans.

Domnul de Fleury ar fi putut pune mâna încă de „atunci pe această funcţie, mai ales că prietenii l-au sfătuit să facă acest lucru şi poate că şi el se gândise la aşa ceva. Dar nu exista om cu mai multă răbdare şi mai plin de ambiţie ca domnul de Fleury, două calităţi destul de rare şi care fac atât de dificilă înlăturarea oamenilor care le posedă. De altfel, de Fleury se mulţumea cu realitatea puterii, lăsând altora aparenţele, lucru încă şi mai rar decât celelalte. Nu socoti deci că trebuie să-şi manifeste atât de curând dorinţa, pe care şi-o realiză de altminteri

mai târziu, şi se declară primul de partea ducelui de Bourbon, a cărui incapacitate o cunoştea prea bine. Moartea prinţului d'Orléans, odată devenită publică, toţi curtenii se duseră la rege, precedaţi de ducele de Bourbon. Ludovic al XV-lea era foarte trist; după ochii lui înroşiţi şi umezi, se vedea că vărsase foarte multe lacrimi. Abia se închisese uşa în urma ducelui şi a curtenilor, că domnul de Fleury îi spuse cu glas tare regelui că, după marea pierdere pe care o suferise în persoana ducelui d'Orléans, al cărui elogiu îl făcu în două cuvinte, majestatea-sa nu putea face altceva mai bun decât să-l roage pe ducele de Bourbon, aflat de faţă, să-şi asume povara tuturor afacerilor de stat şi să primească funcţia de prim-ministru, liberă prin moartea ducelui d'Orléans.

Regele îl privi în ochi pe domnul de Fleury, ca să-şi dea seama de sinceritatea propunerii. Apoi, observându-i privirea deschisă, consimţi la acea numire printr-un semn din cap. Ducele de Bourbon îi mulţumi pe loc. Cât despre La Vrillière, în culmea bucuriei pentru prompta reuşită în această mare afacere, scoase imediat din buzunar jurământul primului-ministru, copiat după cel al ducelui d'Orléans „şi-i propuse cu glas tare domnului de Fleury ca ducele de Bourbon să-l depună imediat. Domnul de Fleury îi spuse regelui că lucrul i se părea firesc, aşa că ducele de Bourbon se conformă. Odată jurământul depus, domnul duce de Bourbon ieşi din cabinet; curtenii îl urmară şi, la un ceas după moartea ducelui d'Orléans, deci înainte ca fiul său – care se afla la Paris – să fi fost înştiinţat de moartea tatălui, totul se isprăvise.

Acum să consacram câteva rânduri prinţului căruia La Vrillière şi Fleury, episcop de Fréjus, îi încredinţaseră atât de repede slujba răposatului duce d'Orléans. Ducele de Beurbori era fiul lui Ludovic de Bourbon-Condé, al cărui tată primise, în 1660, de la Ludovic al XIV-lea, ducatul de Bourbon în schimbul ducatului d'Albret. Mama sa era

spirituala domnişoară de Nantes „fiica lui Ludovic al XIV-lea şi a doamnei de Montespan, care moştenise agerimea familiei de Montemart. Am mai vorbit despre cântecele uimitoare pe care le improviza. Domnul duce de Bourbon avea deci în epoca în care ne aflăm treizeci şi unu de ani bătuţi pe muchie. Era înalt, slab ca o aşchie, avea spinarea încovoiată ca un cocoşat, picioarele lungi şi subţiri ca de barză, obrajii scofâlciţi, buzele groase şi bărbia ascuţită într-un mod atât de ciudat, încât ai fi crezut – spunea maică-sa – că natura îi croise acea bărbie ca să fie înhăţat de ea. Or, cum există un proverb care spune că „răul aduce după sine rău”, domnul duce de

Bourbon, care avea, după cum am văzut, un chip foarte urât, mai suferise şi un accident. Într-o iarnă fusese invitat de domnul Delfin şi de domnul de Berry să vâneze – HKipreună cu ei. Treaba se întâmpla într-o luni, 36 ianuarie, când afară era un ger straşnic. Întâmplarea făcuse ca domnul de Berry să se afle la un capăt al unei bălţi – destul de lungă şi îngheţată bocnă – în vreme ce domnul duce se afla la celălalt capăt. Ivindu-se vânatul, domnul de Berry trase, glontele ricoşă pe gheaţă şi-i crăpă un ochi ducelui de Bourbon. Ducele privi lucrurile cu destulă îngăduinţă, dar domnul de Berry nu-şi iertă niciodată acea nenorocire involuntară şi-şi reproşă” acest lucru toată viaţa. Asta în ceea ce priveşte fizicul domnului duce. În ceea ce priveşte felul său de a fi, domnul de Bourbon era un om politicos, îi plăcea să trăiască bine, era trufaş, bun politician, dar mărginit, necultivat şi foarte avar. Câştigase, făcând afaceri împreună cu mama sa, mai bine de două sute cincizeci de milioane. Într-o zi, arătând un teanc de acţiuni Mississippi lui Brancas, a cărui cupiditate credea că o ataţă astfel, acesta îi răspunse:

— Monseniore, una singură dintre hârtiile bunicului dumneavoastră ar fi valorat mai mult decât toate aceste acţiuni la un loc.

Bunicul ducelui fusese marele Condé.

Domnul duce avea o inimă foarte înflăcărată. Fusese îndrăgostit nebuneşte de doamna de Nesle, care-l înlocuise cu prinţul de Soubisse; domnul de Bourbon fusese disperat. Zvonul despre disperarea lui ajunsese la urechile noului amant.

— De ce dracu’ se mai plânge domnul de Bourbon, spusese prinţul de Soubisse, din moment ce i-am îngăduit doamnei de Nesle să se ducă la el oricând vrea? Fiecăruia după rangul lui!

Această cirtste nu-l consolă câtuşi de puţin pe domnul duce, care avu nevoie de toată dragostea doamnei de Prie pentru a-l face să uite iubirea pe care i-o inspirase doamna de Nesle. Ducele de Bourbon fusese însurat cu de-a sila de Ludovic al XIV-lea. Într-o zi, regele prescrisese însă căsătoria ducelui de Bourbon cu fosta domnişoară de Conţi şi a domnului de Conti cu fata mai mare a doamnei ducese. Cele două mame se opuseră cu străşnicie. Dar, se ştie, atunci când Ludovic al XIV-lea voia ceva, apoi nimeni nu mai putea schimba nimic. Doamna prinţesă de Conti şi doamna ducesă de Bourbon îşi plecară capetele în faţa voinţei regelui. Totuşi majestatea sa se uşură de cinci sute de mii de livre, dând câte o sută cincizeci de mii de livre fiecărui prinţ, şi câte o sută de mii de livre fiecărei prinţese”. Dacă cele două prinţesemame, înainte de căsătoria copiilor lor, se urau, acum nu se mai puteau suferi. Câteva cântece ale doamnei ducese, ca răspuns la unele insulte ale doamnei prinţese de Conti, înteţiră această ură. Între timp, din pricina acestor cântece batjocoritoare, Comminges o părăsi pe doamna de Conti, care-l înlocui cu Clermont. În general, doamna ducesă era cunoscută prin verva sa, vervă care făcea bucuria lui Ludovic al XIV-lea, dar care-i îngrozea pe toţi cei care-l înconjurau pe rege, căci fiecare curtean îşi avea cântecelul său: Dangeau, domnul de Beauvais, până şi doamna de

Montespan. Prinţesa Palatină pretindea că ducesa de Bourbon nu este fiica lui Ludovic al XIV-lea, ci a domnului de Charolais şi susţinea că ştie în mod sigur acest lucru de la un brigadier din gardă, pe nume Bettendorf care, fiind de serviciu la Versailles, îl văzuse pe domnul de Charolais intrând la doamna de Montespan. Intrat seara, domnul de Charolais nu ieşise decât dimineaţa şi, exact după nouă luni, spunea Prinţesa Palatină, doamna de Montespan ar fi născut-o pe doamna ducesa.

În concluzie, în epoca în care ne aflăm, iată cam cum stăteau lucrurile cu iubirile prinţeselor. Ducesa de Bourbon, dispreţuită de soţul ei, care trăia în văzul lumii cu doamna de Prie, se consola la rândul ei cu Duchayla. Prinţesa de Conti, fiica regelui, deşi destul de evlavieasă, trăia cu nepotul ei, domnul de La Vallière. În ciuda ameninţărilor şi a geloziei soţului, prinţesa-tinără de Conti îşi împărţea dragostea între La Pare şi Clermont. Domnişoara de Charolais îl urmase pe ducele de Richelieu până şi la Bastilia. Domnişoara de Clermont era iubita ducelui de Melun; domnişoara de la Roche-sur-Yon avea o mare slăbiciune pentru domnul de Márton. În sfârşit, doamna du Maine, de când cu conspiraţia lui Cellamare, îl onora cu favorurile sale pe frumosul cardinal de Polignac.

Acum, înainte de a ne lăsa târâţi de mersul evenimentelor, un ultim cuvânt despre prinţi, cu scopul ca cititorii noştri să fie cât de cât informaţi despre scandaloasa cronică a anului de graţie 1724 în care ne pregătim să păşim.

Despre domnul duce de Bourbon am spus cam tot ceea ce aveam de spus, cel puţin în ceea ce priveşte trecutul.

La începutul cărţii noastre intitulată *Regenţa*, am consacrat mai multe pagini prinţului de Conti. Aşa că acum nu ne vom mai ocupa decât de faimosul conte de Charolais, care poruncise ca unul dintre valeţi să fie

înjunghiat pentru că soţia sa nu voise să i-l dea lui şi care obişnuia să-i ucidă pe coşari cu archebuza pentru a-şi satisface plăcerea de a-i vedea cum cad din vârful acoperişului. Se ştie ce a rostit Ludovic al XV-lea despre o „glumă” de acest gen:

— Te mai iert şi de data asta, domnule, îi spusese el contelui de Charolais, dar îţi dau cuvântul meu de rege că cd care te va ucide nu va păţi nimic!

La ultima lui faptă rea, domnul de Charolais avusese drept complice – chiar pe ducele care tocmai fusese numit prim-ministru. Victima fusese o femeie încântătoare, doamna de Saint-Sulpice. Într-o seară, la un banchet deşănţat la care ea acceptase să ia parte, cei doi o îmbătaseră; şi pentru ca să nu lipsească nimic petrecerii, aprinseseră un foc de-artificii în cămin, din pricina căruia biata femeie avusese mult de suferit, fiind cât pe-aci să ardă de vie.

Cât despre tânărul rege, care între timp ajunsese la majorat, părea a se îndoi că el este regele Franţei. Era timid până la stângăcie şi rezervat până la nepoliteţe; singurul lucru pe care se părea că-l iubeşte cu patimă era vânătoarea. Când mergea la vânătoare, scara aveau loc mese la care luau parte nu toţi vânătorii, ci numai invitaţii trecuţi pe listă. Listele se citeau după ce se întorcea regele, în faţa tuturor curtenilor. Cei care erau invitaţi rămâneau, ceilalţi se retrăgeau. Asta era unul dintre capriciile lui Ludovic al XV-lea, de a-i lăsa pe oameni să stea ca pe ghimpi cât mai mult cu putinţă şi de a se bucura de nerăbdarea şi de perplexitatea lor.

La eticheta pe care o moştenise de la străbunul său, Ludovic al XIV-lea, regele mai adăugase şi distincţia diferitelor intrări în apartamentele sale. Existau astfel „intrări familiare”, „marile intrări”, „primele intrări” şi „intrările în cameră”. Printre cei, care aveau dreptul la „intrări familiare”, puţind ajunge până la patul regelui cât

acesta încă mai era treaz, se numărau toţi prinţii de sânge, episcopul de Fréjus, adică domnul de Fleury, ducele de Charost, doamna de Ventadour şi doica regelui. Primii gentilomi aveau acces la „intrările în cameră”, când regele binevoia să se scoale. La „primele. intrări” erau admişi curtenii doar pentru a-l complimenta pe rege, după ce acesta, odată sculat, se îmbrăca în haina de casă. Apoi veneau alţi curteni care se prezentau tot la „intrările „în cameră”, când regele, aşezat în fotoliu, se afla în faţa oglinzii. Seara, la culcarea regelui, diferitele intrări erau egale în prerogative; doar că cei „intraţi în cameră” trebuiau să iasă când se spunea, cu glas tare: „Treceţi, domnilor!” Atunci regele dădea sfeşnicul unuia dintre cei care ieşeau din cameră. Faptul constituia o mare favoare şi cel care căpătase sfeşnicul alerga a doua zi dimineaţă prin tot oraşul, strigând cât îl ţinea gura: „Ştiţi că regele mi-a dat să-i ţin sfeşnicul?” Această favoare, care revenea din ce în ce mai des frumosului La Trémouille, dădu loc unor cleveteli care căpătară o anumită consistenţă datorită timidităţii regelui faţă de femei. „La Curte – scrie domnul de Viliars în *Memoriile* sale – nu e vorba decât de vânătoara, de jocuri şi de amabilităţi; aventuri prea puţine sau deloc, regele neîntorcând încă după nimeni frumoşii şi tinerii săi ochi; doamnele sunt toate gata să-i cadă în braţe, dar regele încă n-are ochi pentru ele”. Acele zvonuri ajunseră până la domnul de Fleury care, pentru a salva reputaţia elevului său, puse să fie urmăriţi cei bănuiţi că s-ar deda unui astfel de viciu către care se spunea că şi regele ar avea unele înclinări. Avu loc un proces public şi vinovatul, un oarecare Duchauffour, fu condamnat să fie ars în Piaţa Grève. Se făcu multă zarvă în legătură cu arestarea şi cu pedepsirea vinovatului. Poliţaii spuseră, cu glas tare, despre ce anume era vorba. Ca să pună capăt unui scandal, trebuiau cu orice preţ să işte altul. Cei care strigau peste tot despre ce era vorba intrară până şi în

curţile palatelor; au intrat şi în palatul doamnei de Condé.

— Mamă, o întrebase fiică-sa, ce crimă a făptuit omul pe care-l vor ardè în Piaţa Grève?

— Domnişoară, îi răspunsese prinţesa, se pare că a făcut bani falşi…

Chiar în seara execuţiei, regele se plânse de o mâncărime persistentă într-un loc unde eticheta nu-i îngăduia să se scarp ine în faţa lumii; hotărî să-l întrebe pe medicul său ce putea să însemne acest lucru.

— Sire, îl răspunse prinţul de Conti, e sufletul acelui sărman Duchauff-our care vă cere să vă rugaţi pentru el…

Capitolul II

Curtea Spaniei – Filip al V-lea abdică în favoarea fiului său – Boala lui Ludovic al XV-lea – Hotărârea pe care o ia domnul duce de Bourbon de a-l însura – Peţirea infantei – Doamna de Prie – Influenţa ei – Maria Leczinska – Căsătoria regelui – Mica intrigă a domnului de Bourbon şi a doamnei de Prie împotriva domnului de Fleury – Căderea domnului de Bourbon şi a doamnei de Prie – Doamna de Prie trimisă în exil, unde şi moare.

În timp ce la Curtea Franţei lumea se distra din ce în ce mai bine, Ia Curtea Spaniei toţi mureau de plictiseală.

Filip al V-lea, acel rege căruia – după spusele lui Alberoni – nu-i trebuia decât un scaun de rugăciune şi o femeie, sfârşise prin a se plictisi şi de scaun, şi de soţia sa, care-l mai lega oarecum de lume. Sumbru, taciturn, făcând, drept orice distracţie, câteva vizite la mormintele din Escurial, tindea – tocmai el, care costase Franţa douăzeci şi cinci de ani de războaie pentru a-l menţine pe tron – către calmul, odihna şi rugăciunile din mănăstire. În sfârşit, la 15 ianuarie 1724, cedând atracţiei către viaţa monahală care-l preocupa de mai multă vreme, se resemnă să renunţe la coroană în favoarea fiului său, don Luis, prinţ al Asturiei, iar el se retrase în palatul său din Saint-Ildefonse, monument sobru care nu avea nimic de invidiat

nici de către cea mai severă mănăstire.

În vreme ce Filip al V-lea se retrăsese vremelnic din lume, Papa Inocenţiu al XIII-lea o părăsea pentru totdeauna, după trei ani de pontificat. Fusese un om de treabă şi plin de curaj, dar, din păcate, tot timpul tulburat de simonia de care se făcuse vinovat încă din momentul urcării sale pe Sfân\ul Scaun. E adevărat că, pentru a-şi ispăşi greşeala de a fi acordat pălăria de cardinal lui Dubois, o refuzase în mod constant demnului său elev, Tencin. Dar această reparaţie faţă de morala creştină nu-i liniştise conştiinţa şi era foarte frământat de gândul că el, care deschisese altora porţile cerului, poate că avea să rămână, trist, la poarta raiului.

La 28 mai fu ales Papă, în locul lui, Vincent-Marie Orsini, care se impuse sub numele de Benedict al XIII-lea.

Cu zece zile mai înainte, vestita Ecaterina, orfana pe care un pastor luteran o crescuse din milă, cea pe care Şeremetiev o luase prizonieră cucerind Marienburgul, acea soţie a unui soldat suedez dispărut fără a se mai şti vreodată ce s-a întâmplat cu el, acea sclavă a favoritului Mencikov, ibovnică a lui Petru I pe care l-am văzut, spre sfârşitul regenţei, vizitând Parisul, fusese încoronată împărătească a întregii Rusii.

Cam acestea au fost principalele evenimente ale Europei, când regele Ludovic al XV-lea, care avea o sănătate foarte şubredă, se îmbolnăvi pentru a doua oară. Ca şi prima oară, boala prezentă simptome grave – încă de la început, făcu progrese rapide, dar cedă după ce i se luă sânge de două ori. Timp de trei zile toată lumea se temu pentru viaţa lui. Dar omul care trecuse prin cele mai cumplite spaime, în timpul acestei boli, fusese domnul duce de Bourbon; nu pentru că s-ar fi temut să nu fie acuzat că I-ar fi otrăvit pe rege şi, prin urmare, să-şi vadă onoarea pierind odată cu regele: nu! Se temea că dacă

regele ar fi pierit, ar fi dispărut şi puterea lui şi domnul duce ţinea morţiş să fie prim-ministru.

Astfel, într-o noapte – ducele dormea într-o cameră aflată sub odaia regelui – într-o noapte deci, când ducelui i se păru că aude la majestatea-sa mai mult zgomot şi mişcare ca de obicei, se ridică şi porni repede, în haină de casă, spre apartamentul regelui. La acea apariţie, uimirea lui Maréchal, primul chirurg, care dormea în anticameră, a fost nemăsurată, Ridicându-se, a alergat înaintea prinţului, întrebându-l de ce s-a speriat astfel. Dar n-a putut scoate de la el decât nişte cuvinte întretăiate, asemănătoare cu cele care ies din gura unui nebun: „Am auzit nişte zgomote… Regelui îi e cumva mai rău? Ce se va întâmpla cu mine?” striga ducele scos din fire. Cu chiu cu vai, Maréchal izbuti să-l liniştească. Din vorbele lui fără şir, doctorul înţelesese totuşi, la un moment dat, föarte clar o frază: „Ca să pot fi în continuare prim-ministru, de îndată ce regele se va însănătoşi, îl voi însurai Asta e lucrul cel mai bun!”

Într-adevăr, vă amintiţi că viitoarea soţie a lui Ludovic al XV-lea avea doar opt ani, fapt care întârzia căsătoria regelui cu cel puţin şase ani, aşa că regele nu putea să aibă un copil decât peste şapte sau opt îni. Or, în cazul că regele ar fi murit, trebuia neapărat să rămtia A un Delfin, pentru ca nu cumva coroana să revină ducehw d’Orléans şi ducele de Bourbon să fie astfel obligat să părăsească puterea. Aşa că trimiterea infantei îndărăt, în Spania, a şi fost hotărâtă în mintea primului-ministru şi la 5 aprilie 1725 această mare hotărâre a fost pusă în practică. Infanta l-a găsit pe Filip al V-lea pe tronul pe care-l părăsise o vreme, dar pe care moartea fiului său, survenită cu opt luni în urmă, îl silise să-l ia din nou în stăpânire. Or, cum măritişul infantei cu Ludovic al XV-lea fusese unul dintre cele mai râvnite visuri ale lui Filip al V-lea, acesta socoti trimiterea fiicei sale îndărăt drept o mare

insultă, aşa că le trimise şi el înapoi, în Franţa, pe regină-văduvă, soţia răposatului prinţ Luis, împreună cu domnişoara de Beaujolais, sora ei, care trebuia să se mărite cu fiul său, infantele don Carlos. Dar faptul că ducele o trimisese pe fiica sa îndărăt şi că-l dezlegase pe rege de cuvântul dat nu însemna nimic; copila de opt ani trebuia neapărat înlocuită cu o tânără, aşa că primul-ministru îşi aruncă ochii mai întâi asupra Franţei, apoi asupra Europei, pentru a găsi o prinţesă care să poată deveni foarte repede soţia regelui. Domnul de Bourbon puse mai întâi ochii pe domnişoara de Vermandois, sora lui. Astfel, ar fi devenit cumnat cu regele şi, în caz de regenţă, ambiţia sa ar fi găsit în văduva regelui un nou sprijin. Domnul duce o consultă deci pe doamna de Prie fără de care nu făcea nimic important şi doamna de Prie se arătă a fi de acord cu el, optând pentru domnişoara de Vermandois. Am mai vorbit despre influenţa doamnei de Prie asupra ducelui. Acum vom spune cum a ajuns să aibă o astfel de influenţă

La începutul secolului de care ne ocupăm, la poalele Alpilor exista un han. Hanul aparţinea unui om numit Pâris şi celor patru băieţi ai săi, voinici şi bine făcuţi, care-i serveau pe cei în trecere pe acolo. În 1710, un intendent, căutând o potecă prin munţi pe unde să poată toace carele cu hrană în Italia, ca să le ducă ostaşilor ducelui de Vendôme ce aveau mare nevoie de ele, poposi la hangiul Pâris şi-i mărturisi gazdei sale încurcătura în care se afla. Acesta se oferi să-l ajute punându-i la dispoziţie pe cei patru fii ai săi care cunoşteau toate trecătorile din Alpi. Datorită lor, intendentul ajunse într-adevăr cu bine la destinaţie. Cei patru munteni sosiră fără niciun incident la armata din Italia, împreună cu convoiul, cu care prilej au fost prezentaţi domnului de Vendôme care i-a angajat pe toţi patru la aprovizionare. Din acel moment, tinerii începură să facă avere. Întâmplarea a făcut ca, în afară de

protecţia domnului de Vendôme, hangiul să se bucure şi de protecţia doamnei ducese de Bourgogne. Una dintre cameristele prinţesei se oprise, bolnavă, la hanul din munţi, unde a fost îngrijită cum nu se poate mai bine. Ajungându-şi din urmă stăpână, la Paris, i-a povestit cu câtă solicitudine fusese îngrijită. De atunci, ducesa de Bourgogne deveni, la rândul ei, protectoarea fraţilor Pâris. În 1722, cei patru băieţi aveau de-acum o avere destul de frumoasă pentru ca cel mai mare să-şi permită să devină unul dintre paznicii tezaurului regal. Doamna de Prie, prevăzând că ducele de Bourbon va ajunge prim-ministru, pusese ochii pe fraţii Pâris pe care-i văzuse cât erau de descurcăreţi, ambiţioşi şi dornici să parvină indiferent prin ce mijloace. Aşa că de îndată ce ducele i-a luat locul domnului d'Orléans, ea s-a sfătuit cu cei patru fraţi Pâris pe care i-a prezentat şi primului-ministru. Dorţinul duce avea şi aşa o părere deosebită despre iubita lui care – după cum am mai spus – era o femeie cu un spirit elevat. Cei patru fraţi Paris izbutiră să schimbe stima pe care ducele o avea pentru doamna de Prie într-o profundă admiraţie. Aşa că fiecare plan, înainte de a fi prezentat prinţului, era discutat în amănunt cu ea; tinerii aveau întotdeauna grijă să-i lase doamnei câteva modificări de făcut pentru a-i da ducelui iluzia înaltei sale capacităţi, precum şi impresia că lor le scăpaseră acele amănunte. Cei patru fraţi aveau grijă să-i spună dinainte protectoarei lor despre ce anume era vorba; apoi lăudau toţi, în gura mare, geniul înnăscut al doamnei de Prie, făcând din ea o adevărată femeie politică; după aceea lăudau fericirea pe care o avea domnul duce de a fi sfătuit de o asemenea Egerie. Domnul duce, la rândul său, se felicita de a fi găsit la iubita sa o inteligenţă pe care n-ar fi bănuit s-o mai aibă vreo altă femeie. Aşa ajunsese doamna de Prie să exercite enorma ei influenţă asupra ducelui de Bourbon.

Consultată deci, aşa cum am mai spus, în legătură cu

măritişul surorii domnului duce, doamna de Prie hotărî ca domnişoara de Vermandois. să fie regină a Franţei. Declarându-se de partea domnişoarei de Vermandois, doamna de Prie trăgea nădejde că o astfel de regină nu-i va refuza niciodată nimic. Dar, la prima întrevedere pe care marchiza o avu cu prinţesa, observă că nu avea asupra surorii nici măcar a zecea parte din influenţa pe care o avea asupra fratelui acesteia. Aşa că o părăsi, jurându-se că domnişoara de Vermandois.nu va ajunge niciodată regina Franţei. Treaba asta nu era deloc grea pentru doamna de Prie. Îi atrase atenţia domnului duce asupra unui lucru pe care! mărturisi ea, nu-l observase la început: şi anume că, măritându-şi sora cu regele, ar fi depins cu totul numai de sora, şi de mama sa.

De altfel, firea dominatoare a celor două femei era binecunoscută prinţului. Aşa că doamnei de Prie nu i-a fost deloc greu să-l determine pe prinţ să renunţe la ilustra alianţă, indiferent cită onoare i-rar fi adus. O clipă, ochQ, primului-ministru se întoarseră spre Rusia. La primul zvon al trimiterii infantei în Spania, prinţul Kurakin şi trimisese vestea ţarinei, care se urcase pe tron în locul soţului ei, mort aşa cum mor şi ţarii.

La 8 februarie 1725, ţarina propuse ca fiica sa Elizabeta s-o înlocuiască pe infantă; dar cum domnul duce de Bourbon ceru în schimb să fie numit rege al Poloniei după moartea regelui August, tratativele eşuară. Atunci doamna de Prie puse ochii pe Maria Leczinska, fata lui Stanislas Leczinsky, rege al Poloniei, detronat şi retras la Wissembourg în Alsacia. Cum de-i venise în minte marchizei de Prie de a-l însura pe Ludovic al XV-lea cu fata unui rege proscris? Veţi afla imediat.

Cu aproape un an înaintea epocii în care am ajuns, domnul duce d’Orléans se însurase cu principesa de Baden; reprezentantul său în toate negocierile care precedaseră această căsătorie, şi care duraseră destul de

mult, fusese contele d’Argensson, cel de-al doilea fiu al domnului d’Argensson. La Strasbourg, contele d’Argensson îi văzuse pe fostul rege Stanislas şi pe fiica acestuia şi, întorcându-se la Versailles, îi adusese mari elogii tinerei prinţese, al cărei nume ieşi astfel la iveală în toiul importantelor evenimente care preocupau Curtea Franţei. Tocmai atunci sosi la Versailles contele d’Estrées. Tânărul era ofiţer într-unul din regimentele care fuseseră trimise la Wissembourg, pentru a-l saluta pe regele Stanislas. De origine nobilă, deosebit de arătos şi plin de curaj, contele îi plăcuse prinţesei, care îi vorbi despre el tatălui său, lăsând să se înţeleagă cum că ar fi dispusă să-i primească

11 – Ludovic al XV-lea

— G favorabil omagiile. Atunci regele Stanislas, la prima ocazie care i se oferi, îl luase deoparte pe contele d’Estrées şi-i spusese că, datorită averii uriaşe care urma să-i revină, într-o zi, din Polonia, ar putea trage nădejde să-şi mărite fata cu vreun rege, dar cum el vrea înainte de orice fericirea copilei pe care o adoră, va. consimţi să se mărite cu contele dacă acesta va putea adăuga la numele lui ilustru şi vreun rang mare, ca de pildă cel de duce sau de pair… Confesiunea tatălui celei pe care o iubea, aproape necutezând să-şi mărturisească nici lui însuşi acea dragoste, îl copleşi de bucurie pe contele d’Estrées. Plecă în aceeaşi zi la Paris, se înfăţişă regentului, îi expuse situaţia, îi spuse ce condiţie i se pusese pentru a se însura cu cea pe care o iubea şi-l imploră să-i acorde un titlu. Dar regentul nu putea să sufere familia d’Estrées; aşa că respinse cererea contelui, spunându-i că neamul lui nu era destul de ales pentru ca el să se poată însura cu fata unui suveran, chiar dacă acel suveran îşi datora coroana alegerilor, şi chiar dacă la acea oră fusese detronat.

Tânărul colonel tocmai ieşise disperat de la regent, când intră ducele* de Bourbon. Regentul, care nu refuza

pe nimeni, era încă foarte încurcat din pricina că nu acceptase să-l ajute pe d'Estrées. Aşa că îi vorbi primului-ministru despre fata regelui Stanislas, propunându-i-o lui de soţie, întrucât soţia domnului de Bourbon se prăpădise la 21 martie 1720. Primul-ministru îi răspunse regentului că ar fi bine să mai aştepte ca să vadă ce întorsătură vor lua afacerile regelui Stanislas. De fapt, adevărata cauză a refuzului său era dragostea lui pentru doamna de Frie. Am văzut cum această doamnă mai întâi a susţinut-o, apoi a respins-o pe domnişoara de Vermandois, ferm hotărâtă ca, atâta timp cât îi va sta în putere, să-l facă pe rege să se însoare cu o prinţesă care, datorindu-i ei acest noroc, să-i fie recunoscătoare toată viaţa. Fiica regelui Stanislas era într-o astfel de situaţie; aşa că doamna de Prie o propuse primului-ministru pe Maria Leczinska; la rândul lui, el o propuse Consiliului, iar Consiliul o propuse lui Ludovic al XV-lea. Într-adevăr, era greu să întâlneşti un rege într-o situaţie mai modestă decât cea în care se afla Stanislas. Scăpat, împreună cu soţia şi fiica sa, de urmăritorii regelui August, fusese proscris, iar un decret al Dietei poloneze pusese un mare premiu pe capul său. Se refugiase în Suedia, în Turcia, apoi la Deux-Ponts.

În sfârşit, după ce Carol al VII-lea, ultimul său sprijin, muri, Stanislas – tot timpul ameninţat, fără bani, fără ajutor, fără nicio nădejde – îi vorbi despic situaţia lui nefericită ducelui d'Orléans, regentul Franţei, care, plin de compasiune, îi îngăduise să se retragă într-un sat aproape de Landau. Aflând că – chiar sub protecţia Franţei – era – ameninţat cu răpirea, se retrase la Wissembourg, într-o veche comanderie1 ale cărei ziduri erau pe jumătate ruinate. Tocmai începuse să se bucure de oarecare tihnă în acel loc, când domnul Suni veni să se plângă, în numele regelui August, de ospitalitatea acordată de Franţa suveranului detronat.

— Domnule, îi răspunsese regentul, spune-i

stăpânului dumitale că Franţa a oferit întotdeauna adăpost regilor nefericiţi.

Aici ajunseseră lucrurile când, într-o dimineaţă, primind o scrisoare din partea ducelui de Bourbon, primul ministru al Franţei, fostul rege află o bucurie neaşteptată care-l copleşi. Dădu buzna în odaia soţiei şi a fiicei sale, spunându-le:

— Să îngenuncherii şi să mulţumim Domnului!

1 Domeniu aparţinând unui ordin militar sau religios (n.t.).

„— Oh, tată, strigă prinţesa Maria, nu cumva cerul ţi-a redat tronul Poloniei?

— Nu, fata mea! A făcut mai mult decât atât, zise fostul rege al Poloniei. Te-a făcut pe tine regină a Franţei!

Amândouă părţile erau grăbite să încheie această căsătorie. La opt zile după ce primise scrisoarea, regele Stanislas. soţia şi fiica lui se aflau la Strasbourg, unde urma să se facă cererea oficială în căsătorie de către trimişii regelui: ducele d'Antin şi marchizul de Beauveau. Ducele d'An'-n era un om plin de tact şi totuşi în discursul său a scăpat o ciudată greşeală.

— Sire, spusese el, domnul duce de Bourbon s-a gândit mai întâi la una dintre surorile sale; dar necăutând decât virtute, a pus ochii pe prinţesa Maria, fiica dumneavoastră.

Din nefericire pentru bietul ambasador, domnişoara de Clermont, una dintre surorile domnului duce, numită supiaintendenta Casei reginei, a fost de faţă la acel „compliment".

x – Aşa va să zică, spusese ea destul de tare ca să fie auzită, d'Antin ne socotea pe mine şi pe surorile mele nişte târfei

După cincisprezece zile, Mar ia Leczmska sosea la Fontainebleau şi pe 4 septembrie cardinalul de Rohan îi dădu binecuvântarea nupţială, făcând-o regina Franţei.

Domnul duce de Richelieu nu putu să asiste la căsătorie începând din 8 iulie fusese numit ambasadorla Viena”.

Am vorbit, la timpul potrivit, despre procesul lui Le Blanc, al cavalerului şi al contelui de Belle-Isle; instanţa nu găsi însă nimic întemeiat împotriva lor. aşa că cei doi fură eliberaţi din închisorile Bastilia şi Vincennes, unde fuseseră întemniţaţi. Aceasta a fost prima lovitură dată puterii primului-ministru şi influentei marchizei de Prie.

Nu peste mult, asupra lor începură să planeze acuzaţii grave.

Anul 1725 fusese un an prost. În cele mai frumoase zile ale primăverii şi mai ales ale verii, soarele abia dacă se arătase; pământul era mocirlos din pricina ploilor care căzuseră fără încetare şi, prin urmare, grânele, înecate în apă, nu putuseră să se coacă. Recoltele fiind ameninţate, lumea se temea de foamete. Teama făcu să crească preţul griului şi al fainei şi – lucru nemaiauzit încă – pâinea ajunsese să coste nouă bănuţi livra. Atunci norodul o acuză pe faţă pe doamna de Prie de a fi monopolizat grânele. Din fericire, se înşelaseră asupra rezultatului recoltei; timpul se făcu frumos, soarele reapăru şi uscă pământul; recolta a fost îmbelşugată şi griul, deşi îmbibat de apă, se făcu atât de mult, încât preţul lui scăzu uimitor. Od. aţă cu perspectiva foametei, norii se adunaseră; dar venirea zilelor frumoase risipi furtuna. Primul-ministru scăpă deci din acest prim pericol care-i ameninţase averea. Ducele de Bourbon avea totuşi să cadă de la putere şi aceasta i-o va datora apucătoarei şi lacomei doamne de Prie. Marchiza nu se înşelase când îi dăduse coroana sărmanei Maria Leczinska. Ea aflase în tânără regină o inimă dreaptă şi recunoscătoare, atât de recunoscătoare încât, trecând peste etichetă, regina o primea în mod familiar pe marchiză, deşi nu era decât fiica domnului de Pléneuf şi amanta primului-ministru.

Este adevărat că pentru a i se diminua necuviinţa sau

mai curând pentru a o face publică, i se dăduse o funcţie la Curte. Contând pe această protecţie, doamna de Prie crezu că poate să rişte o mică lovitură de stat.

Ura ei împotriva domnului de Fleury data încă de pe vremea când ducele de Bourbon fusese numit prim-ministru. Aşteptând beneficiile pe care, sub diferite pretexte, urma să le smulgă Franţei, doamna de Prie pusese deocamdată mâna pe o subvenţie de patruzeci de mii de lire sterline pe care Anglia i-o dăduse lui Dubois pentru ca el să-i fie favorabil; cum această subvenţie era cerută în numele domnului duce de Bourbon, cum domnul de Fleury era mult mai avid de putere decât de arginţi, episcopul o lăsă pe marchiză să încaseze banii, dar întoarse foaia când doamna de Prie vru să pună mâna şi pe lista de beneficii. Domnul de Fleury, episcop de Fréjus, îl luă deoparte pe domnul duce de Bourbon şi în mod foarte cu – cernic şi foarte respectuos, dar cu multă fermitate, îl făcu să înţeleagă cum că, obligat să se supună unor îndeletniciri materiale, conştiinţa nu-i îngăduia să le abandoneze pe cele spirituale; adăugă chiar că acest lucru ar fi constituit o uşurare pentru domnul prinţ şi aşa zdrobit de atâtea sarcini încât se clătina sub povara lor; or, afacerile Bisericii fiind foarte numeroase şi foarte complicate, numai o singură persoană se putea ocupa de ele.

Domnul duce înţelese perfect importanţa renunţării care i se cerea; dar nu cuteză să-l nemulţumească pe episcopul de Fréjus „aşa că îl lăsă pe preceptorul regelui să se ocupe de această parte a treburilor statului. Începând din acel moment, miniştrii îşi revizuită poziţia faţă de domnul de Fréjus, care devenise colegul invizibil, dar real al domnului duce de Bourbon. Aşa că, înainte de a se duce la rege, miniştrii erau nelipsiţi de la preceptor pentru a-i duce în taină mapa iar el, tot în taină – după ce-i era adusă mapa – lua cunoştinţă de conţinut şi-i îndruma,

în demersul pe care urmau să-l facă, asumându-şi sarcina de a-l determina pe rege să-l aprobe. Deci domnul de Fleury era în realitate, după cum se vede, mai mult decât prim-ministru, pentru că, el dirijând totul, domnul de Bourbon nu făcea de fapt decât să se supună. Doamna de Prie s-a înfuriat grozav văzând că lista de beneficii îi scăpa din mână; totuşi, înţelese de la început că, singură şi izolată cum era, trebuia să aibă răbdare şi să alăture puterii ducelui de Bourbon o altă putere – cel puţin tot atât de mare. Cu această intenţie s-a străduit ea s-o facă pe Maria Leczinska regina Franţei. Căci exista mult interes în inima acestei femei care încă nu împlinise douăzeci şi cinci de ani. Atingându-şi scopul pe care-l urmărise, sigură de prietenia reginei faţă de ea şi de indiferenţa regelui faţă de afaceri, doamna de Prie se gândi că dacă l-ar putea îndepărta pe episcopul de Fréjus din slujbă, ar pune mâna pe întreaga putere.

Urmând exemplul regentului, domnul de Bourbon se ducea zilnic să lucreze cu regele sau, mai curând, să lucreze în prezenţa regelui. Or, episcopul de Fréjus asista întotdeauna la acest gen de lucrări, ceea ce îl deranja nu atât pe domnul duce, care începuse a se obişnui cu orice, ci pe doamna de Prie. Expeditiva doamnă găsi numaidecât un mijloc de a se debar aşa de acest martor incomod, convingându-l pe rege ca şedinţele de lucru să aibă loc la soţia sa, aşa cum făcea şi Ludovic al XIV-lea, care-şi ţinea şedinţele de lucru la doamna de Maintenon. Preceptorul, neavând lecţii de dat soţului, ci doar tânărului prinţ, nu avea de ce să-l mai urmeze şi la regină, iar acolo ea, doamna de Prie, îl va înlocui pe domnul de Fleury. Planul odată stabilit, punerea în practică nu se lăsă mult aşteptată. La prima ocazie când domnul de Bourbon îl văzu pe rege, îl rugă să-şi ţină şedinţele de lucru la regină. Regele acceptă şi domnul de Bourbon o anunţă pe majestatea-sa să se îndrepte către noul loc unde urmau să

se întâlnească. Domnul de Fleury, care habar n-avea de toată această maşinaţie, se îndreptă – la ora obişnuită – spre cabinetul regelui. Acesta se afla încă acolo, dar după zece minute se ridică şi trecu la regină; episcopul, fără să se neliniştească de această plecare, aşteptă câtva timp; apoi, văzând că nici domnul duce nu apare la ora obişnuită, se întrebă ce se întâmplase, se informă şi află că regele lucra, împreună cu primul-ministruân odaia reginei. Se întoarse imediat la el şi-i scrise elevului său o scrisoare plină de mâhnire, dar tandră şi afectuoasă. În care îl anunţa că se retrage de la Curte şi că se duce să-şi sfârşească zilele acolo unde avea să se retragă. Mort, primul valet de cameră, primi sarcina să ducă scrisoarea regelui. După zece minute, domnul de Fleury plecă la Lsy, trăgând la o casă a călugărilor sulpicieni, unde se ducea uneori să se odihnească.

Ieşind din şedinţă, regele intră la preceptor destul de neliniştit de felul cum se petrecuseră lucrurile cu domnul de Fleury. Dar în loc de episcop, găsi doar scrisoarea acestuia. Retragerea îi mai reuşise o dată episcopului de Fréjus şi succesul ei îi demonstrase că mijlocul era bun. Ludovic al XV-lea fu la fel de necăjit şi de dala asta ca şi prima oară. Plânse şi, pentru a-şi ascunde lacrimile şi mâhnirea fată de ochii celorlalţi, se vârî în şifonier. Dar Mort, care sigur că primise unele instrucţiuni, alergă la ducele de Mortemart, primul gentilom al regelui, să-i spună ce se întâmplase. După zece minute, ducele de Mortemart era la Ludovic al XV-lea. Regele era tot în şifonier şi coneontinua să plângă.

— Vai, sire, feise Mortemart. cer iertare majestăţiivoastre, dar nu concep ca un rege să plângă; o intrigă l-a îndepărtat de lângă dumneavoastră pe domnul de Fréjus. N-aveţi decât să spuneţi foarte simplu „Vreau să-l văd pe domnul de Fréjus”, şi să trimiteţi să-l cheme.

— Dar pe cine să trimit? Cine va cuteza să-şi asume

sarcina de a îndeplini această poruncă fără a se certa cu primul-ministru?

— Cine va cuteza? Eu. sire! Scrieţi două rânduri şi veţi vedea!

— Atunci du-te, Mortemărt. Tot ce vei face va fi bine dacă vei izbuti să-l aduci înapoi pe domnul de Fréjus.

Mortemărt nu aşteptă ca regele să-i spună de două ori acest lucru. Sigur pe puterile sale, se duse direct la primul-ministru căruia îi spuse ce anume dorea regele, dar nu-i vorbi ca despre o dorinţă, ci ca despre o poruncă. Ducele de Bourbon încercă, la început, să se opună, dar Mortemart îşi dădu seama că dacă nu-i înfrânge rezistenţa, este pierdut. Ceru deci, în numele regelui, ca un curier special să plece înaintea lui la Issy, să-l caute pe domnul de Fréjus, şi nu ieşi de la primul-ministru decât după ce văzu curierul îndepărtându-se în galop.

De îndată ce Mortemărt îl părăsi, domnul duce o chemă pe doamna de Prie şi-i adună şi pe cei patru fraţi Pâris. Treaba era serioasă. Unul dintre fraţii Pâris propuse să-l răpească pe episcop pe drumul dintre Issy şi Versailles şi să-l ducă undeva, în vreo provincie îndepărtată, unde o scrisoare cu pecete să-l facă să creadă că fusese exilat. Când regele avea să întrebe unde e, avea să i se răspundă că episcopul refuzase să vină. Apoi vor face uz de toate drăgălăşeniile pe lângă regină, vor pune la cale mari vânători şi vor inventa, dacă va fi posibil, noi jocuri care să-l distreze pe rege. Iar tânărul îl va uita pe bătrânul său profesor dacă acesta va lipsi prea mult. Planul era îndrăzneţ, dar tocmai datorită îndrăznelii sale putea să reuşească. Din nefericire, curierul ajunse mult mai repede decât prevăzuseră ei, preceptorul, la rândul său, nu se lăsă rugat, ci plecă imediat, aşa încât episcopul de Fréjus şi ajunsese la rege când cei şase încă mai discutau, căutând cel mai bun mijloc prin care să-l împiedice pe bătrân să se mai întoarcă la Curte. În timpul acestei retrageri de o

jumătate de zi la Issy, Horace Walpole, care, din 25 mai 1724, locuia la Paris în calitate de ambasador al Angliei, a fost singurul care a venit să-l vadă pe episcopul de Fré jus. Cum a aflat de plecarea lui, cum a venit să-şi manifeste prietenia. Domnul de Fréjus n-a uitat niciodată această vizită.

Reîntors la Versailles, lupta dintre el şi primul-ministru a reînceput: dar, diplomat, ducele de Bourbon îl copleşea pe prelat cu atenţii, iar doamna de Prie îi urma exemplul. Atunci episcopul hotărî, în taină, înlăturarea domnului de Bourbon. Deşi se simţeau ameninţaţi, nică ducele, nici doamna de Prie nu credeau că vor cădea atât de curând. Episcopul de Fréjus continua să-i aducă primului-ministru toate onorurile datorate rangului său. Cât despre doamna de Prie, o vedea tot atât cât şi mai înainte, părând că nu se ocupă câtuşi de puţin de ea şi că nu-i păstrează niciun fel de resentiment. La 11 iunie regele trebuia să plece la Rambouillet, iar prim-ministrul urma să vină după el. Regele plecă primul, recomandându-i ducelui de Bourbon să nu se lase prea mult aşteptat. Veţi vedea că Ludovic al XV-lea nu şi-a jucat deloc rău micul său rol. Tocmai când domnul duce se pregătea să plece, nu căpitan de gardă a intrat la el şi, în numele regelui, i-a poruncit să se retragă la Chantilly şi să rămână acolo până ce majestatea-sa va binevoi să-i spună când să revină. Cât despre doamna de Prie, o scrisoare cu pecete o exila pe pământurile sale din Courbe-Epine. Sărmana dizgraţiată crezu la început că este vorba de un necaz trecător, de un nor care avea să treacă şi care întunecase doar pe moment lumina soarelui; chemă deci pe unul dintre iubiţii ei, al cărui nume istoria îl trece sub tăcere, desigur ca să-şi ia rămas-bun, ceea ce nu mai putea face cu domnul duce de Bourbon. Acel rămas-bun a fost cum nu se poate mai tandru. au mărturisit vecinii iniţiaţi în acest secret intim datorită faptului că doamna de Prie, desigur, din cale-afară

de preocupată de ceea ce făcea, uitase să tragă draperiile de la ferestrele dormitorului. Plecă deci surâzând şi făgăduind prietenilor săi să se întoarcă foarte repede, fiindcă într-adevăr nu credea că exilul ei va fi prea lung. Dar odată ajunsă la moşia sa, nădejdea i se nărui, căci află că fusese scoasă din slujbă şi că locul ei de doamnă de onoare la Curte fusese dat doamnei d'Halaincourt. Abia atunci îşi dădu seama că fusese alungată de la Versailles, unde nu avea să mai apară niciodată. A încercat totuşi să jur te contra mâhnirii care o rodea, distrându-se. Pofti lume la Courbe-Epine, puse să se joace o comedie, jucă ea însăşi şi recită pe dinafară trei sute de versuri – spune marchizul d'Argensson – cu atâta simţire şi bucurie ca şi când ar fi fost nespus de fericită. Dar, în ciuda a orice, mâhnirea o cuprinse cu atâta tenacitate, încăpăţânare şi violenţă, încât începu să slăbească văzând cu ochii, fără ca medicii să găsească o altă pricină a bolii decât nervii şi tulburarea lor. Atunci îşi dădu seama că totul se sfârşise pentru ea fiindcă, după favoruri, acum o părăsea vei frumuseţea. Hotărî deci să se otrăvească şi fixă dinainte ziua şi ora la care avea să moară, decisă să nu schimbe pentru nimic în lume această hotărâre. Îşi anunţă deci moartea ca pe o profeţie, spunând că în cutare zi şi la cutare ceas ea va înceta să mai trăiască. Dar, după cum vă puteţi da lesne seama, nimeni nu vru să creadă în cuvintele celei pe care o porecliseră „noua Casandră". Doamna de Prie trăia pe atunci cu un tânăr plin de inimă şi de spirit, care avea un chip încântător şi se numea domnul d'Amfréville. Şi lui, ca şi altora, doamna de Prie le spusese că va muri în cutare zi şi la cutare oră. Cu două zile înainte de momentul fatal, ea i-a făcut cadou un diamant care valora aproape o sută de ludovici; totodată, l-a rugat să ducă la Rouer, unei persoane al cărei nume l-a pus să jure că nu-l va divulga niciodată, nişte diamante ce valorau mai. bine de cincizeci de mii de scuzi. Când tânărul s-a înapoiat

din acea 171

misiune, doamna de Prie nu mai exista: murise în ziua şi la ora pe care le anunţase. Cercetându-i-se trupul, nimeni n-a avut nicio îndoială în privinţa morţii. Luase otravă şi se pare că avusese nişte dureri atât de mari, încât picioarele i se răsuciseră. Ne-a rămas de la ea un portret încântător, pictat de Valor şi gravat de Chereaud-tânărul. Pictorul a înfăţişat-o ţinând pe deget un canar pe care îl – învăţa să cânte.

Cât despre domnul de Prie, acesta a dat întotdeauna impresia că habar n-are despre relaţiile soţiei sale cu ducele de Bourbon, relaţii de pe urma cărora el nu s-a ales cu nimic. Când nevastă-sa a fost exilată odată cu primul ministru, începu a-şi opri amicii ca să le spună:

— Doamna de Prie e compromisă din pricina dizgraţierii ducelui. Ce mama dracului, vin eu şi vă întreb, poate exista între nevastă-mea şi ducele de Bourbon?

Totuşi, oricât de mare i-ar fi fost ignoranţa sau insolenţa, bietul marchiz a fost într-o zi silit să priceapă, împotriva voinţei sale”, că i se întâmplase un lucru ce lovea în onoarea lui conjugală. Aflându-se odată în camera regélui, sprijinit cu spatele de o masă, s-a apropiat prea mult cu peruca de o luminare; cum stătea în faţa unei oglinzi, a observat imediat că peruca i-a luat foc. A smuls-o de pe cap, a trântit-o jos, a stins-o cu piciorul, apoi şi-a pus-o la loc, pe cap. Totuşi, oricât de puţin păr arsese, în odaie se răspândise un miros puternic de ars. Or, chiar în acel moment intră şi regele.

— Oh, făcu el, ce miroase aici atât de urât, domnilor? Seamănă cu mirosul de coarne arse!

Oricât ar fi vrut să fie de serioşi, curtenii nu rezistară la o asemenea remarcă şi izbucniră într-un râs cu hohote. Bietul marchiz nu putu scăpa de jignitoarea ilaritate decât fugind de-i sfârâiiau călcâiele.

Capitolul III

Episcopul de Fréjus, ministru de stat – Linişte generală în Europa – Decese – Marele Prieur de Vendôme – Voltaire şi domnul de Rohan – Chabot – Doctorul Issez.

Cardinalul Mazarin, murind, îl sfătuise pe Ludovic al XIV-lea să nu mai aibă niciodată prim-ministru. Fără îndoială că domnul de Fleury era de aceeaşi părere cu Mazarin, căci, deşi i-ar fi fost uşor, după întâmplarea pe care am povestit-o, să obţină numirea în locul ducelui de Bourbon, se mulţumi să intre în Consiliu doar cu titlul de ministru de stat. Cu venirea domnului.de Fleury la putere începe pentru Franţa, ba chiar şi pentru Europa o perioadă de pace care aduce mai puţin cu calmul şi mai mult cu atonia; căci istoricii au început să înregistreze o serie de fapte fără importanţă care par să întrerupă viaţa naţiunilor. E vorba de un cutremur de pământ la Palermo, de un incendiu în pădurea de la Fontainebleau, de o aurora boreală la Paris şi de ciuma de la Constantinopol; urmară apoi decesele: ducesa d'Orléans, prinţesă de Baden-Baden, muri la naştere, în vârstă de douăzeci şi unu de ani; Sophie-Dorotheé, singura fiică, a lui Georg-Wilhelm, duce de Brunswick-Zell, regina Marii Britanii, muri la castelul din Alien. Ducele de Parma – Francesco Farnese – muri fără copii, în vârstă de patruzeci şi nouă de ani; îi urmă fratele său, Ludovic-Armand de Bourbon, prinţ de Conţi, de care ne-am ocupat de mai multe ori până acum şi care muri în vârstă de treizeci şi unu de ani. În sfârşit, domnul de Vendôme, Mare Prieur al Franţei, muri în vârstă de şaptezeci şi unu de ani.

m

Să spunem câteva cuvinte despre acesta din urmă, cel cu care se stingea neamul lui Cézar de Vendôme, fiul natural al lui Henric al IV-lea şi al Gabrielei d'Estrées, ducesă de Beaufort. Marele Prieur era frate cu vestitul duce de Vendôme, care-şi arăta atât de uşor faţa duşmanilor săi şi fundul, prietenilor. Luptase prima oară

împotriva turcilor, la Candia, sub comanda unchiului său, eroul din timpul regenţei Annei de Austria, „regele halelor” din timpul Frondelor, care a izbutit să fugă din închisoarea Vincennes pentru a face acea expediţie inutilă la Djidjelli şi a se duce apoi să moară, într-un mod atât de misterios, la Candia. Marele Prieur nu avea decât şaptesprezece ani când se întorsese din acea cruciadă; apoi se distinsese în cucerirea Olandei, fusese rănit în bătălia de la Marsilia şi făcut locotenent-general în 1693; slujise împreună cu fratele său – uneori chiar sub comanda acestuia, dar numai până în 1705 –, frate care era tot atât de viteaz ca şi el, dar mai puţin leneş şi poate mai libertin. Într-adevăr, o femeie l-a împiedicat să ia parte la lupta de la Cassano. greşeală care i-a adus dizgraţierea regelui; atunci s-a retras la Roma, apoi şi-a petrecut câţiva ani călătorind. Regele, furios de nepăsarea lui, l-a ameninţat că-i retrage beneficiile. Imediat, Marele Prieur i le-a trimis îndărăt, nepăstrându-şi decât o pensie modesta. Luat prizonier de imperiali în timp ce traversa munţii Grisons, n-a izbutit să ajungă în Franţa decât în 1712, adică în anul în care fratele său murea de indigestie la Vignaros, în Spania. În urma acestei morţi, Marele Prieur a rămas ultimul vlăstar din familia de Vendôme, pe care fratele său, ilustrul duce, nu se preocupase niciodată s-o perpetueze. În ceea ce-l privea, intrase încă din tinereţe în ordinul Maltei şi prin urmare nu putea avea copii. În 1715 a fost numit generalisim al ordinului, cu misiunea de a se duce să apere Malta ameninţată de un asediu al turcilor. Dar Marele Prieur făcu o călătorie inutilă. Malta nu a fost asediată şi el s-a întors să-şi ducă mai departe, în linişte, viaţa pe care o dusese în încântătoarea sa retragere din Temple. Acolo trăia în mijlocul oamenilor de litere din care îşi făcuse societatea sa obişnuită. Chaulieu şi Lafare erau oaspeţii săi zilnici; Voltaire îi spunea „alteţă-autor-decântece” şi la una din serate i-au” scăpat aceste

frumoase cuvinte:

— Suntem toţi prinţi sau toţi poeţi?

Marele Prieur a murit în mijlocul „templierilor" săi, cum le spunea el prietenilor, la 24 ianuarie 1727.

Şi pentru că tot am rostit numele lui Voltaire, să spunem de ce a părăsit Franţa şi a început să călătorească prin Anglia.

Am vorbit despre felul familiar în care era primit de Marele Prieur de Vendôme; la fel era primit şi de domnul de Conti, şi de ducele de Sully, şi de mulţi alţii. Luând masa odată la ducele de Sully, Voltaire se certase aprig cu ducele de Rohan, fapt care l-a silit să părăsească Franţa. La aceea masă, domnul de Rohan rostise o părere pe care Voltaire o combătuse cu libertatea lui obişnuită; mirat de a fi – astfel contrazis de un oarecare, pe care nu-l cunoştea câtuşi de puţin şi care nu era din lumea lui, domnul de Rohan întrebă, pe un ton insolent, cine era cel care vorbea cu atâta trufie.

— Un tânăr, răspunsese poetul, al cărui nume este cel dintâi din familia sa, în vreme ce ai dumitale este ultimul!

În ziua aceea, afacerea s-a oprit aici. Dar după opt zile, cum Voltaire lua din nou masa la ducele de Sully, cineva veni să-i spună că un oarecare îl chema la poartă pentru o afacere importantă. Voltaire coborî. La poartă găsi, într-adevăr, o trăsură a cărei portieră era deschisă şi cu scăriţa coborâtă. Tocmai se pregătea să urce în trăsură, când un bărbat care se afla înăuntru îl apucă de guler, împiedicându-l să se apere, în vreme ce un altul îl ciomăgi zdravăn cu un baston. În vremea asta, domnul de Rohan-Chabot, care se afla la patru paşi de acolo, le strigă oamenilor săi:

— Nu uitaţi că dânsul e Voltaire; să nu-l-loviţi în cap, că poate mai dă la iveală ceva bun!

Bătaia a durat până ce domnul de Rohan a zis:

— Gata! Destul! Şpcot că-i ajunge!

Furios, Voltaire a urcat din nou la domnul de Sully, rugându-l să-l ajute să se răzbune pentru jignirea care-l viza, într-un fel, şi pe el, fiindcă Voltaire fusese oaspetele 1 lui când încasase ciomăgeala. Dar domnul de Sully a refuzat. Voltaire s-a răzbunat pe el ştergând din lucrarea sa *Henriada* numele strămoşului acestuia. Aflând de întăm –, plare, care se petrecuse în 1725, domnul de Conti a spus:

— Iată nişte lovituri de baston primite din plin, dar date prost!

Totuşi Voltaire se hotărî să se răzbune. Se închise trei luni de zile în casă, timp în care, învăţă engleza şi scrima; scrima ca să se poată bate cu domnul de Rohan, engleza, ca să poată trăi în Anglia după ce s-ar fi bătut. După trei luni trimise să-l cheme pe cavalerul de Rohan-Chabot în nişte termeni care nu-i îngăduiau acestuia să refuze. Lupta fu acceptată şi martorii hotărâră ziua întâlnirii. Dar între timp, familia de Rohan făcu demersuri pe lângă ducele de Bourbon, cerând întemniţarea lui Voltaire. La început, acesta refuză; dar solicitanţii reveniră, arătându-i ducelui de Bourbon un pamflet al lui Voltaire în care acesta îl ataca atât pe el, cât şi pe doamna de Prie. Arestat, Voltaire a fost dus pentru a doua oară la Bastilia, unde a rămas şase luni. În ziua în care a fost eliberat, a primit ordinul de a părăsi Franţa.

Voltaire se afla deci în Anglia în acea epocă, în care teatrul părea tot atât de adormit ca şi politica, tot atât de lipsit de conţinut ca şi evenimentele. De altfel, lumea pariziană se ocupa pe atunci de două evenimente destul de ciudate, care se petrecuseră unul la Paris, altul la Villers-Cotterets. Să începem cu cel de la Paris; fiecăruia după rangul lui.

— Doctorul Issez, decanul Facultăţii de medicină, a primit într-o zi un bilet prin care era invitat să vină la ora

şase seara în strada Pot-de-Fer, aproape de Luxembourg. Pe la mijlocul străzii a văzut un om care i-a făcut semn cum că el era cel care-l aştepta. Doctorul a coborât din trăsură şi l-a urmat vreo zece paşi. Omul a bătut la o uşă care’s «a deschis imediat. Necunoscutul i-a făcut semn doctorului să treacă primul. Doctorul a trecut, dar cum a păşit peste prag, uşa s-a închis în urma lui. Doctorul s-a uitat după cel care-l adusese, dar omul rămăsese afară. Aceste maniere ciudate i-au pricinuit desigur o oarecare mirare. Dar iată că a apărut un portar care i-a spus:

— Urcaţi, domnule, sunteţi aşteptat!

Issez urcă. Ajuns la primul etaj, văzu în faţa lui o uşă.

Doctorul o deschise şi se trezi într-o anticameră toată tapetată în alb. Încă nu-şi revenise din uimirea pe care i-o pricinuise acea ciudată tapiserie făcută din cea mai fină stofă de lină, că un valet îmbrăcat în alb, cu peruca pudrată cu alb, cu o pungă albă şi cu două şervete în mână, îi spuse că trebuia să-l lase să-i şteargă bine pantofii. Issez îi spuse că precauţia era inutilă fiindcă venise cu trăsura şi că nu avusese când să se murdărească. Dar lacheul, neţinând seama de observaţia lui, îi spuse că în palat era mult prea curat pentru a nu uz, a de acea precauţie, aşa că se aşează în genunchi în faţa doctorului şi-i şterse cu grijă pantofii. După ce isprăvi, lacheul deschise o uşă şi-l pofti pe doctor să intre într-o a doua cameră, la fel de albă ca şi prima. Un alt lacheu, îmbrăcat la fel ca şi primul, cu perucă pudrată cu alb, îl aştepta pe doctor. îl luă în primire de la primul lacheu şi-l conduse între a treia cameră, la fel de albă ca şi celelalte şi unde totul era alb: patul, fotoliile, scaunele, canapelele, mesele, ba chiar şi podeaua; aproape de foc, întinsă pe un şezlong, şedea o persoană cu o bonetă de noapte albă, cu o haină albă de casă şi cu chipul acoperit de o mască albă. Văzându-l pe doctor, persoana îi făcu semn lacheului să se retragă. Acesta ieşi imediat.

— Doctore, îi spuse persoana în alb lui Issez, te pre –, vin. că am pe dracul în mine… Apoi tăcu.

Atunci Issez puse câteva întrebări ca să afle cum pusese dracul stăpânire pe ea. Dar la toate întrebările doctorului persoana rămase mută şi, ca şi când ar fi fost şi surdă, fără să-i mai acorde niciun fel de atenţie vizitatorului, îşi puse şi-şi scoase şase perechi de mănuşi albe care se aflau pe o măsuţă, lângă ea. Ciudăţenia situaţiei începu să acţioneze asupra sistemului nervos al doctorului. Cel mai neînsemnat rău care i se putea întâmpla era să rămână închis cu nebunul sau nebuna. Spaima începu deci să pună stăpânire pe el şi această spaimă spori când, aruncându-şi ochii în jur, văzu odaia împodobită cu puşti şi pistoale oare, deşi vopsite în alb, rămâneau totuşi nişte arme de foc. Impresia produsă de această remarcă se dovedi atât de puternică, încât îl obligă pe doctor să se aşeze

17.8

ca să nu cadă grămadă. În sfârşit, făcând un efort şi adresându-se persoanei cu mască albă, doctorul spuse:

— Aştept să-mi explicaţi ce am de făcut, şi vă rog cât mai repede, având în vedere că timpul meu aparţine bolnavilor.

— Ce importanţă are timpul dumitale din moment ce vei fi plătit?”

Cum doctorul nu mai avu ce răspunde, tăcu şi rămase să aştepte, la bunul plac al măştii albe. Se mai scurse astfel încă un sfert de ceas în cea mai deplină tăcere. Apoi fantoma trase de un cordon alb; se auzi o sonerie şi cei doi lachei, înveşmântaţi în alb, îşi făcură apariţia.

— Bandaje! le spuse lacheilor masca albă.

— E vorba deci să vă iau sânge? întrebă doctorul.

— Da. Îmi vei lua cinci litri de sânge J

Uluirea lui Issez spori.

— Cine v-a spus că trebuie să vi se ia atâta sânge?

întrebă doctorul.

— Eu! Şi apucă-te de treabă!

Cei doi lachei se aflau acolo; deci nu putea să nu facă ce i se spusese. Issez îşi scoase trusa şi se pregăti să satisfacă ciudata fantezie a persoanei mascate. Cum mâna îi tremura prea tare, se hotărî să-i ia sânge de la picior şi nu de la braţ, fiindcă la picior treaba era mai uşoară. Cei doi valeţi aduseră cele necesare pentru mica operaţie. Masca albă îşi scoase o pereche de ciorapi albi, de o mare fineţe, apoi încă una, apoi o a treia, şi tot aşa mereu până la a şasea pereche. Ultima acoperea cel mai fin şi mai frumos picior şi vărindu-l, doctorul îşi dădu seama că avea de-a face cu o femeie. Vru să facă o ultimă observaţie, dar masca albă îi întinse piciorul spunându-i:

— Ia-mi sânge!

Laba piciorului era tot atât de fină, de delicată, de aristocratică precum era şi piciorul. Doctorul începu a-l lua sânge. Dar la cea de-a doua eprubetă, masca albă se simţi rău. Issez vru să profite de ocazie pentru a-i scoate masca, pretextând că are nevoie de aer, dar lacheii se opuseră. O întinseră pe bolnavă jos şi – în timp ce era leşinată – doctorul îi bandajă piciorul. Dar după câteva minute masca albă îşi veni în simţiri şi porunci să i se încălzească patul, ceea ce valeţii făcură imediat. Pe urmă, femeia se culcă, iar valeţii se retraseră.

Issez se duse lângă şemineu pentru a-şi curăţa lanţeta şi era cu totul absorbit de această treabă când o văzu, în oglindă, pe femeia în văluri albe care, sărind într-un picior, ajunse la doi paşi de el. De data asta doctorul crezu într-adevăr că avea de-a face cu diavolul şi dădu să fugă. Dar masca albă nu venise să-l urmărească, ci să ia de pe masă cinci scuzi pe care i-i oferi întrebându-l dacă este mulţumit. Issez, care abia aştepta s-o şteargă, răspunse că este cât se poate de mulţumit.

— Dacă-i aşa, atunci cară-te.

Doctorul nici nu aştepta altceva. Îşi luă picioarele la spinare şi dispăru cât ai bate din palme. În camera de alături îi găsi pe cei doi lachei care îi luminară drumul şi care apoi, râzând, dădură să se întoarcă în casă. Issez, ajuns la capătul răbdării şi cum se temea mult mai puţin de lachei decât de fantome, îi întrebă ce înseamnă toată această comedie.

— Domnule, zise unul dintre lachei, aveţi a vă plânge de ceva?

— Nu, dar... dădu să zică doctorul.

— Aţi fost bine plătit?

— Da.

— V-a căşunat cineva vreun rău?

— Nu.

— Ei bine, atunci duce-ţi-vă şi nu spuneţi nimic nimănui din moment ce nu aveţi nimic de spus.

Apoi răzgândindu-se, cei doi lachei îl conduseră până la uşa trăsurii, ca să nu se spună că ar fi fost lipsiţi de politeţe faţă de el. Lui Issez îi era de-ajuns pentru seara aceea. Ceru să fie condus acasă la el, hotărât să nu spună nimănui ce i se întâmplase. Dar a doua zi se duse să se informeze cum se simte persoana căreia el îi luase sânge în ajun. Atunci povesti întâmplarea, care se răspândi imediat, în întreg Parisul, iscând presupuneri şi făcând mare vâlvă.

A doua întâmplare a avut un sfârşit tragic şi regele a fost obligat să intervină. Un gentilom călătorea împreună cu valetul său prin pădurea Villers-Cotterets, când dintr-odată, la o cotitură a drumului, a fost oprit de un tânăr care, cu o pereche de pistoale în mâini, l-a ameninţat că-i zboară creierii dacă nu-i dă imediat toţi banii şi bijuteriile pe care le are asupra sa. Gentilomul i-a dat punga unde avea cincizeci de ludovici, ceasul care era din aur, cu un lanţ gros şi cu două capace groase tot de aur. Socotea că-i dăduse hoţului tot ce avea. Dar tâlharul îi mai luă şi cei doi

cai, lăsându-l să-şi continue călătoria pe jos sau să se întoarcă în oraşul pe care-l părăsise cu cel puţin un ceas şi jumătate în urmă. Gentilomul şi valetul său se consultară, şi stăpânul îşi aduse aminte că undeva, pe aproape, avea un prieten care locuia într-un mic castel. Prietenul era un foarte curajos ofiţer, alături de care luptase în ultimele războaie duse de Ludovic al XIV-lea. Se orientă şi, după un sfert de leghe de drum, găsi casa pe care o căuta. Primirea a fost deosebit de cordială. Gentilomul i-a povestit gazdei ce i se întâmplase şi, aşa cum se şi aştepta, vechiul sau tovarăş de arme i-a oferit bani şi cai de drum, dar mai întâi l-a poftit la masă. În clipa în care cei doi prieteni dădeau să se aşeze la masă, a intrat în sufragerie un tânăr. Gentilomul şi-a înăbuşit un strigăt de uimire, căci tânărul care intrase era chiar tâlharul din pădure. Dar gentilomul a fost şi mai uimit când gazda, prezentându-i-l, i-a spus că este fiul său. Tânărul nu păru să-l recunoască pe gentilom; îl salută cu politeţe, se aşeză la masă şi mâncă cu poftă. Imediat ce isprăvi masa, gentilomul ceru să se retragă în odaia sa. Prietenul său îl conduse, iar lacheul rămase lângă el sub pretext că vrea să-l ajute să se dezbrace. De îndată ce se văzură singuri, lacheul îi spuse stăpânului său:

— Vai, domnule, am nimerit într-o capcană! Fiul stăpânului casei e cel care ne-a prădat; am recunoscut caii noştri în grajd!

Dar în primirea pe care i-o făcuse stăpânul casei existase o cordialitate sinceră, iar tonul său fusese atât de loial, încât era cu neputinţă să se fi prefăcut. Aşa că nu mai şovăi şi, îndreptându-se către camera prietenului său, pe care-lgăsi culcat şi aproape adormit, îl trezi şi-i spuse că tânărul care-l prădase cu patru ceasuri mai înainte nu era altul decât fiul său, că şovăise mult dacă să-i spună sau nu acest lucru atât de cumplit, dar că – în adâncul sufletului, în conştiinţa sa – socotise că era de datoria lui să-i împărtăşească un asemenea secret care, într-o zi sau alta,

i-ar fi fost dezvăluit, dar întregun mod mult mai brutal, de către justiţie. După cum lesne vă puteţi da seama, aeznădejdea tatălui a fost atât de mare, încât a leşinat. Dar venindu-şi repede în fire, cuprins de mânies-a dat jos din pat şi a urcat în odaia fiului său, unde acesta dormea sau se prefăcea că doarme. Pe masă se aflau punga, ceasul şi lanţul de aur ale prietenului său; iar alături de pungă şi de ceas, pistoalele cu care-l ameninţase. Văzându-şi tatăl punând mâna pe obiectele pe care le-am descris, fiul înţelese că acesta ştia totul şi vru să fugă. Dar în momentul în care fiul sări jos din pat, tatăl apucă unul din pistoale şi când tânărul trecu prin faţa lui. Îndreptându-se spre uşă, trase în el. Lovit de moarte, fiul scoase un strigăt, căzu şi îşi dădu duhul.

A doua zi gentilomul de la ţară porni spre Versailles, unde veni şi istorisi totul regelui. Fără să şovăie nicio clipă, regele îl iertă.

Dar evenimentul de care Capitala a început să se ocupe în curând a fost moartea diaconului Pâris şi „minunile” care se întâmplau la mormântul lui.

François Pâris era un diacon sărman, fiul unui consilier din Parlamentul Parisului, care se născuse la 30 iunie 1690. Ca şi sfântul Augustin, o începuse destul de prost, încredinţat de mama sa, femeie pioasă, unor călugări ai congregaţiei Saint-Geneviève, începu prin a se strădui să nu mai înveţe nimic; apoi, instigat de prietenii săi, încercă într-o seară să dea foc colegiului cu ajutorul unui morman de substanţe inflamabile pe care le adunase în – acest scop. Deşi planul n-a mai fost realizat, diaconul Pâris şi l-a reproşat toată viaţa. Şi poate că acest lucru să fi fost pricina austerităţii în care a trăit. Chemat acasă, încredinţat unui institutor care-i era simpatic, tânărul a prins gust de învăţătură şi a recâştigat timpul pierdut. Studiile umaniste şi filosofia odată terminate, S-a retras la călugării benedjetini din Saint-Germain-des-Près ale căror

exerciţii solitare şi pioase râvnea să le urmeze. De acolo a intrat la seminarul din Saint-Magloire, unde a început să înveţe ebraica şi greaca veche, dorind să citească toate cărţile sfinţilor în original. În momentele sale de răgaz învăţa catehismul, cumpărând din propriii bănuţi cărţile necesare educaţiei creştineşti a copiilor. Aşa că tatăl său, care a murit în 1714, socotindu-l nebun, nu i-a lăsat decât un sfert din moştenire. Dar acest necaz n-a fost singurul pe care bietul călugăr l-a avut de îndurat. Law l-a silit să primească, în hârtii, banii moşteniţi, din care nu s-a ales decât cu jumătate. Dar toate acele necazuri financiare nu l-au împiedicat, pe Paris să se ocupe de teologie. Pe vremea aceea exista o dispută serioasă în legătură cu Bula Unigenitus. Cu înflăcărarea care-i caracteriza cojivingerile religioase, Pitris a înfierat Bula. Atunci l-au propus pentru un curs la Saint-Cc-me. Dar ca să ajungă acolo trebuia să-şi calce pe conştiinţă şi să semneze un formular care i se cerea. A refuzat, mulţumindu-se cu titlul de diacon care-i fusese acordat cu doi ani mai înainte. Atunci s-a hotărât să se retragă şi să pună bazele unui nou Port-Royal, dacă lucrul ar fi fost cu putinţă. Prin urmare, a început să caute un loc foarte retras, lucru destul de greu de găsit prin împrejurimile Parisului. A vizitat Mont-Valérien, Trappe, un schit aproape de Melun şi a sfârşit prin a se retrage într-o căsuţă pe care cineva o mai arată încă şi astăzi, cam pe unde începe foburgul Saint-Marceau. Acolo şi-a stabilit el Port-Royal-ul său, reunind în jurul* lui o mulţime de ecleziastici mult mai săraci decât el, pe care îi hrănea din resturile averii sale, în vreme ce el nu trăia decât din propria muncă. Avusese întotdeauna o sănătate şubredă şi munca neîntreruptă însoţită de posturi îl distrusese. Era convins că suferă pentru trupul lui Cristos, pe care-l socotea ultragiat de Bula Unigenitus. Dintr-un exces de umilinţă şi socotindu-se nedemn de a primi împărtăşania, stătu o dată doi ani fără să se împărtăşească.

În sfârşit, epuizat din pricina austerituţilor la care se supusese, se îmbolnăvi, primi ultima împărtăşanie din mâinile părintelui din Saint-Médard şi muri la 1 mai 1727, în vârstă doar de treizeci şi şapte de ani. Dar reputaţia sfinţeniei diaconului Pâris era mare. De multă vreme nu mai avuseseră loc miracole şi după ce trecură cele patru zile cuvenite, Biserica socoti că uncie minuni ar fi cât se poate de binevenite. Aşa că la patru zile după înmormântarea diaconului Paris, miracolele începură să curgă la mormântul său. Primul a fost un oarecare Leroy care a sosit infirm în cimitirul din Saint-Médard, unde fusese îngropat preafericitul Pâris, şi care a plecat zdravăn, pe picioarele sale, lăsându-şi cârjele pe mormântul sfântului. Acel mormânt, alcătuit dintr-o piatră mare şi înaltă de un picior, era teatrul obişnuit al pioaselor demonstraţii ale adoratorilor răposatului diacon. De dimineaţă până seara, piatra tombală era asediată de o mulţime de zdrenţăroşi care se reînnoia întruna şi care venea chiar şi de la douăzeci de leghe distanţă, s-o vadă. s-o pipăie, s-o sărute. Bolnavii se culcau pe ea şi se simţeau cuprinşi imediat de o agitaţie nervoasă care degeneia adesea în convulsii. De aici şi numele de „cOnvulsionări”, dat de către popor adepţilor diaconului Pâris. Unii se răsuceau şi se rostogoleau parcă ar fi fost epileptici. Alţii se agitau/ se mişcau, ţopăiau şi tropăiau ca şi cei despre care se spunea odinioară că erau atinşi de boala numită „jocul lui Saint Guy”. Fireşte că femeile fuseseră cele care puseseră primele la cale aceste ciudate comedii ce se jucau fără întrerupere, de cinci ani şi jumătate, în incinta micului cimitir din Saint-Médard. Existaseră la început çase sau opt fete isterice, pe care un preot din Troyes, pe nume Vaillant, le aţâţase prin predicile sale mistice. Nu trecuseră nici patru luni. că aşa-numiţii „convulsionări” numărau şase sute de persoane, bărbaţi şi femei. Odată un miracol realizat, alte zece, alte douăzeci aveau loc pe

aceeaşi scenă, în faţa unui public gata să creadă fără să treacă nimic prin prisma raţiunii. Sigur că fiecare miracol isca strigăte de uimire şi de entuziasm, care aruncau sâmânţa credinţei în inimile novicilor. Şchiopii mergeau, orbii vedeau, surzii auzeau, muribunzii se însănătoşeau şi existau întotdeauna, la faţa locului, cel puţin douăzeci de martori avocaţi şi medici, gata să încheie proces-verbal pentru fiecare minune atât de bine regizată. Printre aceşti martori plătiţi se afla şi un consilier din Parlamentul Parisului, Louis Baple Carré de Montgéron, care avea să-şi consacre viaţa glorificării miracolelor preafericitului diacon. Printre corifeii activi ai sectei convulsionărilor se afla şi un ilustru tactician, un ofiţer cu experienţă, cavalerul de Folard, savantul comentator al lui Polybe.

Curiozitatea parizienilor fiind aţâţată în cel mai înalt grad, aceştia au dat năvală în cimitirul din Saint-Médard, care era mult prea mic pentru a-i cuprinde şi pe actori, şi pe spectatori. De altfel credinţa începuse a face progrese uluitoare: se vindeau o mulţime de cruci, de medalii, de scapularii, care fuseseră binecuvântate la mormântul diaconului. Se vindeau de asemenea mii de gravuri şi de cărticele janséniste care răspândeau până în cele mai îndepărtate provincii cultul diaconului Paris, odată cu doctrinele janséniste.

În curând secta convulsionărilor se organiză şi luă proporţii neliniştitoare pentru Biserică şi mai ales pentru stat. Preotul Vaillant, ai cărui discipoli se intitulară ei înşişi „vaillantişti”, pretinse că era profetul Ilie în persoană, coborât special din cer; locotenentul Jean-Augustin Housset. se dădu, fireşte, drept profetul Elizeu şi avu la rândul lui discipoli care se numiră „elizeeni” sau

„Augustinieni”. Un al treilea şef de sectă, Alexandre Darnaud, se făcu şi el profet şi declară sus şi tare că el este Iona. Cei trei profeţi au fost închişi, rând pe rând, la Bastilia, unde primul a rămas douăzeci şi doi de ani, şi de

unde a fost mutat, înainte de a muri, în donjonul închisorii din Vincennes. Dar lecţiile lor dăduseră roade şi prozeliţii continuară extravaganţele; augustinienii, mai ales, depăşiră toate limitele nebuniei religioase. Făceau procesiuni nocturne, cu frânghii de gât şi cu torţe în mână, se pretau la cele mai ciudate dezmăţuri, îndurau martiriul pe pământ pentru a se bucura, mai târziu, de împărăţia cerurilor. Convulsionării îşi ziceau „fraţi” şi „surori”, şi comunicau între ei printr-un limbaj aparte, care avea semne şi obiceiuri secrete. Fondul bănesc, reînnoit mereu de mâini necunoscute, era la dispoziţia tuturor credincioşilor. Aceştia îşi împărţeau sarcinile în timpul ceremonialului convulsiilor; „discernanţii” erau profeţii, clarvăzătorii; ei aveau misiunea de a anunţa pedepsele Providenţei în stilul Apocalipsului. „Figuriştii” reprezentau prin pantomimă scene din patimile lui Cristos şi din chinurile sfinţilor. „Ajutătorii” le dădeau convulsionărilor „marile” şi „micile ajutoare”. „Marile ajutoare” sau „ajutoarele ucigaşe” constau în a-l lovi cu putere pe penitent, a-l biciui peste picioare, a-l chinui în toate felurile; „micile ajutoare” constau în a-l proteja împotriva şocurilor prea puternice şi a-i supraveghea modestia veşmintelor. De fapt, cauzele originii convulsiilor erau isteria, prefăcătoria, imitaţia şi viclenia ce se propagau întocmai ca o epidemie şi care durară timp de patru ani, tolerate de poliţia ce le-a îngăduit să se arate ziua-n amiaza mare, în cimitirul din Saint-Médard. Nu încetară, dar îşi schimbară caracterul de îndată ce arhiepiscopul de Vintimille, interzicând cultul diaconului Pâris, închise cimitirul din Saint-Médard prin ordonanţa din 7 ianuarie 1731, când convulsionării de profesie fură închişi. Adepţii cultului preafericitului Pâris se refugiară în pivniţele şi podurile din cartierul Saint-Médard. Atunci dovezile de credinţă ale adepţilor deveniră cumplite, groaznice, hidoase; convulsionării începură să experimenteze, pe

propria lor piele, patimile lui Cristos: unii erau ţintuiţi pe cruce, altora li se înfigea câte o suliţă în coastă, altora li se punea pe frunte câte o cunună de spini, alţii erau biciuiţi până la sânge. Domnul Carré de Montgéron scrise despre aceste miracole un volum gros, împodobit cu gravuri, intitulat *Adevărul despre miracolele săvârşite datorită preafericitului diacon Paris*, pe care îl închină regelui, ducelui d'Orléans şi multor altor somităţi de la Curte. În noaptea următoare a fost arestat şi închis la Bastilia. Mai târziu l-au exilat la Avignon, unde a continuat să culeagă şi să înregistreze faptele convulsionărilor, publicând un al doilea volum în 1741, apoi un al treilea în 1748. Moartea nu i-a mai lăsat răgazul să-l publice şi pe al patrulea. Dar atât cât a trăit, n-a încetat, în zelul lui fanatic, să-l încurajeze pe ipocriţii de convulsionări. Cu zelul lui păcătos şi prefăcut, Carré de Montgéron n-a reînviat oare mai târziu sub trăsăturile marchizului de Sade?

Adunările – convulsionărilor continuară în ciuda ordonanţelor regelui şi ale Parlamentului, în ciuda cercetărilor persistente şi perseverente ale poliţiei, conduse de Hérault, inflexibilul şi formidabilul agent al iezuiţilor. Persecuţia întreţinea însă focul în loc să-l stingă. Se făcură percheziţii în toate casele, se răspândiră peste tot spioni, fură plătiţi denunţătorii, familii întregi au fost întemniţate ca suspecte, dar zilnic lumea afla că o „evlavioasă" se lăsase crucificată cu bucurie, că „marile" şi „micile ajutoare" făcuseră minuni asupra unei inimi împietrite, că diaconul Pâris vindecase un om ce nu mai putea fi vindecat, că ridicase în picioare un om paralizat, că dăruise auzul unui surd şi vederea unui orb. Mare era bucuria janseniştilor şi tot pe atât de mare indignarea iezuiţilor. Janseniştii şi convulsionării aveau un ziar oficial intitulat *Noutăţi ecleziastice*, care apărea în fiecare săptămână şi care lovea în Bula Unigenitus. Numai Cel-de-Sus ştie cât s-au chinuit iezuiţii să suprime acel ziar,

redactat de şeful janseniştilor şi al convulsionărilor, dar n-au putut descoperi niciodată locul unde se tipărea.

În vremea asta, regele – la fel ca şi diaconul Pâris – făcuse şi el o minune: regina era însărcinată şi Franţa aştepta cu nerăbdare un moştenitor. Numai că, de data asta, poporul s-a înşelat: regina n-a născut un băiat, ci i născut două gemene. O asemenea fecunditate dădu tuturor speranţe pentru viitor. Totuşi regele s-a hotărât să eară şi ajutorul Domnului: la 8 decembrie 1728 s-a dus, împreună cu regina, şi s-au împărtăşit în mod public. După louă luni, regina a adus pe lume un băiat. A jubilat de incurie nu numai toată Franţa, ci toată Europa, căreia iruncul regal îi aducea pacea. Curtea a asistat la un *Te Deum* în catedrala Notredame, apoi regele şi prinţii auuat parte la marele banchet de la Primărie. S-a bătut o nedalie pe care erau înfăţişaţi regele şi regina, iar pe parca cealaltă, un glob ţinându-l în braţe pe Delfin; dedeubt erau scrise cuvintele: „*Vota orbis*” (Dorinţa Univerului).

Când regina Franţei rămăsese însărcinată prima oară, Ceaterina I, împărăteasa Rusiei, murea la San-Petersburg, ar Newton era înmormântat la Westminster.

„Ï89

Capitolul IV

Întoarcerea ducelui de Richelieu – Moartea doamnei de Nesle, a mareşalului d’Uxelles, a ducelui de Villeroy şi a Adriennei Lecou-Vreur – Amănunte asupra acestei ultime morţi – Revolta din Corsica – Naşterea ducelui d’Anjou – „*Noutăţi ecleziastice*” – Arestarea celor trei redactori – Abdicarea lui Victor-Amedeu în favoarea fiului său – Povestea doamnei de Verrue – Victor-Amedeu conspiră pentru a-şi recuceri tronul – E arestat şi închis în castelul Rivoli – Regele Prusiei porunceşte să fie arestat fiul său – Ducele d’Orléans se retrage din afaceri – Regele devine grădinar.

La începutul anului 1729 a fost semnalat un

eveniment de care Parisul avea mare nevoie pentru a ieşi din toropeala în care căzuse. Domnul duce de Richelieu s-a întors din ambasada lui de la Viena. În urmă cu trei luni, ca răsplată a marilor servicii pe care ducele le-adusese regelui, pe lângă împărat, i se îngăduise să poarte cordonul ordinului Saint-Esprit. La 1 ianuarie, regele i-a înmânat şi placa de aur. Cu excepţia acestei reveniri, singurele evenimente mai importante continuă să fie, în această perioadă, morţile şi naşterile.

Murind doamna marchiză de Nesle, fiica ei cea mare, contesa de Mailly, pe care o vom vedea în curând JUCÂnd un rol important, este numită doamnă de onoare la Curte, în locul mamei sale. Tot acum mor mareşalii d'Uxelles şi de Villeroy şi domnişoara Adrienne Lecouvreur. Primele trei decese n-au făcut cine ştie ce vâlvă: doamna de Nesle era bolnavă de multă vreme, domnul d'Uxeâles avea şaptezeci şi nouă de ani, iar domnul de Villeroy, şaptezeci şi şase sau şaptezeci şi şapte. Dar domnişoara Découvreur era în toată splendoarea tinereţii, frumuseţii şi talentului ei, şi apoi mai erau şi împrejurările ciudate în care murise. Iată, de pildă, cam ce se povestea în epoca aceea. Dar înainte de a vorbi despre moartea ei, să spunem mai întâi câteva cuvinte despre viaţa ei.

Adrienne „Découvreur era fiica unui pălărier sărman din Fismes, în Champăgne; venise şi se stabilise la Paris, într-o casă care se învecina cu „Théâtre-Français" şi această vecinătate îi dădu foarte tinerei Adrienne ideea de a se apuca de teatru, idee pe care o şi realiză, debutând la 14 martie 1717, în rolul lui Monime, apoi în rolul Electrei şi al Berenicei. La o lună după debut era numită artistă de către rege, atât pentru roluri de comedie, cât şi de tragedie. Cariera sa dramatică durase treisprezece ani, care trecuseră plini de succese tot mai mari şi tot mai înurajate de aplauzele nestăvilite ale publicului. Mai mult scundă, ştia atât de bine cum să se comporte pe scenă,

încât părea întotdeauna cu un cap mai înaltă ca celelalte femei, ajunsese chiar să se spună despre ea că este o-regină rătăcită printre actriţe. Rolurile sale obişnuite, pe care le interpreta cu o vădită superioritate, erau: Iocasta, Athalie, Zenobia, Hermiona, Roxana, Pauline, Emilie, Marianne, Cornelia şi Fedra. Una dintre aventurile tinerei Adrienne făcuse mare vâlvă în lumea mare. Când, la 28 iunie 1726 contele de Saxa, iubitul ei, fusese ales în unanimitate duce al Curlandei, pentru a-l ajuta să-şi cucerească ducatul pe care i-l disputau Polonia şi Rusia, ea îşi amanetase vesela de argint pentru suma de patruzeci de mii de [ivre. Contele de Saxa, care şi-a adunat atunci toţi banii pe care-i avea, care a împrumutat şi de pe la prieteni, nu numai că a primit ajutorul tinerei, dar a mai şi povestit în casele celor mai mari familii de cât devotament fusese în stare iubita sa. Din nefericire pentru Adrienne, contele n-a izbutit să-şi ia în stăpânire ducatul. Silit să părăsească pământul Curlandei, în 1727 contele de Saxa s-a întors la Paris şi, nemaifiind duce, a intrat în relaţii cu o prinţesă al cărei principat, destul de efemer, s-a dovedit a fi totuşi mai durabil decât al său. Până acum v-am expus faptele aşa cum s-au desfăşurat. Acum să vedem şi complicaţiile. Cu o lună sau două înainte de moartea domnişoarei Lecouvreur, Louise-Henriette-Françoise de Lorraine, cea de-a patra nevastă a lui Emmanuel-Théodore de la Tour d’Auvergne, duce de Bouillon, se îndrăgosti de contele de Saxa. Ducesa de Bouillon, pe atunci în vârstă de douăzeci şi trei de ani, era o femeie violentă, care se mânia repede, capricioasă şi din cale-afară de uşuratică. Cronica scandaloasă a Parisului pretindea că nu avea nicio măsură şi că trecea lesne de la prinţi la actori.

Ducesa deci, aşa cum am mai spus, se îndrăgostise de contele de Saxa. Dar acesta, nu se ştie de ce, făcu pe Hippolyte şi nu vru să dea curs acelui capriciu; nu pentru că i-ar fi fost din cale-afară de fidel frumoasei Adrienne, ci

mai mult din ambiţia de a nu-i face pe plac prinţesei de Bouillon. O femeie respinsă caută întotdeauna motivul eşecului; căutându-l, ducesa a crezut că descoperă că explicaţia ar constitui-o angajamentul pe care ducele de Saxa şi-l luase faţă de Adrienne de a nu mai avea o altă iubită. Văzu deci în Adrienne obstacolul care-l împiedica pe contele de Saxa de a veni la ea şi hotărî să se răzbune, înlăturându-şi rivala.

Nu vom face decât să repetăm zvonurile care au circulat în epoca aceea, nu în calitate de acuzatori publici, ci ca simpli povestitori. *Din tainele Bastiliei* semnalează printre persoanele încarcerate în 1730 pe sieurul abate Bouvet „pentru afacerea cu ducesa de Bouillon şi cu comediana Adrienne Lecouvreur”. Iată de ce a fost întemniţat abatele Bouvet. Am luat toate aceste amănunte dintr-o scrisoare pe care i-a citit-o domnişoara Aïssé doamnei de Calandrine. Scrisoarea purta data de „martie, 1730”. Noutăţile pe care le conţinea erau deci foarte proaspete, pentru că domnişoara Lecouvreur a murit pe 20 martie 1730.

Hotărâtă să suprime obstacolul care-i stătea în cale, ducesa de Bouillon a poruncit să i se facă o cutioară cu pastile otrăvite… Apoi, cum trebuia să găsească un mijloc ca acele pastile să ajungă la domnişoara Lecouvreur, a pus ochii pe un călugăr tânăr care avea reputaţia că pictează foarte frumos, pentru a face din el instrumentul răzbunării sale. Abatele era sărac şi într-o zi, în timp ce se plimba prin grădina Tuileries fără să ştie ce va mânca, a fost abordat de doi oameni care, după ce-au discutat cu el vreme îndelungată, i-au propus şi mijlocul de a ieşi din mizerie; şi anume, să ajungă, datorită talentului său de pictor, până la Adrienne Lecouvreur şi să o facă într-un fel să înghită câteva din pastilele otrăvite. Bietul” abate a refuzat, s-a apărat împotriva insistenţelor devenite tot mai presante, a obiectat împotriva crimei; dar cei doi oameni i-

au răspuns că, din moment ce aflase despre ce este vorba, nu mai putea să dea îndărăt şi că, dacă nu executa întocmai cea ce i se poruncise să facă, era un om mort. Speriat, abatele a făgăduit că va face tot ce i se ceruse. Atunci cei doi l-au dus la doamna de Bouillon care i-a repetat făgăduiala că-l va ajuta, dar şi amenințarea că-l va ucide dacă nu-şi va respecta cuvântul, după care i-a dat cutioara cu pastile. Abatele i-a făgăduit că în opt zile planul va fi executat. A doua zi, domnişoara Lecouvreur a primit o scrisoare anonimă în care era rugată să vină sân

13 – Ludovic al XV-lea gură sau însoţită de o persoană în care avea cea mai deplină încredere, în grădina Luxembourg. Lângă al cincilea copac de pe cutare alee va găsi un bărbat care avea să-i comunice nişte lucruri de o importanţă capitală. Cum scrisoarea sosise sau mai curând ajunsese – căci domnişoara Lecouvreur ieşise dis-de-dimineaţă împreună cu un prieten şi cu cea mai bună amică a ei, domnişoara Lamothe – chiar la ora la care îi fusese fixată întâlnxrea, că se urcă repede într-o trăsură, împreună cu cei doi prieteni care o însoţeau şi porunci vizitiului s-o ducă la Luxembourg. Odată în grădină, găsi aleea indicată şi lângă cel de-al cincilea copac îl văzu pe abatele Bouvet care, ieşindu-i înainte, îi istorisi cumplita sarcină ce i sé încredinţase, declarând ca el nu era în stare de o astfel de crimă, dar adăugând că dacă n-o săvârşea avea să fie ucis el induşi. Adrienne îi mulţumi tânărului şi-i spuse că „după părerea ei, din moment ce alesese latura onorabilă a acelui lucru, trebuie să-l ducă până la capăt şi să meargă împreună cu ea, chiar atunci, la locotenentul de poliţie. Abatele îi răspunse că avusese chiar de la început această intenţie, dar că-i fusese frica de duşmanii săi. Din moment însă ce ea îl sfătuia să facă ceea ce intenţionase şi el încă de la început, era gata să-i urmeze sfatul. Profitând de bunăvoinţa omului, Adrienne îl pofti în trăsură şi-i duse la domnul Hérault, pe atunci locotenentul poliţiei. Fata îi

istorisi de ce veniseră. Domnul Hérault îi întrebă pe abate dacii avea pastilele la el. Drept răspuns, abalele scoase cutioara din buzunar şi i-o întinse locotenentului de poliţie. Hérault chemă un câine vagabond şi-i dădu una dintre pastile, într-un sfert de ceas câinele îşi dădu duhul.

— Care dintre cele două doamne de Bouillon ţi-a dat aceste pastile? întrebă locotenentul de poliţie.

— E vorba de ducesă, răspunse abatele.

— Faptul nu mă miră… Gând ţi-a făcut această propunere 7 întrebă domnul Hérault.

— Alaltăieri.

— Unde?

— La Tuileries. t-Prin cine?

— Pian doi oameni pe care nu-i cunosc.

— Şi ţi-au spus că vorbesc în numele ducesei de Bouillon?

— Au făcut mai mult decât atât: m-au dus direct la ea.

— Şi ducesa ţi-a confirmat ceea ce ţi-au spus cei doi oameiu?

— Punct cu punct.

— Ai curajul *să* susţii acest lucru?

— Întemniţaţi-mă şi confruntaţi-mă eu ducesa de Bouillon.

Locotenentul de poliţie se gândi o clipă.

— Nu, zise el, vom avea vreme să ajungem şi acolo.

Apoi, cerându-i adresa, l-a trimis acasă, spunându-i domnişoarei Lecouvreur fraza sacramentală a tuturor ofiţerilor de poliţie, trecuţi, prezenţi şi viitori:

— Fiţi liniştită, domnişoară, vom veghea asupra dumneavoastră.

De. Îndată ce domnişoara Lecouvreur şi abatele Bouvet plecară, locotenentul de poliţie îi istorisi cardinalului de Bouillon toată tărăşenia. Furios, cardinalul insistă, la început, să fie dat totul în vileag. Dar prietenii şi

mai ales neamurile au fost de părere să ascundă această scandaloasă afacere. După o vreme însă, nu se ştie nici cum şi nici prin cine, afacerea deveni publică şi făcu o zarvă nemaipomenită. Cumnatul doamnei de Bouillon vorbi cu fratele său şi-i spuse că trebuia s-o determine pe nevastă-sa să se spele de o astfel de bănuială, iar el trebuia să ceară imediat ca abatele să fie întemniţat. Nefericitul a fost arestat, dus la Bastilia şi chestionat; dar bietul om n-a făcut decât să repete ceea ce mai spusese. L-au ameninţat, dar degeaba, căci şi-a menţinut declaraţia. Dacă au văzut că n-o scot la capăt cu răul, i-au făcut nişte făgăduieli măreţe, dar nu s-a lăsat corupt pentru nimic în lume. Atunci l-au lăsat în temniţă faşă ca afacerea să fi făcut vreun pas înainte. Între timp, Adrienne i-a scris tatălui abatelui Bouvet, care rămăsese în provincie şi care habar n-avea de nenorocirea fiului său.

Bietul om dădu fuga la Paris şi ceru ca fiul său să fie judecat; cum doamna de Bouillon urmărea şi ea acelaşi lucru, dorind chiar să dea amploare procesului, tânărul a fost scos din Bastilia. Tatăl mai rămase încă două luni la Paris, veghind asupra fiului. Dar după două luni, tatăl plecă şi fiul săvârşi imprudenţa de a rămâne în locuinţa sa: a dispărut brusc şi nu s-a mai auzit niciodată nimic despre el. Aflând de această dispariţie, Adrienne a înţeles că ducesa de Bouillon nu renunţase la răzbunare, ci aştepta doar momentul potrivit ca s-o pună în practică. Timp de cincisprezece zile, Adrienne nu mai auzi vorbindu-se despre ducesă. În sfârşit, într-o seară, după o piesă grandioasă (Adrienne jucase rolul Fedrei), doamna de Bouillon o rugă să poftească în loja ei. Surprinsă de o asemenea invitaţie, actriţa răspunse că era îmbrăcată mult prea sumar ca să poată apărea în faţa ducesei. Dar doamna de Bouillon nu se dădu bătută şi-i spuse că, indiferent cum era îmbrăcată, ea o scuza dinainte.

— Doamna ducesă e prea indulgentă, răspunse

Adrienne, dar dacă ea mă va ierta că apar astfel în sală, publicul nu mă va ierta. Totuşi, spuneţi-i că nu XTeau s-o supăr şi că o voi aştepta la ieşire. Ducesa de Bouillon fu

I

silită să se mulţumească cu acest răspuns şi, la ieşire, o găsi într-adevăr pe domnişoara Lecouvreur care o aştepta. Ducesa îi făcu o droaie de complimente pentru felul cum jucase şi-i lăudase graţia şi frumuseţea. Sigur că prin această dovadă publică de simpatie, pe care marii seniori o arătau adesea faţă de artişti, ducesa voia să risipească orice bănuieli în legătură cu povestea otrăvirii.

A treia zi, pe la mijlocul piesei în care juca, Adrienne se simţi rău şi nu mai putu isprăvi spectacolul. Teatrul se văzu obligat să anunţe acest lucru şi publicul, care nu era deloc liniştit în legătură cu complimentele pe care ducesa de Bouillon le făcuse artistei, ceru – cu mare nelinişte – lămuriri în legătură cu terminarea spectacolului. Dar noutăţile erau cât se poate de îngrijorătoare. Adrienne se simţi atât de rău, încât trebuiră s-o ducă pe braţe până la trăsură. Începând din seara aceea, domnişoara Lecouvreur se topi văzând cu ochii şi, cum se străduia din răsputeri să lupte împotriva răului care o măcina, în seara zilei de 15 martie apăru în rolul Iocastei. Cu acest prilej publicul îşi putu da seama cât de mult se schimbase: abia mai putea sta în picioare şi vorbea anevoie; Ia un moment dat, au crezut chiar că nu-şi va mai putea duce rolul până la capăt. După Oedip urma *Florentinul*. Lumea nu credea că Adrienne va mai apărea şi în această piesă, dar, spre marca mirare a tuturor, ea ieşi pe scenă. Şi a fost cu atât mai fermecătoare cu cât toată lumea a văzut cum luptă din răsputeri să-şi învingă răul. A fost ca un fel de rămas-bun pe care şi l-a luat de la public. După patru zile a murit în nişte chinuri groaznice. Când au deschis-o, i-au găsit măruntaiele putrezite. Se răspândi zvonul că fusese otrăvită când i se făcuse o clismă. Dar asta n-a fost tot:

persecuţia clerului avea să adauge acestei morţi un nou scanda), de care nu mai era nevoie, după zvonurile ce se răspândiseră cum că femeia fusese otrăvită. Preoţii n-au vrut s-o înmormânteze pe artistă şi nişte hamali au îngropat-o la ora unu noaptea, pe ascuns, aproape de malul Senei, în colţul străzii Bourgogne. A rămas un foarte frumos portret al ei, făcut de Coypel şi gravat de Drevet-fiul. Ducele de Bouillon, soţul ducesei, care-şi acuză pe faţă nevasta că o otrăvise pe Adrienne Lecouvreur, nu supravieţui artistei decât două luni.

Cam în epoca aceea „corsicanii se răsculară pentru prima oară împotriva genovezilor, revoltă care avea să se termine cu anexarea insulei Corsica de către Franţa, doar cu doi ani înainte de naşterea lui Napoleon.

Am vorbit despre bucuria cu care primise poporul francez naşterea Delfinului; bucuria a fost tot atât de mare când s-a anunţat naşterea celui de-al doilea prinţ, care a căpătat titlul de duce d'Anjou. Începând din clipa aceea, ramura domnitoare era asigurată, cu condiţia să nu fie lovită de vreo fatalitate ca, de pildă, cea care-l urmărise pe Ludovic al XIV-lea.

În vremea aceasta, războiul împotriva janseniştilor şi moliniştilor continua; afacerea Bulei Unigenitus, în care convulsionării din Saint-Médard nu fuseseră decât un episod, preocupa spiritele din lipsă de evenimente mai importante. Convulsionării tunau şi fulgerau împotriva acelei Bule şi-şi publicau – aşa cum am mai spus – opiniile în ziarul lor *Noutăţi ecleziastice*. Am mai povestit cum agenţii de poliţie erau zilnic duşi de nas de ziarişti şi tipografi. Plictisiţi să tot aibă de-a face cu nişte agenţi de poliţie ageamii, autorii articolelor s-au gândit să-şi bată joc chiar de locotenentul poliţiei. Aşa că, într-o zi, un necunoscut îi propuse, printr-o scrisoare, domnxdui Hérault, locotenentul poliţiei, un rămăşag destul de ciudat: şi anume că va face să intre la ora cutare, pe la bariera

cutare, în ciuda supravegherii agenţilor, chiar dacă acea supraveghere ar fi dublă, cincizeci de exemplare din ziarul prohibit. Locotenentul poliţiei răspunse în scris că primeşte rămăşagul. Hérault a dat ordin ea toţi cei care intrau pe la bariera şi ta ora indicate în scrisoare – ora trei după-aminză – să fie dezbrăcaţi până la piele. Când orologiul bătu de trei ori, se ivi un bărbat care fu arestat şi condus la poliţie. Scotocit din cap până în p; cioaro, poliţaii şi-au dat seama că omul nu putea ascunde nici măcar un sfert de coală de htitie, darmite cincizeci de exemplare din jurnalul prohibit, aşa că i-au dat drumul, luându-l la cercetat pe altul. Dar omul, pretextând o întâlnire pe care o avea la oră fixă, pretinse că, dacă nu va dovedi că a întârziat dintr-o pricină majoră, va pierde o sumă considerabilă şi insistă atât de mult, încât şeful biroului vameşilor de la barieră îi dădu o hârtie în care arăta că omul s-a prezentat la ora trei fix la barieră, dar că a fost reţinut până la patru din pricina percheziţiei care i s-a făcut. Înarmat cu acel certificat, omul şi-a continuat drumul, urmat de un câine sârmos căruia nimeni nu i-a dat nicio atenţie, şi s-a îndreptat către prefectura poliţiei. Ajuns acolo, a agăţat certificatul de gâtul câinelui şi a rugat un băiat de birou să introducă potaia în cabinetul locotenentului poliţiei. Câinele a fost vârât în cabinet. Magistratul a citit biletul care atârna de gâtul câinelui, a cercetat animalul şi, uitându-se mai atent la burta lui, a observat că pielea câinelui era o piele falsă, care acoperea un animal de trei ori mai puţin rotofei decât era în realitate şi că înti e pielea adevărată şi cea falsă fuseseră ascunse cele cincizeci de fiţuici ale ziarului incriminat. Domnul Hérault mărturisi cinstit că pierduse rămăşagul şi trimise banii pe care pariase la adresa indicată. Dar ca să nu se facă totuşi de râs, aresta trei amărâţi despre care pretinse că ar fi fost tipografii, autorii şi editorii *Noutăţilor ecleziastice*, îi judecă şi-i exila. Totuşi *Noutăţile*

ecleziastice continuait să apară în zilele şi la orele anunţate. În aceeaşi zi în care fuseseră puşi la popreală cei trei jansenişti, a fost arestat şi domnul de Montgéron – care-i dedicase regelui primul volum unde vorbea despre miracolele diaconului Pâris – şi azvârlit în închisoarea Bastiliei.

Începând din acel moment, domnul de Montgéron a fost privit ca un martir. Janseniştii au început să-i vândă poza care-l reprezenta stând în genunchi în faţa diaconului Paris, în vreme ce jandarmii trimişi să-l aresteze năvăleau la el în casă. Fapt e că această ciudată sectă a convulsionărilor, despre care toţi istoricii spun că ar fi fost stârpită până în 1756, mai există şi în zilele noastre. 1 Autorul cărţii de faţă a cunoscut o familie de conx ulsionari unde crizele s-au perpetuat şi unde a avut prilejul să vadă administrându-se „marile şi micile ajutoare”, adică loxâturile. de baston şi de bici unei bătrâne de şaptezeci de ani care avea cu regularitate crize, din trei în trei luni, dar, după primele lovituri date penitentei, autorul a luat-o la goană, speriat de violenţa cu care bătăuşii o loveau şi îngrozit de voluptatea eu care penitenta se lăsa pregătită pentru lumea de apoi.

În vremea aceasta, un alt rege – urmând exemplul lui Carol Quintul, al Cristinci (fosta regină a Suediei) şi al lui Filip al V-lea – se săturase de tronul pe care avea să-l regrete mai târziu. Regele era Victor-Amedeu al II-lea, care părăsi oraşul Torino şi se mută la Chambéry, unde conta să trăiască precum un simplu particular, sub numele de contele de Tende, lăsând coroana fiului său Carol-Emmanuel. Retragerea lui fusese determinată nu atât de diversele xâcisitudini ale vieţii sale furtunoase, cât de dragostea pentru frumoasa contesă de Saint-Sébastien. Mai mult decât atât, abia ajuns la Chambéry, făcu pentru ea. În mod public, ceea ce Ludovic al XIV-lea făcuse în taină pentru

1 E vorba de epoca în care a scris Dumas această carte (n.t.)

Doamna de Maintenon: o luă de nex astă. În toiul tulburărilor care-i răpiseră un ducat şi-i dăruiseră un regat, viaţa lui Victor-Amedeu fusese împărţită între două iubiri: cea a doamnei de Verrue, despre care cred că am mai vorbit şi care adusese în Franţa antidotul otrăvii pe care i-l dăduse lui Ludovic al XV-lea, şi cea a contesei de Saint-Sébastien. care avea să-l însoţească atât în prosperitatea retragerii, cât şi în închisoare.

Pentru că tot am rostit numele doamnei de Verrue, care avea să moară peste câţiva ani, să mai spunem câteva cuvinte despre curioasa ei viaţă – una dintre cele mai aşezate din epoca respectivă – care a sfârşit fiind numită „doamna voluptăţii" când de fapt ar fi trebuit să i se spună „doamna virtuţii". Doamna de Verrue era fica ducelui de Ltiynes şi a celei de-a doua soţii ale sale, care s-a nimerit să fie în acelaşi timp şi mătuşa bărbatului ei, faimoasa ducesă de Chevreuse, căreia i-am consacrat atâtea pagini în cartea noastră/Ludovic *al XIV-lea şi secolul* său. Din această a doua căsătorie, ducele de Luynes a avut o mulţime de copii şi, cum nu era bogat, a scăpat de fiicele sale cum a putut.

Jeanne d'Albert de Luynes, cea de care ne ocupăm, născută la 18 septembrie 1670, se măritase cu domnul de Verrue, a cărui mamă. văduvă şi foarte bine văzută, era doamna de onoare a ducesei de Sax oia. Deci domnul de Verrue a trebuit să-şi ducă foarte tânăra soţiela Curtea din Piemont. Era tânăr, frumos, bine făcut, bogat şi pe deasupra şi un om cinstit şi de treabă. Toate aceste calităţi o impresionară pe soţia sa. inspirându-i o dragoste profundă şi statornică faţă de el.

Primii ani ai căsniciei au fost plini de o fericire pe care nu le-a tulburàt-o nimeni. Dar iată că ducele de Savoia o văzu într-o zi pe doamna de Verrue la mama lui şi

se îndrăgosti nebuneşte de ea. Un prinţ nu-şi ascunde prea multă vreme dragostea, mai ales în faţa celei pe care o iubeşte. Doamna de Verrue observă avansurile ducelui de Savoia şi-i anunţă pe soacră-sa şi pe bărbatul ci, care se grăbiră să-i laude înţelepciunea, fără să ţină seama de faptul în sine. Văzând această îngăduinţă, ducele de Savoia îşi spori atenţiile, porunci să se organizeze serbări, împotriva obiceiului şi înclinărilor sale, şi o alese pe doamna de Verrue regina acelor serbări. Aceasta nu avu nevoie de prea mult timp ca să-şi dea seama de intenţia cu care fuseseră date serbările. Inventând diverse pretexte, lipsi de dotră ori la rând. După cum lesne vă puteţi da seama, absenţa ei a fost imediat remarcată şi, departe de a fi mulţumiţi de acest sacrificiu, şi bărbatul şi soacra ei socotiră că făptuise o adevărată crimă. Atunci ea îi mărturisi soţului că domnul duce era îndrăgostit de ea, că toate atenţiile şi mai ales cuvintele lui nu-i mai lăsaseră nicio urmă de îndoială în această privinţă. Dar domnul de Verrue îi răspunse că – chiar dacă ducele ar fi fost îndrăgostit de ea – purtarea ei nu trebuia să-i pună în primejdie onoarea lui, şi mai ales averea.

Văzând că nimic nu se opunea în calea dragostei sale, ducele deveni şi mai îndrăzneţ şi-şi mărturisi deschis iubirea tinerei doamne. Aceasta apelă din nou la soţul şi la soacra sa rugândtl-i s-o ducă undeva la ţară sau cel puţin să-i îngăduie să se retragă de la Curte. Dar auzind această rugăminte, şi soacra şi soţul izbucniră strigându-i că vrea să-i ruineze. Nu-i mai rămânea decât un singur mijloc de a fugi de acolo: se prefăcu bolnavă şi ceru să fie dusă la apele din Bourbon, unde îl chemă şi pe tatăl ei, rugâni du-l să ajungă odată cu ea, înştiinţându-l că are să-i încredinţeze un secret de o mare importanţă. În faţa recomandării doctorului, şi soacra şi soţul se înclinară, îngăduind bolnavei să părăsească ducatul de Savoia, dar însoţită de unchiul ei, abatele de la Scaglia. Nimic nu

părea mai potrivit docil un asemenea tutore, abatele de la Scaglia axând aproape şaptezeci de ani şi trecând drept un sfânt. Dar doamna de Verrue era atât de frumoasă, încât putea scoate din minţi şi un sfânt. Urâciosul bătrân – cum spune Saint-Simon – se îndrăgosti, atât de tare de nepoata lui, încât când aceasta se întâlni cu tatăl ei şi-i vorbi, despre pericolul care o pândea când avea să se întoarcă în Piemont, abatele de la Scaglia făgădui să vegheze asupra ei, dând peste cap orice încercare a ducelui de a-i terfeli onoarea. Făgăduiala abatelui îi linişti şi pe domnul de Luynes şi pe doamna de Verrue. Domnul de Luynes se întoarse la Paris şi, după trei luni de absenţă, doarpna de Veirue se întoarse în Piemont. Dar, în timpul călătoriei, abatele ti mărturisi nepoatei că angajamentul pe care şi-l luase de a o păstra lângă el se datora dragostei pe care o nutrea faţă de ea, aşa că, respingând aproape îngrozită acea iubire» doamna de Verrue văzu că în loc să aibă în unchiul ei un apărător, îşi făcuse din el un duşman neîmpăcat.

Ajungând la Torino, ea îl găsi pe ducele de Sax oia mai îndrăgostit ca niciodată şi pe bărbatul şi pe soacra ei mai îngăduitori ca niciodată. Atunci biata femeie, împinsă de soacra-sa, părăsită de bărbat şi persecutată de unchi, nu mai avu ce face şi se aruncă în braţele prinţului. Povestea a iscat scandal, soţul, soacra şi unchiul s-au arătat deznădăjduit! s-au lamentat în gura mare, dar era prea târziu, mai ales că prinţul le porunci să tacă. Era nebun după doamna de Verrue, aşa că ea dobândi în curând asupra domnului de Savoia o putere la fel de mare ca şi cea pe care doamna de Maintenon o avusese asupra lui Ludovic al XIV-lea. Domnul de Sax oia ţinea sfat fu miniştrii în odaia ei, copleşind-o cu favoruri, ghicindu-i rugăminţile, prevenindu-i dorinţele, dăruindu-i bani, pietre scumpe, mobile de preţ şi case, în schimb era gelos ca un tigru şi o ţinea tot timpul închisă, cum de altfel stătea şi el.

În vreme ce era astfel sechestrată, doamna de Verrue se îmbolnăvi brusc: fusese otrăvită. Din fericire, domnul de Savoia avea un antidot împotriva otrăvurilor; i-l dădu, antidotul se dovedi bun şi doamna de Verrue se vindecă. Dar după câtăva vreme se îmbolnăvi de vărsat. Ducele nu îngădui nimănui s-o îngrijească în afară de el, veghind-o zi şi noapte până ce se făcu bine. Dar dovada dragostei pe care doamna de Verrue ar fi dorit-o înaintea tuturor acestor lucruri ar fi fost un pic de libertate. Însă ilustrul ei iubit devenea cu fiece zi tot mai gelos şi, deşi femeia nu-i dădea motive de gelozie, o fereca şi mai zdravăn. Această viaţă sfârşi prin a-i deveni insuportabilă.

Doamna de Verrue avea un frate pe care-l iubea foarte mult, cavalerul de Luynes. Îi scrise să vină s-o vadă la Torino, dându-i întâlnire în epoca în care regele trebuia să facă o călătorie la Chambéry. Cavalerul a fost tot atât de punctual în sosirea lui la Torino cum fusese şi tatăl ci la apele de la Bourbon. Aşa cum îi mărturisise şi tatălui ei totul, îi spuse totul şi fratelui ei. Tot discutând, s-au înţeles între ei să fugă şi să încerce să ajungă în Franţa. Doamna de Verrue începu prin a-şi scoale din ducat banii şi bijuteriile; apoi realiză nişte sume considerabile din vânzarea diverselor bunuri care-i aparţineau, sume care au fost şi ele trimise în Franţa. În sfârşit, într-o noapte frumoasă, plecă ea însăşi din Torino, călare pe cal, şi călăuzită de fratele ei se îmbarca pe vaporul care mergea spre Marsilia, unde ajunse fără niciun impediment. Ducele era să turbeze când a aflat de fuga ei, dar puterea lui nu depăşea graniţele ducatului. Şi în vreme ce domnul de Savoia tuna şi fulgera împotriva fugarei, aceasta ajunse la Paris şi se închise într-o mănăstire. Dar cum lesne vă puteţi da seama, doamna de Verrue nu părăsise o temniţă impusă pentru una de bunăvoie. Ieşi deci din mănăstire, îşi cumpără o casă frumoasă şi începu a da nişte mese somptuoase. Şi cum era o femeie încântătoare, plină de

spirit, strălucind încă de frumuseţe şi de tinereţe, îşi alcătui în curând un fel de Curte în mijlocul căreia trona în cu totul alt fel decât în Piemont.

Ajutorul pe care i-l dădu regelui, oferindu-i un antidot împotriva otrăvii, asemănător cu cel care o salvase pe ea. îi aduse o situaţie solidă în societate. Suta de mii de franci pe care o cheltuia anual pe tablouri, pe diverse curiozităţi, pe gratificaţiile oferite artiştilor săraci sau scriitorilor strâmtoraţi îi atrase laudele lui Lafaye şi ale lut Voltaire. Această viaţă încântătoare a durat până în 173G, an în care doamna de Verrue a murit, lăsând prietenilor legate în valoare de o jumătate de milion şi scriindu-şi singură epitaful pe care şi-l dorea pe mormânt; epitaful are dublul merit de a fi scurt şi adevărat. Iată-l:

„Aici *zace*, într-o *adânc fi pace*.
Aşa-numita doamnă a voluptăţii.
Care, *pentru o siguranţă cât mai mare*.
Şi-a făcut raiul pe pământ”.

A lăsat un fiu şi o fiică, amândoi recunoscuţi de ducele de Saxmia. Băiatul a murit tânăr şi fără urmaşi. Fata s-a măritat cu prinţul de Carignan, ai cărui urmaşi domnesc astăzi (adică pe vremea lui Dumas – n.n.) în Sardinia.

În legătură cu doamna contesă de Saint-Sébastien am spus că dragostea ei avea să-l însoţească pe regele Victor-Amedeu în retragerea sa, iar de acolo, în închisoare. Domnind încă la 1 septembrie 1730, Victor-Amedeu era prizonier în 8 octombrie 1731, adică la un an după ce a părăsit tronul şi a abdicat de bunăvoie în favoarea fiului său Carol-Emanuel. La fel ca şi Carol Quintul, la fel ca şi regina Cristina, regele Victor-Amedeu nici n-a părăsit bine ţara, că a şi început să regrete tronul cândva dispreţuit, încercând să-l smulgă din mina celui căruia i-l dăduse de bunăvoie; dar un tron nu se dă cu una, cu două nici chiar unui tată. Aşa că într-o noapte – era în noaptea de 28 spre

29 septembrie – Victor-Amedeu a fost arestat la castelul din Moncalier, din ordinul fiului său, şi dus la castelul din Rivoli. Soţia sa, contesa de Saint-Sébastien, a fost alungată dincolo de graniţele Piemontului.

În vreme ce în Sardinia un fiu îşi aresta tatăl, în Prusia un tată îşi aresta fiul. Pe 13 septembrie 1730, Frederic-Wilhelm al II-lea, fiul electorului de Brandenburg caçe ridicase Prusia la rangul de regat, iar el fusese recunoscut r «? ge la 18 ianuarie 1701 – deci Frederic-Wilhelm al II-lea dădu ordin să-i fie arestat fiul, care, de comun acord eu contele Katt, a vrut să fugă din statele tatălui său împotriva voinţei acestuia. Aşa că prinţul şi complicele lui au fost arestaţi. Treaba aceasta s-a întâmplat cam în epoca în care domnul duce d'Orléans, sătul de lupta zadarnică pe care o ducea împotriva domnului de Fleury, hotărî să se retragă din afacerile statului pentru a se dedica în întregime evlaviei. Aşa că îşi dădu demisia din funcţia de colonel general al infanteriei; regele i-o acceptă şi desfiinţa şi funcţia. Această funcţie, abia suprimată în 1639, după moartea ducelui d'Épernon, fusese reînfiinţată. În 1721 pentru ducele d'Orléans, pe atunci duce de Castries.

Cât despre Ludovic al XV-lea, în timpul tuturor evenimentelor despre care am vorbit, cea mai mare plăcere a lui – după vânătoare, ceremonial, slujbele religioase şi etichetă – era să sădească lăptuci într-un colţ de grădină pe care i-l dăduse domnul de Fleury şi să le privească răsărind. În legătură cu domnul de Fleury, am uitat să spunem, la timpul potrivit, că ajunsese cardinal. Aceasta se întâmplase în septembrie 1726.

Capitolul V7

Situaţia la Curte – Ludovic al XV-lea şi regina – Domnişoarele de Charolais, de Clermont, de Sens – Contesa de Toulouse – Vânătorile de la Rambouillet şi de la Satory – Domnul de Melun – La Peyronie şi domnişoara de

Charolais – Conduita lui Fleury – Se conspiră împotriva reginei, *r*-Toastul lui Ludovic al XV-lea – Neliniştea lui Fleury – Domnul de Richelieu – Brevetul de pensie şi intriga domnului de Fleury – Valeţii de cameră ai regelui – Doamna de Mailly – Familia de Nesle – Regele îndrăgostit – Timiditatea sa – Greşeala reginei – Doamna de Mailly victorioasă – Portretul ci – Conciliu! şi Parlamentul – Domnul Hérault, locotenentul Poliţiei.

Într-adevăr, nimic nu era mai nevinovat decât Curtea lui Ludovic al XV-lea în epoca în care am ajuns, adică la 1 ianuarie 1732. Această castitate a tânărului Ludovic se datora regentului. Desfrânat, necredincios, batjocoritor, regentul îl ferise pe copilul regal pe care Domnul îl încredinţase griji ei sale de orice contact cu orgiile al căror cap era. Aşa că Ludovic al XV-lea ieşise din mâinile acelui Sardanapal modern cu veşmântul tot atât de alb ca al lui Eliacin. Ce viaţă fericită ar fi avut sărmana prinţesă pe care s-au dus s-o caute într-o veche comanderie din Germania ca s-o facă regina Franţei dacă, odată soţie, ar fi ştiut să fie şi iubita regalului ei bărbat! în ochii lui Ludovic al XV-lea, Maria Leczinska era cea mai frumoasă

29?

dintre toate femeile şi fecunditatea reginei dovedea că regele nu se mulţumea numai cu laudele. După zece luni de căsătorie, regina aduse pe lume două gemene, pe urmă un fiu, acel Delfin a cărui naştere prilejuise atâtea serbări, apoi ducele d'Anjou, care venise să consolideze sceptrul în mâna ramurii vârstnice şi încă o prinţesă. Cinci copii în cinci ani! Şi tatăl acestei numeroase familii avea abia douăzeci şi unu de ani! Şi totuşi în jurul regelui voiau distracţiile. Am vorbit despre iubirile tuturor marilor doamne ale epocii. Toate aceste iubiri se întreţeseau ca un fel de reţea în care orice inimă era prinsă, în afară de inima regelui. Maria Leczinska era singura lui dragoste, vânătoarea – singura lui distracţie. Nimic nu era mai

minunat decât acele vânători din tinereţea lui Ludovic al XV-lea, cu toate uşuraticele care se ţineau după el. Frumoasa contesă de Toulouse, domnişoara de Charolais, domnişoara de Clermont, domnişoara de Sens, toate eroinele pictorilor lui Vanloo, imortalizate de el pe pânză în chip de zeiţe. Toate acele zeiţe ale vânătorii, sigur că mai puţin caste decât Diana, dar îndrăgostite ca şi Calypso, colindau pădurile din Rambouillet şi din Vincennes, din Boulogne, Versailles şi Satory, nu în caleaşca precum doamnele Henriette, de Montespan şi de La Vallière, ci în goana cailor, cu părul pudrat, legat cu şiraguri de perle şi rubine, cu pălărioare în trei colţuri puse cochet pe-o parte; toate acele amazoane aveau rochii cu corsajul strâmt şi cu fuste ce le atârnau până la pământ, fără să le ascundă însă piciorul mic împodobit cu pinteni de aur cu care îmboldeau calul. Sigur că nu toate vânătorile acelea erau lipsite de primejdii. Cerbii şi mistreţii îşi lăsau destul de greu pielea în mina maeştrilor de vânătoare care-i urmăreau cu nişte ţepuşe lungi. La una din acele vânători, domnul de Melun a fost ucis; era iubitul domnişoarei de Clermont. Dar tânăra prinţesă era atât de indolentă, încât doamna ducesă întreba a doua zi:

— Credeţi că domnişoara de Clermont a observat că iubitul ei a fost ucis?

Apoi, la întoarcere, urmau supeuri nespus de vesele, cum ştiu să le facă doar spiritele şi stomacurile celor de douăzeci. şi cinci de ani; apoi nopţile petrecute la mesele de joc, nopţi mult mai agitate şi mai încinse decât zilele, unde aurul se rostogolea pe mese în cascade strălucitoare. Ca şi strămoşul său Henric al IV-lea, regele juca şi el. Numai că Henric al IV-lea câştigă întotdeauna, în timp ce Ludovic mai şi pierdea. Atunci trebuia să recurgă la domnul de Fleury. Demnul de Fleury bombănea şi plătea. Căci se gândea că e mai important pentru ambiţia sa ca regele să-şi petreacă zilele la vânătoare şi nopţile la masa

de joc, oricâte mii de livre l-ar costa, decât să se amestece în afacerile de stat.

La toate aceste reuniuni domnea o mare libertate de acţiune şi de cuvânt. De altfel asta era moda în epoca aceea şi doamna ducesă şi Prinţesa Palatină ne-au învăţat să spunem lucrurilor pe nume. Timp de aproape un secol, limba franceză n-a avut – sub acest aspect – nimic de învăţat de la limba latină. Vreţi un exemplu al acestei libertăţi de limbaj? Se oferă privirii şi prin urmare şi penei noastre de scris. Iată-l: într-o seară, după una din acele vânători în care toţi străbătuseră pădurea ziua întreagă, una dintre doamne, care era însărcinată, simţi primele dureri ale naşterii; cei din jur se speriară. Treaba asta se întâmpla la Muette, de unde era cu neputinţă să duci femeia la Paris. Cel mai mâhnit dintre toţi era regele.

— Oh, Doamne, strigă el, dacă treaba e aşa de grabnică după cum se spune, cine-i va da femeii o mână de ajutor?

— Eu, sire, răspunse primul său chirurg, La Peyronie, care se afla acolo. Odinioară am fost şi mamoş.

— Da, zise domnişoara de Charolais. dur treaba asta cere îndemânare şi practică şi poate că dumneata, între timp, le-ai uitat…

— N-ai nicio teamă, domnişoară, îi răspunse chirurgul, jignit că i se pune la îndoială priceperea, nu uiţi să-l scoţi, după cum nu uiţi să-l şi vârî acolo unde trebuie!

Domnişoara de Charolais, căreia i se vâra şi se scotea câte un prunc mai în fiecare an, se socoti jignită şi se ridică furioasă. La Peyronie o urmări destul de neliniştit cu privirea, când – închizând uşa în urma prinţesei – auzi hohotul de râs al regelui, care-l linişti. Dacă regele apucase să râdă, mânia domnişoarei de Charolais nu mai avea nicio putere.

Domnul de Fleury nu lua parte la acele partide de vânătoare; invoca drept scuză bătrâneţea şi Ludovic al XV-

lea era în cuhnea fericirii că scapă astfel de dubla supraveghere a preceptorului şi a ministrului său. Dar domnul de Fleury ştia tot ce se petrecea în toată acea intimitate; fiecare se grăbea să facă pe spionul ca să obţină un surâs din partea bătrânului mentor şi mai ales din partea doamnei de Toulouse, căreia domnul de Fleury nu era în stare să-i refuze nimic. De altfel, într-unul din micile consilii de la Rambouillet s-a pus la cale şi soarta ducelui de Penthièvre. Încă un copil, fiul ducelui de Toulouse, moştenea funcţia de mare amiral şi alte slujbe ale tatălui său. În acele mici consilii a fost asigurată şi averea marchizului d'Antin, fiul contesei din prima căsătorie. Tot acolo a fost pregătită dizgraţierea domnului de Chauvelin. ministru de justiţie şi ministru ai afacerilor externe. În sfârşit, tot acolo s-a observat şi s-a încurajat acea tendinţă către distracţii pe care refuzurile repetate ale reginei o făcuseră să se işte în inima regelui.

Cea care urmărise aceste progrese cu cea mai mare nerăbdare fusese domnişoara de Charouis. De vreo doi. trei ani, ochii ei nu-l mai părăseau pe tânărul rege, căruia îi fuseseră atvibyite ca iubite, dar fără nicio certitudine, contesa de Toulouse, domnişoara de Clermonţ, doamna de Nesle, doamna de Rohan, ba chiar şi doamna ducesă de Bourbon. Dar regele era de o t imiditate-exagerat a, pe care întreprinzătoarea domnişoară de Charolais se hotărî s-o înfrângă. Numai că această domnişoară era o amantă prea uşuratică pentru să-l putea ţine multă vreme lângă ea pe Ludovic al XV-lea. Aşa că toată lumea băgă repede de seamă că chiar dacă-l făcuse pe rege să se abată de la dragostea conjugală, treaba asta durase din cale-afară de puţin. Maria Leczinska avea o putere deplină asupra inimii bărbatului ei şi o autoritate absolută asupra o tot ceea ce nu-l privea pe domnul de Fleury. În faţa domnului de Fleury orice influenţă se prăbuşea, chiar şi influenţa regală. Avarul ministru era de neclintit mai ales în privinţa

banilor. Bună şi mărinimoasă, regina cheltuia puţinii bani pe care-i avea făcând opere caritabile. Odată, la Compiègne, a dat tot ceea ce avea – bani şi bijuterii – spre folosul elevilor şcolii de artilerie; când s-a întors la Paris, a fost obligată să împrumute câţiva bani ca să se poată aşeza la o masă de joc, aşa cum cerea eticheta. Doamna de Luynes, martora acelei jene financiare, a încercat în zadar s-o determine pe Maria Leczinska să-i ceară lui Fleury un supliment de bani. Regina a refuzat cu încăpăţânare, spunând că era sigură că nu va obţine de la ministru decât un refuz umilitor. Atunci doamna de Luynes hotărî să încerce singură acest lucru; aşa că se duse din proprie iniţiativă la cardinal şi-i expuse situaţia reginei. Cardinalul se mulţumi să-i răspundă că va aranja lucrurile împreună cu controlorul general Orri. Într-adevăr. În prima şedinţă pe care o avu, cardinalul discută cu controlorul de stat al finanţelor reginei şi-i porunci să-i trimită acesteia o sută de ludovici. Prevenit de doamna de Luynes, 211

controlorul general strigă susşi tare, indignat de micimea sumei, arătându-i respectuos ministrului că o sută de ludovici îi dădea el fiului său când era strâmtorat, sau dădea regina de pomană săracilor.

— Ei „bine, mai adaugă cincizeci de ludovici, spusese domnul de Fleury.

Orri continuă să insiste, spunând că o sută cincizeci de ludovici nu erau de-ajuns şi că el nu va îndrăzni niciodată să-i ofere reginei o astfel de sumă. Ca să scape de el. Fleury mai adăugă douăzeci şi cinci de ludovici; în sfârşit. din douăzeci şi cinci în douăzeci şi cinci de ludovici, controlorul general îl determină pe domnul de Fleury să-i dea reginei douăsprezece mii de franci. Această sumă odată smulsă, Orri dădu fuga la regină, îi arătă hârtia şi o întrebă dacă îi erau de-ajuns. Maria răspunse că era foarte mulţumită şi totul s-ar fi încheiat aici dacă ministrul n-ar fi lungit trei luni de zile expedierea celor douăsprezece mii

de franci, aşa că regina nu-şi putu plăti datoriile şi nu se mai aşeză la masa de joc decât după ce i se expedxe venitul ei personal.

Din păcate, regina, care avea un puternic susţinător în soţul ei, îl pierdu numai din vina ei şi în mod gratuit. Fie că era obosită de naşterile repetate, fie că se săturase de bărbatul ei. Maria Leczinska îi arătă o răceală ce-l jigni pe Ludovic al XV-lea şi-l îndepărtă de soţia lui care ar fi putut să facă din el. dacă ar fi vrut, ceea ce făcuse regina Spaniei din Filip al V-lea. Deocamdată încă nu transpirase nimic despre iubirile tainice ale lui Ludovic al XV-lea când, în 24 ianuarie 1732, la unul din micile sale banchete, bând mai mult ca de obicei, regele ridică paharul şi, după un mic toast, închină în cinstea „iubitei necunoscute”, bău şi sparse cupa, invitindu-i pe musafiri să-i imite gestu! şi să ghicească numele necunoscutei. Fiecare rosti câte un nume care-i veni în minte. Erau douăzeci şi trei de musafiri, plus regele, deci în total douăzeci şi patru de persoane. Şapte se pronunţară pentru doamna ducesă, şapte pentru doamna de Beaujolais şi nouă pentru doamna de Lauraguais, nepoata lui Lassay şi nora ducelui de Villars-Brancas care se afla la Curte doar de o lună. Începând din ziua aceea, orice îndoială dispăru; toată lumea află că regele avea o iubită, numai că nimeni nu ştia pe cine anume. Acest lucru tulbură curtenii şi mai ales pe ministru. O iubită putea să însemne o stăpână: şi fiecare ar fi vrut ca, prin ea, să intre în graţiile regelui.

Ducele de Richelieu, care se întorsese de la Viena mai binevăzut ca niciodată şi care-şi reluă locul de seamă pe care-l ocupase la Curte, o destină regelui pe nevasta preşedintelui Portail; acesta era o femeie frumoasă, de douăzeci şi trei sau douăzeci şi patru de ani, maliţioasă, cochetă, dar din cale-afară de uşuratică. Valeţii de cameră au povestit amănuntele primei întâlniri. Regele petrecu, într-adevăr, o noapte cu doamna Portail, dar când se

lumină de ziuă, speriat de firea impetuoasă a iubitei sale, o şterse cât putu de repede; şi nedorind s-o mai vadă, deşi îi dăduse întâlnire pentru noaptea următoare, îl rugă pe unul dintre amicii săi, un anume Lugeac, să se ducă în locul lui. Lugeac nu aşteptă să i se spună de două ori; îl înlocui pe rege, iar înainte de a se lumina de ziuă, pentru ca doamna să nu observe înşelăciunea, se retrase foarte mulţumit de plăcuta misiune în care regele îi poruncise să-l reprezinte. A doua zi, doamna Portail primi un brevet de pensie de două mii de scuzi, brevet semnat de primul-ministru. Primind acel brevet, nevasta preşedintelui înţelese că cu mai avea ce aştepta de la rege şi, cum era din cale-afară de uşuratică, hotărî să profite de favoarea care i se făcuse, aşa că începu să aibă legături cu mai toţi marii seniori ai vremii.

Doamnă locuia în Piaţa Regala care era. după cum se ştie, cartierul lumii bune. Mai în fiece casă exista câte un senior tânăr, frumos, elegant, care frecventa Curtea. Fie dintr-un rămăşag, fie că aşa a vrut ea, doamna Portail şi-a început peregrinările din dreapta Pieţei şi, după ce a făcut înconjurul şi a ajuns în stânga, şi-a isprăvit aventurile fără să ocolească vreo casă. Cum doamna Portail era produsul. domnului de Richelieu, lumea a început să se cam sperie de influenţele reunite ale unui favorit şi ale unei favorite. Pentru a stăvili asaltul frumoasei neveste a preşedintelui Portail, fiecare dintre bărbaţii vizaţi se grabe să facă publică legătura pe care o avusese cu ea. Toate acele legături date în vileag iscară un atât de mare scandal, încât domnul de Maurepas, duşmanul domnului de Richelieu şi care detesta toate femeile pe care le cred ea ataşate ducelui, îl determină pe rege să dea un ordin de închidere a doamnei Portail; numai că regele indică o mănăstire şi nu o închisoare, aşa cum ar fi vrut domnul de Maurepas. Ordinul fu executat chiar de domnul de Maurepas. Dar primul-ministru avea gata pregătită o a

doua propunere în ceea ce privea viitoarea iubită a regelui. După un consiliu între preceptor, doamna ducesă şi cei trei valeţi de cameră, Bontemps, Lebe] şi Bachelier, toţi votară în unanimitate pentru doamna de Mailly.

Şi acum câteva cuvinte despre familia de Nesle, al cărei sânge curgea şi în vinele doamnei de Mailly. Era o familie veche şi nobilă, cunoscută în Europa încă din secolul al VI-lea prin persoana lui Anselme de Mailly, tutorele contelui de Flandra, guvernatorul statelor sale, ucis în asediul dia Lilie. Blazonul său fusese unul dintre cele mai de seamă pe vremea rruciaţilor, şi numeroasele ramuri ale familiei, care deţineau primul loc în ţară, îl purtau mândre şi trufaşe pe armele lor: trei ciocane de lemn cu câte două capete fiecare, împreună cu deviza: „*Ruşineazu-se ci*ne-o crea, nu noi”. Marchizul” Ludovic al III-lea de Nesle, fiul mai mare al familiei, se însurase în 1709 cu domnişoara de Laporte-Mazarin a curci galanterie devenise proverbială. Maria Leczinska îi cunoştea toate aventurile, fiindcă era doamna ei de onoare, dar nu-i făcuse niciodată niciun reproş; doar atunci când ştia că doamna de Nesle urma să aibă vreo întâlnire, o ţinea lângă ea, punând-o să-i citească *Imitaţia lui Cristos* sau Sfânta *Scriptură*. Asta era un fel de ispăşire a păcatului, pe care ardea de dorinţa. Se a-l săvârşi. Doamna e aceeaşi despre care se spunea, cu trei sau patru ani mâi înainte de epoca în care ne aflăm, că ar fi fost, în trecere, amanta regelui. A murit în 1729, lăsând cinci fete care, toate, au atras atenţia regelui.

Prima, Louise-Julie, s-a măritat cu vărul ci Louis-Alexandre de Mgilly. Despre ea va fi vorbă acum. Cea de-a doua, Fau] inefélicité, s-a măritat cu Félix de Vintimille; cea de-a treia, Diane-Adelmde, s-a Căsătorit cu Douisde Brancas, duce de Lauraguais; a patra, Hoitense-Félicité, s-a măritat cu marchizul de Elavaçcuyt; în sfârşit, a cincea, s-a măritat cu marchizul de La ToUXrie He. Aceasta a

devenit faimoasa doamnă de Châteauroux.

Deci primul-ministru a socotit de cuviinţă să i-o dea regelui, ca iubită, pe fiica cea mare a doamnei de Nesle. Dar am mai spus că Ludovic al. XV? le-a, încă foarte pudic, încă foarte evlavioş, încă foarte Supus prejudecăţilor căsătoriei, nu era omul în stare să-şi ajute preceptorul într-o astfel de treabă. Doamna de Mäuly a fost lăsată de tiţai multe ori singură cu regele; dar cum acesta vorbea <sear cu ochii, ddi din valeţăi săi de cameră au primit poruhea să urnească lucrurile. Bachelier, cel care. a jucat un rol important în perioada* în care istoria se confundă cu o crpijcă amoroasă, era fiul unui potcovar care-şi pgfäriee lindftilşi fierăria tatălui său pentru a-l urma pe domnûî de la Rochefoucauld; acesta l-a făcut mai întâi valet de cameră, apei valetul garderobei sale. Mai târziu, a fost înnobilat de către rege şi a murit lăsând un fiu cave. cumpărând slujba lui Dlouin, a devenit unul dintre cei patru valeţi de cameră ai lui Ludovic al XV-lea şi a sfârşit, la rândul lui, ca guvernator al Luvrului, după ce şi-a măritat fata cu marchizul de Colbert.

Lebel, al cărui fiu a fost mai târziu ataşat serviciului particular al regelui, era nepotul unui portar de rând. un oarecare Dominique; tatăl lui fusese portarul castelului din Versailles, iar el ajunsese unul dintre cei patru valeţi de cameră ai regelui.

Cât despre doamna de Mailly, persoana care primise sarcina să se ocupe de această afacere a fost doamna de Tencin, vechea noastră cunoştinţă; doamna de Tencin care – în ciuda legăturilor cu fratele ci vitreg, în ciuda zgomotoaselor aventuri galante – păstrase relaţiile cu domnul de Fleury, îndeplinind aceleaşi oficii pe care le îndeplinise odinioară şi pe lângă fostul cardinal Dubois, adică făcând poliţie. În timp ce doamna de Tencin o pregătea pe doamna de Mailly, cei doi valeţi de cameră îl pregăteau pe rege; acesta o găsise pe doamna de Mailly

încântătoare; dar făcea ce făcea şi tot la regină se întorcea, Aşa că în urma discuţiei pe care o avu cu cei doi valeţi ai săi, îl trimisese pe Bachelier s-o anunţe pe soţia sa regina că va petrece noaptea în apartamentul ei. Regina îi răspunse că se simţea foarte onorată, dar că nu-l putea primi. Asta doreau şi cei doi valeţi. Dar Ludovic al XV-lea nu se dădu bătut. îl trimise a doua oară la regină, apoi a treia oară, dax1 de fiecare dată valetul se întoarse cu acelaşi răspuns. Atunci Ludovic al XV-lea, supărat, se jură că nu va mai pune piciorul în odaia soţiei sale şi că nu-i va mai cere niciodată să-şi facă datoria. Această expresie redă felul cum răspundea Maria Leczinska avansurilor amoroase ale soţului ei. Chiar în acel moment intră domnul de Richelieu; fusese trimis de către prietenii doamnei de Mailly şi, mai mult ca sigur, că fusese înştiinţat prin vreun mesaj secret, de către unul dintre cei doi valeţi de cameră, despre oportunitatea sosirii sale. îl întrebă pe rege ce face regina. Ludovic – care clocotea încă de furie – îi istorisi ducelui ce se întâmplase. Atunci ducele îl întrebă pe rege dacă socotea că putea trăi cu un asemenea gol în inimă şi clacă nu credea că făcuse – pentru a-i rămâne credincios soţiei sale – tot ceea ce omeneşte putea face. Regele oftă; ducele rosti numele doamnei de Mailly. Acel nume trezi o amintire plăcută în mintea şi în inima regelui. Ludovic al XV-lea mărturisi că este o femeie încântătoare şi că ar fi o iubită plină de farmec. Regele hotărî s-o vadă; dar din pricina marii sale timidităţi, întrevederea dădu greş şi cele câteva cuvinte schimbate, care abia dacă aduceau a curtenie, fură singurul rezultat al acelei întâlniri. Doamna de Mailly ieşi furioasă; se credea ţinta sau victima vreunei capcane: 1 se părea cu neputinţă ca un bărbat tânăr, frumos, căreia i se oferise şi care, prin urmare, n-avea decât să întindă mâna şi s-o ia, să fie în aşa hal de timid; atâta timiditate aducea a dispreţ. La rândul lui. regele era ruşinat şi nemulţumit de el însuşi, în fond, fusese vorba de

o falsă ruşine care-l făcuse să se reţină, aşa că-şi făgădui, dacă se va mai ivi o ocazie asemănătoare, să nu mai vecadă într-o asemenea greşeală. Făgăduiala pe care şi-o făcu regele îi fu raportată doamnei de Mailly, care hotărî să-şi încerce norocul şi a doua oară. Numai că de data asta domnul de Fleury, care cunoştea perfect de bine caracterul elevului său, avu grijă s-o pregătească pe doamnă atât prin sfaturi, cât. şi prin încurajări. Hotărâtă să rişte totul, doamna de Mailly ieşi de la domnul de Fleury pentru a intra la rege. Dar, la vederea frumoasei ispite, aceeaşi veche timiditate puse din nou stăpânire pe rege. Din fericire, şi doamna de Mai Jy se jura la fel ca şi regele, că nu x a ieşi din odaia aceea fără să-şi fi atins scopul, hotărându-se să ia ca iniţiativa cin moment ce regele era atic de sperios. Şi doamna de Mailly se ţinu de cuvânt. Atacat, Ludovic at XV-lea, abia se apără sau mai bine zis trecu repede de la apărare la atac. Victoria a fost lesne de obţinut, iar doamna de Măilly nu cerca decât să fie învinsă. După un ceas de înfr îngeri succesive, ieşi cu hainele mototolite şi ciufulită şi intra la dofimul de Flcury, unde îi găsi pe domnul de Richelieu şi pe doamna de Tèncin; nu rosti decât următoarele cuvinte, care nu mai au nevoie de comentarii:

— Uitaţi-x7 ă în ce hal m-a adus desfrânatul acela!

Câţiva, printre care şi domnul de Richelieu, pretind că n-a lipsit mult ea doamna de Mailly să nu iasă şi a doua oară din odaia regelui aşa cum intrase şi că reuşita întreprinderii îi revenea în întregime doamnei de Mailly. Dpr asta nu mai are nicio importanţă. Fapt e că doamna fie Mailly era femeia care convenea şi regelui şi planurilor demnului de Fleury.

Doamna în cauză se născuse în 1710 ÿi prin urmare era de vârsta regelui. Avea o anumită decenţă la care n-ai* îi renunţat decât într-o situaţie deosebit de-importantă; vocea îi era puţin cam aspră, dar de îndată ce vorbea

despre dragoste, glasul i se îndulcea. Avea nişte ochi foarte mari şi frumoşi, plini de foc şi strălucitori; era brunetă, cu un chip prelung, o frunte frumoasă, dar obraji cam teşiţi. Asta pentru rege. Blinda, rezervată, timidă, fără ambiţii, nepricepându-se la treburile de stat, era o fire liniştită, o prietenă sigură, incapabilă de înşelăciune, compătimitoare, dreaptă, duşmana oricărei intrigi. Asta pentru domnul de Fleury. De altfel, viitorul a confirmat părerea pe care ministrul şi-o făcuse despre ea. Iubita regelui, ea nu l-a iubit decât pe el, care i se părea a fi ce! mai nmabil şi cel mai frumos bărbat atât de la Curte, cât şi dia regatul său. Mulţumindu-se să-l iubească în taină, n-a încercat niciodată să se folosească de puterea pe care o avea asupra lui, niciodată, tot timpul cât i-a fost itâbită, n-a încercat să ceară vreo favoare pentru ea sau pentru rudele ei, primind de la el doar câteva daruri neînsemnate, pe care un burghez s-ar fi ruşinat să le ofere iubitei sale, îndatorându-se pentru toaletele care erau întotdeauna ieşite din comun; plătind din banii ei cheltuielile micilor distracţii la care lua parte şi regele; atât de puţin pretenţioasă în privinţa mobilelor, încât în 1741, adică la nouă-ani după ce devenise iubita regelui, ea nu avea nici sfeşnice, nici jetoane de argint pen – trù a-l primi pe regalul ei iubit când acesta venea să joace cărţi la ea; în astfel de împrejurări, era nevoită să se ducă să împrumute de pe la vecini.

Două persoane au făcut mare zarvă din pricina legăturii ci cu regele: domnul de Mailly şi domnul de Nesle, adică soţul şi tatăl. Soţul a primit poruncă să pună capăt oricărei legături cu soţia sa; tatăl, ale cărui afaceri mergeau foarte prost, a tăcut mâlc după ce a primit cinci sute de mii de livre. Omul făcuse un târg straşnic cu onoarea familiei de Nesle.

Cu puţină vreme înaintea evenimentelor despre care v-am vorbit, adică la 21 ianuarie 1732, s-a semnat la

Versailles contractul de căsătorie al domnişoarei de Chartres cif domnul prinţ de Conţi, care au fost cununaţi a doua zi de către cardinalul de Rohan. Ehinţul de Conti era fiul vestitului prinţ de Conti despre care am mai vorbit şi care, murind în 1727, lăsase ca moştenitor al titlurilor, al bunurilor şi al numelui său pe contele de Marche. După câteva zile, mama prinţului de Conti – Marie-Théreze de Bourbon – care se certa periodic cu fiul ei, continuând să-şi construiască palatul în timpul acestor dispute – muri la rândul ei, în vârstă de şaptezeci de ani. Mumele de Conti nu-l mai purtau acum decât prinţul care tocmai se însurase şi un unchi al acestuia, Mare Prieur, om de spirit, despre care am pomenit când am vorbit de moartea lui Duchauffour. În plus, era un prinţ viteaz, amabil, curajos până la exces, mândru de rangul său şi risipitor ca orice nechibzuit.

Într-o zi, scutierul veni să-i spună că nu mai există fin în grajd. Furios de o asemenea delăsare, prinţul îşi chemă intendentul care se scuză dând vina pe trezorier, fiindcă nu voise să-i dea bani ca să cumpere fân. Prinţul îl chemă pe trezorier care se scuză, la rându-i, spunând că nu mai axrea un sfanţ în lăzi şi că furnizorul nu mai voia să-i dea furaje pe datorie. Cum cazul era grav, pentru prima oară în viaţa lui prinţul se văzu nevoit să reflecteze. După o vreme, întrebă:

— Cine ne mai poate da pe datoric?

— Nimeni, cu excepţia hangiului.

— Foarte bine, zise prinţul, atunci daţi cailor mei pui fripţt

Ira 2 iunie, tânărul duce de Chartres a fost botezat de naşii săi, regele şi regina, şi numit Ludovic-Filâp?. cest prinţa fost tatăl lui Filip-Egalité şi bunicul, lui Ludovic-Filip, care s-a însurat cu doamna de Montesson.

Vă amintiţi că, anticipând din punct de vedere cronologie, am pomenit în capitolul precedent despre

închiderea cimitirului Saint-Médard şi am vorbit despre tulburările pe care le-au iscat miracolele diaconului Paris. Anul 1732 a fost foarte agitat din pricina disensiunilor religioase. Diaconului Pâris sau mai curând „sf totului 1 Pâris, care era jansenist, iezuiţii i-au opus şi ei nu numai un „sfânt", ci şi o „sfânta", care au făcut aproape tot atâta vâlvă ca şi Pâris: „sfântul" Luis de Gonzague şi „sfânta" Maria Alacoque. Luis de Gonzague era unul dintre acei oameni predestinaţi să reuşească în viaţă: un adevărat „sfânt" venerat de femei şi de iezuiţi, tânăr şi încântător. Paj la Curtea regelui Filip al II-lea, vizitase Curtea marilor duci de Toscana, Cum gustase din toate plăcerile acestei lumi, nu peste mult s-a săturat de ele până peste cap. Atunci s-a împrietenit cu François de Sales, s-a apucat să mediteze asupra adevărului şi să se roage Domnului, în timp ce alţi tineri de vârsta lui erau ocupaţi cu dragostea, cu serenadele, alergând după aventuri galante. Ignaţiu de Loyola era pentru el cca. mai bună pildă. Provenind ca şi el dintr-o familie de neam mare, cavaler tânăr şi frumos, nu începuse – ca şi el – prin a se înfrunta cu lancea pentru ochii negri care străluceau sub mantilele frumoaselor din Valladolid şi din Madrid? Ca şi Ignaţiu de Loyola, într-o bună zi şi-a sfâşiat veşmintele de mătase şi de aur, a renunţat la cursele de tauri din Sevilla şi din Burgos şi a plecat la Roma pentru a-şi face noviciatul; acolo, Papa Sixt al V-lea l-a binecilvântat şi l-a pus să aibă grijă de oameni. În vremea aceea, o molimă decima Europa. Gonzague intră prin spitale, se puse în slujba celor sărmani şi bolnavi şi muri în 1591, în vârstă doar de douăzeci şi trei de ani. Trecut în rândul prealericiţilor de către Papa Grigore, a fost sanctificat de către Bonifaciu al XIII-lea. De atunci, în toate bisericile iezuiţilor, Luis de Gonzague şi-a avut capela lui. unde credincioşii i-au putut adora chipul de arhanghel luminat demiii de luminări.

Sfânta Maria Alacoque – trebuie să recunoaştem –

era mai puţin înclinată către poezie decât Luis de GonzagUC» Ba, dimpotrivă, a fost luată chiar peste picior. Mai întâi, că biata femeie sanctificată sub numele de Maria se numea

Margareta. S-a născut la 22 iulie 1647 la Lautecourt, care ţinea de biserica din Autun, şi a murit la 16 octombrie 1699. Apoi, încă de la vârsta de trei ani, spune istor icul ei, manifesta o mare aversiune faţă de păcat. A publicat o lucrare mistică intitulată *Credinţă faţă de inima lui Cristos*, care a prilejuit apariţia sărbătorii Sacré-Cœur. A fost. trecută în rândurile sfinţilor de către Languet, episcop de Soissons. De aici i s-au tras şi necazurile; iată de pildă, una dintre epigramele care au circulat în epoca aceea:

„Sigur că domnul de Soissons Îşi bate joc
Cu Maria lui, Alacoque!
Et ne vinde ca pe birje
Vorbele-i curate Ce sunt ale unei târfe
Din „locuri rău famate! *ti*

În ciuda acestei epigrame şi a multor altora, Maria Alacoque a fost totuşi în mare vogă. Luis de Gonzague fusese expresia dragostei faţă de semenii săi; Mafia Alacoque a fost expresia dragostei faţă de Dumnezeu.

Chiar în acel moment, întâmplarea a dăruit janseniştilor o armă cumplită împotriva iezuiţilor. Sper că vă mai aduceţi aminte de procesul părintelui Girard şi al femeii Codiere, proces întru totul asemănător cu acuzaţiile puse în cârca „vrăjitoarelor” din Evul Mediu.

Părintele Girard era un bărbat *de* cincizeci şi doi de ani, frumos încă pentru vârsta lui, plin de elocinţă, onctuos şi care practica acel gen de predică senzuală ce aparţinea şcolii iezuite. Familia sa era de neam mare în Franche-Comté. După ce a trecut prin Provenţa, a fost trimis la Aix în 1718 şi, după zece ani, la Toulon. Aici a cunoscut-o pe Catherine Codiere, care avea optsprezece ani; era frumoasă ca un înger, vioaie şi înflăcărată aşa cum sunt

toate provensalele. Onorurile aduse Mariei Alacoque tulburând-o puternic, fata a căzut în extaz, prefăcându-se ca vorbeşte cu Domnul şi că discută cu Cristos. Din moment ce ea ţinu cu tot dinadinsul să aibă viziuni, le avu şi le împărtăşi duhovnicului ei, părintele Girard. Era epoca în care fiecare confesor voia să-şi aibă sfânta lui: părintele Girard socoti că şi-o găsise pe a sa. Crezu sau se prefăcu a crede în viziunile fetei, încurajând-o în nebunia ei. Fala petrecu postul Paştelui din 1730 fără să mănânce nimic, cel puţin nu în mod făţiş. La sfârşitul postului, părea atât de slăbită, încât nu s-a mai putut da jos din pat. Într-o asemenea stare de nălucire, sigur că viziunile i se înteţiră.

În sfârşit, într-o dimineaţă, părintele Girard 6 găsi cu chipul mânjit de sânge. Speriat de ceea ce vedea, preotul o întrebă ce se întâmplase; ea Îi răspunse că sângele provenea dintr-o rană pe care i-o făcuse un înger în coastă.

Părintele se îndoi de cele auzite. Dar fata, pe un ton nevinovat, îl rugă să închidă uşa, apoi îl pofti, ca şi pe Toma-necredinciosul, să vadă rana cu ochii săi şi s-o atingă cu mâinile sale. Bietul iezuit se crezu în stare să lupte împotriva ispitei. Aşa că închise uşa şi privi. Ce s-a petrecut în timpul acelui *tête-à-tête* şi ce fel de extaze au urmat după el, asta numai tribunalul din Aix a putut judeca. Fiindcă părintele Girard a fost acuzat de seducţie, de incest spiritual, de magie neagră şi de vrăjitorie. Şi totuşi, la 10 octombrie 1731, o hotărâre a Curţii cu Juri l-a achitat pe sărmanul Girard, dar numai cu un vot în plus: din douăzeci şi cinci de juraţi, doisprezece îl condamnaseră să fie ars pe rug. Ca de obicei, epigramele începură să curgă; iată mai ales una care a făcut înconjurul oraşului şi care dovedeşte umorul epocii respective:

„*Părintele Girard, cu-a sa scânteie.*
Dintr-o fecioară a făcut femeie;
Dar Parlamentu-o face şi mai lată Căci din femeie a

schimbat-o-n fată”.

Toate certurile dintre jansenişti şi molinişti. unde inviolabilitatea sufletului era mereu pusă pe tapet sub vălul rezistenţei religioase, duseră la o adevărată rezistenţă politică. Domnul de Fleury hotărî deci să pună capăt acestei schisme, care nu preocupase deloc un prim-ministru, prinţ de sânge, dar care avea să preocupe enorm un ministrucardinal. Numai că domnul de Fleury nu era omul care să ia una din acele hotărâri gen Ludovic al XIV-lea sau gen Richelieu. El era sulpieian, deci duşman al janseniştilor, dar moderat şi incapabil de mari persecuţii. Aşa că a hotăr îl să aibă loc o adunare a clerului şi un conciliu. Adunarea aceea, organizată fără aprobarea pontificatului roman, avea ca scop reuniunea oamenilor celor mai distinşi ai episcopatului, urmărind ca aceştia să examineze starea Bisericii şi să ia o hotărâre privind o carte pe care tocmai o publicase Jean Soanem, episcop de Sens, duşmanul înverşunat al Bulei Unigenitus. Conciliul a fost condus de episcopul Embrun, care nu era altul decât vechea noastră cunoştinţă, domnul de Tencin, Cartea a fost examinată cu cea mai mare atenţie şi episcopii au declarat, aproape în unanimitate, că ea conţine doctrine contrare devoţiunii şi supunerii pe care episcopatul le datora Papei.

Dar janseniştii au fost acuzaţi că ar fi corupt conciliul condus de Embrun, aşa cum au acuzat şi iezuiţii Parlamentul din Aix. Lucrul cel mai rău a fost că janseniştii – pe care i-am văzut opunând pretutindeni o rezistenţă organizată –, simţindu-se puternici, au trecut din defensivă la atac. Întreg Parlamentul era jansenist. Aşa că regele l-a chemat de îndată la Rambouillet. Acolo a declarat, cu toată majestatea, că nu mai îngăduie niciun fel de rezistenţă şi că doreşte ca porunca să-i fie executată. Primul preşedinte a încercat să vorbească, dar regele i-a închis gura, strigând:

— Te poftesc să taci!

Înainte de sfârşitul şedinţei, aceste patru versuri şi făcuseră înconjurul Parlamentului:

„Timid, tâmpit şi-ncrâncenat.
Louis nicicând n-a cuvântat.
Acum vorbeşte fără rost…
— E un timid?
— Nu, e un prost…”

Preşedintele tăcu şi Parlamentul îi imită exemplul. Dar odată ajuns la Paris, întregul corp legiuitor protestă nu numai împotriva Bulei Unigenitus, ci şi împotriva felului cum decursese şedinţa de la Rambouillet. Numai că, între timp, lista rebelilor fusese trimisă locotenentului Poliţiei, domnul Hérault, şi cei mai recalcitranţi dintre parlamentari fură exilaţi la Bourges, la Reims, la Rambouillet, la Poitiers, ba chiar şi pe insula Oleron.

Restul anului a trecut fără niciun alt eveniment deosebit, în afară de reprezentarea piesei *Zaïre*, în luna decembrie, piesă care s-a bucurat de un imens succes.

15 – Ludovic al XV-lea

Capitolul VI

Moartea lui Frederic-August al Poloniei Declaraţia Dietei privind condiţiile alegerii – Regele Ludovic al XV-lea îl susţine pe Stanislas – Ţarina şi imperiul ţin cu prinţul-August, fiul răposatului rege – Plecarea lui Stanislas – Deghizarea şi călătoria sa – Stanislas este ales rege – O armată rusă se îndreaptă spre Varşovia – Stanislas se retrage la Danzig – Asediul Danzigului – Interesul Franţei de a avea în nord o putere împotriva Rusiei – Expediţia domnului de Plélo – Fuga regelui Sta nislas – Război împotriva imperiului – Pianul de luptă al armatelor franceze – Berwick şi Viliars – Contele de Belle-Isle, ducele de Noailles, cavalerul d’Asfeld, contele de Saxa, regele Carol – Bătălia de la Guastalla – Cucerirea Neapolelui şi a Siciliei de către don Carlos – Starea armatei franceze la

sfârşitul anului 1735 – Pacea de la Viena – Remaniere europeană – Căsătoria ducelui de Richelieu – Naşterea ducelui de Fronsac – *Alzire*, *Fiul risipitor*, *Legatul*, *Falsele confidenţe*.

După o lungă perioadă de pace, iată că se petrecu un lucru ce ameninţa echilibrul Europei. La 1 februarie muri la Varşovia regele Poloniei, Frederic-August, în vârstă de şaizeci şi doi de ani. Fiul său, prinţ regal şi elector de Saxa, trebuia să-i urmeze la tron de drept; dar nu se putea urca pe tronul Poloniei, întrucât regele trebuia ales. Acest prinţ – Frederic-August al II-lea – era cel care-l detronaşe pe Stanislas, socrul lui Ludovic al XV-lea. La 3 mai se adună Dieta care, după ce delibera îndelung, hotărî că:

1. Numai nobilii polonezi au dreptul să participe la alegeri.

2. Pentru a te bucura de acest drept nu este de-ajuns să fii nobil polonez, ci să te tragi din tată şi mamă catolici.

3. Numai Primatul îl poate alege pe rege, toţi ceilalţi fiind declaraţi duşmani ai patriei. În sfârşit, alegerea trebuia să aibă loc în ziua de 25 august.

Încă din 17 martie, regele Ludovic al XV-lea le declarase tuturor ambasadorilor străini acreditaţi la Curtea Franţei că nu va îngădui ca vreo putere să se opună libertăţii alegerilor. Ceea ce prilej uise această declaraţie fusese demersul făcut de Primat şi de nobilii polonezi pe lângă Stanislas, demers care urmărea să ofere coroana Poloniei tatălui reginei Franţei. Dar auzind propunerea, Stanislas clătinase din cap şi spusese:

— Îi cunosc eu pe polonezi! Mă vor alege, dar nu mă vor susţine!

— Ei să te aleagă, că de susţinut te voi susţine eu, îi răspunsese Ludovic al XV-lea.

Bazându-se pe această făgăduiala a ginerelui său, Stanislas primi propunerea ce-i fusese făcută şi declară că va lua parte la alegeri. Contracandidatul era prinţul regal

şi elector de Saxa, fiul regelui care murise. Văzând că Franţa trecuse de partea lui Stanislas, Rusia şi Austria trecură de partea prinţului August. Rusia trimise o flotă în Marea Baltică, iar Austria dădu ordin ca lui Stanislas să nu i se îngăduie să treacă pe pământul ei.

La 20 august, adică cu cinci zile înainte de ziua fixată pentru alegeri, cavalerul de Thiange, care semăna cu regele Stanislas, accentuă şi mai mult această asemănare, punându-şi o perucă întocmai ca a regelui şi îmbrăcându-se cu hainele cu care acesta se îmbrăca de obicei. Schimbarea de nume şi de vestimentaţie avu loc la Berny, aproape de Paris, unde Stanislas se dusese plecând de la palatul Versailles. La Berny, adevăratul şi presupusul rege se despărţiră. Thiange, luat drept Stanislas, o porni spre Bretania şi ajunse la Brest, unde se îmbarcă în mod public, în ziua de 26 august, la ora zece seara, în bubuitul artileriei din port. Cât despre Stanislas, acesta urma să ajungă la Varşovia pe pământ şi nu pe mare, însoţit doar de cavalerul d'Andelot. În acest scop, regele îşi pusese o perucă scurtă, neagră şi se îmbrăcase în nişte veşminte cenuşii, cât mai simple cu putinţă. Cavalerul d'Andelot se îmbrăcase ceva mai elegant, căci el trebuia să treacă drept stăpânul, în vreme ce regele juca rolul unui simplu om de încredere. Amândoi se urcară într-o trăsură aflată într-o stare jalnică şi plină de noroi şi, cu nişte cai de poştă, ajunseră la Metz. Dar oricât de sărăcăcioasă şi de stricată ar fi fost trăsura, era totuşi o trăsură franceză care, în Germania, putea să işte bănuieli chiar în primul oraş al imperiului. Cavalerul d'Andelot îşi dădu imediat seama că era cu neputinţă să meargă mai departe cu trăsura cu care veniseră, îşi rugă deci gazda să se informeze dacă, în oraş, nu avea careva vreo trăsură de vânzare. Gazda căută, descoperi una şi cavalerul îşi trimise tovarăşul de drum ca s-o cerceteze, spunându-i că dacă vehiculul era acceptabil, să-l cumpere. Regele cumpără trăsura, plăti banii pe loc,

apoi o porniră mai departe la drum. Până la porţile Berlinului, lucrurile merseră de minune; dar la poarta capitalei Prusiei, cei doi fură supuşi unui lung interogatoriu, din care cavalerul – care se dădu drept negustor – şi omul său de încredere ieşiră cu faţa curată.

La Frankfurt-pe-Oder îl găsiră pe nepotul marchizului de Monti, ambasadorul Franţei. Urcară în trăsura acestuia, unde, pentru a-i deruta pe spioni, regele se aşeză pe locul destinat slugilor. În sfârşit, la 8 septembrie, Stanislas intră în Varşovia.

Alegerile care trebuiau să aibă loc la 25 august fuseseră amânate pentru 11 septembrie. Stanislas sosise deci la timp pentru a se arăta poporului şi a lupta ca să-şi recapete tronul.

Lq 10 septembrie se urcă pe un cal şi străbătu Varşovia în lung şi în lat, în larma aclamaţiilor generale. Pe 11, întrunind toate sufragiile, fu ales rege. Prinţul Wieznovick, cancelarul Lituaniei, a fost singurul care a protestat împotriva alegerii, retrăgându-se din adunare şi stârnind unele discuţii. Primatul l-ar fi putut proclama pe Stanislas rege chiar în aceeaşi zi, dar trăgea nădejde să-l aducă îndărăt pe cancelarul Lituaniei, care persista în hotărârea lui, ceea ce a făcut ca Stanislas să fie proclamat rege abia a treia zi. Numai că, din păcate, s-a întâmplat exact ceea ce prevăzuse socrul lui Ludovic. O armată rusă s-a îndreptat spre Varşovia pentru a anula alegerea. Sutele de mii de polonezi care se adunaseră pentru a-l proclama pe Stanislas rege s-au retras în provinciile lor. Armata poloneză era slabă şi dezorganizată, iar ajutorul făgăduit de Ludovic al XV-lecX nu mai sosea. Partizanii lui Stanislas îl sfătuiră să se ţină totuşi tare, spunându-i că pentru a reuşi nu este nevoie decât de un singur lucru: şi anume să câştige timp. Îşi aruncară ochii asupra diferitelor locuri întărite care puteau să-i ofere regelui un azil şi alegerea lor se opri asupra oraşului Danzig, cetate liberă,

cârmuindu-se singură, fără amestecul regelui Poloniei.

La 1 octombrie, regele Stanislas îşi făcu intrarea în Danzig însoţit de Primat, de ambasadorul Franţei şi de contele Poniatovski, urmat de câţiva seniori polonezi.

În vremea asta, ruşii intrară în Polonia, ajungând chiar până în apropierea. oraşului Praga; comandate de generalul de Lacy, oştile ruseşti cerură, în numele ţarinei, alegerea prinţului August ca rege al Poloniei, fapt care a şi fost îndeplinit. Vestea acestei alegeri nu l-a mirat pe Stanislas.

— Eu v-am spus de la început că se va întâmpla aşa, a murmurat el ridicând din umeri; dar şi noul rege va simţi în curând „fidelitatea" celor care l-au ales!

Apoi le spuse locuitorilor Danzigului că în curând avea să plece din oraşul lor, nevrând să le aducă vreun necaz. Dar aceştia se opuscra la plecarea regelui. Atunci armata rusă se îndreptă spre Danzig şi la 20 februarie 1734 începu asediul oraşului.

În afara problemelor personale, în epoca respectivă se iţiai dezbătea o mare problemă europeană. Regele Stanislas reprezenta poporul polonez. Prinţul August reprezenta influenţa rusă şi germană. Numirea prinţului August însemna, practic, dezmembrarea Poloniei. Franţa nu se aruncase cu capul înainte şi fără să se gândească temeinic dacă să-l susţină sau nu pe Stanislas. Având în vedere interesele sale comune cu Spania, Franţa urmărea să anihileze puterea Austriei în Italia. Aşa că trebuia cu orice preţ să pună un stăvilar în faţa puterii ruse. Acest stăvilar îl alcătuiau Suedia, Prusia şi Polonia. Suedia şi Prusia făgăduiseră să rămână neutre. Stanislas, rege al Poloniei, ar fi continuat politica lui Carol al IX-lea şi Ludovic al XIV-lea; politica lui Carol al IX-lea, cel care susţinuse alegerea lui Henric al III-lea; politica lui Ludovic al XIV-lea, care susţinuse alegerea prinţului de Conti. Stanislas, la Varşovia, ar fi supravegheat totodată şi

Petersburgul şi Viena. Iată dar ce considerente antrenaseră Franţa în acest război, bine intenţionat, dar prost apărat. Prost apărat mai ales de cel care avea principalul interes să-l susţină, adică de regele Stanislas. Căci dacă s-ar fi aşezat în fruntea armatei, aşa dezorganizată cum era, chemându-i pe polonezi să lupte în numele naţiunii lor, Stanislas ar fi putut să strângă

230*

laolaltă cincizeci de mii de oameni. Cu aceşti cincizeci de mii de oameni ar fi putut să ţină piept ruşilor, să păstreze Varşovia, să aştepte ajutorul Franţei şi, chiar dacă ar fi căzut, cel puţin ar fi căzut luptând.

Dar Stanislas avea mai bine de cincizeci de ani şi nu fusese niciodată un om energic. Îşi învălui deci slăbiciunea în mantia filantropiei şi declară că nu râvneşte să pună mina pe o coroană cu preţul vieţii supuşilor săi. Acesta era răspunsul unui popă, nu al unui soldat. Aşa că Stanislas s-a retras – după cum am mai spus – la Danzig, aşteptând ajutorul Franţei.

Contele de Münich i se alătură domnului – de Lacy, aducându-i o oaste de zece mii de oameni, apoi preluă comanda asediului. Danzigul fu înconjurat şi bombardamentul începu. Nu peste mult începu să-şi arate colţii şi foametea. Dar Franţa făgăduise să-i dea ajutor şi încă nu căpătase obiceiul să nu se ţină de cuvânt. Aşa că asediaţii aşteptară cu încredere acel ajutor. În sfârşit, drapelul Franţei se ivi în zare. Dar toate bateriile de coastă erau în mâna ruşilor. Domnul de La Motte, care comanda flota, nu cuteză s-o expună unei distrugeri aproape sigure. Cum prevăzuseră acest caz, flota trebuia să se oprească la Copenhaga, iar domnul de La Motte să discute ce ar fi de făcut împreună cu domnul de Plélo, ambasadorul Franţei în Danemarca.

Louis-Robert-Hyppolyte de Bréhan, conte de Plélo, făcea parte din acea frumoasă şi nobilă rasă bretonă care

nu şi-a precupeţit niciodată onoarea. Era un bărbat destul de tânăr, de treizeci şi patru de ani, poet, savant şi diplomat totodată, care-şi tipărise cercetările astronomice într-o culegere de scrieri a Academiei Regale de Ştiinţe, iar poeziile, în volumul intitulat *Portofelul unui om de gust*. Domnul de La Motte, comandantul escadrei, îi comunică ambasadorului instrucţiunile pe care le primise din partea domnilor de Fleury, şi de Maurepas. Ambasadorul îşi dădu seama că, dacă voia să păstreze Danzigul, trebuia să găsească un mijloc de a introduce în oraş un prim ajutor, care ar fi trebuit să fie urmat imediat de un al doilea. Dacă Danzigul ai fi fost cucerit, el nu mai trebuia să se ocupe decât de un singur lucru, şi anume de salvarea regelui Stanislas. Or, cum Danzigul nu fusese cucerit, ambasadorul trebuia să găsească un mijloc de a introduce un prim ajutor în oraş. Ajutorul era alcătuit dintr-o mie cinci sute de oameni. Cu aceşti o mie cinci sule de oameni trebuia să atace patruzeci de mii şi să-şi ciniască drum printre ei.

Dacă citiţi cu – atenţie istoria războaielor franceze, veţi vedea cât de uşor încolţeşte imposibilul în mintea unui francez. Văzând care este situaţia, domnul de La Motte dădu înapoi. Dar domnul de Plélo luă totul asupra lui, declarând că îşi va asuma personal sarcina de a conduce trupele franceze şi de a supraveghea debarcarea. Domnul de La Motte îşi declină orice răspundere, dând vina pe ambasador, şi porunci flotei să se îndrepte spre Danzig. Flota trecu prin focul duşmanului şi intră în rada oraşului Danzig. Domnul de Plélo debarcă, atacă armata rusă şi căzu străpuns de gloanţe. Prevăzuse acest deznodământ; dar, în numele onoarei franceze, socotise că era de datoria lui să încerce imposibilul.

După moartea domnului de Plélo, flota se retrase în ordine şi reveni la Copenhaga. Ca în toate eşecurile sale militare, Franţa avusese şi de data aceasta o latură plină

de strălucire, care a făcut ca o înfrângere să fie egală cu o victorie.

Chiar în momentul în care flota reintra în portul Copenhaga, sosirea celui de-al doilea ajutor făcu posibilă strângerea laolaltă a celor două mii de oameni ai conţilor de Flandra şi d'Artois. Ofiţerilor adunaţi în consiliu de război nu li s-a ascuns adevărata situaţie în ceea ce priveşte oraşul Danzig, pentru ca să poată hotărî singuri ce este de făcut. Toţi declarară că două mii de francezi nu pot da îndărăt din faţa duşmanului, oricât de numeros ar fi acesta; dacă flota nu putea trece, aveau să intre în oraş cu ajutorul muschetelor. De altfel, aveau o misiune sacră de îndeplinit: trebuiau să salveze cu orice preţ capul regelui Stanislas. Aşa că flota franceză reapăru la gurile Vistulei. Dar, de data asta, lucru de necrezut, ea trecu prin focul încrucişat al bateriilor şi, în aclamaţiile oraşului, intră cu pânzele ridicate în portul Danzig. Acum nu mai era vorba să ţină piept ruşilor, ci să-l salveze pe Stanislas, pe al cărui cap se pusese un preţ uriaş. Regele era hotărât să rămână la Danzig şi să împărtăşească soarta apărătorilor săi, când află pe neaşteptate că fortul Wechelmund capitulase. Această capitulare obligă oraşul să se gândească la sine însuşi şi regele a fost primul care şi-a dat cuvântul că va pieri laolaltă cu el, îngropat sub zidurile Danzigului. Acum Stanislas nu se mai putea gândi să scape dintr-un oraş încercuit de armata moscovită şi invadat de inamic pe o distanţă de trei leghe de jur-împrejur. În atare situaţie, fiecare concepu un plan de evadare pentru Stanislas. Doamna contesă Ozapska, palatină a Pomeraniei, care vorbea germana tot atât de bine ca şi limba maternă, având mare încredere într-un om pe care-l pusese de mai multe ori la încercare şi care cunoştea ţinutul ca în palmă „sé oferi să împartă cu regele riscurile călătoriei, deghizându-se în ţărancă şi spunând că Stanislas este bărbatul ei.

Dar mai fusese propusă şi o altă soluţie: şi anume ca Stanislas să se aşeze în fruntea a o sută de oameni hotărâţi, care să facă o breşă în rândurile duşmanilor. Dificultatea nu consta în a-i găsi pe cei o sută de oameni, căci se prezentară câteva mii; dar cum să încerci o asemenea acţiune într-o ţară invadată de duşman? Aşa că proiectul căzu de la sine. Marchizul de Monti, ambasadorul Franţei, a propus însă un al treilea plan, şi acesta li s-a părut tuturor cel mai bun. Şi anume ca Stanislas să părăsească oraşul Danzig împreună cu doi sau trei oameni siguri, deghizaţi în ţărani. Pentru a pune în practică acest plarg Stanislas s-a dus la ambasador duminică 27 iunie, sub pretextul că vrea să petreacă acolo o noapte liniştită, departe de ghiulelele care începuseră să cadă în cartierul în care locuia; dar odată ajuns acolo, unul din acele fleacuri care pun aproape întotdeauna beţe în roate planurilor mari, făcându-le să dea greş, duse la eşec şi planul regelui Poloniei. Marchizul de Monti îşi procurase un costum de ţăran cu toate cele de trebuinţă: o haină veche, o cămaşă grosolană de pânză, o bonetă dintre cele mai simple, un băţ bros şi lustruit, un brâu de piele; din păcate îi lipseau cizmele; dacă i-ai fi dat regelui o pereche de cizme noi, primul om care s-ar fi uitat la el le-ar fi observat pe loc. Ambasadorul examinase cu atenţie toate picioarele care se perindaseră prin faţa lui vreme de două zile, urmărind să facă o alegere cât mai judicioasă; până la urmă, socoti că unul dintre ofiţerii din garnizoana lui era singurul care poseda cizmele ce-i trebuiau. Dar ce motiv să invoce ca să-i ceară ofiţerului cizmele? Era o treabă în faţa căreia diplomaţia marchizului de Monti, oricât de abil ar fi fost el, dădu înapoi; preferă să-l corupă pe servitorul ofiţerului, care fură cizmele stăpânului şi i le aduse ambasadorului. Dar dacă domnul de Monti observase gradul de uzură al cizmelor, din păcate nu fusese atent şi la mărimea lor; ofiţerul avea piciorul mic, regele avea

piciorul mare, aşa că atunci când Stanislas vru să-şi pună cizmele ofiţerului, îi fu cu neputinţă să le încalţe. În disperare de cauză, domnul de Monti porunci să-i fie aduse toate cizmele vechi aflate în casă şi iată că cele care aparţinuseră valetului său i se potriviră regelui. Bietul ambasador se dusese să caute aiurea ceea ce avea la îndemână, mai punând

234!

la cale şi un furt, când cizmele de care avea nevoie se găseau în propria casă.

Complet deghizat, având asupra lui două sute de ducaţi, regele părăsi casa ambasadorului; în colţul străzii se întâlni cu generalul Steinflicht, care-l aştepta, deghizat în ţăran ca şi el. Amândoi se duseră să-l ia pe maior, un suedez care-şi asumase sarcina să asigure ieşirea regelui din oraş, găsind un loc propice pe unde să fugă. Maiorul îi aştepta. Undeva, la picioarele zidului de apărare, se aflau trase la mal două bărci mici, fără catarg, în care trebuiau 1 să se găsească trei oameni de încredere ce cunoşteau bine împrejurimile şi care se angajaseră să-l ducă pe fugar până la Marienwerder, localitate ce aparţinea Prusiei. Numai că în loc de trei oameni găsiră patru. Dar cum nu era momentul de pus întrebări, regele acceptă acel surplus de escortă. Nemaiavând nevoie de maior, Stanislas îl trimise îndărăt, iar el se urcă în barcă împreună cu generalul Steinâlicht. Începură a vâsli, în nădejdea că vor ajunge la Vistula, că în zori se vor afla pe celălalt mal al fluviului, deci dincolo de locul invadat de duşman. Dar după un sfert de leghe, întâlnind o cabană situată drept în mijlocul mlaştinilor, cei care-l însoţeau pe rege declarară că pentru ziua aceea merseseră destul; că mai aveau încă drum lung de făcut, că se întunecase prea tare pentru a mai încerca să treacă râul şi că trebuiau să rămână acolo tot restul nopţii, precum şi ziua următoare. Regele, neavând ce-face, trebui să cedeze. Coborî deci din barcă şi intră în casă.

După această primă înfruntare pe care o avu cu escorta sa, Stanislas aruncă o privire investigatoare asupra celor care o alcătuiau. Şeful era un bărbat la treizeci sau treizeci şi cinci de ani, luându-şi un aer de mare autoritate asupra celorlalţi doi ori de câte ori le prezenta câte unul din planurile sale extravagante, ca să nu zic smintite. Întruchipa perfect ignoranţa, prostia şi încăpăţânarea. Ceilalţi doi erau un fel de vagabonzi, pe jumătate soldaţi, pe jumătate ţigani, mai bine zis un fel de şnapani. Cunoşteau într-adevăr ţinutul şi, în plus, aveau un instinct deosebit, întocmai ca al animalelor, de a găsi drumul bun, instinct care te coboară, oarecum, în rândul dobitoacelor. Cel de-al patrulea om din escortă, cel pe care regele nu se aştepta să-l găsească acolo, nu avea nicio legătură cu ceilalţi trei. Era un negustor falit care fugea de creditori şi voia să ajungă în Prusia, profitând de pregătirile ce fuseseră făcute pentru Stanislas. Aceste descoperiri nu avură deloc darul de a-l linişti pe rege. Intră deci cu inima strânsă în colibă şi se culcă pe o bancă de lemn unde, cu capul sprijinit de umărul negustorului falit, aşteptă să se facă ziuă. În zori, Stanislas ieşi din colibă şi văzu că se afla doar la o jumătate de leghe de Danzig, pe care duşmanii continuau să-l bombardeze. Îşi petrecu ziua plin de nerăbdare, dorind să se întunece cât mai repede. Din fericire, coliba în care se afla era atât de prăpădită şi de izolată, încât nu-l deranjă nimeni. Când se înnopta, porniră la drum; numai că, pe măsură ce înaintau, drumul devenea tot mai anevoios. La un moment dat ajunseră în mijlocul unei adevărate păduri de trestii, printre care trebuiră să-şi facă loc nu numai rupându-le, ci chiar zdrobindu-le cu fundul bărcii. Din păcate, în liniştea deplină a nopţii, această operaţie făcea un zgomot supărător, care putea fi auzit şi, în plus, mai lăsa şi o urmă clară care ar fi uşurat enorm sarcina urmăritorilor dacă ar fi vrut să se ia după fugari. Din când în când, trebuiau să coboare din barca

împotmolită în trestii, s-o smulgă cu greu de-acolo şi s-o împingă cu mâinile până unde dădeau din nou de apă. Spre miezul nopţii ajunseră la marginea unui râu despre care crezură că este Vistula. Imediat, cei din escortă ţinură sfat la malul apei, sfat la care nu fură admişi nici regele, nici generalul Steinflicht. Regele profită de acest moment, rugân236 du-l pe general să ia el cei două sute de ducaţi de aur a căror greutate îl incomoda. Dar generalul îi spuse că s-ar putea ca, din cine ştie ce motiv, să fie despărţiţi şi că atunci lipsa acelor bani i-ar fi putut căşuna mari necazuri regelui. Cum regele insista, generalul acceptă cu chiu cu vai, să ia o sută de ducaţi, lăsându-i cealaltă sută lui Stanislas. Nu după mult veniră şi cei din escortă; şeful lor le spuse lui Stanislas şi generalului că le este peste putinţă să-şi dea seama în ce loc anume se află, că generalul, negustorul şi şeful escortei aveau s-o ia pe jos, de-a lungul râului, în vreme ce regele şi ceilalţi doi vor apuca în aceeaşi direcţie, dar prin mlaştină. Se întâmplase deci exact cum prevăzuse Steinflicht. Regele şi generalul trebuiră să se despartă. Călăuzele pretindeau că o apucaseră într-o direcţie greşită: că nu se aflau pe malul Vistulei, ci pe malul râului Nering. După o sută de paşi, cele două mici grupuri se pierdură din vedere; în fiece moment, regele întreba de Steinflicht şi în fiece moment însoţitorii săi îi răspundeau:

— Fiţi liniştit, e în mâini bune!

Între timp începu a se lumina de ziuă; cum nu mai era timp de pierdut, trebuiau să caute un loc unde să petreacă ziua şi să aştepte venirea nopţii. Cele două călăuze, orientându-se, îşi dădură seama că prin împrejurimi trebuia să se afle o cabană a unui ţăran pe care-l cunoşteau; ajungând la cabană, îl întrebară pe ţăran:

— Aveţi moscoviţi în casă?

— Acuma nu, răspunse ţăranul, dar dacă aveţi treabă cu ei, vin aici zilnic.

Între timp, Stanislas se şi hotărâse: mai bine să se ascundă în cabană decât să rămână în mijlocul mlaştinii, Cel doi foşti oşteni îl urcară pe rege într-un pod strâmt, aflat deasupra sălii principale, îi puseră la dispoziţie un maldăr de paie şi-l poftiră să se odihnească, în vreme ce unul dintre ei avea să stea de pază jos, iar celălalt va porni în căutarea generalului despre care regele se interesa întruna. Trecuseră două nopţi de când Stanislas nu închisese ochii, aşa că încercă să se odihnească; dar cizmele pline de apă şi de noroi, despărţirea de general, planul vădit al călăuzelor de a-l îndepărta de drumul pe care se hotărâseră la început să-l urmeze, primejdiile care-l pândeau în cabana în care, după spusele stăpânilor ei, mosco viţii veneau de douăzeci de ori pe zi, toate ideile cumplite care trec prin mintea unui om aflat într-o astfel de situaţie îi alungară somnul. Neputând deci să doarmă, regele se sculă şi, vârându-şi capul prin lucarna aflată în pod, văzu un ofiţer rus care se plimba la o sută de paşi de cabană şi doi soldaţi ruşi care-şi păşteau caii. Cei trei oameni, aflaţi departe pe câmp, i se părură regelui a fi trei santinele puse acolo ca să-l pândească, aşteptând desigur întăriri; ideea prinse imediat rădăcini în mintea bietului om când văzu doisprezece cazaci călare, gonind ca vântul şi îndreptându-se către cabană. Schimbarea decorului, atât de liniştit până atunci, l-aobligat pe rege să se retragă de la fereastră şi să se arunce pe grămada de paie, aşteptând evenimentele. După cinci minute, cazacii au intrat în sala cea mare. După alte cinci, Stanislas a auzit trosnind, sub pasul cuiva, scara ce urca la pod. Se aştepta să vadă apărând o mutră bărboasă şi ameninţătoare şi, când colo, se trezi nas în nas cu gazda, care fusese trimisă de cei doi oameni din escorta sa să-i spună ca nu cumva să coboare din pod. Vă puteţi lesne închipui că regele nu avea câtuşi de puţin o astfel de intenţie. Cazacii nu-l căutau pe ti, ci veniseră să mănânce, asta era tot. Dar, deşi scăpase de

cazaci, regele nu putu scăpa şi de gazda sa. Curiozitatea acelei femei odată trezită din pricina grijii cu care se ascundea călătorul, cât şi din pricina atenţiei pe care o manifestau faţă de el cei doi oameni din escortă, ea ţinut

morţiş să afle cine este acel înalt personaj care se teme atât de tare de cazaci şi pe care aveau cinstea să-l primească în cabana ei.

Stanislas ieşi cu greu din această încercare; inventă un adevărat roman pe care gazda îl crezu sau se prefăcu a-l crede. Când se întunecă, sătul până în gât de podul acela prăpădit, Stanislas cobori ca să stea de vorbă cu cei doi oameni ai săi. Aceştia îi spuseră că generalul Steinflickt se afla doar la un sfert de leghe de acolo şi că-şi propusese să-l ajungă din urmă pe rege, în cursul nopţii, la un cot al Vistulei unde se înţeleseseră ei şi unde se va afla o luntre gata să-i treacă pe malul celălalt. Numai că ei se îndoiau că vor putea face acest lucru, fiindcă vântul sufla foarte tare şi era cu neputinţă să traversezi un râu atât de lat pe o astfel de vreme şi cu o luntre atât de mică. Regele nu numai că nu avea încredere în cinstea acelor oameni care, petrecându-şi toată ziua cu soldaţii ruşi, ar fi putut să-i predea cricând acestora, dar se temea parcă şi mai mult de ignoranţa lor. Întunecându-se, porni la drum, sigur că nu avea să încapă pe mâna ruşilor, dar foarte neliniştit de cunoştinţele geografice ale călăuzelor sale. La un sfert de leghe de cabana unde îşi petrecuse ziua, trebui să se dea jos din barcă, având în vedere că bălţile se isprăviseră. Începură deci să meargă pe jos, printr-o mocirlă în care, în fiece moment, unul dintre cei trei călători intra în nămol până la brâu şi trebuia imediat scos afară de ceilalţi doi ca să nu se scufunde până la gât. În sfârşit, după patru sau cinci ceasuri de mers, şi-au dat seama că au ajuns pe malul Vistulei. Unul dintre cei doi oameni îl rugă pe rege să rămână o vreme cu tovarăşul său, el trebuind să se ducă şi

să caute luntrea. După un sfert de ceas se întoarse şi spuse că luntrea nu mai era la locul convenit şi că probabil fusese luată de moscoviţi, Trebuiră să se înapoieze în mlaştini ca să caute un loc unde să petreacă ziua; zărind o colibă, se îndreptară către ea Dar abia apucară să treacă pragul acelei case sărmane, că stăpânul ei, întorcându-se şi dând cu ochii de rege, strigă:

— Vai, Doamne, cine e omul ăsta?

— Ei drăcie, răspunse unul din cei care-l însoţeau pe Stanislas, e tovarăşul nostru, cine să fie?

— Omul ăsta, zise ţăranul scoţându-şi boneta şi înclinându-se, este regele Stanislas!

Nu mai era vreme de şovăit;

— Da, prietene, zise regele întinzându-i mâna. da, e regele Stanislas, fugarul care are încredere în dumneata şi care vine să-ţi ceară un adăpost şi mijlocul de a ajunge pe celălalt mal al Vistulei.

Această mărturisire obţinu un succes deplin. Mândru de încrederea regelui, ţăranul nu mai avu decât o dorinţă; aceea de a-i fi de folos, îi făgădui regelui să-l ajute să treacă Vistula şi chiar în aceeaşi clipă trecu la acţiune.

În timp ce acel om de treabă era ocupat să caute o ambarcaţiune şi un loc prielnic de trecere, regele îl zări pe şeful celor două călăuze, de care se despărţise de treizeci şi şase de ore şi care se îndrepta grăbit spre colibă. Îl aşteptă în prag şi-l întrebă ce se întâmplase cu generalul Steinflicht. Şeful îi istorisi cum că, în ajun, în timp ce-l aştepta pe rege, împreună cu generalul şi cu negustorul falit, la locul convenit, văzuseră alergând spre ei o ceată de cazaci; atunci fiecare o luase la goană care-încotro. Când întorsese capul, nu-i mai văzuse nici pe general, nici pe negustorul falit şi habar n-avea ce se întâmplase cu ei. Orice reproş ar fi fost de prisos. Aşa că regele tăcu şi aşteptă. Către ora cinci seara îl văzu pe stăpânul colibei întorcându-se; acesta îl anunţă că găsise o llintFC la un

pescar unde locuiau doi moscoviţi; că era de părere să aştepte câteva zile înainte de a încerca să treacă râul şi asta din pricina numărului mare de cazaci răspândiţi prin împrejurimi, unii pentru a strânge nutreţ pentru cai, alţii porniţi pe urmele regelui, a cărui fugă fusese între timp descoperită. Regele ţinu sfat cu oamenii săi şi cu ţăranul şi hotărâră să petreacă atât noaptea, cât şi ziua următoare în casa în care se afla. Noaptea i s-a părut regelui lungă, iar ziua şi mai lungă. A doua zi, către ora cinci, ezitările începură. Regele înţelese că avea nevoie de un ajutor puternic care să-i urnească din loc pe cei patru. Porunci deci să se aducă un clondir zdravăn cu rachiu, din care-i pofti – atât pe ţăran, cât şi pe cei trei însoţitori ai săi – să bea în sănătatea sa. Când clondirul se goli, cei patru oameni erau gata să treacă pentru el şi prin apă, şi prin foc. Regele profită de dispoziţia aceea, sporită şi de vestea bună că cei doi soldaţi ruşi nu se mai aflau la pescar şi că o barcă îl aştepta la malul râului. Regele şi gazda sa se urcară fiecare pe câte un cal. Ţăranul o luă cu vreo cincizeci de paşi înainte, iar ceilalţi trei oameni veneau pe jos, în spatele lor. La fiecare pas întâlneau gropi pline cu noroi pe care calul regelui le ocolea sau, dimpotrivă, se înfunda în ele până la burtă. În toate părţile ardeau focurile diverselor tabere improvizate, presărate pe ţoală câmpia. Dar lumina acelor focuri care nu lumina decât un cerc de pământ avea pentru rege un dublu avantaj: îi dezvăluia duşmanul şi îi arăta unde începe întunericul pe unde trebuia să meargă pentru a nu fi văzut. Iată însă că gazda, care mergea înainte, se opri brusc, apoi se întoarse pentru a-i spune regelui că-i este teamă ca nu cumva trecerea pe care o credea liberă să fie păzită, că deocamdată să stea pe loc şi să aştepte. Regele se opri; ţăranul o luă înainte şi, după un sfert de oră, se întoarse şi le spuse că trecerea era într-adevăr păzită; toţi fură consternaţi şi hotărâră să se întoarcă. Dar regele, se opuse

cu strălşnicie şi ţăranul, văzând că regele nu voia cu niciun preţ să se întoarcă, se oferi să încerce să găsească o altă trecere, nepăzită. Şeful escortei şi cei doi subalterni, cărora aburii rachiului li se risipiseră, nici nu voiră să audă de aşa ceva. Atunci regele spuse că se vede obligat să se dispenseze de serviciile lor, că erau liberi şi se puteau duce unde voiau. Auzind acest lucru, cei trei găligani începură să se jelească şi să se vaite ca nişte muieri, plângându-se că regele îi ducea la moarte sigură. În timpul acesta sosi şi ţăranul care le spuse că găsise alt loc de trecere. Regele porni la drum şi, într-adevăr, după o jumătate de oră ieşiră la şoseaua principală fără să se întâlnească cu nimeni.

La o sută de paşi de acolo, îşi lăsară caii, trebuind să facă un sfert de leghe pe jos. După ce străbătură acel sfert de leghe, ţăranul o porni din nou în recunoaştere. Ceilalţi se ascunseră într-un tufiş, aşteptându-l. Nu peste mult se auzi zgomotul unor rame de barcă. Pescarul apăru şi fu* gării se îmbarcară. Când ajunseră aproape de malul celălalt, regele îl luă pe ţăran deoparte şi, scoţând din buzunar un pumn din ducaţii care-l incomodau atât de tare şi din care, din fericire, Steinflicht nu-i luase decât jumătate, îi puse în mâna acelui om de treabă; clătinând din cap, acesta începu prin a refuza orice răsplată şi sfârşi, la rugăminţile insistente ale regelui, prin a accepta doar doi ducaţi, pe care-i luă cu respect din augusta mână întinsă spre el. Asta a fost tot ceea ce a consimţit să primească.

Odată pe celălalt mal al Vistulei, regele nu mai avu nevoie de el. Ţăranul, după ce-i sărută cu respect pulpana hainei sale modeste, se urcă în barca pescarului-şi o porni îndărăt.

La o sută de paşi de Vistula se zărea un sat mare. Regele ajunse acolo în zori. Socotind că nu mai aveau de cose teme, cei trei oameni din escortă se trântiră pe lin pat din prima casă care le ieşi în cale, înfundându-se în

saltelele şi pernele de puf de unde nimeni nu-i mai putu smulge. Regele îşi dădu imediat seama că, pentru a găsi un nou mijloc de transport, nu trebuia să se mai bazeze decât pe el singur. Trezi deci gazda – un ţăran – şi-l rugă să-i caute o trăsură, indiferent de care şi indiferent cât ar costa. Comise însă imprudenţa de a-i da banii înainte; ţăranul se întoarse beat mort. Totuşi avusese bunul simţ de a îndeplini, într-un fel, comisionul încredinţat. Adusese cu sine un om care voia să închirieze o căruţă plină cu mărfuri, cu condiţia ca cel care o închiria să-i vândă mărfurile. Regele se oferi să i le cumpere el; evaluându-le la douăzeci şi cinci de ducaţi, regele se trezi în posesia tuturor sorturilor de pânză de Saxa. Cum târgul fusese încheiat în grabă mare, în plină stradă, sub ochii trecătorilor, pusese pe gânduri unele persoane care-l văzuseră pe rege plătind atâţia bani peşin negustorului. Trebuia deci să plece fără să mai piardă timp, când unul dintre însoţitori, văzând uşurinţa cu care regele îşi risipea banii, ieşi din casa în care se odihnise un ceas sau două şi începu să-i înşire regelui, în gura mare, toate serviciile pe care i le adusese, împreună cu tovarăşii săi, cerând să fie plătiţi metul era foarte pipărat, dar regele nu se târgui, fiindcă erau în joc libertatea şi viaţa lui. Între timp, spre surprinderea lui, şeful celor două călăuze ieşi din casă, îi spuse omului său că e beat, apoi, întorcându-se spre adunătura de gură-cască, rosti:

— Să nu credeţi niciun cuvânt din ce-a spus caraghiosul ăsta! Când se îmbată, îşi ia tovarăşii de afaceri drept mari seniori şi le cere bani pentru nişte servicii pe care nici n-a visat să le aducă!

Apoi, luându-l pe beţivan de braţ, îl vârî în casă, în râsetele şi huiduielile celor de faţă. Acum, într-adevăr, nu mai era timp de pierdut. Regele le spuse celor doi oameni să se ducă la ambasadorul Franţei ca să-i răsplătească, îl urcă lângă sine pe şef şi-i încredinţă hăţurile cailor şi

căruţa cu tot ce era în ea. Ieşiră din sat fără să se intereseze de drum, fiindcă nu voiau, în cazul în care ar fi fost urmăriţi, să se ştie încotro o apucaseră. Regele se orienta cum putu şi, pentru că trebuiau să treacă râul Negat, încercă să ajungă în locul în care acel râu se despărţea de Vistula, lăsând în stânga oraşul Marienburg, unde se afla garnizoana duşmană.

Străbătură deci cu căruţa mai multe sate locuite de saxoni sau de moscoviţi, care îi lăsară să treacă nestingheriţi. Pe la opt seara ajunsei à la malul unui râu. Pe ţărm se afla o crâşmă, iar la câţiva paşi de ea, o barcă veche şi ’neacoperită. Călăuza strigă bucuroasă că ajunseseră la râul Negat şi că cerul le scosese în cale barca aceea cu care să traverseze râul. Omul începuse să împingă barca în apă, când regele, mai prevăzător decât el, întrebă un ţăran aflat pe aproape ce râu este acela. Râul era Vistula; Negatul era la o leghe şi jumătate mai departe. Dacă regele nu s-ar fi informat, s-ar fi trezit pe malul opus al Vistulei, cel pe care se străduise atâta să-l părăsească.

Era greu să ajungi la locul dorit cu căruţa; de altfel, caii erau istoviţi după goana la care fuseseră supuşi. Aşa că regele intră în crâşmă, se dădu drept un măcelar din Marienburg care doreşte să treacă râul Negat pentru a se duce să cumpere nişte vite şi ceru, dacă era cu putinţă, să i se facă rost de o barcă. Gazda clătină din cap şi îi spuse regelui că toate ambarcaţiunile, chiar şi cele mai mici, fuseseră luate de către ruşi şi duse la Marienburg. Deci încă o piedică, tocmai în clipa în care se credea salvat. Regele petrecu noaptea într-un pod, o noapte de insomnie ca toate cele care trecuseră de când plecase din Danzig. Într-o singură noapte dormise şi el ca lumea: în cea petrecută la ţăranul care-l recunoscuse. În zori, regelse urcă din nou în căruţă şi o porni la drum pe şoseau care mergea paralel cu râul; după două ceasuri de mers

ajunseră într-un sat. Regele se dădu jos din căruţă, intră într-o casă şi, ca şi în ajun, le spuse gazdelor că este un măcelar din Marienburg care vrea să cumpere nişte vite, dar că pentru asta trebuie să treacă neapărat râul Negat.

— Păi treaba asta cade cum nu se poate mai bine, zise nevasta gazdei, şi nici măcar n-ai nevoie să mai traversezi râul. A.meu vite de vânzare şi cum nu mă lăcomesc la bani mulţi, sunt sigură că ne vom înţelege!

— Lucrul e cu neputinţă, răspunse regele, având în vedere că banii trebuie să-i iau de la unul care stă dincolo de râu. Sigur că dacă pun mâna pe bani, nu zic că nu putem face târgul cu vitele. Dar lucrul cel mai important pentru mine în acest moment este – după cum vezi – să pun mâna pe bani.

— Şi cum ai să treci dincolo, pentru că în momentul de faţă nu există pe aici nici măcar o bărcuţă?

— Fleacuri! răspunse regele nepăsător. Ceva îmi spune că chiar dumneata ai să-mi faci rost de o barcă.

— Ei, făcu femeia, îmi dau seama că eşti un om de treabă şi că ai mare nevoie să treci dincolo. Ei bine, am să ţi-l dau pe băiatul meu. Pe malul celălalt, are un prieten care e pescar şi care are o bărcuţă trasă lângă casă. La un semnal al lui, va veni să te ia şi Domnul să te scoată din încurcătura în care văd că te afli.

Regele îi mulţumi călduros femeii. Oare şi ea să-l fi recunoscut? N-a aflat niciodată acest lucru; urcându-se cu fiul ei în căruţă, regele ajunse pe malul râului Negat. Tânărul se dădu jos şi şuieră zdravăn. Pescarul ieşi imediat din casă, se urcă în mica sa ambarcaţiune şi veni spre ei. Regele coborî în barcă împreună cu călăuza, lăsându-i băiatului căruţa încărcată cu pânzeturi. Când ajunse pe celălalt mal, Stanislas ridică ochii şi mâinile spre cer: era salvat. îi dădu deci drumul şi celui de-al treilea om din escorta sa, după ce-i înmână o scrisoare către domnul de Monti, ambasadorul Franţei, în care îl ruga pe acesta să le

dea celor trei oameni banii făgăduiţi, având în vedere că el ajunsese sănătos şi teafăr pe celălalt mal al râului Negat. Apoi, îndreptându-se către satul Bialagora, regele îşi cumpără o altă căruţă cu doi cai. În aceeaşi seară, Stanislas – acum în afară de orice pericol – sosi în „echipajul” acela, în oraşul Marienwerder.

Cât despre francezii rămaşi la Danzig, datorită curajului lor, în ziua în care oraşul totuşi s-a predat, atât ruşii, cât şi austriecii au dat ordin ca ei să nu fie socotiţi prizonieri de război, ci doar nişte simpli străini. Fie din admiraţie pentru curajul lor nebunesc, fie că nici ţarina şi nici împăratul Austriei nu voiau să rupă relaţiile cu cabinetul de la Versailles, cei doi făcură chiar risipă de atenţie faţă de ofiţeri, trimiţând fiecăruia dintre ei câte o uniformă din cel mai fin postav rusesc, gata lucrată şi brodată cu fireturi.

Astfel s-a sfârşit expediţia atât de nefericită a regelui Stanislas Leczíński. Stanislas Poniatowski i-a dat ultima lovitură, trecând de partea Ecaterinei, ţarina Rusiei, şi urcându-se, după treizeci de ani, pe tronul Poloniei. Numai că tunurile din Danzig au dat foc întregii Europe. Ruşii şi austriecii aduseseră un afront Franţei. Nu se putea ajunge până la ruşii retraşi dincolo de Volga şi Niemen, dar puteai lovi Austria, prin Italia şi Germania. Spania se alie cu Franţa. Orice urmă de resentiment dintre Filip al V-lea şi Ludovic al XIV-lea dispăru. Naşterea a doi prinţi asigurase continuitatea la tron a familiei d’Orléans şi răpise nepotului lui Ludovic al XV-lea orice nădejde că va putea domni cândva peste cele două regate reunite. De altfel, Spania, ca şi Franţa, dorea prăbuşirea Austriei. Nu avea şi ea de recuperat, din Italia, Neapole şi Parma? Şi iată şi planul de luptă pe care l-au hotărât cele două aliate. O armată urma să treacă prin Lorena şi prin Trois-Evêchés ca să asedieze Philipsburg, acea cheie a Germaniei. Philipsburgul odată cucerit, vor pătrunde în inima Suabiei,

iar de acolo, prin Germania, se vor întâlni în Polonia. O altă armată avea să treacă Alpii cu ajutorul piemontiezilor, aliaţii Franţei, de unde se va îndrepta către Milano; în timp ce armata franceză avea să mărşăluiască de la vest la est, o armată spaniolă, atacând Italia din cealaltă parte, va debarca la Neapole şi va mărşălui de la est la vest. Cei doi generali-şefi ai celor două armate erau: ducele de Berwick, în fruntea armatei care trebuia să ajungă în Germania, şi mareşalul de Villars, în fruntea armatei care trebuia să plece în Italia.

Ducele de Berwick – Jacques Fitz-James – era fiul natural al lui Iacob al II-lea al Angliei şi al Arabellei Churchill, sora ducelui de Marlborough; se născuse la 21 august 1670; fusese trimis în Franţa la vârsta de şapte ani, crescut de Juilly, la Plessis şi la Flèche; primele studii militare şi le făcuse în Ungaria; în 1703 devenise cetăţean francez. Luptase în Spania în 1704 şi fusese făcut mareşal al Franţei în 1706. Se bătuse deci, rând pe rând, în Spania, în Flandra şi pe Rin. Pacea îl lăsase la vatră în 1719, războiul îl adusese iar în fruntea armatei, în 1734. Avea deci şaizeci şi patru de ani. Era un bărbat neobosit, întreprinzător şi rece. Cât despre mareşalul de Villars ştim că, în epoca de care ne ocupăm, avea peste optzeci de ani. În ciuda vârstei înaintate, rămăsese acelaşi om activ şi cei optzeci şi ceva de ani nu-i stinseseră nici orgoliul înflăcărat şi nici nu-i potoliseră firea uşuratică.

Generalii care urmau să slujească sub ducele de Berwick erau: Charles-Louis-Auguste Fouquét, conte de Belle-Isle, nepotul lui Fouquét, faimosul supraintendent al finanţelor, despre a cărui avere uriaşă şi dizgraţiere v-am vorbit în volumul *Ludovic al XIV-lea* şi *secolul său*. Şi el îndurase capriciile sorţii, cu care familia sa părea obişnuită. Numit general în timpul regenţei, se luptase în Spania, iscând un fel de război de familie. Dizgraţiat de Le Blanc, ajunsese la Bastilia de unde nu ieşise decât pentru a

fi exilat pe moşia sa. În sfârşit, în 1732 fusese făcut locotenent-general şi promovat în fruntea unuia dintre cele patru corpuri de armată înfiinţate în acelaşi an.

Adrien-Maurice de Noailles se născuse în 1678. L-am întâlnit de mai multe ori sub numele de Ayen, pe care-l purtase în tinereţe. Fusese stegar în regimentul de cavalerie al mareşalului de Noailles, câştigase o bătălie în 1693, condusese, ca ajutor de comandant, o brigadă de cavalerie în 1695; fusese făcut brigadier al armatelor regelui în 1702, apoi mareşal în 1704 şi, foarte curând după asta, locotenent-general.

Claude-François Bidal, cavaler d'Asfeld, fusese la început aghiotant într-un regiment de dragon i, apoi brigadier al armatelor regelui în 1694, mareşal în 1702 şi locotenent-general în 1704.

În sfârşit, Mauriciu de Saxa, om tânăr, în vârstă de treizeci şi opt de ani, despre care am mai vorbit când v-am istorisit felul în care a murit Adrienne Lecouvreur. Bastard, ca şi Dunois şi Berwick, era fiul lui August al II-lea, elector de Saxa şi rege al Poloniei – care tocmai murise – şi al Aurorei de Königsmark; la doisprezece ani, în bătălia de la Tournai, calul fusese ucis sub el, iar pălăria găurită de un glonte; la vârsta de treisprezece ani luase parte la lupta de la Malplaquet, unde dăduse dovadă de sângele rece al unui bărbat în toată firea, având în vedere că a fost vorba de cel mai înfricoşător măcel pe care îl menţionează analele vremii. În sfârşit, la şaisprezece ani, atacat pe neaşteptate în satul Traknitz, s-a apărat – în fruntea unuj pâlc de oşteni – cu atâta energie, încât toţi istoricii l-au comparat cu Carol al VII-lea în atacul de la Bender. Începând de atunci, contele de Saxa s-a aflat pretutindeni unde a avut ocazia să tragă spada: la Stralsund.

X

la Belgrad, la Miltau; în sfârşit, izbucnind războiul împotriva Austriei, contele de Saxa a fost trimis în calitate

de mareşal să conducă armata Rinului. împreună cu el, mai luptau încă cinci prinţi de sânge: contele de Charolais, prinţul de Conti, prinţul de Dombes, contele d'Eu şi contele de Clermont.

Generalii care urmau să slujească sub ordinele lui de Villars erau: regele Carol-Emmanuel, născut la Torino la 27 aprilie 1701, recunoscut rege al Sardiniei şi duce al Savoiei după abdicarea tatălui său, Victor-Amedeu al II-lea.

François, duce de Broglie, născut în 11 ianuarie 1671, stegarul regimentului de cuirasieri în 1687, căpitan în 1690, aghiotant în 1704, inspector general de cavalerie în 1707 şi, în sfârşit, locotenent-general în 1710.

Urma François de Franquetot, duce de Coigny, care, născut la 16 martie 1670, îşi cucerise gradele unul câte unul, începând de la cel de stegar şi ajungând până la cel de locotenent-general.

Cei doi generali imperiali erau: prinţul Eugène, generalul-şef al armatei germane, şi generalul de Mercy, şeful armatei duşmane din Italia.

Pe faimosul prinţ Eugène îl cunoaştem: e învingătorul de la Zante, Hochstadt, Audenarde, Malplaquet şi Peterwardein, fiul contelui de Soissons şi al Olimpiei Mancini.

Cât despre Ferdinand-Charles de Mercy, născut în 1666, voluntar la apărarea Vienei asediată de turci, locotenent într-un regiment de cuirasieri, apoi maior, feldmaior general şi, în sfârşit, în 1719, comandant general în Sicilia, era, în ciuda celor şaizeci şi opt de ani ai săi, un generalsurpriză, care apărea pe neaşteptate şi efectua marşuri şi contramarşuri neobişnuit de rapide, Sigur că D-O Să urmărim această dublă invazie în toate amănuntele sale. Vom semnala doar evenimentele mai importante şi vom consemna rezultatele.

În nord, Lorena fu invadată pe neaşteptate. Ducatul de Bar primi oastea în garnizoană. Oraşul Philippsburg fu

asediat; mareşalul de Berwick muri ucis de o ghiulea care-i străpunse pieptul. Atacul a fost apoi continuat de Asfeld, de Noailles şi mai ales de Belle-Isle. După treizeci şi două de zile petrecute în tranşee neacoperite, oraşul a fost cucerit sub privirile prinţului Eugène.

În sud, armata franco-piemonteză străbătu râul Pad şi porni înainte cu curaj, fără a întâlni alte piedici decât orgoliul şi proasta dispoziţie a lui Viliars, tot timpul în contradicţie cu îndrăzneala mişcărilor şi cu fermitatea hotărârilor regelui Carol-Emmanuel. Noroc că generalul a făcut febră, s-a îmbolnăvit şi a murit. Astfel, cele două armate franceze au pierdut încă de la început şi aproape în acelaşi timp pe doi din generalii săi şefi, generali pe care douăzeci de ani de pace i-au îmbătrânit cât patruzeci de ani de războaie, care nu mai erau la curent cu noua tactică şi strategie ce înlocuise învechitele teorii militare. Moartea lui Berwick şi a lui Viliars a dat posibilitatea să se remarce atât cavalerul de Folard, cât şi contele de Saxa. Conducerea armatei din Italia a revenit deci la Broglie şi lui Coigny, iar cea a armatei din nord lui Asfeld şi Noailles.

În concluzie, duşmanul a bătut iute în retragere până la Parma. Abia acolo, venindu-şi în fire şi găsind un loc propice, s-a hotărât să-i aştepte pe francezi. Şi nu numai că i-a aşteptat, dar de la retragere a trecut la ofensivă, s-a desfăşurat într-o ordine perfectă şi a atacat în coloane strânse şi cu un număr copleşitor de ostaşi, determinând retragerea regimentelor conduse de Berry şi de Auvergne care, din retragere, s-a transformat în derută. Dar iată că, pe neaşteptate, un glonte îl străpunse pe contele de Mercy care căzu mort. Vestea a trecut din gură în gură în rândurile imperialilor, determinându-i să se oprească. Profi»

tind, cu o admirabilă perspicacitate de acest moment de şovăială, Coligny ordonă un atac al regimentelor, în coloane strânse, după metoda cavalerului de Folard. Aşa

că imperialii care atacau se treziră, la rândul lor, atacaţi. Regimentele franceze au făcut o breşă imensă drept în mijlocul armatei lor. Imperialii s-au împrăştiat, apoi au luat-o la goană, lăsând pe câmpul de luptă opt mii de morţi.

După nouăsprezece zile află şi Ludovic al XV-lea despre cucerirea oraşului Philippsburg şi despre bătălia din Parma. D'Asfeld, de Noailles, de Broglie şi de Coigny au fost făcuţi mareşali ai Franţei.

Am văzut ce s-a petrecut la Philippsburg şi în Parma. Acum să vedem ce se petrecea în Neapole.

— Infantele don Carlos debarcase acolo la 29 martie; oraşul Neapole i-a deschis larg porţile fără să depună nicio rezistenţă. La 10 mai a intrat în capitală şi, cesionar al tuturor drepturilor tatălui său asupra regatului celor două Sicilii, primi – în numele acestuia – omagiul tuturor mărimilor statului.

Pe 25 ale aceleiaşi luni, imperialii comandaţi de generalul Visconti au fost siliţi să se retragă la Bitonto. La 15 iunie, o escadră alcătuită din douăzeci şi cinci de galere, jumătate franceze, jumătate spaniole, au adus noului rege o întărire de optsprezece batalioane şi două mii cinci sute de călăreţi, cu care don Carlos a început asediul cetăţii Faete care s-a predat la 6 august. Optsprezece mii de oameni au trecut apoi strâmtoarea pentru a obliga Sicilia să se supună lui don Carlos. Doar Capua, iar în Sicilia – Messina şi Siracuza erau singurele care mai ţineau cu imperialii. În cinci luni de zile întreg teritoriul celor două Sicilii a fost în mâinile spaniolilor şi împăratul a pierdut regatul Neapole pentru că s-a încăpăţânat să înscăuneze un rege în Polonia.

— 1

La sfârşitul lui iunie 1735, spaniolii au făcut joncţiunea cu francezii şi piemontezii. Imperialii au fost aproape în întregime alungaţi din Lombardia, francezii

punând mâna pe partea superioară şi inferioară a ţinutului Mantua. Oraşul Mantua i-a rămas împăratului.

În Germania, francezii au ajuns până la porţile oraşului Maienţa şi, cu toate că prinţul Eugène şi-a întins tabăra între Heidelberg şi Brucksall, francezii au dat iama prin tot Palatinatul.

În urma celor două campanii, din 1734 şi 1735, nu s-a ales cu foloase decât Franţa. La 3 octombrie au început negocierile pentru pace.

1. Regele Stanislas trebuia să renunţe la tronul Poloniei, fiind totuşi considerat rege, păstrându-şi toate onorurile şi toate titlurile. Avea să fie pus imediat în posesia ducatului de Bar, iar mai apoi a marelui ducat de Toscana, după ce acesta avea să fie smuls casei de Lorena. Cele două ducate, de Lorena şi de Bar reveneau Franţei după moartea regelui Stanislas. Numai cu aceste condiţii, regele August urma să fie recunoscut rege al Poloniei şi mare duce al Lituaniei.

2. Marele ducat al Toscanei urma să aparţină casei de Lorena numai după moartea proprietarului său. Toate puterile îi vor garanta succesiunea şi, până avea loc acel eveniment, Franţa avea dreptul să încaseze veniturile din Lorena.

3. Regatele Neapole şi Sicilia îi reveneau lui don Carlos, care era recunoscut acolo ca rege.

4. Regele Sardiniei avea de ales între Novarais şi Tortonais sau între Tortonais şi Vigevanasque.

5. Toate celelalte state care aparţinuseră împăratului Austriei trebuiau să-i fie restituite. Ducatele de Parma şi de Riacezza, urmau să-i fie cedate; trebuiau să-i fie restituite armatei franceze cuceririle din Germania.

6. Regele trebuia să-i garanteze împăratului pragmatica sancţiune din 1713.

7. În sfârşit, aveau să fie numiţi nişte comisari şi dintr-o parte, şi dintr-alta, care să reglementeze hotarele

Alsaciei şi ale Ţărilor-de-Jos.

La 5 noiembrie 1735 a fost publicată încetarea ostilităţilor în Germania, iar pe 15 ale aceleiaşi luni, în Italia. Acest tratat a primit numele de tratatul de la Viena. Astfel Franţa a rămas cu Lorena, cu regatul piemontez care avea să se mărească mai târziu şi cu Genova, şi a sporit cu două provincii.

Regatele Neapolelui şi al Siciliei, cucerite de r. amura cadetă a Bourbonilor din Spania, se află şi acum 1 în mâinile regelui Ferdinand, urmaşul acestei ramuri. În pofida revoltei din Florenţa, marele duce de Toscana, reprezentând familia de Lorena, şi-a luat în stăpânire statele.

În sfârşit, ducatele de Parma şi de Piacenzza nu au scăpat din mâna împăratului Austriei decât după moartea marii ducese Maria-Luiza.

E adevărat că vom asista, înainte de zece ani, la sfârşitul acestei puteri peninsulare, ale cărei începuturi nu le-am văzut.

Toată onoarea celor două campanii a revenit Franţei. De altfel, în decursul anilor 1734, 1735 şi 1736, toate privirile au fost îndreptate către armata franceză, care a adus tot greul războiului.

În timpul acesta, domnul de Richelieu s-a însurat cu prinţesa Elizabeth-Sophie de Lorena, fiica prinţului de Guise, care, după nouă luni de la căsătorie, i-a dăruit uh moştenitor numit ducele de Fronsac. Ducele de Belle-Isie a fost numit cavaler al ordinului Saint-Esprit; regele i-a

1 Adică în timpul când Dumas a scris cartea (n.t.).

r făcut mareşali ai Franţei pe marchizul de Puységur şi pe prinţul de Tingry.

Vechea noastră cunoştinţă, prinţesa Charlotte-Aglaé de Valois, moştenitoarea Modenei, s-a întors la Paris. La vârsta de şase ani şi jumătate, Delfinul a trecut din mâinile dădacelor în cele ale preceptorilor săi. În sfârşit, regina a

născut o nouă prinţesă.

În timpul celor trei ani de lupte, Voltaire s-a ocupat numai de teatru, punând în scenă *Alzira* şi *Fiul risipitor*, iar Marivaux, *Legatul* şi *Falsele confidenţe*.

Capitolul VH

V

Împăratul ia în stăpânire ducatele de Parma şi de Piacenzza – Societatea intimă a regelui – Lemoine, Pigalle şi Boucher înfrumuseţează castelul de Choisi, cumpărat de rege – Dizgraţierea domnului de Chauvelis – Domnul de Maurepas – Surorile doamnei de Mailly – Doamnele de Vintimille şi de Lauraguais – Funcţia de gentilom a domnului de La Trémouille – Moartea doamnei de Vintimille.

Anii care au urmat după semnarea păcii au fost folosiţi de diferitele puteri interesate pentru a aplica întocmai articolele tratatului de la Viena. Astfel, la 16 aprilie contele de Traum a luat în stăpânire, în numele împăratului, ducatul de Bar şi ducatul de Lorena. La 9 iulie, Gaston, marele duce de Toscana, care părea grăbit să redea împăratului ducatul său, s-a stins din viaţă în vârstă de şaizeci şi şase de ani. Acesta era ultimul din familia de Medici, familie care a domnit două sute treizeci şi şapte de ani. De îndată ce a aflat de această moarte, prinţul de Craon a depus jurământul în faţa senatorilor, pentru a lua în stăpânire ducatul de Lorena. La 3 februarie şi la 21 aprilie 1739, regele Sardiniei, regii Spaniei şi ai Celor Două Sicilii au semnat tratatul de la Viena.

În sfârşit, în ziua de 1 iunie pacea a fost declarată şi la Paris. În vremea aceasta, ceea* ce mai rămăsese din Curtea lui Ludovic al XIV-lea dispăruse şi începuse să se constituie noua Curte a lui Ludovic al XV-lea.

Ducele de Berwick murise la vârsta de şaizeci şi ceva de ani, mareşalul de Viliars la optzeci şi ceva; ducele du Maine moare şi el, la şaizeci şi şase de ani; apoi mai mor:

cardinalul de Bissy la vârsta de optzeci şi unu de ani, contele de Toulouse la şaizeci şi patru de ani, mareşalul d: Estrées la şaptezeci şi şase de ani, mareşalul de Roquelaure la optzeci şi doi de ani, prinţesa de Conti la şaptezeci şi doi, iar Samuel Bernard la optzeci şi şase de ani.

Nu mai rămâne, dintre cei vechi, decât cardinalul de Fleury, însă şi el va muri în curând.

În jurul tânărului rege, în vârstă de douăzeci şi şapte sau douăzeci şi opt de ani, se înghesuie noua generaţie dintre care cel mai în vârstă e ducele de Richelieu. Numai că ducele era un cm fără vârstă. Fusese diplomat şi ambasador, era musafir nelipsit de la masa regelui, tovarăşul său de vânătoare, sfătuitor în ale dragostei, profesor în arta războaielor; el dă tonul acelui tineret zvăpăiat care-l are pe Marivaux ca poet, pe Watteau ca pictor, pe Crébillont lui ca romancier.

După ducele de Richelieu vine la rând frumosul La Trémouille, a cărui intimitate, cam prea tandră, cu regele, a dus la arderea pe rug a lui Douchauffour. În timpul ultimului război, căzând de pe cal în vreme ce se afla în fruntea escadronului, La Trémouille n-a fost preocupat decât de un singur lucru: să-şi ascundă chipul în mâini, ca nu cumva să fie desfigurat.

Contele d'Ayen făcea parte din ambiţioasa familie de Noailles care, prin doamna de Maintenon, aproape că se înrudise cu Ludovic al XIV-lea, ca şi familia de Mortemart, prin doamna de Montespan; apoi mai erau marchizul de Souvré, crescut laolaltă cu regele şi care în timpul bolii acestuia l-a îngrijit cu dragostea şi devotamentul unui frate, marchizul de Gesvres, marchizul de Coigny, ducele de Nivernois, marchizul d'Antin. Toţi aceşti seniori tineri care luaseră parte la asediul de la Philippsburg, care-i învinseseră pe austrieci în Parma şi Guastalla se străduiseră – cu pălăria în mână, cu manşetele plisate, cu

epoleţii împletiţi impecabil pe umeri, fără să-şi mototolească nici măcar un colţ al costisitoarelor lor veşminte – să câştige bătălia de la Fontenoy cu englezii. Pentru toată această lume spirituală, ironică şi dornică de distracţii, palatul Versailles, cu apartamentele sale mari, cu lungile galerii, cu parcul străbătut de alei drepte, nu era ceea ce le trebuia lor. Pentru banchetele lor restrânse aveau nevoie de apartamente mai mici, de saloane fără etichetă, unde se puteau întinde pe perne de satin şi admira în oglinzi, vorbind unul cu altul fără să fie nevoie să strige ca să se poată auzi. Atunci Ludovic al XV-lea a cumpărat castelul Choisy de la domnul de La Vallière; Choisy va fi Marly-ul lui Ludovic al XV-lea. Imediat, Lemoine, Coysevox, Pigalle, Boucher se puseră pe treabă; unii au tăiat marmora, alţii au renovat acoperişul. Apoi, pe aleile grădinii s-a ivit o întreagă societate de nimfe, naiade, păstori şi păstoriţe cu cununi de flori şi panglici pe părul pudrat. Şi pentru că servitorii îi stânjeneau, renunţară la ei. Loriot, mecanic dibaci, a inventat acele mese numite „*servantes*” au»of/itiettses, care dispăreau în podele, ducând cu ele lista cu vinurile, mâncărurile şi fructele alese de musafiri, şi reapăreau încălcate cu toate cele poruncite, pentru a dispărea şi a apărea din nou.

Toată acea Curte tânără, dornică de distracţii, dornică să se afirme în războaie, dar mai ahtiată după dragoste decât după onoare, era – după cum lesne vă puteţi da seama – duşmana neîmpăcată a bătrânului cordânal. Ba unii chiar au încercat o tentativă de genul celei care eşuase pe vremea doamnei de Prie şi a ducelui de Bourbon. Conspiratorii erau, de data asta, doamna de Măilly, sultana atotstăpânitoare, La Trémouille şi de Gesvres. care urmăreau să-l înlocuiască pe cardinalul de Flcury cu domnul de Chauvelin. Cardinalul află lotul. Din nefericire pentru conspiratori, domnul de Chauvelin tocmai atunci săvârşi o mare greşeală. Omul fusese

ministru de externe în timpul ultimului război şi, pe drept sau pe nedrept, se răspândise zvonul că primise de la austrieci sume considerabile pentru ca Savoia să fie cât mai prost tratată; şi într-adevăr, drept răsplată pentru ajutorul dat, Carol-Emmanuel nu primise decât două mici provincii. Cardinalul culese toate acele zvonuri şi făcu din ele un adevărat act de acuzare pe care-l prezentă în Consiliul regelui, îl discredita pe Chauvelin şi obţinu dizgraţierea lui. La 10 ianuarie, domnul de Maurepas intră la domnul de Chauvelin şi-i remise următoarea scrisoare din partea cardinalului de Floury:

— Ludovic al XV-lea

„Prietenia pe care am nutrit-o pentru dumneata, domnule, m-a împiedicat să-ţi dau lovitura de graţie pe care onoarea, conştiinţa, probitatea şi binele statului mă obligă să ţi-o dau acum.

Cardinalul de Fleury.

În acelaşi timp, domnul de Jumilhac aştepta la uşă cu ordinul.de a-l conduce pe domnul de Chauvelin la Grosbois. Domnul de Chauvelin doborât, cardinalul se întoarse împotriva lui La Trémouille şi a lui de Gesvres. Regele vru să-i susţină pe cei doi prieteni ai săi, dar până la urmă trebui să cedeze în faţa cardinalului. Flcury ceru să fie exilaţi şi cei doiconspiratori fură exilaţi.

Bătrânul cancelar d’Agnesseau deveni şi ministru al justiţiei; domnul Amelot, ministrul finanţelor, a fost numit secretar de stat al afacerilor externe, iar domnul de Maurepas, a ajuns ministru. Singura pe care cardinalul nu s-a răzbunat a fost doamna. de Mailly; şi asta pentru că domnul de Fleury, privindu-l bine pe rege. şi-a dat seama că în curând; Ludovic al XV-lea avea să-l răzbune el însuşi pentru tot.

Într-adevăr, Ludovic al XV-lea, deşi în vârstă doar de treizeci de ani, şi. devorase o porţie zdravănă din plăcerile vieţii. Era sătul de vânătoare, de banchete, de jocuri de

noroc, plictisindu-se în mijlocul acelei Curţi spirituale, elegante, senzuale, parfumate. Ludovic al X.V-lea era trist şi începuse a vorbi despre moarte, de care totuşi se temea. Un singur lucru putea să-l reînsufleţească pe rege o nouă iubită, căci de doamna de Maillÿ se săturase, Printre cele patru surori ale acestei doamne exista una care nu avea decât: o singură dorinţă, cam ciudată, e adevărat, dar, mă. rog, asta era dorinţa ei: să împartă favorurile regelui, cu sora ei; pentru ca mai apoi, treptat, să pună stăpânire pe inimă, apoi pe mintea, lui, să-l dea jos de la putere pe primul său ministru şi să guverneze ea Franţa. Această soră, care nu era încă măritată, era domnişoara de Nesle; tocmai împlinise douăzeci şi trei de ani şi locuia la abaţia din Fort-Royal. Şi culmea e că nici măcar nu era frumoasă. Ştia că regelui nu-i plac femeile urâte, dar ea avea o imaginaţie bogată, o fire aventuroasă şi îndrăzneaţă şi, dorind să placă, ajunsese să fie aproape sigură că va plăcea. Aşa că-i scrise unei călugăriţe, prietenă cu ea, numită doamna de Dray:

„Îi *voi trimite surorii mele*, *doamna de Mailly*, *scrisoare* după *scrisoare*. *E bună şi*. *mă va lua la ea*; *mă voi face iubită de rege*, *îl voi izgoni pe Fleury şi voi cârmui*. *Franţa*".

La început, lucrurile se petrecuseră aşa cum dorise domnişoara de Nesle, care îşi puse toate bateriile în poziţie de tragere. Ludovic al XV-lea, care la treizeci de ani se plictisea aşa cum se plictisise Ludovic al XIV-lea la şaptezeci, începu a se distra ascultând vorbele pline de „duh ale noii venite. Iar când doamna de Mailly observă care erau planurile surorii sale, era de-acum prea târziu ca să mai poată întreprinde ceva. În disperare de cauză, doamna de Mailly, în loc să lupte împotriva soră-sii, luă hotărârea să-i înlesnească idila cu regele. Îl iubea atât de mult pe Ludovic, încât prefera să se mulţumească doar cu jumătate din dragostea lui decât să-l piardă de tot. coamna

de Mailly nădăjduia de altfel că această concesie nu va fi ştirbită de nimeni. Numai că nu acesta era şi gândul domnişoarei de Nesle. Procedă astfel încât regele să facă unele confidenţe câtorva dintre curtenii săi; aşa că, după trei luni, secretul bietei doamne de Măilly a fost cunoscut de întreaga Curte. Numai că lucrul odată cunoscut, se putea problema măritişului domnişoarei de Nesle. Regele turna copii cu nemiluita şi un astfel de accident întâmplat unei tinere nemăritate ar fi fost cât se poate de supărător. Noii favorite i s-a căutat deci repede un soţ. Curtea şi-a aruncat ochii asupra domnului de Vintimille, strănepotul arhiepiscopului Parisului, acelaşi care jucase un rol important în afacerea convulsionărilor din cimitirul Saint-Médard. Unchiul voia să facă din el cardinal. Dar cum în această funcţie tocmai fusese numit domnul de Tencin, domnul de Vintimille nu mai avea nicio şansă. I s-au făgăduit deci două sule de mii de livre dotă, un loc de doamnă de onoare la palat pentru viitoarea sa soţie, şase mii de livre pensie şi o locuinţă la Versailles. 4 n legătură cu cardinalatul nu i s-a mai dat nicio nădejde, ba mai mult decât atât, arhiepiscopul şi-a cununat el însuşi nepotul. Dar nu era de-ajuns să i se dea domnişoarei de Nesle un soţ de paie; chiar în aceeaşi seară trebuia să i se ofere regelui plăcerea de a-l înlocui. Şi iată cum s-au rezolvat lucrurile. Domnişoara, prinţesă cu care te puteai lesne înţelege, îşi puse palatul său, Madrid, la dispoziţia celor doi soli. La rândul lui, regele se duse să ia masa de seară la castelul La Muette, împreună cu domnişoara de Clermont şi cu doamnele de Charolais şi de Talleyrand. Apoi, când regele a presupus că festinul de nuntă se isprăvise, a propus să facă o vizită la castelul Madrid. S-a urcat în trăsură şi a ajuns la palat. Totul s-a petrecut în cea mai desăvârşită înţelegere. Regele a stat acolo până la miezul nopţii, jucând cavagnola; la un moment dat, când cineva a spus că ar fi cazul să-i lase pe tinerii căsătoriţi să

se culce, regele a declarat că vrea să fie binevoitor până la capăt. Prin urmare, i-a însoţit pe cei doi soţi în dounitor şi i-a înmânat el însuşi cămaşa de noapte lui Vintimille, ceea ce era cea mai mare onoare pe care i-o putea face regele. Începând din acest moment, lucrurile nu mai sâni clare. Un bărbat a plecat să doarmă în castelul La Muette. Dar doamna mareşală d'Estrées, care a părăsit în aceeaşi seară Palatul Madrid şi s-a dus să 260 doarmă ia Bagatelle, doamnă de Ruffée, care a plecat şi ea şi s-a dus la Paris, pretind că nu regele ar fi fost cel care a plecat şi Vintimille cel care a rămas, ci invers, că regele a rămas şi Vintimille a plecat. Orice s-ar fi întâmplat, regele a asistat a doua zi la toaletă doamnei de Vintimille şi, după gustarea de dimineaţă, tânără căsătorită i-a prezentat regelui întreaga familie de Vintimille. Începând din acel moment, întreaga familie s-a bucurat de cea mai mare favoare. Tot atunci i-au fost prezentate regelui celelalte trei surori ale doamnelor de Mailly şi de Vintimille; doamna de Lauraguais, doamna de la Tournelle şi doamna de Flavacourt.

Doamna de Vintimille şi-a urmărit cu tenacitate scopul, ajutată de sora ei mai mare care i-a slujit planurile. Doamna de Vintimille a pus într-adevăr stăpânire pe mintea şi pe inima regelui, făcându-l să uite că aleasa inimii sale are gâtul prea lung, talia prea groasă, mersul cam greoi; regele era în sfârşit al ei, şi aşa cum îi scrisese prietenei sale, călugăriţa de la Port-Royal, era de acum în măsură să lupte împotriva – cardinalului şi să înceapă a cârmui Franţa.

Între timp a survenit un eveniment care a dovedit fiecăruia măsura puterii sale. Frumosul duce de la Trémouille a murit de vărsat. Ducele păşise pe drumul cel drept, încercând să uite greşelile pe care le săvârşise în tinereţe. Se purtase în mod desăvârşit în perioada dizgraţierii şi, sacrificat de rege în favoarea bătrânului

cardinal, îşi luase rămas bun de la Ludovic al XV-lea, spunându-i în faţă:

— Sire, nu mai sunteţi demn să fiţi prietenul meu!

Şi-a păstrat doar funcţia de gentilom al Camerei. Se însurase şi-şi adora soţia. Se înţeleseseră că dacă vreunul dintre ei s-ar îmbolnăvi de vărsat, să se separe până ce se va vindeca, pentru că nici unul dintre ei nu suferise de această boală. Doamna de La Trémouille se îmbolnăvi prima, dar cum nu ştia care erau simptomele bolii, nu-şi anunţă soţul, iar mai târziu, când doctorul îl preveni despre pericolul care-l păştea, ţinu totuşi să rămână lângă soţia lui şi s-o îngrijească. Prinţesa se vindecă, dar ducele se îmbolnăvi şi muri.

Toate femeile din Paris au purtat doliu după el. Ducele, socotit drept un soţ-model, a fost cât pe-aci să fie trecut în rândul sfinţilor pentru devotamentul său conjugal. Ba chiar s-a pus problema să i se ridice un templu. Murind, ducele de La Trémouille lăsa în urma lui o fată mai măricică şi un băieţel de patru ani. Ducii d* Aumont, de Gesvres şi de Mortemart, cu care La Trémouille fusese coleg, ca gentilom al Camerei, cerură pentru băiat beneficiile funcţiei tatălui său. Dar doamnele de Mailly şi de Vintimille solicitară această funcţie pentru ducele de Luxembourg. Cardinalul de Fleury o dorea pentru nepotul său. Bătrânul ministru folosise mijloace ocolite, după cum îi era obiceiul. Venind la rege, îi spusese:

— Sire, toţi prietenii mei mă presează să cer funcţia lui La Trémouille pentru nepotul meu. Dar el e şi aşa atât de copleşit de favoruri, încât, în loc să vă recomand pe careva din familia mea, aşa cum mă îndeamnă toţi să fac, vin să vă cer funcţia lui La Trémouille pentru fiul său.

— Aveţi dreptate, domnule cardinal, răspunsese regele; eu însumi m-am gândit la nepotul dumneavoastră, dar am socotit că o asemenea onoare l-ar face să aibă prea mulţi duşmani şi i-ar face mai mult rău decât bine.

Cardinalul rămase uluit, fiindcă nu se aştepta la un asemenea răspuns. Atunci înţelese că trebuia să lupte; avea împotriva lui pe cele două iubite ale regelui. Numai că de data asta nu mai era vorba de două femei pe care le putea învrăjbi prin gelozie, ei. dimpotrivă, de două surori care depăşiseră de mult gelozia şi care nu mai aveau decât acelaşi ţel: să-l păstreze pe rege, doar pentru ele, după ce fiecare se străduise zadarnic să-l păstreze doar pentru sine. Nemaicutezând să ceară slujba pentru nepotul său, cardinalul se încăpăţână s-o ceară pentru copilul răposatului duce, spunându-i regelui că-i dăduse cuvântul doamnei de La Trémouille şi că, din moment ce nu-şi putea ţine acest cuvânt, prefera să-şi dea demisia, fiindcă vedea bine că regele nu mai avea nevoie de el. De altfel, adăugase cardinalul, vârsta înaintată impunea unele menajamente, iar sănătatea lui avea nevoie de odihnă. După care, cardinalul – conform obiceiului, se retrase la Issy. Fleury ştia că puterea sa cea mai mare era absenţa. Cardinalul odată retras, doamnele de Mailly şi de Vintimille conţinu ară să-l susţină, în faţa regelui, pe ducele de Luxembourg. Doamna de La Trémouille, secondată de cei trei gentilomi ai Camerei, îl susţinea, în gura mare, pe fiul ei. Nepotul cardinalului nu mai avea pe nimeni care să-l susţină.

Primul sentiment pe care-l încercă Ludovic al XV-lea fu un fel de răzvrătire împotriva cardinalului. Supunându-se „primului impuls, luă pana şi-i scrise că ar fi disperat să-i ceară să lucreze peste puterile lui, pricinuindu-i vreun necaz; apoi adăugă cum că, dacă sănătatea îl îndemna categoric să se retragă, el îi va îngădui acest lucru. Apoi, scrisoarea odată isprăvită, regele o vârî în buzunar, făgăduindu-şi s-o trimită cât mai repede.

În vremea aceasta, cardinalul făcu unele demersuri pe lângă doamna de Vintimille. Doamna în cauză reflectă un moment; aducându-şi aminte de slăbiciunea regelui,

gândindu-se că ea avea doar douăzeci şi patru de ani, iar cardinalul se apropia de nouăzeci, îşi zise că ar fi mai bine să amâne lucrurile şi să aştepte moartea cardinalului care, oricum, nu putea întârzia prea mult. Or, cum de la o vreme regele rezerva câte o noapte fiecăreia dintre cele două

surori şi cum noaptea care urma era rezervată doamnei de Mailly, doamna de Vintimille dădu fuga la soră-sa.

— Surioară, nu avem de pierdut niciun moment ca să revenim în privinţa cardinalului; poate că dacă ne-am da silinţa am triumfa asupra lui, dar, mai devreme sau mai târziu, va. reverii la putere şi ne va alunga. În noaptea asta e rândul tău să-l primeşti pe rege la tine. Fă deci în aşa fel încât mâine dimineaţă nepotul cardinalului să fie numit gentilom al Camerei.

Din păcate, doamna de Mailly nu era genul de femeie făcută pentru astfel de intrigi. Iubindu-l pe rege doar pentru el însuşi, aşa cum faimoasa La Vallière îl iubise pe Ludovic al XIV-lea, ea nu cerea decât un lucru: să nu se amestece în politică. Aşa că după ce i-a făgăduit surorii sale să facă aşa cum îi spusese, înnoptându-se, nu-şi mai ţinu promisiunea. Se îmbrăcă mai frumos ca de obi – cei, împodobindu-şi părul eu flori şi cu diamante. Ludovic nu văzu în acele flori şi în acele diamante decât un act de cochetărie în folosul iubirii şi nicidecum al politicii. După o vreme, doamna de Mailly adormi fără să-i fi pomenit regelui nici de băiatul lui La Trémouille, nici de ducele de Luxembourg, nici de nepotul cardinalului. Dar regele, tulburat, nu putu adormi. Parcă se auzea bombănitul fostului său profesor; vedea toată acea muncă titanică de corespondenţă cu Europa, de care el nu se preocupase niciodată, căzând în sarcina sa; intuia ambiţiile princiare împotriva cărora-ar fi fost obligat să lupte dacă bătrânul ministru n-ar mai fi fost acolo. Stătea deci în pat, cu capul

sprijinit în mână şi admira chipul şi mai ales pletele iubitei sale, unde bobocii de trandafir, în culorile cele mai armonioase, se amestecau cu pudra şi diamantele care străluceau printre flori ca nişte picături de rouă. Prin gura întredeschisă frumoasa adormită respira

— 1

uşor şi regulat. Regele o. trezi. Primul lucru care o izbi pe doanana de Maiuy când deschise ochii fu chipul melancolic al lui Ludovic al XV-lea.

— Vai, Doamne 1 strigă ea. Dar *ce* are majestatea-voastră?

Regele oftă.

— Draga mea, zise el, sunt foarte necăjit.

— De ce, sire?

— Din pricina a tot ceea ce ce se petrece.

Doamna de Mailly îşi aminti brusc de făgăduiala pe care i-o făcuse peste zi surorii sale. Având în vedere că regele fusese cel care deschisese discuţia, cuteză să întrebe:

— Dar ce se petrece atât de grav, sire?

— Ştii foarte bine, răutăcioaso, răspunse regele, pentru că şi tu eşti una dintre persoanele care mă necăjesc – Eu, sire? strigă doamna de Mailly.

— Da, dumneata! în orice caz, continuă regele oftând.

Zată-ne în sfârşit scăpaţi de cel care ne incomoda.

— Cine ne incomoda?

— Cardinalul.

— Dumneavoastră, sire, scăpat de cardinal? Vai.

Doamne! Şi, făcând pe speriata, doamna de Mailly se ridică din pat.

— Da, zise regele; oricum, scrisoarea e scrisă – Ce scrisoare, sire?

— Scrisoarea prin care îl concediez.

— Da, dar sper că nu i-aţi trimis-o, nu-i aşa, sire?

Întrebă doamna de Mailly.

— Nu, pentru că se află pe şemineu.

Şi rostind aceste cuvinte, regele o privi cu un aer aproape rugător pe doamna de Mailly.

Sire, toată lumea ştie că dumneavoastră sunteţi stăpânul. Prin urmare, majestatea-voastră nu are de dat socoteală nimănui.

Zicând acestea, doamna de Mailly puse tin picior pe parchet.

— Unde te duci? o întrebă regele.

— Domnul de Fleury este un ministru minunat, căruia Cel-de-Sus să-i dea cât mai multe zile de trăit fiindcă aceste zile pot fi folositoare atât Franţei, cât şi regelui ei.

— Asta e şi părerea dumitale, nu-i aşa, draga mea? zise regele.

— E o părere atât de nestrămutată, încât…

— Ei, Doamne! strigă regele. Ce-ai făcut Mi-ai aruncat în foc scrisoarea către cardinal?

— Da, sire! Iată o pană, cerneală, şi hârtie şi apucaţi-vă să-i scrieţi alta 1

Cum? Tocmai dumneata mă sfătuieşti să fac acest lucru? Şi ce anume să-i scriu?

— Că-l numiţi pe nepotul lui în funcţia de prim – gentilom…

Chipul regelui străluci de bucurie.

— Dar ce va spune doamna de La Trémouille? Ce vor spune ceilalţi gentilomi?

— Nu ştiu ce vor spune… Dar tuturor le veţi răspunde că sora mea şi cu mine suntem de partea domnului de Lu’ xembourg şi că, dovadă că sunteţi rege, e faptul că uesti respins cererile, şi a mea, şi a surorii mele, aşa cum îc-i vi respins şi pe ale celorlalţi. Iar noi două, ca să dăm». mai multă greutate vorbelor dumneavoastră, vom…

— Ei bine, ce veţi face?

— Vom face pe supăratele.

— Veţi face pe supăratele? x

— În timpul zile, se-nţelege. Hai, sire, iată pana, cerneala şi hârtia… Apucaţi-vă de scris!

— Oh, strigă regele, aruncându-se la picioarele doamnei de Maiuy, eşti o femeie adorabilă!

Şi scrise o scrisoare nu cardinalului, ci nepotului acestuia, scrisoare prin care îl anunţa că fusese numit în funcţia de gentilom al Camerei, cu o indemnizaţie de patru sule de mii de livre. A doua zi dimineaţă, primind această scrisoare, domnul de Fleury-tânăryl, care nu se mai aştepta la nimic, dădu fuga la unchiul său, la Issy, îi arătă scrisoarea regelui şi-l rugă să se ducă şi să-i mulţumească majestăţii-sale. Dar cardinalul, care ţinea întotdeauna ca, ori de câte ori familia sa era copleşită de *vreo* onoare, să lase impresia că el forţase mâna regelui, îi răspunse nepotului:

— Îţi interzic să spui ceva cuiva până ce nu-l văd pe rege şi nu-l determin să revoce ordinul!

— Dar, răspunse ducele de Fleury, eu i-am şi răspuns personal regelui pentru ari mulţumi!

— Şi pentru a accepta, nu-i aşa? strigă cardinalul pe un ton care-l înşelă până şi pe nepotul lui.

— Sigur că pentru a accepta, răspunse ducele; aş fi fost un mare ingrat să refuz o favoare râvnită de atâtea persoane.

— Bun, zise cardinalul oftând adânc, iată-mă şi compromis faţă de domnii prinţi.

Şi ridicându-şi ochii şi mâinile spre cer, porunci să tragă trăsura la scară pentru a pleca la Paris.

Când îl văzu pe-ministru, Ludovic al XV-lea îi istorisi totul. În amănunt şi cum regele nu voia – slab din fire cum era – să dea impresia că cedase în urma ameninţării cardinalului că se va exila, îi spuse acestuia că datora numirea nepotului său la Cameră insistenţelor doamnelor

de Mailly şi de Vintimille. Cardinalul se arătă plin de recunoştinţă faţă de cele două surori; dar în adâncul sufletului se simţi cumplit de umilit la gândul că meritele sale personale coborâseră până într-atât, încât fusese nevoie să fie susţinut de cele două iubite ale regelui ca să obţină o slujbă pentru nepotul său. Şi acum să istorisim faptele fără comentarii.

Numirea tânărului Fleury avusese loc în cursul lunii iunie a anului 1741. La 8 august, doamna de Vintimille fu cuprinsă brusc de febră. Era însărcinată în luna a opta. Silită să se înapoieze la Paris, regele o lăsă pe doamna de Vintimille la Choisy, împreună cu sora sa, doamna de Mailly, şi cu doamnele lor de companie. Exista un obicei, sau mai curând o lege, care interzicea soţilor să-şi însoţească nevestele când regele le aducea la Choisy. Era cam ciudat, dar aşa stăteau lucrurile. E adevărat că, în lipsa domnului de Vintimille, domnii de Grammont, de Coigny, d'yen şi cei doi fraţi Meuse, care alcătuiau Curtea intimă a regelui, se aflau acolo pentru a le ţine tovărăşie celor două doamne.

Doamnei de Vintimille i se luă sânge de două ori. Boala păru să-l facă pe rege să se îndrăgostească şi mai puternic de doamna de Vintimille. În ajunul naşterii intră în odaia ei, unde rămase până la două din noapte. Ira ora nouă dimineaţa, doamna de Vintimille născu un băiat frumos şi zdravăn, pe care regele îl luă în braţe, după care îl aşeză pe o pernă de catifea roşie. După ce-l sărută şi-l admiră, puse să fie uns cu mir şi botezat cu numele de Ludovic, nume pe care, mai târziu, prietenii săi i-l schimbară în cel de Jumătate-de-Ludovic. Regele era atât de fericit, încât dori să ia masa împreună cu doamna de Vintimille. La masă au fost invitaţi ducii d'Ayen, de Villeroy şi unul din cei doi fraţi Meuse, cel care era prietenia şi confidentul său. Seara îi primi la doamna de Vintimille nu numai pe arhiepiscopul Parisului, ci şi pe domnul de

Vintimille, împreună cu tatăl acestuia. Domnul de Vintimille fusese poftit să vină să-şi vadă nevasta şi… „fiul”. Doamna de Vintimille născuse atât de uşor, încât la o oră după naştere părea complet restabilită. Dar la 9 septembrie, fără ca cineva să poată prezice tristul eveniment, fu amicală brusc de nişte dureri de pântece atât de violente, încât nu mai chemară doctorul, ci duhovnicul. Regele, la rândul lui, trimise să-i aducă, în grabă mare, pe cei doi. medici ai săi, Silva şi Sénac. Dar niciunul, nici altul nu ajunseră la vreme. Femeia muri în braţele duhovnicului ei, fără să mai apuce să fie împărtăşită. În discuţia de o jumătate de ceas pe care doamna de Vintimille o avu cu duhovnicul, îl rugă pe acesta să-i transmită surorii sale, doamna de Mailly, ultimele sale dorinţe.

Duhovnicul se grăbi deci să îndeplinească această ultimă rugăminte a penitentei sale, când el însuşi, intrând la doamna de Măilly, pică mort, fără să mai aibă timp să rostească un singur cuvânt.

Această veste îl zgudui atât de tare pe Ludovic al XV-lea. Încât căzu la pat, nemaivoind să primească pe nimeni. Regina vru să-l vadă, dar consemnul n-a fost ridicat decât pentru contele de Noailles. În ce-o priveşte pe doamna de Mally, ea n-a părăsit odaia şi – plânsă şi pe jumătate despuiată – a venit şi s-a vârât în pat, lângă doamna d’Estrées. Încuindu-se în camera sa, regele n-a dat decât o singură poruncă, şi anume să i se facă portretul doamnei de Vintimille, moartă. Imediat s-a şi răspândit zvonul că femeia ar fi fost otrăvită şi, cum zvonurile au devenit din ce în ce mai insistente, regele a poruncit să i se facă. autopsia. N-a transpirat însă nimic din procesul verbal încheiat după efectuarea autopsiei; dar faptul că, deşi murise de patru ceasuri, femeia răspândea – după ce-o deschiseseră – o miasmă fetidă, era cât se poate de elocvent. Pus într-o magazie, trupul doamnei de Vintimille

a rămas acolo mai bine de trei ceasuri, expus curiozităţii trecătorilor.

Ciudate soarta, moartea, autopsia şi expunerea trupului acelei femei care, cu o zi înainte, împodobită cu dantele, cu flori şi cu diamante, le făcuse geloase pe toate doamnele de la Curte! Regele era distrus. Doamna de Mailly, care era bună şi îşi iubise sora din tot sufletul, i-o cerea înapoi cerului, plângând şi jelându-se în guta mare. Una dintre surorile sale, cea mai tânără dintre toate, doamna de Lauraguais, dădu fuga s-o mângâie şi s-o consoleze. Doamna de Măilly, care credea că regele n-o iubea decât pentru doamna de Vintimille, se temu ca nu cumva s-o alunge. Dar nu se întâmpla astfel; dimpotrivă, regele îşi concentra asupra ei toată afecţiunea „îi dădu, la Meuse, un apartament situat chiar deasupra apartamen—tului său, dar cu condiţia să nu dispună decât de anticameră şi de sufragerie; în realitate, doamna de Măilly dispunea aproape de tot apartamentul.

După opt zile, doamna de Mailly se instalase în acel apartament împreună cu sora ci, doamna de Lauraguais, şi nu mai ţinea decât de rege ca să bage de seamă că biata doamnă de Vintimille se prăpădise. Numai că regel? deocamdată nu-şi putea smulge din minte amintirea acelei înfricoşătoare nenorociri.

Capitolul VIII

Moartea doamnei de Mazarin – Doamnele de La Tournelle şi de Flavacourt – Alungarea lor din Palatul Mazarin – Hotărârea doamnei de Flavacourt – Lectica – Domnul de Gesvres – Regele dă un apartament doamnei de Flavacourt – E căutată doamna de La Tournelle – Doamna de Flavacourt respinge avansurile regelui – Intrigă împotriva domnului d’Agenois – Doamna de La Tournelle capitulează – Dizgraţierea doamnei de Mailly – Ultimele clipe ale domnului de Fleury.

La 12 septembrie 1742 muri doamna de Mazarin,

bunica domnişoarelor de Nesle. Dintre cele cinci surori, prima, doamna de Mailly, devenise iubita regelui încă din 1732. Cea de-a doua, doamna de Vintimille, murise după cum am văzut. Despre cea de-a treia, doamna de Lauraguais, se zicea că o înlocuise pe doamna de Vintimille. Mai rămăseseră doamnele de La Tournelle şi de Flavacourt, care încă nu fuseseră prezentate la Curte fiindcă locuiau cu bunica lor, doamna de Mazarin. Dar când doamna de Mazarin muri, domnul de Maurepas, împins de novastă-sa, în calitatea lui de moştenitor al doamnei de Mazarin, le puse în vedere celor două surori să nărăsească imediat Palatul Mazarin. Doamna de La Tournelle era văduvă; soţul doamnei de Flavacourt se afla la oaste. Aşa că cele două femei se treziră fără niciun sprijin. Primind acea înştiinţare din partea domnului de Maurepas, doamna de La Tournelle începu să se lamenteze în gura mare. În schimb, doamna de Flavacourt se mulţumi doar să răspundă:

— Sunt tânără, nu mai am nici mamă, nici tată, bărbatul meu lipseşte, iar neamurile m-au abandonat. Nădăjduiesc însă că cerul nu mă va abandona!

Rostind aceste cuvinte, doamna de Flavacourt chemă o lectică, se urcă în ea, porunci să fie dusă la Versailles şi de îndată ce ajunse în Curtea miniştrilor porunci să fie lăsată jos – apoi le spuse oamenilor să ia hulubele şi să plece. Trecu o mulţime de lume fără să ia în seamă acel fotoliu aşezat în Curtea miniştrilor. Unii se mirară, dar nu cutezară s-o întrebe pe cea care se instalase comod, ce anume făcea acolo. Dar iată că trecând ducele de Gesvres, opri trăsura şi. deschizând portiera, strigă uluit;

— Ei. doamnă de Flavacourt, prin ce întâmplare te afli aici? Ai aflat că bunica dumitale a murit?

— Iar dumneata, domnule duce, răspunse doamna de Flavacourt ai aflat că domnul de Maurepas şi soţia lui ne-au alungat din casă. pe sora mea şi pe mine, ca pe nişte

otrepe? Sora mea, doamna de La Tournelle, nu ştiu încotro s-a îndreptat; cu, una, m-am încredinţat Providenţei!

Uluit de ceea ce auzise, domnul de Gesvres o salută pe doamna de Flavacourt, rugând-o să aştepte câteva momente cu răbdare, şi alergă. Ia rege, pe care îl conduse la o fereastră şi-i arătă, în Curtea miniştrilor, fotoliul acela solitar.

— Ei bine, întrebă regele, ce-mi araţi acolo?

— Majestatea-sa vede fotoliul acela acoperit?

— Sigur că-l văd.

— În el se afla doamna de Flavacourt.

— Doamna de Flavacourt, singură în lectica aceea!?

— Cât se poate de singură, sire!

— Dar cine „a adus-o acolo?

— Spiritul ei ingenios.

— Explică-te, duce…

— Ei bine, sire, alungată din casă de domnul de Maurepas, a socotit că nu are altă scăpare decât să se pună sub aripa ocrotitoare a Providenţei şi a…

— Şi a mai cui?

— A majestăţii-voastre, sire!

Ludovic al XV-lea începu să râdă.

— Du-te după ea, zise regele. Să i se dea imediat o odaie la Versailles, iar cineva să se ducă după sora ei, doamna de La Tournelle.

Regele nu trebui să-i spună de două ori acest lucru domnului de Gesvres. Omul coborî scările în goană, o luă de mână pe doamna de Flavacourt şi urcă, împreună cu ea, la rege. Ludovic al XV-lea îi dădu vechiul apartament al doamnei de Măilly, apartament aflat în aripa nouă, şi-i făgădui un loc de doamnă de onoare la regină. Cât despre doamna de La Tournelle, acesteia i se dădu fostul apartament al domnului de Vauréal, episcop de Rennes.

Doamnele de Flavacourt şi de La Tournelle erau cele mai frumoase dintre cele. cinci surori. Sigur că regele n-a

rămas nesimţitor la frumuseţea lor. Cum se pare că avea o slăbiciune pentru domnişoarele de Nesle, începu a le tace curte celor două surori pe care asprimea domnului

„De Maurepas şi a soţiei sale i le făcuse cadou. La rândul lor, doamna şi domnul de Maurepas, văzând atenţia pe care regele o acorda ambelor surori, hotărâră să se apropie din nou de ele; dar reuşiră numai faţă de doamna de Flavacourt, o femeie cu suflet bun, cu un spirit! neîntător, cu o inimă care nu purta ranchiună nimănui; aceasta le declară celor doi soţi că îi iartă, cu condiţia să nu mai încerce niciun demers pe lângă ea. Cu totul altfel se purtă

Însă doamna de La Tournelle, care s-a jurat să le păstreze o ură veşnică.

În concluzie, în momentul în care regele şi-a îndreptat privirea către doamnele de Flavacourt şi de La Tournelle, iată care era situaţia celor două femei; soţul doamnei de Flavacourt, după cum v-am mai spus, se afla la oaste. Era totuşi foarte iubit de soţia sa, care încă de la început i-a dat regelui de înţeles că nu-şi va înşela bărbatul nici măcar cu majestatea-sa. Doamna de La Tournelle era văduvă, dar în acel moment ei, a încurcată cu domnul d’Agenoas, fiul ducelui d’Aiguillon, nepotul domnului de Richelieu. Aşa că regele se văzu nevoit să se adreseze domnului de Richelieu care, în calitatea lui de unchi mai bătrân, avea o influenţă mult mai mare asupra tânărului conte. Dar ducele se gândi că, în loc să folosească metoda convingerii, ar fi mult mai nimerit să facă uz de şiretenie. Expédié deci tânărului conte o tânără doamnă de la Curte cu misiunea de a-i suci capul. În vremea aceasta, doamna de La Tournelle, retrasă la Versailles, nu vedea decât persoanele pe care regele îi îngăduia să le vadă, iar contele d’Agenois, cum era şi firesc, nu se afla printre ele. Numai că doamna de La Tournelle rezistă curţii lui Ludovic

al XV-lea, mărturisindu-i că-şi îndrăgea prea mult iubitul, de a cărui fidelitate era sigură. Atunci intră în scenă domnul de Richelieu. Sirena pe care i-o trimisese nepotului său făcea zilnic progrese în inima contelui, pe care singurătatea îl dezola. Doamna lipsind o vreme, cei doi îşi făgăduiră să-şi scrie şi-şi scriseră. Scrisorile contelui d'Agenois au fost trimise de către doamnă lui Richelieu; acesta le expedie regelui, iar regele le înmânã doamnei de La Tournelle. În ciuda acestor dovezi scrise, doamna de La Tournelle se ţinu la început tare, pretinzând că cineva imitase scrisul iubitului ei. Dar cum scrisortie începură a deveni din ce în ce mai tandre şi dovezile de necredinţă ale iubitului atât de elocvente, doamna de La Tournelle hotărî să se răzbune pentru necredinţa lui. Or, în acest caz nu exista decât un singur fel de răzbunare: legoa talionului. Oprindu-se la acest gen de răzbunare, doamna de La Tournelle îi făgădui regelui să-l ia drept complice. Dar cu o condiţie. Doamna de La Tournelle o ura pe sora ei, doamna de Măilly. De altfel, ea era mult prea mândră pentru a accepta partajul tolerat de doamnele de Vintimille şi de Mailly. Ceru deci ca doamna de Măilly. să fie dizgraţiată. Regele, care n-o mai iubea pe doamna de Mailly, îi făgădui doamnei de La Tournelle tot ce pofti. Sigur că Ludovic al XV-lea nu s-a prea simţit în apele lui când a trebuit să semneze acea dizgraţiere şi când doamna de Mailly, ţinându-i calea, l-a întrebat de ce anume se răcise atât de tare de ea. Dar regele era crud cu femeile pe care nu le mai iubea. Profitând de situaţie, îi răspunse doamnei de Mally că, într-adevăr, se răcise de ea, că nu ştia să se ascundă, că n-o mai iubea şi că, nemaiiubind-o, nu putea simula o dragoste care încetase să mai existe. Auzind aceste cuvinte, doamna de Mailly izbucni în hohote de plâns şi se prăbuşi la picioarele regelui. Odată mărturisirile pornite, doamna de Mailly află din gura regalului său iubit nu numai că n-o mai iubea, dar că

trebuia să se retragă pentru a face loc rivalei sale. Atunci doamna de Mailly îl rugă pe rege s-o lase să joace alături de doamna de La Tournelle acelaşi rol pe care-l jucase alături de celelalte două surori ale sale, doamnele de Vintimille şi de Lauraguais. Implacabil însă, regele îi acordă două zile ca să se retragă. Atât şi nimic mai mult. Alungarea era cu atât mai crudă cu cât doamna de Mailly, care nu mai avea nici tată, nici mamă, nici soţ, nu ştia încotro să se îndrepte plecând de la Versailles. Ea îi spuse toate acestea regelui, dar trăsura cu 275

care trebuia să plece o aştepta la poartă, la ora anunţată. Noroc că doamna centesă de Toulouse, cu care rămăsese bună prietenă, o luă la ea, în vreme ce doamna de La Tournelle, poftită la Choisy, urma să ia, în mod public, locul surorii sale. Călătoria ei avu loc la 12 noiembrie. Regele, întinzându-i mâna doamnei de La Tournelle, urcă în caleaşcă împreună cu domnişoara de la Roche-sur-Yon, cu doamnele de Flavacourt, de Chevreuse, cu domnul de Villeroy şi cu prinţul de Soubisse. Dar iată că, ajunsă la Choisy, doamnei de La Tournelle îi fu ruşine s-o înlocuiască pe sora ei atât de repede şi într-un mod atât de public. Masa odată terminată, cum regele o sorbea din ochi pe noua sa iubită, aceasta se apropie de doamna de Chevreuse şi-i spuse:

— Draga mea, mi s-a dat o cameră prea mare şi mi-e frică singură în ea; dumneata eşti cunoscută pentru curajul dumitale; dă-mi mie odaia în caic stai şi ia dumneata odaia mea.

Dar doamna de Chevreuse, temându-se ca nu cumva să-l supere pe rege, nu primi.

Draga mea, îi răspunse doamna de Chevreuse, la Choisy nu sunt la mine acasă, ci la majestatea-sa, aşa că nu pot face nimic decât din porunca şi cu asentimentul regelui.

Doamna de La Tournelle a fost silită să-şi păstreze

camera. Dar Cum i-a fost ruşine să devină atât de repede iubita regelui, s-a baricadat în odaie şi, cu toate plimbările nocturne ale regelui, cu toate bătăile lui repetate în uşă, ca nu l-a poftit înăuntru. Calculată sau reală, apărarea a durat aproape o lună; fiindcă abia la 10 decembrie lumea a băgat de seamă că în sfârşit neîndurătoarea uşă s-a deschis. A doua zi, făcând patul doamnei de La Tournelle, cameristele au găsit tabachera regelui, pe care majestatea-sa o uitase sub pernă.

Această veste, reprezentarea piesei *Mahomed* şi o trăsură pe care o inventase domnul de Richelieu au fost faptele cu care s-a încheiat ultima lună a anului 1742.

Supărat că trebuia să părăsească viaţa de la Curte pentru a prezida Statele Generale în Languedoc, domnul de Richelieu declarase că se va duce, dar că va dormi liniştit până la Lyon, unde era obligat să se oprească. Ca să-şi ţină făgăduiala, inventă o trăsură lungă de şase picioare, moale pe dinăuntru, aşezată pe un resort dublu şi având în ea un pat confortabil. În seara zilei de 13 decembrie, trăsura fu adusă în curtea palatului Versailles, unde toată lumea coborî s-o vadă. La ora nouă, ducele de Richelieu porunci să i se facă patul din trăsură, se dezbrăcă doar pe jumătate în faţa doamnelor, îşi luă rămas bun de la spectatori. îi strigă vizitiului La Lyon!”, îi spuse valetului său de camera: „Să mă trezeşti când vom ajunge acolo!”, îşi trase boneta de noapte peste urechi şi se culcă.

Cât despre doamna de Mailly, după ce stătu o vreme la contesa de Toulouse, plecă la Vallièré, la arhiepiscopul de Vintimille, căruia îi mărturisi că ar dori să se retragă la o mănăstire. Dar prelatul îi spuse că tăcerea şi modestia erau cu mult mai potrivite unei femei de rangul ei. ale cărei penitenţe ar fi putut să işte nemulţumiri. Doamna de Mailly îşi însuşi sfatul, retrăgându-se* fără zarvă din societate. Trăi îmbrăcată foarte modest, ducând o viaţă foarte austeră, îndurând cu pioasă resemnare nu numai

necazul care o lovise, ci şi injuriile celor din preajmă.

Mişcat de resemnarea doamnei de Maiuy, după ce interzisese celor din anturajul său să vorbească despre ea, regele îi făcu o rentă de treizeci de mii de franci, îi dărui un palat pe strada Saint-Thomasdu-Louvre şi porunci să-i fie plătite toate datoriile, care se ridicau la mai bine de şapte sute de mii de livre.

În timp ce doamna de Mailly se jeocăia astfel pentru păcatele tinereţii, protectorul ei, domnul de Fleury, cel care-şi dăduse primul seama că nu era o intrigantă, ci o iubită fără ambiţii, se pregătea să-l despovăreze pe rege de tutela sa. De altfel, de câtăva vreme, această tutelă, salutată la început cu bucurie de toată lumea, începuse a deveni apăsătoare atât pentru rege, cât şi pentru Franţa. Cardinalul care, la început, pusese mâna pe putere cu oarecare ezitare, sfârşise prin a se crampona de ea, trăind tot timpul cu teama de a nu o pierde. Dizgraţierea domnilor de Chauvelle şi de La Trémouille îi înteţiră spaima. Dar, încetul cu încetul, cardinalul – cu riscul de a uzurpa autoritatea regală – se obişnui să-i uzurpe prerogativele. Îşi fixase o oră de culcare cu lume de faţă, care era de un ridicol desăvârşit. În fiecare seară, gentilomi, oameni de rând sau care nu aveau ce face aşteptau la uşa lui ora culcării. Cardinalul intra în cabinetul său, apoi uşile se deschideau larg, pentru ca spectatorii să poată asista la toate pregătirile lui pentru noapte. I se întindea cămaşa de noapte, apoi o haină de casă destul de ponosită, i se pieptănau pletele albite de vreme. După aceasta, în toiul celei mai depline tăceri, începea să vorbească despre întâmplările de peste zi, pigmentate cu glume mai bune sau mai proaste, care dovedeau un spirit destul de puţin elevat, dar pe care curtenitoarea asistenţă le aplauda întotdeauna. Ludovic al XV-lea privea toate acestea cu neplăcere, dar cu răbdare. Avea firea acelor moştenitori pioşi care-şi plătiseră tributul

aşteptnid moartea câte unui bătrân.

Regina se afla la cuţite cu cardinalul care. O lăsa mereu fără bani şi nu era câtuşi de puţin sensibil la dorinţele ei. Într-o zi, trecând peste sila de a-i cere ceva, vrând totuşi să obţină o companie pentru un ofiţer pe care-l proteja, se adresă mai întâi domnului d'A.ngervillièrs, ministru de război, care o trimise la Fleury. Dar cardinalul, după obiceiul lui, o primi cu atât de puţină bunăvoinţă, încât regina se adresă direct regelui.

— Vai, doamnă, îi răspunsese regele, de ce nu faci ca mine? Eu nu cer niciodată nimic acestor oameni!

Într-adevăr, regele se socotea un prinţ de sânge dizgraţia!; neavând credit la Curte şi simţindu-se adesea dezorientat, într-o bună zi îşi exprimă dorinţa de a lucra o tapiserie. Domnul de Gesvres trimise imediat pe cineva la Paris şi, după două ceasuri, omul se şi înapoie cu diverse sculuri de lână şi cu acele necesare acestui meşteşug. Regele se apucă de lucru şit fiind foarte grăbit să facă o astfel de treabă, cusu patru funduri de scaune într-o zi, ceea ce-l făcu pe domnul de Gesvres să spună:

— Sire, străbunicul dumneavoastră, Ludovic al XIV-lea, nu cosea niciodată mai mult de două. Dumneavoastră aţi lucrat patru, aşa că băgaţi de seamă!

În acea vreme, deşi Europa şi Franţa se aflau în deplină pace, deşi nu exista niciun motiv de nemulţumire, lumea murea de plictiseală! Ai fi zis că întreaga Franţă era octogenară, la fel ca şi ministrul ei, domnul de Fleury. Ţinuturile Maine, Angoumois, Poitou, Périgord, Orléanais şi Berry, adică ţinuturile cele mai bogate ale Franţei, erau atinse de un fel de febră lentă care le măcina. Această febră – erau impozitele, impozitele care le smulgeau din vine aurul cel mai curat, aurul, acel sânge al noroadelor pe care-l beau regii. Până şi Normandia. cel mai bogat şi mai paşnic ţinut, nu mai putu îndura tratamentul la care era supusă. Marii proprietari ajunseseră să-şi lucreze

pământul cu valeţii. Domnul Turgot, primarul ţinutului, a fost primul care a tras semnalul de alarmă, plângându-se de situaţia dezastruoasă a Normandie! Domnul de Harlay, intendentul Parisului, a fost obligat să întrerupă repararea drumurilor publice, treaba care se făcea prin corvezi. Episcopul din Mans a bătut drunjlul până la Versailles ca să le spună celor de acolo că enoriaşii din parohia sa mureau de foame. În sfârşit, domnul duce d'Orléans aduse în şedinţa de Consiliu o bucată de pâine pe care i-o procurase domnul d'Argensson şi, punând-o pe masa regelui, îi spuse acestuia:

— Sire, iată cu ce se hrănesc supuşii voştri!

Episcopul de Chartres veni şi el la Versailles, unde ţinu nişte discursuri grozav de îndrăzneţe atât la scularea regelui, cât şi la masa reginei. Ludovic al XV-lea, interesându-se de situaţia din parohia lui, episcopul îi răspunse că acolo domneau foametea şi mortalitatea, că oamenii mâncău iarbă la fel ca animalele şi că, pe lângă sărăcia cumplită care-i lovise pe cei sărmani, mai venise şi ciuma care lovise în toţi, fără alegere. Impresionată, regina îi oferi o sută de ludovici pentru cei săraci. Dar episcopul refuză:

— Păstraţi-vă banii, doamnă! Când finanţele mele şi ale regelui se vor fi epuizat, atunci majestatea-voastră va putea să-i ajute pe săracii mei, dacă va mai avea pe cine!

În timpul uneia dintre acele retrageri ale cardinalului de Fleury la Issy, regele, ducându-se să-i facă o vizită, a străbătut cartierul Saint-Victor; la trecerea sa, norodul a ieşit grămadă în drum şi a început să strige: „Trăiască regele! Murim de foame! Vrem pâine!"

Regele s-a întristat atât de tare din pricina celor văzute şi auzite, încât în loc să se îndrepte spre Issy, s-a dus la Choisy şi a poruncit meşterilor să lase baltă toate lucrările de mare lux pe elre le începuse acolo. Apoi, chiar în aceeaşi seară, i-a scris cardinalului ce anume făcuse.

În toiul acestor veşti care răzbătură până la Versailles, arătând lucrurile în adevărata lor lumină, sosi şi domnul de La Rochefoucauld, care-i spuse regelui că mai mult ca sigur nu cunoaşte situaţia din provinciile sale şi că miniştrii ocolesc adevărul. Dar regele clătină din cap:

— Domnule duce, răspunse el, cunosc această situaţie mai bine decât oricine; ştiu chiar şi faptul că de un an de zile populaţia din regatul meu s-a micşorat cu o şesime!

În vremea aceasta, murind împăratul Carol al VI-lea, începu a se răspândi zvonul despre un război european. Şi cum toată lumea era foarte neliniştită, domnul de Fleury le spuse cu naivitate:

— Liniştiţi-vă, noi oricum nu mai putem lupta, întrucât Franţa nu mai are bărbaţi.

Într-adevăr, un calcul a dat la iveală faptul că în decursul anilor 1739, 1740 şi 1741 muriseră în Franţa, din pricina mizeriei, mai mulţi oameni decât pieriseră în timpul tuturor războaielor duse de Ludovic al XIV-lea.

Tot în această epocă, sănătatea bătrânului Fleury începu să se şubrezească atât de repede, încât am putea spune că se afla la un pas de moarte. Nici el nu-şi mai făcea vreo iluzie că s-ar putea însănătoşi. Dar, cu toată slăbiciunea, se crampona. Încă de putere. În fiece zi miniştrii veneau să-i dea. socoteală de ceea ce făcuseră şi să primească noi ordine. Aveau însă cu toţii atâta grijă să îndepărteze de el tot ceea ce-i putea aminti de moarte, încât într-o dimineaţă, după ce lucrase împreună cu el, marchizul de Breteuil, secretar de stat la ministerul de război, simţindu-se rău. slugile cardinalului nu numai că nu-i dădură niciun ajutor, de teamă ca acest lucru să nu-l impresioneze prea tare pe stăpânul lor, dar se debarasară de el azvârlindu-l în trăsura lui, unde, când intră în Paris, bietul om îşi dădu duhul. Pe 27, 28 şi 29 ianuarie cardina-Iul se simţi atât de slăbit, încât îşi dădu în sfârşit seama că-

i sunase şi lui ceasul. În timpul acestor trei zile, regele îi vizită de două ori, ultima oară aducându-l cu sine şi pe Delfin, pe care-l ţinu cât mai departe de patul muribundului.

— Lăsaţi-l să se apropie, îi spuse cardinalul; e bine să se obişnuiască de mic cu astfel de spectacole.

Acestea au fost ultimele cuvinte pe care le-a mai rostit. A murit la 29 ianuarie 1743, în vârstă de optzeci şi nouă de ani. Oraţia lui funebră a constat într-o epigramă:

„Franţa e bolnavă de peste dOTră sute de «ni – se spunea; *trei medici îmbrăcaţi în roşu 1 au încercat, rând pe rând, s-o vindece*: *Richelieu i-a luat sânge, Mazarin i-a dat purgative, iar Fleury a pus-o la regim*".

Odată cu domnul de Fleury s-au mai prăpădit câteva persoane importante. A murit regele Prusiei, iar fiul său, Carol-Frederic, cel căruia tatăl voise să-i taie capul, i-a urmat la tron. La Chantilly, murise Louis-Henri de Bourbon, succesorul ducelui d'Orléans în funcţia de prim-ministru şi iubitul doamnei de Prie. La Guadalahara, în Spania, a murit regina Ana de Neuburg, văduva lui Carol al II-lea. La Bruxelles, unde se retrăsese de aproape treizeci de ani, a murit Jean-Baptiste Rousseau. La moşia sa, a murit cardinalul de Polignac. La Luxembourg, a murit regină-văduvă a Spaniei, Louise-Elisabeth d'Orléans. Tot atunci a murit şi Rollin, autorul acelei *Istorii vechi*, care ajunsese profesor de elocinţă la Colegiul Regal. În sfârşit, la Viena, şi-a dat sfârşitul, împăratul Cărei al VI-lea şi această moarte avea să pună în primejdie pacea Europei.

1 Aluzie la veşmântul roşu de cardinal (n.t.).

Capitolul EX

Ludovic al XV-lea declară că vrea să domnească singur – Ultimele onoruri aduse lui Fleury – Portretul regelui – Seniorii şi doamnele – Condiţiile puse regelui de către doamna de La Tournelle – Situaţia în Europa – Izbucnirea războiului – Maria-Tereza – Frederic al II-lea –

Electorul de Bavaria – Mauriciu de Saxa – Războiul din Italia – Spaniolii – Englezii.

De îndată ce domnul de Flcury închise ochii, Ludovic al XV-lea, la fel ca şi străbunicul său Ludovic al XIV-lea, declară că doreşte să domnească singur. Într-adevăr, domnia lui Ludovic al XV-lea n-a început în realitate decât după moartea cardinalului de Flcury.

Mai întâi, regele şi-a îndeplinit îndatoririle faţă de ministrul mort, poruncind să se celebreze o slujbă solemnă la Notredame şi ordonând să i se facă o capelă în biserică Saint-Louisdu-Louvre.

Regele Franţei împlinise treizeci şi trei de ani. Avea o înfăţişare nobilă, tui chip cu trăsături frumoase şi era de o extremă politeţe; rar ieşea din gura lui vreun cuvânt aspru; era drept şi plin de tact, cunoştea destul de bine oamenii şi faptele, aşa că repeta adesea vorbele lui Carol Quintul: „Oamenii de litere mă instruiesc, negustorii mă îmbogăţesc, iar nobilii mă despoaie”. Cu toate acestea, avea o fire apatică; nu făcea rău nimănui, dar le îngăduia altora să-l săvârşească. Şi nu pentru că n-ar fi fost în stare să priceapă despre ce e vorba, ci pentru că nu avea puterea necesară să reprime răul. Aşa că după moartea cardinaiului nu avură loc mari schimbări la Curte. Domnul Amelot rămase în continuare la finanţe; domnii de Maurepas şi de Saint-Florentin îl căpătară drept coleg pe domnul d’Argensson; acesta îl înlocui, la ministerul de război, pe marchizul de Breteuil care. aşa cum am mai spus, murise. Orry rămase să controleze finanţele, iar d’Agnesseau îşi păstră postul de cancelar. Rezultă de aici că regele, pre uând conducerea statului, nu-şi asuma obligaţii pica mari. Înconjurat de Meuse, de contele de Noailles, de ducele d’Ayen. de Villeroy, de Guerchy, de Coigny, de Fitz-James, de Aumont, de Gontaut. şi de Richelieu, regele continua să se ocupe de tapiseriile sale şi toată lumea îl imita, atât femei, cât şi bărbaţi.

Noua Curte a doamnei de La Tournelle era alcătuită din prinţesele de Conti, de Charolais, de la Roche-sur-Yon, din doamnele d'Antin, de Soubisse, d'Egmont, de Boufflers şi de Chevreuse; numai doamna de Maurepas. se arătă a fi împotriva doamnei de La Tournelle sau poate că doamna de La Tournelle n-o putea suferi pe doamna de Maurepas, care îi spunea iubitei regelui „dama de pică". Până la urmă. aşa cum am mai spus, doamna de La Tournelle cedă rugăminţilor regelui, dar după o îndelungată rezistenţă", la fel ca şi guvernatorii cetăţilor întărite de pe vremuri. Henric al IV-lea, de pildă, dorindu-şi să aibă oraşul Paris, trebuise să-l cumpere de la domnul de Brissac. Ludovic al XV-lea trebui să încheie un contract în deplina regulă cu doamna de La Tournelle, contract care cuprindea următoarele puncte:

1. Sora mea, doamna de Mailly, va fi alungată de la Versailles şi închisă într-o mănăstire.

2. Titlul meu de marchiză va fi schimbat în cel de ducesă, cu toate onorurile şi distincţiile cuvenite acestui rang.

3. Regele îmi va face o situaţie de aşa natură, încât niciun eveniment să nu mă poată lipsi de ea şi averea mea nu va depinde de niciunul dintre capriciile care ar surveni în comportarea majestăţii-sale.

4. În caz de război, regele se va aşeza în fruntea armatei sale, eu nevrând să fiu acuzată că l-aş fi împiedicat să-şi îndeplinească îndatoririle pe care le are.

Am povestit cum a fost îndeplinită prima condiţie de către Ludovic al XV-lea, cai e schimbă mănăstirea cu un palat pe „strada Saint-Thomasdu-Louvre…

În privinţa celorlalte două articole, iată decretul dat de rege: „Ludovic, prin graţia lui Dumnezeu etc., etc. Dreptul de a conferi titluri de onoare şi demnităţi fiind unul dintre atributele puterii supreme, considerând, ca scumpa şi iubita noastră verişoară Marianne de Nesle,

fosta soţie a marchizului de La Tournelle, provine dintr-una din cele mai mari familii din regatul nostru, înrudită cu familia noastră şi cu cele mai vechi familii din Europa, că strămoşii ei au adus timp de mai multe secole mari şi însemnate servicii Coroanei noastre, am hotărât să-i dăruim, prin brevetul din 20 octombrie 1743, ducatulpairie de Châteauroux, cu toate bunurile mobile şi imobile, ducat situat în Berry, pe care-l avem de la dragul şi iubitul nostru văr Louis de Bourbon, conte de Clérmont, prinţ de sânge. În urma acestui brevet, ducesa de Châteauroux se va bucura, la Curte, de toate drepturile care decurg din el".

Acest titlu i-a fost trimis doamnei de La Tournelle într-o casetă care mai conţinea şi un contract pentru o rentă de optzeci de mii de livre. Domnul de Maurepas fusese învins: doamna de La Tournelle era ducesă, favorita regelui, avea viitorul asigurat şi pe deasupra mai avea dreptul şi la un taburet la regină.

Ultima condiţie a doamnei de La Tournelle, care cerea ca regele să se afle în fruntea armatelor sale, s-a dovedit a fi destul de întemeiată. Căci moartea lui Carol că VI-lea, aşa cum am mai spus, a pus în pericol pacea Europei. În virtutea drepturilor sale, Maria-Tereza – mare ducesă de Toscana, fiica cea mare a răposatului rege – fusese recunoscută de către toată nobilimea, armata şi magistratura, drept moştenitoare şi suverană a tuturor statelor pe care le deţinuse tatăl ei. Acum să arătăm, în câteva cuvinte, situaţia din Europa la moartea lui Cărei al VI-lea.

Îndelungatul ministeriat al cardinalului de Fleury fusese o continuă luptă pentru menţinerea păcii. Războiul cu Italia şi cu Germania îl scosese o clipă pe abilul Fleury din îndeletnicirile sale paşnice; dar de îndată ce i s-a oferit posibilitatea, cardinalul a pus capăt acelui război, încheiat definitiv prin tratatul de la Viena. Casa de Austria era hărţuită de turci. Cardinalul, preocupat de situaţia

împăratului, şi-a trimis ambasadorul – pe marchizul de Villeneuve – să determine înalta Poartă să încheie pace cu Imperiul prin tratatul din 1739. Genova era împărţită în mai multe facţiuni; cardinalul şi-a trimis trupele în Corsica pentru a înăbuşi o insurecţie care ar fi complicat situaţia Genovei. Toate ţările – şi Spania, şi Marea Britanie – priviră Franţa ca pe o njamă care îşi asumase sarcina de a menţine pacea între fiii ei, adică printre regii Europei. Din păcate, printre toate acele capete încoronate exista unul veşnic nesupus: acesta era Frederic al II-lea, care se urcase pe tronul tatălui său, moştenind odată cu acel tron douăzeci de milioane de scuzi şi optzeci de mii de soldaţi de o desăvârşită disciplină.

Un simplu ordin al regelui ar fi fost de-ajuns pentru ca armata aceea – e adevărat, nu prea mare, dar foarte bine instruită şi dotată – să se pună în mişcare şi să se întindă mai mult decât îi era îngăduit. În detrimentul cui? Evident, al Austriei. În privinţa asta, Frederic avea doi aliaţi de nădejde: Spania şi Franţa.

Spania îi şi luase Austriei, în războiul din 1732, regatul Neapolelui şi de câte ori i se ivea prilejul, nu se dădea înapoi să-i mai înşface, ba din dreapta, ba din stânga, câte o bucăţică de provincie sau câte o prerogativă onorifică.

Cât priveşte Franţa, se ştie că Austria era vechea ei duşmană. Politica lui Henric al IV-lea, a lui Richelieu şi a lui Ludovic al XV-lea nu urmărise decât să-i slăbească forţele. Încet, încet, Franţa îi răpise orice posibilitate de a mai deveni vreodată o putere măritimă şi o surghiunise în fundul Germaniei, în aşa fel încât, în ultimul război, Spania şi luase Neapolul, iar Franţa pusese mâna pe Lorena. Sigur, interesele Franţei şi ale Spaniei nu coincideau cu cele ale Angliei. Alianţa Franţei cu Anglia a fost întotdeauna scurtă şi agitată. Predestinată a fi o mare putere maritimă şi continentală, Franţa era tot timpul.

invidiată de Anglia. Numai interesele de familie mai puteau să-i apropie pe cârmuitori; niciodată interesele popoarelor. Cât despre Spania, Anglia era de câtăva vreme în război cu ea. Să vedem din ce pricină izbucnise acest război.

Prin tratatele din Utrecht şi din Sevilla, englezii puteau trimite în fiece an un vas de cel mult cinci sute de tone, încărcat cu mărfuri, în posesiunile Spaniei din America. Dar de îndată ce acel vas ancora în port, nu mai era o navă de transport, ci un antrepozit Pe măsură ce se golea în coloniile respective, alte vase mici veneau pe ascuns şi-i aduceau noi mărfuii. Aşa că spaniolii nu apucau să vadă aproape niciodată inepuizabilul sfârşit al încărcăturii, care ameninţa ca întreg comerţul spaniol să treacă în mâna englezilor. Atunci marina spaniolă s-a hotărât să treacă la un război înverşunat împotriva contralpandiştilor. Un mic vas englez a fost prins în flagrant delict; vasul era comandat de un englez pe nume Jenhins. Căpitanul spaniol a pus întregul echipaj în lanţuri şi i-a tăiat patronului nasul şi urechile. Întors în Anglia, Jenkins a apărut astfel mutilat în faţa Parlamentului. Toată lumea a amuţit de indignare, apoi norodul a strigat că fapta cerea răzbunare. Întrebat, Jenkins răspunse simplu, povestind amănunte cu privire la confiscarea vasului şi la chinurile sale, apoi adăugă:

— Când mi-au tăiat nasul şi urechile, m-au ameninţat cu moartea pe care o aşteptam cu resemnare, încredinţându-mi sufletul Celui-de-Sus. şi răzbunarea mea actului dumneavoastră de dreptate.

De data asta Parlamentul răspunse strigătelor de protest ale norodului şi declară război Spaniei.

Iată deci care era situaţia puterilor Europei când Maria-Tereza a fost proclamată împărătească a Austriei. Tânăra împărătească avea atunci douăzeci şi trei de ani, un chip frumos şi o ţinută impunătoai e. Îşi păstrase tot

calmul cu care era înzestrată, deşi simţea că Europa, ameninţătoare, era gata s-o despoaie de drepturi. Într-adevăr, Spania se pregătea de război împotriva posesiunilor ci din Italia. Regele Sardiniei sorbea din ochi Klilanul. Frederic se fortificase în Silezia. Franţa o pornise cu armata spre Flandra şi de acolo către Rin. De data asta, deşi. domnul de Flcury prelinsese că nu are oameni, domnul de Belle-Isie îl silise să ia parte la război. Contele de Belle-Isie, susţinut în mod constant de cavalerul de Belle-Isie, bărbat tot atât de remarcabil ca şi el, alcătui în câteva nopţi un plan diplomatic şi militar de cea mai înaltă clasă. Consiliul ţinu zece şedinţe ca să-l examineze şi, OU epoziţia tăcută a domnului de Fleury „plănuiile fură aprobate. Cardinalul, văzând că toată lumea înclina către război, nu numai că se ralie celorlalţi, dar vru să conducă chiar el bătălia. Contele de Belle-Isle ceru o sută de mii de oameni. Auzind această cifră, Flemy îi făcu greutăţi. O sută de mii de ostaşi aveau să-i mănânce într-un singur an economiile pe zece ani. Atunci domnul de Belle-Isle prezentă regelui o listă în care o mie cinci sute de gentilomi între şaptesprezece şi treizeci de ani ceieau să intre în armată şi să-şi pună viaţa şi banii în slujba patriei. Puteau deci, numai cu ajutorul nobilimii, să arunce în lupta de pe mal urile Rinului o sută cincizeci de mii de oameni. Regele sprijini ideea contelui de Belle-Isle. Participarea la acest război însemna pentru Franţa să-şi mărească hotarul până la malul Rinului. Fleury încă mai şovăia, dar regele declară că se angajase faţă de regele Prusiei şi faţa de electorul Bavariei. Aşa că domnul de Belle-Isle primi imediat ordinul să se ducă la Berlin şi la München. A fost deosebit de bine primit atât de către electorul Carol-Albert, cât şi de către regele Frederic. Regele Prusiei avea cincizeci de mii de oameni în Silezia; electorul Bavariei avea treizeci de mii pe Inn şi la Dunăre. Mai cerea patruzeci de mii de francezi, făgăduind să pună mâna pe

coroana imperială şi, o dată împărat, ar fi lăsat Franţei malul stâng al Rinului. Cât despre Maria-Tereza, ea urma să rămână regină a Ungariei. Electorul. Carol-Albert primi cei patruzeci de mii de oameni şi fu numit generalisim al armatelor franceze, bavareze şi saxone.

O a doua armată, de patruzeci de mii de oameni, sub ordinele mareşalului de Maillebois, se concentra în Westfalia pentru a-i ţine înloc pe cei din Hanovra şi Brunswick şi a supraveghea Olanda şi Ţările-de-Jos, care aparţineau austriecilor. Aşa încât, la 18 mai 1741, Maria-Tereza îi scrise soacrei sale, ducesa de Lorena „următoarele; „Nu *ştiu dacă-mi va mai rămâne măcar un oraş unde să pot dormi”*. Înconjurată de asemenea primejdii, Maria-Tereza făcu apel la unguri. Cu pruncul în braţe, se

$9 – Ludovic al XV-lea înfăţişă înaintea Dietei, unde palatinii strigară într-un singur glas: „*Monamttr pro rege nostro Mtma-Tereea*!” În schimbul acestui strigăt plin de entuziasm, Maria-Tereza depuse, la rândul ei, vechiul jurământ al regelui Andrei al II-lea, care data din 1222. Iată care era acest jurământ: „Dacă eu sau vreunul dintre urmaşii mei, indiferent în ce „epocă, vom vrea să vă răpim privilegiile, vă îngădui atât vouă, cât şi urmaşilor voştri, în virtutea făgăduielii pe care mi-aţi făcut-o, să vă apăraţi fără a fi socotiţi rebeli”. Scena petrecută în faţa Dietei din Ungaria avu un larg răsunet în Europa. împărăteasa Rusiei, tânără şi frumoasă, se declară de partea Mariei-Tereza, tânără şi frumoasă ca şi ea. În Anglia, Walpole, aliatul cardinalului de Fleury, tocmai murise. I-a luat locul Carteret, duşmanul Franţei. Ducesa de Marlborough se proclamă administratoarea averii Mariei-Tereza şi institui o listă de subscripţie, adunând opt mii de lire sterline. Statele generale din Olanda îi oferiră un împrumut de trei milioane de ducaţi. Războiul căpătă deci toate aspectele unui război general. Toată nobilimea Franţei era sub

drapel. Mareşalul de Broglie, care comanda armata din Boemia, avea sub ordinele sale pe Mauriciu de Saxa, pe d'Aubigné, Boufflers, Tessé, Clermont, pe ducele de Biron şi, în sfârşit, pe Chevert, care nu era pe atunci decât şef de batalion în regimentul din Beaume şi care în campania aceea avea să cucerească gradul de mareşal şi cordonul roşu. La 25 noiembrie 1741 oraşul Fraga a fost luat cu asalt. În fruntea grenadierilor săi, Chevert se năpustise asupra zidurilor. Cu o clipă înainte de a porni la asalt, chemă la sine un sergent.

— Bagă bine de seamă ce-ţi spun, îi zise el arătându-i vârful unui bastion; te vei urca până acolo!

— Da, domnule colonel !

— Apropiindu-te de zid, cineva va striga întâia oară: „Cine trăieşte?"

Da, domnule colonel!

— Să nu răspunzi nimic. Atunci persoana va striga pentru a doua oară: „Cine trăieşte?" Să nu răspunzi nimic nici de data asta! apoi va striga pentru a treia oară. Tu să taci mâlc. Atunci va trage în tine. Dar fii liniştit, nu te va nimeri.

— Da, domnule colonel.

— Apoi vei trage tu şi-l vei împuşca pe cel cu parola. Abia atunci voi putea să-ţi vin eu în ajutor.

— Da, domnule colonel.

Sergentul plecă şi totul se petrecu exact aşa cum spusese Chevert care, după cum făgăduise, veni prompt în ajutorul sergentului. Odată cucerită, Praga deveni centrul operaţiunilor militare. Frederic a ajuns în Moravia; Carol-Albert, ales împărat în Dieta din Frankfurt, a fost proclamat împărat şi în Boemia. S-a ajuns până la Viena. Avanposturile armatei franceze au trecut de Linz şi s-au îndreptat către mănăstirea Melk. Dar iată că Maria-Tereza a preluat ofensiva. S-a aflat că „prin intermediul Angliei, la Breslau a fost semnat un tratat între împărătească şi regele

Prusiei.

În spatele acestei semnături, prin care Frederic al II-lea o recunoştea pe Maria-Tereza ca împărătească a Austriei, se vedea ridicându-se coaliţia popoarelor din Nord împotriva Franţei: Anglia, Danemarca, Rusia, Prusia, Austria. Aşa că Franţa s-a văzut dintr-odată lipsită de ajutorul Prusiei şi al Savoiei. Şaizeci de mii de oameni au abandonat lupta şi a doua zi bavarezii au fost înconjuraţi de austriecii care nu mai aveau nevoie să facă faţă unui duşman devenit, peste noapte, aliatul lor. Passau şi München aflându-se acum în mâinile imperialilor, orice retragere era tăiată. Dar contele de Belle-Isie, făcut mareşal de către x Ludovic al XV-lea, tocmai ajunsese la Praga. Era un om de acţiune, cu geniul războiului, aşa cum strămoşul său avusese geniul finanţelor. Părăsit de saxoni şi de prusieni, mareşalul de Broglie se îndreptă şi el spre Praga, unde aveau să se concenheze toate trupele ce se puteau aduna. Apoi urma să se deschidă o trecere pe unde aceste trupe să se retragă către armata mareşalului de Maillebois ce se afla în Westfalia. Concentrarea trupelor a avut loc fără mari primejdii. Manevraţi cu o precizie demnă de admirat, au fost strânşi laolaltă treizeci de mii de oameni. Şaizeci de mii de austrieci, conduşi de prinţul Carol de Lorena, înaintau şi ei spre Praga. Dar BeÛe-Isle, abia ajuns în faţa oraşului. chiar în noaptea în care a sosit, fără să le dea răgaz celor douăsprezece mii de francezi să se odihnească, făcu o breşă în oastea austriacă, o împrăştie şi luă două mii de prizonieri. Este adevărat că domnul de Tessé a fost ucis, iar domnul de Biron rănit, Dar iată că nişte curieri sosiţi din Paris anunţară că Frederic abandonase lupta şi că armata Rinului şi cea din Westfalia veneau, cu treizeci de mii de francezi, în ajutorul celor care rămăseseră închişi în Praga. În aşteptarea negocierilor, Maria-Tereza ceru să fie recunoscută împărătească, anunţând că toţi cei din Praga vor fi eliberaţi.

Dar Ludovic îşi dădu imediat seama ce efect nefast ar fi avut capitularea oraşului Praga, Controlorul general Orzy declară că i-ar putea pune regelui la dispoziţie optzeci de milioane de franci. N-au mai avut loc niciun fel de negocieri. Maillebois a primit imediat ordinul să se îndrepte spre Dunăre pe un drum cât mai scurt, ca să întindă mâna garnizoanei din Praga. Francezii şi austriecii, asediaţi şi asediatori, aflară în acelaşi timp despre marşul lui Maillebois. Mareşalul de Broglie, împreună cu armata, a părăsit imediat tabăra.

— Mauriciu de Saxa, care cunoştea Boemia, ca în palmă, i-a slujit de călăuză. Au început prin a elibera garnizoana din Egra şi, prin ea, au putut să comunice cu mareşalul de Maillebois. Mareşalul de Belle-Isie a ordonat evacuarea oraşului Praga, 292

I

unde a mai rămas totuşi Chevert cu el oaste de patru mii de oameni. După douăsprezece zile de marş susţinut, Belle-Isle şi Broglio s-ay întâlnit cu mareşalul de Maillebois. Mai rămâneau Chevert şi cei patru mii de oameni ai săi, pentru care aveau să obţină o capitulare plină de onoruri.

La rândul ei, Spania invadase Italia, reclamând Parma şi Milanul. Dar în această întreprindere, Spania nu mai putea să aibă, de data asta, Piemontul ca aliat, Parma şi Milanul au constituit veşnica ambiţie a casei de Savoia, care şi-a plecat urechea la vorbele Austriei, vechea ci duşmancă. Spaniolii, ajutaţi doar de napolilani, luptară mai mult singuri în Italia când, dintr-odată, locuitorii din Neapole văzură apărând în golful lor o escadră de şase vase* de linie, cu şaizeci de tunuri şi şase fregate, toate sub pavilion englez. În fruntea acelei flote se afla comandorul Martyn, care habar n-avea cexcăufă el în Marea Tireniană. Toate scrisorile care-i fuseseră înmânate erau sigilate şi nu avea voie să le deschidă decât în golful

Neapole. Ajuns la destinaţie; deschise scrisorile din care reieşea să are ordin să bombardeze oraşul Neapole dacă într-un ceas regele nu se angaja să-şi retragă trupele din sudul Italiei şi să păstreze cea mai strictă neutralitate. Trupele spaniole ale lui Filip al V-lea se treziră deci singure şi izolate în faţa trupelor austriece, gata să cotropească Italia. Aşa că în mai puţin de trei” luni Casa de Austria nu numai că nu a fost înfrântă, dar s-a ridicat şi a strâns în jurul ei toate popoarele din Europa. Şi astfel tunurile au bubuit de la Neapole la Strasbourg şi de pe ţărmul Oceanului până în Mediterană.

Tocmai în acest moment, cardinalul de Fleury ă-a găsit să moară, iar doamna de Châteauroux să pună – la fel ca Agnès Sorel – condiţia ca, în caz de război, regele să se afle în fruntea armatelor sale.

Capitolul X

Regele vrea să meargă la oaste – Maurepas, Richelieu şi doamna de Châteauroux îl îndeamnă să se ducă – Plecarea regelui – Doamna de Châteauroux rămâne la Paris – Plecarea doamnei de Châteauroux şi a surorii sale, doamna de Lauraguais – Prezenţa lor nedorită la atacul de la Ypres – Prinţul Carol trece Rinul – Regele la Metz – Boala regelui – Contele de Clermont – Domnul de Bdehelieu şi Ludovic al XV-lea – Triumful duşmanilor ducesei care e îndepărtată de la Curte împreună cu sora sa – Regina – Delfinul – Domnul de Chitillon este dizgraţiat.

O dublă intrigă l-a determinat pe rege să se aşeze în fruntea armatei sale, şi anume: domnul de Maurepas voia să-l despartă de noua sa iubită, iar domfiul de Richelieu se certa cu el, din pricina acestui lucru, chiar de faţă cu Ludovic. Cât despre doamna de Châteauroux, ea se sprijinea pe făgăduiala ducelui de Richelieu că, într-un fel sau altul, tot se va duce după rege, la oaste, şi că-l va determina să-l ia pe duce alături pentru a comanda armata. În acest timp, patru armate aşteptau gata de

plecare: una în Provence, două în Flandra şi una pe mahil Rinului. Prima era comandată de prinţul de Conti, a doua de mareşalul de Noailles, a treia de mareşalul de Saxa, iar a patra de mareşalul de Cogny. Flota franceză, comandată de amiralul Court, tocmai învinsese, la 22 februarie 1744, flota engleză în faţa oraşului Toulon. Era un

Început bun, cu atât mai mult cu cât Franţa nu avea decât douăzeci şi şase de vase, în vreme ce englezii aveau patruzeci.

La 2 mai, regele luă masa de seară, cu mare pompă, împreună cu regina. Masa se isprăvi fără ca el să fi adus vorba de vreo călătorie. După masă, regele intră în apartamentul reginei şi discută cu ea diverse lucruri lipsite de importanţă. Ieşind de la regină, regele porunci să i se facă patul. Apoi intră în odaia lui, dând impresia că s-a dus să se culce. Dar îşi schimbă doar hainele, îl îmbrăţişă cu dragoste pe Delfin, scrise-patru rânduri reginei, în care îi spunea că este nevoit s-o lase din pricina prea marilor cheltuieli necesare în cazul în care l-ar însoţi, apoi le trimise pe doamna de Chitearoux şi pe sora ei, doamna de Lauraguais în casa de la ţară a lui Pâris-Duvernoy; pe urmă îl luă cu sine pe părintele Pérusseau, duhovnicul său, şi se urcă în trăsură împreună cu primul său scutier, cu ducele d’Ayen şi cu Meuse. Episcopul de Soissons şi marchizul de Verneuil, cu toate cele necesare scrisului, îl urmară într-o altă trăsură. La rândul lui, domnul de Maurepas plecă în Provence, unde urma să viziteze porturile; cardinâlul de Tencin plecă la Lyon. În sfârşit, Orzy, Saint-Florèntin şi Richelieu rămaseră la Paris, ca să vadă de treburile statului. Regele plecă la 3 mai 1744.

Deşi sigură că vaavea să-l întâlnească pe rege, doamna de Châteauroux, când îl văzu plecând, se cam nelinişti. Auzise rostindu-se de două sau de trei ori, de „aţă cu ea, un nume care o făcu să presimtă că-i va adumbri

dragostea. Era vorba de doamna d'Etioleş, cea care avea să joace, mai târziu, un rol foarte mare la Curtea Franţei, sub numele de marchiza de Pompadour. Circula zvonul ca doamna d' Êtioles este îndrăgostită de rege. Luase parte la o vânătoare regală în pădurea Sénart, unde apăruse *r*

295 t într-un echipaj strălucitor, purtând două costume atât de cochete, încât în timpul mesei nu se vorbi decât despre ea. Într-o zi, ducesa de Chevreuse săvârşi imprudenţa de a vorbi despre foarte tânără doamnă d'Étioles în faţa regelui, dar doamna de Châteauroux o călcă pe picior cu atâta furie, încât biata femele leşină de durere. A doua zi, doamna de Châteauroux se duse s-o vadă pe doamna de Chevreuse, căreia îi spuse:

— Bine, dar dumneata nu ştii că duşmanii mei încearcă să i-o vâre regelui în pat pe doamna d'Étioles, dar că încă n-au descoperit mijlocul prin care să săvârşească acest lucru *X*

De fapt, această temere a doamnei de Châteauroux explica dorinţa stipulată de ea în contract ca, în caz de război, regele să se afle în fruntea oştii.

La 12 mai regele sosi la Lille. Pe 15, îşi trecu în revistă trupele. În 17, începu asediul oraşului Menin. La 7 iunie, regele intră învingător în Menin. Pe 8, doamnele de Châteauroux şi de Lauraguais plecară în toiul nopţii din casa lui Pâris-Duvemoy şi se îndreptară spre Idile. Pe 17, regele asedie oraşul Ypres. Între timp, doamnele de Châteauroux şi de Lauraguais ajunseră în tabăra regelui, unde făcură 6 foarte proastă impresie. După cucerirea oraşului Ypres, regele se văzu nevoit, oricât de mult l-ar fi costat acest lucru, să le trimită pe cele două doamne la Dunkerque. Soldaţii nu le spuneau decât „târfele regelui" şi peste tot pe unde poposiră, cântecele deşucheate ale acestora răsunau pe sub ferestrele lor, până şi în prezenţa regelui. La Dunkerque, unde regele se reîntâlni cu cele două surori, află că prinţul Carol trecuse Rinul pe 13 iulie;

atunci Ludovic hotărî să se ducă personal să ajute Alsacia. Doamnele de Châteauroux şi de Lauraguais îl urmară. Contele de Suze primi poruncă să aibă grijă de cele două femei pe tot parcûrsul drumului, asigurându-le

locuinţe care să comunice cu apartamentele regelui şi avâtifi grijă ca odaia ducesei să fie tot timpul alături de odaia regelui.

Ludfrvic urma să ajungă la Metz. Şi aici, ca şi în alte oraşe, contele de Suze s-a ocupat atât de locuinţa lui Ludovic, cât şi de a iubitei sale. Apartamentul favoritei a fost pregătit în abaţia Saint-Arnault, pe care episcopul Marsilie! care era şi stareţul abaţiei, o închiriase de la primul preşedinte. Dar cum apartamentul ducesei se afla prea departe de cel al regelui, se apucară să facă la repezeală o galerie acoperită, care ducea din abaţie direct în apartamentul regelui, pretextând că Ludovic voia să meargă pe jos din apartamentul său la biserică. Dar poporul, care n-a înghiţit pretextul şi care n-a fost de acord nici cu cele patru străzi închise cu lanţuri pe care nu se mai putea circula, a fost foarte scandalizat de prostul exemplu pe care-l dădea regele supuşilor săi din provincie, între timp, Ludovic, care era foarte obosit, de când plecase din Paris, ajungând la Metz se simţi rău. Cum îl durea foarte tare capul, i se luă imediat sânge. Treaba astă se întâmpla în 8 august; pe 9, Cassera, doctorul din Metz, văzând că boala se agravează, declară că el nu răspunde de viaţa regelui dacă nu va fi îngrijit cum trebuie şi dacă, mai ales, nu va fi lăsat să stea liniştit. Imediat, din porunca ducelui de Richelieu, toate uşile au fost închise şi regele a rămas în grija domnului duce de Richelieu, a doamnei de Châteauroux şi ar doamnei de Lauraguais. Curtea se înipărţi pe loc în trei grupe: grupul miniştrilor, grupul prinţilor şi grupul ducelui de Richelieu şi al favoritei regelui.

Grupul miniştrilor care avea aceleaşi interese ca şi cel al prinţilor îl avea ca şef pe Maurepas. Grupul prinţilor era alcătuit din domnii: de Chartres, de Bouillon, de La Rochefoucauld, de Villeroy, de Fitz-James „episcopul de

Soissons şi părintele Pérusseau, un iezuit care era şi duhovnicul regelui.

Cele două surori, ducesa de Châteauroux şi doamna de Lauraguais, ducele de Richelieu, Meuse, aghiotanţii şi valeţii de cameră ai regelui alcătuiau cel de-al treilea grup. Prinţii, adunaţi la domnul de Maurepas, erau hotărâţi să ajungă până la rege, indiferent cu ce preţ, şi să profite de boala şi de slăbiciunea lui pentru a-l determina să le alunge pe doamna de Châteauroux şi pe sora acesteia. Cele două doamne şi ducele de Richelieu erau şi ei la fel de hotărâţi să le ţină piept prinţilor, transformând odaia. regelui într-un fel de front întărit ce urma să reziste vreme îndelungată. Căci doamna de Châteauroux aflase că prinţi) îl determinaseră pe episcopul de Metz să nu-i dea regev. d împărtăşania şi nici să nu-i ierte păcatele până când aces a n-o va alunga de lângă el.

După cum vedeţi, pentru toţi aceşti prinţi, minis i, curteni, favoriţi şi iubite, viaţa sau moartea regelui era chestiune secundară. Singura problemă care-i frământă Ja era dacă favorita va rămâne sau nu la Curte. Doar popor i, acel popor întotdeauna atât de bun, atât de loial, atât de mare, era neliniştit de boala regelui şi se ruga Domnului să se facă bine. Până la urmă, singurul admis în apartamentul regelui a fost duhovnicul său, părintele Pérusseau. Doamna de Châteauroux, care-şi dădea seama că nu are vieme de pierdut cu fleacuri, îl întrebă clar:

— Părinte, te rog să-mi răspunzi cinstit: în cazul care regele va cere să fie absolvit de păcate şi împărtăşit, eu va trebui să plec?

Iezuitul încercă să răspundă pe ocolite.

— Vai, doamnă, dar poate că regele nu se va afla într-

o asemenea situaţie!

283

— Se va afla, răspunse ducesa, pentru că regele e cucernic şi eu la fel. Iar eu nu mă pot opune dorinţei sale. Spune-mi, în acest caz voi fi izgonită?

La această întrebare, iezuitul rămase mut, mulţumindu-se să încrunte doar din sprâncene.

— Hai, gândeşte-te şi hotărăşte-te, continuă ducesa. Nu cer nimic decât să plec în mare taină. Fiindcă, pricepi, doresc să evit un scandal public, un scandal poate şi mai cumplit pentru rege decât pentru mine!

În sfârşit, părintele Pérusseau, smuls din şovăiala lui, se văzu silit să răspundă.

— Doamnă, eu nu pot şti dinainte ce va vrea să-mi mărturisească regele; conduita mea va depinde de cele spuse de el. În ce mă priveşte, n-am o părere proastă despre legăturile dumneavoastră cu regele.

— Dacă dumneata crezi, părinte, că relaţiile mele cu regele sunt caste, ei bine, află că te înşeli. Şi dacă vrei mărturisiri, ei bine, sunt gata să-ţi mărturisesc că am păcătuit şi, mai mult decât atât, am păcătuit zilnic, din obişnuinţă şi din plăcere.

Părintele Pérusseau se simţi grozav de încurcat. Grupul miniştrilor şi cel al prinţilor ceruseră dar ca doamna de Châteauroux să fie alungată dacă regele cere să se spovedească. Dar dacă regele nu se spovedea, dacă se vindeca fără niciun fel de spovedanie, doamna de Châteauroux rămânea favorita lui, iar cel izgonit avea să fie el. Regele îşi va lua un alt duhovnic, un cordelier, un teatin, poate un augustin, care sigur că va influenţa purtarea regelui Nerăspunzând nimic, părintele Pérusseau încerca să câştige timp. Atunci se amestecă în discuţie ducele de Richelieu; w – Ei, părinte, spuse el, fii şi dumneata un pic mai îngăduitor cu femeile! Acordă-i chiar acum doamnei de Châteauroux favoarea de a pleca de la

Curte fără scandal.

Cu cât era mai presat, cu atât duhovnicul se încăpăţâna să nu scoată o vorbă.

— Ei, zise ducele cu acele gesturi largi care nu-i aparţineau decât lui, văd eu bine că nxi prea eşti sensibil la frumuseţea femeilor. Dar, zise el luându-l de după gât, fă acest lucru de hatârul meu, care i-am iubit întotdeauna pe iezuiţi.

Părintele Pérusseau rămase inflexibil. Atunci doamna de Châteauroux se apropie şi-l mângâie pe obraz cu mâinile ei încântătoare.

— Părinte Pérusseau, îi spuse ea cu glasul cel mai. dulce şi mai calin, îţi jur că, dacă vrei să eviţi un scandal, mă voi retrage din odaia regelui chiar în timpul bolii sale. Nu voi mai veni la Curte decât ca prietenă şi nu ca iubită a sa. Mai mult decât atât, mă voi spovedi, iar dumneata vei fi duhovnicul meu.

Oferta era dintre cele mai ispititoare; totuşi ea nu izbuti să-l seducă pe părintele Pérusseau, care-i lăsă şi pe favorit şi pe favorită în cea mai deplină incertitudine. Prinţii şi miniştrii aşteptau şi ei o soluţie, cu tot atâta nelinişte ca şi doamna de Chiteaxn oux, ca şi domnul de Richelieu. Într-adevăr, dacă regele murea, Curtea, devotată. Delfinului şi reginei, obţinea o victorie deplina. Favorita avea să fie izgonită, favoritul dizgraţiat. Dacă regele se însănătoşea fără să se spovedească, domnul de Richelieu şi doamna de Châteauroux deveneau mai puternici ca niciodată. Ţinând deci un consiliu, prinţii hotărâră să dea o lovitură: în ciuda oricăror piedici, contele de Clermont trebuia să ajungă în odaia regelui.

Pentru a înţelege mai bine situaţia privilegiată a domnului de Richelieu, trebuie să ştiţi că el era primul gentilom al camerei regale şi că privilegiul primului gentilom era d.eza f\stăpân absolut peste camera regelui, puţind inz chide uşa în nas cui îi convenea lui. Iar

Richelieu uzase din plin de acest privilegiu chiar de când se îmbolnăvise regele.

La 12 august contele de Clermont se prezentă deci la uşa regelui bolnav. Şi acum iată şi progresele pe care le făcuse boala conform buletinului medical.

Pe 8 august regele nu se simţise bine şi i se luase imediat sânge. În 9, i se dăduse un purgativ. În 10, i se luase sânge de la picior; seara se simţise bine. În 11, purgativ, seara, sânge din picior; în 12, se simţise mai bine, era liniştit, spunând că-l mai durea foarte puţin capul; seara, în schimb, a fost foarte agitat. Aşa că domnul conte de Clermont nimeri un moment bun când bătu la uşa regelui său. Dar, ca de obicei, domnul de Richelieu nu vru să-l lase să intre. Cu o lovitură de pumn, contele deschise cele două canaturi ole uşii. Domnul de Richelieu insistă şi, vrând să i se aşeze în cale, prinţul îl dădu la o parte.

— De când are dreptul un „valet” să-i împiedice pe prinţii de sânge să-l vadă pe regele Franţei? Apoi, înaintând către patul regelui, spuse: Sire, nu pot crede că majestatea-voastră are de gând să-i lipsească pe prinţii de acelaşi sânge cu dumneavoastră de dorinţa de a afla cum vă simţiţi. Nu vrem să vă inoportimăm cu prezenţa noastră, dar dorim, din dragostea pe care v-o purtăm, să avem libertatea de a intra câteva momente în odaia aceasta. Şi pentru a vă dovedi că nu am niciun alt scop. sire, vă rog să-mi îngăduiţi să mă retrag.

Se pregăti să se retragă, dar regele, întinzând mâna. spre el, îi zise:

— Nu, Clermont, rămâi!

Era un prim succes. Clermonţ îl întrebă pe rege dacă n-ar vrea să asculte o slujbă chiar în odaia sa. Regele spuse că i-ar face plăcere şi atunci intră şi episcopul de Soissons, Doamna de Châteauroux şi Richelieu, din cabinetul de alături, unde se retrăseseră, vedeau cum duşmanul cucereşte locul palmă cu palmă. Domnul de

Soissons, apropiindu-se de patul regelui, cuteză să-l întrebe:

— Sire, n-aţi dori să vă spovediţi?

— Ei, zise regele, încă n-a sosit vremea.

Domnul de Soissons insistă.

— Nu, răspunse regele, mă doare prea tare capul şi am prea multe lucruri de spus ca să mă pot spovedi astă-seară.

— Dar, răspunse episcopul, încercând să insiste, majestatea-sa poate să înceapă astăzi şi să termine mâine.

Regele clătină din cap. Văzând că în ziua aceea nu putuse obţine mai nimic de la bolnav –, se retrase.

Imediat ce episcopul se retrase împreună cu domnul de Clermont, îşi făcu apariţia doamna de Châteauroux. Pentru a combate influenţa prinţilor asupra regelui, ea începu să-l mângâie pe rege ca de obicei. Dar acesta o respinse cu blândeţe.

— Nu, nu, prinţesă zise el, acum cred că nu facem bine! Destul, ajunge! Apoi, în timp ce doamna de Châteauroux se pregătea să-l sărute, el adăugă: Poate ar trebui să ne despărţim!

— Foarte bine, zise înţepată doamna de Châteauroux.

Şi se retrase. A doua zi, La Peyronie veni de la Paris la domnul de Bouillon ca să-i spună că regele nu mai avea de trăit decât două zile, că era cazul să se spovedească şi că era de datoria lui, în calitate de mare şambelan, să-l anunţe că în sfârşit sosise şi ceasul mărturisirilor. Domnul de Bouillon, care îşi dădea seama de toată latura neplăcută a acestei răspunderi, îl chemă pe domnul de Champeenetz şi-i porunci să-i aducă la cunoştinţă regelui

1 Astfel o alinta regele în intimitate pe doamna pe Châteauroux (n.t.).

cele spuse de medic. Champeenetz se supuse, se apropie de patul lui Ludovic al XV-lea şi-i mărturisi cât de tragică era situaţia.

— Nici nu cer altceva! Numai că la Peyronie se înşală; n-a venit încă vremea spovedaniei I

Dar, ca şi cum Cel-de-Sus ar fi vrut să-l contrazică, abia rosti aceste cuvinte, că se şi simţi cumplit de rău, şoptind cu glasul unui muribund;

— Părintele Pérusseau! să vină repede părintele Pérusseau!

Apoi leşină.

Părintele Pérusseau, care se afla alături, sosi imediat. Când regele îşi veni în fire, Pérusseau îl chemă pe ducele de Bouillon.

— Bouillon, îi spuse regele, reia-ţi atribuţiile; n-ai să mai întâmpini greutăţi din partea nimănui. îi sacrific pe favorit şi pe favorită pe altarul Bisericii.

Apoi uşa se închise şi regele rămase singur cu duhovnicul său. Triumful domnului de Soissons era deplin. Cu ochii strălucind de buçurie, dădu fuga în cabinetul unde se aflau doamnă de Châteauroux şi sora acesteia şi le spuse:

— Doamnelor, regele vă porunceşte să vă retrageţi imediat de la Curie.

Apoi, întorcându-se către cei din suita sa, adăugă:

— Să se dărâme de îndată galeria care duce din abaţie în apartamentul regelui, ca poporul să afle că s-a pus astfel capăt unui mare scandal!

Cele două femei, consternate, îşi plecară capetele. Atunci ieşi din umbră domnul de Richelieu.

— Doamnelor, le spuse el în faţa episcopului de Soissons, dacă aveţi curajul să rămâneţi şi să înfruntaţi ordinele obţinute de la rege într-un moment de slăbiciune al acestuia, sunt gata să iau totul asupra mea.

Dar episcopul scz supără cumplit şi, dând năvală în odaia regelui, striga cât îl ţinu gura:

— Sire, legile Bisericii şi sfintele noastre canoane ne interzic să vă dăm ultima împărtăşanie cât timp ibovnica

se mai află încă aici! Aşa că vă rog să binevoiţi a porunci să plece! Fiindcă, sire, veţi muri, aşa că nu mai aveţi timp de pierdut!

Regele tremura numai la gândul morţii… Auzind strigătele şi ameninţările domnului de Soissons, fu de acord cu tot ceea ce-i cerea acesta. Cele două femei au fost nu date afară din casă, ci pur şi simplu izgonite şi huidui Iede mulţimea din stradă. Alergând la grajdurile regelui, nu găsiră niciun slujitor care să vrea să le dea o trăsură pentru a părăsi oraşul. Numai domnul de Belle-Isie le oferi braţul şi le dădu o trăsură; el ştia ce înseamnă dizgraţierea şi mai ales cât preţuieşte o mână întinsă într-un asemenea moment. Doamnele de Bellefonds, de Rubempré şi de Roure au fost singurele cai e le-au însoţit pe cele două fugare care, înjurate ca la uşa „cortului şi blestemate de norod, au ajuns cu chiu cu vai la o casă de ţară aflată la câteva leghe de Metz; dar şi pe aceasta au găsit-o cu mare greutate, fiindcă proprietarii le izgoneau ca pe nişte ciumate. Cele două femei odată alungate, galeria dărâmată şi scandalul potolit, episcopul de „Soissons îngădui regelui să se împărtăşească. Dar triumful domnului de Soissons încă nu era deplin.

— Doamna de Châteauroux fusese supraintendenţa casei Delfinului slujba i-a fost retrasă; cele două proscrise se aflau doar la trei leghe de Curte; prelatul ceru să se îndepărteze la cincizeci de leghe; spovedania regelui fusese făcută în taină; episcopul ceru o spovedanie publică.

— Asta o să ne omoare stăpânul, murmurară valeţii – De ce nu i-o fi cerând domnul de Fitz-James şi tro nul? întrebă Lebel cu glas tare.

Dar toate aceste cuvinte nu făcură decât să-l ambiţioneze şi mai mult pe prelat. În momentul în care începu să-l ungă cu sfântul mir, domnul de Soissons spuse:

— Domnilor prinţi de sânge şi dumneavoastră, mari

sfetnici ai regatului, regele ne-a însărcinat – pe domnul episcop de Metz şi pe mine – să vă spunem cu glas tare că se căleşte sincer pentru scandalul pe care l-a iscat la Curte şi în ţară, trăind cu doamna de Châteauroux. Ca cere iertare Domnului şi că, aflând că ducesa se află doar la trei leghe depărtare de el, îi porunceşte să pună între ea şi Curte o distanţă de cincizeci de leghe; de asemenea, majestatea-sa i-a luat funcţia de supraintendentă a casei Delfinului.

Deci, pentru grupul domnului de Richelieu şi al favoritei, totul se sfârşise. Grupul prinţilor triumfase, prelaţii la fel, iar ultimii se foloseau de victorie cu acea cruzime şi cu acel rafinament specific doar persecuţiilor ecleziastice.

— Îi vremea aceasta, regele se simţea din ce în ce mai rău. Retragerea miniştrilor şi a curtenilor, gest cât se poate de elocvent, vestea moartea sa apropiată. La 15 august, la ora şase dimineaţa, au fost chemaţi în grabă prinţii ca să asiste la slujba care se face celor aflaţi pe moarte. De la ora şase dimineaţa până la prânz regele a căzut într-un fel de leşin. Argensson a poruncit să se împacheteze hârtiile de valoare; ducele de Chartres şi-a înhămat caii la trăsură ca să se înapoieze la oastea aflată pe malul Rinului. Doctorii s-au retras şi regele – între viaţă şi moarte – a fost lăsat pe mâna vracilor. Unul dintre ei, al cărui nume nu se cunoaşte, 1 i-a dat să bea un purgativ foarte puternic. Acea doză de cal l-a făcut să dea afară tot răul din el şi imediat s-a şi simţit mais bine.

În vremea asta, fugarele se grăbeau să ajungă la Paris. Nevasta unui consilier, confundată cu una dintre ele, a fost insultată în mod public. Ca să nu fie atacate, cele două surori s-au încuiat cu cheia în odaia unde au fost găzduite, la Fierté-sous-Jouarre, scăpând cu viaţă numai datorită unei persoane influente din ţinut, care le-a luat sub protecţia sa şi nu le-a părăsit decât după ce au ieşit

din oraş.

În odaia lui, regele îl chema fără încetare pe doctorul Dumoulin, după care Curtea trimisese câţiva curieri. Când doctorul sosi, bolnavul se simţea de acum mult mai bine. Doctorul constată această revenire la viaţă, dar îi spuse bolnavului că încă nu intrase în convalescenţa. Abia la 17 august doctorul îl anunţă că era sigur de însănătoşire.

Regina, care în seara zilei de 9 august aflase că soţul ei e bolnav, primea zilnic câte un buletin medical de la Peyronie. Necutezând să plece la Metz, sefrământa cumplit că era obligată să rămână la Versailles-unde, pradă unei disperări fără margini, plângea întruna, tăvălindu-se pe jos şi rugând Cerul să-l vindece pe rege şi s-o lovească pe ea. Când află de izgonirea favoritei, în loc să se bucure, se sperie. Sărmana regină îşi dădea seama de toată durerea acelei femei. La fiecare uşă deschisă tresărea şi pălea, tremurând îngrozitor. În sfârşit, sosi un curier care-i aduse la cunoştinţă că i se îngăduia să se ducă până la Lunéville, iar Delfinului şi Doamnei, până la Chilons. Când auzi acest lucru, regina vru să plece imediat. Porunci să i se înhame caii la berlină şi o şi porni la drum, însoţită de doamnele de Luynes, de Viliars şi de Boufflers. Între a doua berlină se urcară doamnele de: Fleury, Antin, Montant, Saint-Florentin şi Flavacourt. Ultima, care se afla la Paris şi, înţeleaptă, nu plecase urechea la propunerfle regelui, venise s-o roage pe regină s-o ia eu ea. Bună şi dreaptă, regina îi îngădui s-o însoţească, nevrând ca dl-zgraţierea celor două vinovate să se râstrângă şi asupra surorii nevinovate. La Soissons, regina găsi câteva scrisori de la Argensson, în care acesta o anunţa că regele o aşteaptă cu multă nerăbdare. Drumul a fost deci continuai în mare grabă. Ajungând la Metz, regina intră val-vârtej în odaia bolnavului, căzând în genunchi la capătul patului în care regele dormea; dar cum la sosirea ei acesta se trezise, îi spuse:

— Ah, dumneata erai, doamnă! Îţi cer iertare pentru supărarea pe care ţi-am pricinuit-o, ca şi pentru mâhnirea pe care ţi-am provocat-o. Spune, mă ierţi?

Cum regina, plângând în hohote, nu-i putu răspunde, regele o întrebă din nou: /

— Spune, mă ierţi? Mă ierţi?

Biata femeie, neavând puterea să-i răspundă, făcu un spmn afirnxativ cu capul. Apoi, mai bine de un ceas, rămase lângă soţul ei, înlănţuindu-i gâtul cu braţele. Atunci regele îi spuse părintelui Pérusseau să se apropie, ca să fie martor la împăcarea conjugală.

În vremea aceasta, Delfinul şi Doamna, care nu primiseră îngăduinţa să vină decât până la Chilons, trecusetă de oraş, dar la Verdun primiră ordin să se oprească. În ciuda acestei oprelişti, ducele de Chilons, preceptorul-Delfinului, continuă drumul în vreme ce, la rândul ei, doamna de Tallard, înainta cu fiicele regelui, care erau foarte necăjite văzându-se despărţite de tatăl lor, mai ales prinţesa Adelaide care făcuse şi febră. În ciuda tuturor piedicilor, domnul de Chitillon ajunse la Metz, intră la rege şi i-l înfăţişă pe Delfinul Franţei. Ludovic al XV-lea îl primi pe fiul său cel mare cu o răceală care-l deconcerta pe preceptorul acestuia. Omul îşi ceru scuze că-l adusese; dar regele nu răspunse nimic, convins că Delfinul nu venise la Metz din dragoste filială, ci din curiozitatea firească a unui moştenitor care doreşte 59 Ştie când şi ce are de moştenit.

În luna septembrie, regele se restabilise complet. Dar după boală căzuse într-o tristeţe profundă, fiind veşnic melancolic. îi treceaua prin faţa ochilor toate scenele petrecute în timpul bolii, simţindu-se îngrozitor de umilit. Se uita tot timpul în jurul lui ca şi cum ar fi căutat pe cineva, iar acel cineva nu era altul decât ducele de Richelieu. Acesta, la rândul lui, se tot interesa de sănătatea regelui, cerând informaţii de la domnii de Tencin

şi de Noailles care-l asigurară că majestatea-sa se gândeşte tot timpul la el. Atunci Richelieu îşi luă inima în dinţi şi-i trimise regelui scurte relatări despre tot ce se petrecuse în timpul bolii sale, arătând ce rol jucase fiecare în acea tragicomedie, necruţând pe nimeni, nici pe prinţii de sânge, nici pe prelaţi, nici pe curteni. Informările au fost bine primite; Richelieu a înţeles că uşa regelui îi este deschisă şi atunci s-a strecurat pe acea uşă în odaia stăpânului, care l-a primit cu o bucurie de nedescris. Din clipa aceea, regele începu să se schimbe. Regina îşi văzu bărbatul îndepărtându-se tot mai mult de ea, iar în ajunul plecării la Strasbourg, întrebându-l ce are de gând cu ea şi spunându-i, Că ar fi din cale-afară de bucuroasă să-l însoţească, Ludovic tăcu mâlc. PHngând, regina plecă la Lunéville. Ducele de Penthièvre rămase la Metz, fiindcă se îmbolnăvise de vărsat. Doamna ducesă de Chartres şi ducesa de Conti declarară că ele sunt gata să ia parte la război, şi se îndreptară către tranşeele din Friburg. În sfârşit, domnişoara şi doamna de Modena se duseră la Strasbourg. Cât despre rege, era veşnic încruntat, manifestând o vădită proastă dispoziţie, iar uneori o mânie cumplită.

La Lunéville, se opri aproape de oastea regelui Poloniei. Dar nimic nu-i schimbă starea sufletească şi, oricât sectrăduiră doamnele din jurul său să-l dispună, ttl! schiţă nici măcar un zâmbet. Era atât de îngândurat, încât plecă de la Lunéville uitând «să-şi ia rămas-bun de la re

s

I

gina Poloniei; trimise abia după zece leghe un curier cu scuzele de rigoare. Făcând la fel şi cu soţia sa, trimise un al doilea curier, ca să dreagă şi această nepoliteţe.

Ajuns la Saveme, pe unde trecu îndreptându-se către oastea sa, primi de la doamna de Châteauroux o scrisoare de dragoste şi o cocardă. Începând din acel moment,

dragostea puse din nou stăpânire pe el şi eu atâta putere, încât toţi cei din jur erau siguri că favorita avea să-şi recâştige poziţia pierdută. La Friburg, unde avea loc asediul, regele află că ducele de Chitillon, văzând că doamna de Châteauroux fusese alungată, trimisese în Spania câteva scrisori care nu cruţau deloc prestigiul favoritei. Înfuriat – Ludovic trimise ducelui şi ducesei de Chitillon o scrisoare cu pecete; şi nu numai că semnă el însuşi acea scrisoare care-l îndepărta pe Chitillon de la Curte, dar nu-l iertă niciodată pentru ceea ce făcuse. După un an, în bolnavindu-se grav, ducele de Chitillon obţinu – după multe insistenţe – aprobarea de a veni să se trateze la castelul de Lieuville; dar nu i se mai îngădui niciodată să pună piciorul în Paris. În august, ducele fiind nevoit, să se ducă kî băile din Forges, îi ceru regelui îngăduinţa de a trece prin Paris.

— Da, dar să nu rămână peste noapte în oraş! i se răspunse.

În sfârşit, în 1754, fiind pe moarte, ducele de Chitillon. îi transmise regelui, prin doamna de Pompadour, pe atunci iubita suveranului, marea sa mâhnire. că va pieri dizgraţiat. Regele îi răspunse, tot prin doamna de Pompadour, că trece cu buretele peste ceea ce se petrecuse în trecut, dar numai pentru familia ducelui, care de acum încolo putea conta pe bunătatea regelui.

Iată deci cum era Ludovic al XV-lea.

Capitolul XI

Capitularea de la Friburg – înapoierea regelui la Paris – Doamna de Châteauroux îi scrise lui Richelieu – Culcarea reginei – Plimbaoea nocturnă a lui Ludovic al XV-lea – Regele se întâlneşte cu doamna de Châteauroux – Dizgraţierea duşmanilor ducesei – Boala acesteia.

La 1 noiembrie Friburgul a capitulat; regele à semnat

actul de capitulare şi, lăsându-i pe generali să ia în stăpânir. e oraşul, el a plecat la Paris în 8 ale aceleiaşi luni, dorind să i se facă o primire triumfală. Campania din 1742, 1743 şi 1744 nu fusese fericită. Retragerea lui Belle-Isie, oricât ar fi fost de abilă, descurajă pe toată lumea. Maillebois, bolnav, lăsase totul pe seama ajutorului său; Ségur, stăpân pe nordul Austriei, îşi retrăsese armatele de-acolo; Broglie fugise în Bavaria. împăratul pierduse nu numai statele pe care i le făgăduise Franţa, ci şi parte dintr-nle sale, ajungând astfel de râsul întregii Europe. Garnizoana din Egra, ultimul loc întărit care mai rămăsese Franţei în acest război, fusese luată prizonieră. Din pricina unei greşeli a nepotului său Grammont, ducele de Noailles îl lăsase pe regele George al II-lea să scape viu. şi nevătămat în bătălia din Dettingen. După aproapé doi ani de război, Franţa începuse a se retrage de peste tot, iar insolentul Mentzd trecea deseori graniţa, ameninţând că va veni să îţi tăie urecliile parizienilor. Nerodul nu auzea vorbindu-se decât despre retragere şi nu vedea decât trupe înfrânte. Nu mai avea încredere nici în miniştri, nici în generali. Nu mai avea încredere decât în rege, dar iată că şi regele se îmbolnăvise şi încă atât de grav, încât fusese cât pe-aci să moară. Din fericire, se făcuse bine, iar acum parizienii, care-şi puseseră toate speranţele în el, se pregăteau să-i facă o primire triumfală... Şi i-o făcură într-adevăr, ieşind cu toţii în stradă, şi strigând cât îi ţinea gura: „Tr ăiască Ludovic-cel-Iubit!” Doamna de Châteauroux ieşi şi ea din palatul ei, dar ascunsă sub văluri, ca să n-o recunoască nimeni; căci regele încă nu răspunsese la scrisorile pe care i le trimisese şi nici nu-i mulţumise pentru cocardă, aşa încât, cu toate asigurările lui Richelieu, doamna nu ştia încă nimic despre intenţiile fostului ei iubit. Intrigată, îi scrise lui Richelieu, care se afla atunci la Montpellier: „*Regele a venit la Paris şi nu vă pot reda bucuria cu care a fost primit. Oricât de nedrepţi*

s-au arătat faţă de mine, nu mă pot abţine să-i iubesc pe parizieni pentru dragostea lor faţă de rege. I-au zis «Ludovic-cel-Iubit» şi acest titlu şterge orice nedreptate a lor faţă de mine-Oare credeţi că mă iubeşte? Numai pot rezista dorinţei de a-l vedea. M-am îmbrăcat în aşa fel încât să nu mă recunoască nimeni şi împreună cu domnişoara Hébert i-am ieşit şi noi în cale. L-am văzut: părea vesel şi *înduioşat, ceea ce dovedeşte că încă mai e în stare de sentimente tandre. Trăsura mergea atât de încet, încât am avut răgazul să-l privesc pe îndelete. Nu vă pot spune ce simţeam în sufletul meu! Lumea mă înghesuia, mă strivea, încât la un moment dat m-am gândit dacă ar – tat să ies din casă pentru un bărbat care mă tratase cât* atâta *lipsă de omenie. Târâtă de strigătele de bucurie ale mul; lmn, de laudele care i se aduceau, la un moment dat nu m-am mai gândit la mine. Dar iată că o voce amintind* ete *persoana mea, printr-un epitet dintre cele mai injurioase, m-a făcut să-mi vin în fire*".

Într-adevăr, un oarecare, recunoscând-o pe doamna de Châteauroux, a făcu i-o Jir fă şi a scuipat-o în ochi.

Regele se înapoiase la Paris pe 13 noiembrie. În aceeaşi seară, în vreme ce perechea regală se culcase, fiecare în apartamentul său din Tuileries, la uşa care despărţea dormitorul regelui de cel al reginei se auzi un ciocănit slab. Cameristele o treziră repede pe regină şi-i spuseră că aveau impresia că majestatea-sa dorea să intre în odaia soţiei. Dar regina le răspunse cu tristeţe:

— Vă înşelaţi, dragile mele. Culcaţi-vă şi dormiţi!

Dar abia se vârâră femeile în pat şi iar se auzi ciocănind la uşă. De data asta se duseră să deschidă uşa, dar nu văzură pe nimeni de partea cealaltă. Atunci, una dintre ele se apropie de uşa odăii regelui, dar slujitorii acestuia îi spuseră că majestatea-sa se culcase şi că nu-şi manifestase în mei un fel dorinţa de a-şi petrece noaptea în odaia soţiei sale. Într-adevăr, regele nu-şi manifestase

dorinţa de a se duce la regină, dar nici în patul său nu se afla. Dimpotrivă, se sculase şi, ieşind din palatul Tuileries, trecuse pe Podul Regalşi poruncise să fie condus incognito la doamna de Châteauroux, care locuia pe strada Bac, aproape de biserica iacobinilor. Voia neapărat s-o vadă, să afle cum o putea determina să se înapoieze la Curte şi să-şi ceară scuze pentru toate cele întâmplate la Metz. Cu zece minute înainte de a-i fi anunţat regele, când încă se mai îndoia că va reveni, doamna de Châteauroux ar fi fost din cale-afără de bucuroasă să se întoarcă la Versailles fără nicio condiţie. Acum însă. când regele venise după ea, îşi regăsi toată mândria şi-i vorbi nu ca o exilată, ci ca o iubită:

— Sire, zise ea, vă mulţumesc că nu m-aţi trimis să putrezesc în cine ştie ce închisoare; sunt mulţumită că mă bucur de libertate şi, odată cu ea, de toate satisfacţiile unei vieţi retrase. Prefer să rămân aşa şi să nu mă mai întorc la Curte. Fiindcă nu mă voi înapoia decât în nişte condiţii pe care majestatea-voastră nu le va accepta.

— Ascultă, prinţesă, îi răspunse regele, te rog să uiţi tot ceea ce s-a petrecut la Metz şi să te întorci la Curte ca şi cum nu s-ar fi întâmplat mânie. Ocupă-ţi apartamentul din Versailles chiar în noaptèa asta şi, odată cu locuinţa, te rog reia şi funcţia de supraintendentă a casei Delfinului.

Doamna de Châteauroux ceru să fie îndepărtaţi prinţii de sânge., dar regele îl răspunse că-i pedepsise destul închizându-le uşa în nas şi că, în legătură cu prinţii, era obligat să renunţe la orice fel de răzbunare. Doamna de Chileauroux îi ceru atunci să-i alunge de la Curte pe domnul şi pe doamna de Maurepas. Dar regele îi răspunse că domnul de Maurepas – cu care rezolva în zece minute ceea ce nu rezolva cu alţii într-o zi întreagăâi era mult prea util pentru a-l alunga. Dar măcar n-ar putea să-l determine să-i ceară scuze? Asta da, domnul de Maurepas îi va cere scuze doamnei de Châteauroux după ce aceasta îi va indica

în ce fel să fie exprimate acele scuze. Apoi ducesa îi mai ceru regelui ca ducele de Chitillon, domnul de Bouillon, episcopul de Soissons, părintele Pérusseau, La Rochefoucauld şi Balleroy să fie exilaţi.

— Ah, în legătură cu aceştia, fă ce vrei cu ei. Te anunţ însă că Chitillon a şi fost izgonit.

După aceea totul a fost uitat atât de deplin, încât a doua zi, când regele părăsi în sfârşit strada Bac, doamna de Châteauroux avea febră şi o cumplită durere de cap.

Pe 20 noiembrie, Chitillon primi ordinul să părăsească Parisul fără să vadă pe nimeni. Cât despre La Rochefoucauld, acesta primi din partea regelui – prin domnul de Maurepas – o scrisoare prin care era poftit ca, până la noi ordine, să rămână la moşia sa, Domnul de Boui Hon era rugat să se retragă în ducatul d'Albret, unde i se indică drept locuinţă o magherniţă în care nu mai stătuse nimeni de mai bine de două sute de ani. În privinţa lui Peruşseau, regele vru să-l pedepsească la fel cum o pedepsise şi el pe sărmana ducesă. De faţă cu el, regele, prefăcându-se că nici nu-l vede, trimise pe cineva să-l caute pe stareţul n oviciatului iezuiţilor şi discută îndelung cu el. Apoi, tot trimiţând din când în când să-l caute pe stareţul acela, nu vorbi o lună încheiată cu duhovnicul său, care se crezu dizgraţiat şi pe care o bună parte dintre penitenţa să îl părăsiră. În sfârşit, după o lună, regelui i se făcu milă de el şi-i spuse că reintrase în graţiile sale. Domnul de Soissons a fost exilat la dioceza sa, nu printr-o scrisoare, ci verbal. Balleroy primi ordin să se întoarcă în Normandia. Domnul de Maurepas, care după ce executase toate aceste mici răzbunări, simţi, că-i vine şi lui rândul, primi poruncă să se ducă la doamna de Châteauroux să-şi ceară scuze şi s-o invite să poftească la Versailles.

— Ce trebuie să-i spun doamnei de Châteauroux, sire?

— Ai-totul scris aici, domnule, răspunse regele.

Domnul de Maurepas luă discursul şi se duse acasă la doamna de Châteauroux. Dar portarul, prevenit, spuse că ducesa nu era acasă. Domnul de Maurepas ceru atunci să stea de vorbă cu doamna de Lauraguais; dar căpătă acelaşi răspuns. Numai după ce spuse că venea din partea regelui fu lăsat să intre. Doamna de Châteauroux se afla în pat. Regele, după cum am mai. spus, o lăsase istovită şi nu se simţea deloc bine.

— Doamnă, spuse domnul de Maurepas intrând, regele m-a trimis să vă spun că nu ştie nimic din ceea ce vi s-ar întâmplat în timpul bolii sale. Majestatea-sa are faţă de dumneavoastră aceeaşi stimă şi aceeaşi consideraţie; aşa că vă roagă să vă întoarceţi la Curte să vă reluaţi locul, împreună cu sora dumneavoastră doamna de Lauraguais.

— Domnule „răspunse ducesa, am fost tot timpul convinsă că regele n-a ştiut nimic din ceea ce mi s-a întâmplat; de asemenea, n-am încetat nicio clipă să am faţă de majestatea-sa acelaşi respect şi acelaşi ataşament. Sunt necăjită că nu m-am putut duce chiar în dimineaţa asta să-i mulţumesc regelui; dar mă voi duce sâmbătă, când X. mai mult ca sigur mă voi simţi bine.

Maurepas se apropie de pat, dorind să-i sărute mâna ducesei. Aceasta i-o întinse, spunându-i:

— Într-adevăr, gestul acesta nu te costa nimic din moment ce tot nu to vede nimeni.

După ce-i sărută mâna, domnul de Maurepas se retrase spunând:

— Deci pe sâmbătă…

Iar ducesa repetă:

— Da, pe sâmbătă…

Dar sărmana femeie făgăduise fără să ţină seama şi de Cel care ţine viaţa noastră în mâinile Sale. Căci sâmbătă, când trebuia să se ducă la Curte, se simţi mult mai rău ca înainte. Urmară unsprezece zile de pierdere şi de revenire a cunoştinţei; în delirul ei striga că fusese

otrăvită şi trava îi fusese dată de către domnul de Maurepas. Într-un moment de luciditate, se spovedi duhovnicului ei, părintele Legawt, care spuse tuturor j? a nu văzuse în viaţa lui o fiinţă atât de resemnată în faţa morţii ca ducesa. x în timpul bolii, bietei ducese i se luă de nouă ori sânge, când din braţ, când din picior. Dar boala se înrăutăţea din ce în ce. Ori de câte ori delira, spunea că fusese otrăvită de către domnul de Maurepas. Muri la 8 decembrie în nişte chinuri groaznicefăcându-i-se autopsia, nu se descoperi – nicio urmă de otravă. La 10 decembrie 1744, ducesa a fost îngropată în capela Saint-Michel din Saint-Sulpice.

Chiar în ziua aceea se împlineau doi ani de când cameristele găsiseră tabacherea regelui sub perna sărmanei dil” ce se Regele, foarte mâmât din pricina acestei morţi, s-a dus la vânătaare ca să-şi mai uite durerea. La 8 decembrie, n-a putut sta în Consiliu până la sfârşit şi, nevrând să vadă pe nimeni, s-a închis în palatul Trianon, împreună cu doamnele de Boufflers; de Modène şi de Belief onds, ca să poată plânge în voie. Regina îndrăzni să-i scrie soţului ei, dorind să vină şi să-i aline durerea, dar regele îi răspunse prin valetul său, Lebel, că nu se vor vedea decât Ja Versailles.

Capitolul XII

Însurătoarea Delfinului – Se căsătoreşte cu fata lui Filip al V-lea al Spaniei – Temerile domnului de Richelieu după moartea ducesei de Châteauroux – Tăcerea regelui – Ducele i amine în graţiile suveranului său – Doamna

1 e de Flavacourt – Serbările date de oraşul Paris – Balul, vânătoarea, deghizările – Talentele doamnei d’Étioles – Masa din seara zilei de 22 aprilie – Reluarea ostilităţilor?

— Englezii şi olandezii – Mauriciu de Saxa – Bătălia de la Fontenoy.

Anul 1745 începu cu însurătoarea Delfinului, care o

luă de soţie pe infanta Maria-Tereza-Antoaneta-Rafaela, fiica lui Filip al V-lea al Spaniei şi a Elizabetei Farnese.

Întreg Parisul petrecu, afară de rege, care era încă profund-întristat de moartea doamnei de Châteauroux, resimţind şi mai puternic plictiseala care-l rodea şi care se accentuase în urma dispariţiei frumoasei ducese. Poate că regele n-ar fi luat parte la nicio distracţie dacă între timp nu s-ar fi înapoiat din Languedoc ducele de Richelieu şi nu l-ar mai fi înveselit puţin. Ducele, nu numai că regreta profund moartea ducesei, dar era chiar speriat de această nenorocire. Prietenă intimă a sa, doamna de Châteauroux, femeie pe cuvântul căreia un bun amic putea conta, păstrase în mapa ei particulară toate scrisorile pe care i le trimisese ducele, scrisori în care domnul de Richelieu îi dăduse o mulţime de sfaturi cu privire la rege. Iar sfaturile sigur că nu se refereau la calităţile, ci la slăbiciunile regelui, de care frumoasa favorită fusese sfătuită să profite. Dacă, din întâmplare, scrisorile cădeau în mina regelui, care nu fusese câtuşi de puţin menajat, domnul de Richelieu risca să-şi piardă postul. Ducele trebuie să fi fost foarte speriat, din moment ce – atunci când se anunţase moartea doamnei de Châteauroux – căzuse în genunchi, strigând într-un elan plin de evlavie, dar mai ales de egoism:

— Doamne, fă ca regele să nu găsească mapa cu scrisorile ducesei!

Regele n-o găsi sau sé prefăcu faţă de el că n-o găsise. Aşa că domnul de Richelieu, neauzind vorbindu-se despre acea mapă şi văzând că nu-i soseşte nicio scrisoare cu pecete din partea stăpânului său, se linişti şi se întoarse la Paris, unde Ludovic – mult prea obişnuit cu prezenţa lui – îl primi cu braţele deschise. Se înţelege de la şine că pruna grijă a lui Richelieu – văzându-l pe rege atât de trist şi de însingurat – a fost să-i caute o companie plăcută. Întâi şia încercat norocul pe lângă doamna de Flavacourt;

cum toate cele patru surori ale sale fuseseră iubitele regelui, i se părea firesc ca şi cea de-a çinçca să aibă aceeaşi soartă. Se duse deci să-i facă o vizită fru

„317

moaşei marchize, ispitind-o în toate felurile. Voia să fie bogată? Ludovic al XV-lea era unul dintre regii cei mai bogaţi din Europa. Era ambiţioasă? îi va avea la picioare pe toţi miniştrii pentru a hotărî pacea sau războiul. Voia ca familia ei să deţină posturi mari? În schimbul favoru –,rilor sale, putea obţine orice. Dar marchiza îl privi pe duce surâzând.

— Toate acestea sunt foarte frumoase, ştiu, dar…

— Dar ce? o întrebă ducele.

— În locul tuturor acestor favoruri prefer stima contemporanilor mei.

Lăsând-o în plata Domnului, Richelieu se îndreptă către marchiza de Rochechouart care se trăgea din familia de Mortemărt, deci era frumoasă şi spirituală. Dar cu toată frumuseţea şi inteligentţa ei, marchiza nu avu succes în faţa regelui, care era din ce în ce mai trist, din ce în ce mai plictisit. Ducele încercă să-l ducă la serbările care aveau loc la Paris. Erau serbări ale burgheziei pariziene, dar foarte originale pentru regele obişnuit cu serbările princiare. Şefii breslelor se uniseră şi înălţau săli de bal când într-un loc, când în altul, astăzi în Piaţa Vendôme, mâine în „Piaţa Victoriilor. Fiecare staroste îşi aducea lucrătorii din breasla sa: dulgherii ridicau sala, tapiţerii o mobilau, meşterii în porţelanuri aduceau cele mai frumoase vase, florarii aranjau grădini ca în Ispahan sau Bagdad. Se ajungea astfel la un lux pe care nu-l puteau atinge nici chiar familiile, regale. Negustorii de vin făceau să curgă, în mijlocul grădinilor de flori, şampania şi vinul – de Bordeaux din fântâni anume construite, negustorii de limonada aprindeau lighene uriaşe cu punch. Negustorii de gheaţă construiră munţii Alpi, jos cu zăpada de zahăr, şi în

vârf încununaţi de omăturile pe care soarele le colorează în trandafiriu în amurg.

Dar ceea ce-l distra mai ales pe rege era veselia sinceră a burghezilor; la început, intimidaţi de prezenţa înaltului oaspete, dar repede liniştiţi de un compliment, de un cuvânt, de un surâs, dansară dansuri germane şi englezeşti cu o veselie şi un antren pe care Ludovic nu le văzuse niciodată nici la Versailles, nici la Trianon şi nici la Choisy. Şi iată că în toiul acelor zbânţuieli avea să apară exact ceea ce aştepta inima lui dezolată: o nouă dragoste. De data asta era vorba de un bal mascat în Piaţa Grèves.

De câtăva vreme bântuia la Paris o modă a Orientului, dar un Orient aşa cum era el înţeles pe vremea lui Ludovic al XV-lea. Galland tradusese o *mie şi una de nopţi*; Montesquieu publicase *Scrisori persane*; Voltaire reprezentase piesa *Zaire*. Aşa că şi la balul acela existau e mulţime de hurii, sultane, odalisce, când iată că, din mijlocul atâtor brocarturi de aur şi de argint, regele văzu înaintând spre el o Diana, zeiţă a vânătorii, purtând un arc în mână şi o tolbă cu săgeţi pe umăr, dezvăluind un braţ rotund şi alb, un picior fin şi o mână de zeiţă. Diana era mascată şi totuşi, datorită efluviilor de simpatie pe care le răspândea în jur, regele îşi dădu seama, că nu era o străină. Zeiţa vorbi şi, vorbind, dezvălui nişte dinţi ca perlele. Încă nu apucase să-şi scoată masca de pe obraz, că regele era deja nebun după ea. Când, în sfârşit, îşi scoase masca, regele recunoscu în ea pe nimfa din pădurea Sénart, cea care i se arătase când călare pe cal, când purtată de una din acele scoici de sidef din care. pictorul Boucher făcuse carul lui Venus şi al amfitrioanelor sale. Necunoscuta era frumoasa doarrmsă d’Étifeles din pricina căreia, într-o seară, sărmana ducesă de Châteauroux aproape că-i zdrobise piciorul doamnei de Chevreuse, Femeile au uneori astfel de presimţiri. Tânără nu era o mare doamnă, nici din familia de Vintimille şi nici din

familia de Maiuy, despre care am mai vorbit; nu era nicio fată din popor, ca Jeanne Vaubevnier, despre cai e vom vorbi mai târziu; se numea Antoinette Poisson. Unii spun că era fiica unui bogat fermier din la Fierté-sous-Jouarre, alţii pretind că ar fi fost fata unui tăietor de copaci din Invalides; oricine ar fi fost, ea s-a măritat cu domnul Lenormand d'Êtioles, unul dintre cei mai bogaţi fermieri-generali. Avea douăzeci şi doi de ani şi era o muziciană desăvârşită. Ştia să picteze pe pânză peisaje încântătoare şi să deseneze, pe carton, pasteluri pline de prospeţime. îi plăceau vânătoarea, distracţiile, artele şi risipa. Avea în ea ceva din Venus, dar şi din Maria-Magdalena. Era. În sfârşit, femeia pe care o căuta de atâta vreme domnul de Richelieu şi care acum venise singură să se ofere regelui. Ministrul à aranjat imediat ca Ludovic să ia masa de seară cu frumoasa zeiţă a vânătorii. Binet, rudă cu doamna d'Êtioles şi-valetul Delfinului, a fost cel care a înlesnit întrevederea dintre cei doi. Masa a avut loc la 22 aprilie 1735 şi au luat parte la ea şi domnii de Richelieu şi de Luxembourg. Tactul desăvârşit al curteanului, care nu-l trădase niciodată pe Richelieu, de data asta pare că l-a părăsit, fiindcă n-a văzut în doamna d'Etioles o viitoare favorită: ca atare, a fost foaile rece cu ea. insensibil la marea ei frumuseţe, dispreţuindu-i mintea

— Ageră şi isteţimea, fapt pe care doamna d'Éioles nu i l-a iertat niciodată. Masa a fost foarte veselă şi noaptea foaile lungă, fiindcă regele n-a părăsit-o pe doamna d'Êtioles decât a doua zi, pe la unsprezece, când doamna în cauză a fost poftită să ocupe vechiul apartament al doamnei de Mailly.

Începând din acel moment, la Curte se formară două partide distincte: partidul Delfinului, numit „pailidul devotaţilor", şi partidul noii favorite.

Toate acestea se petreceau în vreme ce domnul d'Étioles, care-şi iubea în mod deosebit soţia, se afla la

moşia domnului de Lavallette, unul dintre prietenii săi, unde se dusese să petreacă sărbătorile Paştelui. Acolo a aflat, de la domnul de Tourneham, că soţia lui părăsise casă, că z acum locuia la Versailles şi că era iubita oficiala a rege1 lui. Cum, în culmea disperării, voise să se omoare, prietenii i-au ascuns toate armele; în marea sa durere, i-a scris soţiei sale o scrisoare şi l-a rugat pe domnul.de Teurneham să i-o ducă. Primul lucru pe care l-a făcut doamna d'Étioles a fost să arate acea scrisoare regelui care, după ce a citit-o cu multă atenţie, i-a înapoiat-o spunându-i:

— Doamnă, aveţi un bărbat deosebit de cinstit!

Situaţia doamnei d'Étioles a fost precizată chiar de la început. La 9 iulie 1745, adică doar la trei luni după acea masă de seară la care asistaseră domnii de Luxembourg şi de Richelieu, regele îi şi scrisese optzeci de scrisori pecetluite cu un sigiliu care avea imprimat pe el cuvintele: „Discreţie şi *fidelitate*".

Pe 15 septembrie 1745, la ora şase seara, doamna d'Étioles a fost prezentată la Curte de către prinţesa de Conti, care solicitase această onoare. Doamna d'Étioles a debutat, ca şi doamna de Châteauroux, prin a-l determina pe rege să preia el însuşi conducerea armatei, când a reînceput războiul; dar, mai abilă decât ducesa, nu i-a mai pretins să vină după el.

Deşi Carol Albert murise la 20 ianuarie, moarte care a îngăduit Franţei s-o recunoască drept moştenitoare pe Maria-Tereza, războiul izbucnise iarăşi, mai crâncen ca niciodată, căci olandezii se aliaseră cu englezii şi cu austriecii; aceeaşi ligă împotriva căreia luptase Ludovic al XIV-lea, împotriva căreia lupta acum Ludovic al XV-lea şi împotriva căreia aveau să lupte Republica şi Imperiul

2 J – Ludovic al XV-lea lui Napoleon. Englezii făcuseră un mare efort: debarcaseră pe ţărmul olandez douăzeci de batalioane engleze şi scoţiene; douăzeci şi şase de

escadroane, cinci regimente din Hanovra, alcătuite din cincisprezece mii de oameni, şi alte şaisprezece escadroane dintre cele mai puternice: Statele-generale dăduseră şi ele douăzeci şi şase de batalioane şi patruzeci de escadroane; în sfârşit, Austria trimisese opt escadroane de cavalerie uşoară şi de husari unguri. Prinţul Carol avea în plus. pe malul Rinului, o armată de optzeci de mii de oameni, armată care creştea întruna, urmând a ajunge la o sută douăzeci de mii de ostaşi. Ducele de Cumberland îi comanda pe englezi, pe olandezi şi pe hanovrieni. Guvernul francez făcu la randal său tot ce putu pentru a pune pe picioare o armată onorabilă. Cei doi mari şi buni organizatori francezi nu se aflau, din păcate, în ţara: trimişi ca negociatori la Berlin, contele şi cavalerul de Belle-Isle fuseseră arestaţi şi trimişi în Anglia. S-a strâns totuşi o armată de o sută şase batalioane, şaptezeci şi două de escadroane complete şi şaptesprezece companii franceze. Această oaste, care a căpătat numele de „armata Flandrei", a fost pusă sub comanda mareşalului de Saxa. Din nenorocire, mareşalul de Saxa era atunci bolnav de hidropizie. Când francezii l-au văzut la Paris abia tirându-se, i-au spus că e mult prea slăbit ca să poată comanda armata. Dar el le-a răspuns scurt:

— Nu-i vorba să trăiesc, ci să ajung la oaste!

Şi într-adevăr a ajuns, mai mult mort decât viu. La 7 mai, regele sosi la Pont-Achain, A doua zi se duse să viziteze armata acolo unde o aşezase mareşalul. Căci datorită poziţiei armatei franceze, duşmanul era obligat ori să accepte lupta în condiţiile oferite de mareşal, ori să-l lase pe acesta să cucerească oraşul Tournay. Felul cum fusese aranjată armata dădea în vileag un mare războinic: căci totul fusese pregătit atât pentru victorie, cât şi pentru retragere. Terenul de luptă era alcătuit dintr-o câmpie străbătută de râpe, strânsă între Fontenoy şi pădurea din Barri, câmpie care mai apoi, lărgindu-se, îngăduia oştii

franceze o desfăşurare pe cel puţin trei sferturi de leghe. Astfel dispusă, armata se sprijinea în dreapta pe Antoing, în stânga, pe pădurea din Barry; tot frontul ei, al cărei centru era Fontenoy, fusese acoperit de redute. Antoing mai ales fusese fortificat şi înconjurat de trunchiuri de copaci. Mai mult, o baterie de şase tunuri, aşezată dincolo de Escaut, ţinea în frâu orice oaste duşmană care ar fi fost, ispitită să înainteze în câmpia ce despărţea oraşul Antoing de Péronne. În ce priveşte extrema dreaptă a pădurii din Barry, aceasta era apărată de două redute destul de apropiate de Fontenoy pentru ca focurile lor să se încrucişeze cu cele din sat. Or, cum Antoing” nu putea fi atacat decât dinspre câmpia din Péronne, prin orice parte ar fi încercat duşmanul să înainteze, s-ar fi expus sau unei înfrângeri, sau unei victorii foarte îndoielnice. În plus, în caz de înfrângere, mareşalul de Saxa aşezase înainte de podul din Calonne – singurul loc pe unde ar fi putut să fie trecut râul Escaut – şase mii de oameni odihniţi. În momentul în care primejdia ar fi devenit prea mare, regele şi Delfinul trebuiau să se retragă pe pod, urmaţi de oastea franceză ce se putea retrage şi ea.

La rândul lor, aliaţii se împărţiseră în două pentru a face faţă celor două atacuri concomitente. Olandezii, conduşi de tânărul prinţ de Waldeck, ameninţau Antoing. Anglo-hanovrienii, sub conducerea ducelui de Cumberland, se pregăteau să forţeze defileul din Fontenoy, formând un vast semicerc în jurul armatei franceze, sprijinindu-şi latura stângă pe Peronne şi latura dreaptă pe Barry. Cele două armate folosiră ziua de 10 şi noaptea de 11 pentru a se aşeza pe poziţiile lor. Regele îşi petrecu ziua de 10 Ia mareşalul de Saxa care, din porunca sa, rămăsese culcat. Bolnav, după cum am mai spus, de hidropizie în ultimul grad, refuzase puncţia de teamă ca nu cumva, operaţia nereuşind, să-i împiedice să asiste la bătălie, Totuşi, cum trăgea mare nădejde în victoria de a doua zi, mareşalul era

foarte vesel. La rândul său, regele era plin de încredere şi senin. Discutară despre luptele la care participaseră înşişi regii Franţei. Ludovic aminti apoi celor de faţă că, de la bătălia de la Poitiers, niciun rege al Franţei nu luase parte la luptă împreună cu fiul său şi că, de la bătălia de la Taillebourg, câştigătă de Ludovifr-eel-Sfânt, niciun rege al Franţei nu cucerise o victorie Răsunătoare asupra englezilor. La ora unsprezece, Ludovic al XV-lea îl părăsi pe mareşalul de Saxa şi se întoarse în bivuacul său împreună cu Delfinul.

Tatăl şi fiul îşi petrecură noaptea în aceeaşi odaie. La ora patru regele se trezi şi se duse el însuşi să-l trezească pe contele d'Argensson, ministrul de război, pe care-l trimise în grabă la mareşalul de Saxa pentru a primi ultimele. ordine. Acbsta îl găsi pe mareşal culcat într-o trăsură de răchită, unde se putea întinde ca şi în patul său, ca să nu sé obosească prea mult înainte de luptă. Nu voia să se urce pe cal decât în clipa când avea să înceapă bătălia. Mareşalul îi transmise regelui că totul este pregătit şi că poate să vină. Regele, care dormise la Calonne, plecă îm – preună cu fiul său, pe cai, trecură podul înainte de Justi. ce-o. e-Notredăme-aux-Bois, cam la trei sferturi de leghe de podul din Calonne, cu vreo cincizeci de paşi mai înapoi de cea de-a treia linie franceză de luptă. La oia cinci, mareşalul a fost anunţat că duşmanul se pusese în mişcare; atunci ceru să fie condus în prima linie, care era dispusă astfel: nouă batalioane păzeau Antoing, în stânga, până la râpa din Fontenoy; cincisprezece batalioane, alcătuind aripa stângă a armatei, se întindeau, prin spatele pădurii, din Barry, până la Gauvin; întreaga cavalerie ocupa, în spate, un front egal cu cel al infanteriei. Tot în spate, un batalion de trăgători fusese ascuns în pădurea din Barry. Mareşalul de Saxa se apropie până la o azvârlitură de băţ de tunurile duşmanilor, pentru a le studia poziţia. Mareşalul de

Noailles îl însoţi spre a-i da raportul în legătură cu o lucrare pe care o executase peste noapte, alăturând satului Fontenoy prima redută din dreapta. Ducele de Grammont, nepotul mareşalului de Noailles, se afla călare, la un pas îndărătul unchiului său. Mareşalul de Saxa ascultă raportul, aprobă totul şi, văzând că lupta era pe punctul să înceapă, îl rugă pe mareşalul de Noailles să se înapoieze la post. Acesta, întorcându-se către nepotul său, îi zise:

— Domnule de Grammont, locul dumitale este lângă rege! Du-te şi spune-i că-mi voi da cu bucurie viaţa, astăzi, fie că vom învinge, fie că vom muri.

Unchiul şi nepotul se îmbrăţişară. În aceeaşi clipă, tunul bubui şi tânărul Grammont, care se afla între unchiul său şi mareşalul de Saxa, fu rupt în două de prima ghiulea. Domnul de Noailles încercă să-i vină în ajutor, dar totul era de prisos. Moartea îşi şi începuse tristul ei seceriş. Mareşalul clătină cu mâhnire din cap şi o porni în galop, în aceeaşi clipă, întreaga linie de atac franceză răspunse printr-o canonadă generală. Dar, foarte repede, ostaşii din ambele tabere renunţară la tunuri şi începură să se lupte corp la corp. Olandezii încercară două atacuri asu –, prea Antoingului dar fură respinşi. La cel de-al doilea atac, olandezii fură seceraţi de o baterie aşezată în spatele râului Escaut şi de o altă baterie aşezată în faţa satului Antoing. N-au mai rămas în viaţă decât doisprezece oameni. Cât despre englezi, respinşi de trei ori din Fontenoy, reveniră de trei ori la atac şi-şi strânseră rândurile pentru un nou asalt. Observând că francezii îşi datorau avantajul focului încrucişat al artileriei lor, ducele de Cumberland ordonă unui maior-general, numit Ingolsby, să pună stăpânire pe pădurea din Barry» şi să cucerească cele două redute. Dar bietul maior se ciocni de „batalionul trăgătorilor. Crezând că are de-a face cu o brigadă întreagă, bătu în retragere şi veni să-i ceară întăriri ducelui de Cumberland, care-i ordonă să stea pe loc.

împuşcăturile venite din pădure îl determinară pe mareşalul de Saxa să trimită acolo două batalioane. Hotărât să treacă râpa, ducele Cumberland alcătui o coloană de infanterie din douăzeci de mii de anglo-hanovrieni, apoi plasă câte şase tunuri în fruntea şi în centrul coloanei pe care o mână înainte. Gărzile franceze şi elveţiene, adăpostite în râpă, crezând că au de-a face doar cu o baterie susţinută de un batalion, hotărâră să le vină de hac. Dar ajunse pe creasta râpei, se treziră faţă în faţă cu o armată; şaizeci de gr en adieri şi şase ofiţeri francezi fură doborâţi pe loc. Gărzile îşi reocupară locul dinainte şi coloana duşmană apăru pe creasta râpei. Soldaţii înaintau încet, cu arma în mână, dar gărzile franceze şi elveţiene nu se dădură nici măcar cu un pas înapoi, deşi erau de zece ori mai puţine la număr decât duşmanul. Ajunşi la cincizeci de paşi, ofiţerii englezi, în fruntea cărora se afla domnii de Campbell, de Albermale şi de Churchill, salutară cu pălăriile. Certele de Chabannes şi ducele de Biron, care ieşiseră din adăposturi pentru a-i întâmpina pe englezi, precum şi alţi „ofiţeri, le înapoiară salutul. Atunci miiordul Charles Hay, căpitanul gărzilor engleze, făcu patru paşi înainte şi strigă:

— Domnilor din gărzile franceze, trageţi!

La aceste cuvinte, contele de Hauteroche, locotenent al grenadierilor, făcu şi el patru paşi înainte şi răspunse scurt:

— Domnilor, noi nu vom trage niciodată primii! Trageţi dumneavoastră, vă rog!

Şi-şi puse pe cap pălăria pe care până atunci o ţinuse în mână.

Cele şase tunuri bubuiră imediat şi salve de împuşcături răsunară eu putere. Nouăsprezece ofiţeri de gardă, trei sute optzeci de soldaţi, colonelul elveţienilor – domnul de Courten –, locotenent-colonelul său, paisprezece ofiţeri şi două sute şaptezeci şi cinci de soldaţi

elveţieni căzură ucişi sau grav răniţi în canonada aceea. Domnii de Clisson, de Langey şi de Peyre muriră. Apoi coloana engleză începu să înainteze în pas alergător. Regimentul regal acoperi retragerea gărzilor, care-şi strânseră rândurile în spatele acestuia, şi veni apoi în ajutorul regimentului regelui.

Coloana îşi continua înaintarea în pas alergător, trăgând din mers şi totul într-o ordine atât de desăvârşită, încât îi vedeai pe maiori sprijinindu-şi bastoanele pe paturile puştilor soldaţilor pentru ca ei să poată trage exact la înălţimea unui om. Redutele din pădurea Barry şi din şatul Fontenoy trăgeau cu sârg în coloana duşmană. Dar ea făcea praf tot ce întâlnea în cale. Armata franceză intră în panică. Mareşalul de Saxa, uitând de boală, porunci să i se aducă un cal pe care se urcă imediat. Cum nu avea

327!

putere să mai poarte cuirasa, înşfacă un scut mic pe care-l aruncă apoi, pentru că până şi acela i se păru prea greu pentru puterile lui. Duşmanul trecuse de bateriile din Fontenoy care, nemaiavând ghiulele, trăgeau cu praf de puşcă pentru ca să nu vadă aliaţii că nu mai au proiectile. Mareşalul îl trimise pe marchizul de Meuse la rege ca să-i spună acestuia să treacă podul îndărăt. Domnul de Meuse îl găsi pe rege imobilizat în mijlocul fugarilor.

— Sunt sigur că mareşalul va face tot ce va putea, răspunse regele. Aşa că deocamdată rămân aici!

Coloana duşmană continua să înainteze. La un moment dat, fugarii îl despărţiră pe rege de fiul său. Contele d’Aché îl imploră pe Ludovic să plece. Cum domnul d’Aché fusese rănit la picior de un glonte, leşină de durere în faţa regelui.

— Cum e cu putinţă ca astfel de trupe să nu fie victorioase? întrebă Mauriciu de Saxa, văzându-i pe domnul de Guerchy şi regimentul său de soldaţi atacând

coloana engleză cu baionetele. Coloana ajunsese la şase sute de paşi de rege, care-i declarase ducelui d'Harcourt că este hotărât să moară acolo unde se află. În acel moment apăru ducele de Richelieu, aghiotantul lui Ludovic al XV-lea.

— Ce se întâmpla? întrebă ducele de Noailles. Şi ce veşti ne aduci?

— Aduc vestea că, dacă vrem, putem câştiga bătălia, zise ducele; însuşi duşmanul este mirat de victoria lui! Nu ştie dacă trebuie să mai meargă înainte, fiindcă nu este susţinut de cavalerie. Dacă dăm ordin unei baterii să-i iasă în faţă, dacă redutele din pădurea Barry şi din satul Fontenoy, care acum au ghiulele din belşug, îşi dublează focul şi dacă ne năpustim cu toţii asupra lui, îl zdrobim!

— Foarte bine, zise regele. Domnule de Richelieu, preia comanda oamenilor mei şi dă-le exemplu!

Domnul de Richelieu porni în galop. Domnul de Péquiguv dădu peste patru tunuri pe care le aduse alor săi; domnul duce de Chaulnes îşi adună imediat cavaleria uşoară, domnul de Soubisse îşi adună jandarmii, domnul de Grille îşi strânse grenadierii-călare, domnul de Jumithac, muşchetarii; domnul de Biron păstră satul Antoing ajutat de regimentul din Piemont. Coloana ajunsese doar la o sută de paşi de bateria adusă acolo datorită domnului de Richelieu. Brusc, ea se demască şi deschise focul odată cu tunurile din Fontenoy şi Barry; infanteria franceză, regimentul regelui, jandarmii şi carabinierii atacară coloana. O clipă, victoria a fost îndoielnică; uriaşa coloană făcu faţă tuturor. Dar iată ca apăru regimentul din Normandia. În curând, coloana aceea care semăna cu un şarpe uriaş fu ruptă în trei şi începu să dea înapoi. Atunci francezii îşi recăpătară curajul; armata voia să se răzbune pentru cele opt ore de retragere. Coloana, zdrobită, îşi transformă retragerea în derută. Duşmanii erau ucişi sau luaţi prizonieri. Niciunul din cei

cincisprezece sau optsprezece mii de oameni n-ar fi scăpat dacă n-ar fi fost susţinuţi de cavalerie. Ludovic al XV-lea se năpustise cu calul în galop, alergând din regiment în regiment. Acolo unde cu un sfert de ceas mai înainte se auzeau doar urlete de furie şi gâfritul celor pe moarte, acum nu mai răsunau decât strigăte de victorie. Soldaţii îşi aruncau pălăriile în aer; drapelele, ciuruite de gloanţe, se înclinau; răniţii încercau să le salute cu mâna; era un fel de delir général Mareşalul de Saxa alunecă de pe cal şi căzu la picioarele regelui.

— Sire, spuse el, acum pot să mor! Nu doream să mai trăiesc decât ca să vă văd victorios!

Regele îl ridică pe mareşal de jos şi-l îmbrăţişă în văzui întregii armate.

Bătălia de la Fontenoy deschise drumul unui şir întreg de victorii care puseră capăt războiului prin pacea de la Aix-la-Chapelle. La 23 mai regele cuceri oraşul Tournay şi, după zece zile, citadela. La 18 iulie, contele de Leuwendahl luă oraşul Gând prin escaladă. La 22 iulie, oraşul Bruges deschise porţile marchizului de Souvré. La 1 august, regele puse stăpânire pe Audenarde; Termonde se predă ducelui d’IÂarcourt; Ostende şi Nieuport se predară contelui de Leuwendahl, iar Alost, marchizului de Clermont-Gallerande.

Prin cucerirea cestui oraş, campania din 1745 a luat sfârşit; cea din 1746 a început la 26 februarie ştin supunerea oraşului Bruxelles, unde reggle a intrat în ziua de 4 mai. În fruntea armatei sale, regèle s-a îndreptat apoi spre Leuvain, Lierre, Arschot, Herehthals şi fortul Sainte-Marguerite, care s-au predat fără nicio rezistenţă. La 20 mai a fost cucerit oraşul Anvers, în 30< ciţadela. La 20 iulie s-a predat şi oraşul Mans; la 2 augus* Charleroi, iar la 19 septembrie, Namur. În sfârşit, penţţ U a încheia campania din 1746 printr-o faptă răsunătoare, mareşalul de Saxa a câştigat la 11 octombrie bâşăfia de la Raucroux

– a ucis douăsprezece mii de duşmani, a luat trei mii de prizonieri, iar el n-a pierdut decât ölie o sută de oameni.

Campania din 1747 a început priţt intrarea trupelor franceze în Zélande şi prin cucerirea forturilor din PÉcluze şi Dislendick de către cofitele Leuwendahl. La 24 aprilie, forturile din Perle şi dib Liekbnshâlk au fost cucerite de către domnul de Confägps. La 1 mai domnul de Montmorin a cucerit fortul Philippine, iar la la septembrie contele de Leuwendahl a luat oraşul Berg-op-Zoom, care era de necuçerit.

a sfârşit, la 13 aprilie 1748 a fest asediat oraşul Maastricht, care s-a predat la 4 mai. Se spune că regele l-ar fi întrebat mai înas He pe mareşalul de Saxa:

— De ce aliaţii, dacă au fost învinşi, nu încheie pace, mareşale?

— Sire, mai există Maestricht!

Într-adevăr, de îndată ce oraşul Maestricht a fost cucerit de către francezi, ostilităţile din Italia, dintre ducele de Richelieu şi contele de Brown, au încetat imediat. Regina Ungariei, regele Spaniei şi republica Genova au aderat la preliminariile de pace purtate după căderea oraşului Maestricht între regele Franţei, Anglia şi Olanda, care au dus la tratatul de la Aix-la-Chapelle, semnat la 18 octombrie 1748. Şi iată şi schimbările pe care acest tratat le-a adus în echilibrul european:

Don Carlos a primit confirmarea regatului Celor Două Şi cilii; ducele de Medena. care se însurase cu domnişoara de Valois, fiica regentului, a intrat în posesia statelor sale; în sfârşit, înfrântele don Philippe a obţinut ducatele de Parma, de Piacenzza şi de Guastalla. Regele Prusiei, care declanşase războiul, s-a ales cu cele mai multe avantaje: a păstrat Silezia pe care *o* cucerise şi s-a trezit dintr-odată, prin aqpastă sporire a teritoriului, cât şi prin severele economii făcute de tatăl sau, Frederic I, în fruntea unei naţiuni puternice. În sfârşit, ducele de Savoia,

drept preţ al alianţei sale cu împărăteasa, a obţinut o parte din ţinutul Milan. După cum vedeţi, marchizul de Saint-Séverin, trimisul Franţei la Congresul de la Aix-Ia-Chapeile, urmaşe întocmai instrucţiunile stăpânului său, căci Ludovic al XV-lea nu voia să se târguiască precum un negustor, ci să se poarte ca un rege.

Capitelul XIII

Expediţia lui Card-Eduard în Scoţia – Cei şi şapte oameni ai lui Moidârtv – Victoria de la Prestor Pans şi de la Falkfck – Deruta lui [Culloden – Fuga pretendentului – Flora MacDonald – Prinţul şi briganzii – Devotamentul lui Roderic MacKenşie. Carol-Eduard izbuteşte să ajungă în Franţă, de unde este expulzat – Se refugiază l-ai Roma – Legătura lui cu doamna contesă de Albany – Ultimii ani ai vieţii sale – Contele de Bonneval, cava-Ierul de Belle-Isle, monseniorul de Vintimille.

În vremea aceasta avuseseră loc: expediţia prinţului Carol-Eduard în Scoţia; moartea regelui Filip al V-lea al Spaniei, la Buen-Retiro; moartea contelui de Bonneval la Constantinopol; moartea cavalerului de Belle-Isle. căzut la atacul de la Exiles; moartea domului de Vintimille, arhiepiscop al Parisului.

Expediţia prinţului Carol-Eduard în Scoţia fusese încurajată de Franţa, căci era o puternică diversiune ce-l ispitea grozav pe Ludovic al XV-lea. Pretendentul, plecat din Nantes pe vasul „La Doutelle" ajunse spre sfârşitul lui august în insula Barra, una dintre insulele Noilor Hebride. De acolo, fără alt sprijin decât numele său, fără alt steag decât o bucată de pânză adusă din Franţa, fără altă oştire decât şapte ofiţeri, fără alt armament decât nouă sute de puşti, el a trecut în Scoţia, unde a debarcat la 25 iulie 1745, în Moidart. Cei şapte ofiţeri care-l însoţeau merită să fie trecuţi în istorie, căci amintirea pe care posteritatea o acordă marilor devotamente este adesea singura lor răsplată. Cei şapte oameni erau: marchizul de Tullibardine,

proscris pentru că luase parte la insurecţia din 1715; sir Thomas Sheridan, fostul preceptor al prinţului; sir John MacDonald, ofiţer în slujba Spaniei; sir Francis Strickland, gentilom englez; Kelly, implicat în afacerea cunoscută sub numele de „complotul episcopului Rochester”; Aeneas MacDonald, bancher din Paris, şi Buchanan, care primise sarcina din partea cardinalului de Tencin de a-i duce prinţului Carol, la Roma, invitaţia să se întoarcă în Franţa. În clipa debarcării li se mai alătură un al optulea slujitor, care se numea tot MacDonald, numai că acesta era tatăl celebrului mareşal francez MacDonald. Unul dintre cei şapte gentilomi care l-au însoţit pe prinţul Carol şi pe care noi îi vom numi „cei şapte bărbaţi din Moidart” ne-a lăsat o descriere naivă, dar încântătoare a acelei debaicări.

Se cunoaşte succesul debarcării nebuneşti a prinţului Carol-Eduard, care avea să reuşească tocmai datorită nebuniei sale. inedn jurat de cei şapte bărbaţi din Moidart. secondat de lordul Lovat şi de o sută de luptători scoţieni din clanul Grants de Glenmoriston, după ce a ars şi a distrus tot ceea ce-l deranja în drumul său, a străbătut „Scara Diavolului”, a cucerit fortul Williams, a luat prin surprindere oraşul. Perth, a intrat în Edimburg, s-a îndreptat către Prestor Pans, unde sir John Covve adunase o oaste, a pus acea oaste pe goană, a pătruns în Anglia cu şase mii de infanterişti şi cu două sute şaizeci de călăreţi „a pus mâna” pe Carlisle, s-a îndreptat către inima regatului, a străbătut oraşul Manchester şi a ajuns la Derby, unde a const atât că se afla doar la treizeci de mile de Londra. I se făgăduiseră mari manifestaţii de simpatie în cinstea sa. dar iată că acele manifestaţii nu mai avură loc. Oricum, el conta şi pe oameni, şi pe bani, dar oamenii nu se mai angajară în slujbă lui; mai mult, chiar propriii săi soldaţi începură să murmure. Având o voinţă de fier, le ţinu piept soldaţilor, îndemnându-i să se îndrepte spre Londra. Până la urmă, dându-şi seama de imposibilitatea de a

merge mai departe, se întoarse şi e porni spre Scoţia, ajunse, trecu prin Dumphryes şi Glasgow, primi câteva întăriri franceze şi scoţiene şi începu asediul oraşului Stirling, unde generalul Lawlay avu răgazul să adune o oaste. Carol renunţă la asediu, ieşi în întâmpinarea duşmanului, se întâlni cu el la Falkirk şi smulse un ultim surâs norocului. Apoi, aflând de sosirea ducelui de Cumberland şi a armatei sale „se retrase la Inverness şi, din ce în ce mai înghesuit de trupele regale, se văzu silit să accepte bătălia de la Culloden. Se ştie care a fost rezultatul acelêî bătălii: din cei cinci mii de oameni care alcătuiau oastea pretendentului la tron, aproape o mie cinci sute au fost ucişi. Carol a părăsit câmpul de luptă cu un număr destul de mare de călăreţi. Dar dându-şi seama că totul se sfârşise pentru el, încet-încet, s-a debarasat de toată suita aceea. Pe capul lui se pusese un premiu de treizeci de mii de lire sterline, aşa că nu prea mai avea încredere în Oamenii din preajma sa. Amintirea lui Carol I vândut de qcoţieni lui Cromwell îi venea mereu în minte. Atunci începu fuga aceeaşurmărită pas cu pas de către John Hunie în cartea sa Isto*ria reb*e*liunii şi* de către James Roswell, în Călă*torie în* i*ns*u*lele de* v*es*t *ale Sco*ţ*iei. Fu*ga lui Carol face oarecum pereche cu fuga regelui Stanislas din Polonia.

De pe câmpul de luptă, gonind fără oprire, prinţul a ajuns la Gortuleg, care aparţinea lordului Lovat. Fie că se afla încă prea aproape de armata engleză, fie că fidelitatea gazdei sale i s-a părut cam dubioasă, Carol s-a grăbit să ajungă la castelul din Invei Tary, unde a sosit mort de foame şi unde a înfulecat pe loc doi somoni pe care tocmai îi prinsese un pescar. Castelul a fost aspru pedepsit pentru ospitalitatea de o zi dată fugarului: a fost prădat de soldaţii englezi, iar cei doi castani seculari care-i umbreau intrarea au fost aruncaţi în aer cu praf de puşcă. Unul a fost distrus, celălalt a continuat să trăiască. O jumătate din el a

înfrunzit atât cât a mai supravieţuit şi familia Stuarţilor. Cât despre argintăria de la castel, o parte a fost lăsată soldaţilor, iar cealaltă parte a fost topită şi s-a făcut din ea o cupă care a aparţinut vreme îndelungată lui sir Adolphe Ougthon, comandantul-şef al Scoţiei.

Din Inverrary, Carol a trecut în Long Island, unde nădăjduia să găsească un vas francez. Dar totul, până şi elementele dezlănţuite ale naturii, se arăta a fi împotriva prinţului. Furtuna îl izgoni pe fugar din insulă în insulă, în sfârşit, ajunse în South-Uist, unde la fost primit de Clanranald, unul dintre cei şapte bărbaţi din Moidart; l-a găzduit, în creierii munţilor, un tăietor de copaci pe nume Corradale. Dar chiar şi acolo a observat că nu prea era în siguranţă. Generalul Campbell debarcase la South-Uist, se raliase cu MacDonald de Skye şi Macleods de MacLeod, duşmanii prinţului, şi în fruntea a două mii de soldaţi începuseră să-l caute cu înfrigurare. Atunci o femeie curajoasă şi întreprinzătoare alcătui un plan de reuşita căruia se îndoită până şi bărbaţii cei mai curajoşi şi întreprinzători. Femeia era Flora MacDonald, rudă cu familia Clanranald unde se afla în vizită, în South-Uist, în epoca despre care vorbim; socrul ei, după cum o arată şi numele, era membru al clanului lui sir Alexander MacDonald, prin urmare duşmanul prinţului. În plus, el-comanda miliţia în locul soţului ei, MacDonald, care se afla atunci în South-Uist. În ciuda dispoziţiilor ostile ale socrului său, Flora n-a stat o clipă la şovăială. Şi-a procurat un paşaport pentru ea, pentru un slujitor şi o tânără servantă, ca s-o ajute la diverse treburi. Tânăra figura în paşaport sub numele de Betty Burke. Această Betty Burke era, în realitate, prinţui Carol-Eduard. Sub acest nume şi deghizat în femeie, Carol a ajuns la Kilbrido, în insula Skye. Acolo însă se afla încă în ţinutul supus autorităţii lui MacDonald. Flora şi-a dublat curajul şi isteţimea. Totuşi, fiind prea slabă pentru a-şi putea duce

singură la bun sfii şit planul, s-a hotărât să-şi mai ia un ajutor; iar acest aujtor era însăşi soţia lui sir Alexander MacDonald, lady Marguerite MacDonald. Când lady Marguerite a aflat despre fapta nurorii sale, mai întâi s-a îngrozit. Dar inima ei generoasă a făcut-o să uite de spaimă. Soţul ei lipsea, dar casa era plină de soldaţi englezi. L-a dat pe prinţ în grija lui MacDonald de Kingsbourg, intendentul lui sir Alexander, iar Flora a fost cea care l-a condus pe Carol-Eduard până la Kingsbourg şi l-a depus, viu şi nevătămat, în mâinile intendentului.

Atunci a început pentru bietul Carol-Eduard o altă serie de aventuri: din Kingsbourg a trecut în Rasa, dându-se drept servitorul călăuzei sale. Din Räsa a ajuns în ţinutul lôrdului Mackinnon. Dar, cu toate eforturile acestuia, a fost obligat să se întoarcă din nou în Scoţia, unde a debarcat pe malul lacului Nevis. Acolo, primejdiile care-l păşteau pe prinţ sporiră, căci un mare număr de soldaţi străbăteau districtul. Prinţul şi călăuzele sale se văzură deci strânşi într-o reţea de santinele care se încrucişau unele cu altele, răpindu-i orice posibilitate de a mai înainta spre centrul Scoţiei. În sfârşit, după două zile în care n-a cutezat să aprindă un foc ca să-şi facă o fiertură, s-a hotărât să încerce să treacă printre două posturi duşmane. Timp de un ceas, prinţul şi însoţitorii săi au fost obligaţi să se târască întocmai ca nişte năpârci, printr-un defileu îngust şi întunecos; apoi, după altă oră de mers pe furiş, au băgat de seamă că abia trecuseră de prima linie. Trăind cu ceea ce găsea pe drum şi rămânând uneori câte două

zeci şi patru de ore fără hrană, fără foc, fără adăpost, cu veşmintele în zdrenţe, nefericitul prinţ ajunse, în sfârşit, în munţii Strath-Glass, împreună cu ultimul tovarăş care-i mai rămăsese. Neştiind ce să facă şi încotro să se mai îndrepte, se vârî într-o grotă ce servea de adăpost unor tâlhari, în număr de şapte. Din fericire, aproape toţi erau

vechi partizani ai prinţului. Când îl recunoscură, îngenunchează în faţa lui. Abia acolo îşi găsi nefericitul prinţ un pic de odihnă. Căci niciun rege, niciun şef de clan, niciun proprietar de castel n-a fost slujit cu mai mult zel şi cu mai mult respect decât a fost slujit Carol-Eduard de către cei şapte tâlhari. Prinţului îi lipseau două lucruri de care avea mare nevoie: haine şi veşti. Punând mâna pe servitorul unui ofiţer care se îndrepta spre fortul Auguste cu bagajele stăpânului său, tâlharţi îi luară acestuia baloturile şi se înapoiară în grabă. Acum prinţul făcuse rost de haine, dar avea tot atâta nevoie de veşti. Atunci unul dintre tâlhari, deghizându-se, pătrunse în fortul Auguste; acolo căpătjă informaţii precise asupra mişcărilor de trupe şi, pentru a-i potoli prinţului foamea, îi aduse la întoarcere o pline mare de grâu curat.

Carol-Eduard rămase cu tâlharii trei săptămâni. Când iată că prinţului i se ivi posibilitatea unui drum mai puţin primejdios. Fiul unui bijutier din Edimburg, pe nume Roderic MacKensie, care fusese ofiţer în armata lui Carol-Eduard şi care cunoştea toate primejdiile ce-l pândeau pe prinţ, se ascunsese în Glenmoriston. Era un tânăr de vârsta şi de înălţimea prinţului şi, printr-o ciudată coincidenţă, semăna cu Carol-Eduard ca două picături de apă. Câţiva soldaţi, descoperindu-l într-o zi pe MacKensie, îl şi înşfă* cară. Atunci tânărului îi veni în minte o idee de un devotament sublim: după ce se apără cu înverşunare, îşi dezgoli pieptul, strigându-le soldaţilor:

— Ticăloşilor, vă ucideţi prinţul!

Auzind aceste cuvinte, soldaţii au fost convinşi că puseseră mâna pe Carol-Eduard, al cărui cap valora treizeci de mii de lire sterline. Falsul prinţa fost ucis fără multă vorbă; qpoi capul, odată tăiat, a fost trimis la Londra. Trecu o lună până să se descopere adevărul, o lună în care prinţul, fiind socotit mort, n-a mai fost urmărit. Carol-Eduard profită de acest răgaz şi, luându-şi

rămas-bun de la tâlharii care-l ascunseseră, plecă pentru a se întâlni la Badenoch cu doi dintre prietenii săi: Cluny şi Lochiel. În sfârşit, la 18 septembrie 1746 Carol-Eduard află că două fregate franceze sosiseră la Lochlannagh cu scopul de a-i lua la bord pe el şi pe tovarăşii săi. Pe 20, prinţul şi Lochiel se îmbar cară pe una din fregate, precedaţi de o sută de susţinători care se refugiaseră pe bord. La 29 septembrie, prinţul izbuti să debarce aproape de Morlaix, în Bretagne. Trecuseră treisprezece luni de la plecarea lui din Franţa şi din aceste treisprezece luni, cinci se luptase tot timpul cu moartea. Unul dintre tâlharii care-l urmaseră pe prinţ până la Badenoch a fost prins mai târziu şi spânzurat fiindcă furase o vacă. Acel om, care furase o vacă de cincisprezece franci, nu se gândise nici măcar o clipă la cele treizeci de mii de lire sterline, preţul trădării.

Întors în Franţa, Carol-Eduard a fost izgonit prin tratatul de la Aix-la-Chapelle. Arestat în timp ce se ducea la eperă, a fost închis la Vincennes, poate chiar în aceeaşi celulă unde, cincizeci de ani mai târziu, avea să fie închis ducele d'Ënghien. Fugind de la Vincennes, a izbutit să ajungă la Roma, unde s-a îndrăgostit de contesa de Albany, mult mai celebră prin iubirea ei faţă de poetul Alfieri decât prin legătura cu penultimul descendent al Stuarţilor. Carol-Eduard îndurase mult prea multe necazuri ca să nu simtă nevoia să le uite. Oare din pricina aceasta sau poate pentru că acest cusur era caracteristic familiei Stuart, prinţul căzu, la bătrâneţe. În patima beţiei? A murit la Florenţa, la 31 ianuarie 1788.

Se pare că luna ianuarie a fost întotdeauna fatală atât Stuarţilor, cât şi Bourbonilor. Căci ultimul Stuart, cardinalul de York, a murit la Roma, în 1808. Cei doi fraţi se odihnesc la Roma, în acelaşi mormânt.

Moartea lui Filip al V-lea, regele Spaniei, n-a produs nicio schimbare în Europa. I-a urmat la tron fiul său, prinţul Asturiei, sub numele de Ferdinand al VI-lea.

Cât despre moartea contelui de Bonneval, ea a fost pe măsura vieţii sale atât de aventuroase, încât poate constitui un întreg roman.

Născut la 14 iunie 1675, crescut la colegiul iezuiţilor, intrat în marină la vârsta de doisprezece ani, Claude-Alexandre, conte de Bonneval, a fost trimis acasă de către marchizul de Seignelay, ministrul marinei care, trecând în revistă gărzile marinăreşti, a văzut printre ele un copil.

— Nu izgoneşti din armată oameni cu numele de Bonneval, domnule ministru, i-a spus băiatul – plin de mândrie.

Ministrul, văzând cu cine are de-a face, i-a răspuns:

— Ba da, domnule, îi izgoneşti când sunt simple gărzi marinăreşti, ca să faci din ei ofiţeri de vas!

Luptele de la Dieppe şi Cadix au dovedit că nici contele şi nici ministrul nu se înşelaseră. Părăsind marina, contele şi-a cumpărat, în 1698, o slujbă în regimentul de gardă. În 1704 obţinu conducerea regimentului de infanterie din Tour; dar în 1704, certându-se cu domnul de Chamillard, ceru un concediu ducelui de Vendôme şi-şi petrecu iarna din 1705 – 1706 călătorind prin Italia, unde se împrieteni cu marchizul de Langallerie, care trecuse din slujba Franţei în aceea a Imperiului. Bonneval a ezitat multă vreme dacă să-i urmeze sau nu exemplul. Dar prinţul Eugène, care-l remarcase în rândurile armatei franceze în bătălia de la Luzzara. îl rugă să intre în oştirea sa. El primi şi căpătă imediat gradul de general-maior în armata austriacă. Începând din acel moment, curajul lui uimitor a fost pus în slujba străinilor. La Torino, a avut bucuria de a salva viaţa fratelui său, marchizul de Bonneval, pe care l-a recunoscut printre baionetele ungurilor, fără să ştie că luptase împotriva lui. Începând din acel moment, domnul de Bonneval putea fi văzut în Orice bătălie: primul la cucerirea Alexandriei; primulla asaltul castelului de Tortone, în statele pontificale – unde şi-a zdrobit un braţ,

primul în Savoia şi Dauphiné? în 1714, în Flandra, a asistat la întrevederea dintre prinţul Eugène şi mareşalul de Viliars; la Rastadt, în 1715, a luptat împotriva turcilor, primind o lovitură de lance în burtă, fapt care l-a obligat să poarte un corset de fier aproape toată viaţa. În 1720, certându-se şi cu prinţul Eugène aşa cum se certase cu domnul de Chamillard, a trecut de partea turcilor, şi-a pus turban pe cap, a pus pe picioare artileria otomanilor, a devenit paşă şi s-a remarcat, în 1739, în războiul împotriva imperialilor. A murit la Constantinopol. la 22 martie 1747, în vârstă de şaptezeci şi doi de ani şi a fost înmormântat în cimitirul din Fera.

Mai rămân de spus două cuvinte despre moartea cavalerului de Belle-Isle, născut în 1739 şi care a contribuit în mare măsură la ilustrarea fratelui să-ţi, mareşalul de Belle-Isle, punându-şi în slujba acestuia inteligenţa, planurile de luptă, spiritul de prevedere şi toate harurile cu care-i înzestrase natura. A murit în retragerea de la Exiles, odată cu domnii de: Damant, Goas, Grille, Brienne şi Dönges.

Cât despre domnul de Vintimille, pe care l-am întâlnit în afacerea moliniştilor, a murit nu ca un bun creştin, ci ca unul care se îndoia straşnic de viaţa de dincolo.

Capitolul XIV

Familia regală – Choissy şi Trianon – Eticheta de la Curte – Societatea reginei – Mesele – Bucătarul regelui – Delfinul şi copilăria acestuia – Domnul de Fleury – însurătoarea Delfinului – Doamna de Pompadour – Averea marchizei – Serbările doamnei de Pompadour.

În epoca în care ne aflăm, adică spre jumătatea domniei lui Ludovic al XV-lea, acesta avea opt copii făcuţi cu regina. Cu iubitele sale n-a avut prea mulţi copii şi mai ales n-a vrut să-i recunoască, fiindcă bastarzii străbunicului său Ludovic al XIV-lea au constituit o bună lecţie pentru el. Cei opt copii erau: Delfinul, născut la 4

septembrie 1729; ducele d’Anjou, născut la Versailles în 30 august 1730 şi mort în 1733; Louise-Elisabeth de France, măritată cu don Philippe, născută la 14 august 1727; Anne-Henriette, sora ei geamănă; Marie-Adélaïde, cunoscută sub numele de Doamna Adélaïde, născută la 23 martie 1732; Victoire-Louise-Marie-Thérèse, născută la 11 mai 1733; Sophie-Philipppine-EHsabeth, născută la 27 iulie 1734; Louise-Marie, născută la 15 iulie, 1737.

Deci, presupunând că ne aflăm la începutul anului 1750, regele are acum patruzeci de ani, regina patruzeci şi şapte, Delfinul douăzeci şi unu, prinţesele gemene au douăzeci şi trei, doamna Adélaïde are optsprezece, prinţesa Victoria, şaptesprezece, Sophie, şaisprezece, iar Louise, treisprezece. Prinţesele, în afară de Louise-Elisabeth, măritată cu don Philippe, trăiau sub tutela mamei.

Firile acestor prinţese erau foarte diferite, iar unele de-a dreptul ciudate. Henriette era bună. cu judecată, nepătimaşă, timidă şi înţeleaptă, îi plăcea în mod deosebit societatea doamnei de Ventadour, care se apropia de suta de ani şi care îi povestea toate întâmplările de la Curtea lui Ludovic al XIV-lea.

Doamna Adélaïde, dimpotrivă, avea o fire foarte hotărâtă; semăna cu un băieţoi, cântă la vioară, mergea călare şi iubea vânătoarea. Spunea întotdeauna că i-ar fi plăcut să fie bărbat ca să poată lua parte la război, încă de mică, zicea adesea:

— Nu ştiu de ce toţi doresc atât de mult un duce d’Anjou! N-au decât să mă facă pe mine duce d’Anjou şi vor vedea de ce sunt în stare!

La paisprezece ani, jucând cavagnola cu regina, izbuti să-i fure paisprezece ludovici de aur. A doua zi istorisi tuturor acest lucru, rugând să i se deschidă poarta şi să fie lăsată să se ducă să-şi cumpere un echipaj de luptă.

— Şi unde vrei să te duci, prinţesă? o întrebă una dintre însoţitoarele sale.

— Unde vreau? Ei bine, vreau să mă aşez în fruntea armatelor tatii. Am să-l bat pe duşman şi am să-l aduc pe regele Angliei prizonier la Versailles!

— Şi cum ai să realizezi singură un astfel de plan?

— Nu sunt singură! Am găsit un aliat, un tânăr căruia i-am găsit un loc la Curte şi care mi-a promis că vine cu mine!

Tânărul aliat al Adélaïde! era un puştan de cincisprezece ani pe care-l tot văzuse prin pădurea din Lagny, iar locul pe care-l obţinuse pentru el la Curte era de paznic al măgarilor prinţesei.

Reţinută cu forţa într-un apartament, Doamna Adélaïde găsise un alt mijloc de a-i distruge pe englezi. În aceeaşi seară îşi expuse planul câtorva persoane de la Curte.

— Am să-i chem, zise ea, rând pe rând, pe prinţii englezi să se culce cu mine. Sigur că se vor simţi foarte onoraţi de o asemenea cinste, iar după ce vor adormi, îi voi, ucide!

Doamna Victoire, care avea înclinări mult mai blânde, era o tânără deosebit de frumoasă, cu un ten brun, cu nişte ochi mari şi încântători, semănând şi cu regele, şi cu Delfinul, şi cu doamna infantă. Regele o iubea cel mai mult dintre toate fiicele sale. Doamna Sophie, care venea imediat după Victoire, era foarte albă, cu părul foarte negru, semănând leit cu regele în partea de sus a feţei. Doamna Louise, ultima, era foarte scundă; în schimb, era foarte veselă şi plină de viaţă şi nu dădea în niciun chip de bănuit că într-o bună zi va ajunge călugăriţă.

Doamna infantă a murit în 1759, Anne în 1752, iar Adélaïde, Victorie şi Sophie au rămas nemăritate. Acestea sunt cei trei-prinţese cărora tatăl lor le spunea, în intimitate, Lupoaica, Molâia şi Cioara.

Toată acea Curte a regelui, a reginei şi a Delfinului era supusă, când locuia la Versailles, unei etichete năucitoare. Iată de ce regelui îi plăcea atât de mult să stea la Choisy, iar reginei la Trianon.

Unul dintre lucrurile cele mai serioase ale acestei etichete era „gustatul bucatelor". Existau, în 1750, cinci gentilomi slujind la fiecare masă şi gustând absolut tot ce se aducea de mâncare: apă, vin, friptură, pâine, fructe, dulciuri etc. La Choisy nu exista acest obicei. Acolo masa ieşea gata pregătită printr-o gaură făcută în parchet, iar serviciul era executat de paji.

Un alt obicei păstrat cu tot atâta străşnicie ca şi „gustatul bucatelor" * era cel al „intrărilor". Uşa principală era rezervată gentilomilor. Cel cate era socotit „un om obişnuit", fie că era vorba de Chevert sau de Voltaire, era obligat să intre pe uşile mici. Vom vedea totuşi că Voltaire a intrat pe uşa cea mare. Repartizarea funcţiilor, care făcea ca nimeni să nu îndeplinească decât ceea ce-i impunea cu stricteţe statutul funcţiei sale, crea uneori situaţii ciudate. Astfel, într-o zi, regina plimbându-se prin camera ei de onoare, zări puţin praf pe pat şi i-l arătă doamnei de Luynes. Aceasta trimise să-l caute pe valetul de cameră al reginei ca să-i arate el praful valetului de cameră al regelui. Numai că valetul de cameră al regelui pretinse că praful nu-l privea pe el; valeţii-tapiţeri ai regelui se ocupau de patul obişnuit al reginei, dar ei nu se puteau atinge de patul de onoare al reginei când ea nu dormea acolo. Oi*, cum ea nu se mai culca într-adevăr acolo, ştersul prafului era treaba slujitorilor care aveau grijă de mobile., şi aşa trecură două luni fără a se descoperi cine x avea obligaţia să şteargă praful în odaia aceea. După două luni, regina îl şterse ea însăşi cu un pămătuf de pene. Astfel de neajunsuri o urmăreau pe regină până şi la

Trianon, unde se ducea uneori să ia masa de seară

împreunacu doamnele ei de onoare. Într-o zi avu loc o ceartă zdravănă între fructăreasă şi administratorul castelului, ceartă care, vreme de doi ani, o împiedică pe regină să mai ia masa de seară acolo. Fructăreasa pretindea că era sarcina ei să furnizeze luminările; administratorul, la rândul său, susţinea că acest drept era al lui. zAşteptând să se rezolve conflictul, regina – ca să nu jignească pe nimeni – nu se mai duse la Trianon decât în timpul zilei, renunţând o bucată de vreme să mai cineze acolo.

De altfel, nimic mai trist decât acel sărman apartament al leginei. Din societatea ei obişnuită făceau parte cardinalul, ducesa de Luynes. preşedintele Hénault şi părintele Griffet. La regină, niciun fel de etichetă. Toată lumea stătea pe scaune şi cum discuţia era în general foarte puţin însufleţită, jumătate din cei de faţă dormeau, iar cealaltă jumătate îi privea pe primii cum dorm. Cel mai tăcut şi mai somnoros din toată adunarea era ducele de Luynes, deşi regina îl poreclise domnul Tintamarre 4.

Regele, în schimb, ducea cu totul altă viaţă. Pe măsură ce înainta în vârstă, înclinările sale erotice erau tot mai accentuate. Nu trecea zi în care să nu se aşeze la masa de joc şi regele juca, nu glumă, ori pierzând, ori câştigând seară de seară, trei sau patru mii de ludovici. Când câştiga, punea banii în caseta lui secretă; când pierdea, banii erau luaţi din vistieria, statului. Această înclinare către jocurile de noroc I-a dus, mai târziu, de la masa verde la speculaţiile comerciale. Jocul odată isprăvit, toată lumea se aşeza la cină. Regelui, care era mare băutor, îi plăcea îndeosebi şampania. Ameţit bine, rămânea pe mâna doamnei de Pompadour, care făcea din el ce poftea.

Regele avea un excelent bucătar, care învăţase toate regulile artei sale nu numai din cele mai bune cărţi de gastronomie, de la cei mai buni maeştri bucătari, ci şi de la

cei mai experimentaţi medici; ştia să prepare bucate datorită cărora regele putea să-şi prelungească nopţile de zbenguială, lucru în care ducele d’Orléans fusese un adevărat as. Nu de puţine ori, în timpul Carnavalului, regele.

1 Zarvă.

prinţii şi favoritele lor se duceau la baluri mascate sau se distrau pe străzile Parisului.

Cât despre Delfin, în vârstă de douăzeci şi unu de ani, după cum am mai spus, fusese crescut într-un mediu plin de adulaţii, care uneori frizau ridicelul. Ca şi sfânta Alacoque, despre care se zicea că încă de la frageda vârstă de trei ani manifestase o groază vădită faţă de păcat, şi delfinul dădea celor din jur aceleaşi speranţe încă de la vârsta de şase ani. Tânărul prinţ, pe care domnul de Chitillon, preceptorul său, era obligat, la marile ceremonii, *să-i* slujească în genunchi, îi spuse într-o zi acestuia:

— De ce nu mă serveşti tot timpul astfel?

Până şi pedepsele erau făcute de aşa manieră ca să-i sporească şi mai mult orgoliul. Aşa că, până la vârsta de doisprezece ani, tânărul prinţa fost una dintre cele mai dezagreabile fiinţe. După această vârstă, începu să fie mai cu judecată şi să dea dovadă de mai multă voinţă. Cum era deranjat de o umflătură pe care o avea pe obrazul drept, toată lumea a fost de părere că trebuia să-i fie scoasă. Doctorul la Peyronie i-a făcut o incizie din mijlocul obrazului până la bărbie. Regelui – care se afla de faţă – i s-a făcut rău şi i s-a dat să respire nişte săruri; dar Delfinul a rămas imperturbabil şi a suportat operaţia fără un vaiet, fără un scâncet. După câteva zile, dentistul său l-a prevenit pe domnul de Chitjilen că trebuia neapărat să-i scoată prinţului o măsea din partea unde fusese operat. Prinţul a cerut un timp de gândire, apoi, după ce s-a hotărât, l-a chemat pe dentist să-i scoată măseaua, îndurând extracţia fără a să clipească.

După alte câteva zile i-au mai scos o măsea, apoi şi pe cea de-a treia şi Delfinul a îndurat durerea cu aceeaşi impasibüitate. Într-o zi, cardinalul de Fleury, discutând cu el în ghsmă, aşa cum discutase şi cu Ludovic al XV-lea pe vremea când era copil, i-a spus:

— Oare pot conta, monseniore, pe această prietenie pe care mi-o dovediţi astăzi? Fiindcă după câte ştiu eu prietenia prinţilor nu e de lungă durată.

— Totuşi, i-a răspuns Delfinul întorcându-se spre el, aţi izbutit să ocupaţi un loc destul de bun în inima regelui, aşa că nu prea văd de ce vă plângeţi.

Când s-a pus problema să-l însoare cu infanta Maria-Tereza a Spaniei, Delfinul avea doar paisprezece ani şi nu cunoscuse încă nicio femeie. Tot timpul nu vorbea decât despre plimbările şi călătoriile pe care avea de gând să le facă împreună cu Viitoarea Delfină.

— Bine, îi spuse doamna Adélaïde, dar vorbeşte-ne şi despre viitoarea ta soţie; laudă-i tenul frumos, pielea albă, ţinuta nobilă. Am auzit că are părul roşu…

— Mi s-a spus că are un caracter frumos, răspunse Delfinul, şi asta îmi ajunge!

Delfinului îi plăcea foarte mult vânătoarea, dar cum avusese ghinionul să-l ucidă, la o partidă de vânătoare, pe domnul de Chambon, n-a mai practicat niciodată acest gen de distracţie. Când i-a murit bărbatul, soţia domnului de Chambon aştepta un copil. Delfinul i l-a botezat şi în timpul botezului se pare că n-a ţinut seamă de nu ştiu care ceremonial. Cineva i-a atras imediat atenţia:

— Monseniore, nu se obişnuieşte astfel! z

— Mi se pare, i-a răspuns cu amărăciune Delfinul, că nu se obişnuieşte nici să ucizi tatăl unui copil şi soţul unei femei care a devenit mamă!

Însurat de cinci ani, Delfinul trăise tot timpul alături de soţia sa. De fapt, doamna de Pompadour se temea mult mai tare de Delfin decât de regină.

Aşa cum ani mai spus, doamna de Pompadour fusese prezentată în 1745 la Curte şi, cum nu putuse apărea cu numele de doamna Lenormand d'Êtioles, avea motive să se lepede de acel nume pe care-l făcuse de râs. Atunci îl rugă pe rege să facă şi pentru ea ceea ce făcuse pentru doamna de Châteauroux. Regele consimţi şi-i dărui marchizatul de Pompadour. Familia de Pompadour, care-şi avea rădăcinile undeva, prin secolul al XII-lea, se stinsese în 1722, odată cu persoana marchizului de Pompadour, care jucase nu ştiu ce rol în conspiraţia lui Cellamare. Doamna de Pompadour nu-i pusese regelui condiţii înainte, aşa cum o făcuse ducesa de Châteauroux. În schimb, i le puse după. Primul lucru pe care l-a făcut a fost să-l îndepărteze de la Curte pe domnul de Orzy, controlor general care-l persecutase odinioară pe tatăl ei, domnul de Poisson. Orzy, scos din slujbă, se retrase la Bercy, unde i se alăturară toţi oamenii cinstiţi. În locul lui a fost numit domnul de Machault, om cinstit şi inteligent, care a izbutit să salveze ţara de foametea din 1749, cumpărând grâu din Barbaria.

Dacă doamna de Pompadour avea puterea de a destitui demnitarii din funcţie, n-o avea şi pe aceea de a numi în slujbe înalte pe cine ar fi vrut ea. Ca s-o împace, regele i-a dăruit funcţia de director general al construcţiilor, funcţie pe care ea a dăruit-o fratelui ei, care a primit şi ţ titlul de marchiz de Vandière. În ceea ce priveşte averea personală a marchizei, iată în ce fel a devenit ea bogată.

La şase luni după ce regele i-a declarat că o iubeşte, a primit o rentă de o sută zece mii de livre, o locuinţă la

Curte, câte una în palatele regale şi marchizatul de *PCĂ* &» padour.

În 1746 a cumpărat de la fermierul general Roussel o moşie în Selle, dând pe ea cincizeci de mii de livre, şi a mai cheltuit şaizeci de mii de livre cumpărând şi un mic castel. În acelaşi an, regele i-a dăruit şapte sute cincizeci de mii

de livre ca să-şi cumpere domeniul şi castelul din Crécy. Apoi i-a mai dăruit şi slujba de trezorier al grajdurilor regale, care valora cinci sute de mii de livre, ca s-o vândă tui va vrea ea. În sfârşit, în acelaşi an i-a mai dat o slujbă, valorând cinci sute de mii de livre, s-o vândă în profitul ei. Deci aproape două milioane daţi favoritei într-un singur an. La 1 ianuarie 1747, Ludovic al XV-lea i-a dat, ca dar de Anul Nou, nişte tăbliţe de aur, cu armele Franţei făcute din diamante în mijloc, iar pe margini bătute tot în diamante. În ele se afla şi o hârtie de cinci sute de mii de livre, plătibilă la purtător. La 3 martie, fratele ei, marchizul de Vandières, a obţinut de la rege căpitănia din Grenelle şi o sută de mii de livre cu care să-şi plătească brevetul. În 1749, doamna de Pompadour i-a cerut regelui un palat la Fontainebleau; regele i-a dat trei sute de mii de livre să şi-l cumpere. În acelaşi an i-a cerut regelui castelul d'Aulnoy pentru a-şi spori distracţiile din Crécy. Regele i l-a dăruit, adăugând şi patru sute de mii de livre. În 1750 marchiza a dorit să cumpere reşedinţa Brimborion, mai sus de Bellevue. Regele i-a cumpărat-o, dând pe ea şase sute de mii de livre. În 1751, doamna de Pompadour s-a gândit că* venise vremea să facă ceva şi pentru tatăl ei; regele a cumpărat moşia Marigny, pe care a oferit-o domnului Poisson. În 1752, doamna de Pompadour a dorit moşia din Saint-Rémy, vecină cu cea din Crécy. Nu costa decât douăsprezece mii de livre, aşa că regele – ruşinat să-i facă un cadou atât de mic – a mai adăugat trei sute de răii de livre pentru un palat la Compiègne. În 1753, marchizei i-a plăcut superbul palat al domnului d'Evreux. Vorbindu-i lui Ludovic despre el, acesta i-a dat imediat cinci sute de mii de livre ca să şi-l cumpere. Dar îndată ce a pus piciorul în acel palat, doamna de Pompadour nu l-a mai găsit pe gustul ei, aşa că a mai risipit încă cinci sute de mii de livre ca să-l reamenajeze. De data asta parizienii n-au mai tăcut. Şi-au manifestat făţiş mânia împotriva curtezanei,

acoperind zidurile palatului cu fel de fel de injurii şi, cum pentru a-şi lărgi grădina, aceasta a luat şi o bucată din drumul public (astăzi Champs-Élysées), norodul s-a adunat, i-a înjurat pe lucrători şi i-a pus pe goană cu pietre.

Cain în vremea aceea marchiza a încercat să cumpere de la regele Prusiei principatul de Neuchitel. În caz de ruptură cu regalul ei iubit, sau dacă acesta s-ar fi prăpădit, marchiza ar fi vrut să aibă în străinătate un loc unde să fie ferită de duşmanii pe care şi-i făcuse în Franţa şi unde să poată trăi liniştită nu numai din averea ştiută de toţi, ci şi din cea ştiută doar de ea şi depusă la Băncile din Genova, Veneţia, Londra şi Amsterdam. Dar tratativele ei cu regele Prusiei n-au dus la niciun rezultat.

De o parte din această avere regală, cu care marchiza nu mai ştia ce să facă, profitară artiştii. Toate acele palate trebuiau împodobite, reproducând în toate felurile, fie chipul, fie capriciile favoritei. Artele sunt singura nobleţe pentru care nu există om de rând. Vernet, Latour, Pigalle deveniră oaspeţi obişnuiţi la masa marchizei. Arta a intrat, datorită doamnei de Pompadour, în viaţa de toate zilele, s-a transformat pentru a fi nu numai plăcută, ci şi utilă. A coborât până la cele mai mici detalii ale mobilierului. Toate fleacurile cu care se înconjoară o femeie au devenit obiecte de artă; până şi astăzi femeile la modă iau sub aripa lor protectoare pe artiştii care execută asemenea fleacuri costisitoare, aşa cum a făcut la vremea ei marchiza de Pompadour.

În concluzie, trebuie să mărturisim că niciodată cochetăria amănuntelor, n-a mers atât de departe ca pe vremea doamnei de Pompadour, când arta încerca în permanenţă să se substituie naturii. Strălucitoarea minune a firii care sunt florile a fost imitată şi reprodusă într-o sută de feluri, fie cu acul, fie cu pensula, fie din porţelan. Într-o zi, doamna de Pompadour îl primi pe Ludovic al XV-

lea în minunatul castel din Bellevue care înghiţise milioane. Era în toiul iernii, ba chiar al unei ierni foarte aspre. Marchiza îl conduse pe rege într-un apartament care dădea într-o seră imensă, plină cu cele mai proaspete şi mai diverse flori. Trandafiri, crini şi garoafe se înălţau de pretutindeni, umplând sera cu miresmele lor delicate. Regele o rugă pe gazdă să-i facă şi lui un buchet ca să-l ducă la Versailles.

— Poftiţi să le culegeţi singur, sire, îi zise favorita cu cel mai fermecător surâs al ei, luându-l pe rege de braţ. Poftiţi!

Regele intră în seră, dar abia când vru să rupă o floare îşi dădu seama cât de mult se înşelase. Căci toate acele splendori erau făcute din cel mai fin porţelan de Saxa şi stropite cu esenţe dintre cele mai rare. Regele rămase mut de încântare şi de admiraţie.

Cu toate acestea, Ludovic al XV-lea avea dese accese de tristeţe, de profundă melancolie, momente de silă, pe care nu şi le putea înfrânge în niciun fel. Ca să-l distreze, doamna de Pompadour n-a făcut apel, ca doamna de Maintenon, la slujbe şi la preoţi, ci la reprezentaţii teatrale şi la poeţi: Dufresney, Marivaux şi Collet erau regii acelui teatru care, la fel ca şi mobila epocii, putea fi numit „teatrul Pompadour”. Sub Ludovic al XIV-lea, Molière fusese valet, sub Ludovic al XV-lea, Voltaire era gentilom.

La spectacolele acelea, prilej de nenumărate intrigi, asista un foarte mic număr de spectatori: regele, regina, Delfinul, prinţesele Adelaide”, Victoire, Sophie, Louise, prinţul de Turenne, ducii de Chartres şi d’Ayen, domnul de Richelieu, marchizul de Villeroy, domnii de Coigny, de Croissy, de Querchy, mareşalul de Saxa şi încă vreo câţiva nobili. Actor erau contele de Maillebois, d’Ayen, de Meuse, de Croissy, de Voyen, de Duras, d’Amboise, de Clermont, de Villeroy; actriţele erau doamnele de Pompadour, de Brancas, de Pons şi de Sassenage. Astfel, în 1747 s-a jucat

Tartuffe, dar aproape în secret, ca să nu afle Delfinul, prinţesele şi regina. În 1749 s-a jucat piesa *Căsătoria încheiată şi desfăcută* de Dufresny, contele de Maillebois având un succes enorm în rolul preşedintelui. În 1752 s-a jucat *Venus şi Adonis*, balet erotic. Cuvintele erau ale lui Collet, iar muzica de Mondonville. Cavalerul de Clermont juca rolul lui Marte, doamna de Pompadour pe cel al lui Venus, vicontele de Chabot era Adonis, iar doamna de Brancas – Diana.

Mulţi dintre acei domni şi acele doamne îşi creară reputaţia de mari artişti.

În 1748 s-a construit o sală specială pentru distracţiile lui Ludovic al XV-lea şi mai ales ale doamnei de Pompadour.

În vremea asta, poporul, de care uitase toată lumea, începu să murmure; acel murmur s-a transformat mai apoi în primele tunete care au bubuit în timpul furtunii din 1793. De acum, intrăm în perioada decadenţei monarhice, pe acel versant al secolului al XVII-lea pe care vom aluneca foarte repede, pentru că panta este foarte înclinată. I

Capitolul XV

Încurcături financiare. – Domnul de Maurepas este înlocuit cu domnul de Bouillé – Plângerile nobilimii, ale clerului şi ale statelor din provincii – Exilul gentilomilor – Nemulţumirile poporului – Ordinele împotriva cerşetorilor şi vagabonzilor – Răzmeriţa – Planul de fortificare a Parisului – „Drumul revoltei” – Domnul de Charolais – Măritişul doamnei de Boufflers cu domnul de Luxembourg – Nobilimea militară – Moartea lui Mauriciu de Saxa – înfiinţarea Şcolii Militare – Naşterea ducelui de Bourgogne – Marchizul de Marigny.

Certurile dintre cei mai buni prieteni, dintre soţ şi soţie sau dintre doiiubiţi izbucnesc adesea din lipsa banilor, iar discordia dintre popor şi rege se iscă rareori din altă pricină. Când am vorbit despre regenţă, am

amintit de lipsurile pe care le îndura Franţa. După toate smintelile lui, Ludovic al XV-lea, situaţia s-a înrăutăţit şi mai mult, miniştrii fiind primii care şi-au dat seamă că filonul de aur se isprăvise din mina secătuită. În urma ultimului război s-a văzut clar în ce situaţie jalnică se afla marina, atât de înfloritoare pe vremea lui Colbert, atât de neglijată de Fleury. Ţapul ispăşitor a fost de data aceasta domnul de Maurepas, care de fapt se făcuse vinovat de un catren îndrăzneţ la adresa favoritei. Obligat să părăsească Ministerul Marinei, a fost înlocuit cu domnul de Bouillé, în vreme ce curajosul Orry, ce-i smulsese lui Fleury, ban cu ban, douăsprezece mii de livre pentru ca regina să-şi poată

plăti datoriile, care oferise, regelui optzeci de milioane la începutul campaniei din Franţa aflată la capătul puterilor, stoarsă până la sânge de lacoma doamnă de Pompadour, acel curajos Orry a fost înlocuit de domnul Machault d'Arnouville. Odată în fruntea ministerului, domnul Machault s-a izbit de aceleaşi greutăţi ca şi domnul de Orry. Ba chiar greutăţile erau acum şi mai mari, fiindcă resursele scăzuseră şi mai mult; trebuiau acoperite imediat datoriile de stat şi stins deficitul. Numai că poporul ajunsese la sapă de lemn şi niciunul dintee mijloacele folosite până atunci nu mai putea pune ordine în finanţele ţării. Atunci Machault luă hotărârea să apeleze la cler, la nobilime şi la statele din provincie, ale căror bogăţii erau necunoscute. Aceste categorii sociale îşi păstraseră vechiul drept de a-şi fixa singure impozitele şi de a nu-i. plăti regelui decât – sub formă de dar – o sumă pe care aveau de asemenea privilegiul s-o stabilească.

Încă de la începuturile monarhiei franceze se hotărâse că regii nu sunt stăpâni absoluţi şi că, în materie de bani, naţiunea nu le datorează decât atât cât socoate ea de cuviinţă. Numai că „în acea epocă naţiunea nu era

reprezentată decât de nobilime şi de clei –, precum şi de statele din provincie; – no rodul nu conta, deşi pe umerii lui apăsau toate greutăţile ţării. Încălcarea acestui vechi principiu. a fost de fapt scânteia revoluţiei, din 1789. Deci în asemenea grele împrejurări, domnul de Machault a trimis să fie înregistrat faimosul edict numit „edictul celei de-a douăzecca părţi”. Cu acest edict dăduse greş şi domnul de Calonne şi alţii, ajungând până la urmă să fie exilaţi. Parlamentul n-a vrut pentru nimic în lume să primească acest edict „pe care l-au propus trei dintre preşedinţii săi, apelândia rege. Acesta, drept, răspuns, a dat ordin Păiâamentuâul să înregistreze edictul chiar a doua zi. Parlamentul obosise să mai lupte cu regele; Exilat de Ludovic al

XIV-lea, exilat de regent, puţin îi mai păsa dacă avea să fie exilat şi de Ludovic al XV-lea. Singurul luciu pe care l-a făcut a fost să-l trimită pe primul preşedinte la rege, ca să-l roage să aibă milă de poporul său. Dacă totuşi regele ţinea cu tot dinadinsul ca edictul să fie înregistrat, ei se vor spăla pe mâini, ca Pilat din Pont, şi-l. vor înregistra. Regele s-a ţinut tare şi Parlamentul a înregistrat-edictul. Odată înregistrat, regele a cerut supuşilor săi un împrumut de cincizeci – de milioane de livre. Parlamentul a încercat din nou să discute cu el, dar Ludovic nu i-a mai primit pe reprezentanţii săi.

Când – aceştia s-au înfăţişat, regele le-a spus sec:

„— Domnilor, socot că aţi întârziat cam mult să vă sùr puneţi poruncii mele şi vă previn că? cu cât tergiversaţi mai mult. lucrurile, cu atâta mă supăraţi mai tare!

Totuşi, ceva mai curajos de data asta, Parlamentul a obiectat că nu ştie cum să împace această sporire a datoriei de stat cu edictul celei de-a douazeoea părţi, destinat să stingă datoria. Dar regele, înconjurat de tot Consiliul său, le răspunse de sus şi pe un ton de adâncă nemulţumire:

— Domnilor, socot că am dat dovadă de destulă răbdare! Doresc ca mâine să-am banii!

— Deconcertat de acest răspuns. Parlamentul l-a rugat pe rege să le dea măcar un răgaz de douăzeci de zile. Dar regele, din ce în ce mai supărat, Le-a răspuns:

— Domnilor, mă mir foarte tare că nu vreţi să vă supuneţi! Vă poruncesc ca edictul meu să fie împégistrat mâine dimineaţă şi să am imediat banii! Puteţi pleca!

Parlamentul, neavând încotro, înregistră edictul regelui. De data asta, cele două edicte nemulţumiră pe toată lumea. Edictul celei de-a douăzecea părţi nemulţumi nori im ea, clerul şi statele – din provincie. Edictul regelui, prin care acesta cerea împrumut de la poporul său cincizeci de milioane de livre, nemulţumi norodul. Nobilimea, clerul, statele Artois, Bourgogne, Bretagne şi Languedoc se plânseră foarte vehement de faptul că guvernul, obligându-i să dea a douăzecea parte din toate bunurile lor, tindea la abolirea dreptului de a dărui prinţilor atât cât credeau ei de cuviinţă. Acceptând acest impozit, nu numai că erau grevaţi de un nou tribut, dar nefăcându-l ei cadou regelui, toate libertăţile le erau abolite. Astfel, vechile libertăţi ale francezilor dispăreau cu totul. De aici şi insurecţia tuturor categoriilor sociale împotriva Curţii.

Statele din Bretagne se adunară imediat; episcopul de Rennes prezida clerul, iar domnul de Rohan – nobilimea. Comisarii regelui transmiseră acestora porunca regală: clerul şi nobilimea, deliberând, declarară că nu sunt de acord să dea Curţii a douăzecea parte din averile lor. Să ne amintiţii că un lucru asemănător se petrecuse în Bretagne şi pe vremea regentului. După această deliberare mai avură loc alte trei: a nobilimii, clerului şi statelor din provincie. Toate trei adunările, cu toată porunca autoritară a regelui, chiar cu riscul de a se face vinovaţi de nesupunere, toate trei adunările, deci, hotărâră dă nu vor

da Curţii nimic din bunurile lor. Asta în ce priveşte Bretagne.

Declaraţia celei de-a douăzecea părţi fiind semnată de statul Artois, locuitorii spuseră la început că se vor supune poruncii regale privind ajutorul de care Ludovic avea nevoie. Dar cerură să stabilească ei suma, după vechea cutumă a ţinutului, fapt care le-a fost refuzat. Atunci se oferiră să dubleze vechile impozite, cu condiţia ca ele să păstreze forma de dar. Dar Curtea le răspunse că nu este vorba de o sporire a vechilor impozite, ci de declararea exactă a bunurilor, pentru a se putea stabili cea de-a douăzecea parte pe care urmau s-o plătească. Drept pentru care Curtea porunci intendentului să ceară imediat acele declaraţii. De bine de rău, unii se conformară.

Temându-se de o revoltă în Bretagne şi mai ales teroându-se ca nu cumva această revoltă să se întindă în întreaga Franţă, Curtea se arătă mulţumită de acele declaraţii, oricât de nesatisfăcătoare erau în realitate”.

Veştile din Languedoc se arătară a fi şi mai supărătoare, fiindcă locuitorii din această provincie cerură ca acei comisari ai regelui să le arate mai întâi instrucţiunile pe care le primiseră. Or, cum în acele instrucţiuni nu era vorba de darul obişnuit, ci de cea de-a douăzecea parte din averile lor, cum noile prerogative ale regelui aboleau vechile cutume şi drepturi, statele refuzaseră să dea a douăzecea parte din averile lor şi La Rochefoucauld, preşedintele adunării, declară că statele nu numai că nu voiau să dea a douăzecea parte din averile lor, dar acum nu mai voiau să dea nici măcar darul lor, potrivit vechiului obicei. De data asta nu mai era vorba de un refuz, ci de o-sfidare. Ducele de Richelieu a primit poruncă să se ducă în Languedoc şi să discute cu cei de acolo, spunându-le că – în caz de refuz – vor fi dizolvaţi ca stat. Cei din Languedoc refuzară să dea banii şi fură dizolvaţi. Lovitura, periculoasă în aparenţă, nu era câtuşi

de puţin în realitate. Statele din Languedoc erau departe de a fi atât de periculoase ca cele din Bretagne, unde toţi gentilomii aveau dreptul de vot. În Bretagne, statele erau alcătuite din câteva sute de gentilomi, necunoscuţi la Curte, care, în timp de pace, în deliberările obişnuite, aveau o mare influenţă; când era vorba de constituţia bretonă, gentilomii se uneau împotriva despotismului regal şi alcătuiau o putere pe care nimeni nu era în stare s-o slăbească nici prin forţă, nici prin corupţie.

Cu totul altfel se petreceau lucrurile în Languedoc. Aici statele erau reprezentate de un număr redus de episcopi şi de vreo douăzeci de baroni ereditari, pe care Curţii îi era uşor să-i supună sau să-i cdrupă. Cei de la Curte tratară deci cu fiecare în parte şi nu le mai îngăduiră nobililor să se adune decât cu condiţia să ceară iertare regelui pentru nesupunere. La 3 septembrie 1757, majoritatea statelor din Languedoc veniră la Versailles şi-i declarară regelui că „se căiau de a fi avut nefericirea să nu-i facă pe plac”.

Cât despre stateje din Bretagne, ele se ţinură tari pe poziţie, refuzând să dea regelui a douăzecea parte din bunurile lor. Curtea, Uluită de această rezistenţă, îi trimise în exil pe cei care se arătaseră cei mai înverşunaţi.

Dar clerul îi făcu regelui cele mai mari încurcături. Abia s-a publicat edictul, şi episcopii care se aflau la Paris s-au adunat cu zarvă mare la arhiepiscopie, mult mai periculoşi prin protestele lor decât magistratura sau statele, pentru că puneau interesele Domnului înaintea intereselor lor; deci, atacându-le privilegiile, ei pretindeau că le atacă pe cele ale Bisericii. Clerul s-a constituit aşadar într-un fel de uniune secretă, trăgându-l de partea lor şi pe Delfin, aliat devotat, pe care socoteau că pot conta fie chiar şi pentru o ligă împotriva tatălui său, regele.

Cum între timp domnul de Bellefonds, arhiepiscopul Parisului, murise, în locul lui a fost numit domnul

Cristophe de Beaumont. Ajuns la Paris, noul arhiepiscop, deşi nemaipomenit de ambiţios, vrând să dea impresia că fusese silit să primească acest post, se aruncă la picioarele regelui şi în loc să-i mulţumească pentru favoarea pe care i-o făcuse, ceru să fie scutit de o povară atât de grea cum era arhiepiscopia Parisului, unde ar fi fost obligat să lupte împotriva unei erezii atât de periculoase ca jansenismul. Regele îl ridică de jos şi-i făgădui tot sprijinul. Era exact ceea ce voiau şi iezuiţii, care simţeau nevoia să fie protejaţi de autoritatea regală împotriva urii norodului. Din acest punct de vedere, domnul de Beaumont nu se dezminţi. Galant şi viclean în timpul studiilor, blând şi liniştit în timpul şederii la Bayonne şi Vienne, ajuns la Paris" deveni, brusc, dur şi inflexibil, străduindu-se să convingă lumea că ambiţia lui nemăsurată era de fapt zelul cu care apăra credinţa. De-abia instalat la arhiepiscopie, începu să facă pe marele inchizitor al Franţei, infiltrindu-şi poliţia ecleziastică până şi în locurile rău famate, amestecându-se în orice, dorind să ştie totul, protejindu-şi prozeliţii şi persecutându-şi duşmanii. Fără. merite deosebite, şi-a croit o cale măreaţă pe drumul Bisericii; lipsiri de capacitate, se bucura de o influenţă deosebită; lipsit de talent, izbutise să se facă necesar şi temut. Pe lângă cusururile pe care le-am pomenit, domnul de Beaumont avea totuşi şi unele însuşiri demne de semnalat.

În timp ce înaltul cler al Franţei ducea un trai al cărui fast rivaliza cu cel al marilor seniori ai ţării, făcând, ca şi ei, datorii pe care nu le mai plătea niciodată, domnul de Beaumont, dimpotrivă, era o pildă vie de decenţă, ordine şi rânduială. Nu cheltuia nicio treime din venitul său, restul dându-l săracilor, de care totuşi nu era iubit; milosteniile sale treceau adesea graniţele Franţei, ajungând până la săracii din Irlanda. Foarte ferm în ce priveşte păstrarea privilegiilor castelor favorizate de soartă, mândru până la insolenţă de vechimea nobleţei

sale, a cheltuit o sută de mii de scuzi pentru a dovedi, într-o antologie în două volume, că se trage dintr-o mare familie şi dintr-o casă seniorială foarte veche. Aşa că de îndată ce-a apărut edictul celei de-a douăzecea părţi, a chemat la arhiepiscopie – el, care privea bunurile ecleziastice şi dijma ca pe unul din mijloacele menite să menţină puterea Bisericii – a chemat deci la arhiepiscopie cincisprezece sau şaisprezece dintre episcopii aflaţi la Paris, pentru a se pune de acord cu ei; şi cum interesul lui era şi al lor, hotărâră în unanimitate că întreg clerul Franţei va încerca să-şi păstreze prerogativele de a oferi daruri regelui şi de a nu accepta pentru nimic în lume să plătească impozite, Hotărârea odată luată la arhiepiscopia Parisului, în adunarea prezidată de domnul Cristophe de Beaumont, a fost trimisă tuturor episcopilor din regat, care refuzară categoric să se supună ordinelor domnului de Machault.

Regele era un om slab din fire, atât de slab încât totul în jurul lui începuse să se ducă de râpă. Pentru a complica situaţia de la Curte, domnul de Beaumont avu ideea să mai dezbată şi o problemă religioasă, pe lângă cele băneşti şi civile. Descoperise că fostul şef al janseniştilor, faimosul cardinal de Noailles, ceruse odinioară certificate de confesiune înainte ca preoţii să dea împărtăşania şi mirul celor-aflaţi pe moarte. Atunci domnul de Beaumont se grăbi – el, arhiepiscop molinist – să pretindă aceleaşi certificate ca şi fostul cardinal jansenist, mai ales că nimeni nu-i putea lua în nume de rău acest lucru. Curtea, împotriva căreia el reacţiona cu dibăcie, se văzu obligată să-l susţină în această luptă religioasă, ca să nu fie abandonată de Biserică. Dar cum regele voise să rămână nou* tru, domnul de Beaumont se sprijini pe Delfin, de al cărui ajutor era sigur. Aşa că arhiepiscopul, fără să mai aştepte, trecu la acţiune. Primul căruia i se refuză împărtăşania, neavând certificat de spovedanie, a fost un

consilier din Châtelet. Războiul dintre Curte şi Biserică fusese deci declarat. Cine nu avea un certificat de spovedanie nu putea fi împărtăşit şi, dacă murea neîmpărtăşă, nu putea fi nici îngropat creştineşte. Refuzul împărtăşaniei se întinse repede şi în provincii, iar de acolo, în sate. Arhiepiscopii din Sens şi din Tours, episcopii din Amiens, Langres şi Troyes au fost printre primii care s-au conformat ordinului arhiepiscopului din Paris. Norodul începu să protesteze în gura mare, spunând că, după ce că nu are ce mânca, este veşnic neîndreptăţit şi persecutat, acum nu mai poate fi nici îngropat creştineşte. Filosofii începură să râdă de domnul de Beaumont şi să-şi bată joc de el prin tot soiul de pamflete jignitoare. Poporului nu-i mai rămânea altceva decât ori să ia în serios refuzul împărtăşaniei. ori să râdă. Dacă-l lua în serios, se clătina monarhia, dacă nu-l lua, se clătina Biserica. Şi iată că exact în toiul acestor neplăcute divergenţe, domnul Berryer, noul prefect al Poliţiei, publică nişte ordonanţe care iscară grave tulburări în Paris. Domnul Berryer, sluga supusă a doamnei de Pompadour, pus de ea în slujba de locotenent al Poliţiei, îi era desigur profund devotat. Domnul Berryer dăduse câteva ordonanţe bune, dar caracterul lui inflexibil şi manierele brutale făcuseră să fie urât de popor. Aceste ordonanţe, dintre care prima fusese dată în ti iunie 1747, reînnoiau interzicerea tipăriturilor şi răspândirea cărţilor contrare religiei şi bunelor moravuri. O altă ordonanţa, din 9 mai 1749, se referea la doicile de la ţară care veneau după slujbe la Paris; alta, din 8 noiembrie 1750. avea în vedere curăţenia străzilor; cea din 16 ianuarie 1751 se referea la saltimbanci, iar cea din 6 ianuarie 1753 privea comportarea călăreţilor prin Paris. Printre toate aceste ordonanţe exista una, extrem de severă, împotriva vagabonzilor şi a cerşetorilor”.

— Am arătat ce fierbere iscase refuzul împărtăşaniei, deşi această măsură nu prea lovea în popor, fiindcă

poporul nu intra câtuşi de puţin în toate acele probleme privind jansenismul şi molinismul, probleme care se reduceau aproape întotdeauna doar la vorbe. Poporul simţeartotuşi că la bază acelor dispute exista un fel de profanare a celor sfinte, fiindcă nu socotea firesc ca unui om aflat pe moarte să i se refuze împărtăşania. Oricum, cu treaba aceasta o mai scoteau ei la capăt, dar iată că una din ordonanţele lui Berryer lovea direct în sărăcime: ordonanţa împotriva cerşetorilor şi a vagabonzilor, care era din cale-afară de aspră. Cerşetorii şi vagabonzii erau ridicaţi imediat, pe unde erau dibuiţi, şi făcuţi, ca în Anglia, marinari sau coloni, după sistemul lui Law, care populase astfel Canada şi Louisiana. Sigur că mai existau şi abateri de la ordonanţă, cum se întâmplase, de pildă, cu acea doamnă Gomiau care-şi declarase bărbatul vagabond ca să poată rămâne cu amantul. Întâmplarea iscă multă zarvă şi-l înveseli pe Ludovic al XV-lea, când iată că se petrecu o întâmplare mult mai gravă, la care Curtea trebui să intervină.

În mai 1750, un agent de poliţie fură un copil, urmărind să obţină de la maică-sa o răscumpărare foarte mare. Mama, crezând că-şi pierduse copilul, făcu să i se audă gemetele de durere până în mahalaua Saint-Antoine; la asemenea vaiete, norodul se adună numaidecât, mamele încercând s-o consoleze pe mama disperată; zvonul se răspândi şi în alte cartiere, unde mai fuseseră furaţi şi alţi copii, care nu mai apăruseră însă. Dar iată că în toiul zarvei, al vaietelor şi al lacrimilor, cineva1 lansă zvonul cum că medicii îi presciiseseră regelui nişte băi de sânge pentru a-şi restabili sănătatea şubrezită de prea multe dezmăţuri. Astfel de zvonuri nu sunt niciodată cântărite prea mult. Chiar în clipa în care se discuta acest lucu, un „agent de poliţie înşfăcă de sub nasul oamenilor Un copil care cerşea. Copilul începu să ţipe, mama să strige după ajutor. Lumea dădu năvală, îl prinseră pe agent şi – l

strânseră de gât, apoi gloata furioasă şi ameninţătoare pătrunse în foburguri şi năvăli în masă la uşa palatului lui Berryer, cerând să li se facă dreptate pentru copiii furaţi şi ucişi. Avertizat la vreme, Berryer fugi din palat, prin grădină. Norodul vru să escaladeze zidurile şi să dărâme palatul, când iată că porţile se deschiseră de la sine. Unii spuneau că din ordinul unui slujbaş al poliţiei, alţii, că poliţia voia să-i atragă într-o cursă pe cei care ar fi intrat în curtea palatului „iar alţii susţineau sus şi tare cum că palatul poliţiei ar fi fost minat. În urma acestor zvonuri, gloata se retrase. Dar nu peste mult timp, mai multe detaşamente ale Casei regale, gărzile franceze şi gărzile elveţiene, eu „puştile pregătite, cu muschetele gata de tras, cu săbiile scoase din teacă, sosiră la faţa locului. Poporul o luă la goană şi se întoarse în mahalalele sale, dar răzbunarea îl urmări pretutindeni. Câţiva bărbaţi care li se părură mai îndârjiţi fură prinşi şi spânzuraţi; o mulţime de oameni au fost întemniţaţi. Cum totuşi răpirea copiilor fusese un fapt real, Parlamentul, care nu se mai avea bine cu regele, vru să ştie ce anume se întâmplase şi, printr-o hotărâre din 25 mai 1750, ordonă „să fie de îndată informat cine anume scornise acele zvonuri alarmante care duseseră la răzmeriţă şi, de asemenea, cine răpise copiii şi dacă într-adevăr îi răpise”.

În vremea aceasta, răzmeriţa – care durase trei zile – îl speriase foarte tare pe rege. Teama se manifestă mai întâi printr-o reorganizare completă a pazei, care până atunci se reducea doar la o companie de burghezi sau de meseriaşi, fără uniformă, ce-şi făceau de bine de rău datoria în virtutea unei vechi cutume feudale. Printr-o hotărâre a Consiliului au fost deci înfiinţate zece companii de soldaţi pedeştri, îmbrăcaţi în uniforme, şi două companii călare. Cele douăsprezece companii, comandate de un locotenent-general, aveau sarcina să vegheze, la liniştea Parisului şi la supunerea oraşului în faţa

hotărârilor regelui. În plus, domnul d’Argensson alcătui, cu ajutorul domnului de Leuwendahl, un plan de fortificaţii şi. Se cazărmi de jur-împrejurul Parisului. Bastilia a fost reînarmată, garnizoana ei întărită avea acum opt sute de soldaţi, iar tunurile, dispuse în două direcţii opuse, îşi încrucişau tirul cu cele de la Vincennes, dominând mahalalele Saint-Antoine şi Saint-Marcel. Dar cum înspre Poarta Saint-Honoré nu existanimic care să oprească răzmeriţa, s-a adop tat un sistem de cazarmament care avea menirea să slujească şi de fortăreaţă, şi de adăpost. Astfel au fost aşezate în locul acela trei cazărmi: prima, plasată în spatele Şcolii Militare, pe drumul spre Sèvres şi Vaugirard, era destinată gărzilor franceze; a doua, ridicată în Rueil pe drumul dintre Versailles şi Saint-Germain, era pentru gărzile elveţiene; cea de-a treia, construită la Courbevoie şi hărăzită celui de-al doilea regiment al gărzilor, urma să domine Sena, partea de jos a Neuiuy-ului şi să stăvilească orice mulţime care s-ar fi îndreptat spre Versailles.

Anul 1750 parcă prevestea anul 1789. În plus, începând din acea epocă, regele renunţă la orice legătură dintre el şi Capitală pe care o iubise atât; o rupse deci cu Parisul care, cu cinci ani mai înainte, îl primise ca pe un triumfător, acoperindu-i calea cu flori; o rupse cu Parisul, odinioară oraşul bucuriei, al distracţiei şi al serbărilor, cu Parisul devenit între timp un oraş al insultelor şi al ameninţărilor. Şi ca să le arate parizienilor că nu mai are nimic comun cu ei şi că nu mai voia să treacă prin oraş atunci când se ducea la Compiègne sau la Fontainebleau, porunci să se facă acel drum lat care leagă Bois de Boulogne cu Saint-Dénis şi care s-a numit multă vreme „Drumul revoltei”.

Acum să vedem de unde se iscase povestea aceea îngrozitoare cu copiii răpiţi şi cu băile de sânge ale regelui.

În 1749 venise la Paris un han tătar, adică un fel de prinţ. Acesta era un bărbat de treizeci-treizeci şi cinci de ani, un adevărat colos, putred de bogat; sosise cu o suită numeroasă, alcătuită din peste o sută de neamuri, prieteni şi slugi. Deosebit de frumos la chip, îmbrăcat în nişte veşminte de o mare bogăţie, prinţul s-a bucurat repede, la Paris, de o reputaţie rar întâlnită; spunem la Paris şi nu la Versailles, fiindcă prinţul tătar, fiind dizgraţiat de Ivan al VI-lea, sigur că nu putea fi primit la Curte. Dar lui puţin i-a păsat de Curtea franceză, din moment ce la Paris se afla într-o bună companie şi se distra nemaipomenit de bine. După opt sau zece luni de şedere în Capitală, se răspândi brusc zvonul că prinţul tătar se îmbolnăvise de una din acele boli rare şi de nevindecat cum ar fi, de pildă, lepra sauf elefantiazisul. Medicii consultaţi declarară că boala era extrem de rară şi, ceea ce era mai trist, nevindecabilă. Prietenii săi erau disperaţi, dar el, luându-şi rămas-bun de la ei, declară că boala lui nu este decât un fleac, o pecingine inofensivă, al cărei leac îl cunoaşte şi ca peste şase luni se va înapoia pe deplin vindecat. După ckre tătarul plecă. Medicii n-au vrut să-l contrazică, dar, după ce l-au văzut plecat, le-au spus prietenilor săi că puteau să poarte doliu după el, fiindcă n-aveau să-l mai vadă niciodată. Trecu un an, timp suficient ca toată lumea să-l uite, când iată că se răspândi zvonul că tătarul se întorsese la Paris, pe deplin vindecat, mai tânăr şi mai frumos ca niciodată. Medicii protestară, susţinând vehement că era un alt prinţ; dar prietenii şi neamurile, şi mai ales femeile îl recunoscură imediat pe tătarul plecat cu un an în urmă. Doctorii francezi trebuiră să accepte faptul că prinţul trăieşte şi că urmaşe probabil un tratament necunoscut încă în Europa, singurul care putuse face o asemenea minune. Dar ce tratament era acela care nu numai că-l vindecase, dar îi fedase totodată frumuseţea şi vigoarea pierdute? Toată lumea îl trase de limbă, toţi încercară să

afle cum se făcuse bine, dar degeaba: prinţul nu suflă nimănui niciun cuvânt despre misteriosul tratament. Nimeni n-a fost însă atât de insistent ca domnul conte de Charolais care, atins şi el de un fel de pecingine ciudată, era ameninţat să piară. Contele insistă atât de mult pe lângă prinţ, încât acesta, deşi foarte bun prieten cu el, nevrând să-i spună ce tratament urmaşe, îi propuse să scrie în ţara lui şi să-l cheme la Paris pe medicul mongol 365

care-l îngrijise. Contele de Charolais fu de acord şi, după două luni, îşi făcu apariţia în palatul său savantul Aben-Hakib. Contele văzu intrând în odaie un bătrân cu barbă albă ce părea să fie trecut de o sută de ani, dar cu o privire deosebit de pătrunzătoare. Şi iată şi tratamentul pe care se pare că i l-a aplicat medicul mongol. Domnul de Charolais trebuia ca, timp de două luni, să rupă orice relaţii cu iubitele sale, să se hrănească numai cu peşte, legume şi aluaturi uşoare, să nu bea decât sirop de migdale şi limonadă şi să locuiască în aşa fel, încât să nu stea nimeni nici la etajul de deasupra lui, nici la etajul de sub el. Odaia sa trebuia să aibă trei uşi şi hei ferestre: una spre răsărit, una spre apus, iar a treia spre nord. Nu avea voie să intre în camera aceea decât seara, ca să se culce, în plus, în fiecare vineri trebuia să i se ia câte unsprezece uncii de sânge – apoi, eu ajutorul unui aparat special, să i se introducă imediat allé unsprezece uncii de sânge scos din trupul unui băiat care să nu fi împlinit încă paisprezece ani; în sfârşit, în ultima vineri a fiecărei luni, să se scalde într-o baie care să fie plină cu sânge de taur (trei sferturi) şi cu sânge de om (un sfert): După acest tratament, care urma să dureze două luni, contele de Charolais trebuia să se vindece.

E de prisos să vă mai spun că tocmai în timpul acestor două luni dispăruseră cei câţiva copii din Paris, fapt ce dusese la răzmeriţa despre care am vorbit. După

spusele cronicarului de la care am luat aceste, amănunte, Ludovic al XV-lea, acuzat de o crimă de care fusese învinuit şi Ludovic al XI-lea, obligase poliţia să dea de capătul firului din pricina căruia se răspândise asemenea zvon înfricoşător, şi poliţia îl informase că vinovatul era un prinţ din familia regală. Deşi contele de Charolais e unul dintre oamenii greu de calomniat, „noi nu-l vom acuza niciodată fără dovezi, chiar dacă există o scrisoare în care el relatează toate aceste lucruri, cerându-şi iertare pentru crimele făptuite, scrisoare care nu e scrisă de el şi care e redactată în nişte termeni ce nu se-potrivesc câtuşi de puţin cu limbajul ales al unui prinţ. Dar, falsă sau adevărată, această scrisoare găsită. În arhivele poliţiei este totuşi un lucru demn de recunoscut; dacă e reală, ea arată până unde poate ajunge răutatea şi egoismul celor care se bucură de impunitate; falsă, ea arată până unde poate merge ura celor sărmani, ură care, în 1793, a făcut să se reverse paharul suferinţelor îndurate şi să le taie capul regilor şi prinţilor ce-i asupriseră, nepedepsiţi, atâta vreme.

Un alt eveniment petrecut la Curte în epoca aceea a fost căsătoria neaşteptată a doamnei ducese de Boufflers cu ducele de Luxembourg. /

La 28 iunie, Ludovic al XV-lea se afla la Bellevue, la doamna de Pompadour, când ducele de Luxembourg a venit să-l roage să-i iscălească un contract ce conţinea clauzele căsătoriei sale cu doamna de Boufflers.

Văduvă de trei ani, doamna de Boufflers fusese prezentată la Curte în 1734; era doamna de onoare a reginei pe vremea când regele tocmai îşi părăsise soţia. Amabilă, seducătoare, plină de graţie, îşi făcu repede loc în societatea distinsă de la Choisy. Şi iată şi cum se hotărâse, doar cu o zi înainte, această căsătorie.

Sătulă de văduvie, doamna de Boufflers îi spusese domnului de Luxembourg, cu care trăia de multă vreme:

— Dragă domnule mareşal, astă-noapte mi-a trecut prin cap o idee.

— Ce idee duamnă ducesă? ei că trebuie să mă iei de nevastă.

— Păi la ce bun? în situaţia în care ne aflăm, sânw tem ca şi căsătoriţi.

— Într-adevăr… Aş vrea totuşi să mă mărit, ca să fiu doamna mareşal; titlul sună frumos şi-mi place grozav. De altfel, dacă te însori cu mine, îţi aduc şi eu un titlu. Dacă mă faci doamna mareşal, eu te fac căpitan al gărzilor.

— Ei drăcie! Păi de ce n-ai spus acest lucru mai demult, ducesă? Când facem contractul de căsătorie?

— Voi veni diseară la dumneata, împreună eu notarul meu.

— Deci ne vedem diseară.

— Da, diseară.

Acesta era contractul pe care Ludovic al XV-lea fusese rugat să-l semneze, ceea ce şi făcu imediat.

După opt zile, domnul de Luxembourg primi într-adevăr funcţia de căpitan al gărzilor, rămasă vacantă prin moartea domnului d'Harcourt.

La 1 noiembrie, regele puse bazele unei nobi l îmi militare, categorie în care puteau intra nu numai nobili, ci şi cei care-l slujiseră în calitate de căpitani şi ai căror taţi sau bunici fuseseră şi ei cel puţin căpitani.

La 10 decembrie muri, la Chambord, mareşalul de Saxa. El introdusese în armată o nouă teorie, care se baza pe firea războinică a francezilor, şi anume că aproape întotdeauna succesul bătăliilor se datora infanteriei. Pentru că era protestant, nu i se puteau face aceleaşi onoruri la înmormântare ca domnului de Turenne. Regele por unei să fie îngropat la Strasbourg, iar cheltuielile înmormântării ei ale mausoleului să fie suportate de vistieria regală. Pigalle a primit sarcina să execute şi a executat monumentul învingătorului de la Fontenoy şi

Rocroux. Mareşalul de Saxa a murit la vârsta de cincizeci şi patru de ani.

I

La 22 ianuarie 1751, regele a pus bazele Şcolii militare, unde urmau să primească, gratuit, masă, casă şi învăţătură, cinci sute de gentilomi francezi, fiind preferaţi cei ai căror taţi muriseră în slujba regelui sau se aflau încă în armată.

La 12 septembrie, doamna Delfină îl născu pe ducele de Bourgogne în cinstea acestei naşteri, regele trimise patru milioane de franci oraşului Paris, ca să mărite, cu aceşti bani, şase sute de fete. Exemplul său *a* fost urmat de doamna de Pompadour, care a măritat în aceeaşi zi toate fetele nubile de pe moşiile sale, efectuându-se astfel, în total, peste şapte sute de căsătorii. Văzând aceasta, domnul de Montmartel, păstrătorul vistieriei regale, a mai măritat şi el trei sute. Sfetnicii din preajma regelui şi ai favoritei au procedat şi ei la fel, astfel că în cinstea naşterii doamnei Delfine s-au efectuat.cu totul două mii de căsătorii. Preşedintele de Lévy, autorul *Jurnalului istoric al lui Ludovic al XVI-lea*, a calculat că cele două mii de căsătorii au dat Franţei, în paisprezece ani, cincisprezece mii de cetăţeni.

La 4 februarie 1752, ducele d’Orléans a murit la Sainte-Geneviève, unde se retrăsese de câţiva ani, după ce a ars cele mai frumoase tablouri din galeria sa pentru că înfă – ţişau nuduri. La 29 iunie a murit, la Roma, faimosul cardinal Alberoni, acelaşi pe care l-am întâlnit când am vorbit despre conspiraţia lui Cellamare şi care a stârnit războiul în Europa pentru a face din Spania marea putere care a devenit mai târziu. Într-adevăr, îrţ momentul morţii sale, Spania poseda regatul Celor Două Sicilii şi ducatele de Parma şi de Piacenzza. La 2ß februarie 1753 muri, la rândul ei, doamna du Maine. La 23 august 1754, doamna

Delfină născu un al doilea prinţ, care primi numele de ducele de Berry şi care avea să fie, mai târziu, Ludovic al XVI-lea.

Moartea lui Montesquiou, a domnului de Leuwendhal şi a prinţului de Dombes sunt singurele evenimente mai importante din restul anului 1755.

Anul 1756 este plin mai ales de întâmplările războiului din Canada.

În rest, în cursul acestor şase ani, puterea doamnei de Pompadour, în loc să scadă, a crescut. În afară de lăcomia ei pentru bani şi proprietăţi, se pare că favorita avea şi mari calităţi, şi mai ales acele sentimente generoase şi artistice care-i lipseau complet regelui. Când regele a cedat, în mod laş, în faţa Angliei, făgăduind să-l trimită pe pretendentul Carol-Eduard în exil, când, supunându-se poruncii cabinetului din Londra, l-a arestat în plină stradă şi l-a dus la graniţa Franţei, unde tânărul şi-a arătat mâinile învineţite de frânghia cu care fusese legat, ea s-a opus din toate puterile atât. arestării, cât şi exilului tânărului Carol-Eduard. Şi-a pus la bătaie, toată averea şi nu s-a sfiit să-i declare regelui, în faţăt ceea ce toată Europa i-a spus după ce doamna de Pompadour. a izbutit să-l scape – pe Carol-Eduard:

— Sire, ceea ce aţi făcut este o laşitate!

După ce l-a ajutat pe acel nefericit, doamna TVimnadour şi-a întors privirea către arte. Datorită ei Voltaire a fost primit la Curte, unde a obţinut funcţia de gentilom, pe care a vândut-o apoi cu şase sute de mii de livre. Datorită ei, el s-a menţinut, cu toate necuviinţele şi familiarităţile sale. Din când în când era obligat să fugă şi să se ascundă fie la doamna de Châtelet, fie la doamna du Maine. Dar cum trecea furtuna, la primul surâs al regelui, doamna de Pompadour îl rechema pe fugarul care venea timid, făcea câteva versuri în cinstea regelui pe care-l detesta şi a favoritei pe care o dispreţuia, dădea o

reprezentaţie cu piesa *Semiramida* care nu plăcea, o ştergea

* * *

englezeşte în Prusia, apoi se întorcea şi punea în scenă *Catilina* şi, mereu avid de faimă sau mai curând de zarvă în jurul numelui său, îi spunea lui d'Alembert, arătându-se pe sine:

— Uite, îl vezi pe omul acesta? Are glorie de un milion şi vrea să mai aibă încă de un bănuţ!

Arta a fost un izvor nesecat pentru doamna de Pompadour „pentru a-şi păstra puterea asupra lui Ludovic al XV-lea, care se plictisea din ce în ce mai tare, căci regele era atins de singură boală care nu are leac: dezamăgirea. Iată portretul lui Ludovic al XV-lea, în picioare, făcut de Vanloo în epoca în care ne aflăm: regele pare încă tânăr, dar – ajuns la două treimi din viaţă, pe ici pe colo răzbate bătrâneţea care-l aşteaptă. Fruntea o are încă, dacă nu prea lată, cel puţin nobilă. Ochii, deşi albaştri şi foarte limpezi, sub pleoapele vineţii, sunt uşor adânciţi sub sprâncenele frumoase: nasul acvilin, caracteristic Bourbonilor, gura lină şi spirituală, caracteristică tuturor prinţilor din casa de Savoia. Ei bine, dacă veţi privi cu atenţie fruntea, ochii, gura, expresia pe care a izbutit s-o prindă pictorul pe chipul său, vă veţi da seama că regele era sătul de tot şi de toate. Nu mai lipseşte doar o cupă goală aşezată la picioarele acestui portret, pentru a fi *Dezamăgirea* personificată.

Un astfel de rege trebuia distrat cu orice preţ. Pentru el, deci, Palatul Bellevue a fost transformat într-un palat de vis.

— Vreau aici grădinile Alcinei descrise de Ariosto, i-a spus doamna de Pompadour lui Boucher, dându-i banii necesari, marmora şi porfirul.

Lemoine a tăiat piatra şi Lemoine şi Boucher au fă

„cut din ele palatul unei zâne. Ei bine, când regele a văzut ce a putut face ea ca să-i placă, a surâs, i-a oferit un taburet, a aşezat-o lângă regină şi lt – a pus pe fiicele sale s-o sărute pe frunte. Ea, fiica lui Poisson, care fusese pe vremuri condamnat la spânzurătoare fiindcă furase o vacă şi care într-o seară, când era cu chef, le-a spus curtenilor ce-l înconjurau:

— Ştiţi de ce-mi vine să râd? De bogăţia şi de toate minunăţiile care ne înconjoară! Un străin care ar intra aici ar crede că a nimerit la masa unor prinţi şi, dumneata, domnule de Montmartel, eşti fiul unui crâşmar; dumneata, domnule de Lavalette, eşti fiul unui negustor de vinuri: tu, Bouret, fiul unui lacheu, iar eu, pe legea mea, toată lumea ştie al cui fiu sunt!

Şi Ludovic al XV-lea – *d* uitat de etichetă nu numai pentru doamna de Pompadour, ci şi pentru fratele ei, marchizul de Vandière, ne care toată lumea îl lua peste picior, zicându-i „marchizul de alaltăieri” 1; regele i-a schimbat numele, ca să nu mai fie luat în râs, numindu-l marchizul de Marigny. Şi pentru ca încântătorul său cumnat să aibă aerul unui marchiz adevărat, l-a făcut secretar al unui Ordin. Acum purta un minunat cordon albastru care-l scutea de orice alte dovezi ale nobleţii sale. Tânărul se ocupase îndeaproape de desen, de geometrie, de arhitectură. La nouăsprezece ani era supraintendentul construcţiilor. Ei bine, la vârsta la care un altul nu s-ar fi gândit decât să se distreze, el a înţeles că trebuia să merite acest lucru. A plecat deci în Italia, împreună cu Soufflot, Cochin şi Leblanc, a stat acolo doi ani şi când s-a întors, chiar dacă nu era un artist de mâna întâi, era cel puţin un specialist de prim ordin în materie de artă. El e cel care a înfiinţat Şcoala de arhitectură din Roma. A isprăvit de construit Luvrul, a aranjat biblioteca şi a găsit loc în acest palat

1 Joc de ei; Vinte: de Vandière şi *de l’avant hier* (de

alaltăieri) se pronunţă în franceză aproape la fel (n.t.).

pentru colecţia de medalii şi muzeul de antichităţi. A vrut – mai ales ca în acel palat să locuiască artiştii. Dacă sora sa ar mai fi trăit, ar fi făcut multe lucruri bune. El e cel care a pus bazele, expoziţiei publice de tablouri în marea galerie a Luvrului; a strâns laolaltă marea colecţie de lucrări a lui Rubens; a cumpărat, pentru o pensie de zece mii de livre pe an, secretul lui Picot, care consta în a trece o pânză pictată şi deteriorată pe o pânză nouă, fără a primejdui în niciun fel vechea pictură. Astfel a salvat" de la distrugere capodopere ale lui Andrea del Sarto şi pe *şi în tul Mihail* al lui Rafael". /

În vremea asta, sora sa, doamna de Pompadour se ocupa, e adevărat, de lucruri mai puţin onorabile. Biata femeie înţelesese e\ misiunea – privită de doamna de Maintenon ca imposibilă de a distra un om lipsit de simţul umorului merita cu prisosinţă o indulgenţă pontificală. Aşa că în lipsă de altceva, a inventat Parc-aux-Cerfs. Era pentru prima oară când o favorită a avut ideea de a-i dărui un serai regalului ei iubijt. Inteligenta ducesă îşi dăduse seama că regele era omul obişnuinţei şi că variaţia era o distracţie fără urmări nefaste pentru ea. Ce era acel Parc-aux-Cerfs? Un harem din Bagdad sau din Samarkand, de unde fiecare sclavă era imediat alungată după ce se culcase odată cu stăpânul ei. Cele care nu rămâneau însărcinate primeau o dotă datorită căreia se măritau cu vreun burghez sau cu stăpânul vreunei ferme; cele care rămâneau însărcinate, îşi vedeau pruncul ajuns mai târziu în cler sau în armată. Puţin o interesau deci pe doamna de Pompadour toate acele sclave de moment, atâta timp cât ea era sultana favorită sau mai bine zis Sherezada, obligată ca prin mintea, prin arta, prin poveştile ei să-l distreze pe sultan vreme de o mie şi una de nopţi.

Capitolul XVI

Anglia şi Franţa, ruptura dintre ele – Washington –

Atacarea vaselor franceze de către vasele engleze – Declaraţia de război –, Planurile Angliei – Cucerirea insulei Minorca de către Richelieu – Maria-Tereza şi doamna de Pompadour – Tratatul dintre Anglia şi Prusia – Alianţa Franţei cu Austria.

În ziua în care scriem aceste rânduri s-au împlinit o sută de ani de când Anglia şi Franţa, cele două rivale de la Crécy, Poitiers şi Azincourt, se pregăteau să treacă peste Ocean lupta continentală pe care o purtau de cinci secole şi pe care am văzut-o isprăvindu-se înl745, prin bătălia de la Fontenoy. Să ne aruncăm acum ochii pe harta lumii din anul 1750 şi să vedem care mai erau marile puteri.

Anglia, în urmă cu o sută de ani, nu poseda decât cinci localităţi în India: Bombay, Bejnapur, Madras, Calcutta şi Chandernagor. În America de Nord nu avea decât Terra-Nova şi acea fâşie de litoral care se întinde ca un franj, din Arcadia până în Florida. Singura ei posesiune în Bahamas, erau insulele Lucayes; în Micile-Antile, Barbuda; în golful american, Jamaica. În sfârşit, Anglia nu avea în Oceanul echinocţial decât insula Sfânta Elena, de tristă amintire.

Franţa, dimpotrivă, avea dubla supremaţie continentală şi colonială.

— Poseda toată acea linie de fortăreţe construite de Vauban, care era cheia Ţărilor-de-Jos şi care se întindea de la Philippsburg până la Dunkerque. Armatele sale ocupau Corsica şi prin tratatul din 1748 se bucurau de o influenţă protectoare asupra oraşelor Genova, Modena, Parma, Piacenzza-şi Guastalla. Ca putere colonială, y

I

deţinea aproape în întregime Antilele. Coloniile sale din Arcadia, din Canada şi din Louisiana se întindeau zi de zi tot mai mult. În aceste colonii existau oraşele: Québec, Montreal, Mobile şi Noul-Orléans; forturile din Fontenai, din Saint-Charles, din Pierre şi Maurepas se înălţau

deasupra lacurilor din Canada. Fortul Reginei domina râul Assiniboins. În Africa, avea Senegalul, Goreea şi insula Madagascar de unde se putea ajunge în India; de aici domina Insulele France, Bourbon, Sainte-Marie şi Rodrigue. Şi acum să vedem care au fost cauzele rupturii dintre Franţa şi Anglia.

Anglia, prin tratatul de la Utrecht, primise o porţiune din Arcadia. Limitele pământurilor cedate Angliei şi cele ale pământurilor rămase Franţei nu erau bine determinate, aşa că rămăsese între ele o bucată de teren a nimănui. Ee acest teren, care aparţinea de fapt Franţei, englezii construiseră „Fortul Necesităţii”, unde aduseseră o garnizoană destul de puternică, a cărei comandă o încredinţaseră maiorului Washington. Comat dantul trupelor franceze de pe râul Ohio, domnul de Contrecoeur, îi ordonă într-o zi domnului de Jumonvilie, unul dintre ofiţerii săi, să se ducă la Fortul Necesităţii şi să ducă p scrisoare comandantului englez, prin care comandantul francez îl ruga pe maiorul Washington să nu tulbure printr-o posesiune ilegală pacea care domnea între cele două ţări şi să se retragă pe porţiunea de pământ englez. Domnul de Jumonvilie luă treizeci de oameni şi porni la drum. Dar la o mică distanţă de fort, izbucni o salvă de împuşcături şi domnul de Jumonville băgă de seamă că era complet înconjurat. Atunci înaintă singur către cei care-l atacaseră, ordonând trupei să rămână pe loc. Apropiindu-se de fort, se opri şi începu a citi scrisoarea, dar după primele cuvinte răsună o nouă salvă de împuşcături, care-l ucise atât pe el, cât şi ps opt dintre soldaţii săi, ceilalţi douăzeci şi doi fiind făcuţi prizonieri. După câteva zile, unul dintre ei, un canadian, a izbutit să scape, ducând comandantului său vestea acestei violări a drepturilor Franţei.

În vreme ce canadianul aducea vestea comandantului Contrecoeur, maiorul Washington dădea ordine ca în vreme de război şi, în fruntea a patru sute de oameni, se

îndreptă către avanposturile franceze. Dar abia apucă să facă două, trei leghe, că şi sosi înştiinţarea că o oaste numeroasă se îndrepta spre el ea să răzbune moartea lui Jumonville şi a oamenilor săi. Într-adevăr, domnul de Villiers, fratele victimei, primise de la comandant ordinul de a-i pedepsi pe ucigaşii fratelui său şi de a aduce îndărăt prizonierii-Maiorul Washington se retrase repede în fort şi-i aşteptă pe francezi. Atunci domnul de Villièrs începu asediul şi, după câteva asalturi energice, Washington a trebuit să se predea. Capitulând, englezii au fost obligaţi să se retragă din acel teritoriu, cu arme şi bagaje. Washington s-a angajat să înapoieze francezilor pe cei douăzeci şi unu de-prizonieri care fuseseră trimişi ia Boston; dar, lucru ciudat, din douăzeci şi unu de oameni n-au mai venit înapoi decât şapte şi nimeni nu a mai ştiut ce s-a întâmplat cu ceilalţi paisprezece”. Asasinatul avusese loc la 24 mai 1754 şi cucerirea fortului la 3 iulie a aceluiaşi an. Franţa reclamă faptul cabinetului din Londra, dar, că întotdeauna, cabinetul dădu un răspuns evaziv. Apoi. din* tr-odată, fără nicio declaraţie de război, precipitând deznodământul unei situaţii neclare, englezii făcură, pe mare, ceea ce făcuse Frederic pe continent. Parisul află cu stupoare că nişte vase comerciale, ba chiar şi unele vase de război fuseseră capturate de escadrele britanice. La 3 iu-X

ale 1755, amiralul Boscawen, aflat în fruntea unei escadre britanice alcătuită din treizeci de vase de război, întâlni vasele franceze *Alcide* şi *Crinul*, se apropie de ele în mod amical, apoi brusc le învălui, atacându-le. *Alcide* era comandat de domnul Moquart, *Crinul* – de domnul de Lorgeril. Cele două vase făceau parte din escadra domnului Dubois de La Motte. Pretextul atacului a fost pretenţia domnului Boscawen, pe care cei doi căpitani nu voiseră să i-o satisfacă, de a saluta drapelul englez. Deşi s-au apărat eroic, cele două vase au fost capturate de

englezi. După câteva zile, vasul *Speranţa*, navigind sub pavilion alb, a fost prins la rândul lui. Domnul de Douville, care-l comanda, s-a luptat ca un leu; dus la Londra, a declarat că nu se socoteşte prizonierul unei naţiuni civilizate, ci scavul unei bande de piraţi.

În timp ce francezii lot. mai trăgeau nădejde că până la urmă conflictul va fi aplanat, La Versailles sosi vestea că, în luna care trecuse, englezii le luaseră francezilor o mulţime de vase: cinci încărcate cu două mii de negri, doiiăzeci şi şase cu mărfuri şi provizii din insulele franceze, unul care se îndrepta spre Crimeea, două ale Companiei Indiilor – unul care se ducea în Senegal şi altul care venea de acolo – două baleniere care veneau de la pescuit, douăzeci şi două de vase având la bord provizii aduse din Canada, douăzeci şi şapte de vase făcând negoţ atât în colonii, cât şi pe coasta franceză, şaizeci şi şase de bărci din Terra-Nova; în total, englezii luaseră Franţei, într-o singură lună, aproape trei sute de ambarcaţiuni. În urma acestei crâncene piraterii, zece mii de marinari fuseseră luaţi prizonieri şi duşi în Anglia. Secretar de stat al Afacerilor Externe la Londra era pe atunci Henri Fox, mai târziu lord Hollartă, duşmanul personal al Franţei, al cărui fiu a fost mult mai îndârjit şi mai neiertător faţă de Franţa decât tatăl său. Silit de cabinetul francez, care întreba cum este cu putinţă ca în timp de pace să se petreacă asemenea acte de piraterie, Fox a răspuns că: „starea de război nu rezultă întotdeauna dintr-o luptă reală între naţiuni, ci din unele măsuri care anunţă ostilităţi”; că Franţa se înarma în mod public, că pregătea mari escadre şi că transporta necontenit trupe în Canada; că în aceste împrejurări, guvernul britanic era obligat să ţină seama doar de interesele sale şi să acţioneze în mod hotărât pentru a păstra demnitatea ţării sale. Acest răspuns insolent era urmat de o notă şi mai insolentă. În care Fox cerea ca flota franceză să fie imediat dezarmată şi

fortificaţiile din Dunkerque rase de pe faţa pământului. Domnul de Rouillé răspunse, în numele regelui, „că ceea ce s-a petrecut e piraterie în toată regula, nedemnă de un popor civilizat”; că Anglia înhăţase nu numai vasele de război ale regelui Franţei, dar şi pe cele comerciale, conţinând mărfuri ce valorau peste treizeci de milioane de franci şi că Versailles-ul cerea imediat o despăgubire pentru acele acte ostile.

La refuzul guvernului englez de a repara ce stricase, domnul de Mirepoix, ambasadorul Franţei, părăsi Londra şi astfel izbucni războiul. La o lună după ce englezii puseseră mâna pe vasele franceze *Alcide* şi *Crinul*, avu loc o bătălie pe râul Ohio, aproape de Duquesne, între francezi şi între englezii comandaţi de generalul Braddock. Odată englezii bătuţi măr, ofiţerii ucişi, magaziile şi proviziile devalizate, cineva găsi instrucţiunile date generalului englez de către cabinetul din Londra. Instrucţiunile dovedeau prin data pe care opurtau că, în timp ce domnea cea mai deplină pace, guvernul englez se pregătea de zor să năvălească în Arcadia şi să pună mâna pe posesiunile franceze din America. Pianul lor consta în a trimite puternice escadre care să închidă francezilor intrarea de la gura fluviului Saint-Laurent, în vreme ce patru armate urmau să atace, prin spate, coloniile franceze. Sarcina specială a generalului Braddock era să se pună mâna pe fortul Duquesne, să urce pe fluviul Ohio până ce avea să se întâlnească, pe lacul Erie, cu domnul Shirley, care îl aştepta la Choagen cu cinci mii de oameni, cu bărci şi cu tunuri. După ce se întâlneau, trebuiau să acţioneze împreună, să cucerească Niagara şi Frontenac. În vremea aceasta, colonelul Johnson trebuia să pună mâna pe fortul Frédéric, pe lacul Champlain, pe râul Richelieu, iar în primăvară să fie gata să cucerească, oraşul Montréal, în vreme ce o altă oaste urma să intre în Québec, venind pe râul Saint-Jean.

Din fericire, acest plan uriaş căzu în mâinile francezilor. Escadra domnului Dubois de La Motte, cel căruia îi fuseseră luate vasele *Alcide* şi *Crinul*, mai avea încă şapte nave care-l depuseră pe pământ solid pe domnul Dieskau cu trupele sale. Băştinaşii, care-i urau pe englezi, făgăduiră francezilor să le dea şi ei ajutor. Din nefericire, Dieskau, abia ajuns, după ce bătuse o oaste alcătuită din o mie cinci sute de englezi, aproape de lacul Georges, a fost rănit şi luat prizonier. Dar ţinuţi în loc şi supravegheaţi, englezii au fost obligaţi să renunţe la vastul lor plan de cuceriri. Între timp, în locul lui Dieskau a fost trimis Louis-Joseph de Saint-Véran, marchiz de Montcalm, adică unul dintre cei mai viteji generali ai armatei franceze. Viaţa i-a fost scurtă, dar plină de strălucire şi glorie.

În vremea aceasta, francezii aveau să le pregătească englezilor aceleaşi lovituri pe care urmau să le primească pe ascuns, de la vecinii lor, în America. Englezii posedau în Mediterană o insulă aproape de Gibraltar; pe vremea când Filip al V-lea al Spaniei era copleşit de nenorociri, lăsase să-i scape din mână acea perlă pe care englezii o înşfăcaseră imediat, făcând din ea una dintre bijuteriile de preţ ale coroanei lor. Insula se numea Minorca. Dacă luau Minorca, francezii le tăiau englezilor posibilitatea de a mai ţine legătura cu regele Sardiniei, aliatul lor; îi împiedicau să mai navigheze spre Levant şi spre Italia. Por „tul din Mahon, unul dintre cele mai frumoase din Europa, ar fi rămas singurul care să ofere azil flotei engleze ce-ar mai fi rătăcit prin Mediterană, acea mare uriaşă a cărei intrare ar fi fost păzită de francezi. Dacă Franţa izbutea să pună mâna pe Minorca, lua şi Mahonul, apoi urma să ducă tratative eu Spania, care ar fi dat în schimbul insulei lot ce ar fi cerut francezii în golful Mexic.

E adevărat că fortul Saint-Philippe era de necucerit; în schimb, fortul Richelieu putea fi ocupat. În acest scop, Richelieu a fost numit comandantul tuturor trupelor de apă

şi de uscat. I s-au dat cincizeci de mii de ludovici, oameni din Hyères sub ordinele domnului de Galissonnnière şi douăsprezece vase de linţe. Acestora li s-au adăugat şi optsprezece vase de transport. Din păcate, se pare că marea ţinea cu englezii. A doua zi după plecarea vaselor, o furtună grozavă le-a împrăştiat care-încotro. Abia la 19 aprilie, adică a patra zi de la plecare, vasele au izbutit să se adune şi să se apropie de Minorca. La 23 aprilie, mareşalul a studiat cu atenţie fortul Saint-Philippe. Pretutindeni numai stânci şi prăpăstii adânci de treizeci de picioare tăiate în granit. Imposibil de săpat tranşee, roca nu putea fi spartă nici cu tunul, Fortul nu putea fi cucerit decât prin escaladă. Dar unde să găseşti nişte scări atât de înalte?

, 380

Între timp, Richelieu, poposind pe insulă, le complimenta pe doamnele minorcane, dăruindu-le fructe şi bomboane şi informându-se cam ce anume le-ar plăcea să le aducă din Franţa. Dar iată că cineva semnală flota amiralului Byng, care venea în ajutorul insulei Minorca. Mareşalul i-a dat lui Galissonnière o mie de oameni, ca să-şi întărească flota. Oştile au început să se lupte şi pe mare, şi pe uscat în acelaşi timp. Englezii au fost înfrânţi, iar în noaptea de 27 spre 28 iunie, trei din cele cinci forturi engleze fiind cucerite, câţiva deputaţi i-au adus în 28, la prânz, lui Richelieu, un proiect de capitulare care, discutat în amănunt toată după-amiaza, seara a şi fost semnat. La 29 august, toate forturile engleze se predaseră şi domnul de Fronsac. fiul mareşalului de Richelieu, a plecat la Compiègne să-i ducă regelui vestea.

Domnul de Richelieu nu mai avea ce face în Minorca, dar nu putea pleca de acolo fără aprobarea regelui. Din păcate, la Curte număra mai mulţi duşmani decât prieteni, iar doamna de Pompadour nu mai avea ochi să-l vadă de când, vrând să-şi mărite fata – Alexandrine – cu ducele de

Fronsac, fiul mareşalului, ducele o refuzase. Vorbindu-i despre această căsătorie domnului de Richelieu, el îi răspunsese că ar fi onorat de o asemenea alianţă, dar că fiul său se trăgea – prin mama lui – din casa – imperiala de Lorena şi că el nu putea făgădui nimic fără consimţământul împărătesei. Doamna de Pompadour înţelese că era vorba de un refuz şi-şi manifestă ranchiuna faţă de mareşal subminându-i autoritatea ori de câte ori avea prilejul. Până la urmă, ducele a fost obligat să se prefacă bolnav pentru a putea căpăta un concediu pe care – datorită certificatelor medicale – Ludovic nu l-a mai putut refuza, întoarcerea mareşalului la Paris a constituit un adevărat triumf; regele l-a primit însă foarte rece.

381

— Ah, iată-te, domnule duce, i-a spus. Ei bine, cum ţi se par smochinele din Minorca? Se spune că ar fi foarte bune.

După care i-a întors spatele. În momentul plecării ducelui de Richelieu, Franţa încă mai pendula între o alianţă continentală sau cu Frederic sau cu Maria-Tereza. După înapoierea lui Richelieu, aproape că se hotărâse să se alieze cu Austria. Deşi fiul său avea onoarea, după cum am mai spus, de a se trage din casa de Lorena, domnul de Richelieu era împotriva unei alianţe eu Austria.

— Toţi oamenii de seamă din ultimul secol susţineau micşorarea puterii imperiale. Henric al IV-lea, cardinalul de Richelieu şi Ludovic al XIV-lea urmăriseră acelaşi lucru. În momentul în care cuţitul ucigaşului» Ravaillac dădea peste cap expediţia la Julliers, Henric al IV-lea tocmai isprăvise, împreună cu Sully, un plan uriaş, în care expediţia la Julliers nu era decât începutul. Planul acela urma să schimbe faţa Europei, care trebuia să devină, sub numele de Confederaţia creştină, a confederaţie universală. Iacobinii din 1793 şi montaniarzidur 1848 s-au gândit şi ei la acest proiect al lui Henric al lv-tea care,

odată ce-ar fi ajuns la Viena. cucerind Austria, ar fi pornit într-o cruciadă împotriva turcilor, alungându-i din Europa. Apoi ar fi înfiinţat o Confederaţie creştină, alcătuită doar din cinci state, unde urmau să intre şase monarhii ereditare, cinci monarhii elective, patru republici. Cele şase monarhii ereditare erau: Danemarca, Suedia, Anglia, Franţa, Spania şi Lombardia. Ultima, ridicată la rangul de regat sub ducele de Savoia, urma să fie alcătuită din Savoia, Mon tfferat, ţinutul Milan ului şi Mantua. Cele cinci monarhii elective erau: Roma, îmbogăţită cu Neapole şi. Calabria; imperiul germanic; Boemia, căreia urmau să-i fie alipite Lisace, Silezia şi Moravia; Polonia, îmbogăţită cu cuceririle din Rusia; Ungaria, mărită cu o parte din Austria, cu Tirolul, Carintia şi cuceririle smulse de la turci. Cele patru republici erau: republica italiană, alcătuită din tot nordul Italiei aflat între regatul Lombardiei, statul papal şi Veneţia; republica Veneţiei, sporită cu Sicilia; republica Elveţiei mărită cu Franche-Comté; şi, în sfârşit, republica Belgiei. Toate acele state urmau să aibă un Consiliu Suprem ce trebuia să menţină pacea universală, să prevină certurile, să se pronunţe în privinţa neînţelegerilor, să apere frontierele, să îndrepte atacul împotriva celui ce ar fi fost socotit duşman comun; în sfârşit, să vegheze la siguranţa, la binele şi la prosperitatea acelei armonii generale. Nefericitul de Ravaillac habar n-avea ce dragoste profundă faţă de oameni se ascundea în inima acelui rege pe care o străpunsese – în colţul străzii Ferronnerie – în 14. mai 1610; Ei bine, planul lui Henric al IV-lea, de diminuare a puterii austriece, reluat de cardinalul de Richelieu şi de Ludovic al XIV-lea; – şi cât pe-aci să fie realizat, eşuase sub domnia lui Ludovic al XV-lea din pricina doamnei de Pompadour. Casa de Austria, obscură şi aproape necunoscută în urmă cu trei secole şi jumătate, nu se ridicase sub Carol-Quintul decât luptând continuu

împotriva tuturor principiilor de libertate. În lupta aceea pierduse Elveţia, Olanda, Spania şi Neapole; cler îi mai rămăsese Ungaria, Boemia –, Brabantul şi Toscana – Dominaţia ei se întindea din Turcia până. la Philippsburg, şi de la Oceanpână la Mediterană. Era departe de ceea ce posedase în urmă cu două sute de ani, dar rămânea totuşi eu încă foarte mult... O clipă; în 1738, întreg acest imperiu al Austriei fusese redus doar la Ungariaiar

38 a

Germania răsuflase uşurată. Maria-Tereza îl văzuse prăbuşindu-se şi-şi dăduse imediat seama că nu va putea păstra acea mare putere decât cu ajutorul Franţei. Dar cum putea ea să învingă părerile politice ale unor oameni cum fuseseră Henric al IV-lea, cardinalul de Richelieu şi Ludovic al XIV-lea? Cum putea să-i învingă pe Ludovic al XV-lea, pe Delfin, pe miniştri şi întreaga Franţă, care erau împotriva ei? Cu cine să se alieze ea în această luptă? Cu doamna de Pompadour. Dar această femeie de condiţie modestă, fericită că apucase să se mărite foarte de tânără cu un înalt funcţionar, putea fi aliata Mariei-Tereza. fiica şi urmaşa unor împăraţi? Nimic mai uimitor decât politica ale cărei interese nivelează condiţiile sociale. Dacă doamna de Pompadour urcase până la Ludovic al XV-lea, apoi Maria-Tereza trebuia să coboare până la doamna de Pompadour. Dar cum? După o îndelungă chibzuinţă, îi scrise acelei femei numind-o „verişoară”. O alianţă a Franţei cu Austria era atât de ciudată, de neaşteptată şi de puţin probabilă, încât atunci când domnul de Kaunitz, ministrul austriac la Aix-la-Chapelle, îi spuse pentru prima oară domnului de Saint-Séverin că doamna de Pompadour îl trimisese; în 1747, în acel oraş pentru a încheia pace indiferent cu ce preţ, domnul de Saint-Séverin refuză să-l asculte. Dar la prima confidenţă pe care Maria-Tereza i-o făcu „verişoarei” sale în legătură cu acel proiect de alianţă, doamna de Pojppadour, mai puţin iscusită în politică decât Henric al

IV-lea, cardinalul de Richelieu şi Ludovic al XIV-lea.

Încântată de a fi numită „verişoară” de către Maria-Tereza, ea, care fusese numită „coana Jupon” de către Frederic, făcu tot ce putu pentru a ajunge la acea alianţă. Şi ce credeţi că făcu? Un fleac pentru’ favorită: îi înlocui pe toţi miniştrii bătrâni, adepţi ai lui Henric al IV-lea, Rie chelieu. şi Ludovic al XIV-lea. cu-mmiştri tineri. devotaţi ei înşişi: de Paulmy, de Rouillé, de Moras, de Berrger.

Cel mai de temut dintre toţi era-domntil de Maurepas, care avea convingerea că Austria este inamica cea mai aprigă a Franţei. Domnul de Maurepas era amuzant, iar regele îl iubea. Văzându-se zilnic cu el, avea o mure influenţă asupra lui Ludovic. În plus. Delfinul îl iubea enorm, iar Delfinul – după cum ştia toată lumea – era duşmanul neîmpăcat al Austriei. Domnul de Maurepas săvârşi însă imprudenţei de a scrie o epigramă la adresa favoritei şi regele îl exilă. Domnul d’Argensson fusese şi ei exilat, iar domnul de Machault fusese invitat să-şi dea demisia. În afară de opoziţia pe care clomnul d’Argensson i-o putea face favoritei, de ce îl ura aceasta atât de mult? Pentru că, într-o zi. un prieten al doamnei de Pompadour intră la ministru, îşi aruncă ochii pe o hârtie pe care scria ceva şi Văzu că este vorba de o caricatură care t. olmai apăruse. Caricatura îi înfăţişa pe domnul d’Argensson într-o trăsură, pe Machault pe capră în chip de vizitiu, iar pe rege, la spatele trăsurii. În chip de lacheu. Scrisoarea începea cu următoarele rânduri: „*Lacheul meu binevoieşte să-mi trimită*, *în sfârşit*, *vizitiul*”. Într-adevăr, în aceeaşi dimineaţă regele îi scrisese lui Machault, cerând să-i predea portofoliul… Prietenul” domnului d’Argensson îi spuse doamnei de Pompadour ce văzuse, iar aceasta îi spuse regelui care, foarte supărat, îi scrise domnului d’Argensson, exilindu-L

Domnii de Paulmy şi de Moras îi înlocuiseră deci pe Argensson şi pe Machault, iar abatele de Bernis fusese

introdus în Consiliul de stat. Era un om de treabă şi cinstit, căruia îi plăcea să scrie versuri, simţind o mult mai puternică înclinare către cele lumeşti decât către sacristie. Cum Bayer, profesorul Delfinului, îl ura, făcând tot ce g5 – Ludovic al XV-lea putea pentru a, l îndepărta, Bernis se hotărî să treacă de partea doamnei de Pompadour. Un ran care se pricepea să scrie versuri destul de frumoase putea fi şi un bun politician –, aşa că în iulâê 1757, doamna de Pompadour îl înlocui pe domnul de Rouillé, la Ministerul de Externe, cu abatele de Bernis.

Alianţa cu Maria-Tereza se înnoda deci încet şi în umbră. Cei trei complici erau: domnul de Naremberg, ministrul reginei Ungariei, abatele de Bernis şi doamna de Pompadour. Iată şi ce anume propunea Maria-Tereza: împărăteasa era dispusă să dea Ţările-de-Jos duceh\i de Farma, despărţind astfel Anglia de Olanda printr-un prinţ din casa de Bourbon. Luxembourgul şi Gibraltarul Austriei nu mai erau. Franţa urma să anexeze Mons; Polonia urma să fie declarată ţară liberă, iar coroana ei. ereditară. Suedia urma să câştige Pomerania, iar Danemarca era invitată să se unească cu Franţa şi cu Austria. Rusia era parte contractantă şi, cum Franţa se afla în război cu Anglia, deşi războiul încă nu fusese declarat, liga marilor puteri de pe continent urma să slăbească puterea maritimă a Angliei, cu care Austria declara că mi se va mai alia niciodată.

Planul era vast şi îndrăzneţ. Ludovic al XV-lea nu vedea, ca Maria-Tereza, chiar atât de departe şi nici nu viza atât de sus. Maria-Tereza, rugându-l pe Ludovic să-şi prezinte şi el pianul, acesta apelă la domnul de Bernis, care propuse doar atât: „Garanţia sigură a Austriei şi Prusiei, exceptând Anglia”.

Abia atunci se află că, încă de la începutul anului 1750, exista un tratat între Anglia şi Prusia. Aceasta din urmă a fost deci exclusă din plan, care se simplifica şi mai

mult, mărginindu-se doar la un rând: „Garanţia sigură a Austriei şi Ungariei”. Tratatul a fost semnat la 9 mai 1756, între Franţa şi Austria.

Capitolul XVU

Consiliul – Comisia mixtă – Condamnarea episcopului d’Orléans – Deschiderea adunării clerului – Naşterea contelui de Provence – Demisia consilierilor – Teama de tulburări – Scrisori insultătoare la adresa doamnei de Pompadour – Ameninţări la adresa regelui – Arestarea lui Damiens – Damienş la Paris – Supliciul – Dizgraţierea domnilor d’Ar

„Gensson şi de Machault – Domnul de Rouillé îl înlocuieşte pe domnul de Bernis – Moartea

— Lui Fontenelle.

În tot-acest timp, certurile religioase şi politice iscate de impozitul celei de-a douăzecea părţi îşi urmau cursul. Parlamentul îl acuzase pe preotul Saint-Étiènnedu-Mont că nu-şi respectă îndatoririle, dar regele casase decretul de acuzare printr-o hotărâre a Consiliului. Parlamentul nu s-a dat bătut: la 18 aprilie 1752 – a dat o hotărâre sub formă de regulament privind interzicerea de a refuza, în mod public, împărtăşania, sub pretextul neprezentării certificatului de spovedanie sau „de neacceptare a Bulei Un*igenitus.* Regele stabili o comisie alcătuită jumătate din cler şi. jumătate din magistratură. Biserica era reprezentată de cardinalii de La Rochefoucauld şi de Soubisse, de arhiepiscopul oraşului Rouen şi episcopul de Lyon. Magistratura era reprezentată de domnii: de Trudaine, de la Granville şi d’Auriac, consilieri de stat, şi domnul J.oly de Flcury, vechi procuror al Parlamentului.

În 1753, comisia a început să „lucreze”, adică să nu facă nimic. Aşa că cearta se învenina din ce în ce. În

18 ianuarie, Parlamentului i se aduce la cunoştinţă refuzul preoţilor de a le împărtăşi pe călugăriţele din Saint-Loup, din L’Hôtel-Dieu şi din alte locuri. În 23,

Parlamentul îl amendează pe episcopul d'Orléans cu şase mii de livre, plătibile imediat. În 24, o hotărâre *a* Consiliului casează hotărârea Parlamentului. Parlamentul se hotărăşte să-i adreseze-mustrări regelui. Pe 4 mai, ipustrările sunt înmânate în scris, regelui, care refuză să le primească şi ordonă într-igistrarea scrisorilor sale trimise Parlamentului la 22 februarie. În 7 mai. Parlamentul răspunde că dacă se supune poruncii regelui înseamnă să nu-şi îndeplinească datoria şi să-şi calce jurământul. Atunci preşedinţii şi consilierii sunt exilaţi, iar patru dintre ei- arestaţi şi întemniţaţi. Marea Cameră este mutată la Pontoise.

Parlamentele din Aix, din Toulouse şi din Rouen urmaseră exemplul celui din Paris. Parlamentul din Rouen, mai ales, trecuse de partea episcopului d'Evreux.

Procedura părându-se prea aspră Curţii, aceasta o casează la 1 august. Apoi, ca să nu mai rămână nicio urmă, marchizul de Fougères se duce, din ordinul regelui, la Rouen, cere registrul Parlamentului şi taie şi şterge totul

În prezenţa magistraţilor.

Fără să-i pese de poruncile regale. Parlamentul din Rennes se alătură şi el celorlalţi în 19 august 1754, da o hotărâre prin care-l condamnă pe episcopul din Vannes la şase mii de livre, plătibile imediat, pentru refuzul de a oficia o slujbă întru odihna sufletului preotului din Karnac, atrăgându-i atenţia că, dacă în opt zile nu va oficia a-oa slujbă, va fi tratat ca unul care nu respectă legile ţării şi ca instigator la schismă.

La 4 septembrie, regele suspendă Camera regală pe care o înfiinţase pentru a judbca în lipsa Parlamentului şi repune în funcţiile sale Parlamentul Parisului, care se decide să înregistreze hotărârea din 2 septembrie, ce impunea o tăcere absolută asupra disputelor religioase. În 2 ianuarie 1755, regele îl exilează pe episcopul de Troyes, care refuzase să dea nu ştiu cui împărtăşania, trimiţându-l

la Méry-sur-Seine. În 23 mai. Adunarea călugărilor augustini îi dă regelui şaisprezece milioane de franci. Ea se încheie cu o scrisoare-circulară trimisă tuturor arhiepiscopilor şi episcopilor din regat, în care sunt expuse sentimentele preâaţilor din adunare în privinţa respectului datorat *Bulei Unigenitus*. Parlamentul socoate această scrisoare drept o infracţiune care loveşte în declaraţia din 2 septembrie prin care se ordonase să nu se mai discute nimic cu privire la Bulă.

La 17 noiembrie 1755, se naşte contele de Provence, cel care va fi mai târziu Ludovic al XVIII-lea. Pe 13 iunie 1756 se naşte domnul duce de Bourbon, tatăl acelui duce d'Enghien împuşcat la Vincennes, duce de Bourbon pe care-l vom vedea mai târziu spânzurat de spanioli de una din ferestrele castelului din Chantilly.

La 21 august, regele ţine un consiliu la Versailles şi – cere să i se înregistreze trei declaraţii: prima, privind stabilirea unui nou edict ce viza a douăzecea parte din avere, asemănător întru totul cu cel din 1749: a doua, privind plata, vreme de zece ani, a «unei zecimi din avere şi a treia, privma ureptul de a intra în oraşul Paris.

La 23 decembrie are loc, în sfârşit, o şedinţă în care regele obligă Parlamentul să publice şi să înregistreze, în prezenţa sa, următoarele:

1. O declaraţie prin care reînnoieşte ordinul privind tăcerea asupra *Bulei Unigenitus*, menţionând că refuzul împărtăşaniei va fi judecat de judecătorii régeluï; în plus, ordonă o amnistie generală pentru trecut.

2. Un edict privind desfiinţarea a doua dintre cele când Camere de anchete.

3. O declaraţie privind reglementarea disciplinei Parlamentului.

— În aceeaşi zi, preşedinţii şi consilierii de la anchete şi câţiva consilieri din Marea Cahâeră, crezând că prin aceste trei declaraţii li se schimbase funcţia, şi-au dat

demisia din slujbă. Ultima declaraţie punea capăt certurilor, dar nu. Înăbuşea ura ponorului. Toate acele refuzuri de a-i împărtăşi şi a-i îngropa pe oameni, toate acele hotărâri ale Parlamentului, toate acele contra-hotărâri ale Consiliului, exilul consilierilor şi al preşedinţilor din Parlament, lipsa de dreptate, impozitele „atât de aspre şi de grele, toate vesteau o aprigă furtună, stârnind valurile norodului care de şase ani „de când încetase să-l mai vadă pe rege şi care nu-i mai auzea vorbind, în numele său, decât pe perceptori şi pe aprozi, încetase să-l mai iubească; apoi începuse să-l urască. În ultimii doÿ sau trei ani ai acestei perioade, rapoartele locotenentului de poliţie erau tot mai sumbre şi mai ameninţătoare. Acesta nu-i ascundea deloc regelui ameninţările pe care le auzea zilnic proferate la adresa lui. La rândul ei, marchiza de Pompadour primea zeci de scrisori insultătoare.

În aer se profila pumnalul lui Macbeth.

La 5 ianuarie 1757, Ludovic al XV-lea, care în după-amiaza aceea se dusese la Trianon ca să-şi vadă fiicele „tocmai se pregătea să se întoarcă. Pe la ora cinci, ieşind dina parlamentul lor împreună cu Delfinul şi cu o parte a Curţii, se îndreptă spre scara la piciorul căreia îl aştepta trăsura. Între timp se întunecase şi se făcuse frig; fiecare se înfăşură în redingota lui; regele avea două, dintre care cea de deasupra de blană. Dar când să pună piciorul pe

* z scara trăsurii, un om se năpusti din întuneric, iar regele strigă:

— Oh, mi-a tras un pumn zdravăn!

Dar trecându-şi mâna peste vestă, văzu că e plină de sânge.

— Sunt rănit! spuse el.

Întorcându-se, văzu lângă el un bărbat cu pălăria pe cap.

— Asta-i omul care m-a lovit! strigă Ludovic. Arestafi-

l, dar să nu-i faceţi nici im rău!

Unul dintre valeţii regelui senăpusti asupra omului şi puse mâna pe el. Înşfăcat de gărzi, omul fu dus în sala acestora şi scotocit. Avea încă asupra lui arma cu care îl lovise pe rege. Era un cuţit cu două lame, una de formă obişnuită, cealaltă semănând cu lama unui briceag. Lama aceasta mai avea pe ea cinci picături de sânge. Deci cu aceasta din urmă îl lovise pe rege. Dar avusese şi timpul, şi prezenţa de spirit s-o şteargă de haină. În plus, au. ea asupra lui treizeci şi şapte de ludovici de aur, câteva monede de argint şi o carte intitulată *Instrucţiuni şi rugăciuni creştine*. N-a încercat nici să fugă, nici să-şi ascundă numele. A declarat că se numeşte François Damiens. Avea acelaşi pronume ca şi Ravaillac. Apoi, cuprins parcă deremuşcări, strigă:

— Fiţi cu ochii în patru asupra domnului Delfin! Să nu iasă astăzi din casă!

Aceste vorbe îi făcu pe toţi cei din jur să creadă că Damiens avea complici. Bănuiala spori când una dintre gărzile de la uşă veni să spună că – cu vreun sfert de ceas înaintea atentatului – auzise pe un oarecare întrebându-l pe Damiens: „Eşti gata?” La care Damiens răspunsese: „Da. îl aştept! Dar oricât îl chinujră pe Damiens, arzântiu-i gleznele eu fierul înroşit, nu putură scoate nin. ic de la el. Între timp, administratorul palatului, cel care avea şi sarcina de a se ocupa de crimele de lezmajestate, îl luă pe vinovat şi-l duse – în temniţă. După primul interogatoriu luat lui Damiens de către Leclerc du Brillet, unul dintre locotenentă administratorului, se află că Damiens era născut la Arras: se înrolase de tânăr într-un regiment din provincie de unde dezertase, apoi devenise ajutor de bucătar, valet în vreo douăzeci de case, de unde fusese mereu dat afară fiindcă nu-şi îndeplinea slujba, lipsind ca să asiste la şedinţele Parlamentului. Unii parlamentari pretindeau căp auziseră de câteva ori proferind injurii la

adresa doamnei de Pompadour. Pe 3 ianuarie o pornise spre Versailles şi trăsese la un han aflat lângă castel. În 4, a fost văzut plimbându-se prin locurile cele mai singuratice. Pe 5. s-a plimbat prin faţa castelului, iar la ora şase seara I-a înjunghiat pe rege, apoi a fost prins. Damiens era însurat, avea nevastă şi o fată. Amândouă au fost arestate (» dată cu Damiens şi cu fratele acestuia. După ce regele a fost rănit, s-a întors în apartamentul său şi s-a culcat. Dar, brusc, l-a cuprins teama ca nu cumva cuţitul să fi fost otrăvit. I-a fost atât de teamă, încât l-a chemat imediat la Delfin ca să-i încredinţeze puterea şi a centt să se spovedească. Dar nu s-a întâmplat nimic. Rana a fost uşoară şi pe 15 ianuarie era aproape-vindecat, în 17, asasinul a fost dus, sub pază severă, la Conciergerie. Procesul lui Damiens, ca şi cel al lui Ravaillac, a fost sumbru şi misterios. Dar, trup călit şi suflet îndârjit, Damiens se pare că n-a făcut mărturisiri sau, dacă a făcut, aceste mărturisiri compromiteau persoane atât de sus-puse, încât totul a rămas secret. Ca şi Ravaillac, Damiens a fost condamnat la supliciul regiciziilor, adică să i se ardă mâna cu care l-a înjunghiat pe rege, apoi să fie rupt în bucăţi.

— X.

După chinuri îngrozitoare, a murit ducând cu sine în mor* mmt taina crimei sale. După ce Damiens a fost executat „regele i-a trimis domnului d'Argensson, o scrisoare cu pecete în cai e scria următoarele: „*Serviciile dumitale nu-mi mai sunt de folos. Îţi ordon să-ţi dai demisia din funcţia i de secretar de stat al Ministerului de Război şi din toate celelalte slujbe legate de prima. După care te poftesc să te retragi la moşui dumitale din Ormes*". O a doua scrisoare cu pecete i-a fost trimisă domnului de Machault:

„*Împrejurările prezente mă obligă să-ţi cer. domnule, sigiliul şi demisia din funcţia de ministru al marinei. Ţin*

totuşi să te asigur de stima şi de protecţia mea. Dacă vrei să-mi ceri trec far oare pentru copiii dumitale, poţi s-o „faci oricând. Te rog să rămu o vreme la Arnouville. Îţi las

— *Pensia de trei mii de livre şi toate onorurile de fost păstrător al sigiliului*". Care să fi fost pricina acestor dizgraţieri? Nimeni nu ştia. Poate pentru că cei doi minişti i érau parlamentari şi pentru că Damiens manifestase o simpatic vădită fată de Parlament? Sau poate că, socotind că rana regelui era mult mai gravă decât în realitate, ducându-se să întrebe cum se mai simţea majestatea-sa, nu mai trecuseră şi pe la doamna de Pompadour? Cea de-a treia demisie a fost cerută de rege, cam tot în acea vreme, domnului de Rouillé: dar această cădere a ministrului afacerilor externe avusese un cu totul alt motiv. Nepotul domnului d'Argensson, marchizul de Paulmy, a fost numit în locul unchiului, sau. În locul domnului de Machault a fost numit domnul de Moras, iar în locul lui de Rouillé, abatele conte de Bernis.

Să nu uităm în toiul acestor întâmplăti să consemnam moartea lui Fontenelle, decanul oamenilor de litere din epoca respectivă şi prototipul egoiştilor din toate epocile. A. murit în vârstă de o sută de ani fără o lună.

— Capitolul XVIII – Politica Angliei – Tratatei cu Rusia – Cele patru mari puteri – Războiul împotriva regelui Prusiei – înfrângerea saxonilor – Aliaţii Franţei – Suedia în coaliţie.

— Neapole şi Spania – Canada – Voltaire la Frederic – Tratatul din Paris – O privire asupra Angliei.

Văzând că izbucnise războiul în Canada şi India, Anglia s-a gândit să arunce Franţă şi într-un război european. Între ea şi Rusia exista un tratat de alianţă pentru cazul în care Franţa ar fi invadat Hanovra, acest ţinut atât de drag lui George al II-lea. În acest caz, cincizeci de mii de moscoviţi trebuiau să vină în ajutorul Angliei; în schimbul-acestor oameni, Anglia se obligase să

plătească împărătesei Rusiei o sută. de mii de lire sterline şi le plătise. Dar abilitatea marchizului de l'Hôpital, ambasadorul Franţei în Rusia, a dus la anularea acelui tratat. Înşelată de Rusia în nădejdile sale, Anglia s-a întors atunci spre Prusia. La 16 ianuarie 1756, între cele două puteri a fost semnat un tratat; marchizul de Valory, ambasadorul Franţei la Berlin, l-a înştiinţat imediat pe Ludovic al XV-lea că Frederic, regele Prusiei, se şi îndreptase spre Saxa, sărind în ajutorul englezilor. Dar chiar atunci se hotărâse să aibă loc la Viena o reuniune a celor patru mari puteri, şi anume: Franţa, reprezentată de mareşalul d'Estrées, Rusia, reprezentată de contele Apraxin, Austria, reprezentată de contele Daun şi Suedia, de contele Rosen. Scopul reuniunii? Un plan de luptă comuti împotriva regelui Prusiei; ambiţia lui nemăsurată şi veşnica *sr-e* de cuceriri, călcând în picioare tratatul încheiat în Westfolia, tulburau încă pacea statelor germanice; cele patru mari puteri se uniseră împotriva lui, urmărind să reducă Prusia la vechile proporţii ale electoratului de Brandenburg.

Numai că în timp ce marile puteri deliberau, Frédéric înarmase optzeci de mii de oameni; coaliţia nu avea nici măcar o singură oaste gata de luptă. Şaizeci de mii de oameni, conduşi de prinţul Ferdinand de Brunswick, se îndreptau spre Leipzig. Frederic-August al II-lea, electorul de Saxa, scoase Un strigăt de uimire, dar şi de deznădejde, întrebând ce însemna violarea aceea a drepturilor germanice şi cum de îndrăznea Prusia să pună mâna p Saxa fără declaraţie de război. Dar Frederic. îi răspunse, cu bonomia care-l caracteriza, că, dacă invada Saxa, o făcea de teamă să nu i-o ia Austria înainte. Cunoştea planurile celor patru puteri şi „ştia că se adunaseră la Viena ca să-i vină de hac. După asta a încercuit armata saxonă, a luat-o prizonieră, a văduvit-o de echipament, de hrană, şi de arme, pentru ca bunurile să nu cadă în mâinile

duşmanilor, iar aceştia să se slujească de ele împotriva lui. Avea să le înapoieze ia sfârşitul campaniei „dacă aliaţă aveau să se poarte frumos cu el. Până atunci, a ocupat oraşele Dresda şi Leipzig.

Între timp, la Valencia à fost executat Mandrin. Sfidând dreptul de azil al Flandrei, soldaţii francezi, deghizaţi în ţărani, s-au dus până la Saint-Genis-Dost, adică într-un burg din Savoia, ca să-l prindă. Ludovic al XV-lea a făcut exact ceea ce avea să facă şi Napoleon într-o zi, violând un teritoriu străin pentru a pune mâna pe un prinţ aşa după cum regele Franţei violase un teritoriu străin ca să pună mâna pe un tâlhar.

Acum Franţa nu mai putea să dea înapoi. Angajamentele luate faţă de Saxa şi faţă de Austria o obligau să acţioneze. aşa că a ridicat imediat o oaste de o sută de mii de oameni. A prevenit Provinciile Unite să-şi păstreze neutralitatea dacă vor ca graniţa Olandei să nu fie violată. Apoi a împărţit armata în trei; o parte i-a fost încredinţată lui Charles de Rohan, prinţ de Soubisse, a doua parte, lui Victor-François, duce de Broglie, fiul bătrânului mareşal cu acelaşi nume, iar a treia parte i-a dat-o lui Ives-François Desmartes, conte de Maillebois. Nu erau chiar ceea. ce ar fi trebuit, pentru a lupta cu un om de talia lui Frederic al Pnusiei; dar mareşalul de Saxa murise. mareşalul de Leuwendahl murise, domnul de Belle-Isie era bătrân şi pe deasupra şi bun prieten cu regele Prusiei, Ducele de Richelieu, care tocmai cucerise Mahonul, avea curajul loviturilor neaşteptate şi nu chibzuiala geniilor militare, care ştiu că alcătuiască, punct cu punct, un plan de luptă. Richelieu era un colonel de muşchetari, nu un general de armată. Dar, în lipsă de altceva, regele a fost obligat să se mulţumească cu ce avea. La rândul lor, armata Austriei cu care Franţa se aliase şi armata Rusiei care trecuse şi ea de partea Franţei nu aveau mei ele generali sau mareşali cărora să le

încredinţezi, cu ochii închişi, conducerea luptei. Prinţul Eugène dispăruse, iar feldmareşalul Daun îl înlocuise pe Piccolomini. Şcoala, germană succedase deci şcolii savoiarde şi italiene. În concluzie. O oaste mediocră, deşi îşi cucerise un frumos renume în războiul împotriva turcilor, dar care nu avea. ca oaste de mâna întâi, decât grenadierii unguri, infanteria boemiană, croaţii, husarii şi pandurii, adică tot ceea ce nu era-austriac.

Ruşii înaintară cu optzeci de mii de oameni" comandaţi de mareşalul conte Apraxin, care luase parte, sub mareşalul Münich, la luptele împotriva turcilor. Armata rusă, mfiinţată de ţarul Petru I. era un fel de imensă maşină impasibilă. pe care un conducător bun putea întotdeauna conta, cai e nu înainta şi nu se* retrăgea decât la ordinul şefilor, care distrugea tot şi care nu putea fi învinsă. Saxa avea. aşa cum am mai spus, treizeci şi cinci de mii de oameni. Dar aceşti treizeci şi cinci de mii de oameni fuseseră, încă de la începutul războiului, înconjuraţi, despuiaţi, dezarmaţi. Deci avangarda coaliţiei dispăruse, lăsându-i liber lui Frederic drumul spre Elba, unde putea opera după bunul său plac, punând mâna pe poziţiile strategice de la Pyrna, Dresda şi Leipzig.

La rândul ei, Suedia tocmai publicase un manifest prin care anunţa că, în calitate de garant al tratatului din Westfalia, nu putea să nu intre cu trupele pe domeniul regelui Prusiei şi în ducatul Pomeraniei, pentru a răzbuna constituţiile statelor violate şi pentru a-l sili pe Frederic să le dea cuvenitele satisfacţii. Regele Suediei înarmase şi el o oaste de treizeci de mii de oameni care să intre în Pomerania, toţi ostaşi bătrâni, cu multă experienţă, obişnuiţi cu disciplina lui Gustav-Adolf şi Carol al XII-lea. Astfel. împotriva sa şi a celor optzeci de mii de ostaşi ai săi. regele Prusiei văzu ridicându-se o sută optzeci de mii de soldaţi francezi, împărţiţi în trei armate: armata din Hanovra pornind drept către posesiunile engleze de pe

continent, armata din Westfalia amenințând Prusia din flanc şi armata din Silezia care urma să lupte alături de austrieci, în Silezia şi în Saxa. Optzeci de mii de ostaşi ruşi de elită urmau să atace Prusia dinspre Nord, o sută patruzeci de mii de austrieci şi treizeci de mii de suedezi, adică în total patru sute treizeci de mii de oameni. Dar cu toate acestea, toată lumea era convinsă că Frederic putea – cu geniul lui şi cu armata sa atât de bine strunită din punct de vedere tactic – nu numai să reziste duşmanului, ci să-l şi învingă. Voltaire de altfel – francez răutăcică, dar, din păcate, bun profet – i-a şi trimis lui Frederic o scrisoare în acest sen’s. E adevărat că Frederic îl avea ca aliat pe cumplitul duce de Cumberland care, după ce pierduse bătălia de la Fontenoy, se dusese, întocmai ca Anteu, să-şi recapete forţele atingând pământul natal. Acolo a zdrobit ca pe un pahar familia Stuart. După plecarea lui Carol-Eduard, îngenunchease Scoţia, d.ar într-un mod atât de aspru, încât atunci când a ajuns pe continent nu i s-a mai spus decât „Măcelarul”. Armata, să eră alcătuită din soldaţi din Hanovra şi Hessa, Cincisprezece sau douăzeci de-mii de oameni cel mult. După cum vedeţi, nici Neapole, nici Spania nu s-au amestecat în treaba asta, pentru că nu erau câtuşi de puţin interesate de cearta maritimă dintre Franţa şi Anglia.

Dar în afară de aceste două puteri, aproape întreaga omenire se afla în război, pentru că unii şi începuseră să se bată în Saint-Laurent, în golful Mexic, în Madagascar, în India şi în Senegal şi acum se pregăteau, să se încaiere pe malurile Elbei, ale Rinului şi ale Meusei.

Ostilităţile începură la 6 aprilie 1757; când prinţul de Soubisse a trimis un detaşament de trupe austriece să pună mâna pe Clèves. Pe 8, un alt detaşament cuceri oraşul* Wesel, în opt zile, statele Clèves şi Gueldres, cu excepţia oraşului Gueldres, au fost ocupate. Asediat, oraşul Gueldres s-a predat şi el peste câteva zile. La 23

august, trupele prusiene care apărau ducatul, silite să se retragă la Lipstadt, au fost obligate să-l părăsească şi s-au dus la Bielefeld, alăturându-se trupelor hanovriene şi celor din Hessa, comandate de ducele de Cumberland.

În vremea aceasta, mareşalul d'Estrées a ajuns la Wesei şi a preluat conducerea armatei. Primelp operaţiuni militare ale mareşalului îl vizară pe ducele de Cumberland, care îşi avea tabăra-la Bielefeld. Marşurile şi contramarşurile mareşalului francezul neliniştiră fetiţ de ţâre pe englez încât, crezând că fusese încercuit, trecu râul Wesel pentru a apăra electoratul Hanovra, dar se văzu silit să accepte lupta de la Hastembek, în urma căreia trebui să le cedeze francezilor oraşul, electoratul de Hanovra şi statele din Brunswick. La 28 iulie, mareşalul d'Estrées a cucerit oraşul-Hamelin, unde a găsit şaizeci şi trei de tunuri şi unde s-a unit cu armata din Westfalia, condusă de ducele de Richelieu.

Între timp, ducele de Cumberland începuse să se retragă. Mareşalul d'Estrées şi-a lăsat o vreme armata să-şi tragă sufletul, apoi a pornit în urmărirea ducelui, l-a împins în ducatul Werden, a intrat, pe 28 august, în acest ducat, fugărindu-i întruna, pe soldaţii din Hanovra şi din Hessa, a cucerit oraşul Bremen, l-a obligat pe duşman să se retragă lângă Stade şi l-a împins către mare. Acolo se afla însă ducele de Richelieu, care-i putea îneca şi pe ducele englez şi armata lui, făcând să dispară în apă douăzeci şi. cinci de mii de oameni; atunci generalul englez, nemaiavând încotro, a fost obligat să semneze, la 10 septembrie, convenţia de la Closter-Seven, prinţeare ducele de Cumberland se angaja să-şi-tr imită trupele auxiliare să treacă Elba, împreună cu o parte din armata sa pe care n-o putea încartirui nici în oraşul Stade şi nici în împrejurimi, şi să lase trupëlor franceze oraşele Bremen şi Verden până la încheierea păcii.

Despre asemenea acte de bravură, istoria ezită să

emită judecăţi de valoare, dar poporul nu ezită, aşa că Pavilionul pe care l-a ridicat în colţul străzii Choiseul şi pentru care a cheltuit două milioane de franci a fost numit /. Pavilionul Hanovrei". În urma convenţiei de la Closter-Seven, Franţa urma să rămână stăpână absolută pe toate statele regelui Angliei din Germania, ca şi pe cele ale aliaţilor lui, dând astfel acestei ţări posibilitatea de a duce războiul în ducatul de Magdeburg. De asemenea, cu toată victoria de la Praga, din 6 mai, asupra austriecilor comandaţi de prinţul Carol de Lorena şi de mareşalul Daun, regele Prusiei şi-a dat seama de situaţia precară în care se afla şi i-a scris regelui Angliei:

„Sire, *am aflat că e t'orba* de *un tratat de neutralitate privind*, *electoratul Hanovrei*. *Oare majestatea-voastră* sa, *fie chiar atât de lipsită de fermitate şi de constantă încât să se lase doborâtă de ghinion*? *Vă rog să fiţi foarte atent la ce vreţi să faceţi*, *pentru că loviţi direct în mine*. *Vă mărturisesc că n-aş fi renunţat niciodată la alianţa cu Franţa*, *dacă nu m-aţi fi încântat cu făgăduielile dumneavoastră*. Vă *rog să nu mă lăsaţi în mod laş la mina duşmanilor*, *după ce aţi aruncat în capul mai toate puterile Europei*. *Socot că majestatea-voastră îşi va aduce aminte de angajamentele pe care şi le-a luat faţă de mine nu mai departe decât luna trecută* şi *că nu va trece la niciun fel de trata*tive *până nu va discuta cu mine*".

Într-adevăr, situaţia lui Frederic era gravă. După ce câştigase bătălia de la Praga din 6 mai. O pierduse la 18 iunie pe cea de la Chozemitz, fapt care-l silise să renunţe, în 29, la asediul oraşului Praga. Profitând de ocazie, prinţul de Lorena făcuse o breşă în ariergarda prusiana şi ucisese două mii de soldaţi. Pe tot parcursul drumului, Frederic mai fusese hărţuit şi de husarii austrieci, haită întotdeauna gata să muşte duşmanul ce se retrăgea. În sfârşit, prinţul Carol de Lorena şi mareşalul Daun, uninduşi forţele, după două luni evacuară Boemia. În vreme ce

armata rusă, după ce luase în 5 iulie oraşul Memel, intra în Prusia ducală: armata prinţului de Soubisse se îndrepta spre Saxa, iar suedezii se pregăteau să atace Pomerania. Înfrângerea ducelui de Cumberland fusese deci ultima lovitură dată nădejdilor lui Frederic. Aşa că, după ce-i scrise regelui Angliei, îi trimise o scrisoarea şi iucelui de Richelieu:

„Simt, domnule duce, că n-aţi fost pus în postul în care vă aflaţi ca să negociat i. Totuşi, sunt ferm convins că nepotul marelui cardinal de Richelieu a fost făcui să semneze şi tratate, nu numai să câştige *bătălii. Mă adresez dumneavoastră datorită stimei pe care r-o port. E vorba de un fleac, domnule; să încheiaţi pace*! *Nu ştiu ce instrucţiuni aţi primit de la Ludovic dl XV-lea, dar dacă regele dumneavoastră doreşte pacificarea Germaniei, Sunt gata să ri-l trimit pe Delchelet, în care puteţi avea deplina încredere. Cel căruia i s-au ridicat statui la Genova, cel care a cucerit insula Minorca în ciuda uriaşelor obstacole puse în cale, cel care este pe punctul de a supune partea de jos a Saxei n-ar putea face nimic mai glorios decât să redea Europei pacea. Activaţi în acest sens, domnule, şi vă rog să fiţi convins că nimeni nu vă va datora mai multă recunoştinţă decât. fidelul dumneavoastră prieten.*

Frederic/

Domnul duce de Richelieu i-a răspuns;

„Sire, poate că m-aş simţi mult mai onorat să negociez decât să lupt cu *un erou ca dumneavoastră. Cred de altfel*

— Ea l-aş servi pe stăpânul meu, regele, într-un mod pe care l-ar prefera luptelor dacă aş putea contribui în vreun fel la o pace generală.

Dar o asigur pe majestatea-voastră că n-am primit nicio instrucţiune în acest sens. Voi trimite imediat un curier ca să-l înştiinţez pe stăpânul meu de propunerea pe care majestatea-sa a binevoit s-o facă. Preţuiesc cum se

cuvine cuvintele măgulitoare rostite la adresa mea de un rege admirat de întreaga Europă; aş vrea să pot şi demn de bunătatea voastră, slujindu-vă în marea opera pe care o doriţi şi la care. socotiţică aş putea contribui şi eu. Aş vrea mai ales să vă dovedesc profundul respect cu care etc., etc.

„Richelieu". 7

Dar toate aceste încercări erau departe de a-l linişti pe Frederic. Regele Angliei nu-i răspunsese, iar răspunsul lui Richelieu era evaziv. Înainte ca instrucţiunile pe care le aştepta domnul de Richelièu să sosească de la Versailles, în jurul lui Frederic cercul se strânsese atât de tare, încât îl sufoca. La fel ca şi pe Hannibal la Zama, ca şi pe Caton la Utique, începuse să-l frământe şi pe el gândul sinuciderii. Că şi Hamlet, începuse a vorbi despre viaţă şi despre moarte, dar iată că Voltaire îl smulse din acest sumbru monolog;

„Sire, *vreţi să muriţi*! *Nu vorbesc de groaza pe care mi-o inspiră acest gând. Vă rog să vă gândiţi că, de pe treapta cea mai înaltă pe care vă aflaţi, nû puteţi cunoaşte părerile oamenilor. Regelui n-am ce-i spune. Dar ca mare filosof de sunteţi, nu vedeţi decât exemplele, oamenilor de seamă ai antichităţii. Vă place gloria şi vă gândiţi să muriţi într-un fel pe care ceilalţi oameni nu l-ar alege şi la care niciunul dintre suveranii Europei nu s-a mai gândit de la căderea Imperiului roman încoace.*

Adaug că nimeni nu vă va privi ca pe un martir al libertăţii. Să privim lucrurile în faţă, sire: ştiţi câte Curţi au privit intrarea dumneavoastră în Saxa ca pe o infracţiune? Ce voi spune acestor Curţi? Că aţi plătit cu viaţa această invazie. Ei şi? Cel pe care l-am socotit un Solomon al Nordului trebuia să gândească mai înţelept. Un om care nu e decât rege, sigur că e profund nefericit când pierde nişte state; dar un filosof poate trece peste acest ilucru. Fără să mă amestec în niciun fel în politică, nu pot

crede că nu va rămas destul pentru a fi socotit şi de-acum încolo un suveran de seamă. Credeţi-mă, sire, etc., etc.

Voltaire”.

Iată ce judecată sănătoasă avea Voltaire. Dar ceea ce l-a determinat mai ales pe Frederic să trăiască au fost manevrele greşite pe care le –, a făcut domnul de Soubisse. Închis ca într-un cerc care se făcea din ce în ce mai mic, Frederic îşi dădu brusc seama că armata aflată sub ordinele prinţului de Soubisse era alcătuită din soldaţi aduşi din diverse provincii ale Germaniei: Württemberg, Bavaria, Baden; că soldaţii francezi îi priveau de sus pe aliaţii lor şi că aliaţii îi detestau pe francezi; că prinţul de Soubisse era gelos pe prinţul de Saxa-Hildburghausen; că primul avea şaizeci de mii de oameni, dar amestecaţi; că el avea doar treizeci şi cinci de mii, dar foarte uniţi şi foarte energici. Deci printr-o asemenea armată amestecată, el, Frederic, şi-ar putea deschide drum. Bătălia pe care urma s-o dea. avea să se numească lupta de la Rosbach şi, la fel ca la Malplaquet, Ramillies, Hochstett, se va număra printye marile înfrângeri ale Franţei. Curtea petrecea, când primi vestea înfrângerii de la Rosbach; şi petrecea fiindcă Delfina „tocmai îl adusese pe lume pe contele d’Artois. Aceşti doi prinţi fuseseră născuţi sub auspicii nefaste. Ducele de Berry, care avea să devină regele Ludovic al XVI-lea. Văzuse lumina zilei în toiul certurilor din Parlament şi al Răzmeriţelor populare care, peste patruzeci de ani, aveau „să se schimbe în Revoluţie, Contele d’Artoisr, care avea să devină Carol al X-lea, se născuse în ajunul unii mari înfrângeri.

Prinţul de Soubisse se comportas «ca un soldat deosebit de curajos, dar ca un general foarte slab. Rămas singur pe câmpul de luptă, pornise de trei ori cu sabia în mână la atac. După ce încercase zadarnic o retragere ruşinoasă, lăsase lucrurile în voia sorţii şi retragerea se transformase în derută.

Începând din acel moment, regele Prusiei nu-i mai vorbi despre pace lui Richelieu şi nici despre sinucidere lui Voltaire. De altfel, între timp îi şi venise un ajutor neaşteptat: regele George al Angliei nu-i răspunsese, dar refuzase să ratifice convenţia de la Closter-Seven, semnată între ducele de Richelieu şi ducele de Cumberland, aşa că hanovrienii puseseră mina pe arme şi intraseră în luptă. Richelieu, dându-şi seama de greşeala pe care o făcuse, îi scrise imediat lui Frederic, dar acum era prea târziu. După numeroase înfrângeri pe uscat şi pe mare, la 3 noiembrie 1762 ostilităţile încetară şi se semnă, în sfârşit, pacea de la Fontainebleau, între Franţa, Anglia, Spania şi Portugalia, o pace ruşinoasă pentru Franţa. În care aceasta ceda Angliei: Acadia, Canada, insula Cap-Breton. toate celelalte insule şi coaste din golful şi fluviul Saint-Laurent; o mie cinei sute de localităţi dintr-o simplă trăsătură de pană.

Anglia îi ceda Franţei insulele Saint-Pierre şi Miquelon. Mississippi avea să slujească drept graniţă între două ţări din America, cu excepţia oraşului La Nouvelle-Orléans. În plus. regele Angliei îi mai dădu regelui Franţei Belle-Isie, Martinica. Guadelupa, Marie-Galante şi Desirade, în starea în care aceste insule se aflau înainte de cucerire. În Indiile Orientale, Anglia a restituit. Franţei toate forturile pe care aceasta din turnă le avea acolo în

1759. Insula Minorca şi fortul Saint-Philippe au fost înapoiate Angliei. Franţa. a fost de asemenea obligată să restituie toate ţinuturile care aparţinuseră electorului Banovrei, precum şi altor prinţi ai imperiului. Anglia a restituit Spaniei insula Cuba cu oraşul Havana, iar spaniolii au cedat englezilor Florida, fortul Sfântul-Augustin şi golful Pensacola.

De la acest tratat datează decăderea Franţei şi înflorirea Angliei. Căci ultima va poseda în urma acestui război, în Europa: Helgoland. În Asia, oraşul Aden, poartă a Mării Roşii aşa cum e Gibraltarul poartă a Mediteranei în

Marea Indiilor, insula Ceylon, peninsula Hindustan, Nepalul, Lahore, Sind, Beâucistan şi Kabul. În golful Bengal, insulele Singapore, Sinaag şi Sumatra, o sută cincizeci de mii de leghe de teritoriu cu o sută cincizeci de milioane de oameni. În Oceania, jumătate din Australia, Van Djemen, Noua Zeelandă, Norfolk, Hawaii şi protectoratul general al Poline Ziei. În Africa, Bathurst, insulele Leon, Sierra-Leone, o porţiune din coasta Guineii, Fernando-Po. insulele Ascenssion şi Sfânta Elena, Colonia Capului, portul Natal, insulele Mauriciu, Rodrig, Seiclielles şi Socotora. În America: Terra-Nova până la gurile fluviului Mackenzie, Canada, aproape toate insulele Antile, Trinité, o parte din Guyana, insulele Malvine, Belize şi Bermude. Acum avea, după cum vedeţi, în dulapul Amiralităţii cheile Indiei, Oceaniei şi Mediter unei. Şi asta încă nu era totul; prin titlul său de protectoare a Insulelor Ioniene, şi-a aruncat ancora, la ieşirea din Adriatică, şi în Marea Egee; a pus un picior pe pământul vechilor epiroţi. şi al modernilor albanezi. Când Irlanda a refuzat să-i mai dea ţăranii, Scoţia muntenii, când pieţele de sclavi ale prinţilor germani s-au închis pentru ea, Anglia şi-a recruţat soldaţii dintre războinicii vechiului Epir şi ai anticului Peloponhz; şia pregătit o escadră în „Corfu care, în câteva zile, putea ajunge în Dardanele; avea o armată în Cefalonia care, într-o săptămână, putea fi în vârful – Hemusului; iar de acolo putea să-şi întindă” influenţa până în Rusia; mi-i trebuiau decât câteva nave înarmate ca să distrugă activitatea comercială a austriecilor. Alianţa cu Maria-Tereza a aruncat Franţa în războiul cu Canada.

În timpul acestui război, Austria cheltuise trei sute de milioane, Franţa. şapte sute, Anglia şase sute, Prusia patru sute, Rusia trei sute cincizeci, Saxa optsprezece; în total, două miliarde şase sute de milioane. În plus, muriseră: în Franţa, două sute cincizeci de mii de oameni în Prusia două sute de mii, în Rusia o suţă douăzeci de mii, în

Anglia, şaizeci de mii, în Germania treizeci de mii.

Războiul din 1741, care durase nouă ani şi începuse din pricină că Frederic voia să-i ia Mariei-Tereza Silezia, costase de două ori mai mulţi bani şi de două ori mai multe vieţi. Astfel, Italia, Germania, Ţările-de-Jos, Canada, India, Europa, America-Asia se strânseseră de gât între ele vreme de şaisprezece ani, pentru că exista în dermania un om numit Frederic care voise să aibă Silezia şi, în Austria, o femeie numită Maria-Tereza, care nu voise să i-o dea; pentru că în Franţa se aflase un rege slab, care se lăsase târât în cearta lor şi, în sfârşit, pentru că pe lângă acel rege exista o oarecare doamnă de Pompadour; care se înţelesese cu Maria-Tereza pentru că îi spusese;, verişoară", o doamnă de Pompadour ce-i făgăduise o pălărie de cardinal abatelui de Bernis îşi un ducat-pairie unui om ce se numea contele de Stainville.

Iată ce s-a petrecut în Franţa în timpul acelui război care luase minţile a trei sferturi din omenire.

Capitolul XIX

Dömnul de Bernis – Doamna de Pompadour e nemulţumită – Purtarea domnululde-Stainville – Choiseul şi cardinalul de Bernis.

— Domnul de Choiseul e făcut duce – Domnul de Bernis este exilat – Doamna de Pompadour la regină – Sciziunea dintre iezuiţi – Exilul Delfinului la Meudon – Petru al III-lea – Caterina *a* II-a.

Abatele de Bernis, care negociase şi încheiase cu ministrul austriac – în budoarul doamnei de Pompadourtratatul din 1 mai 1756, fusese numit ambasador la Viena pe 11 ianuarie 1757, pentru a cimenta acel tratat; apoi, faptul odată îndeplinit, se întorsese la Paris, fusese admis în Consiliu la 2 ianuarie 1757 şi propulsat ministru al Afacerilor Externe în iunie. Răsplata pentru tratatul din 1756 avea să fie pălăria roşie de cardinal, care nu era greu de obţinut pentru două ţări

catolice cum erau Franţa şi Austria. Impuls, abatele de Bernis, deşi duşman al iezuiţilor şi foarte puţin filosof, nu fusese deloc străin de înflăcărarea veneţianului Benzzonico, cel care, ajungând la pontificat", s-a impus sub numele de Papa Clement al XIII-lea.

După ce fusese numit ministru al Afacerilor străine în 1757, Bernis fusese propus la 2 februarie 1758 comandor al ordinului Saint-Esprit, iar la sfârşitul aceluiaşi an primise pălăria de cardinal.

Pentru a face faţă tuturor acelor demnităţi, precum şi titlului de conte pe care i-l dăduse regele, noului cardinal îi trebuia avere. Aşa că regele îi fixă o pensie din că* Seta sa personală, îi dărui un apartament la Luvru şi un

loc în conducerea bisericească din Lyon; în 1755 îi dărui abaţia Saint-Arnault, în 1756, abaţia Saint-Médard din Soissons, în 1757 îl făcu. prieur la Charité, iar în 1758 îi dărui Trois-Fontaines. Dar odată conte, ministru, cardinal şi om bogat, abatele observă că alianţa cu Austria era un lucru fatal şi că acel război ce durase atâţia ani erârt-uinător nu numai pentru Franţa, ci şi pentru popularitatea lui. Încercă deci să ajungă, cu orice preţ, la pace, chiar dacă pentru asta ar fi trebuit să renunţe la alianţa cu Austria.

Dar nu acesta era şi punctul de vedere al doamnei de Pompadour; din clipa în care n-a mai văzut în cardinal primul ei slujitor, a şi început să se gândească în ce Eel să se descotorosească de el. Ambasadorul Franţei la Viena era domnul de Stainville-Choiseul, fiul domnului de Stainville, trimisul marelui duce al Toscanei. Slujise în armata domnului de Noailles, unde îndeplinise funcţia de ajutor de maior general al infanteriei. Era un om cu un chip deloc plăcut, dar foarte spiritual, de o ambiţie nemăsurată şi cu un caracter destul de îndrăzneţ pentru a-şi concretiza ambiţiile. Se prefăcu rigid în problemele de

politică şi diplomaţie. şi părea mai dornic să inspird™teamă decât stimă. Abatele de Bernis i se adresă pentru a încerca să instaureze pacea, abdicând de la primele sale principii. Domnul de Choiseul nu şovăi o secundă între cardinal şi doamna de Pompadour, cu care coresponda direct Le trimise deci şi ei şi Maria-Tereza depeşele cardinalului, înfăţişându-l pe ministrul de externe al Franţei ca pe un om periculos şi descurajant, deci ca pe un om ce trebuia alungat din locul pe care-l ocupa. Maria-Tereza, aflând un atât de bun austriac în domnul de Choiseul, nu şovăi să-i făgăduiască lui postul de ministru de externe al Frântei în locul cardinalului, a cărui izgonire şi fusese hotărâtă la Viena, înainte chiar ca Ludovic al XV-lea să se convingă de faptul că ministrul său îi zdruncinase încrederea. Om cu mult spirit, caixiinalul de Bernis îşi dădu seama că nu putea ţine piept favoritei. Mariei-Tereza şi domnului de Choiseul. Aşa că îşi incintă demisia, propunându-l în locul său pe domnul de Choiseul. Demisia i-a fost acceptată, iar domnul de Choiseul a fost chemat de la Viena şi făcut duce, aşa cum fusese făcut mai înainte cardinal domnul de Bernis, Auzind acest „lucru, Frederic al Prusiei spusese:

— L-au făcut pe abatele de Bernis cardinal pentru că a săvârşit o greşeală, iar când a vrut s-o dreagă, l-au dat afară din funcţia de ministru!

Dar. numai atât nu era de-ajuns, pentru că domnul cardinal rămăsese în consiliu, unde continua să susţină pacea, singura m şi are să smulgă Franţa din situaţia în care se afla atunci, Maria-Tereza a continuat să protesteze împotriva lui. Ducele de Choiseul şi doamna de Pompadour i-au pregătit o scrisoare de trimitere în exil pe care i-au pus-o pe masă regelui, care a şi semnat-o. Scăpând de cardinal domnul de Choiseul, ministru de externe, deveni pair. Îşi plăti datoriile, se îmbogăţi. Îşi chivernisi familia şi o pricopsi pe doamna de Pompadour cu principatul de

Neuchitel spre care piâvea mereu cu jind şi în care dorea să se retragă în cazul în care regele s-ar fi prăpadit şi s-ar fi urcat pe tron Delfinul.

Biata femeie, în vârstă de treizeci şi opt de ani, nu se îndoia câtuşi de puţin că regele va muri înaintea ei. Numai că în epoca lui Ludovic al XV-lea, mai toate iubitele acestuia mureau tinere.

Cardinalul de Bernis odată alungat, domnul de Choiseu), loren de origine, fiul unui tată care fusese ambesador al împăratului şi care ţinea din tot sufletul cu Austria, domnul de Choiséul, deci, rămase la Curtea Franţei. Ajuns la putere, înţelese că trebuia – aşa cum alesese între Delfin şi doamna de Pompadour – să aleagă între iezuiţi şi Parlament. Între favorită şi Delfin, domnul de Choiseul o* alesese pe favorită. Dacă voia să fie consec veiit, trebuia să opteze pentru Parlament împotriva iezuiţilor".

...să explicăm prin ce împrejurare ajunsese doamfra de Pompadour să urască acest ordin. În 1745 fusese prezentată la Curte; devenită marchiză, dori, în 1746, să devină doamnă de onoare a reginei. Dar lucrul era deosebit de dificil. Totuşi, regina era atât de bună, atât de supusă capriciilor soţului ei, încât îi spuse doamnei de Luynes, care îşi asumase sarcina să ducă la capăt această treabă, că ea ar primi-o cu plăcere, dar că, din păcate, numărul doamnelor salexde onoare1 este fix.

— Ei bine, răspunsese doamna de Pompadour, spune-i că m-aş simţi foarte onorată dacă m-ar primi chiar şi ca doamnă de onoare... supranumerar.

— Da, răspunse doamna de Luynes, numai că doamnele de onoare ale reginei trebuie să ţină seama de anumite reguli.

— Şi care sunt acele reguli?

— Păi toate doamnele de onoare se spovedesc şi ţin sărbătorile Paştelui, regulă păstrată cu stricteţe şi în casa

doamnei Delfine.

— Dar, zise doamna de Pompadour, şi eu ţin Paştele!

— Regina e convinsă că-l ţineţi, răspunse doamna de Luynes, dar cum publicul nu e delot convins, ar fi necesar ca acest lucru să-l creadă şi el. Atunci regina v-ar da. bucuroasă consimţământul.

Locul de doamnă de onoare a reginei preţuieşte mai mult decât o spovedanie şi o impât tâşanie! răspunsele doamna de Pompadour.

Numai că doamna de onoare săvârşi o mare greşeală. Pentru a se spovedi şi împărtăşi se adresă iezuiţilor. Cum povestea asta era o adevărată mană cerească pentru acest ordin, iezuiţii se împărţiră în două tabere: unii mai îngăduitori, care voiau s-o spovedească şi s-o împărtăşească pe doamna de Pompadour fără nicio condiţie, şi alţii – de fapt adevăraţii iezuiţi – care, neputând s-o sufere nici pe ea, nici pe abatele de Bernis, nu erau de acord nici cu principiile, şi nici cu filosofia ei; aşa că hotărâră ca atâta. Aimp cât va rămâne la Curte ca iubită 2 f regelui, să nu fie nici spovedită, nici împărtăşită. Adoptând cea de-a doua soluţie, iezuiţii hotărârăsănu mişte un deget pentru salvarea sufletului favoritei. De aici şi ura doamnei de Potnpatiour împotriva iezuiţilor. În 1755, văzându-şi puterea bine consolidată, hotărî”, împreună cu abatele de Bernis, să pună pe goană acest ordin. De îndată ce favorita a luat această hotărâre, iezuiţii – care-şi aveau peste tot spionii lor – au şi fost înştiinţaţi. Până atunci, spovedită sau nu, regina a fost obligată, să cedeze şi, la ordinul lui Ludovic al XV-lea, doamna de Pompadour. a fost primită, pe 8 ianuarie 1758, ca doamnă de onoare la Curtea reginei. Una dintre condiţiile acestei primiri a fost ca, după instalare, să fie sărutată de Delfin; obligat de tatăl său, Delfinul o sărută pe favorită, dar, întorcându-se cu spatele, scosese limba. Un suflet „milostiv”, care văzuse într-o oglindă gestul Delfinului, se duse imediat să-i spună

doamnei de Pompadour aceasta se plânse pe loc regelui de ofensa adusă, convingându-l că jignind-o pe iubita sa îl jignea de fapt pe el. Foarte supărat, regele ordonă Delfinului să se retragă la Meudon şi să rămână acolo. Regina şi miniştrii încercară să-l înduplece pe rege, dar acesta rămase inflexibil. Vestea acelui exil şi a motivului care-l pricinuise ajunse la urechile parizienilor; Parlamentul nu aştepta decât o ocazie pentru a face să se audă unul dintre acele tunete care trezeau întotdeauna norodul, oricât de adormit ar fi fost. Domnul de Maupeou veni la rege şi-i vorbi despre exilul Delfinului care nu-i mai aparţinea lui, ca tată, ci ţării, fiindcă într-o zi avea să fie regele Franţei. Ludovic consimţi ca fiul său să se întoarcă la Curte, cu condiţia să-i ceară scuze doamnei de Pompadour. Delfinul îşi ceru scuze pentru că scosese limba, dar de atunci deveni duşmanul neîmpăcat al favoritei.

Iată de ce domnul de Choiseul, trecând de partea favoritei, se declară împotriva Delfinului şi luând partea Parlamentului, declară război iezuiţilor.

În vremea aceasta, domnul de Choiseul înţelese că, în lupta pe care o avea de dus împotriva primului prinţ al casei regale, împotriva moştenitorului coroanei, nu era de-ajuns să-i aibă de partea sa pe rege, pe doamna de Pompadour şi pe Maria-Tereza, ci că trebuia să-şi aibă alături întreaga familie, toate neamurile aflate în slujbe mari, pentru ca cea mai mică atingere a autorităţii sale să-i fie imediat adusă la cunoştinţă. *J*

Începu prin a o pune la curent cu planurile sale cele mai secrete pe sora sa, o femeie foarte isteaţă şi înclinată către intrigă. Béatrix, contesă de Choiseul-Stainviiïe, era evlavioasă ca şi doamna de Tencin şi tot ca şi ea îşi iubea fratele cu o dragoste oarbă. Contesa a fost deci chemată la Paris, unde au încercat mai întâi s-o mărite – fără a reuşi însă – cu prinţul de Beaufrémont, dar la puţină vreme după

aceea contesa se mărită cu ducele de Grammont. care consimţi s-o ia de nevastă cu condiţia ca domnul de Choiseul să-l ajute să-şi recapete averea ce-i fusese confiscată. Începând de atunci, doamna de Grammont avu o Curte a ei, destul de mare pentru a o pune pe favorită pe gânduri. Ducele de Choiseul ministru, contesa de Choiseul ducesă de Grammont, toţi cei din familia ministrului începură a veni de la ţară la Paris. Era de-ajuns să poarte acest nume şi imediat căpătau o slujbă la Curte. Mai întâi. ducele de Choiseul, făcut pair în 1758, a pus în locul său –, ra ambasador Ja Viena., o rudă, contele de Choiseul. În 1759, Léopold-Charles de Choiseul-Stainviiïe a fost numit arhiepiscop de Aiby, până ce avea să intre în posesia arhiepiscopiei din Cambrai care-i fusese făgăduită. În 1769, contele c'e Choiseul. ambasadorul din Viena, a fost făcut cavaler al Ordinului Regal, iar e doamnă de Choiseul, călugăriţă la Rémiremont. a fost numită stareţă la Saint-Pierre din Metz. Odată cavaler al Ordinului Regal, contele de Choiseul, ambasador la Viena şi locotenent-general în Austria, şi-a părăsit ambasada şi a intrat ca locotenentgeneral în armata franceză. După câtva timp, ducele de Chviaeul devenit el însuşi guvernator al provinciei Touraine, a luat şi slujba de supraintendent general al poştelor şi a unit Ministerul Afacerilor Externe cu Ministerul de Război. Profitând de împrejurare, l-a făcut pe domnul de Choiseul-Beaupré aghiotant, iar pe domnul de Choiseul de la Beaume – care era sublocotenent în armata scoţiană – colonel în regimentul de dragoni din Aubigné. Pe contele de Stainville l-a numit inspector general al infanteriei.

După ce acţionase în domeniul ecleziastic, în diplomaţie şi în armată, domnul de Choiseul îşi îndreptă privirea către ministere. Contele de Choiseul, ambasadorul din Viena, cavaler ai Ordinului Regal şi fostul locotenent-general în armata austriacă, este numit, în mai 1761,

ministru plenipotenţiar la Congresul din Augsburg. La 13 octom

4 Î3

brie 1762 este numit ministru al afacerilor externe, pe 14 pune mâna şi pe marină, devine pair al Franţei, ia titlul de ducele de Praslin – primeşte funcţia dez locotenent-general în Bretania, în timp ce soţia sa obţine dreptul la un taburet la regină. Doamna de Choiseul-Beaupré devine stareţă la Glossinde; domnul Clésia, duce de Choiseul, ajunge cardinal, domnul de Choiseul-Beauprélocote-… nent-general, vicontele de Choiseul – brigadier în infanterie, domnul de Choiseul de la Beaume – aghiotant, iar baronul de Choiseul – ambasador în Sardinia.

Toată familia de Choiseul – bărbaţi şi femei, pe care i-am văzut numiţi ambasadori, miniştri, cardinali, guvernători de provincii, brigadieri, locotenenţi-generali, aghiotant! – alcătuia un fel de dinastie de Choiseul, care asculta de ducele de Choiseul. Un singur membru al acestei. – dinastii n-a acceptat niciun fel de favoruri: era uh Choiseul care se numea Choixeul-Rornanet, pentru că se căsătorise cu fiica lui Rômânet, preşedintele Marelui Consiliu; fusese-menimul 1 Delfinului, iar soţia sa pare să fi fost o vreme-destul de scurtă de altfel – iubita regelui. Pe acest Choiseul refractar, ducele îl trimise la Bastilia.

Domnul de Choiseul, care „nu avça nici patru mii de livre rentă când fusese numit ministru, se însurase la 14 decembrie 1750 cu domnişoara Crozat, nepoata vestitului milionar cu acelaşi nume, care primise ca dotă o rentă de şase sute de mii de livre pe an şi căreia tatăl ei îi cumpărase titlul de marchiză de Chitel şi de Caraman.

Domnul de Choiseul o susţinea deci pe Maria-Tereza din toate puterile sale, când un eveniment neaşteptat o constrânse pe aceasta să încheie pace. împărăteasa Elizabeta. murind, îi lăsă tronul lui. Petru al III-lea, care

era prietënul personal al lui Frederic al Prusiei. Abia urcat

1 Tânăr nobil în serviciul Delfinului (n.t.).

pe tronul Rusiei, Petru ai, III-lea se retrase din coaliţie şi ordonă trupelor sşle să se alăturé trupelor lui Frederic; or, în aceste condiţii, Maria-Tereza nu avea cum să mai lupte cu regele Prusiei. De aici, tratatul de la Paris, atât de dezastruos pentru Franţa, tratat prin care Frederic nu pierdea nici măcar un deget de pământ. E adevărat că Petru al III-lea n-a rămas prea multă vreme pe tron. În anul în care Ecaterina a IT-a a fost făcută împărătească, l-a şi aruncat în temniţă. După şapte zile, Petru al III-lea a murit în închisoare şi Voltaire – care-l numise pe Frederic Solomenul Nordului – îşi găsi o prietenă în plus printre capetele încoronate. Ecaterina a fost numită Semiramida Nordului, deşi posteritatea a poreclit-o Messalina. De fapt, creşterea teritoriului Rusiei datează din timpul acestei ţarine. Nu putem rezista, odată ajunşi aici, să nu arătăm cititorilor cum a crescut această putere.

În urmă cu o sută de ani, Rusia se întindea de la Kiev până în insulele Saint-Laurent şi din munţii Altai până în golful 1 Enisei. Numai că ea nu s-a oprit aici, ci a trecut dincolp de Kiev, câştigând, în urma războaielor pe care le-a avut, următoarele teritorii: de la suedezi: Finlanda, Aho, Estonia, Livonia, Riga, Revel şi o parte din Laponia. De la germani: Curlanda şi Samogiţia; de la polonezi: Lituania, Volhinia, o parte din Galiţia, Mohilev, „Vitebsk, Polosk, Minsk, Bialistok, Kameniţe, Tarnopol, Vilna.

„Grodno şixvarşovia; de la turci: o parte din mica Tartarie, Crimeea, litoralul Mării Negre, protectoratul Serbiei şi Valahia. De la perşi: Georgia, Tiflis, Erevan şi o parte din Ckcazia. De la americani: insulele Aleutine şi partea de nord-vest a arhipelagului Saint-Lazare. Lungimea ei era de trei mii opt sute de leghe, iar lăţimea de o mie patru sute de leghe şi număra şaptezeci de milioane de locuitori. De cealaltă parte a Mării Negre, îşi

îndreptase privirea spre Turcia, pe care se pregătea ş-o invadeze.

Caoi toiul XX

Afacerea expulzării iezuiţilor – Temerii? doamnei de Pompadour şi ale domnului d? Choiseul – Filosofii – Parlamentul – Temerile lui Ludovie al XV-lea.

— Lucrările filosofilor – Cârti arse de mâna călăului – Ezitările lui Ludovic al XV-lea – Hotărârea parlamentelor clin provincie – Izgonirea iezuiţilor – Ce spune Voltaire – Publicaţii literare – Decese – Doamna de Pompadour.

Familia de Choiseul chivernisită, tratatul de la Paris semnat, Maria-Tereza mulţumită sau aproape mulţumită, doamna de Pompadour, Choiseul şi filosofii avură răgazul să se ocupe de afacerea care-i preocupa de atâta vreme: izgonirea iezuiţilor. Lăsându-i pe aceştia să-l domine pe Delfin, doamna de Pompadour şi ducele de Choiseul ar fi fost pierduţi dacă ar fi murit regele, pe atunci în vârstă de cincizeci şi trei de ani. La rândul lor, filosofii erau – şi ei duşmanii declaraţi ai iezuiţilor. Voltaire (deşi crescut de un iezuit), d'Alembert, Diderot şi regele Frederic îi urmăreau fără cruţare, iar Frederic regreta amarnic că nu-i izgonise, mai demult din statele sale. Peirlamenteie nud iubeau nici ele mai mult decât filosofii. La rândul lui, poporul, care atribuise religiei asasinarea lui Henric ai IV-lea, atentatul împotriva lui Ludovic al XV-lea şi refuzul preoţilor de a-i înmormânta pe oameni cu slujbă religioasă, refuz care scandaliza Parisul de peste zece ani, nu era dispus pentru nimic în lume să-i susţină pe iezuiţi. Cele două mari opoziţii la proiectul de desfiinţare al acestui ordin religios puteau veni – una din partea lui Ludovic al XV-lea, cealaltă din partea Romei, guvernată în întreg gime de iezuiţi, sub Papa Clement al XIII-lea. În ceea ce-l privea pe Ludovic, el nu era nici pentru, nici contra iezuiţilor; îi era doar teamă de ei şi atât. Atunci cei din jur i-au amintit cum se purtaseră iezuiţii cu el în timpul bolii, la Metz; după aceea

i-au vorbit despre influenţa lor asupra Delfinului, încercând să-l îndepărteze pe tânărul prinţ de tatăl său, îndemnându-ls-o dispreţuiască tot timpul pe doamna de Pompadour şi sporindu-i necontenit acest sentiment de antipatie. Poate că şi atentatul din 1757 fusese urzit în taină tot de iezuiţi. Văzând că regele încă stă în cumpănă, dorind mai curând să rămână neutru decât să se amestece, lumea a început să-i incite pe filosofi să-i atace pe iezuiţi. Şi deşi i se arătă lui Ludovic câte blestemăţii săvârşiseră „iezuiţii, ceea ce pur şi simplu îl îngrozi, preferă să nu se amestece în treaba asta, lăsându-i pe doamna de Pompadour şi pe ducele de Choiseul să acţioneze. Boucher, faimosul jansenist al acelor vremuri, avocatul Pinot şi Lepage, prietenul domnului prinţ de Conti, publicară unii pamflete, alţii fapte concrete, urmărind să pregătească lumea în legătură cu izgonirea iezuiţilor. Insfirşit, Bettin şi Berrier au fost agenţii doamnei de Pompadour, alături de Parlamentul din Paris şi de parlament tele din provincie. Lucrurile fiind deci pregătite, se aştepta doar un moment potrivit pentru a se trece la fapte.

1 De multă vreme toată lumea ştia că iezuiţii fac în India un comerţ scandalos. Dar creditul de care se bucurau era atât de mare, încât înăbuşi reclamaţiile şi plângerile, Doi iezuiţi, părintele Lavalette şi părintele Sacy, fuseseră declaraţi făliţi, pe 19 noiembrie 1759, pentru trei milioane de franci… Ducele de Choiseul redeschise procesul şi prin

23 – I, udo vie al XV-lea t hotărârea din 8 mai 1761 declară toţi iezuiţii din Franţa care se ocupau cu comerţul solidari cu cei doi făliţi. Creanţele îi făcură pe iezuiţi să protesteze vehement şi abia acum îşi dădură ei seama câţi duşmani aveau în Franţa.

După ce-i atacase pe iezuiţi în afacerile lor băneşti, ministrul îi atacă şi în felul cum erau constituiţi.

Ordinul fusese întemeiat de Ignaţiu de Loyola, nobil spaniol născut în 1491 şi care, atins de o boală gravă,

făcuse legământ în 1534 că, dacă se va însănătoşi, va renunţa la toate bunurile sale pământeşti şi se va dedica convertirii necredincioşilor. Însănătoşindu-se, Loyola puse bazele acestui ordin la Paris, apoi se duse la Roma pentru a primi aprobarea Papei Paul al III-lea, în 1540, fiind ales şeful iezuiţilor în 1541. Noul ordin religios s-a răspândit repede nu numai în Italia şi Franţa, ci în toată Europa, în India, în Asia, în întreaga lume. Stabiliţi. În Franţa în 1551 sub regele Henric al II-lea, li s-a încredinţat educaţia tânărului rege. Izgoniţi din Franţa în 1596, au fost rechemaţi în 1603 de către regele Henric al IV-lea. De atunci căpătaseră o mare influenţă, de care i-am văzut bucurându-se sub doihnia lui Ludovic al XIV-lea, sub Regenţă şi sub Ludovic al XV-lea. Examinarea constituirii ordinului lor îi sperie foarte tare pe iezuiţi, pentru că ştiau ca la constituirea lui stătea de fapt arbitrarul. Această constituire, discutată exact în momentul în care filosofia începuse să ia un „mare avânt, nu putea să „le fie decât fatală. Aşa că Delfinul, arhiepiscopul Parisului şi domnul de la Vauguyon, care-i protejau pe iezuiţii din Franţa, îl implorară pe rege să nu accepte examinarea, în mod public, a constituirii ordinului. Tulburat, Ludovic ordonă Consiţiului să se ocupe de acest lucru. Dar Parlamentul susţinut de: domnul de Choiseul, văzând că ancheta îi declară abuzive toate bulele papale şi, neputând examina consti-ituirea iezuiţilor, le cercetă lucrările.

— Aceste lucrări erau atât de pline de îndemnuri regicide, încât Parlamentul. porunci să fie arse de mâna călăului. Începând din acea clipă. Ludovic al XV-lea nu mai văzu în iezuiţi decât nişte ticăloşi care nu numai că puneau la cale asasinate, ci le şi săvârşeau. P

Cât priveşte fondul afacerii, Parlamentul recunoscu faptul că iezuiţii nu erau decât toleraţi în Franţa, că niciun act legal nu consfinţea stabilirea lor acolo. Cum Ludovic al XV-lea vorbise despre iezuiţi în Consiliu, Parlamentul,

văzând că afacerea H alunecă. din mână. lansă, după o şedinţă de cincisprezece ore, un apel în care vorbea de abuz. Doar treisprezece inagistraţi avură curajul să-i susţină pe iezuiţi.

În vremea aceasta, regele intuia că a distruge ordinul iezuiţilor, ponegrit de Parlament, de filosofi şi de curteni, dar susţinut de Delfin, însemna să dea o lovitură cumplită religiei şi, prin urmare, monarhiei. Îi era totuşi greu să-şi explice acel sentiment care-l chinuia ca un fel de presimţire. Ca toate firile slabe, trimise la Roma o scrisoare conducătorului ordinului, pentru a-l întreba dacă e de acord cu uncie modifeări. Dar acesta îi răspunse cu xesemnarea şi fermitatea vechilor martiri: *„Sunt ut sunt, aut non sâni”* (să fie ceea ce sunt. sau să nu mai fie).

Conducătorul iezuiţilor prefera ca întreg edificiul să se prăbuşească, decât să se clintească o singură piatră din el. Şi edificiul se prăbuşi.

— La fi. august 1762, Parlamentul dădu o hotărâre prin care desfiinţa ordinul iezuiţilor, le interzicca acestora să mai poarte veşmântul caracteristic, să mai aibă şefi de care să asculte, să poarte corespondenţă cu ei. direct sau indirect: le interzicea să mai oficieze slujbe, laice sau bisericeşti. să mai aibă bani, beneficii, pensii. Această hotărâre a slujit de model tuturor parlamentelor din provincii care i-au expulzat, rând pe rând, pe iezuiţi de pe pămmţurile lor.

Apoi hotărârea din 9 martie 1764 i-a izgonit din Franţa pe toţi iezuiţii care au refuzat să depună jurământul prescris în hotărâre. În sfârşit, un edict al regelui, din noiembrie 1764, a desfiinţat ordinul iezuiţilor. Şi iată că nu numai parlamentele din provincie l-au. imitat pe cel din Paris, ci şi parlamentele, din Spania, Neapole şi Parma, care au imitat Franţa.

— Foarte bine, spusese Voltaire cu râsul lui maliţios, acum. după ce aţi alungat vulpile, trebuie să alungaţi şi

lupii.

Ilar lupii au fost alungaţi abia în 1789.

În perioada despre care ne-am ocupat. Jean-Jacques Rousseau a publicat: *Noua Ileloază*, *Émile* şi *Contractul social*, lucrări care, la apariţia lor, au fost departe de a produce impresia pe care au produs-o mai târziu. *Noua Hehiază*. a apărut în 1759, *Émile* şi *Contractul social*, în 1762. În momentul publicării acestei ultime cărţi, Voltaire seria: „Contractul social *sau nesocial nu se remarcă decât prin câteva injurii adresate în mod grosolan regelui de către cetăţeanul din burgul Genevei şi prin patru pagini insipide împotriva religiei creştine*; *cele patru pagini sâni însă din Bayle*. *Orgoliosul Jean-Jacques se afla, la Amsterdam, unde se face mai mult caz de o încărcătură de piper de pe o navă decât pe paratloxurile şale*”.

Cam tot în epoca aceea Diderot şi-a reprezentat pe scenă *Fiul natural* şi a publioat: *Bijuterii indiscrete*, *Jacques Fatalistul* şi *Călugăriţă*. Baronul d’Holbach a dat la iveală *Scrisori către Eugenia şi Sistemul naturii*, Helvétius, cartea sa *Tiespre spirit*, apoi, o serie de oameni obscuri au publicat lucrări submediocre: *Cumătrul Mathieu*. *Bunul simţ al abatelui Meslier*, *Thérèse filosoafa*, literatură de budoar ce coboară apoi până la lupanar, şi care începe cu Crébillon şi se termină cu marchizul de Sade.

Paralel cu-corupţia care se instala – în societate, moartea făcea ravagii la Curte. Frumoasa Doamnă Regală care se măritase cu infantele-duce de Parma părăsise Italia că să vină să-şi vadă fratele la Versailles. Ludovic al XV-lea nu cutezase să facă cu copiii săi experienţa pe care o fă – cuse ducele d’Orléans cu ai lui. Tocmai atunci vărsatul bântuia cu furie. Tânăra prinţesă se îmbolnăvi şi în mai puţin de opt zile muri, cu faţa sfâşiată de unghiile cu care încercase să se scarpine.

În 5 martie 1760 muri doamna de Condé, veche şi

bună prietenă a regelui, care fusese pictată cu patruzeci de ani mai înainte, gonind la vânătoare alături de Ludovic al XIV-lea, pieptănată ca Diana, zeiţa vânătorii, şi stând pe un cal alezan.

La 23 iulie, cel care plăti tributul morţii fu domnul de Charolais, dar pe el regele nu l-a regretat.

Pe 22 martie 1761 a murit ducele de Bourgogne. Se pare că acest nume le-a fost fatal \ Delfinilor care l-atţ purtat. E vorba de ducele de Bourgogne, un băieţaş de zecani, care a murit lăsându-şi fratele, ducele de Berry, să moară pe eşafod. Era un copil fermecător, foarte iubit şi foarte iubitor. Jucându-se cu unul dintre prietenii săi, împins de acesta, căzu şi se lovi. Nevrând să spună nimic de teamă ca cel care-l împinsese să nu fie pedepsit, făcu o infecţie şi muri. Pierderea a fost crudă pentru Ludovic al XV-lea, căci regele îl iubea aşa cum toţi bunicii îşi iubesc nepoţii. Tocmai când Ludovic credea că plătise destul tribut morţii, cineva veni să-i spună, că doamna de Pompadour este pe moarte. Pentru că singura ei dorinţă – ba aş zice mai curând chiar obligaţie – era să-i placă regelui.

— Favorita îi ascunse acestuia, cât putuse, suferinţele sale. De ce anume, suferea doamna de Pompadour? Să fi fost una din acele boli femeieşti, dureroase şi necruţătoare? Să fi fost otrăvită, aşa cum crezuse doamna de Châteauroux şi cum credea şi ea?

Iată ce se povesteşte sau mai curând ce a povestit ea însăşi: Bertin, sluga credincioasă a doamnei de Pompadour, era ministrul finanţelor, iar domnul de Choiseul, ahtiat după putere, voia să adauge şi finanţele la ministerele pe care le acaparase. De altfel, finanţele erau într-o dezordine nemaipomenită şi la 1 decembrie Parlamentul alcătui e comisie care să propună o reformă. Doamna de Pompadour îşi aminti atunci de ceea ce-i spusese cardinalul de Bernis, mai exact, într-o anumită

epocă, acesta îi expusese nişte planuri foarte bune, I se păru, mai ales, că doamna de Grammont venea mult-prea des pe la Curte, că fratele ei se străduia s-o vire, cu orice preţ, în patul regelui; Îşi dădu seama de primejdia care o păştea dacă l-ar mai fi lăsat pe domnul de Choiseul. În fruntea guvernului. Discută deci în secret cu cardinalul de Bernis pe care-l trimise să stea de vorbă cu regdie şi, după cea de-a treia întrevedere a acestuia cu majestatea-sa, soarta domnului de Choiseul fusese pecetluită. Ministrul află de toată combinaţia urzită împotriva lui şi a doua zi iată că doamna de Pompadour se îmbolnăvi. Noi nu-l vom învinui pe domnul de Choiseul de boala doamnei de Pompadour, după cum nu-l vom învinui nici pe domnul de Maurepas de moartea doamnei de Châteauroux. Ori de câte ori cineva de la Curte murea pe neaşteptate, imediat începea să circule zvonul că fusese otrăvit. Orice-ar fi fost, fapt e că doamna de Pompadour simţi nişte dureri suspecte în timp ce se afla la Choisy, dureri care la început! s-au părut suportabile, dar care în curând deveniră ucigătoare. A fost dusă imediat la Versailles. Ludovic al XV-lea văzu, fără nicio emoţie, cum se înrăutăţea boala marchizei. Sentimentele-pe care le avusese pentru ea, şi care din dorinţă se transformaseră în obişnuinţă, păreau să fi suferit o nouă transformare, rezumându-se doar la convenienţă. Regele a fost atent faţă de bolnavă aşa cum ar fi fost atent faţă de o prietenă. Ducele de Flcury venea zilnic să-i spună cum se mai simte. Pe 15 aprilie 1764 intră ca de obicei, dar nu-i mai spuse nimic regelui, fiindcă doamna de Pompadour murise. Leşul favoritei a fost pus pe o năsâlie purtată, de doi oameni. La trecerea micului cortegiu, regele ieşi la fereastră. Chiar atunci începu să plouă. Scoţând mâna pe geam, regele zise:

— Biata marchiză! Credeam că va avea parte de vreme frumoasă pe ultimul ei drum!

Doamna de Pompadour a fost înmormântată la mănăstirea Capucinilor din Paris, în capela familiei de Créqui, capela pe care o cumpărase cu un an înainte de a fi îngropată acolo.

Capitolul XXI

Delfinul – Ultimele sale clipe – Delfina – Domnul de Choiseul şi temerile sale – Făgăduielile lui Ludovic al XV-lea – Delfina îl favorizează pe domnul d'Aiguillon – Ceaşca de ciocolată din 1 februarie – Delfina îi spune regelui că a fost otrăvită – Moartea Delftnei.

— Tulburarea lui Ludovic al XV-lea – Apropierea lui de regină – Stanislas moare ars – Lorena e alipită Franţei – Moartea reginei – Domnii de Choiseul şi d'Aiguillon.

Moartea doamnei de Pompadour nu l-a afectat câtuşi de puţin pe Ludovic al XV-lea. Când te obişnuieşti prea mult cu un jug, există momente când acest jug te apasă. Ludovic al XV-lea răsuflă uşurat fiindcă îşi recăpătase libertatea. De altfel, de câtăva vreme doamna de Pompadour începuse să se amestece cam prea mult în politică şi în religie, fapt care nu-i convenea deloc lui Ludovic al XV-lea. În politică, îl obligase să se alieze cu Austria pe care el n-o putea suferi, iar în religie, îi izgonise pe iezuiţi, care lui îi fuseseră simpatici. Şi apoi, doamna de Pompadour, mereu certată cu Delfinul şi cu prinţesele, fiicele sale, era un veşnic motiv de discuţie şi de nemulţumire în familia sa. Sigur că moartea ei îl priva de nişte obişnuinţe plăcute, dar pe de altă parte îl scutea de necazuri şi tulburări, redându-i liniştea sufletească ce-i era din ce în ce mai necesară. Dacă stăm să ne gândim bine, se pare că Ludovic era chiar mulţumit că scăpase de favorita care-i făcuse o droaie de încurcături.

Din nenorocire, moartea, odată ajunsă la Curtea Franţei, nu mai voia să plece atât de repede. Mai avea de făcut victime, şi încă dintre cele mai ilustre.

La sfârşitul anului 1760, Delfinul începu să nu se mai

simtă în apele lui. Prietenii săi intimi – domnii de Richelieu, de Muy, de Vauguyon – aflară din gura lui cum că presimte că va muri. Celor străini şi curtenilor, Delfinul le spuse că răcise în timpul unei călătorii la Compiègne şi că de atunci îl durea pieptul din ce în ce mai taie. Dar prietenilor devotaţi şi credincioşi le mărturisi că este sigur că a fost otrăvit. La începutul lunii decembrie se simţi rău şi, după o noapte groaznică, trimise după medic. Cum intră, medicul îi luă pulsul, daise pare că simptomele erau foarte grave, pentru că bietul doctor tresări. Observându-i spaima, Delfinul îl apucă de braţ şi-i spuse încet:

— Dragă La Bréville. să nu speriem pe nimeni!

Şi-l trase pe medic în odaia de alături, pentru a ascunde, atât cât îi mai stătea în putere, celor din jur gravitatea bolii. Începând din acel moment. Delfinul nu mai avu nicio speranţă, iar cei care-l înconjurau se pregătiră să-l îngroape.

Delfinul se însurase prima oară cu o tânără prinţesă spaniolă, un adevărat. trandafir din Sevilla, al cărei chip îi rămăsese multă vreme întipărit în suflet, chiar după ce. se însurase a doua oară. Cea de-a doua căsătorie adusese în braţele prinţului, în locul brunei Maria-Tereza, o tânără blondă din Saxa care trebui să dea dovadă de multă dragoste. de multă blândeţe şi de mult devotament pentru ca să poată ocupa în inima prinţului locul primei soţii. Văzându-se în pragul morţii, Delfinul recunoscu cinstit toate calităţile soţiei sale, un adexarat înger caia l-a vegheat zi şi noapte, tot timpul aplecată. peste perna lui, amestecându-şi proaspăta ei răsuflare cu răsuflarea fierbinte a bolnavului. Nevrând să lase pe nimeni să-i ia locul, Delfina – cu toate rugăminţile bărbatului ei – nu se dezlipi o clipă de la căpătâiul acestuia. Doar pentru ea şi pentru Câţiva din membrii familiei sale Delfinul regreta că moare.

În ceea ce-l priveşte pe Ludovic al XV-lea, rămăsese

acelaşi; n-ai fi spus că era vorba de fiul său care se prăpădea, de moştenitorul Coroanei Franţei, ci de un străin sau de o rudă Oarecare. Se uita la fiul său, în agonie, cu ochii uscaţi, cu chipul rece, cu inima de piatră. Prin uşa întredeschisă, urmărea indiferent agonia fiului său, Se uita la pregătirile ce se făceau pentru înmormântare şi, tiprm se afla la Fontainebleau, le spuse curtenilor că de îndată ce totul se va isprăvi, să fie pregătite trăsurile pentru a se putea întoarce imediat la Versailles. Din patul său, nefericitul, prinţ vedea şi auzea tot: pachete aruncate în curte, pe fereastră, cufere scoase în grabă, pe uşă, trăsuri c6 se încărcau, cai pregătiţi de plecare.

— Ah, dragă La Éréville, spuse cu tristeţe Delfinul medicului său, trebuie să mă grăbesc să mor, fiindcă văd că încurc pe toată lumea care e grăbită să plece!

Fie de oboseală, fie că şi fusese atinsă de boala care avea în curând s-o doboare, arsă de febră, Delfina se retrăsese la ea în odaie, şi asta chiar în noaptea dinaintea morţii bărbatului ei. Delfinul se stinse la 20 decembrie 1*765.

Regele a fost totuşi mai impresionat de moartea Delfinului decât s-ar fi crezut. La cinci minute după ce fiul său ş-a dat duhul, nepotul lui a intrat în odaia regelui, anunţat de majordom:

— Sire, domnul Delfin!

— Biata Franţă! a strigat Ludovic. Un rege de cincizeci şi cinci de ani şi un Delfin de unsprezece i

Aproape în acelaşi timp a intrat în odaia, regelui şi tânără văduvă, plângând cu hohote, implorându-l s-o ocrotească şi să-i fie protector. Îi spuse că dorea să-şi crească singură copiii, dându-i-se funcţia de supraintendentă, păstrându-şi rangul la Curte şi apropiindu-se cât mai mult de rege. Biata femeie! Era atât de neliniştită din pricina viitorului, când viitorul îi

rezervase un loc în mormânt, alături de soţul ei!” Regele se retrase imediat la Choisy, unde petrecu opt zile departe de orice fel de ceremonial.

În vremea aceasta, norodul era din cale-afară de mâhnit de moartea Delfinului. Trecătorii se opreau pe Podul Nou şi îngenuncheau în faţa statuii lui Henric al IV-lea. Simţeau vălul de doliu al văduvei şi al orfanilor întin Zându-se peste întreaga Franţă. Trupul Delfinului a fost dus la Sens, unde se odihneşte în subterana catedralei, iar inima la Saint-Dénis.

Regele îi făgăduise Delfinei să-i îndeplinească orice rugăminte. Numai că domnului de Choiseul nu-i convenea câtuşi de puţin ca Delfina să se apropie prea mult de rege şi să-l influenţeze în vreun fel. Prinţesa era saxonă şa, ca toate prinţesele germane, primise o educaţie deosebit de aleasă. Vorbea mai multe limbi străine, printre care şi latina. „Dacă Ludovic al XV-lea murea, ea ar fi fost chemată la regenţă. Or, casa de Saxa cunoştea perfect interesele Germaniei din caze făcea. şi ea parte. Saxa ştia mai bine decât oricine cât pierduse Franţa din pricina alianţei cu Austria. Pentru el era deci foarte important s-o împiedice pe prinţesă să se apropie pră a mult de *rege*. Mai întâi, pentru a pune o piedică în calea acestei apropieri, apartamentul cerut de Delfină, şi care se afla alături de cel al regelui, a fost declarat de nelocuit de către Gabriel, arhitectul domnului de Choiseul. Regele vru să vadă cu ochii lui cum stăteau lucrurile şi într-adevăr văzu câteva grinzi nu prea solide, aşa că în loc de locuinţa mare pe care o ceruse, îi dădu prinţesei câteva apartamente mici. După puţin timp, Delfina ceru o slujbă pentru un favorit

el răposatului ei soţ; dar ducele de Choiseul, care voia ca toate favorurile să pornească de la el şi care, mai

ales, nu voia să dea nici un fel de slujbe favoriţilor Delfinei, declară şi semnă în numele regelui că toate funcţiile nou create se cumpărau.

Laverdy, prietenul domnului de Choiseul, lucra pe atunci la finanţe. Fixă pentru slujba aceea o taxă de o sută cincizeci de mii de livre, pentru ca protejatul doamnei Delfine, care era sărac, să n-o poată cumpăra. Dar doamna Delfină obţinu de la rege făgăduiala că-i va da protejatului ei slujba pe gratis, ceea ce-l făcu pe domnul de Choiseul s-o urască şi mai mult. Ministrul făcu tot pe P. nu pentru a-l determina pe rege să-şi retragă cuvântul dat. Dar, contrar obiceiului său, regele se ţinu tare pe poziţie. Spunem „contrar obiceiului său" pentru că-foarte rar se întâmpla. ca Ludovic al XV-lea să se ţină de cuvânt atunci când făgăduia ceva. Şi iată unul din zecile de exemple. Ludovic avea o droaie de valeţi care îngrijeau de ceasuri. Se înrădăcinase obiceiul ca celui mai bătrân dintre ei să i se dea o pensie de şase sute de livre. Murind decanul de vârstă al acelor valeţi regele îi spuse celui care rămăsese în locul său, un oarecare Pelletier

— Dragă Pelletier, vei avea o>pensie de şase sute de livre!

x Valetul, cunoscând năravurile lui Ludovic, se duse. la superiorul lui, primul gentilom al camerei regelui şi-i spuse că majestatea-sa îi făgăduise o pensie de şase sute de livrer Primul. gentilom îi scrise ministrului Amelot, care-i răspunse că-i va duce regelui cererea şi că după ce acesta o va semna, el îi va expedia brevetul. Avându-i de partea lui pe primul gentilom, pe ministrul Amelot şi pe rege, Pelletier îşi închipuia că şi pusese mâna pe pensie. Dar se înşela amarnic, fiindcă uitase să mai apeleze şi la domnul Lechevin, primul funcţionar al Casei Regale, aşa că brevetul n-a fost expediat. A trecut un an fără ca sărmanul Pelletier să vadă sosind vreun ban din pensia făgăduită. S-a dus din nou la primulgentilom al camerei regelui. care

gentilom i-a scris din nou ministrului Amelot care. de dala asta, având probabil motivele sale, n-a mai cutezat să treacă peste primul funcţionar al Casei Regale. Treaba a mai durat încă un an şi când bietul Pelletier tocmai îşi luase nădejdea de la acea pensie, Lechevini-a chemat la el şi, după ce l – muştruluit zdravăn că nu cunoaşte ierarhia puterii, i-a dat în sfârşit brevetul, după douăzeci şi şapte de luni după ce regele îi făgăduise pensia.

Dar să ne întoarcem la sărmana Delfină care, în timpul bolii soţului ei, fusese avertizată de câteva leşinuri că şi propria sănătate lăsa de dorit. În curând slăbi atât de tare şi starea ei li se păru atât de gravă medicilor, încât nu-i mai dădură să bea decât lapte; regimul păru să aducă o oarecare ameliorare a bolii. Cum între timp Delfina începu să-şi mai vină în fire, în ianuarie 1766 medicii declarară că este salvată. Din nenorocire – spune cronica ce înregistra pieirea reginelor ce mureau tinere – din nenorocire, Delfina ţinu să se vâre în politică. îl susţinu pe ducele d'Aiguillon despre care îi vorbi de mai multe ori regelui şi cu multă insistenţă. Propunea un nou ministeriat condus de ducele d'Aiguillun, de domnul de Muy, de episcopul de Verdun şi de preşedintele Nicolai. Dacă e să dăm crezare aceleiaşi cronici, o simplă ceaşcă de ciocolată nărui tot acel plan. Prinţesa bău ceaşca de ciocolată la 1 februarie 1767. În aceeaşi zi ea îi spuse regelui că fusese otrăvită. În zadar doamna Adelaide i-a dat trei doze din vestita contraotravă despre care am mai vorbit şi pe care doamna de Verue o adusese din Savoia; prinţesa a murit vineri 13 februarie în vârstă de treizeci şi cinci de ani.

Ceea ce spusese doamna Delfină înainte de a muri avu un ecou nemaipomenit la Versailles. De-abia apucă prinţesa să închidă ochii, că episcopul de Verdun, domnul de Muy, ducesa de Doumont, mareşalul de Richelieu, domnul de la Vauguyon au fost convinşi că fusese otrăvită. Acuzaţia a fost atât de categorică, încât autopsia s-a făcut

în prezenţa a paisprezece medici care au declarat că n-au găsit nicio urmă de otravă în trupul defunctei.

Toate acele morţi succesive, toate acele acuzaţii de otrăvire sporiră tristeţea regelui. Cei din jur au observat că începuse să se apropie de soţia lui, care era o femeie deosebit de înţeleaptă şi de evlavioasă. Regina se cufundase ea însăşi într-o tristeţe adâncă, fiindcă îl pierduse într-un accident pe tatăl ci, regele Stanislas. Spre sfârşitul lunii februarie, bătrânul adormise într-un fotoliu, lângă sobăhainele i-au luat foc şi l-au ars îngrozitor. A murit pe 23 februarie 1766, în vârstă de optzeci şi opt de ani; după moartea lui, Lorena a revenit Franţei. Fiica Sa nu i-a supravieţuit decât doi ani; după o boală lungă şi crudă, s-a prăpădit la 24 iunie 1768. Sărmană prinţesă care nu mai era, de douăzeci şi cinci de ani, decât umbra reginei Franţei, care le văzuse pe iubitele soţului ei luându-i locul în pat şi pe tron şi care dispăruse, la rândul ei, întocmai ca o umbră!

Spaima care se răspândise la Versailles după moartea Delfinului, fiul lui Ludovic al XIV-lea. à ducelui de Bourgogne, a doamnei ducese de Bourgogne, a ducelui de Berry şi-a ducelui de Bretagne, reapăruse în acelaşi loc şi în aceeaşi familie după o jumătate de secol. Într-adevăr, moartea lovi crud şi repede în prinţii de la Curtea Franţei: infanta, ducesă de Parma, ducesa d'Orléans, prinţesa de Condé, Delfinul Franţei, fiul său cel mare – ducele de Bourgogne –, Delfina, contesa de Toulouse, regele Stanislas şi regina. În toiul atâtor nenorociri, pe doamna Louise o cuprinse spaima: fugind de la Versailles, se refugie la Carmelite, se călugări şi nu se mai preocupă decât de cele bisericeşti.

Acuzaţiile de otrăvire au continuat; toată Franţa vorbea despre acest lucru. Cardinalul de Luynes, Nicolai, de Muy, ducele d'Aiguillon, mareşalul, de Richelieu, arhiepiscopul Parisului, toţi seniorii; toţi prelaţii care

făceau parte din partidul Delfinului, toţi cei care aşteptau o domnie onestă şi paternă după domnia despotică şi împrăştiată sub care trăiau de mai bine de cincizeci de ani, toate glasurile interesate de viaţa celor care tocmai muriseră strigau sus şi tare că toate acele morţi n-au fost fireşti şi îl învinuiau deschis pe domnul de Choiseul. Ba au făcut chiar mai mult: au indicat mâna cu care lovise domnul de Choiseul: un oarecare medic de copii, pe nume Lieutând, a fost acuzat de a fi pregătit otrava cu care fuseseră omorâţi atâţia nevinovaţi. Drept orice răspuns, doctorul se mulţumi să pună la începutul cărţii sale *Medicina practică*, gravura ce înfăţişa moartea lui Alexandru cel Mare. În gravura aceea, învingătorul de la Porus se afla între medici şi delatorii săi şi, în loc să susţină că fusese otrăvit, el dădea pe gât cupa în care i se spusese că i s-ar fi pus otravă. În concluzie, adevărată sau nu, acea acuzare avu un răsunet teribil. Din pricina acelei acuzaţii, ura cumplită a ducelui de Berry împotriva aceluiaşi duce de Choiseul.

Ludovic al XVI-lea, inimă slabă care nu ştia de e ranchiuna, l-a urât din instinct pe domnul de Choiseul, tremurând ori de cité ori îl zărea, făi a ca măcar să ascundă faptul că vedea în el pe ucigaşul tatălui său.

Regele, mai libertin şi mai evlavios pe măsură ce îmbătrânea, păru un moment să se întoarcă spre cele sfinte, Testamentul şi-l făcuse imediat după moartea fiului său. Începând din acel moment, Curtea se împăi şi în două partide. În fruntea primului se afla ducele d’Aiguillon, caré-l acuza direct pe domnul de Choiseul de trădare şi otrăvire. Domnul d’Aiguillon îi avea de partea” sa pe tânărul Delfin, fiul Delfinului care murise, pe seniorii pe care i-am pomenit mai înainte, pe arhiepiscopul Parisului, clerul FrAnţei şi pe iezuiţi. În fruntea celui de-al doilea partid se afla domnul de Choiseul, care avea de partea lui pe împărăteasa Maria-Tereza, Parlamentul, janseniştii,

poeţii, economiştii şi filosofii.

Vom vedea mai târziu ce fiide nisip aruncat în balanţă a făcut să încline talerul către domnul d'Aiguillon.

Capitolul XXII

Eşafodul – Ludovic al XV-lea – Câteva cuvinte despre doamna de Pompadour – Contele de Lally-Tollendal, originea şi avansarea sa – Este numit guvernator în India – Dezastrul – Flota franceză e învinsă – Revoltaarmatei – Lally ajunge la Bastilia – începerea procesului – Atitudinea lui Lally – Condamnarea lui la moarte – Fiul contelui de Lally – Doamna de Heuzé şi domnişoara de Dillon.

Am lăsat la urmă un eveniment care a produs mare zarvă la Paris, o moarte care a făcut în Franţa tot atâta senzaţie ca şi morţile persoanelor ilustre despre care am vorbit. De multă vremfe nu mai avusese întrebuinţare eşafodul, acel teatru pustiu unde nobilimea încă nu fusese poftită să-şi joace rolul. Ultimii condamnaţi politici fuseseră cei patru tineri nefericiţi: de Mont-Louis, de Pontealec, du Conédic şi de Tilhouet. Ministeriatul cardinalului de Flcury fusese foarte clement. De altfel, Ludovic al XV-lea nu era un om crud. Doar se mânia iute şi atât. Ori de câte ori, în certurile din Parlament, avusese unele porniri pline de mânie, doamna de Pompadour spunea:

— Mă strădui să potolesc mânia regelui. Căci dacă o singură dată va apuca să verse sângele cuiva, apoi nu se va mai opri!

Cel care avea să activeze din nou acel eşafod al nobilimii, cai e nu mai fusese folosit de treizeci şi şapte de ani. a fost un conte şi se numea Thomas-Arthur de Lally-To – lendal, nume frumos, cai e. răsunase plin de devotament la Curtea Stuarţilor – fie că Stuarţii erau regi sau prizonieri, fie că locuiau la Windsor sau la Saint-Germain. Încă de pe vremea când Stuarţii locuiseră în Franţa, contele Thomas-Arthur de Lally-Tolendal devenise francez.

La opt ani a intrat în slujba regelui şi a fost dus de către tatăl său, cel de-al doilea colonel al regimentului Mandez din Dillon, în tabăra din Girone, unde a primit botezul focului. După patru ani, adică la doisprezece ani. făcea de gardă în tranşeele din faţa Barcelonei. Nu peste mult, Lally a fost numit colonel al regimentului cai e i-a purtat numele. Târziu, în 1740, la vârsta de treizeci şi opt de ani, a fost numit locotenent-general. În 1745 s-a remarcat în lupta de la Fontenoy iar în 1756, regele l-a numit guvernator al posesiunilor franceze din India.

Lally era curajos şi instruit. Ajunsese în locurile acelea vechi, însufleţit de ura sângelui englez care-i curgea în vine şi de ambiţia franceză a faimei sale. Debutul a fost o adevărată victorie. După treizeci şi opt de zile de la sosirea lui nu mai rămăsese nicio uniformă roşie pe toată coasta. Coromandel. Cucerirea oraşelor Gondebur şi Saint-David îl ameţi. Vru să meargă mai departe, în ciuda anotimpului nefavorabil, a lipsei de hrană, a împotrivirii generalilor săi. Forţa lui era temeritatea. Se încrezu în ea şi se îndreptă spre Tanjapour. Englezii îl lăsară să înainteze, apoi veniră după el, îl luară prizonier pe unul dintre locotenent! în bătălia de la Orixa şi cuceriră oraşul Mâsulipatnam. În vremea aceasta, Lally împresurase oraşul Madras şi trecuse la asalt. Dafţ din păcate, trupele lipsite de strictul necesar nu mai fuseseră plătite de mult. Aşa că, de voie de nevoie, generalii trebuiră să-i lase pe soldaţi să prade templele şi să-şi însuşească rupiile indiene. Casele particulare, clădirile publices templele au fost prădate fără milă. S-au săvârşit crime» jalnice; dar şi soldaţii dedaţi la jaf şi la-desfrâu, şi ofiţerii săraci şi îmbogăţiţi peste noapte îşi ţinură gura. Dar francezii cuceriseră doar oraşul Madras. Forturile rămăseseră în mâna englezilor. Poruncind să se sape tranşee, Lally împinse viguros atacul spre fortul Saint-George. îi lipseau însă mijloacele necesare acestui atac. Lally, care credea că

datorită voinţei şi energiei sale putea să mute şi munţii, în loc să aplice metoda convingerii, folosi violenţa. Încet-încet, francezii se saturară să mai fie comandaţi de acel irlandez trufaş. Mercenarii – care alcătuiau jumătate din ahmala franceză – acceptară propunerile englezilor şi trecură în slujba duşmanului. Aşa că la o lună după ce ocupase oraşul Madras, Lally, f-urios că nu-l mai poate păstra, renunţă la asediul fortului Saint-George şi începu să se retragă spre Pondichéry pe care-l găsi lipsit de orice urmă de hrană, de oameni şi de bani. Mai mult decât atât, până şi propriile sale resurse au fost în curând spulberate de revolta soldaţilor care, neprimind altă soldă decât ceea ce apucaseră să jefuiască din Madras, îşi cerură drepturile, adică leafa lor pe şase luni. Chiar şi în faţa revoltei soldaţilor, Lally continuă să fie la fel de trufaş şi violent. În toiul acestor frecuşuri, englezii blocară Pondichéry; refuzând unui general irlandez o capitulare pe care poate că ar fi acordat-o unui geheral francez. Odată stăpmf pe oraş, se răzbunară pentru toate represaliile din Madras. Lally, luat prizonier, împreună cu lot statul său major, a fost trimis la Londra.

Se înţelege consternarea pe care a produs-o la Paris o înfrângere atât de copleşitoare. Capitala posesiunilor franceze fusese cucerită de englezi, guvernatorul şi statul său major fuseseră luaţi prizonieri! Era de necrezut că, după atâtea victorii, putea să urmeze o înfrângere atât de bruscă şi dezastruoasă. Lally avea foarte mulţi duşmani la Curtea din Versailles. Necazul generalului irlandez le dădu acestora apă la moară. îi puseră la îndoială nu numai capacitatea de guvernator şi curajul, dar chiar şi probitatea. După ei, eşecul acelei expediţii se datora delapidării banilor statului, din care pricină nu putuseră să fie plătite trupele.

De la Londra, unde se afla, Lally-Tolendal auzi toate acele acuzaţii. Orgoliul său nu putu îndura o asetavnea

nedreptate. Ceru să fie lăsat să plece în Franţa pe cuvânt de onoare. Rugămintea i-a fost îndeplinită. A venit la

Paris crezând la ura şi calomniile se vor prăbuşi în faţa privirii sale leonine. Dar, ea general de armată, abia acum băga de seamă că-l lăsase pe duşman să pună mina pe cete mai bune poziţii ale ţinuturilor cucerite de francezi. Atunci Lally, socotindu-se vinovat, îi ceru regelui „favoarea*; 1 de a fi închis la Bastilia„Favoare** care i-a fost acordată imediat, fiind întemniţat pe 1 noiembrie 1762.

Încă din 3 august 17G2. regelui îi fusese adresată o cerere semnată de guvernământul şi de consiliul superior din Pondichéry, cerere în care se spunea că *„fiind jigniţi până la exces în onoarea şi* în *reputaţia noastră de imputările domnului de Lally, o rugăm pe maiestatea sa să ne facă dreptate*". Această cerere a fost sprijinită de un memoriu ce urmărea să dovedească cum că nefericita colonie din India fusese zdrobită de la început şi până la sfârşit de autoritatea unui stăpân despotic, care nu cunoştea regulile onoarei. ale prudenţei şi chiar ale omeniei: că domnul conte de Laliy era singurul vinovat de felul cum administrase colonia franceză din India, fapt dovedit de veniturile uriaşe aduse de pământurile şi de bunurile pe care te poseda acolo; că era vinovat de pierderea oraşului Pondichéry, pentru că oraşul nu se predase decât din lipsă de hrană şi că numai contele avea posibilitatea să i-o procute cu banii cu care-şi cumpărase grânele, pământurile care produceau acele grâne. fructe şi alte bunuri.

Dacă Lally ar fi fost judecat de-un consiliu de război, cu siguranţă că ar fi fost. achitat. Dar cum mai toţi voiau să scape de el, procesul a fost dat pe mâna Camerelor reunite ale Parlamentului. Am spus că mai toţi voiau moartea lui Laliy. Şi iată de ce;

1. Pentru a da străinătăţii impresia că irlandezul

trădase Franţa.

X

2. Spre a răzbuna o veche ură care există între domnul de Choiseul şi domnul de Lally-Tollendal, numit guvernator în India peste capul ministrului.

3. Pentru a-l duce la pieire, odată cu domnul de Lalây, şi pe domnul de Saint-Priest, ruda sa, intendent în Languedoc şi desemnat de partidul Delfinului să facă parte din ministerul care. mai devreme sau mai târziu, avea să scape de domnul de Choiseul.

De altfel, exista şi uh antecedent: englezii deschiseseră primii drumul spre eşafqd şi nobililor, tăindu-x capul amiralului Bing. Raportul acestei mari dezbateri fusese încredinţat domnului Pasquier, consilier în marea Cameră, care se ocupase şi de procesul lui Damiens.

La început i-a fost uşor lui Lally să se înşele asupra sorţii ce-i fusese rezervată. Bastilia. Îşi îmblânzi – în ceea ce-l privea – rigorile: putea să se plimbe, să primească oaspeţi. Ba obţinu chiar îngăduinţa de a avea lângă el un secretar.

Din păcate, captivitatea nu îmblânzise caracterul violent şi irascibil al prizonierului. Dimpotrivă, parcă devenise şi mai nestăpânit. Nefericitul secretar care, din devotament, acceptase să fie închis împreună cu stăpânul său, a fost prost răsplătit pentru fidelitatea lui. Mâniile prizonierului începuseră să-i tulbure mintea. Se întristă, deveni tăcut şi neliniştit. Într-o seară, văzând o slugă cum azvârlea în curtea interioară un lighean. plin cu sânge, provenit de la cei care nu se simţeau bine şi li se lua sânge, bietul secretar, speriat de moarte, crezând că sângele acela era rezultatul vreunui supliciu secret, îşi pierdu minţile şi începu să strige:

— 437

— Eu n-am făcut nimic! Nu sunt vinovat! Nimeni nu poate să-mi taie capul pentru crime pe care nu le-am

săvârşit! Daţi-mi drumul! Vreau să ies de aici!

Din nefericire pentru bietul secretar, orice slujitor intrat în Bastilia nu putea ieşi decât odată cu stăpânul său, fie că acesta era dus la moarte şau eliberat. Aşa că libertatea pe care o ceru secretarul nu-i fu acordată. Boala 1 se înrăutăţi; zi şi noapte nu vedea în faţa ochilor decât eşafodul. Cei din Bastilia au hotărât să-l transfere la Charenton. Omul a fost mutat, iar Lally a rămas Singur. In vremea aceasta, procesul guvernatorului îşi urma cursul, dar încet. Martorii cei mai eficienţi se aflau la Madras şi la Pondichéry, adică la patru mii de leghe distanţă de Franţa. Aşa că procesul începu abia pe 6 iulie 1763. Deşi stătuse un ari în închisoare, Laliy nu-şi pierduse liniştea. Ştia că Choiseul îl, ura şi nu se îndoia de asprimea Parlamentului. Dar la neliniştile exprimate de prietenii săi, răspundea imperturbabil:

— Regele va face dreptate!

Dezbaterile începură, dar cu o parţialitate revoltătoare. De altfel însuşi acuzatul învenina lucrurile, sporind ura. şi duşmănia prin vigoarea răspunsurilor şi prin acuzaţiile sale, devenind de cele mai multe ori, din acuzat, acuzator. Şedinţele erau din ce în ce mai greu de suportat şi întorcându-se de la tribunal la închisoare, Laliy observa că este supravegheat cu mult mai multă atenţie pe zi ce trecea. Din când în când se simţea apăsat de nişte presentimente sumbre. Într-o zi, în vreme ce bărbierul îi rotunjea barba care-i crescuse – şi asta ca de obicei, în faţa temnicerului – Laliy se distră lui pdu-i bărbierului un brici. Isprăvindu-şi treaba, bărbierul văzând că-i dispăruse briciul, il

I

ceru înapoi, dar Lally refuză să i-l dea. Ordinele fiind foarte stricte, temnicerul chemă paza „care „trase imediat clopotul. În câteva minute, coridorul se umplu de soldaţi care începură să-l ameninţe pe Lally. Generalul, văzând

gloata aceea care făcea atâta hărmălaie pentru un fleac, îi dădu bărbierului briciul îndărăt. Era însă atât de încrezător în clemenţa regelui, încât zarva pricinuită de un amărât de brici nu-i deschise câtuşi de puţin-ochii şi nu-l puse deloc pe gânduri. Într-o zi, totuşi, un cuvânt scăpat de un maior pătrunse ca un fulger în mintea aceea atât de exagerat de încrezătoare. Trăsura care-l ducea pe Lalây la tribunal era întotdeauna însoţită de o escortă numeroasă; în plus, de fiecare dată un maior lua loc lângă el, pe canapea. Într-o-dimineaţă, o ceată mare de oameni se adună în jurul trăsurii; Lalây voi să se aplece în afară ca să vadă ce se întâmpla. Dar maiorul, care se arătase tot timpul foarte binevoitor faţă de el, îi spuse:

— Bagă de seamă, generale! Am ordin să te împuşc la cel mai mic semn pe care-l vei face norodului sau la cea mai mică dovadă de interes ce ţi se va arăta!

Lally se aşează gânditor pe pernele trăsurii.

Dar asta n-a fost tot. Într-una din şedinţele tribunalului, preşedintele completului de judecată, observând cât de îngâmfat este acuzatul din pricina uniformei de general, i-a poruncit maiorului de la Bastilia să-i smulgă epoleţii, cordonul albastru şi decoraţiile. Rugat să şi le scoată singur, Lally i-a răspuns arogant maiorului cum că el singur nu şi le va scoate niciodată şi că n-are decât să i le smulgă. Ordinul era ordin şi maiorul trebuia să-l execute. Dar abia după ce gărzile îl doborâră pe prizonier şi-l ţinură zdravăn izbutiră să-i smulgă epoleţii şi decoraţiţie. Toate răutăţile şi persecuţiile acelea inutile trebuiau să-i deschidă ochii Jtpi Lally şi totuşi el încă nu putea crede că va fi condamnat la moarte. Dar la 6 martie 1766 a Fost foarte dezamăgii. Hotărârea completului de judecată îl condamna pe – conte la moarte pentru că „trădase interesele stalului, ale regelui şi ale Companiilojdin India, precum şi pentru abuz de putere atât faţă de supuşii regelui, cât şi fată de străini”. Pedeapsa era

tăierea capului şi urma să aibă loc foarte repede, în Piaţa Grève.

În şedinţa aceea, auzindu-şi osânda, Laliy i-a făcut pe judecători călăi şi. asasini. Preotul de la Suinte-Chapcilc „s-a apropiat de el, însă Laliy l-a împins cât colo.

— Dmlasă-mă. domnule, în pace măcar zece minute, să mă pot gândi în linişte!

Apoi se aşează într-un colţ şi începu să se gândească; după acest interval de timp, maiorul – foaile emoţionat – veni să-l ia şi să-l ducă la Bastilia. Amintindu-şi de câte ori fusese grosolan şi brutal faţă de maiorul care se arătase tot timpul blând şi „respectuos faţă de el, Laliy îi spuse:

— Domnule, te rog să-mi ierţi toate violenţele! Sunt un soldat bătrân, obişnuit să mă supun doar regelui şi firea mea nestăpânită mă face să mă port mult mai aspru decât vreau eu!

— În faţa unei nenorocii! ca a dumneavoastră, domnule, răspunse maiorul, nu-mi voi aduce niciodată aminte decât de respectul pe care vi-l datorez.

Abia ajuns în celulă, cineva îl întrebă dacă vrea să-l primească pe duhovnic.

— Nu, răspunse Laily, mă simt foaile obosit şi aş dori – să mă odihnesc…

Gărzile îl lăsară singur şi Laliy adormi imediat. Înct – când din acel moment, niciunul dintre prietenii, dintre cunoştinţele sau dintre neamur de sale nu mai putu ajunge la el. Când se trezi, i se spuse că preşedintele Pasquier vrea să-i vorbească.

— Să intre, răspunse Lalây.

Privirea îi era atât de crâncenă şi de pătrunzătoare, încât preşedintele, nemaiaxond curajul să intre, se opri în prag.

— Domnule. îi spuse el, regele-estt» atât de milostiv încât, dacă dai dovadă de supunere şi de căinţă, e dispus să te ierte; aşa că mărturiseşte-ţi crimele şi denunţă-ţi

complicii!

— Crimele mele? urlă Lalây. Cum. Încă nu le-ai descoperit din moment ce vii să mă rogi să ţi le mărturisesc? Cât despre complici, fiind nevinovat, află că n-am avut niciunul! Şi acum ia aminte ce-ţi spun: demersul tău, licălosule, mă insultă! Eşti ultimul căruia i-am mai îngăduit să-mi vorbească de iertare! Şterge-o, carag hiosule, şi să nu te mai prind că mă deranjezi*!

— Dar, domnule, zise Pasquier, gândeşte-te... Nu te lăsa pradă mânici...

— Ah. ştii doar că-mi urci sângele în cap, netrebnicule care ai bătut atâta apă în piuă despre mâniile mele şi care nu te-ai lăsat până nu m-ai condamnat la moarte! Fie ca sângele meu să cadă asupra ta şi să te urmărească toată viaţa!

Şi cum Lalty făcu un pas spre el, Pasquier, speriat, strigă imediat, gărzile.

— Să-i puneţi un căluş, le spuse soldaţilor. L-a insultat pe rege!

Auzind o asemenea minciună, Lally voi să se repeadă asupra lui. dar gàivile îl împieditiûrà: apoi. Ăăcultind de ordinul preşedintelui, îi astupară gura bătrânului general cu un căluş. Poporul află de această nouă ticăloşie şi de atunci toată lumea nu-i mai spuse lui Pasquier decât Pasquier-Căluş. Mânios, Pasquier grăbi execuţia. În clipa în care capul condamnatului căzu, se auzi un lung strigăt de durere al unui copil. Era tânărul Trophime, fiul natural al generalului, care aflase abia atunci cine-i era tată şi ce nenorocire i se întâmplase. Copilul de atunci a devenit mai târziu contele de Lally-Tollendal, pe care am avut onoarea să-l cunosc personal. Se ştie că acest fiu pios n-a avut altă grijă decât să reabiliteze onoarea tatălui său, lucru pe care l-a obţinut abia în 1778. În 1780, a fost deputat în Statele „Generale şi s-a distins printre oratorii de dreapta. În 1790, a emigrat, s-a înapoiat în 1792, a fost arestat, a

izbutit să scape, s-a întors în Franţa în 1801, a intrat în Camera pairilor în 1815, iar în 1816 la Academie.

Prietenii nefericitului" Laily au făcut tot ceea ce au putut pe lângă Ludovic al XV-lea pentru a obţine o comutare a pedepsei. Doamna de Heuzé s-a aruncat la picioarele regelui: domnişoara de Dillon, ruda lui, n-a putut ajunge până la rege, dar i-a scris implorându-l să asculte depoziţiile domnilor de Montmorency şi de Grillon, judecători cinstiţi când era vorba de curaj şi de onoare, pe care tribunalul refuzase să-i asculte. Totul a fost însă zadarnic. Regele a rămas inflexibil.

Mai târziu, Ludovic al XV-lea s-a căit de asprimea lui, care friza cruzimea. Copilul celui ucis a fost încredinţat domnişoai ei de Dillon, cu scrisori cu pecete care arătau al cui fiu este. Apoi, după îndoieli urmară remuşcările şi, într-o zi, curtenii l-au auzit pe Ludovic al XV-lea spuriindu-i domnului de Choiseul:

— Din fericire, nu eu sunt cel care voi răspunde de sângele lui Laily, ci dumneata, care m-ai înşelat!

Contele de Lally-Tollendal, ultimul din familia hai, a. murit în 1820.

442

Capitolul XXIII

Genova şi Corsica – Tratatul de la Compiègne – Lupta contra Franţei – Domnul de Chauvelin în Corsica – Naşterea lui Napoleon Bonaparte la Ajaccio – Doamna du Barry.

— Domnul de Lauzun, îndepărtarea şi întoarcerea acestuia – Pactul dintre Lauzun şi domnişoara Lange – Domnul de Choiseul şi domnişoara Lange…

— Domnii de Richelieu şi d'Aiguillon – Domnişoara Lange care îi place regelui şi pe care acesta o mărită cu domnul du Barry.

— Prezentarea ei la Curte – Regele Danemarcei la Paris – Negocieri privind căsătoria Delfinului – Casa de

Austria – Maria-Antoaneta; educaţia arhiducesei – Sosirea Delfinei în Franţa”.

În timpul evenimentelor pe care le-am povestit „petre-l cute la Paris şi la Versailles, într-o insulă din Mediterană avea loc o schimbare a dominaţiei, schimbare ce urma să aibă, în viitor, o ciudată influenţă atât asupra Franţei, cât şi asupra Europei. La 7 august 1764, republica Genova, obosită de lupta pe care o purta de două sute de ani împotriva Corsicei, se adresă Franţei cerându-i ajutorul şi semnând cu ea tratatul de la Compiègne, tratat prin care Ludovic al XV-lea se angaja să ţină o garnizoană vreme de patru ani, în Ajaccio, Calvi, Algajoia şi Saint-Florent... Comanda acelei expediţii a fost încredinţată contelui de Marboeuf; trupele franceze au debarcat în Corsica în decembrie 1764.

*

Eroul Corsicei tara Pascal Paoli; de zece ani lupta împotriva Genevei pentru libertatea patriei sale. Văzându-i pe francezi sosind, îşi dădu seama că aceştia sunt ucigaşii independenţei corsicane. îi scrise de îndată domnului de Choiseul şi, în vreme ce corespondenţa stabilită între el şi primul-ministru îi lăsa 6 oarecare nădejde generalului Paoli, Ludovic al XV-lea semnă cu Genova tratatul din 15 ianuarie 1768 prin care se stabileau principiile alipirii Corsicei la Franţa. Paoli încercă să lupte împotriva acelui tratat, dar când văzu că toate strădaniile sunt zadarnice, se pregăti. să continue împotriva Franţei lupta pe care atât el, cât şi tatăl său o duseseră, cu atâta glorie, împotriva Genovei. La început, soarta păru să surâdă acelui înverşunat apărător al libertăţii ţării sale. Ludovic al XV-lea îl trimisese în Corsica pe vechiul său prieten Chauvelin, curtean abil, dar general lipsit de experienţă care, prezentându-se în faţă. duşmanului în linii prea întinse, a fost bătut de o armată de trei ori mai mică decât a sa. Tabăra franceză din San-Nicolao a fost luată cu asalt, iar

Borgo – cucerit chiar sub ochii generalului Chauvelin. Spaima atinsese o asemenea culme în rândurile francezilor, încât cincizeci de corsicani bătură opt companii de grenadieri. Nu mai era vreme de pierdut. Ludovic al XV-lea îl rechemă pe domnul de Chauvelin şi-l înlocui cu domnul conte de Vaux care, în fruntea a douăzeci şi două de mii de oameni, prinseră Corsica între două focuri şi la 9 mai 1769 îi zdrobi pe corsicani în lupta de la Ponte-Nuovo. Această bătălie făcu să se prăbuşească toate nădejdile generalului Paoli, care se îmbarcă în grabă şi plecă la Livorno. De acolo trecu în Anglia, împreună cu fratele şi cu nepotul său. Din acel moment, insula aparţinu Franţei. La trei luni după fuga lui Paoli, adică la 15 august 1769, se năştea la Ajaccio un copil numit Napoleon Bonaparte care, datorită tratatului din 15 ianuarie 1768, era

cetăţean francez. Paie de asemenea ciudat faptul ca acea expediţie în Corsica va aduce în faţa cititorilor o femeie complet necunoscută în ianuarie 1769. dar care avea totuşi să joace, în următorii cinci ani. un rol foarte mare la Curtea Franţei. E vorba de contesa du Barry care, în acea epocă, nu se numea încă du Barry, dar nici Jeanne Vaubernâer. ci domnişoaia Lange. Ce legătură are domnişoara Lange cu expediţia din Corsica? Ne-o spune domnul de Lauzun.

Lauzun avea pe atunci douăzeci şi unu de ani: era aghiotantul domnului de Chauvelin şi iubitul faimoasei principese Czartoriska ce luase parte, alături de el. îmbrăcată bărbăteşte, la campania din Corsica. La balul Operei, principesa cunoscuse un încântător domino care-şi spusese numele şi adresa: dominoul era contele Jean du Barry. Acea adresă dată tinerilor şi zvăpâiaţilor seniori intra în calculele domnului conte du Barry căruia îi plăcea să se înconjoare de o societate plăcută şi să joace cărţi.

Prea puţin curios pentru a se interesa ce fac celelalte femei, prea puţin gelos pentru a se nelinişti din pricina iubitei sale. căci avea şi el o iubită – pe domnişoara Lange – pe du Barry nu-l interesa decât jocul de cărţi şi, mai mult ca sigur, el este cei care a lansat zicala: „Când n-ai noroc în dragoste, ai noroc la cărţi.

De îndată ce Lauzun veni la contele du Barry-bâgă de seamă că se afla în „cel mai autentic tripou; dar proasta companie nu-i sperria câtuşi de puţin pe tinerii seniori de la Curtea lui Ludovic al XV-lea şi, în vreme ce unul dintre prietenii săi răspundea sâeiielilor domnişoarei Lange, el ţinea piept, cu cărţile în mână, contelui du Barry, care juca în halat de casă şi cu pălăria pe cap; pălăria aceea, micit ar fi fost de nepotrivită faţă de nişte nobili ca Lauzun sau Fitz-James, era de fapt un soi de suport pentru două mere coapte pe care contele le aplica din când în când pe ochi, din motive de sănătate. Poate din pricinacelor două mere coapte, poate din pricină că-şi adusese aminte de prinţesa tui poloneză, Lauzun nu-i luă contelui iubita. Dar asta-Lauzun nu ne-o mai spune. Ceea ce ne; spune însă e că, doar cu câteva zile înainte ca el să plece, domnişoara – căreia nu-i dăduse atenţie fusese prezentată regelui şi că produsese o puternică impresie asupra acestuia. Presimţind probabil ce avea să urmeze, Lauzun nu plecă din Paris până nu-şi luă bun-rămas de la fata care-l primse cu atâta drăgălăşenie şi care, tot aşteptând să-i facă curte, se dăruise, din plictiseală, prietenului său Fitz-James. O găsi mai drăguţă şi mai surâzătoare ca niciodată; apoi îi spuse fără ocolişuri çà nu-l uitase.

— Ei bine, te rog să-ţi aduc aminte, îi răspunse el zâmbind, că dacă vreodată ai să ajungi iubita regelui, eu vreau să comand o armată.

— Văd că nu eşti prea ambiţios, răspunsese ea. Dacă voi ajunge iubita regelui, află că am să te fac prim-ministru!

— Fleacuri! Şi cu de Choiseul ce faci?

— Pe de Choiseul n-am ochi să-l văd. răspunse domni –, şoara Lange.

Lange era o fată cu inimă bună şi Lauzun, spre deosebire de Choiseul, nu râsese şi nici n-a dispreţuise pentru merele coapte de pe pălăria domnului du Barry. Aşa că tânărul plecă la oaste ducând cu sine făgăduiaia tinerei Lange că dacă vreodată va ajunge iubita regelui, nu-l va uita.

Acum să explicăm cititorilor cum de izbutise domnişoara Lange să-l vadă pe rege. În ciuda scrupulelor egoiste ale domnului de Choiseul. S-o luăm deci cu începutul.

Lebel, valetul de cameră al regelui, răspundea printre altele şi de acel serai al lui Ludovic din Parc-aux-Cerfs, tolerat cu atâta înţelepciune de către doamna de Pompadour. Eticheta cerea ca regele să nu se atingă de niciun fel de mâncare decât după ce toate bucatele erau încercate în faţa sa. Din dragoste pentru rege, multă vreme bucatele fuseseră gustate de către domnul de Richelieu. Cu timpul însă, ajuns la o vârstă la care o sinecură i se părea preferabilă unui loc activ la Curte, îl rugase pe Lebel să-i preia funcţia la care el era silit să renunţe. Lebel o văzu deci pe domnişoara Lange, fu încântat de strălucitoarea ei frumuseţe şi-i dădu ducelui de Richelieu un raport atât de amănunţit despre comoara pe care întâmplător pusese mâna, încât ducele ţinu neapărat să se convingă cu ochii săi că Lebel nu exagerase lucùirile. Domnul de Richelieu o văzu şi se arătă deosebit de mulţumit. Se duse imediat la ducele d’Aiguillon şi scriseră împreună o hârtie prin care se angajau ca, dacă fata îi va plăcea regelui, s-o oblige să le accepte condiţiile… Mai întâi, însă, ea trebuia să le vorbească în mod sincer despre trecutul ei, pentru ca cei doi curteni s-o poată apăra dacă cineva ar fi vorbit-o de rău sau ar fi calomniat-o. Frumoasa

„Maria-Magdalena” nu-şi ascunse niciunul dintre păcate. Se născuse la Vaucouleurs, patria Jeannei d’Arc, în 1744; avea deci douăzeci şi patru de ani; era fata unei bucătărese făcută cu un călugăr. La început se numise Jeanne Vaubernier şi, sub acest nume, îşi începuse ucenicia la o croitoreasă. Din atelier, intrase într-o casă mult mai puţin onorabilă, dar mult mai cunoscută, la coana Gourdan. Acolo îşi părăsi numele şi-l luă pe cel de Lançon. Într-o seară, contele Jean du Barry, pe jumătate beat, o întâlni în colţul unei străzi, urcă în odaia ei şi a doua zi o duse la el acasă. Apoi, într-un moment de jenă financiară, o vându lui Radix de Salute-Foix, şef de birou la Ministerul Afacerilor Externe, care mai târziu o aduse îndărăt contelui du Barry; de data asta, contele o puse să-i racoleze clienţi pentru tripoul lui. dându-i numêle de Lange. Aşa o cunoscuseră Lauzun şi Lebel. O asemenea mărturisire dădu de gândit. Şi Lebel şi ducele d’Aiguillon se speriară la început de asemenea antecedente. Numai Richelieu se ţinu tare şi declară că talentele pe care le căpătase într-o viaţă atât de aventuroasă şi de agitată vor fi pe placul regelui, care îmbătrânise vizibil. Richelieu o sfătui deci pe Jeanne să procedeze cu totul altfel decât toate celelalte femei care se bucuraseră de favorurile regale, adică în loc să facă pe novicea ca ele, dimpotrivă, să-i arate tot ce ştie.

Richelieu se dovedi a fi un bun psiholog; lucrurile luară exact întorsătura pe cai e o prevăzuse el, ba chiar mai mult. În braţele domnişoarei Lange, regele îşi aminti de tinereţe şi, nu peste mult timp, toată Curtea putu să se convingă. de puterea pe care domnişoara Lange o avea asupra lui. Totuşi, tinerei îi trebuia un Hume. Prea multe persoane o cunoscuseră sub cel de Jeanne Vaubemier, domnişoara Lançon sau domnişoara Lange, pentru ca să mai poată păstra vreunul dintre ele. Jean avea un frate care se numea Guillaume du Barry: tânărul a fost chemat

la Curte şi însurat cu Jeanne Vaubemier; în schimbul numelui, i s-a dat o sută de mii de livre, apoi. i s-a făcut vânt în provincie. Contesa du Bariy a fost prezentată la Curte ca şi doamna d'Étioles, marchiză de Pompadour. Abia atunci îşi dădu seama domnul de Choiseul ce greşeală făcuse nedându-i atenţie la vremea cuvenită.

În acea epocă, regele Danemarcei anunţă că va face o vizită la Paris. Christian al VII-lea era un prinţ tânăr şi frumos, aşa că sosirea lui-iscă o vie emoţie la Curte, în Paris şi mai ales în teatre. Când s-a aflat în ce palat va locui, casele învecinate au fost năpădite de cele mai frumoase femei din Paris. Unele s-au înţeles chiar cu valeţii, care le-au pus portretele în dormitorul şi în cabinetul de toaletă al regelui. Domnişoara Grandi de la Operă le-o luă însă înainte şi-i trimise regelui portretul ei, în costumul lui Venus, cerându-i frumosului Pâris să-i arunce mărul. i

Regele Danemarcei yeni într-adevăr la Paris, dar nu dori să-i vadă decât pe enciclopedişti, lăsându-le pe doamne profund dezamăgite.

În vremea aceasta, domnul de Choiseul se ocupa de o afacere ce trebuia să anihileze influenţa doamnei du Barry: căsătoria Delfinului cu o arhiducesă austriacă. Neamul imperial era bogat în prinţese. Într-o vreme se vorbea chiar de o nouă căsătorie a regelui, dar Ludovic se simţea prea bătrân pentru a se mai însura. Aşa că, în locul regelui, ministrul hotărî să-l însoare pe Delfin. Domnul de Breteuil primi însărcinarea să caute printre tinerele arhiducese pe cea care s-ar fi potrivit cel mai bine Coroanei franceze. La Palatul Versailles se mai poate vedea şi astăzi tabloul care a fost făcut cu acel prilej, tablou care o înfăţişa pe Maria-Tereza la Schönbrunn. Ilustra împărătească, încă destul de tânără şi de înfloritoare, se afla în mijlocul unui grup de fetişcane; printre acele tinere se afla una cu părul de un blond-

cenuşiu, cu ochi frumoşi, albaştri, cu pielea mată, dar având totuşi o anume strălucire, cu acea gură specifică ramurii austriece, provenind din amestecul sângelui familiei de Lorena cu familia de Castilia; fetiţa era Maria-Antoaneta, pe atunci în vârstă de treisprezece ani.

Marie-Antomette-Joséphine-Jeanne de Austria (pe numele ei devenit francez) se născuse la Viena pe 2 noiembrie 1755. Cu doi ani înainte de a părăsi palatul Schön

89 – Ludovic al XV-lea brunn, Maria-Antoaneta ştia că fusese sortită tronului Franţel. Domnul de Choiseul i-l alesese ca preceptor pe abatele de Vermont, aşa încât fata vorbea perfect franéeza şi tot cu aceeaşi uşurinţă, engleza, italiana şi latina. Educaţia tinerei arhiducese era în aceeaşi măsură de îngrijită şi de serioasă în ceea ce priveşte artele şi filozefia; Geâdel îi fusese profesor de dans, Glück îi dăduse lecţii de muzică, făcând din ea o entuziastă adeptă a acestei arte. În sfârşit, se pricepea să deseneze cu mult talent şi îndemânare.

De latura politică a educaţiei sale nu se ocupase nimeni, aşa că Maria-Antoaneta, devenită franţuzoaică prin maniere şi educaţie, hotărâse ca în adâncul inimii ei să rămână austriacă. Măritişul ei stabilit cu doi ani în urmă, prinţul de Lorena a primit însărcinarea să se ducă la Viena şi să ceară, în mod oficial, mâna Mariei-Antoaneta pentru Delfin, mână care bineînţeles că i-a fost imediat acordată, întreaga Europă tresări auzind această veste, ce părea să consolideze pentru multă vreme alianţa austro-franceză şi care schimba întreaga politică a Nordului. Cât despre Franţa, începu a se pregăti pentru magnificele serbări care însoţesc de obicei căsătoriile regilor. Cu acest prilej apăru unul dintre primele pamflete cu caracter economic, intitulat: *Ideea unui cetăţean privind serbările publice care urmează să aibă loc la Paris* şi *la Curte cu prilejul căsătoriei Delfinului*. Aceste serbări, spunea autorul

articolului, urmau să coste Franţa douăzeci de milioane de franci. „*Propun* – spunea în continuare cel ce scrisese articolul – *să nu se mai facă nicio serbare şi cele douăzeci de milioane de franci să fie scăzute din impozitele anuale şi mai ales din birurile pe care le plătim. Aşa că în loc că trândavii de la Curie să se amuze cu astfel* de *fleacuri, mai bine să le bucure sufletele plugarilor, mUUăit Ofilăv tuturor celor care trudesc din greu şi care atunci vor striga cu mult mai multă bucurie şi din toată inima*: «*Trăiască*

Ludovic-cel-Iubit!» *Acest gen i «serbare», cu totul noua, l-ar acoperi pe rege de o glorie adevărată şi de o durată mult mai îndelungată decât tot fastul şi toată pompa acelor serbări efemere, şi istoria ar consemna acest lucru cu mult mai multă bunăvoinţă* decât *amănuntele frivole ale unor petreceri făcute din banii poporului şi care se bat cap în cap cu adevărata bunătate pe care un rege trebuie să o aibă pentru poporul său*”.

Pamfletul a fost atribuit lui Jean-Jacques Rousseau. Cred că vă daţi seama că regele nu s-a apucat să urmeze sfatul autorului pamfletului. Pe vremea aceea, regii şi reginele nu se osteneau să răspundă ei înşişi unui oarecare.

Deci tânăra prinţesă plecă, având scrise pe hârtie toate recomandările mamei sale şi toate numele persoanelor în care putea avea încredere, plină de bucurie că vine în Franţa, plină de nădejde pentru viitor, plină de încredere în ceea ce privea prezentul. Totuşi, încă de la început a avut parcă un fel de presimţire: în prima casă în care a poposit după ce a pus piciorul pe pământul francez, a văzut o tapiserie reprezentând *Masacrul inocenţilor*, unde zăceau împrăştiate atâtea cadavre şi unde fusese vărsat atâta sânge, unde chipurile ucigaşilor erau atât de înverşunate şi atât de veridice, încât prinţesa ceru imediat o altă cameră, neavând curajul să doarmă acolo. Ajungând

la Compiègne, conformându-se regulilor şi etichetei, Maria-Antoaneta se aruncă la picioarele regelui Ludovic al XV-lea, care o ridică de jos, o sărută pe amândoi obrajii, apoi, până la binecuvântarea conjugală, o conduse la Muette unde i-a fost prezentată contesa du Barry. Spre marea disperare a domnului de Choiseul, Maria-Antoaneta se înţelese perfect cu favorita regelui.

La Versailles, toţi curtenii îşi puseseră hainele de brocart brodate cu aur, când iată că o nouă prevestire o urmări pe Delfină chiar în clipa în care trecu pragul palatu-Lui. O furtună violentă se abătu asupra Versailles-ului şi un tunet puternic şi prelung păru să învăluie întreg orizontul în zgomotul său asurzitor. Maria-Antoaneta se uită speriată la mareşalul de Richelieu care se afla lângă ea.

— Tristă prevestire, spuse acesta clătinând din cap.

Mareşalul fusese de la început împotriva acestei alianţe cu Austria. A doua zi Delfina veni la Paris şi spectacolul care o aştepta o linişti în privinţa prevestirilor din ajun. Întreg Parisul ieşise în stradă ca s-o întâmpine. Delfina străbătu Capitala ameţită de fericire.

— Aveţi în jurul dumneavoastră, doamnă, două sute de mii de oameni care vă iubesc.

Dar odată cu bucuria, îşi ridica chipul negru şi prevestirea. După fiecare serbare, moartea îşi lua dijma. În ziua aceea, Ludovic al XV-lea comandase un foc de artificii care costase şaizeci de mii de livre. Tocmai începuse atunci construirea străzii Royale-Saint-Honoré şi a foburgului cu acelaşi nume. Tunul care urma să lanseze acel splendid buchet de artificii fusese aşezat la capătul acelei străzi. Când se auzi bubuitura şi ghiuleaua explodă, lumea se sperie atât de tare, neştiind ce se întâmplase, încât, vrând să fugă, oamenii se călcară pur şi simplu în picioare. Unii fură striviţi de ziduri, alţii se înăbuşiră din pricina mulţimii prăvălite peste ei. Poliţia anunţă că muriseră două sute de oameni. Dar parizienii vorbeau pe şoptite că fuseseră

aruncate în Sena peste o mie două sute de cavadre.

Era cea de-a treia prevestire în mai puţin de o lună şi, după cum veţi vedea, nu şi cea mai cumplită. Oricum, întâmplarea făcu o profundă impresie asupra Delfinului. Tocmai primise cei două mii de scuzi pe care regele i-i dădea în fiece lună. Trimise imediat banii domnului de Sartines, cu următorul bilet: *„Am aflat de nenorocirea întîmplată cu prilejul însurătorii mele şi sunt adânc tulburat. Tocmai am primit banii pe care regele mi-i dă în fiece lună pentru nevoile mele personale. Nu dispun decât de aceşti bani pe care ţi-i trimit cu dragă inimă ca să-i ajuţi pe cei nefericiţi. Am, domnule, multă stimă pentru dumneata.*

Ludovic-August

Versailles, 1 iunie 1770”.

Cu toate aceste necazuri, Delfina produsese asupra tuturor – o puternică impresie. Iată portretul pe care i-l face ziarul *Nouvelles à la main*: *„Doamna Delfina, foarte înaltă pentru vârsta ei şi foarte subţire, fără a fi însă un schelet, e aşa cum trebuie să fie o tânără încă nevârstnică. E foarte frumos alcătuită, foarte bine proporţională, cu mâini delicate şi picioare lungi* şi cu *părul bălai. Probabil că mai târziu părul se va mai închide la culoare. Chipul îi este oval, dar uşor alungit. Are sprâncene subţiri, frumos arcuite, ochii albaştri şi e plină de vioiciune şi de spirit. Are nasul acvilin, gura mică, buze senzuale, mai ales cea inferioară. Tenul e de o albeaţă strălucitoare, iar obrajii rumeni, încât se poate dispensa de farduri. Are un mers mândru, de arhiducesă, dar trufia îi e temperată de blândeţe şi e cu neputinţă, contemplând această prinţesă, să nu simţi faţă de ea un soi de respect amestecat cu tandreţe*”.

Sigur că acea tânără frumuseţe îl linişti imediat pe Ludovic al XV-lea. Nu prea era el convins de virilitatea nepotului său, ducele de Berry, adică Delfinul, care nu-şi manifestase niciodată nici cea mai mică dorinţă de a se

apropia de vreo femeie. Aşa că, în ajunul nunţii, regele îl chemă la el pe domnul de Vauguyon, preceptorul Delfinului, şi-l întrebă dacă educaţia lui Ludovic-August era completă şi dacă tânărul ştia ce are de făcut un bărbat care urma să se însoare a doua zi., Domnul de la Vauguyon, care nu socotise că în îndatoririle sale de preceptor intrau şi astfel de treburi, îl privi foarte mirat pe rege, bâlbâi ceva şi sfârşi prin a mărturisi că nu-i suflase un cuvânt Delfinului despre asemenea lucruri, pe care regele ar fi dorit ca nepotul său să le ştie. Atunci regele, văzând că domnul de Vauguyon ar fi un prost povăţuitor în privinţa sfaturilor conjugale, îl rugă să lipească, pe ambii pereţi ai coridorului care ducea în odaia Delfinului, gravurile din *Modernul Arétin*, pe care abatele Dulaurens le publicase în 1763 şi care nu lăsau nimic nelămurit în privinţa punctelor celor mai obscure ale ştiinţei în care domnul de Vauguyon se dovedise un atât de slab profesor. Apoi îi porunci valetului de cameră al Delfinului" să-i recomande stăpânului său să privească – la lumina sfeşnicului – cu foarte mare atenţie toate acele desene prinse pe pereţi. Lucrul s-a făcut întocmai cum a poruncit regele, dar, în ciuda acestei precauţii, a doua zi dimineaţă s-a răspândit un zvon cam ciudat, care l-a determinat pe Ludovic să spună:

— Într-adevăr, dacă nora mea nu s-ar fi dovedit a fi o femeie atât de cinstită, aş spune că bietul băiat nu e nepotul meu!

Să nu uităm să mai consemnăm aici discuţia serioasă iscată la balul de la Curte. Chiar în seara acelei căsătorii care avusese un atât de ciudat rezultat, prinţii din casa de Lorena şi chiar şi simplii lor colaterali, ca de pildă prinţul de Lambesc, avură pretenţia să urmeze imediat după prinţii de sânge regal şi înaintea pairilor Franţei. Pentru a da dovadă de curtoazie faţă de Maria-Tereza, care-i ceruse această favoare faţă de prinţii şi de prinţesele înrudite cu

ea, regele consimţi să-i nedreptăţească pe pairi. Dar îşi atrase un val de proteste din partea ducilor şi pairilor, în frunte cu domnul de Broglie, episcop şi conte de Noyon. Şi iată că, în ciuda rugăminţilor regelui de a-i face şi lui acea favoare doar cu prilejul respectiv, ducii şi pairii Franţei se abţinură şi nu se duseră la bal.

Capitolul XXIV

Maria-Antoaneta, rivala doamnei du Barry – Coaforul Léonard – Căsătoria ducelui d'Orléans eu doamna de Montesson – Ducele d'Aiguillon îi bate pe englezi la Saint-Cast – Intrigi – Influenţa doamnei du Barry – Coaliţia împotriva domnului de Choiseul – Portretul lui Carol I – „Verişoara" doamnei du Barry – Favorita şi portocalele – Exilul domnilor de Grammont şi de Praslin – Portretul domnului de Choiseul făcut de Ludovic al XVI-lea.

O vreme ochii tuturor au fost îndreptaţi către Franţa şi către doamna Delfină, interesându-se de tot ce făcea şi ce spunea. Dar Maria-Antoaneta era o fiinţă foarte deschisă, lesne de judecat, aşa încât foarte repede toată lumea ştiu cam la ce se putea aştepta de la ea. Cum Ludovic al XVI-lea păru să fi avut încă din primele zile sau, mai bine zis, încă din primele nopţi mari neplăceri, ca s-o facă să le uite îi îngădui să-şi dea frâu liber capriciilor şi fanteziilor. Maria-Antoaneta fusese crescută la Schönbrunn cu toată libertatea specific nemţească. Aşa încât supunerea la ceremonialul francez era pentru ea cea mai grea corvoadă. Doamna de Noailles, care primise sarcina s-o aducă pe prinţesă la ordine ori de câte ori aceasta nu respecta ceremonialul, fusese poreclită de tânără Delfină „Doamna-Etichetă" şi aşa i-a rămas numele. În concluzie, Maria-Antoaneta înţelese că, pentru a se distra după pofta inimii, trebuia mai întâi să se facă iubită de către bătrânul rege; or, lucrul era destul de uşor. de realizat. Prinţesa îl avu pe rege la picioare, atacându-l în punctul său cel mai sensibil, şi anume fiind deosebit de atentă cu doamna du

Barry.

— Ce funcţie ocupă doamna du Barry la Curte? o întrebase într-o zi prinţesa pe doamna de Noailles.

— Păi, răspunsese aceasta destul de încurcată, are sarcina să-l distreze pe rege şi să-i placă acestuia.

— În acest caz, răspunsese prinţesa, anunţ-o pe doamna du Barry că va avea în mine o rivală.

Adevărul e că într-adevăr Maria-Antoaneta îi plăcea mult regelui şi-l distra de minune. Frumoasă, tânără, nobilă, plină de vioiciune1 spirituală, hotărâtă, abia îşi făcu apariţia la Curte, că şi aduse cu sine un aer proaspăt, de tinereţe şi libertate care-l distră grozav pe Ludovic al XV-lea. Era, pentru bătrânul rege, ceea ce fusese prinţesa de Bourgogne pentru Ludovic al XIV-lea. Aşa că bunicul începu a-şi idolatriza nepoata care venea, dimineaţa sau seara, în cămaşă de noapte, fără niciun respect faţă de etichetă, să-l vadă şi să-l sărute pe frunte.

Mai ales grădinile din Trianon erau teatrul tuturor zburdălniciilor sale. Prinţii şi prinţesele tinere organizau acolo curse pe măgari, sfidându-l pe anglomanul duce de Chartres care organiza curse de cai pur-sânge aduşi de la Londra. La una din aceste curse, Maria-Antoaneta căzu. Când vrură s-o ajute să se ridice, ea răspunse:

— Nu! Duceţi-vă şi chemaţi-o încoace pe Doamna-Etichetă! Ea o să vă spună în amănunt ce prevede ceremonialul pentru a ridica de jos o Delfină care a căzut de pe măgar!

Cuvintele erau cu atât mai nostime cu cât doamna Delfină căzuse în cel mai indiscret mod din lume. Dar cum era mult prea frumoasă şi mult prea bine făcută, nu avea niciun motiv să fie supărată din pricina acelui neînsem*nat accident. Când domnul conte d’Artois, în lipsa fratelui său Delfinul, îi făcuse complimente, prinţesa îi răspunsese:

— Ei, drăcie, când te urci pe un măgar, trebuie să mai şi cazi, dragă cumnate!

Maria-Antoaneta era foarte cochetă şi toaleta ei ocupa o mare parte din zi. Cum avea un păr minunat, făcu din pieptănătură o adevărată artă. Primul coafor căruia îi încredinţă pletele fu un oarecare Larseneur. Multă vreme femeile au fost coafate de femei; Maria-Antoaneta a fost însă cea care a adus coafura la modă, iar mai târziu, Léonard şi-a câştigat o adevărată celebritate. E adevărat că şi multă imaginaţie, dar şi talent pentru a se pune la mintea prinţesei. El e cel care a inventat acele pieptănături fantastice care au năucit Parisul vreme de cinci sau şase ani: pieptănătură-arici, pieptănătură-grădină, pieptănătură-munte sau pădure, pieptănătură englezească, ilustrând fiecare numele pe care îl purta.

După bătălia susţinută de domnul de La Clochetterie, femeile începură să poarte câte o fregată în vârful capului. Ceea ce le făcu pe doamne să-l numească pe Léonard „academicianul coafurii”. În acelaşi timp, domnişoara Bertin se intitula „ministrul modei”.

În 1817 sau 1818, cineva mi l-a arătat pe Léonard care trăia încă. Era inspectorul general al pompelor funebre, slujbă ce-i fusese acordată în momentul în care solicitase un serviciu la Opera Comică.

O vreme, atenţia Curţii a fost distrasă de la năzbâtiile Delfinei de pregătirile care începuseră să se facă pentru nunta ducelui d’Orléans cu doamna de Montesson, o femeie încântătoare cu care ducele trăia de mai multă vreme, unii spuneau că marital, alţii, dimpotrivă, în chip platonic. Dorinţa de a avea pe cineva care să-l sprijine pe lângă rege îl determinase pe ducele d’Orléans să se apropie de doamna du Barry; fiindcă pe ea conta el ca să poată obţine de la Ludovic al XV-lea îngăduinţa de a face acea mezalianţă.

Vorbindu-i deci despre acest plan favoritei, aceasta îi răspunsese pe un ton care-i era caracteristic:

— Hai, tăicuţule, însoară-te şi vedem noi după aia ce-

o mai fi!

În urma acestei făgăduieli, „tăicuţul” se însurase. Căsătoria avu loc în „tainã, la Villers-Cotterets, unde ducele d’Orléans adunase toată Curtea, care nu ştia sau care se prefăcea că nu ştie care este scopul acelei reuniuni. În dimineaţa zilei fixate pentru căsătorie şi aşteptată cu atâta nerăbdare de duce, domnul d’Orléans a pus el însuşi la punct toate distracţiile de peste zi pentru oaspeţii săi: partide de vânătoare, plimbări în caleaşcă etc., etc., apoi s-a urcat în trăsură ca să vină la Paris pentru binecuvântarea nupţială. Punând piciorul pe treapta trăsurii, a spus câtorva dintre prietenii săi intimi:

— Cu bine, domnilor! Mă aflu într-un moment de mare fericire, întunecată doar de faptul că nu e cunoscută. Am să mă înapoiez târziu, dar n-am să mă întorc singur, ci împreună cu acea care va împărţi cu voi ataşamentul pe care-l manifestaţi faţă de mine şi faţă de interesele mele!

Într-adevăr, seara, la ora şase, o trăsură s-a oprit sub marea arcadă a vestibulului. Din ea a coborât ducele d’Orléans, care a intrat în salon ţinând-o de mână pe doamna de Montesson. Imediat, marchizul de Valençay, cel mai apropiat prieten al prinţului, a înaintat către doamna de Montesson şi a salutat-o ca pe o alteţă regală, exemplu ce a fost urmat de întreaga societate. Sosi şi momentul culcării. Domnul de Valençay, care i-a prezentat ducelui cămaşa de noapte, a observat că, după regulile celei mai stricte curtoazii matrimoniale, ducele se răsese peste tot. Ludovic al XV-lea, neavând încotro, a recunoscut acea căsătorie, dar a refuzat categoric să-i dea titlul de alteţă regală doamnei de Montesson.

În vremea aceasta, lupta dintre domnii de Choiseul şi d’Aiguillon continua. Să spunem câteva cuvinte despre Arnaand-Vignerod-Duplessiş, duce d’Aiguillon, care a jucat un rol atât de mare în timpul ultimilor ani ai domniei lui Ludovic al XV-lea şi al cărui fiu a avut un rol atât de trist în

timpul primilor ani ai Revoluţiei din 1789.

Ducele d'Aiguillon se născuse în 1720. Venise de tânăr la Curte, unde fusese prezentat sub numele de ducele d'Agénois. Era acelaşi duce d'Agénois de care fusese îndrăgostită pe vremuri doamna de Châteauroux şi care leşinase de faţă cu regele aflând că fusese rănit în lupta de la Château-Dauphin, unde regele îl trimisese ca să fie cât mai departe de ea. Să ne aducem aminte că doamna de Châteauroux, spre deosebire de doamna de Pompadour, era antiaustriacă. Ducele d'Aiguillon îi împărtăşise întru totul părerile, care erau aceleaşi ca şi ale unchiului său, domnul de Richelieu. Aşa că ducele trecuse, în mod firesc, de partea Delfinului, războindu-se cu domnul de Choiseul şi cu Parlamentul. Când Parlamentul din Bretagne a început să se răzvrătească împotriva regelui, rezistând edictelor sale, ducele d'Aiguillon, comandant militar al provinciei, a dat dovadă de multă asprime şi hotărâre, fapt ce i-a făcut pe bretonii înclinaţi către libertate şi independenţă să se îndepărteze de el şi să-l judece foarte aspru. Când în 1758 engleză se aventurară până pe coastele ţinutului Bretagne, ducele d'Aiguillon îi bătu la Saint-Cast şi-i sili să se urce în corăbiile cu care veniseră şi să se înapoieze în Anglia. Dar bretonii îl învinuiră că nu participase prea mult la victorie şi-l acuzară că atât timp cât durase bătălia ar fi stat ascuns într-o moară.

— Domnul d'Aiguillon s-a acoperit de glorie în lupta de la Saint-Cast, spusese careva în faţa domnului de C halotais.

— Vrei să spui de făină, răspunsese procurorul general al Parlamentului din Bretagne.

Vorbele acestea nedrepte îl necăjiră foarte tare pe domnul d'Aiguillon care se aprinse şi mai tare. Atunci bretonii se înverşunară împotriva lui şi-l acuzară de infidelitate, cerând să fie dizgraţiat şi făcând astfel jocul domnului de Choiseul, care simţea instinctiv nevoia să-l

zdrobească pe ducele d’Aiguillon, pretându-se la orice pentru a-şi ajunge scopul. Silit să lupte atât împotriva primului ministru, cât şi împotriva Parlamentului, ducele a uzat de toate mijloacele şi l-a acuzat, la rândul lui, pe Chalotais de un complot ce urmărea să răstoarne monarhia. Întemniţat, Chalotais a devenit idolul Parlamentului. Răzmeriţa a început să ia amploare în Bretagne; ducele d’Aiguillon a instituit un simulacru de Parlament care a fost huiduit. În sfârşit, plictisită, cârmuirea I-a înlocuit pe ducele d’Aiguillon din Bretagne cu ducele de Duras. Înlocuirea – un eşec pentru duce – a sporit forţele Parlamentului, care şi-a reînnoit plângerile împotriva ducelui d’Aiguillon, cerând să fie judecat. Dar Parlamentul Parisului s-a opus. Atunci ducele d’Aiguillon şi unchiul său, ducele de Richelieu, dându-şi seama că aveau mare nevoie să fie sprijiniţi de rege, au apelat la doamna du Barry. Veţi vedea că intriga a reuşit de minune. Prin doamna du Barry, domnul d’Aiguillon a obţinut de la rege un ordin care suprima procedura; la rândul său, Parlamentul a promulgat un decret prin care ducele d’Aiguillon era învinuit de un fapt ce-i păta onoarea şi-i suspenda titlul de pair până la judecată. Drept răspuns la acest decret, regele a ţinut un consiliu la Versailles, unde domnul d’Aiguillon a fost poftit să ia loc printre pairii z Franţei

Aici ajunseseră lucrurile cu ducele d’Aiguillon când domnul de Maupcou-fiul, care se afla în fruntea Parlamentului din Paris, nemulţumit de funcţia pe care o avea, tdori o slujbă mult mai înaltă, şi anume pe aceea de cancelar al Franţei. Pentru ca sigiliul de cancelar să nu-i scape, ti făgădui domnului de Choiseul tot sprijinul împotriva ducelui d’Aiguillon; ducele d’Aiguillon îi făgădui tot – sprijinul împotriva domnului de Choiseul şi, susţinut de cele două partide adverse, deveni cancelar al Franţei în urma demisiei tatălui său. Era un bărbat de cincizeci şi

şase de ani, de talie mijlocie, pe care duşmanii îl socoteau cumplit de urât, deşi avea nişte ochi deosebit de frumoşi, plini de inteligenţă şi focoşi. Avea un aer sever şi un temperament coleric, ceea ce-l făcea să aibă un ten galben-verzui din pricina căruia mareşalul de Brissac îi spunea „preşedintele Portocală-amară”. Acea poreclă, care avu un mare succes, îl determină pe preşedinte să facă ceea ce fac actorii seara la teatru, adică să-şi vopsească faţa cu alb şi cu roşu. Astfel, înfăţişarea sa era mai puţin sumbră şi limbajul lui plin de dulceaţă încerca să-i atragă pe toţi cei pe care nu-i putuse cuceri cu obrazul lui fardat. Era insinuant, suplu şi avid de voturi, indiferent din partea cui ar fi venit. Ajuns prim-preşedinte, îl întrebase pe un om de încredere ce se vorbea despre el la palat. La început omul ezitase să-i răspundă, dar, silit, îl mărturisise că toţi îl găseau trufaş şi inabordabil.

— Doar atât? întrebase primul-preşedinte. Ei bine, îşi vor schimba în curând părerea!

Şi, într-adevăr, începând din acel ceas deveni blând, afabil, prevenitor; cel mai mărunt slujbaş care-l întâlnea îl găsea bine dispus şi cu ochii surâzători. Privind lucrurile în perspectivă, îşi dădu seama că un ministru bătrân trebuia să se dea bine pe lângă o amantă tânără. Aşa că de îndată ce ajunse cancelar, deveni sluga preaplecată, a doamnei du Barry. Ca să n-o supere pe favorită, renunţase la caleaşca de abanos a cancelarilor. În sfârşit, ca un simplu muritor de rând, se juca cu maimuţa, cu papagalul şi cu pisicile favoritei. îi spunea doamnei du Barry „verişoară”, înrudire oricum mai puţin disproporţionată decât cea dintre Maria-Tereza şi doamna de Pompadour. În vremea aceasta, avea grijă să unelteaască din umbră pentru a-l determina pe rege să renunţe la serviciile domnului de Choiseul. Abatele de Broglie, care se ocupa de corespondenţa ministerului de externe şi care avea o droaie de agenţi secreţi ce spionau Curţile ţărilor aliate şi pe ambasadorii acreditaţi acolo, îi

demonstră regelui că domnul de Choiseul era mult mai devotat Austriei decât Franţei. Doamna du Barry îşi procură frumosul portret, făcut de Van Dych lui Carol I, pe care-l puse în fâţa canapelei pe care avea obiceiul să stea regele.

— Al cui e portretul ăsta? o întrebase Ludovic al XV-lea.

— Al lui Carol I, sire.

— Şi de ce se află aici?

— Ca să vă amintiţi de soarta lui nefericită.

— În legătură cu ce anume să-mi amintesc de soarta lui?

— Păi aceeaşi soartă vă aşteaptă şi pe dumneavoastră, sire, dacă nu desfiinţaţi Parlamentul.

Într-o zi, regele găsi o bucătăreasă excelentă la doamna du Barry.

— De ce această fericită schimbare? întrebă Ludovic.

— Păi i-am făcut vânt lui Choiseul al meu (aşa se numea bucătarul). Când îi faceţi vânt şi lui Choiseul al dumneavoastră?

Regele primise recent o notă care dovedea (atât cât pot dovedi asemenea note) că Maria-Tereza îi făgăduise Klui de Choiseul un mic regat, cu deplina garanţie a eredităţii deică izbutea să despăgubească Austria pentru pierderea Sileziei. De atunci, ducele de Richelieu şi doamnadu Barry nu-i mai spuneau ministrului, decât „regele Clâoiseul" sau „micul rege". În sfârşit, doamna de Grammont, care străbătuse provinciile şi aţâţase parlamentele, pierdu o scrisoare care-i fu imediat adusă doamnei du Barry. „Într-o dimineaţă, regele o găsi pe favorită jucându-se cu două portocale.

— Sus, Choiseul! Sus, Praslin! spunea ea aruncând portocalele în sus şi prinzându-le în mână.

Regele o întrebă ce reprezenta acest nou joc.

— E jocul balanţei, răspunse ea. Şi-i întinse

scrisoarea doamnei de Grammont, care data din 24 decembrie 1770. Sătul de multă vreme de toate acele plângeri pe care le auzea în jurul lui, regele nu aştepta decât o ocazie ca să scape de cei doi miniştri, aşa că profită imediat de cea care i se ivise acum. îi ceru deci favoritei o pană, cerneală şi hârtie şi scrise:

„Vere.

Nemulţumirea pe care mi-a pricinuit-o felul cum ţi-ai îndeplinit slujba mă sileşte să te exilez le Chanteloup, unde vei pleca în douăzeci şi patru de ore. Te-aş fi trimis mult mai departe, dacă n-aş fi nutrit o stimă deosebită faţă de soţia dumitale, la sănătatea căreia ţin foarte mult. Bagă de seamă ca purtarea dumitale să nu mă facă să iau o altă hotărâre. Spunându-ţi acestea, mă rog Domnului, vere, să te aibă în *paza sa.*

Ludovic".

Apoi, pe o altă hârtie, îi scrise domnului de Praslin doar două rânduri:

„*Nu mai am nevoie de serviciile dumitale. Du-te la moşia Praslin, unde te poftesc să pleci în douăzeci şi patru de ore*".

Domnul de Choiseul avea de partea lui poeţii, enciclopediştii, filosofii, gazetarii. Toţi aceştia protestară cu atâta vehemenţă de mai să crezi că Franţa avea să se ducă de râpă din pricina dizgraţierii celui mai puţin francez dintre francezi. De aici rezultă un lucru straniu pentru acest ministru antifrancez; dacă în ajunul căderii sale fusese doar ministru, a doua zi după cădere se trezi şeful unui partid, căpătând puterea unui om ce reprezenta o idee. După dizgraţierea sa, parlamentele simţiră că se clatină şi înţeleseră că, în ce le privea, persecuţia avea să devină serioasă. De altfel, răsturnarea domnului de Choiseul însemna ridicarea domnului d'Aiguillon şi ridicarea domnului d'Aiguillon însemna ruina parlamentelor. Demonstraţiile de simpatie faţă de domnul

de Choiseul nu-l speriară deloc pe domnul d'Aiguillon care culese, cu curaj şi fără să ezite, povara ce căzuse de pe umerii lui Atlas-Choiseul; punând mâna pe ministrul afacerilor externe, împreună cu domnul cancelar Maupeou şi cu abatele Terray hotărî să formeze un triumvirat.

Abatele Terray era un om înalt, deşelat, cu o mutră hidoasă, cu ochii înfundaţi în cap, fără niciun farmec în grai, exprimându-se cu dificultate, dar înzestrat de natură cu o sănătate de fier, cu un temperament viguros, cu o minte ascuţită, deosebit de priceput mai ales în afaceri. Lui i se încredinţau întotdeauna afacerile cele mai delicate, relaţiile cele mai spinoase, încât până şi duşmanii îi admirau limpezimea, precizia şi logica gândirii. Când opozanţii se duceau la el să-i expună diferendul, le arăta părţile pozitive şi negative ale problemei în discuţie cu o asemenea luciditate, încât convingerea că avea cea mai deplină dreptate venea de la sine; culmea e că şi cd prejudiciat era convins că are dreptate. În plus, era un bărbat plin de spirit, lipsit de sfială şi prompt în răspunsuri.

— Cum ţi s-au părut serbările de la Versailles? l-a întrebat odată Ludovic al XV-lea.

— De neplătit, sire, i-a răspuns abatele, într-adevăr, serbările costaseră douăzeci de milioane – Ei, abate, îi spuse într-o zi episcopul de Narbonne, ai strâns ceva parale în buzunarele dumitale!

— Dar unde dracu' să le strâng dacă nu în buzunar?

Mulţi se plângeau împotriva lui. Dar el spunea:

— Celor pe care-i jupuim, îngăduiţi-le măcar să se plângă!

Se pare că parizienii uzau, dar şi abuzau de această îngăduinţă. În rest, mare specialist în materie de finanţe. Mânuia banii cu dispreţul omului care n-a făcut decât acest lucru toată viaţa. Suprima, recrea, subţia, îngroşa impozitele; vâra în buzunarul propriu un sfert, o treime

sau o jumătate din ele; înfiinţa un nou bir, desfiinţa unul vechi. Ştia că nimeni altul cât poate să suporte norodul fără să-şi rupă şalele. Făcea toate acestea doar cu un cuvânt, doar cu o simplă trăsătură de pană, doar cu o iscălitură. Jurnalele urlau zilnic împotriva lui, dar abatelui nu-i păsa. Şi cum era să-i pese când el îşi pusese pe goană până şi iubita, pe baroana de Lagarde, convins că-l fură pe ascuns, după ce furau împreună. Într-un cuvânt, abatele era omul circumstanţelor, care şi-ar fi sacrificat prietenii, părinţii, fraţii, ba chiar şi pe el însuşi pe altarul Necesităţii.

Propun să încheiem acest capitol cu un amplu portret al ministrului dizgraţiat, făcut de Ludovic al XVI-lea. Portretul, foarte fidel, a fost scris în 1777; dar, deşi aceasta s-a petrecut la şapte ani după epoca în care ne aflăm, locul lui firesc este aici, în această carte.

„Ducele de Choiseul avea de la natură ceea ce sfetnicii Capătă de obicei la Curte sau mai curând ceea ce superficialitatea educaţiei lor, corupţia moravurilor şi spiritul molâu le dăruieşte pe parcurs, adică ceea ce se numeşte

«caracter». Îndrăzneţ, întreprinzător, hotărât, avea în suflet o aeemenea energie, încât devenise orgolios. Iubea enorm gloria, trecea peste orice fel de obstacole, socotind că orice e cu putinţă din moment ce aşa vrea el. Ducele de Choiseul avea un caracter atroce. Nimic nu i se părea prea scump pentru ca planurile pe care şi le propunea să-i reuşească. Avea de asemenea firea oamenilor slabi atunci când se ascundea în spatele altora, acţionând cu mâna lor. Avea o fire cum nu mi-a mai fost dat să întâlnesc, atunci când făcea risipă de graţii în profitul altui stat şi în dauna ţării sale, preferând nişte recompense ipotetice în locul celor sigure pe care le avea în mână. Înainte de a se ridica, ducele nu *a* neglijat niciunul dintre mijloacele care urmau să-l facă apreciat de favorita răposatului rege. Ajuns la putere, n-a mai făcut niciun demers pe lângă nicio altă

favorită pentru a se susţine. Exista, în firea acestui om, ceva inflexibil şi ceva care-l împingea numai la rele. N-a rămas oare Franţei, din timpul administrării sale, acea stâncă din Mediterană, stropită de sângele a doua războaie şi care a costat bani cu nemiluita? Distrugându-i pe iezuiţi, a produs un gol pe care nimeni nu l-a mai putut Umple, în detrimentul educaţiei tineretului şi al înfloririi literaturii. Legătura lui cu parlamentele a distrus-o pe cea dintre rege şi supuşii săi. Legătura lui cu Austria a fost bună atâta vreme cât ea a făcut să înceteze flagelul războiului; dar acea alianţă nu ne-a mai fost de folos atunci când ea a îngăduit Austriei să facă nepedepsită, în Europa, tot ceea ce era în interesul ei. Căsătoria Mariei-Antoaneta este, în întregime, opera lui. Războiul de şapte ani pe care ducele de Choiseul l-a condus pe pământ şi pe mare este, spre ruşinea Franţei, un alt flagel. Pentru că a fost necesar un al doilea război, menit să repare relele şi oprobriul care au rezultat pentru Franţa din primul război.

Filosofia a fost susţinută şi protejată de domnul duce de Choiseul. Şi-a creat în felul acesta un partid al său, stimulând gustul pentru filosofie al unora dintre membrii clerului.

Dacă domnul de Choiseul mai era ministru şi astăzi, Franţa n-ar mai fi rezistat. Pentru a ne bucura în pace de bogăţiile pământului nostru, de industria, de puterea noastră, avem nevoie de linişte, de pace, de o cârmuii e înţeleaptă. Un ministru plin de el şi ambiţios, ducând o politică păgubitoare, va fi întotdeauna o nenorocire pentru Franţa. Şi domnul de Choiseul, încă de la începutul ministeriatului său şi până când a fost izgonit, n-a făcut altceva decât să distrugă tot ceea ce stabiliseră înţelepciunea, experienţa şi principiile timpurilor trecute.

Astfel, domnul de Choiseul n-a fost în Franţa decât un străin a cărui inimă a ţinut tot timpul cu străinii; a dus de râpă finanţele ţării, armata şi mai ales marina.

În concluzie, domnul de Choiseul, a fost el însuşi cel mai cumplit flagel al Franţei.66

După ce a fost izgonit domnul de Choiseul, mai rămânea de rezolvat spinoasa problemă a parlamentelor. Ducele ridicase magistratura împotriva autorităţii absolute a regelui; aşa că se hotărî abolirea acelei magistraturi. În politica externă, lucrurile se schimbară şi ele de îndată ce de Choiseul fusese izgonit. Regele Spaniei fusese tot timpul sâcâit de duce să rupă relaţiile cu Anglia. După ce scăpă de el, regele Spaniei le restitui imediat englezilor insulele Falkland şi portul Egmont, cele două pretexte de ceartă, şi nu vru să mai aridă şi nici să mai cerceteze dacă avea sau nu drepturi asupra lor. Conform sistemului austriac, domnul de Choiseul trata puterile secundare cu un dispreţ ce se bătea cap în cap cu protecţia pe care Franţa o acordase întotdeauna acestor ţări. Dar, de îndată ce domnul de Choiseul a căzut, Ibrahim-Efendi trimis în audienţă la beiul din Tunis a fost primit imediat. Suedia şi-a reluat bunele relaţii pe cai e le avusese întotdeauna cu Franţa. În sfârşit, o alianţă mai deosebită a fost încheiată cu regele Sardiniei prin căsătoria Domnului, fratele mai mic al Delfinului, cu o prinţesă din casa de Savoia.

Am spus mai înainte că fusese hotărâtă abolirea magistraturii; dacă lucrul era uşor de hotărât, apoi era extrem de greu de pus în practică. Magistratura era atotputernică, iar regele slab. Parlamentele aveau de partea lor majoritatea pairilor, precum şi sprijinul casei de Austria care dăruia pe ascuns consilierilor câteva sute de mii de livre. Parlamentele mai aveau de asemenea de partea lor pe jansenişti care le susţinuseră tot timpul împotriva Curţii, împotriva Franţei şi împotriva Romei. Ducele d’Aiguillon, şeful partidului antiparlamentarilor, era susţinut de: doamna du Barry, ale cărei favoruri le împărţea cu regele; cancelarul Maupeou, care-i înfăţişa fără încetare lui Ludovic al XV-lea pericolul pe cai e îl

reprezentau Parlamentele gata oricând să reînnoiască tragedia lui Carol I al Angliei; abatele Terray, sătul până peste cap de protestele şi de plângerile pe care aceste Parlamente le ridicau fără încetare împotriva lui; arhiepiscopul Parisului, domnul de Beaumont; în sfârşit, iezuiţii care plângeau pe ruinele lăcaşurilor lor distruse.

Cu şaisprezece zile înainte de destituirea domnului de Choiseul, Parlamentul din Paris îşi încetase funcţiunile şi toate parlamentele din provincie, răzvrătite împotriva regelui, îşi sporiseră plângerile. La fiecare nouă jalbă, doamna du Barry spunea:

— Încă un pas făcut ca să vă detroneze, sire!

Cancelarul Maupeou dădu ordin Parlamentului să-şi reia atribuţiile dacă nu vrea să stârnească mânia regelui. Parlamentul răspunse că aştepta cu supunere evenimentul cu care era ameninţat. Deci mănuşa fusese aruncată auto

I

rităţii regale. Ducele d'Aiguillon o ridică. A fost aleasă noaptea de 19 spre 20 ianuarie pentru executarea planului hotărât. La miezul nopţii, toţi. magistraţii au fost treziţi în numele regelui. Câţiva muşchetari au intrat în camerele lor, i-au poftit să-şi reia activitatea şi nu le-au cerut să răspundă decât printr-un singur cuvânt: da sau nu. Luaţi prin surprindere, unii au spus da, dar adunându-se a doua zi şi-au venit în fire şi au refuzat categoric să-şi reia atribuţiile. Primind acest răspuns, Consiliul le-a suspendat imediat funcţiile. Muşchetarii care veniseră în toiul nopţii la ei se prezentară din nou ca să le înmâneze ordinele de exilare, care îi obligaţi să plece fără întârziere. Parlamentul odată desfiinţat, a fost imediat înlocuit cu Marele Consiliu. În culmea bucuriei, arhiepiscopul Parisului a celebrat ceea ce s-a numit mai târziu „slujba roşie", iar noul-Parlament a fost numit, după prima şedinţă pe care a ţinut-o, „Parlamentul Maupeou". Atunci a avut loc o mare scindare, care i-a dezbinat până şi pe prinţii din

familia regală. Contele de La Marche, fiul prinţului de Conti, şi contele d’Artois, căruia domnul de Maupeou îi făgăduise mâna Domnişoarei, recunoscură noul Parlament. Ducele d’Orléans, presat de doamna de Montesson, cedă pe moment; dar domnul de Conti nu vru să audă de nicio împăcare cu noua magistratură. Domnul de Clermont, urmând exemplul domnului de Conti, protestă împotriva a tot ceea ce se făcuse şi, bolnav de o boală foarte gravă, muri fără ca regele, care-i purta ranchiună pentru opoziţia lui, să fi întrebat măcar o singură dată cum se mai simte. Pairii protestară şi ei împotriva desfiinţării vechii magistraturi, dar numai de formă. Cât despre parlamentele din provincie, acestea fură desfiinţate fără nicio opoziţie.

Aşa s-a petrecut acest important eveniment a cărui pârghie principală a fost doamna du Barry şi ale cărui roade le-a cules domnul d’Aiguillon.

46»

Capitolul XXV

Politica ducelui «d’Aiguillon – *Memoriile* Delfinului, fiul lui Ludovic al XV-lea, îi slujesc acestuia de ghid – Dificultatea de a urma planul propus faţă de Austria – Conduita ducelui d’Aiguillon faţă de puterile secundare – Domnul de Vergennes la Stockholm – împărţirea Poloniei – Memoriul pe care ducele d’Aiguillon îl înmânează regelui.

Am mai spus că politica ducelui d’Aiguillon era diametral opusă politicii duse de domnul de Choiseul. Sprijinindu-se pe un *Memoriu* al Delfinului – tatăl lui Ludovic al XVI-lea – ducele d’Aiguillon a continuat cu îndrăzneală această politică. Iată acea parte din *Memoriu* pe care s-a sprijinit politica ducelui de Aiguillon:

„Trebuie să-mi amintesc fără încetare că mii de guverne au pierit, că numeroase familii regale s-au stins în Europa şi că principalele state care mă înconjoară sunt rivalele familiei de Bourbon. Istoria cunoaşte două, cele mai importante: Anglia şi Austria. Anglia este, dintre cele

două rivale, cea mai puţin de temut. Franţa trebuie să-şi aducă aminte că poate să aibă sau nu flotă. Căci puterile care nu au flotă pot exista datorită agriculturii, comerţului şi industriei. Am fost foarte bine văzuţi, ba chiar de temut în timpul ministeriatului cardinalului de Fleury, căruia tatăl meu, regele Ludovic, al XV-lea, i-a lăsat întreaga cârmuire pe mână. Dacă Anglia va avea o mai mare sau o mai mică preponderenţă pe mare, asta va face să sporească sau să scadă bunăstarea Franţei, fără a-i aduce însă un prejudiciu esenţial. Anglia nu e deci o rivală de temut. În schimb Austria are alte mijloace, ostile şi periculoase, în raporturile ei cu noi. E în interesul nostru s-o supraveghem, s-o încurajăm şi s-o împiedicăm să ne facă rău. Căci politica ei merge mult mai departe decât religia ei. E o putere modernă în Europa, care a ieşit din neant, care s-a ridicat până la o monarhie universală sub Carol Quintul, în dauna vecinilor şi spre primejdia noastră. Trebuie deci să mă strădui să descopăr, în istoria strămoşilor mei, prin ce mijloace au izbutit să ia acestei ţări Spania, Neapole, Lorena, Ţările-de-Jos (în parte), Alsacia, Franche-Comté şi Rousillon şi să continui să menţin această politică de observare. Domnul duce de Choiseul, pensionarul Casei de Austria, a vrut să întărească ideile abatelui de Bernis, care avea tot interesul să placă Austriei; şi unul, şi celălalt au aruncat sămânţa nenorocirii care ameninţă Franţa dacă vreodată principiile austriece vor fi puse în practică. Ducele de Saint-Simon mi-a dat să citesc, acum zece ani, un *Memoriu* foarte bine documentat, în care dovedea că Franţa nu se poate menţine fără o luptă continuă împotriva Austriei. El spunea că nu trebuie să ne oprim decât după ce vom reduce Austria la un simplu electorat. Tata totuşi, nu ştiu din ce motive, pe care nu-mi permit să le judec, s-a aliat cu Austria, prejudiciind interesele micilor puteri „şi strămoşii mei şi-au făcut o glorie din a le susţine şi a le proteja. El n-

a vrut niciodată să aprofundeze vinovata temeritate a domnului de Choiseul, care a dărâmat astfel un edificiu solid, întărit de secole şi de oamenii de stat cei mai cu judecată şi cei mai ataşaţi ţării noastre”.

Din păcate, faţă de Austria, planul era dificil de urmat. Alianţa din 1756 continua să existe şi nu se întrevedea niciun motiv plauzibil pentru a o rupe. În plus, Maria-Antoaneta pusese stăpânire deplină pe Delfin şi dacă manifestase o atât de mare ură împotriva domnului de Choiseul, ea nu se datora faptului că domnul de Choiseul era agentul Austriei, ci faptului că Delfinùl presupunea că din pricina ducelui de Choiseul murise tatăl său. Cât priveşte regele, acesta n-avea decât să moară, fiindcă regele era bunicul său şi, deşi destul de bătrân, nu se priva de nici e plăcere. Văzând deci că deocamdată nu avea ce face, ducele d’Aiguillon începu a se pregăti încet pentru anularea fatalului tratat din 1756.

Puterile subalterne erau oricum foarte speriate de această mare alianţă franco-austriacă. Ducele d’Aiguillon se ocupă îndeaproape de ele, le primi, le ascultă, le linişti. Apoi se împăcă repede cu Suedia şi cu Danemarca, aliatele Franţei în nord, pe vremea când Polonia mai era regat, dar nu mai era o mare putere.

Ducele de Choiseul îi persecutase în mod constant pe elveţieni, vechii aliaţi ai Franţei, despre cai e obişnuia să spună:

— E urât ca un elveţian!

Apoi, jignindu-i în interesele lor, deschisese portul Versoix, pe malul lacului Geneva. Ducele d’Aiguillon întrerupsese acele lucrări. Ducele de Chioiseul îi răpise Papei comitatul Venaissin şi oraşul Avignon. Asta pentru a compensa – zicea el – pierderea coloniilor, dar în realitate pentru a le da satisfacţie filosofilor care atacau tot timpul religia. Ducele d’Aiguillon îi înapoie deci Papei oraşul Avignon şi comitatul Venaissin.

Anglia, văzând că Franţa trecuse de partea Austriei} trecu şi ea de partea Prusiei, adică a lui Frederic al

II-lea. Or, această alianţă a Angliei cu Frederic însemna, în mod sigur, război cu Franţa. Ducele d'Aiguillon puse bazele unui tratat de pace şi ale unui contract comercial prin care urma să reînnoade toate relaţiile amicale care existaseră vreme de treizeci de ani câţi trecuseră după pacea de la Utrecht.

De când cu faimoasele expediţii ale lui Carol al XII-lea, care secătuiseră ţara de oameni şi de bani, Suedia – speriată de această omnipotenţă regală ce târa un popor în prăpastie – făcuse totul pentru a îngrădi autoritatea regilor săi. Suedia era divizată în facţiuni care ascultau de Austria, de Danemarca şi de regele Prusiei. Autoritatea Franţei, atât de puternică în Suedia pe vremea lui Gustav-Adolf, fusese înlocuită cu autoritatea austriacă. Gustav al II-lea dorea din tot sufletul să scape de acea tutelă care-i fusese impusă de nobilime. Nefiind decât prinţ ereditar, îi scrisese domnului de Choiseul despre această dorinţă; dar domnului de Choiseul nici prin gând nu-i trecu să-i satisfacă prinţului asemenea dorinţă care jignea grav Austria. Ducele d'Aiguillon, dimpotrivă, nu avu faţă de Austria niciun fel de menajamente, îi aduse înapoi din exil, unde îl trimisese domnul de Choiseul, pe de Vergennes, vechiul ambasador al Franţei la Constantinopole, îi dădu instrucţiuni şi-l trimise în Suedia, revenind astfel la planurile vechii diplomaţii franceze: „Ridică-i pe cei slabi şi umileşte-i pe cei puternici". Prezenţa domnului de Vergennes la Stockhohn dădu roade: în Suedia izbucni o revoluţie care-i dădu regelui Gustav puterea pe care nobilimea o împărţea cu el şi-l scăpă de influenţa Rusiei, Austriei şi Prusiei. Acea revoluţie se realiză în numai cincizeci şi patru de ore şi fără vărsare de sânge, isprăvindu-se la 10 august 1772. E adevărat că, după douăzeci de ani; contele de Horn, contele de Ribing şi

Ankasstroöm îşi luară o revanşă sângeroasă asupra lui Gustav al III-lea.

Am arătat starea de slăbiciune în care se afla Polonia din clipa în care Franţa îşi luase mâna de pe ea. Ecaterina a II-a, care era cu ochii pe această ţară, îi dăduse un rege şi, sigură de nulitatea lui, se pregătea să invadeze Polonia. Domnul de Choiseul nu văzuse în alianţa Curţilor de la

Berlin şi de la Petersburg decât un fel de replică a alianţei dintre Viena şi Versailles; dar Curtea din Viena vedea mult mai departe: vedea Curtea Franţei secătuită de oameni şi de bani şi prin urmare un auxiliar mediocru în clipa în care Rusia s-ar fi îndepărtat de ea; atunci domnul de Choiseul ar fi trebuit să dea ordin domnului de Vergennes să ridice Turcia împotriva Rusiei. Dacă victoria ar fi revenit armatelor turceşti, puterea şi mai ales prestigiul imperiului rus ar fi slăbit; în cazul în care ar fi câştigat Rusia, posesiunile acesteia s-ar fi învecinat cu cele austriece, neliniştind imperiul care ar fi avut cu atât mai multă nevoie de Franţa. Dar domnul de Vergennes îi arătase lui de Choiseul inutilitatea acestui război şi-i prezisese şi rezultatul său dezastruos. Ministrul, supărat, îi ordonase lui Vergennes să-şi dea demisia şi să se retragă în Bourgogne, unde, începând de atunci, rămase fără bani şi fără slujbă. Ceea ce prezisese domnul de Vergennes se întâmplă întocmai: Turcia a fost bătută, armatele ruseşti au invadat Moldova, iar călăreţii cazaci de pe malul Donului au ajuns până la Dunăre. Atunci Austria, speriată de vecinătatea cu posesiunile ruse, se apropie de regele Poloniei, cerând neutralitatea în caz de război. În felul acesta, Frederic, aproape un intrus în marea familie a regilor europeni, la urcarea lui pe tron, „micul elector de Brandenburg”, cum fusese numit la începutul domniei sale, ajunse să fie. curtat la bătrâneţe de două dintre marile puteri din nord şi deveni arbitru al destinelor europene, în timp ce domnul de Choiseul, care voise să-l detroneze, era

el însuşi exilat la Chanteloup.

Din această apropiere dintre Austria şi Prusia s-a născut ideea împărţirii Poloniei, Austria şi-a introdus trupele în Zips, iar Prusia în ducatul de Posen. Ecaterina a pus mâna pe Varşovia. Când a aflat de această împărţeală politică, Versailles-ul a fost profund tulburat. Atunci domnul d'Aiguillon i-a pus regelui în faţă următorul memoriu:

„Iată, spunea el, în ce fel îi poate ajuta Franţei prietenia casei de Austria şi la ce trebuie să ne aşteptăm de la această casă, cu care domnia-voastră v-aţi legat printr-un tratat şi printr-o căsătorie. Într-o bună zi, Curtea din Viena o să vrea să-şi sporească posesiunile în dauna regelui Prusiei şi atunci va ridica împotriva acestui rege Franţa, Rusia şi Suedia. În altă zi va vrea să-şi sporească posesiunile în dauna Poloniei, cea mai bună prietenă a noastră. Atunci ea se va apropia de regele Prusiei, duşmanul nostru, se va alia cu el şi cu ţarina, care e mai înverşunată ca niciodată împotriva noastră. Pe de altă parte, nimic nu egalează ambiţia nemăsurată a tânărului împărat Iosif. El nu aşteaptă decât momentul să domnească singur pentru a-şi pune în practică planurile pe care le rumegă de atâta vreme. Şi-a pus de mult ochii pe Bavaria şi pe Frioul veneţian; vrea să deschidă portul Escaut închis prin atâtea tratate, vrea să pună mâna pe Bosnia. Şi cine ne poate asigura că a uitat de pierderea Lorenei, a Alsaciei şi à Sileziei? Rezultatul alianţei noastre cu Austria, al acestei alianţe care ne-a costat atâţia oameni şi atâţia bani, constă în faptul că există în nordul Europei o ligă de temut contra noastră, din care fac parte Viena, Berlin şi Petersburg. Cât ai clipi din ochi, aceste trei puteri pot ridica o armată de trei sute de mii de oameni; cât ai clipi din ochi, pot invada teritoriile statelor mai slabe, pe care râvnesc să le cucerească; cât ai clipi din ochi, pot hăpăi în întregime Polonia. Fără aliaţi, epuizată de ultimul

război purtat pentru menţinerea Casei de Austria, Franţa se află într-o situaţie jalnică; e redusă la cea mai umilitoare tăcere, e obligată să-şi reprime propriul caracter, să aprobe tot ce se face, fără ca cineva să binevoiască măcar s-o consulte. Unde sunt acele vremuri când nimănui nu-i era îngăduit, în Europa, să tragă o ghiulea de tun fără aprobarea regelui Franţei?

În ciuda acestei situaţii grele, Nordul aliat, înarmat şi invadând domeniile prietenilor noştri, mă obligă să-i propun regelui meu o contraligă a Sudului, alcătuită din Franţa, Spania, Anglia şi Sardinia. Noile legături pe care le avem cu regele Sardiniei ne asigură de prietenia lui. Spania se va lăsa convinsă cu mai multă dificultate, pentru că domnul de Choiseul a aţâţat-o şi împotriva Londrei, şi împotriva ministeriatului său. Cât despre regele Angliei, câte mijloace nu avem de a tempera această luptă perpetuă şi această rivalitate ostilă care tulbură legăturile noastre comerciale!

Iar acum voi vorbi despre împărţirea Poloniei. Toată lumea e convinsă că această împărţire schimbă monarhia prusiană într-o adevărată putere maritimă. Din starea de monarhie militară şi agricolă, ea trece în starea de putere comercială şi maritimă şi, cum în unii ani l-am văzut pe regele Prusiei invadând provincii ale unor vecini mult mai puternici decât el, cum l-am văzut după aceea apărându-le împotriva întregii Europe care voia să i le ia îndărăt, în câţiva ani nu e exclus să-l vedem devenind regele Balticei. Stăpânul Danzigului, Vistula va fi pentru el o nouă Tamisă. Aşa că această putere, atât de puţin luată în seamă şi atât de puţin cunoscută în urmă cu câţiva ani, poate deveni, sub regele Frederic, un stat de temut pentru puterile continentale, un puternic stat maritim. Anglia ştie acest lucru şi această ţară este atât de lămurită în privinţa comerţului şi a relaţiilor sale maritime, încât, în acest moment, la Londra s-a stârnit o zarvă nemaipomenită

împotriva transformării Prusiei în stat maritim şi comercial.

Rusia, pe de altă parte, ameninţând Constantinopole şi manifestându-şi dorinţa de a naviga pe Marea Neagră, ba poate chiar şi în Mediterană, poate pune stăpânire în aceste locuri pe tot comerţul englezilor. Propun înţelepciunii regelui meu analiza temeinică a tuturor acestor lucruri. Din môment ce Austria ne părăseşte, noi nu-i putem opune decât alianţa celor patru puteri capabile să ţină piept ligii din Nord: Franţa, Anglia, Spania şi Sardinia.

Vă voi dezvolta, sire, aceste puncte, în memorii ulterioare".

Capitolul XXVI

Bătrâneţea lui Ludovic al XV-lea – Moartea îi dă târcoale şi seceră în jurul său – Mareşalul d'Armentière – Moartea domnului de Chauvelin – Călătoriile regelui – Doamna du Barry – Domnul de Fronsac, o răpire, un incendiu şi un viol – Poetul Gilbert, marchizul de Sade, Glück şi Piccini – Temerile regelui – Morţi subite – Vărsatul de vânt – Doamna du Barry pleacă, apoi se întoarce – Ultima ei întrevedere cu regele; ultimele momente ale acestuia – Moartea lui Ludovic al XV-lea.

În toată această perioadă despre care am vorbit, un lucru scăpase tuturor, şi anume că Ludovic al XV-lea, în vârstă doar de şaizeci şi trei de ani, părea cu zece ani mai în vârstă decât ducele de Richelieu care avea şaptezeci» şi şase. Ludovic al XV-lea, frumosul cavaler de odinioară, cu ociii albaştri, cu auzul fin şi piciorul sprinten, nu mai vedea, era surd şi nu se mai urca pe cal decât cu ajutorul unei scăriţe. Plictiseala, care-l măcinase încă din tinereţe, acum îl copleşise pe acest bătrân, devorându-l. De altfel, şi în jurul lui se făcuse cam gol. Femeile pe care le iubise – doamna de Vintimille, doamna de Châteauroux, doamna de Pompadour – se prăpădiseră. Numeroşi membri ai familiei

sale – fiul, nepotul, nora, soţia – se duseseră şi ei. Mareşalul d'Armentières, meninul său, născut în acelaşi an cu el, abia închisese ochii. Mai rămăseseră domnii de Chauvelin şi de Richelieu. Domnul de Chauvelin se bucura de o atenţie deosebită din partea regelui; se interesa în fiece zi cum o duce cu sănătatea, cum se mai simţea, încât această călduroasă prietenie miră pe toată lumea care ştia cât de egoist este regele. Dar într-o zi curtenii aflară şi motivul pentru care regele era atât de interesat de sănătatea domnului de Chauvelin: pentru că, la o serbare de la Curte, o ghicitoare spusese că domnul de Chauvelin avea să moară cu şase luni înaintea majestăţii sale. Această prevestire ajunsese la urechile regelui şi de aici toată acea grijă deosebită pentru sănătatea domnului de Chauvelin. Dar, după cum se ştie, mai întotdeauna tocmai de ce ţi-e frică nu scapi.

La 23 noiembrie 1773, regele cinase în micul apartament al doamnei du Barry, la Versailles, unde îl invitase şi pe domnul de Chauvelin să mănânce împreună cu ei. Domnul de Chauvelin acceptase, rugându-l însă pe rege să nu-l oblige să mănânce nimic, întrucât nu se simţea prea bine. Într-adevăr, domnul de Chauvelin, care începuse să joace whâst cu regele, nu mâncase decât două mere coapte. Partida odată terminată, domnul de Chauvelin se ridică şi se sprijini de spătarul scaunului doamnei de Mirpoix, care juca whist la o altă masă. În momentul în cai t. domnul de Chauvelin tocmai glumea cu acea doamnă, regele – care se afla chiar în faţa lui – observă că se schimbase la faţă.

— Ce ai, Chauvelin, nu te simţi bine? întrebă regele.

Domnul de Chauvelin deschise gura ca să-i răspundă, dar nu mai putu articula Bici un sunet şi se prăbuşi. Chemară imediat medicii, dar când aceştia sosiră, marchizul murise.

După moartea lui Chauvelin, curtenii nu l-au mai

văzut pe rege râzând. Numai plimbarea cu trăsura îl mai distra, aşa că-şi spori călătoriile; Se ducea de la Rambouillet la Compiègne, de la Compiègne la Fontainebleau, de la Fontainebleau la Versailles. La Paris nu se ducea niciodată; regelui îi era groază de Paris de când se revoltase împotriva sa. Dar toate acele frumoase reşedinţe îi purtau gândurile la trecut; de la trecut ajungea la amintiri, apoi la reflecţii, iar din acele reflecţii amare, profunde şi triste nu-l puteau smulge decât doamna du Barry. Aproape că ţi se făcea milă să vezi ce eforturi făcea tânăra şi frumoasa femeie ca să încălzească nu trupul, ci inima acelui rege mai mult îmbătrânit decât bătrân.

În vremea aceasta, societatea se destrăma, ca şi monarhia. După ideile filosofice ale lui Voltaire, Diderot şi d'Alembert, urmară dezvăluirile scandaloase ale lui Beaumarchais, care-şi publicase *Memoriile*, vizându-l pe consilierul Goëzman; şi acel magistrat, membru în tribunalul lui Maupeou, nu mai cutezase să se aşeze pe scaunul lui. Beaumarchais făcea repetiţii cu piesa *Bărbierul din Sevilla* şi toată lumea începuse a vorbi despre nişte fraze foarte îndrăzneţe pe care le debita pe scenă „filosoful" Figaro. Peste toate astea mai izbucni şi scandalul iscat de o aventură a ducelui de Fronsac, iar două aventuri ale marchizului de Sade provocară groază.

Domnul de Fronsac, care nu era nici frumos, nici deştept, ci dezmăţat, brutal şi grăbit, luase locul acelui conte de Charolais căruia Ludovic al XV-lea, pe atunci tânăr, îi iertase nebuniile. Domnul de Fronsac tocmise nişte lachei care răpeau fetele frumoase şi tinere şi după ce acestea treceau prin patul lui, de Fronsac le vâra la Operă. Părinţii sărmanelor copile nu mai aveau dreptul să-l reclame pe vinovat odată ce fetele lor aveau un angajament la Operă şi nu se aflau pe drumuri. Dar iată că o fată i-a rezistat, deşi era o tânără obscură. Furios, ducele săvârşi trei crime în aceeaşi noapte pentru a o poseda; trei

crime dintre care fiecare, în acea epocă, era pedepsită cu moartea: incendiu, răpire şi viol.

Într-o noapte dădu foc casei în care stătea fata. Aceasta, ieşind speriată afară, valeţii lui de Fronsac o luară pe sus şi o duseră în patul stăpânului lor. Fata a strigat, a ţipat, s-a zbătut, s-a apărat, dar degeaba. Procurorul a început o anchetă care s-a muşamalizat. Dar poetul Gilbert, scriind o poezie şi publicând-o, a dat totul la iveală şi astfel întreaga lume a aflat de ticăloşia lui de Fronsac, ce-şi întrecuse cu mult tatăl, pe domnul de Richelieu, care, ori de câte ori rămânea fără bani, avea obiceiul să-şi pună amanet preţiosul ordin Saint-Esprit.

Să spunem acum câteva cuvinte şi despre marchizul de Sade, unul dintre cei mai ciudaţi oameni este au trăit la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Era un senior frumos, destul de copt – în epoca aceea avea treizeci şi cinci de ani –, care se născuse în palatul prinţesei de Condé unde mama sa era doamnă de onoare. El spunea că se trage din frumoasa Laura, iubita lui Petrarca. Tot ce se poate, mai ales că, în ciuda amorului platonic pentru marele poet, frumoasa Laura avusese doisprezece copii. Crescut la cole-giul „Louis-le-Grand”, la treisprezece ani intrase în armată, la cavaleria uşoară, luase parte la războiul de şapte

48»

am, apoi fusese însurat, fără voia lui, cu domnişoara de\ Montreuil. Marchizul de Sade era bogat, tânăr, frumos, avea un nume onorabil. Atunci de unde înclinarea aceea către fapte sângeroase?

Într-o seară, în sâmbătă Paştelui, trecând prin Piaţa Victoriilor a fost oprit de o femeie care i-a cerut câţiva bani drept pomană. El s-a oprit, a privit-o, a văzut că e tânără şi frumuşică şi a vrut să ştie dacă nu cumva se ocupă cu vreo meserie ruşinoasă. Nu, femeia era cinstită, dar săracă. Cinstea ei păru să-l fi mişcat. O căină şi-i propuse s-o ia la el, menajeră. Femeia consimţi, el îi dădu o pungă cu bani

şi-i spuse să vină a doua zi la casa lui din Arcueil. Nefericita veni la ora stabilită. Marchizul, care o aştepta, încuie uşa după ea şi, cum femeia continua să-l refuze, înşfăcă spada şi o obligă să se dezbrace. Odată goală, o legă de una din coloanele patului şi începu s-o biciuiască până la sânge; apoi îi picură ceară fierbinte pe răni şi se retrase, lăsând-o mai mult moartă decât vie. După eforturi disperate, biata femeie izbuti să-şi rupă legăturile, alergă la geam şi începu să strige după ajutor. Dar nu-i răspunse nimeni. După un timp îl auzi pe marchiz urcând scara şi, de teamă să nu mai îndure suferinţele prin care trecuse, se aruncă pe fereastră, preferând să moară. Dar marchizul nu mai intră în odaia ei şi ştiind-o bine legată de pat, plecă liniştit la Paris, nădăjduind că, până va mai veni el, femeia va muri de foame. Numai că afacerea, luând o cu totul altă întorsătură, marchizul fu judecat şi condamnat la şase săptămâni de închisoare, în castelul din Pierre-Encise. După şase săptămâni ieşi din închisoare, uitând complet de sărmana femeie care, pe lângă rănile şi arsurile pe care i le făcuse el, sărind pe fereastră îşi zdrobise un şold şi-şi rupsese o mână. Marchizul se retrase în frumosul lui castel din Lacoste, aproape de Marsilia, veni în oraş în iunie 1772, unde dădu un bal la care pofti pe

„461 di – Ludovic al XV-lea cele mai încântătoare doamne din Marsilia. Apoi, în toitil balului, le dădu să înghită nişte pastile cu cantaridă. După o oră, balul s-a transformat într-o adevărată orgie romană. Trei femei muriră, şase înnebuniră. Domnul de Sade fugi luând-o cu sine pe cumnata sa: Parlamentul din Aix îl condamnă la moarte ca otrăvitor. Dar hotărârea Parlamentului din Aix a fost casată şi marchizul şi-a răscumpărat capul cu cincizeci de mii de franci. Revenind la Paris, a publicat romanul *Justine*. Ca pentru a face pereche cu această carte obscenă, cavalerul de Nerciat a publicat, în 1770, *Félicia*. Amândouă cărţile sunt neruşinate şi ruşinoase pentru

Franţa. Din păcate această literatură imundă i-a plăcut grozav regelui. Doamna du Barry, ca să-l distreze, a avut ideea unui jurnal pe care i-l citea în fiece dimineaţă, în pat. Jurnalul cuprindea ştiri culese de prin lupanarele Parisului şi în special din cel al faimoasei Gourdan. Într-o zi, regele află din acel jurnal că domnul de Lorry, episcop din Tarbes, avusese în ajun neruşinarea de a veni la Paris, într-o trăsură deschisă, împreună cu coana Gourdan şi cu două din pensionarele sale. Până la urmă, lucrurile s-au lămurit, spre cinstea prelatului, care nu auzise în viaţa lui de coana Gourdan. Întorcându-se la Versailles, episcopul din Tarbes văzuse pe marginea drumului trei femei alături de o trăsură stricată. Făcându-i-se milă de ele, le-a făcut loc în trăsura sa. Gourdan, bucuroasă, a primit imediat invitaţia. Miraţi de naivitatea prelatului, toţi l-au întrebat:

— Cum, părinte, n-o cunoşti pe coana Gourdan? E de necrezut, zău aşa!

În toiul acestor întâmplări, izbucni faimosul război muzical dintre adepţii lui Glück şi cei ai lui Piccini. Curtea se împărţi şi ea în două. Delfina, tânără, poetică, instruită din punct de vedere muzical, elevă a lui Glück, nu socotea operele franceze decât o culegere de arii mai mult sau mai puţin graţioase. Asistând la reprezentarea tragediilor lui Racine, avu ideea de a-i trimite lui Glück *Ifigenia în Anlâda* şi de a-l ruga să-şi reverse valurile muzicii sale peste armonioasele versuri ale lui Racine. După şase luni, muzica era gata şi Glück aduse el însuşi partitura la Paris. Odată sosit, Glück deveni favoritul Delfinei şi primi îngăduinţa de a intra oricând în apartamentul ei.

La început, muzica lui Glück n-a avut efectul scontat. Vechea societate prefera muzica italiană, grindina sonoră a orgii melodioase. Doamna du Barry, din spirit de opoziţie şi pentru că Delfina punea atâta preţ pe muzica germană, luă şi ea parte muzicii italiene, trimiţându-i câteva librete lui Piccini. Acesta expedie la rândul lui partiturile, iar

societatea, tânără şi vârstnică, se împărţi în două tabere. Adevărul e că, în mijlocul acelei învechite societăţi franceze începuseră să pătrundă idei noi: grădinile englezeşti cu alei întortocheate, peluzele verzi de gazon, florile care creşteau în coşuleţe de nuiele, cursele de cai dimineaţa, în zori, fără ca femeile să mai fie pudrate şi date cu roşu pe obraz, ci purtând doar o simplă pălărie de pai, cu boruri largi, cel mult împodobită cu o margaretă. Pe urmă, vedeai câte un călăreţ care plimba câte un cal mai năbădăios, însoţit de un jocheu cu şapcă neagră şi cu pantaloni de piele; apăruseră factoanele cu patru roţi care făceau furori, prinţesele umblau îmbrăcate ca nişte păstoriţe, actriţele se îmbrăcau ca nişte regine. Duthé, Guimard, Sophie Arnould, Prairie, Cléophile se găteau cu şiraguri de diamante, în vreme ce Delfina, prinţesa de Lamballe, doamnele de Polignac, de Langeac şi altele se împodobeau doar cu flori. Văzând toată această nouă societate, Ludovic îşi înclina tot mai trist fruntea. În zadar zvăpăiata du Barry se învârtea în jurul lui, bâzâind ca o albină, uşoară ca un fluture, strălucitoare ca un colibri. Regele abia dacă îşi mai ridica din când în când fruntea îngreunată, pe care se întindea tot mai vizibil pecetea morţiu Timpul trecea însă şi în curând aveau să se împlinească cele şase luni de când murise Chauvelin. Pe la jumătatea lui aprilie, abatele de Beauvais îi spusese regelui, mai în glumă, mai în serios: că.

— Încă patruzeci de zile, sire, şi Ninive se va prăbuşi!

Apoi, în altă zi, ducele d'Ayen spuse şi el în treacăt:

— La 23 mai se vor împlini şase luni de când s-a prăpădit bietul Chauvelin! /

— Oh, ce n-aş da, îi spusese regele lui Richelieu, ca cele patruzeci de zile de care vorbea afurisitul ăla de Beauvais să treacă mai repede!

În acel nefericit aprilie, Sorba, ambasadorul Genovei. pe care regele îl primi într-o dimineaţă, la rugămintea

acestuia, ca să-i mulţumească pentru postul de director al Afacerilor Externe pe care i-l dăruise, căzu la picioarele majestăţii-sale şi muri de apoplexie. În altă zi, regele aflându-se la vânătoareun trăsnet căzu chiar lângă el. Toate aceste semne îl făcuseră pe Ludovic din ce în ce mai sumbru. Pe la mijlocul lui aprilie, Lebel, valetul regelui, văzu la tatăl său pe fata unui morar a cărui frumuseţe ieşită din comun îl ului. Se gândi că dacă i-ar duce-o regelui, poate l-ar mai înveseli. După multe rugăminţi, Ludovic al XV-lea consimţi în sfârşit s-o vadă. În general, fetele pe care regele urma să le „onoreze cu bunătatea sa regală" trebuiau să treacă mai întâi pe la medic, apoi pe la Lebel. Dar fata era atât de tânără şi de proaspătă şi mai ales atât de pură şi de frumoasă, încât de data aceasta precauţiile au fost neglijate şi apoi nici cel mai expert doctor care ar fi cercetat-o nu şi-ar fi putut da seama că, de câteva ceasuri, fata eră bolnavă de vărsat. Regele mai fusese bolnav de vărsat, în tinereţe, dar iată că după două zile se îmbolnăvi a doua oară. În acelaşi timp, reapăru şi o altă boală, nevindecată pe deplin, ceea ce-i făcu pe parizieni, când auziră că regele este bolnav de vărsat, să spună:

— La cei mari, nu există nimica mic!

Ba chiar îi făcură şi un epitaf:

„În zece zile, variola L-a-mpins pe rege în mormânt.

Când douăzeci de ani, cealaltă1 S*-o chinuit să-i facă vânt"*.

În sfârşit, o febră puternică veni că complice şi mai rău lucrurile. Pe 29 aprilie apăru prima erupţie a vărsatului şi arhiepiscopul Parisului, Christophe de Beaumont, dădu fuga la Versailles. De data asta situaţia era cam încurcată: dacă ar fi fost nevoie, regele ar fi trebuit grabnic împărtăşit, or acest lucru nu se putea face decât după alungarea doamnei du Barry. Dar această favorită îi adusese îndărăt la putere pe iezuiţii al căror şef

era arhiepiscopul, această favorită îi izgonise pe de Choiseul şi Parlamentul şi adusese servicii atât de mari Bisericii, încât ar fi fost cu neputinţă s-o dezonoreze alungând-o de la Curte. Iar şefii noului partid erau, împreună cu arhiepiscopul, ducii d'Aiguillon, de Richelieu, de Fronsac, domnii de Maupeou şi Terray şi... doamna du Barry. Dacă o izgonea pe doamna du Barry, totul se dădea peste cap. Partidul domnului de Choiseul, Care se afla peste tot, până şi lângă patul regelui, cerea alungarea favoritei şi împărtăşirea grabnică a regelui. Partea curioasă a lucrurilor consta în faptul că tocmai partidul filosofilor, al janseniştilor şi al ateilor îl împingeau pe rege să se spovedească, în vreme ce arhiepiscopul Parisului, credincioşii şi evlavio şi-i voiau care

1 E vorba de sifilis, de care Ludovic al XV-lea suferea de multă vreme şi de care nu izbutise să se vindece pe deplin (n.t.).

gele să refuze spovedania. Aceasta era situaţia la Curte când, la 1 mai, la ora unsprezece şi jumătate dimineaţa, arhiepiscopul Parisului veni să-l vadă pe bolnav. Aflând că venise arhiepiscopul, doamna du Barry fugi şi se ascunse în apartamentul ei. Prelatul a fost primit de ducele de Richelieu, care i-a ieşit în întâmpinare.

— Monseniore, zise el, vă conjur să nu-l speriaţi pe rege cu acele fraze cucernice care au făcut ca atâţia bolnavi să dea ortul popii numai auzindu-le! Dacă sunteţi curios să aflaţi păcatele regelui, destul de mărunte şi de neînsemnate, n-aveţi decât să vă duceţi la el; dar mai bine m-aţi asculta pe mine în locul lui şi or să vă audă urechile nişte lucruri pe care nu le-aţi auzit de când sunteţi dumneavoastră arhiepiscop! Părerea mea e să nu ţineţi neapărat să-l spoviediţi pe rege şi să reînnoiţi, la Versailles, povestea de la Metz. Dacă ţineţi s-o izgoniţi pe doamna du Barry, eu zic să vă gândiţi la urmări sau, şi mai bine, la interesele dumneavoastră. Vreţi să faceţi pe gustul

domnului de Choiseul, duşmanul dumneavoastră cel mai crâncen? Vreţi s-o persecutaţi pe doamna du / Barry, prietena dumneavoastră, monseniore, care tocmai ieri îmi spunea: „Dacă domnul arhiepiscop ne lasă în pace, în curând va căpăta pălăria de cardinal. Îmi asum eu răspunderea să i-o procur şi încă foarte repede!”

Arhiepiscopul Parisului îl lăsase pe domnul de Richelieu să spună tot ce avea de spus pentru că, deşi era întru totul de acord cu el, trebuia ca măcar să se prefacă a opune oarecare rezistenţă. Din fericire, ducele d’Aumont, doamna Adelaide şi episcopul de Senlis se alăturară ducelui de Richelieu. Arhiepiscopul se prefăcu a ceda. Intră la rege, căruia nu-i pomeni nimic despre spovedanie, spre marea bucurie a acestuia; aşa că, după ce plecă prelatul, o chemă pe doamna du Barry şi-i sărută mâinile, plin de cea mai caldă recunoştinţă. A doua zi, pe 2 mai, regele se simţi puţin mai bine. În loc de Martinière, medicul său obişnuit, doamna du Barry îi trimise pe Lorry şi pe Bordeu; cei doi medici primiră poruncă să-i ascundă regelui atât natura bolii, cât şi situaţia critică în care se găsea, străduindu-se să-i scoată din cap bolnavului ideea că se va recurge la preoţi. Culmea e că regele începu să se simtă mai bine; dar tocmai când contesa răsuflă oarecum uşurată şi îşi reluă zburdălniciile, izbutind chiar să-l facă pe rege să zâznbească, se treziră în uşă cu doctorul Martinière, care apropiindu-se de bolnav, îi luă pulsul şi începu să clatine din cap. Regele îl privi cu spaimă:

— Ei bine, ce zici, Martinière? întrebă regele, pierit.

— Sire, dacă cei doi confraţi ai mei nu v-au spus cât de grav bolnav sunteţi. apoi aflaţi că sunt nişte măgari şi nişte mincinoşi.

— Ce boală crezi că am, Martinière? întrebă regele.

— Ei drăcie! Păi se vede cât de colo: aveţi vărsat!

— Şi crezi că nu mai e nicio speranţă să mă fac bine?

— Eu nu spun asta, sire! Un doctor nu disperă

niciodată. Spun numai că dacă majestatea-voastră e creştin măcar cu numele, apoi ar trebui să se gândească şi la acest lucru.

— Foarte bine, zise Ludovic. Apoi, chemând-o pe doamna du Barry, îi spuse: Iubito, pricepi? Am vărsat şi boala e cu atât mai periculoasă, mai întâi, din pricina vârstei mele, apoi din pricina altor boli pe care le-am mai avut. La Martinière a venit să-mi aducă aminte că sunt capul Bisericii. Iubito, poate că va trebui să ne despărţim. Dar nu vreau să se întâmple ce s-a întâmplat la Metz; anunţă-l pe ducele d'Aiguillon despre ceea ce ţi-am spus şi dacă boala mi se înrăutăţeşte, aranjaţi amândoi să ne despărţim fără zarvă.

În momentul în care regele rostea aceste vorbe, partidul ducelui de Choiseul şi începuse să murmure, acuzându-l pe arhiepiscop că, pentru a nu se supăra cu doamna du Barry, voia să-l lase pe rege să moară neîmpărtăşit. Acuzaţiile ajungând la urechile domnului de Beaumont, acesta luă hotărârea să se mute la Versailles, în lăcaşul lazariştilor, pentru a impune publicului şi pentru a profita de momentele favorabile ca să-şi facă slujbele şi să n-o alunge pe doamna du Barry decât atunci când regele va fi într-o situaţie disperată. Arhiepiscopul a ajuns la Versailles pe 3 mai, după care a început să aştepte.

În vremea aceasta, în jurul regelui se petreceau tot felul de scene scandaloase. Cardinalul de la Roche-Aymon era de părerea arhiepiscopului de Paris şi dorea ca totul să se petreacă fără zarvă. Episcopul de Carcassonne, care făcea pe zelosul, repetă scenele din Metz şi strigă sus şi tare că regele trebuie spovedit şi împărtăşit, că doamna du Barry trebuie imediat izgonită, că regele trebuie să dea pildă de căinţă în faţa Europei şi mai ales a Franţei, pe care o scandalizase cu purtarea sa.

Toate aceste discuţii aveau loc în faţa „domnului d'Aiguillon, care îşi dădu imediat seama ce ar fi însemnat

dacă întregul scandal ar fi devenit public. Aşa că intră imediat la rege.

— Ei bine, duce, îl întrebă regele, mi-ai executat ordinele?

— Cu privire la doamna du Barry?

Da.

— Am aşteptat să le reînnoiţi, sire. Nu mă voi grăbi niciodată să-l despart pe rege de persoanele pe care le iubeşte.

— Îţi mulţumesc, duce, dar trebuie. Ia-o pe biata contesă şi du-o, fără zarvă, în casa dumitale din Rueii.

s

Îi voi fi profund îndatorat doamnei d'Aiguillon dacă va avea grijă de ea!

În ciuda acestei invitaţii formale, domnul d'Aiguillon nu se grăbi s-o scoată pe favorită din palat. O ascunse, anunţând că a doua zi va pleca. Această veste îi mai potoli pe ecleziaşti.

Ducele d'Aiguillon fusese bine inspirat când oascunsese pe doamna du Barry la Versailles; căci în ziua de 4 mai regele ceru cu atâta insistenţă s-o vadă, încât ducele îi mărturisi că ea se afla încă în palat.

— Atunci ad-o încoace, ad-o repede! strigă regele.

Doamna du Barry intră în ziua aceea pentru ultima oară în odaia regelui. Pentru ultima oară buzele veştejite ale muribundului sărutară buzele" proaspete şi trandafirii ale iubitei sale, iar mâna, plină de bube, i se strecură în sân.

— Ah, contesă, contesă! Dacă ai şti cât de mult regret că pierd toate aceste înduioşătoare frumuseţi! spuse regele. Dar trebuie să ne despărţim… Du-te, contesă, du-te…

Contesa plecă plângând; biata femeie, bună, blinda „uşuratică, superficială, îl iubea pe Ludovic aşa cum ai iubi un părinte. Doamna d'Aiguillon o luă în trăsura ei,

împreună cu domnişoara du Barry cea mare şi le duse la Rueii.

Abia apucase favorita să iasă cu trăsura din curte, că regele trimise iar după ea.

— A plecat, i se răspunse.

— A plecat? repetă regele. Atunci e cazul să plec şi eu! Daţi poruncă să se facă slujbe la Sainte-Geneviève.

La 7 mai, la ora trei dimineaţa, regele îşi chemă duhovnicul, pe blândul abate Maudoux, un preot sărac ce nu făcea parte din nicio clică, era drept, cinstit şi pe deasupra orb. Spovedania dură şaptesprezece minute. În timp ce regele primi ultima împărtăşanie, Delfinul îi spuse abatelui Terray:

— Domnule controlor general, te rog să împarţi săracilor din Paris două sute de mii de livre ca să se roage pentru rege. Dacă ţi se pare că e prea mult, to rog să reţii aceşti bani din pensiile pe care ni le dai doamnei Delfine şi mie.

Pe 8 mai boala regelui se înrăutăţi. Părăsit de toţi curtenii care nu mai vrură să stea lângă el, Ludovic era vegheat doar de trei dintre fiicele sale. În dimineaţa zilei de 10 mag după ce strigă de două ori: „Chauvelin. Chauvelin, încă nu s-au împlinit cele şase luni!”, căzu pe pernă şi muri. Cele trei fiice ale sale, socotind că-şi făcuseră datoria, se ridicară şi plecară. Marele maestru de ceremonii găsi cu greu trei amărâţi din Versailles care, în schimbul unor sume consistente, acceptară să-l pună pe rege, cu cearşafuri cu tot, aşa cum zăcuse pe patul de suferinţă, într-un sicriu de plumb, închis la rândul lui într-un sicriu gros de stejar.

La 12 mai, cel care fusese Ludovic al XV-lea a fost dus la Saint-Dénis şi coborât. În cripta regală, criptă care a fost zidită şi cimentată, ca nu cumva vreo emanaţie a bolii să răzbească în afară.

Am vorbit despre bucuria parizienilor la moartea lui

Ludovic al XIV-lea; bucuria n-a fost mai mică nici când s-au văzut scăpaţi şi de Ludovic al XV-lea, căruia, cu treizeci de ani înainte, îi spuseseră Ludovic-cel-Iubit. A doua zi, doamna du Barry primi ordin să plece în exil.

Capitolul XXVII

Privire retrospectivă – Situaţia Europei ia moartea lui Ludovic al XV-lea – Familia Mariei-Tereza – George al III-lea; nebunia sa – Ecaterina a II-a – Semiramida Nordului, cuceririle şi călătoriile sale – Frederic al II-lea – Politica şi moartea sa – Gustav al III-lea.

— Mustafa al III-lea – Decăderea Imperiului Otoman – Nepoţii lui Ludovic al XV-lea.

Ajunşi la sfârşitul unei domnii destul de lungi şi la începutul unei domnii în care monarhia va pieri, e absolut necesar să aruncăm o privire în urmă şi să recapitulăm evenimentele despre care am vorbit.

La moartea lui Ludovic al XV-lea, monarhia franceză era dacă nu în deplina ei strălucire, cel puţin încă plină de prestigiu. Deşi a devenit un rege slab, Ludovic al XIV-lea – lucru ciudat – a avut privilegiul de a rămâne mare. Dar începând cu Ludovic al XV-lea, neamul oamenilor mari pare să se stingă: niciun Turenne, niciun Berwick, niciun Condé, niciun Vauban, niciun Racine, niciun Corneille, niciun Molière etc. Talent în loc de geniu, practică în loc de ştiinţă, maniere în loc de stil.

Ludovic al XIV-lea murind, regentul, ca şi cum nu ar fi aşteptat decât ziua morţii sale, a dărâmat edificiul unităţii monarhice pregătit cu atâta trudă de Richelieu, menţinut cu atâta dibăcie şi isprăvit cu atâta cazną de Mazarin regentul deci, a destrămat autoritatea, creând consiliile. Ludovic al XIV-lea făcuse totul după capul lui, chiar şi ceea ce-şi închipuia doamna de Maintenon că-i poruncise să facă. Regentul îl lăsase pe Dubois să facă ce vrea.

Ludovic al XIV-lea predicase rigiditatea moravurilor şi împinsese evlavia până la bigotism. Regentul împinsese dezmăţul până la cinism, indiferenţa faţă de religie până la impietate. Ludovic al XIV-lea, ruinat, şovăise să încerce până şi cea mai mică operaţie financiară, adulându-i pe creditori şi poftindu-l pe marele bancher Samuel Bernard „să vină să vadă Palatul Versailles. Regentul îi îngăduise lui Law să răstoarne toate teoriile financiare cunoscute, să înlocuiască aurul şi argintul cu hârtie, să strângă laţul în jurul gâtului bancherilor până ce aceştia făcuseră rost de trei sute de milioane şi să-l trimită pe Bourvallet în Piaţa Greve. Apoi, aşa cum Richelieu murise trăgându-l şi pe Ludovic al XIII-lea după el, Dubois murise trăgându-l după sine şi pe regent.

Am văzut ministeriatul domnului duce de Bourbon, influenţa fraţilor Pâris, influenţa doamnei de Prie. Sub ministeriatul său, ca şi sub cel al abatelui Dubois, delapidările au continuat, destrăbălarea a crescut. În sfârşit, domnul duce propune, sub titlul de „a cincizecea parte”, un impozit asupra nobilimii şi clerului şi o insurecţie a nobilimii şi a clerului face să fie exilat la Chantilly. Atunci vine la putere paşnicul cardinal de Fleury, om timid, dar preot fanatic, slab în politică, dar aspru cu cele sfinte, care pune mâna pe putere şi restabileşte finanţele, care tremură ori de câte ori aude vorbindu-se despre război, dar care totuşi – continuator al politicii antiaustriece susţinută de Henric al IV-lea, Ludovic al XIII-lea şi Ludovic al XIV-lea – pune un Bourbon pe tronul Neapolelui, ajută Prusia să cucerească Silezia, pune mâna pe Ţările-de-Jos, alipeşte ducatul de Bar Franţei şi pregăteşte unirea cu Lorena. Atunci începe să apară o generaţie nu de oameni de geniu, ci de oameni de talent: Belle-Isle, Leuwendahl, mareşalul de Saxa şi domnul de Chevert, în armată; Rousseau, Voltaire, d’Alembert, Diderot, Boulanger, Raynal, deci filosofi în loc de poeţi.

În sfârşit, după cincisprezece ani de cârmuire, Fleury moare lăsând locul domnului de Choiseul. Atunci iar se schimbă moravurile şi politica. Ministeriatul lui de Choiseul înseamnă domnia filosofilor, înseamnă alianţa cu Austria căreia Ludovic al XIV-lea îi luase Spania, cele două Indii şi Franche-Comté. Rezultatul acestei alianţe este dezastruosul război de şapte ani, pierderea de către Franţa a coloniilor din Canada şi din Indii. Domnul duce de Bourbon voise să pună în spinarea nobilimii şi a clerului acel faimos impozit de „a cincizecea parte”; Machault vrea să pună şi el un impozit numit „a douăzecea parte” şi interzice clerului, speriat, acumularea de noi bunuri. Clerul declară atunci un război de diversiune în care arma sa este refuzul împărtăşaniei. Războiul se sfârşeşte prin tentativa de asasinat a lui Damiens, tentativă de care Parlamentul îi acuză pe iezuiţi, care iezuiţi îi acuză pe jansenişti care, la rândul lor, îl acuză pe Delfin. Iezuiţii, vinovaţi de o crimă pe care n-au săvârşit-o, sunt alungaţi. Cam din acea epocă începe să-l frământe pe Ludovic al XV-lea gândul că de când se aliase cu Austria avusese parte numai de necazuri. Începe să se gândească la unele schimbări, dar chiar atunci încep să moară: doamna de Pompadour, Delfinul, Delfina, ducele de Berry, regina. Se ridică o nouă favorită, care izbuteşte să-l răstoarne pe domnul de Choiseul şi să-l pună în locul lui pe ducele d’Aiguillon. Atunci Franţa îşi schimbă politica a treia oară. Se aliază cu micile state europene pe care le neglijase şi, în ciuda căsătoriei Delfinului cu fiica Mariei-Tereza, alianţa cu Austria, slăbeşte treptat. În interior, parlamentele sunt desfiinţate, dar tocmai atunci Ludovic al XV-lea moare, lăsând tronul nepotului său, Ludovic îl XVI-lea, şi soţiei acestuia, Maria-Antoaneta.

m

— În concluzie, vreme de şaizeci şi cinci de ani n-a mai existat un rege adevărat în Franţa. Între 1710 şi 1715,

doamna de Maintenon, duhovnicul şi bastarzii au fost cei care l-au mânuit pe Ludovic al XIV-lea cum au vrut ei. Între 1715 şi 1725, Franţa a fost guvernată de Dubois, Law şi d'Argensson. Între 1725 şi 1727, Franţa a fost cârmuită de domnul duce de Bourbon şi de doamna de Prie. Din 1727 până în 1742, Ludovic al XV-lea a fost condus de către cardinalul de Fleury. Din 1742 până în 1771, Franţa a fost condusă de domnul de Choiseul şi de doamna de Grammont. În sfârşit, din 1771 până în 1774, destinele ţării au fost conduse de ducele d'Aiguillon, de Maupeou şi de Terray.

Dar, peste toate aceste puteri masculine, vedem ridicându-se influenţa femeilor. De altfel, de mai bine de o sută de ani Europa aparţinea femeilor. Iar în aceşti o sută de ani, şase femei s-au bucurat de cea mai deplină putere: prima a fost doamna de Maintenon, care a dominat ultimii treizeci de ani ai lui Ludovic al XIV-lea. A doua a fost prinţesa des Ursins, care l-a dominat pe Filip al V-lea. S-a văzut mai apoi că bietul Filip, scăpând de influenţa prinţesei des Ursins, a nimerit peste prinţesa de Parma, cea de-a doua soţie a sa. Vreme de treizeci de ani, ca a tulburat tot sudul Europei, urmărind ca pruncii săi să domnească în Parma şi Neapole. Franţa a fost unealta ei, Italia teatrul unde şi-a desfăşurat activitatea. Spic profitul ei au curs valuri de sânge în Italia, în Germania, în Ţările-de-Jos. Frederic al II-lea a luat Silezia. iar regina Spaniei a pus mâna pe Neapole. În 17 – 10 a apărut Maria-Tereza, elre a fost vreme de douăzeci şi trei de ani adevărata regină a Europei Centrale. În timp ce ca domnea la Viena, doamna de Pompadour domnea în Franţa, şi ca, nu regele, a fost era care a ţinut cu Maria-Tereza. Doamna de Pompadour a fost cea care a vândut Mariei-Tereza Franţa, încasând banii, în 1763 apare Ecaterina a II-a, strălucitoare ca o stea polară; Ecaterina se uneşte cu Maria-Tereza şi amândouă conduc Europa. Italia şi puterile

inferioare Germaniei sunt anihilate. Anglia îşi linge rănile şi încearcă să-şi dreagă pagubele. Suedia e ocupată cu tulburările interioare. Danemarca încearcă să-şi revină după revoluţia lui Struensee. Spania întoarce capul pentru a nu da impresia că se gândeşte la alţii, dar din păcate nu se gândeşte nici la sine. i

Deci, vreme de o sută de ani, Europa a fost tulburată de capriciile a şase femei şi observaţi, vă rog, că aceşti o sută de ani constituie secolul cel mai luminat al monarhiei. Doamna de Maintenon a tulburat Europa ca să devină soţia lui Ludovic al XIV-lea. Doamna des Ursins a tulburat Europa ca să rămână iubita lui Filip al V-lea. Regina Spaniei a tulburat Europa ca să le asigure coroane copiilor ei. Maria-Tereza a tulburat Europa ca să distrugă Prusia. Doamna de Pompadour a tulburat Europa ca să se răzbune pe monarhul Prusiei. În sfârşit, Ecaterina a II-a a tulburat Europa pentru a slăbi Turcia şi a dezmembra Polonia. Astfel, vreme 1 de un secol popoarele şi-au vărsat sângele, şi-au risipit banii, şi-au furat teritoriile şi oamenii. Dar de ce, în ce scop? Pentru a pune nişte Bourboni pe tron, în Neapole şi Parma? Pentru a da regelui Franţei Lorena? Pentru a da regelui Prusiei Silezia? Pentru a-l încorona pe amantul Ecaterinei a II-a? Pentru a duce de râpă puterea turcilor? Pentru a dezmembra Polonia? Dar când poporul a observat care era miza acelor războaie, Doamne, ce revanşă şi-a mai luat!

Acum să arătăm în ce stare a lăsat Franţa, în contextul european, Ludovic al XV-lea, murind şi în ce stare i-a lăsat-o urmaşului său.

Europa. Era cu ochii aţintiţi spre patul de moarte al lui Ludovic al XV-lea; fiindcă ea cunoştea sentimentele diametral opuse dintre rege şi nepotul său. Era vorba deci de o cu totul altă politică ce avea să se ridice între mormântul regelui mort şi tronul succesorului Urmau să se întoarcă exilaţii sau, în orice caz, să apară nişte oameni

noi; şi într-un caz, şi în celălalt, schimbările ce urmau să aibă loc în Franţa, adică în creierul Europei, aveau să se resimtă până în punctele cele mai îndepărtate ale globului. Să începem cu Roma, căci dacă Franţa era fruntea lumii politice, Roma era sufletul creştinătăţii.

Roma. Tronul pontifical fusese ocupat de Clement al XIV-lea. Se născuse la 31 octombrie 1705 şi fusese ales Papă pe 19 mai 1769; unii spun că se numise Laurenţiu Ganganelli, alţii zic că Vincent-Antoine.

Franţa susţinuse numirea sa şi tiara pontificală a fost pusă pe capul ras al unui biet călugăr dintr-o mănăstire din Saint-Antoine, tiară care l-a ajutat să intre în aristocraţia ce descindea din marile familii Oriehi, Colonna şi Pamfili. Totuşi Ganganelli, om bun şi de treabă, nu s-a dovedit a fi la înălţimea evenimentelor care, precum o maree, veneau să izbească cu valurile lor în Vatican, acel far al omenirii. Actul cel mai important al domniei sale a fost desfiinţarea ordinului iezuiţilor. Fie din şovăială, fie că voia să cugete bine, Papei i-au trebuit cinci ani până s-a hotărât să facă acest pas. Dar în 1773, pe Ganganelli se pare că l-au cuprins remuşcările.

— Povestea asta o să mă omoare cu zile! spunea el tot mai des, oftând amarnic. Şi chiar aşa a şi fost.

Austria. La Viena domnea Maria-Tereza. O cunoaştem. Era „verişoara” doamnei de Pompadour; era acea veche „prietenă” care făcuse rău Franţei cât toţi duşmanii ei laolaltă. Alianţa cu ea, în timpul războiului de şapte ani, costase Franţa toate posesiunile ei din India şi cinci sute de leghe de teritoriu din Canada. La rândul ei, în ciuda alianţei sale cu Franţa, Maria-Tereza a fost obligată să-i cedeze Silezia lui Frederic al II-lea. E adevărat însă că până la urmă şi-a scos paguba, luând parte, alături de Rusia şi Prusia, la împărţirea Poloniei. Începând din 1765, fiul ei, Iosif al II-lea, a fost încoronat împărat, domnind totuşi împreună: fiul – asupra imperiului, mama – asupra

statelor ereditare. În afară de Iosif al II-lea, Maria-Tereza mai avea şi alţi copii. Leopold al II-lea avea să domnească după fratele său Maximilian, elector în Colonia. Ceilalţi copii erau: Maria-Cristina, care va cârmui Ţările-de-Jos, Maria-Elisabeta, care va muri ca stareţă la Insbruck, Maria-Amelia, care va deveni ducesă de Parma, Maria-Carolina, care va ajunge regina Neapolelui şi care va plăti cu exilul masacrele din 1798 şi, în sfârşit, Maria-Antoaneta, care va ajunge de pe tronul Franţei în închisoara Conciègerie şi de acolo pe eşafod. împărăteasa o crescuse pe această ultimă fiică în nădejdea că avea s-o mărite cu Ludovic al XV-lea şi până la urmă o măritase cu nepotul acestuia.

Maria-Tereza se născuse în 1717 şi prin urmare împlinise cincizeci şi patru de ani. Chiar dacă nu mai era în puterea vârstei, era în schimb o femeie dârză şi cu o voinţă de fier.

Anglia. De paisprezece ani domnea, la Londra, George al III-lea. Născut în 1738, împlinise treizeci de ani. Viitorul avea să-i rezerve o viaţă lungă. El va alipi definitiv Irlanda la Coroana Angliei şi va supune în întregime India. Dar atins de nebunie în 1787, în 1811 va fi declarat incapabil de a mai domni şi va duce o viaţă nenorocită până în 1820.

În epoca în care ne aflăm, George al III-lea începuse a se nelinişti din pricina opoziţiei ducelui de Cumberland, a ducelui de Newcastle şi a domnului Pitt. Mereu cu urechea la pândă către America, unde n-a mai izbutit să pună piciorul, va tresări din când în când la bubuiturile surde ce se auzeau de peste Ocean.

Rusia. În nord domnea Ecaterina a II-a care se ridicase precum o stea polară. Născută în 1729, se măritase în 1745 cu Carol-Peter Ulrich, duce de Holstein-Gottorp, nepotul împărătesei Elizabeta, care l-a lăsat ca urmaş al său. Soţul ei a devenit împărat în 1762, iar ea a

rămas văduvă în acelaşi an. Bărbatul ei a murit strâns de gât în închisoare, după şapte zile de captivitate, până într-atât-era de ahtiată ţarina după tron. De cine a fost strâns de gât? Se zice că ce prinţul Grigorie Orloff. La urma urmei, era dreptul favoritului. Nu era el nepotul unuia dintre acei strelâţi rebeli pe care Petru I îi executase cu propria mână? A făcut şi el cu soţul Ecaterinei a II-a ceea ce făcuse soţul Ecateririei I cu bunicul lui. Numai că aici serviciul fiind imens şi răsplata avea să fie pe măsură. Orloff. va deveni şeful artileriei, împărăteasa va porunci să i se construiască un palat de marmoră unde, pentru a dezminţi zicala – „Ingrat ca un rege”, va porunci să se scrie: „Oferit din prietenie şi recunoştinţă”. Şi asta încă nu era totul; îi va propune să se căsătorească în taină cu ea, căsătorie pe care el, ambiţios, o va refuza, fără să se gândească deloc că acel refuz îl va pierde. Aşa că împărăteasa l-a trimis la Moscova pentru a potoli revolta şi a stăvili ciuma; şi în timp ce-i înălţa un arc de triumf şi poruncea să se bată o medalie cu chipul lui, îi făcea loc în inima şi în patul ei unui alt iubit, Vasilitchikoff. Acesta, după Poniatowski şi Orloff, va continua scria „cezarilor” care, în număr de doisprezece, fără a-i mai număra pe uzurpatorii necunoscuţi, vor domni asupra Rusiei şi asupra Ecaterinei. Ceea ce nu-l va împiedica pe regele Prusiei s-o plaseze pe ţarină, în scrisorile sale, între Lycurg şi Solon, iar pe Voltaire s-o numească „Semiramida Nordului”. Probabil pentru că şi Semiramida îşi strânsese bărbatul de gât, pe sărmanul Ninus. În rest, pe umerii Ecaterinei se afla un cap deştept, iar lângă inima ei coruptă, un suflet ambiţios.

În epoca de care ne ocupăm, Ecaterina era pe cale de a face din Rusia o mare putere, după ce va fi supus Polonia şi va fi pus pe tronul Jagiełłonilor un rege care trecuse prin patul ei. S-a războit cu turcii cărora le-a luat marea de Azov, Taganrog şi Kinburn. Din Crimeea liberă, noi flote

vor trece în Marea Neagră, se vor uni cu cele vechi şi, prin strâmtoarea Gibraltar, vor invada Marea Mediterană şi vor vizita pentru prima dată arhipelagul grecesc.

În epoca de care ne ocupăm, Ecaterina călătorea cu o liotă de curteni pe Volga. Potemkin, favoritul zilei, fusese un biet locotenent în garda palatului; în 1762 o cunoscuse pe ţarină, dându-i în dar dragonul de pe mânerul sabiei sale; fusese de asemenea aghiotantul lui Poniatowski, al lui Orloff, al lui Vasilitchikoff şi al multor altora ale căror nume nici nu le mai ştia.

Prasiti. Aici domnea Frederic al II-lea, un Frederic îmbătrânit, aşteptând să moară, cu mersul şovăitor, cu spatele încovoiat. Şi el, ca şi Ecaterina, i-a acaparat pe filosofii francezi; pe Voltaire, care-l linguşeşte. îl linguşeşte şi el, dar în mod interesat şi cu oarecare dispreţ. Se serveşte de mai toţi filosofii francezi, deşi îşi dă perfect de bine seama că pana acestora a îmbătrânit.

Capătă până la urmă ceea ce doreşte: Silezia, singura pernă pe care poate dormi liniştit. Dar, după cucerirea Sileziei, vrea să cucerească şi opinia publică: iată de ce are nevoie de filosofii francezi care-şi vând linguşelile nu pe bani, ci pe laude. E un fel de schimb de complimente între rege şi adepţii săi, este reciprocitatea unei uşoare fricţiuni între epiderma regală şi mâna filosofică, între epiderma filosofică şi mâna regală. Din Potsdam şi Sans-Souci, Frederic se uită spre Versailles şi surâde: Versailles-ul nu mai are nicio putere asupra lui. Adversarii pe care îi va opune de acum încolo regele Franţei nu mai sunt foştii învingători de la Lowasitz şi Rosbach, ci sunt aliaţii săi, filosofii. Voltaire e liniştit. Oricât rău i-ar fi făcut Franţei războiul de şapte ani, *Sistemul naturii*, *Contractul social* şi *Dicţionarul filosofic* îi vor face mult mai mult rău. Ce tristeţe pentru el să nu mai apuce zilele revoluţiei din 1789!

Suedia. În Suedia domnea Gustav al III-lea, care avea

douăzeci şi opt de ani. Se urcase doar de trei ani pe tron şi lupta împotriva facţiunilor politice vândute partidelor ruse şi engleze. Era un aliat credincios al Franţei care luase locul Poloniei înghiţită de Ecaterina a II-a. Gustav al III-lea înăbuşise tulburările din 1772 şi pregătea împotriva Danemarcei un război care n-a mai avut loc.

Danemarca. La Copenhaga, Cristian al VII-lea pusese mâna pe puterea absolută, fapt ce avea să-l ducă în curând la sminteală, Un prim atac al acelei boli crâncene pare să fi avut loc în ziua când a rostit sentinţa îngrozitoare împotriva nefericitului său ministru Struensee, Căci în 2 d apri „lie 1772, cel care cu trei luni mai înainte se bucura de o putere fără margini în ţară şi era iubit de rege, de regină şi de nobilime, a fost despuiat de toate titlurile şi demnităţile, i s-a tăiat mai întâi mâna, apoi capul, după care a fost rupt în bucăţi. După cum vedeţi, Cristian al VII-lea era un mult prea aspru judecător!

Turcia. La Constantinopole, pe care Potemkin i-l arăta Ecaterinei de pe vasul împodobit cu care se plimbau împreună pe Volga, la moscheea Ayoub tocmai avusese loc o revoltă. Abd-el-Hamid, smuls din închisoare, fusese proclamat urmaşul lui Mustafa al III-lea, fratele său. În vârstă de cincizeci de ani, Abd-el-Hamid îşi petrecuse patruzeci şi patru de ani în vechiul serai făcând arcuri şi săgeţi. Bătrân şi slăbit, ajunsese pe tron în momentul în care Turcia, pentru a se ridica, avea nevoie de geniul şi de mâna unui Mahomed al II-lea. Aşa că bietul bătrân va asista la decăderea imperiului orientului fără să poată întreprinde nimic. Prizonier, i-a văzut pe turci înfrânţi de Saltîkov, Kamiński şi Suvorov, pe vizirul Muselim-Oglu închis în reduta de la Schumla, fără să se poată nici retrage, nici lupta, nici primi ajutoare şi deci silit să ceară o pace ruşinoasă. Ajuns sultan, va vedea toate provinciile turceşti de dincolo de Dunăre cucerite de acel Potemkin care-i le făgăduise Ecaterinei. Până la urmă, va muri în

toiul pregătirilor unui nou război, lăsând tronul nepotului său, Selim, caré avea să fie sugrumat peste douăzeci de ani.

Acum, în centrul lumii europene rămăsese casa de Bourbon. Familia dăduse câte un tron fiecăruia dintre nepoţii lui Ludovic al XIV-lea: Carol al III-lea, regele Spaniei, era nepotul lui Ludovic al XIV-lea; Ferdinand al IV-lea, care domnea în Neapole şi Ludovic al XVI-lea, cumnatul său, erau cei mai tineri dintre nepoţii lui Ludovic, al XIV-lea. Astfel, la 11 mai 1774, un Bourbon domnea în Spania, un Bourbon domnea în Neapole şi un altul în Parma. Dar nu aveau să treacă decât treizeci şi şase de ani şi toţi aceşti bogaţi urmaşi ai lui Ludovic al XIV-lea, care stăpâneau jumătate din Europa, urmau să fugă, cerşind din oraş în oraş, alungaţi de un bărbat care, în epoca de care ne ocupăm, era doar un băieţaş de şase ani ce se juca cu pietricele în portul din Ajaccio. – i

Capitolul XXVIII

Politica Franţei între 1610 şi 1754 – Doborârea Austriei – Planurile lui Filip al II-lea.

— Henric al III-lea, Henric al IV-lea – Conduita Mariei de Medicis – Ludovic al XIV-lea şi Ludovic al XV-lea – împărăteasa Maria-Tereza – Maria-Antoaneta – Napoleon – Starea morală a Franţei – Regalitatea, nobilimea, curtenii – Doamnele de Grammont, de Tencin, doamna Adélaïde – Domnii de Brissac, de Richelieu, de Noailles – Căsătoriile nobililor – Clerul – Domnişoarele Raucourt, Duthé, la Guerre, Granville – Literatura.

Începând cu Henric al IV-lea până la doamna de Pompadour, adică din 1610 şi până în 1754, Franţa a păzit cu tot atâta grijă – cu câtă păziseră vestalele, la Roma, focul sacru – sistemul diplomatic creat de bearnezul Henric al

A

IV-lea, urmat cu sfinţenie de Richelieu, de Mazarin şi

de Ludovic al XIV-lea, sistem care avea în vedere doborârea Casei de Austria. Într-adevăr, Austria, care pe vremea lui Carol Quintul nu vedea soarele apunând pe vastele sale posesiuni, pierduse – în două sute de ani – Roussillon, e Bourgogne, Alsacia, Franche-Comté, Artois, Hainaut, Cam* brésis, Spania, Neapole, Lorena, Barrois, Silezia şi Indiile. Cine i-a luat toate aceste teritorii? Franţa. Pentru ea, pentru prinţii ei sau pentru aliaţii el. Ura era deci foarte puternică între aceste regate, mai ales dacă ne gândim în ce fel s-a răzbunat Austria, şi avea să se mai răzbune, pe Franţa. Filip al II-lea concepuse un plan de a face din Spania, Franţa, Anglia şi Austria ceea ce el numea o „monarhic creştină”. Din pricina asta s-a însurat el cu sângeroasa Maria, fiica lui Henric al VIII-lea. În Anglia însă, planurile sale au dat greş şi nu s-a putut încorona pentru nimic în lume rege al Marii Britanii. A dat greş şi în Franţa, căci Henric al III-lea, asasinat de Jacques Clement, l-a lăsat în loc pe bearnezul Henric al IV-lea. De trei ori spaniolul a pus oameni să-l asasineze pe Henric al IV-lea, fără a reuşi însă. În sfârşit, în momentul în care bearnezul a izbutit să conceapă un plan împotriva ligii lui Filip al II-lea, în momentul în care pregătea expediţia la Juliens, împotriva Austriei, cuţitul lui Ravaillac i-a curmat viaţa. Cât I-a costat pe Filip al II-lea aceasta ligă întreţinută vreme de douăzeci de ani de Franţa? Hârtiile găsite duna moartea sa, în mapa lui particulară, vă vor da răspunsul: cinci sute patruzeci de milioane de galbeni! Henric al IV-lea murind, ce a făcut văduva sa? L-a concediat pe Sully, a delapidat cele douăzeci şi patru de milioane pe care soţul ei le ascunsese în Bastilia şi la Arsenal, şi-a măritat fata cu regele Spaniei, şi-a însurat fiul cu Ana de Austria. Atunci toată vechea Curte a lui Henric al IV-lea a protestat, în frunte cu Ludovic al XIII-lea. În Consiliul de la Luvru, demnitarii au hotărât că vor continua planul lui Henric al IV-lea, iar Maria de Medicis, exilată de răzbunătorul

Richelieu şi de nepăsătorul ei fiu Ludovic al XIII-lea, a murit la Colonia, în casa pictorului ei, Rubens.

Era un exemplu pentru soţia lui Ludovic al XIV-lea. Maria-Tereza, în loc să se vâre în intrigi ca Maria de Medicis sau să se plângă ca Ana de Austria, a fost tristă şi tăcută tot timpul cât a domnit marele rege. Spania austriacă devenise aproape o provincie franceză. Până în anul 1756, Ludovic al XV-lea a continuat politica lui Ludovic al XIV-lea. El e cel care, ajutat de Spania, va răpi Austriei regatul Neapole; el îl va ajuta pe Frederic să-i ia Austriei Silezia, pe care se va strădui în zadar, mai târziu, să o ia pentru sine. Atunci i-a scris Maria-Tereza ducesei de Lorena că nu-i va mai rămâne niciun oraş unde să-şi afle adăpost; tot atunci împărăteasa s-a coborât. linguşind-o pe doamna de Pompadour şi numind-o „verişoară”; şi tot atunci l-a făcut pe domnul de Choiseul, duce şi pe abatele de Bernis, cardinal.

Apoi Franţa s-a aliat cu Austria, alianţă care a costat-o războirii de şapte ani, timp în care a pierdut două sute de mii de francezi, opt sute de milioane de franci, posesiunile din India şi o mie cinci sute de leghe de teren în Canada.

Abia atunci cardinalul de Bernis şi-a recunoscut greşeala. Ludovic al XV-lea a şovăit. Delfinul, în schimb, s-a declarat făţiş împotriva alianţei cu Austria. Cardinalul de Bernis a fost exilat. Ludovic al XV-lea a scăpat ca prin minune de cuţitul lui Damiens, dar bietul Delfin a murit otrăvit. În sfârşit, domnul de Choiseul a strâns atât de tare relaţiile cu Austria, încât a măritat-o pe Maria-Antoaneta, fiica Mariei-Tereza, cu noul Delfin, fiul celui care murise. Pe vremea aceea, numai Cel-de-Sus ştia cât avea să-i coste pe Franţa şi pe regele ei această alianţă. A fost ca o ameţeală care, după patruzeci de ani l-a apucat şi pe Napoleon, căci odată ajuns împărat s-a însurat tot cu o austriacă, Maria-Luiza, pentru plăcerea de a putea spune celor din jur: „Bietul meu unchi, Ludovic al XVI-lea!” Iată

deci ce ajunsese Franţa, deposedată de posesiunile ei din India şi de cele din America.

Acum să arătăm cum se prezentau lucrurile din punct de vedere moral.

Din punct de vedere moral, regele, nobilimea şi clerul distruseseră toate obiceiurile; iar filosofii distruseseră religia. Ludovic al XV-lea dăduse exemplul unor iubiri dubioase; până la el, regii Franţei se respectaseră şi nu-şi alegeau iubitele decât pe măsura lor. Henric al IV-lea le avusese ca iubite pe Gabrielle d'Estrées, ducesă de Verneuil. şi pe frumoasa Charlotte de Montmorency; Ludovic al XIV-lea trăise cu domnişoara de La Vallièré, cu doamna de Montespan şi cu doamna de Maintenon.

Ludovic al XV-lea a debutat ca şi ei. Dar de la ducesa de Châteauroux a trecut la doamna d'Etioles şi de la doamna d'Étioles la Jeanne Vaubemier.

Să vedem acum ce se întâmplase cu nobilimea. Aceasta avea patruzeci şi trei de ducate-pairii în Parlamentul din Paris. Familia Richelieu avea trei reprezentanţi: Richelieu, Fronsac şi Aiguillon. Familia de Rohan avea şi ea tot trei: Montbazon. Chabot şi Soubisse. Familia de Chevreuse îi avea pe Luynes şi pe Chaulnes. Dar cum să-şi susţină rangul aceşti ultimi moştenitori ai marilor familii ale Franţei? Căsătorindu-se cu fetele marilor financiari şi apucându-se de comerţ. Contele de Lauraguais era fabricant de porţelanuri; un Praslin era negustor de centiroane şi de căşti, domnul de Maillebois avea un şantier; domnul de Guéménée făcuse ceva şi mai şi: dăduse faliment. Toţi întreţineau ibovnice care costau mii de ludovici pe lună; toţi acopereau cu diamante actriţele de renume. Dar cel mai mare reproş pe care nobilimea i l-a adus lui Ludovic al XV-lea n-a constat în faptul că şi-a ales ibovnice din burghezie sau din popor, ba chiar şi dintre fetele cele mai deocheate, ci că nu şi-a ales amante din marea nobilime, privând-o astfel de o

prerogativă pe care o socotea ca înstăpânită de mult în Franţa. Astfel, când s-a aflat despre înfiinţarea acelui vestit „Parc-aux-Cerfs”, a început să plouă cu cereri din toate părţile: din partea mamelor, a taţilor, a fraţilor. Unii îşi recomandau fiicele, alţii surorile. Nu vă vine să credeţi, nu-i aşa? Citiţi această scrisoare a unui oarecare cavaler de Saint-Louis, păstrată chiar în arhivele poliţiei. E adresată ex-ministrului Berryer:

„Monseniore.

Un tată de familie, gentilom de peste două sute de ani, vine la dumneavoastră, împins de dragostea nemăsurată pe care o nutreşte faţă de rege, să-l – rugaţi să aibă bunătatea de a fi «părintele» unei fete de o uluitoare frumuseţe, deosebit de tânără, de proaspătă şi de sănătoasă. Certificatele medicilor şi ale chirurgilor, anexate la cerere, vă vor dovedi acest lucru. Alte două certificate ale unor moaşe atestă fecioină copilei. Aş putea să spşf, monseniore, că voi obţine pentru cea de-a treia fiică a mea, Anne-Marie de Mar... în vârstă de cincisprezece ani, intrarea în acel preafrumos palat unde sunt adunate fetele ce urmează să răspundă dragostei înflăcărate a regelui nostru? Ah, monseniore, ce răsplată ar fi pentru cei treizeci şi patru de ani ai mei de serviciu în calitate de căpitan în regimentul din M., pentru cei doi fraţi mai mari ai fetei, unul ofiţer de marină, celălalt magistrat într-un consiliu superior l Fata mea mai mare a fost crescută la Saint-Cyr şi s-a măritat cu sieurul R., gentilom dl regelui. Fata mijlocie e maică la mănăstirea din R. Poate că se va obiecta vârsta cam mare a copilei. Ei bine, deşi are cincisprezece ani, nu ştie să facă nici măcar deosebirea dintre sexe. Mama ei a făcut din ea un model de virtute şi de castitate tocmai ca să placă regelui nostru iubit –, care va găsi în ea comori de nepreţuit. Aştept, monseniore, cu multă nerăbdare răspunsul domniei voastre. Dacă acest răspuns va fi favorabil, veţi găsi în

mine şi în familia mea, care vă vom binecuvânta, nişte slujitori ce vă vor servi întotdeauna cu înflăcărare”.

I

Şi de ce, mă *rog*, acest om nu şi-ar fi oferit fata, din moment ce un d’Estrées i-ar fi spus lui Ludovic al XV-lea:

— Sire, se pretinde că regele b vrea pe nora mea. Dacă lucrurile stau astfel, sper că nu-mi veţi face afrontul de a lua pe altcineva drept intermediar, în loc să mă luaţi pe mine!

De ce credeţi că doamna du Barry îl ura atât de tare pe domnul de Choiseul? Pentru că domnul de Choiseul, după ce fusese amantul surorii sale, doamna de Grammont»

voia s-o facă pe acea doamnă iubita regelui. D’Alembert, autorul *Enciclopediei*, găsit pe treptele bisericii Saint-Jean-le-Rond, nu era fiul doamnei de Tencin făcut de o călugăriţă cu fratele ei, cardinalul de Tencin? E adevărat că în epoca în care se născuse d’Alembert, adică la 15 noiembrie 1717, domnul de Tencin nu era decât abate, iar sora lui încă nu era călugăriţă.

Cât a costat acel Parc-aux-Cerfs vom arăta la capitolul economii. Şi acum, câteva cuvinte despre nobilime.

Când vorbim despre nobilime, ne referim la înalta nobilime, adică la gentilomi cu mari onoruri militare sau cu mari funcţii la Curte; dacă era vorba de magistratură, fie ea chiar de pe vremea lui Adam, nu putea fi inclusă în înalta nobilime. Magistraţii nu puteau lua masa cu prinţii de sânge, iar nevestele lor nu puteau fi prezentate la Curte. Cel mai mărunt sublocotenent de infanterie, din moment ce era gentilom, trecea înaintea cancelarului Franţei. Cât despre titlurile de marchiz, viconte, baron, ele nu însemnau absolut nimic. Titlul nu aducea cu sine nobleţea, fiindcă mai toată lumea îşi lua cu neruşinare câte unul. Abatele Terry, care se pricepea să scoată bani din

orice, veşnic preocupat să sporească impozitele, a ordonat perceptorilor să strângă taxele de la oameni nu după avere, ci după titluri. Toţi marchizii, conţii, viconţii şi baronii de contrabandă au fost taxaţi la fel ca adevăraţi conţi, viconţi, baroni şi marchizi. După trei zile, birourile de publicaţii erau pline de oameni care veniseră să renunţe la titlurile de împrumut, dar degeaba, Au fost înscrişi cu titlurile pe care şi le cumpăraseră şi ca atare au rămas buni de plată.

În epoca în care ne aflăm, adică în 1774, nicio casă nobilă nu putea face cavaleri de Malta fără dispensă.

Ducele de Nevers se însurase cu domnişoara Lolotte, fosta iubită a ambasadorului Angliei, contele de Albemarle. Marchizul de Moutiers se însurase cu domnişoara de Yarennes, eleva doamnei Pâris, una dintre primele codoaşe ale Franţei. Un gentilom „un adevărat reprezentant al celei mai bune şi mai vechi nobilimi, domnul marchiz de Langeac, se însurase cu doamna Sabbatin, iubita ducelui de La Vrillière, cu condiţia expresă că nu se va atinge de ea.

În sfârşit, Guillaume du Barry s-a însurat cu domnişoara Lange numai pentru ca această domnişoară, care era iubita lui Ludovic al XV-lea, să aibă un nume.

Onoarea militară era şi ea la fel de discreditată. Contele de La Luzerne şi domnul de La Maugerie se acuzau că voiseră să se omoare unul pe altul. Dar se fereau să se bată. Contele de Maillebois a fost făcut director general în Ministerul de Război drept răsplată pentru că, într-un proces scandalos, ale cărui amănunte puteau fi citite în toate gazetele vremii, dovedise că trădase Franţa. Contele de Langeac a fost numit cavaler de Saint-Louis, deşi abia avea anii de serviciu necesari unei asemenea recompense, pentru că sieurul Guerin, chirurgul prinţului de Conti, îl; insultase ieşind de la Operă şi el a înghiţit insulta. Un alt cavaler de Saint-Louis ducea trena

cardinalului de Luynes. Istoria nu consemnează numele său, dar a consemnat cuvintele marchizului de Conflans. Într-o zi, marchizul a protestat vehement împotriva obiceiului ca un gentilom să ducă trena unui cardinal.

— Ar trebui să ştiţi că acest obicei totuşi există, i-a răspuns eminenţa sa, pentru că eu am avut odinioară un Conflans care-mi ducea coada veşmântului.

— Tot ce se poate! În familia noastră au existat întotdeauna câţiva arhărâţi care-l trăgeau pe dracul de coadă!

Cât despre cler, ţinea de şcoala ateismului şi a dezmăţului. Cum înaltele funcţii bisericeşti erau întotdeauna rezervate nobilimii, clerul urmărea dizolvarea nobilimii. Episcopul de Beauvais, care a devenit mai târziu episcop de Sens, a fost exclus din episcopat fiindcă fusese fiul unui pălărier, în vreme ce domnul de La Roche-Aymon primise pălăria de cardinal fără nicio dificultate, deşi trăia cu o femeie care-l făcuse tatăl a şapte copii. Cardinalul de Bernis începuse prin a fi un abate foarte monden şi un poet foarte uşuratic. Toată lumea ştia că ajunsese cardinal datorită doamnei de Pompadour. Domnul de Montazet, arhiepiscop al Lyonului care, în calitatea lui de primat al Galilor, reformase arhiepiscopia Parisului – trăise în văzul lumii cu doamna ducesă de Mazarin. Bricnne, arhiepiscop de Toulouse, era ateu. Domnul de Senlis ajunsese episcop tot datorită doamnei de Pompadour. Prinţul Louis, coadjutorul arhiepiscopului de Strasbourg, viitorul actor principal din povestea „colierului” Mariei-Antoaneta, a fost îndepărtat din Paris pentru că tot el fusese autorul acelui „lăudabil” proiect de a se culca cu toate fetele din Paris, desigur numai „în scopul de a le converti”, proiect – zic unii – pe jumătate îndeplinit când a fost interzis. Domnul de Densos, episcop de Verdun, apoi episcop de Rennes, se lăuda că descoperise numai în Nantes o sută cincizeci de fete posedând acel har atât de rar datorită căruia Jeanne

d’Arc îi alungase pe englezi. În plus, se mai lăuda să le pusese coame tuturor membrilor din Parlamentul din Rennes, ale căror neveste erau frumoase, singurul fel în care un om în straie bisericeşti se putea răzbuna pe unul în robă de magistrat. Episcopul d’Orléans ajunsese celebru cu celebra „foaie de beneficii” care se afla la dispoziţia domnişoarei de Guimard, ceea ce o făcuse pe domnişoara Sophie Arnould să spună:

— Cum, viermele acela de mătase care se numeşte Guimard trăieşte pe o frunză 1 atât de bună? i în plus, ticălosul de episcop mai trăia şi cu nepoată-sa.

La rândul lor, doamnele din marea societate nu rămăseseră nici ele mai prejos. Unele, ca de pildă doamna de Richelieu, găsind că marii seniori erau lipsiţi de vlagă, îşi luau ca amanţi câte un scutier sau vreun alt süjitor al soţului lor. Altele îşi recrutau iubiţii de pe scenele teatrelor şi erau atât de grăbite să-i aibă, încât nu le mai lăsau nici măcar timpul necesar să-şi scoată costumul de scenă sau să se şteargă de fard.

— Oare ce-ar spune strămoşii mei să mă vadă în braţele unui histrion? striga o mare doamnă iubindusei cu un actor ce înfăţişa un baron.

— Păi e foarte uşor de ghicit, răspunse actorul. Ar spune că eşti o târfă!

În epoca respectivă ieşise şi o zicală; oamenii aveau adesea obiceiul să spună: „E hoaţă ca o ducesă”.

Curtezanele care amuzau toată acea societate abominabilă erau, ca importanţă şi în ordine alfabetică, mai întâi domnişoara Arnould, pentru care contele de Lauraguais cheltuise o avere. Avea o faţă prelungă şi slabă, o gură urâtă, dinţi lăţi şi galbeni, o piele negricioasă şi unsu

1 La *feuille* înseamnă şi foaie, şi frunză. Aici n vorba de un joc de cuvinte (n.t.).

roasă; în schimb, avea ochi minunaţi. Un pic de voce, ca actriţă, dar mult suflet, spunând despre cele trei prietene ale sale, domnişoarele de Châteaufort, de Châteauvieux şi de Châteauneuf: „Toate cele trei Castele1 sunt nişte Castele în flăcări!” Având în epoca respectivă un amant de inimă care era un simplu arhitect şi fiind ironizată de prietenele sale că-şi alesese un prieten atât de modest, ea le răspunsese:

— Ce vreţi să fac, dragile mele? Atâţia bărbaţi vor să-mi ruineze reputaţia, încât uite că am nevoie şi de unul care să mi-o restabilească!

Mai erau apoi domnişoara Duthé, aleasă de domnul duce d’Orléans ca să-i dea lecţii, în vederea căsătoriei, fiului său, ducele de Chartres sau mai bine zis acel Philippe-Egalité din timpul Revoluţiei. Mulţumit de felul cum îşi îndeplinise sarcina, ducele d’Orléans o răsplătise dându-i o sută de mii de livre şi lăudând-o peste tot. Mai era apoi domnişoara la Prairie, iubita prinţului de Soubisse, domnişoara de Granville, domnişoara Dubois care ţinea o evidenţă strictă a iubiţilor ei şi care, în anul de graţie 1775, ajunsese la impresionanta cifră de şaisprezece mii!

Toate aceste femei distruseseră societatea aşa cum carii rod carena unei corăbii, tăind lemnul, perforându-l, găurindu-l până ce apa intră în el şi nava se duce la fund. În concluzie, dizolvarea regalităţii, a prinţilor, a nobililor, a clerului şi a magistraturii ajunsese în ultima sa fază. Numai că odată cu nobilimea începu să decadă şi poporul care, luându-se după cei mari, îşi petrecea vremea

1 Château înseamnă, în franceză, castel. De aici şi jocul de cuvinte al domnişoarei Arnould (n.t.).

În chefuri şi dezmăţ, nu mai credea în nimic, râdea de popi, nu mai călca pe la biserică, frecventa în mod asiduu restaurantele, crâşmele, casele unde se practicau jocuri de noroc şi sălile de biliard. Ba mai mult, începuse

să nu-şi mai boteze copiii cu numele sfinţilor în care nu mai credeau, ci cu numele vechilor eroi greci sau romani. Tot

— Atunci, cămătarii le puseseră la îndemână Loteria şi Muntele-de-Pietate, cele două prăpăstii care înghit atât banii, cât şi moralitatea unui popor.

Am văzut ce-au făcut regele, prinţii, nobilimea, clerul şi magistratura, cu moravurile. Acum să vedem ce făcuseră filosofii cu religia.

Capitolul XXIX

Filosofii

Către mijlocul secolului al XVIII-lea s-au întâlnit trei oameni, toţi trei pătrunşi de un profund dispreţ faţă de religie. Cei trei erau: Voltaire, d'Alembert şi Diderot. Voltaire nu-i iubea pe preoţi pentru că erau ticăloşi şi corupţi şi pentru că nu era credincios. Şi, la urma urmei, un om luminat la minte, ca el, cum ar fi putut crede toate lu'

33 – Ludovic al XV-lea erorile controversate despre care vorbeau popii? D'Alembert nu putea fi nici el credincios pentru că – fiu al unei călugăriţe şi al unui abate – fusese aruncat de mic pe treptele unei biserici şi pentru că biserica fusese inospitalieră, iar pentru că acea călugăriţă şi acel abate păcătuiseră, socotea vinovată religia atât de crima naşterii sale, cât şi de abandonul său. Diderot nu era nici el credincios, preferând în locul haosului ideilor din Evanghelie, haosul ideilor din propria minte. Căci Diderot a fost rând pe rând. ateu, materialist, deist şi sceptic, dar tot timpul necredincios. Făceau excepţie doar primele sale publicaţii. A debutat în lumea filosofiei printr-un *Eseu asupra meritului virtuţii*, carte în care e deist, dar şi puţin evlavios. Să-l iertăm, fiindcă nu avea încă nici treizeci de ani! După un an a publicat *Gânduri filosofice*, dar nu peste mult a tipărit *Lucrare despre orbi spre folosinţa celor care văd*. Eroul său e un

orb din naştere care, pe patul de moarte, deşi presat de duhovnicul său, refuză să recunoască existenţa unui Dumnezeu, pretextând că el nu văzuse nimic din ceea ce se spunea că se străduise să facă în natură. Din pricina acelei cărţi, Diderot a fost trimis la Vincennes, unde a stat închis trei luni. Şi iată că tocmai în timpul acelor trei luni de închisoare el se gândi la *Enciclopedie*, despre care, atunci când a fost eliberat, i-a vorbit lui d'Alembert care a fost de acord s-o scrie împreună. Aşternură pe hârtie planul acelei mari opere, dar Diderot se opri pentru a publica *Prospectus* şi *Sistemul cunoştinţelor umane*. Cred că nu e nevoie să mergem mai departe. E clar pentru fiecare că Diderot a fost ateu. A mai scris, între altele, *Jack Fatalistul*, *Discuţiile unui pafittte cu copiii săi*, *Călugăriţă* etc.

D'Alembert n-a avut nici verva, nici mâna lui Diderot. El a procedat cu calmul unui adevărat filosof. D'Alembert a fost rece, prudent, subtil, ascuns şi, când s-a dezvăluit, nu a arătat decât ceea ce trebuia să fie văzut. Totdeauna în gardă, a prevenit replica ce-l putea compromite, riposta ce-l putea atinge. A mers parcă învăluit în nouri, întrenâai ca acei luptători ai lui Homer pe care câte un zeu prieten voia să-i apere de primejdie. Patruzeci de mâini care-l aplaudă după un discurs rostit de el îi fac o zi triumfală. D'Alembert recrutează, formează adepţi, dirijează misiuni, întreţine corespondenţe. Scriitor slab, preţios, întortocheat, de mâna a treia, dar în schimb un matematician de prim ordin. Adesea îi reproşa nerăbdătorului Voltaire – care avea şaizeci şi opt de ani, deci era cu douăzeci şi trei de ani mai mare ca d'Alembert – că ia întotdeauna lucrurile cam prea repede. „Dacă vrei să-i luminezi pe oameni – îi spunea el – apoi treaba asta se face încetul cu încetul". Această maximă l-a ajutat pe d'Alembert să alcătuiască şi planul Enciclopediei. Într-adevăr, primele volume ale imensei colecţii trebuiau să fie redactate cu prudenţă, pentru a nu speria clerul. Cu toate

acestea, p hotărâre a Consiliului Regal din 7 februarie 1752 interzice primele două volume, iar tipărirea celorlalte este amânată vreme de optsprezece luni. Dar cei trei enciclopedişti – d'Alembert, Diderot şi Voltaire – obţin aprobarea să continue lucrul şi-l continuă. Apar alte cinci noi volume. Evlavioşii dau alarma, strigă sus şi tare că ceea ce se face e o impietate şi o hotărâre a Consiliului Regal din 3 martie 1759 revocă privilegiul de a se tipări *Enciclopedia*. Temându-se să nu se compromită şi fidel zicalei sale, d'Alembert se retrage. Diderot insistă, persevereză, solicită, îl cointeresează pe proprietarul librăriei, arătându-i avantajele materiale pe care le va avea dacă va tipări acea lucrare, şi ducele de Choiseul face şi el o dată o treabă bună, hotărând nu numai că tipărirea *Enciclopediei* va continua, dar că nu va mai fi supusă nici unei cenzuri.

Şi acum să trecem la acel maestru, capul care judecă şi mâna care acţionează. Voltaire, căci despre el este vorba, este în alt fel perseverent decât Diderot, în alt fel cutezător decât d'Alembert. Cutezător până la sfidare, analizează, ironizează şi dezvăluie erorile *Scripturilor*; clocotitor, mânios, impetuos, jigneşte în dreapta şi în stânga, supără, ofensează. Dar în fond asta şi urmăreşte. Născut în 1698, moare în 1778, dominând cu spiritul lui necruţător aproape un secol şi lăsând în urmă o operă uriaşă.

Născut într-un secol păgân şi crescut într-un secol ateu, el este elevul lui Chaulieu şi oaspetele zilhic al Palatului Vendôme; cearta lui cu domnul de Rohan îl va sili să caute azil în Anglia şi aici, spuse Condorcet, s-a jurat el să-şi consacre viaţa pentru a veni de hac religiei. Şi s-a ţinut de cuvânt. Mărturisirea pare naivă şi oarecum ne miră. Dar citiţi, vă rog, *Viaţa lui Voltaire*, ediţia Kehl:

— Orice vei face, i-a spus într-o zi Hérault, locotenentul poliţiei franceze, n-ai să izbuteşti să distrugi

religia!

— Vom vedea, i-a răspuns Voltaire.

Şi pentru a-şi atinge scopul, li se adresează filosofilor:

— O, filosofi, dacă vreţi să izbândim, trebuie să mergem în rânduri strânse întocmai ca falangele lui Alexandru Macedon, N-au fost înfrânte decât atunci când s-au dispersat. Filosofii adevăraţi trebuie să alcătuiască o confrerie, să se adune, să se susţină unii pe alţii şi să-şi fie fideli unii altora. Această Academie va preţui mult mai mult decât cea din Atena şi, mai ales, decât toate Academiile din Paris.

Cât de fericit e filosoful din Ferney când vede că sămânţa aruncată de el germinează şi că cruciada purtată de filosofi începe să dea roade! Dar bucuria lui sporeşte când îl întâlneşte pe Frederic. Ce triumf să numere printre discipolii săi pe învingătorul de la Rosbach! Şi cum nimic nu este mai molipsitor decât exemplul, iată că şi alţi suverani, auzindu-i pe filosofi lăudându-l pe regele Prusiei, vor să fie şi ei lăudaţi de către aceştia.

Primul care devine la rândul său filosof este Iosif al II-lea.

— De îndată ce începe războiul, Iosif al II-lea închide trei sferturi din mănăstiri, îşi însuşeşte bunurile ecleziastice şi le alungă din chiliile lor până şi pe carmélite, călugăriţele celui mai sărac „ordin, obligându-le să muncească. Revolta sporeşte şi în 25 noiembrie 1770 d'Alembert scrie: „O *avem acum de partea noastră şi pe împărăteasa Ecaterina*; *îi mai avem pe regele Prusiei*, *pe regele Danemarcei*, pe *regina Suediei*, *pe fiul ei*, *şi o droaie de prinţi din Austria şi din Germania*". În „secolele XII şi XIII, prinţii au plecat în cruciade să apere creştinismul, în secolul al XVIII-lea, filosofii au pornit cruciada împotriva lui.

Acum, după ce filosofii i-au atras de partea lor pe

prinţi, după ce Voltaire a prăvălit religia de pe soclu, încet, aproape pe nesimţite, trece de la religie la monarhie, de la altar la tron. Şi cu toate acestea Voltaire se împacă bine cu regii! Doar şi-a petrecut prima parte a vieţii lăudându-i pe Ludovic al XIV-lea, pe Henric al IV-lea, pe Petru I, pe Ecaterina a II-a şi pe Frederic al Prusiei. Şi cu toate acestea, nu pregetă să lupte împotriva monarhiei. De altfël de multă vreme tot ironizase el monarhia ba în versuri, ba în piese de teatru, ba în epistole. Şi iată că un academician din Marsilia îi scrie pentru a-l invita să le viziteze oraşul:

„Aş *fi răspuns invitaţiei dumneavoastră*, scrie Voltaire, dacă *Marsilia ar mai fi fost o republică greacă. Fiindcă îmi plac mult Academiile, dar îmi plac şi mai mult republicile. Ferice de ţările ai căror stăpâni vin la noi şi nu se supără dacă nu ne ducem noi la ei*".

Observaţi că Voltaire îşi însuşise principiul lui d'Alembert: acţiona cu încetul, înainta pas cu pas. Încă nu detestă monarhiile, dar îi prefera pe republicani. Acum iată o scrisoare de la d'Alembert care mergea în acelaşi pas cu maestrul său; scrisoarea e din 19 ianuarie 1769 şi e adresată lui Voltaire: *„Iubiţi libertatea şi raţiunea, scumpe şi ilustre confrate, şi nici n-aţi putea-o iubi pe una fără cealaltă. Ei bine, iată un demn filozof republican pe care vreau să vi-l prezint şi care vă va vorbi despre filosofie şi libertate. E vorba de domnul Jennings, şambelanul regelui Suediei* „om *de cel mai mare merit* şi *de cea mai mare reputaţie în ţara sa. E bine să-l cunoaşteţi,* iar *prin el,* să-*i cunoaşteţi ţara".*

Cepărereaveţi, dragi cititori, despre filosof uitepublican care era în acelaşi timp şambelanul regelui Suediei? Mai credeţi că Voltaire se înşela în ceea ce privea influenţa filosofiei asupra viitorului? Citiţi acest paragraf dintr-o scrisoare adresată domnului de Chauvelin şi vă rog saturi spuneţi dacă profetul viitorului se înşelase: *„Tot, ceea ce văd aruncă sămânţa unei revoluţii care va izbucni*

în mod indubitabil şi la care nu voi mai avea plăcerea să fiu martor. Francezii ajung întotdeauna prea târziu, dar ajung. Lumina s-a răspândit din aproape în *aproape, încât la prima ocazie va izbucni şi vom asista la o revoluţie pe cinste. Tinerii sunt fericiţi, fiindcă vor avea ce vedea*".

Scrisoarea era din 2 martie 1764. Deci cu douăzeci şi cinci de ani înainte de „revoluţia pe cinste" pe care o prezisese Voltaire. De asemenea, vă rog să citiţi ce spune, în numărul său din 7 august 1790 (adică după douăzeci şi şase de ani după ce prevestise Voltaire revoluţia), ziarul *Mercure de France*, vorbind despre *Viaţa lui Voltaire*, redactată de Condorcet: „*Specia umană îi datorează enorm. lui Voltaire. împrejurările actuale ne-o dovedesc pe deplin. El n-a văzut tot ceea ce a făcut, dar a făcut tot ceea* ce *vedem noi. Oamenii luminaţi care vor scrie istoria vor dovedi că primul autor al acestei mari revoluţii, care a uluit Europa şi care a răspândit pretutindeni nădejdea în sufletele popoarelor oprimate şi spaima la Curţile regale, este fără posibilitate de contrazicere – bătrânul nostru Voltaire. El e cel care a făcut primul să cadă cea mai formidabilă barieră a despotismului, puterea religioasă şi sacerdotală. Dacă n-ar fi zdrobit jugul preoţilor, nu l-ar fi putut zdrobi nici pe cel al tiranilor. Şi unul, şi celălalt ne apăsau groaznic pe grumaz. Primul odată scuturat,* o *căzut imediat şi cel de-al doilea*".

Acum, adăugaţi la această trudă a puternicei trinităţi enciclopedice, la această muncă zilnică şi neîncetată, adăugaţi, zic, şi munca parţială a lui Jean-Jacques Rousseau, Bayle, Raynal, Helvétius, Grimm, Holbach şi vă veţi face o idee exactă de felul cum au contribuit filosofii la marea Revoluţie Franceză.

Să nu vă închipuiţi însă că această lupta, pe jumătate ascunsă, pe jumătate făţişă, s-a desfăşurat fără a semăna spaima printre cei ce aveau sarcina să apere forma monarhică şi mai ales fără a înfricoşa de moarte clerul,

clerul care dacă voia să-şi păstreze averile trebuia să apere cu clintii religia. Mustrările, observaţiile, profeţiile urmară una după alta. Iată, mai întâi primele doleanţe adresate la început domnului de Loménie, arhiepiscop al oraşului Toulouse, căruia nu-i lipsea, pentru a fi un bun arhiepiscop, decât un singur lucru: să creadă în Dumnezeu.

— Nu vom insista, îi spuneau episcopii lui Ludovic al XV-lea în adunarea din 1765, asupra interesului grabnic pe care-l are majestatea-voastră de a opri progresul noii filosofii, ale cărei lucrări le înfierăm fiindcă dau roade putrede; filosofii de azi reneagă tot ce spun *Sfintele Scripturi*, urmărind să distrugă tot ceea ce e sacru în om, adică supunerea şi ascultarea. Majestatea-voastră e mult prea instruită ca să nu ştie ce înseamnă religia pentru popoare şi mai ales ce sprijin atotputernic este ea pentru autoritatea regală, ca să nu pună stavilă acestui flagel care începe să ne lovească atât de crunt. Flagelul de care ne plângeam nu va fi stârpit decât dacă librarii şi tipografii nu vor mai fi lăsaţi să tipărească toate acele lucrări care pun în primejdie însăşi monarhia. Aşa că vă rugăm, sire, să daţi dovadă de înţelepciune şi de severitate şi să pedepsiţi exemplar atât pe autorii acelor lucrări primejdioase, cât şi pe cei care le tipăresc şi le vând populaţiei. Departe de noi de a vrea să oprim progresul cunoştinţelor umane! Dar vrem să arătăm majestăţii-voastre că aici e vorba de cu totul altceva! Clerul este primul şi cel mai interesat pentru menţinerea ordinii în ţară, pentru menţinerea religier şi a legilor fundamentale ale monarhiei. Socotim deci că ar fi drept şi înţelept ca activitatea librarilor şi tipografilor să fie pusă sub controlul Bisericii. Nenorocirile de care suntem ameninţaţi cer o acţionare rapidă. Toate aceste cărţi primejdioase, răspândite în popor, duc la slăbirea credinţei şi a cârmuirii şi vor împinge Franţa, mai devreme sau mai târziu, în prăpastia necredinţei.

La rândul său, începe să acţioneze şi Parlamentul. La 13 august 1770 condamnă să fie arse pe rug lucrările: *Dumnezeu şi oameni*, *Sistemul naturii*, *Infernul distrus* etc. în sfârşit, în 1772, episcopii şi prelaţii reînnoiesc ru gămintea lor către rege.:

— Impietatea, spun ei, abuzează de data asta cu multă îndrăzneală de arta de a rupe, prin scris, legăturile dintre creştinism şi supunere. Cărţile filosofilor francezi sunt mai rele ca ciuma şi distrug naţiunea. De aici, tot acest neastâmpăr al poporului care se va isprăvi, mai mult mai sigur, printr-o revoluţie.

Şi iată că tocmai în această perioadă de trezire a conştiinţei maselor, de luptă dintre Biserica retrogradă şi filosofii cu idei înaintate, se urcă pe tronul Franţei cel mai. degenerat şi mai neputincios monarh care, după ce s-a numit ducele de Berry şi Delfin al Franţei, avea să se numească. rând pe rând, regele Franţei şi al Navarei, Ludovic-Binefăcătorul, Restauratorul Libertăţii, domnul Veto şi Hugo Capet, cu alte cuvinte, Ludovic al XVI-lea.

ANEXĂ

anexa

În scrisoarea domnişoarei de Valois către domnul de Richelieu se afla şi următoarea relatare privind:

„*Naşterea şi educarea nefericitului prinţ, smuls societăţii de către cardinalii de Richelieu şi Mazarin şi întemniţat din ordinul lui Ludovic al XIV-lea*, *relatare scrisă* de *preceptorul acelui prinţ cină s-a aflat pe patul de moarte*”.

„Nefericitul prinţ, pe care l-am crescut şi păzit până la sfârşitul zilelor mele, s-a născut la 5 septembrie 1638, la ora opt şi jumătate, în timp ce regele îşi lua masa de seară. Fratele său, Ludovic al XIV-lea, care domneşte în momentul de faţă în Franţa, se născuse la amiază, în timp ce regele îşi lua masa de prânz. Dar pe cât a fost de măreaţă şi de strălucitoare naşterea regelui, pe atât a fost

de trista şi de ascunsă cu grijă naşterea fratelui său. Căci regele, anunţat de moaşă că regina urma să mai nască un copil, a oprit în odaia soţiei sale pe cancelar, pe moaşă, pe primul vicar, pe duhovnicul reginei şi pe mine ca să fim martori la ceea ce avea să se întâmple dacă regina avea să mai nască un băiat. De altfel, regele fusese înştiinţat încă de multă vreme de diverşi prezicători că regina avea să nască doi băieţi gemeni. Numai că unii preziseseră că dacă regina avea să nască doi Delfini, va fi o adevărată nenorocire pentru Franţa. Arhiepiscopul Parisului porunci ca prezicătorii care iscaseră atâta zarvă şi tulburare în rândurile poporului să fie imediat închişi la Saint-Lazare.

Tulburarea aceasta a norodului îi dădu mult de gândit lui Ludovic al XIII-lea. Cardinalul, cu care regele discutase această problemă, îi spusese că n-ar fi exclus ca regina să nască doi gemeni dar că, dacă se va întâmpla acest lucru, cel de-al doilea Delfin trebuia să fie ascuns cu mare grijă pentru că se putea ca în viitor, dorind să fie el rege, să se lupte cu fratele său, să câştige poporul de partea sa şi să-l detroneze pe primul născut, domnind el în locul său. Regele era aproape bolnav din pricina incertitudinii, când iată că regina începu să geamă şi să se vaite atât de tare încât toţi cei din jurul ei, temându-se de o a doua naştere, trimiseră să-l cheme pe rege. Acesta, speriat că ar putea fi tatăl a doi Delfini, i-a spus episcopului de Meaux pe care l-a rugat să susţină moralul reginei:

— Să n-o părăseşti pe soţia mea până ce nu va naşte…; Sunt cumplit de neliniştit!

Apoi ne-a adunat pe noi, ceilalţi: cancelarul, domnul de Monorat, moaşa – doamna Peronnette – şi eu, şi ne-a spus de faţă cu regina, ca să audă şi ea, că vom răspunde cu capul dacă vom da în vileag naşterea unui al doilea Delfin, că voia ca acea naştere să fie un secret de Stat pentru a preveni nenorocirile care ar putea surveni,

întrucât legea salică 1 nu spunea nimic despre moştenire în cazul în care unui rege i s-ar naşte în loc de un băiat, doi fii gemeni.

J Veche lege franceză prin care femeile erau excluse de la tro; nul Franţei şi de la moştenirea pământurilor (n.t.). u

Şi iată că prezicerile se împliniră şi regina născu, în timp ce regele îşi lua masa de seară, un al doilea Delfin, mult mai mic şi mult mai frumos decât primul, dar care plângea şi ţipa întruna ca şi cum ar fi regretat că a venit pe lume, unde avea să îndure mai târziu. atâtea suferinţe.

Cancelarul scrise un proces-verbal privitor la acea naştere miraculoasă, unică în istoria Franţei. Dar majestatea sa, socotind că procesul-verbal nu fusese bine scris, îl arse în prezenţa noastră, şi-i porunci cancelarului să-l scrie din nou – fapt ce se întâmplă de mai multe ori – până când regele socoti că era bun, deşi ar fi putut să-l mustre pe vicar care pretindea că regele nu va putea să ascundă naşterea unui prinţ. Regele însă îi răspunse că făcea acest lucru numai din raţiuni de Stat.

Pe urmă, regele ne puse să semnăm un jurământ. Cancelarul semnă primul, apoi vicarul, apoi duhovnicul reginei, după care am semnat şi eu. Jurământul a mai fost apoi semnat de chirurg şi de moaşă şi regele a luat acea hârtie împreună cu procesul-verbal; mai târziu, n-am mai auzit nimic despre acele acte. Îmi aduc aminte că regele discutase îndelung cu domnul cancelar despre felul cum trebuia formulat acel jurământ şi că apoi a vorbit multă vreme, în şoaptă, cu domnul cardinal. Apoi i s-a spus moaşei să ia copilul şi să aibă grijă de el, interzicându-i-se să scoată vreo vorbă despre acea întâmplare sub pedeapsa cu moartea; de asemenea, ni s-a interzis şi nouă să vorbim între noi. despre acel copţi, singurii care fusesem martori la naşterea sa.

Niciunul dintre noi n-a cutezat să calçc acel jurământ

– fiindcă regele se temea grozav de un război civil pe care cei doi băieţi gemeni l-ar fi putut isca, teamă pe care cardinalul i-o sporea zilnic după ce începu a se ocupa de educaţia lui Ludovic al XIV-lea.

După ce regina îl născu pe acel nefericit prinţ, regele ne porunci să-l cercetăm cu atenţie: avea o aluniţă deasupra cotului stâng, o mică pată gălbuie pe gât, în partea dreaptă, şi o altă aluniţă pe coapsa dreaptă.

Regele ne porunci să facem acest lucru pentru bunul motiv că dacă primul născut s-ar fi prăpădit, urma să fie imediat înlocuit cu cel de-al doilea copil pe care ni-l dăduse nouă în grijă.

În ceea ce priveşte copilăria nefericitului prinţ, doamna Peronnette l-a crescut, la început, ca pe copilul ei, dându-l drept băiatul din flori al unui mare senior din vremea aceea, pentru că s-a văzut – din grija pe care o avea faţă de el şi din cheltuielile pe care le făcea – că era un fiu bogat şi iubit, deşi fusese dezavuat de ai săi.

După ce băiatul a crescut, domnul cardinal Mazarin, care a primit sarcina să se ocupe de educaţia lui după ce monseniorul cardinal de Richelieu a murit, mi l-a încredinţat ca să-l cresc şi să-l instruiesc exact ca pe băiatul unui rege, dar în mare taină. Doamna Peronnette s-a ocupat de el până la moarte, tot atât de legată de acel copil pe cât era şi el de ea. Prinţul a fost crescut în casa mea din Bourgogne, cu toată grija datorată unui fiu de rege şi unui frate de rege.

Am avut dese întrevederi cu regina-mamă în timpul tulburărilor din Franţa; majestatea sa părea să se teamă că dacă vreodată, atâta timp cât trăia fratele său, Ludovic al XIV-lea, acel copil ar fi aflat cine era, să nu aibă motive să se revolte, fiindcă unii medici susţineau că atunci când era vorba de doi gemeni, ultimul născut era întotdeauna conceput primul şi prin urmare, de drept, el ar fi trebuit să fie rege. Deşi se temea de acest lucru, regina n-a cutezat

să distrugă actele ce dovedeau naşterea lui, pentru că dacă cine ştie din ce motive tânărul rege ar fi murit, ea l-ar fi încoronat rege pe acest băiat, deşi între timp, mai făcuse un copil. De altfel, mi-a spus adesea că păstra cu mare grijă, într-o anume casetă, toate hârtiile privind naşterea fratelui geamăn al regelui.

L-am educat pe tânărul prinţ ca pe mine însumi, aşa cum n-au fost educaţi nici moştenitorii regali recunoscuţi. Singurul lucru pe care mi-l reproşez e că l-am făcut nefericit pe bietul prinţ, deşi fără voia mea. Când a împlinit nouăsprezece ani, băiatul s-a simţit deodată cuprins de dorinţa ciudată de a şti cine era; şi cum vedea că nu va afla nimic de la mine, arătându-mă de neclintit ori de câte ori mă copleşea cu rugăminţi, se hotărî să-şi ascundă curiozitatea, prefăcându-se ea crede că eu eram tatăl lui, că se născuse dintr-o dragoste nelegitimă. I-am spus de nenumărate ori atunci când – rămaşi singuri – îmi zicea tată, că nu eram eu tatăl lui şi că se înşela. Nu-i puteam însă stăvili acest sentiment pe care se prefăcea că-l are faţă de mine doar, doar mă va determina să vorbesc. Aşa că îi dădea înainte, căutând în acelaşi timp mijloacele de a afla al cui era.

Se scurseră astfel doi ani când, o imprudenţă nefericită săvârşită de mine, pe care mi-o reproşez amarnic, îl făcu să afle cine era. Ştia că regele îmi trimitea adesea scrisori prin curieri; ei bine, am avut nefericirea să uit într-o zi, pe masă, caseta cu scrisorile reginei şi ale cardinalului. Tânărul a citit o parte din ele şi a ghicit cealaltă parte, datorită minţii sale ascuţite; pe urmă, mi-a mărturisit că şia însuşit scrisoarea cea mai grăitoare şi mai clară despre originea naşterii sale.

Îmi amintesc că în locul prieteniei şi al respectului pe care le avea faţă de mine, a manifestat brusc o atitudine plină de dispreţ şi de nepăsare. Nu ştiam de ce se schimbase astfel pentru că încă nu aflasem că-mi scotocise

prin caseta cu scrisori. Într-o zi îmi ceru portretele răposatului rege Ludovic al XIII-lea şi al fratelui său, Ludovic al XIV-lea. I-am răspuns că cele pe care le posedam, erau mult prea nereuşite şi că aveam să rog un pictor să-mi facă altele bune. Răspunsul nesatisfăcându-l, a fost urmat de rugămintea de a merge la Dijon. Mi-am dat imediat seama că voia să meargă acolo ca să vadă un portret al regelui, apoi să se îndrepte spre Curtea care se afla atunci la Saint-Jean-de-Luz din pricina căsătoriei lui Ludovic al XIV-lea cu infanta Spaniei, pentru a se compara cu fratele său şi a vedea dacă seamănă. Când am aflat unde voia să plece, nu m-am mai dezlipit de lângă el.

Tânărul prinţ era pe atunci frumos ca şi Amor şi tot Amor l-a ajutat să facă rost de un portret al fratelui său; căci, de câteva luni, trăia cu o tânără guvernantă din casă care-i plăcuse foarte mult, pe care o mângâia şi o răsfăţa atâta încât, cu toate poruncile mele date servitorilor, fata îi făcu rost de portretul regelui. Când îl văzu, nefericitul prinţ se recunoscu pe sine, portretul semănând ca două picături de apă cu el. După ce-l privi mai pe îndelete, se simţi cuprins de mânie şi, supărat, veni să-mi spună:

— Iată-l pe fratele meu şi iată şi cine sunt! şi-mi arătă o scrisoare a cardinalului Mazarin pe care mi-o şterpelise din casetă.

Scena ce petrecea în casa mea. Teama de a-l vedea pe prinţ fugind şi dând năvală la nunta fratelui său făcu să-mi îngheţe inima de spaimă. Îngrozit de o astfel de faptă, i-am scris regelui o scrisoare în care îi spuneam cum că tânărul prinţ îmi cotrobăise prin caseta cu scrisori şi-l întrebam ce trebuia să fac. Regele trimise porunci prin cardinal, ordonând să ne închidă pe amândoi până la noi ordine. Am suferit amândoi în închisoare până în clipa în care mi-a venit sorocul să dau socoteală Celui-de-Sus şi nu pot muri liniştit dacă nu spun ce ştiu pentru ca élevul meu să poată scăpa din situaţia jalnică în care se află, mai ales

dacă regele ar muri şi n-ar avea urmaşi. Un jurământ smuls cu forţa te poate oare obliga să păstrezi o taină de r. cerezul pe care simţi totuşi nevoia s-o încredinţezi posterităţii?”

Iată memoriul pe care regentul îl citi prinţesei şi care trebuie să fi dat naştere la o mulţime de întrebări puse de amatorii de întâmplări rar întâlnite. Probabil că vor fi întrebat cine era. acel preceptor al prinţului. Era într-adevăr din Bourgogne sau era doar un mic proprietar al unui castel sau a unei case din acea provincie? La ce distanţă de Dijon se afla proprietatea sa? Şi totuşi trebuie să fi fost un om de seamă din moment ce la Curtea lui Ludovic al XIII-lea se bucurase de atâta încredere fie prin slujba pe care o avea, fie în calitate de favorit al regelui, al reginei sau al cardinalului de Richelieu. Nobilimea din Bourgogne ar fi putut oare spune ce personaj de seamă din acea provincie a dispărut din societate, după căsătoria lui Ludovic al XIV-lea, împreună cu un tânăr elev al său, în jur de douăzeci de ani, pe care-l adăpostea în casa sau în castelul său? De ce acel memoriu, ce părea să fie vechi de aproape un veac, nu era iscălit? Fusese dictat de un muribund care nu mai avusese puterea să-l semneze? Şi cum fusese scos acel memoriu din închisoare? El nu dovedeşte în niciun fel că tânărul prinţ ar fi fost unul şi acelaşi cu cel cunoscut sub numele de „prizonierul cu mască”. Toate aceste fapte se potrivesc însă mult prea bine cu acel personaj misterios, despre care mai ştim şi noi unele lucruri ce par să umple golul lăsat în acel memoriu, şi totodată ne fac cunoscut începutul. Vreau să adaug aici faptele absolut autentice pe care le deţin, de când tânărul i-a fost predat lui Saint-Mars, fapte ce completează sau continuă povestirea acestuia, fără a mai vorbi de dezbaterile literare pe care le-a prilejuit.

Într-adevăr, abia apăruse cartea *Memoru secrete de la Curtea Persiei* că o mulţime de scriitori au şi început să

discute despre acea taină. Voltaire a dezvăluit doar unele fapte, deşi el era cel care cunoştea cele mai multe; Saint-Foix, părintele Griffet, Lariviere, Linquet, Lagrange-Chancel, abatele Papon, Palteau, domnul Delaborde şi mulţi alţi autori au publicat unele fapte în diverse jurnale şi mai ales în *Journal de Paris*. Nu le voi reda decât pe cele care par cât mai apropiate de adevăr. Primul care a vorbit despre acest personaj e anonimul din *Memorii secrete de la Curtea Persiei*. El citează câteva fapte demne de încredere, dar se înşală asupra fondului problemei, crezând că prizonierul mascat era domnul de Vermandois.

„Prizonierul – spune el – a fost încredinţat comandantului închisorii din insula Sfânta Margareta, cu poruncă din partea lui Ludovic al XIV-lea, de a nu lăsa pe nimeni să-l vadă. Comandantul îşi trata prizonierul cu cel mai mare respect. Îi servea el însuşi masa, luând platourile cu mâncare direct din mâna bucătarului şi ducându-i-le, aşa că nimeni nu văzuse vreodată chipul captivului.

Prinţul îşi scrijeli într-o zi numele, cu vârful unui cuţit, pe fundul unei farfurii de argint. Un luntraş care găsi farfuria aruncată pe fereastră socoti că era de datoria lui să i-o ducă imediat comandantului închisorii, gândind în sinea sa că va fi lăudat şi mai ales răsplătit. Dar nefericitul a fost împuşcat şi îngropat odată cu taina sa. Masca-de-fier» a rămas mai mulţi ani în castelul-închisoare din insula Sfânta Margareta. Nu l-au scos de acolo decât ca să-l mute în închisoarea Bastiliei când Ludovic al XIV-lea, dorind să răsplătească fidelitatea acelui comandant, l-a numit guvernator al Bastiliei. Din prudenţă, «Masca-de-fier» trebuia să-l urmeze pe cel căruia îi fusese încredinţat. Acum nu-l mai puteau da pe mâna altcuiva care ar fi putut să fie mai puţin vigilent sau mai distrat. Ca să nu-i vadă nimeni chipul, când au plecat din insula Sfânta Margareta i-au pus pe faţă o mască pe care mai apoi a fost obligat să şi-o pună ori de câte ori nu se simţea bine şi trebuia să-l

vadă vreun medic sau orice altă persoană străină. Mulţi bărbaţi demni de încredere au afirmat că au văzut acel prizonier mascat, mărturisind că l-au auzit spunându-i pe nume guvernatorului închisorii care se purta faţă de el cu un respect fără margini".

La câteva luni după moartea cardinalului Mazarin, spune Voltaire în cartea sa *Secolul lui Ludovic al XIV-lea* (a doua lucrare în care scriitorul vorbeşte despre acest prizonier), s-a întâmplat un fapt nemaipomenit, dar pe care istoricii l-au ignorat: Ia castelul din insula Sfânta Margareta a fost trimis, în cea mai mare taină, un prizonier necunoscut, nu prea înalt, tânăr, cu un chip deosebit de frumos şi cu un aer de mare nobleţe. Pe drum, prizof nierul purtase tot timpul pe faţă, o mască de fier care, în partea de jos, «avea un fel de arc îngăduindu-i să fie ridicată atunci când mânca; însoţitorul primise poruncă să-l ucidă dacă şi-ar fi descoperit obrazul. A rămas în insula Sfânta Margareta până când omul căruia îi fusese încredinţat şi care se numea Saint-Mars, guvernator în Pignerol, fusese numit în 1690, guvernator al Bastiliei; din porunca regelui şi-a luat prizonierul cu sine şi l-a dus la Bastilia. Marchizul de Louvois s-a dus să-l Vadă în insula Sfânta Margareta înainte de a fi adus la Paris, şi i-a vorbit stând în picioare, cu deosebită consideraţie şi cu un adânc respect. Apoi necunoscutul a fost mutat la Bastilia dându-i-se cea mai bună odaie care exista acolo. Nu i se refuza nimic din tot ce cerea. Avea slăbiciune pentru lenjeria de mare fineţe şi pentru dantele. Cânta la ghitară, era foarte respectat şi guvernatorul nu cuteza să se aşeze pe scaun în faţa lui decât atunci când era poftit să facă acest lucru.

Un doctor bătrân al Bastiliei, care-l tratase adesea pe acel bărbat ciudat ori de câte ori nu se simţise bine, a mărturisit că nu i-a văzut niciodată chipul, deşi îi examinase adesea limba şi trupul. Medicul spunea că era deosebit de frumos alcătuit, doar că avea pielea puţin mai

închisă la culoare. Un faimos chirurg „ginerele mediculuidespre care v-am vorbit şi care fusese medicul mareşalului Richelieu, vă poate confirma ceea ce v-am spus aşa cum mi-a confirmat şi domnul de Bernaville, succesorul domnului de Saint-Mars. Necunoscutul a murit în 1704 şi a fost înmormântat noaptea de parohul din Saint-Paul. Ceea ce spo

reste misterul e faptul că atunci când l-au trimis în insula. Sfânta Margareta, n-a dispărut din Europa niciun om de scamă. Domnul de Chamillard a fost ultimul ministru care a mai cunoscut taina acelui bărbat.

Cel de-al doilea mareşal de la Feuillade, ginerele lui Chamillard, mi-a spus că atunci când socrul său se afla pe patul de moarte, l-a rugat în genunchi să-i dezvăluie cine. era acel necunoscut căruia toată lumea îi spunea «Omul cu-masca-de-fier”. Dar Chamillard i-a răspuns că era vorba de un secret de Stat pe care se jurase că nu-l va dezvălui niciodată.

Când se aflase în insula Sfânta Margareta, guvernatorul îi ducea el însuşi farfuriile cu mâncare apoi se retrăgea după ce încuia uşa. Într-o zi, prizonierul şi-a scris numele, cu vârful unui cuţit, pe o farfurie de argint şi a aruncat farfuria pe fereastră, pe puntea unei mici ambarcaţiuni ce acostase la piciorul turnului. Un pescar, căruia îi aparţinea micul vas, a adus farfuria, guvernatorului. Acesta, speriat, l-a întrebat:

— Ai citit ce scrie pe farfurie? A mai văzut cineva farfuria?

— Eu nu ştiu să citesc şi în afară de mine n-a mai văzut nimeni această farfurie.

Pescarul a fost reţinut până ce guvernatorul s-a convins că într-adevăr nu ştia carte şi că nimeni în afară de el nu mai văzuse farfuria.

— Du-te, i-a spus dându-i drumul. Norocul tău că nu

ştii să-citeşti! x

Printre cei care au fost de faţa la această întâmplare» este unul demn de toată încrederea şi care trăieşte şi «astăzi.

r 535

Autorul cărţii *Secolul lui Ludovic al XIV-lea* este primul care, a vorbit despre „Omul-cu-masca-de-fier”, într-o povestire verificată pentru că se documentase foarte bine în această privinţă, fapt care-i miră acum pe cei din secolul nostru, care va mira posteritatea şi care, din păcate, e cât se poate de adevărat. Înaintaşii săi nu s-au înşelat decât în privinţa datei când a murit acel ciudat necunoscut. Căci el a fost îngropat în cimitirul parohiei Saint-Paul în 3 martie 1703 şi nu în 1704.

Înainte de a fi dus în insula Margareta, fusese închis la Pignerol, iar mai târziu mutat la Bastilia, tot timpul sub paza aceluiaşi om. a acelui Saint-Mars. Părintele Griffet, un iezuit care a fost duhovnicul prizonierului, a ţinut un *Jurnal* privitor la acel captiv.

«Omul-cu-masca-de-fier» – spune Griffet – este o enigmă pe care fiecare a încercat s-o dezlege în felul său. Unii au spus că ar fi fost ducele de Beaufort. Dar ducele de Beaufort a fost ucis de turci în bătălia de la Candie, în 1699. De altfel cine ar fi putut să-l smulgă pe duce din mijlocul armatei sale, cine ar fi putut să-l aducă în Franţa şi nimeni să nu-i observe lipsa? Şi de ce să-l fi întemniţat? Şi de ce să-l fi obligat să poarte acea mască? Alţii au spus că era vorba de ducele de Vermandois, fiul natural al lui Ludovic al XIV-lea, mort în mod public, de vărsat, în 1683, în mijlocul armatei sale şi îngropat în orăşelul Aire, nu departe de Arras. Alţii şi-au închipuit că ar fi vorba de ducele de Monmouth, căruia Iacob I al Angliei i-a tăiat capul în mod public, în 1675.

Dar toate aceste iluzii odată spulberate, rămâne de ştiut cine a fost acel prizonier mascat, la ce vârstă a murit

şi sub ce nume a fost îngropat. Un lucru e clar: că dacă până şi în prezenţa doctorului era obligat să poarte mască, înseamnă că trebuia să facă acest lucru pentru că semăna în mod izbitor cu cineva şi acest lucru nu trebuia să se afle. Putea să-i arate doctorului său limba, dar niciodată chipul. În privinţa vârstei, doctorul i-a spus farmacistului său – cu puţin înainte de moartea prizonierului – că el credea că «Omul-cu-masca-de-fier» avea vreo şaizeci de ani. Domnul Marsoban, chirurgul mareşalului de Richelieu iar mai târziu chiar al regentului, adică al ducelui d'Orléans, şi ginerele farmacistului, mi-a mărturisit şi mie acest lucru. În sfârşit, de ce i-au dat un nume italian? Fiindcă i-au spus captivului Marchiali. Cel care scrie acest articol poate că ştie multe; dar n-a putut să spună niciodată tot ce ştia".

Lagrange-Chancel este al treilea istoric care a vorbit despre prizonierul închis în castelul de pe insula Sfânta Margareta, la puţină vreme după ce a fost. mutat la Bastilia şi a putut să lege între ele unele fapte.

f

„În timpul şederii mele în insula Sfânta Margareta – spune el – unde întemniţarea «Măştii-de-fier» nu mai era un secret de Stat când am. ajuns eu acolo, am aflat unele amănunte pe care mi le-a dat un istoric mai exact în cercetările sale decât mine şi decât domnul Voltaire.

Acel eveniment deosebit pe care el îl plasează în 1661, deci la puţină vreme după moartea cardinalului Mazarin, s-a petrecut de fapt în 1669, deci la opt ani după moartea cardinalului. Domnul de la Mothe-Guérin, care era guvernatorul insulei Sfânta Margareta pe vremea când eu fusesem întemniţat acolo, m-a asigurat că acel prizonier era ducele de Beaufort, despre care se spunea că fusese uciş în atacul de la Candie, dar.ai cărui trup nu s-a mai – găsit. Tot el mi-a spus că domnul de Saint-Mars, care fusesef humit guvernatorul acelei insule după ce fusese mai. Înainte guvernator în Pignerol, îl păzea straşnic pe

acel prizonier căruia îi servea el însuşi masa în veselă de argint şi-i făcea rost de toate veşmintele scumpe pe care şi le dorea; că ori de câte ori se îmbolnăvea şi avea nevoie de un medic sau de un chirurg, îl obliga – sub pedeapsa cu moartea – să nu apară înaintea lor decât cu o mască pe faţă; când era singur îi îngăduia să-şi scoată masca şi să-şi smulgă perii din barbă cu pensete de oţel, strălucitoare şi foarte frumoase. Am văzut cu ochii mei una dintre aceste pensete în mâna domnului de Beaumanoir, nepotul lui Saint-Mars şi locotenent într-o companie de soldaţi care-l păzea pe prizonier.

Mai multe persoane mi-au istorisit că atunci când Saint-Mars s-a dus să-şi ia în primire postul de guvernator al Bastilici, împreună cu prizonierul său, l-au auzit pe acesta din urmă, care avea chipul acoperit de o mască de fier, spunându-i noului guvernator:

— Acum regele vrea să-mi ia şi viaţa?

— Nu, domnule prinţ, răspunsese Saint-Mars, viaţa domniei voastre este în siguranţă, n-aveţi de ce vă teme!

Mai mult decât atât, am aflat de la un om numit Dubuisson, casier al faimosului bancher Samuel Bernard care, după ce a stat câţiva ani la Bastilia, a fost trimis în insula Sfânta Margareta şi închis într-o cameră cu mai mulţi deţinuţi, cameră ce se afla exact sub odaia ocupată de necunoscutul mascat, că, prin deschizătura şemineului puteau să discute cu el şi să-şi împărtăşească gândurile f că toţi îl întrebaseră de ce se încăpăţâna să-şi ascundă numele-şice anume i se întâmplase; că el le răspunsese că aceşt lucru l-ar fi costat viaţa, atât a lui cât şi a celor cărora le-iar fi dezvăluit acest secret.

Oricine ar fi fost, astăzi, când numele şi calitatea acelei victime politice nu mai sunt secrete de Stat, am socotit că informând lumea despre ceea ce aflasem, aveam să pun capăt fanteziei unui scriitor care se bucură de o mare reputaţie, spulberând adevărurile atât de admirate în

cărxtâle sale, ba chiar şi pe cele din lucrarea sa *Viaţa lui Carol al XII-lea*”.

Abatele Papon, străbătând Provenţa vorbeşte şi el despre „Masca-de-fier” pe care l-a vizitat în închisoare:

„Spre sfârşitul secolului al XVII-lea, un bărbat căruia s-ar putea să nu i se afle niciodată numele, a fost dus în insula Sfânta Margareta. Prea puţine dintre persoanele aflate în slujba lui aveau putinţa să-i vorbească. Într-o zi, când domnul de Saint-Mars discuta cu el, stând într-un fel de coridor să-i vadă de departe pe cei care ar fi venit spre el, fiul unuia dintre bunii săi prieteni se îndreptă spre locul unde se auzea vorbă De îndată ce-l zări, guvernatorul trânti uşa odăii prizonierului şi alergă înaintea copilandrului întrebându-l foarte tulburat dacă auzise ceva din discuţie. De îndată ce se asigură că băiatul nu auzise nimic, îl trimise acasă în aceeaşi zi, scriindu-i prietenului săucă era cât pe-aci ca acea aventură să-l coste viaţa pe fiul său şi că i-l trimitea acasă de frică să nu săvârşească vreo nesăbuinţă

În 2 februarie 1778, am avut curiozitatea să intru în odaia acelui nefericit prizonier. Odaia era luminată doar de o singură fereastră în partea dinspre nord, fereastră făcută într-un zid foarte gros şi zăbrelită cu trei drugi de fier aşezaţi la distanţă egală unul de altul. Fereastra dădeai spre mare. Am găsit în ea un ofiţer din compania de pază, în vârstă de şaizeci şi nouă de ani. El mi-a spus că tatăl său, care slujise în aceeaşi companie, îi istorisise că un călugăr zărise într-o zi, sub fereastra prizonierului, ceva alb care plutea pe apă. Luă pânză şi o aduse guvernatorului. Era o cămaşă foarte fină, dar strânsă neglijent şi mototolită şi pe care prizonierul scrisese câteva rânduri.

Domnul de Saint-Mars o desfăcu şi, după ce citi cele scrise, îl întrebă pe călugăr dacă citise ce scria acolo. Omul protestă vehement, de mai multe ori, susţinând că nu

citise nimic. Dar, după două zile, călugărul fu găsit mort în patul lui. Iată o întâmplare pe care ofiţerul o auzise povestită de nenumărate ori de către tatăl său. Cea de a doua întâmplare mi se pare la fel de adevărată ca şi prima, având în vedere mărturiile pe care le-am cules de prin împrejurimi şi din mănăstirea din Lérins, unde se mai vorbeşte şi astăzi despre ea.

Cei de la închisoare căutau o femeie care să-l slujească pe prizonier. O femeie din satul Mongin se oferi să vină ea, gândindu-se că ar putea scoate un ban cu care să-şi ajute copiii. Dar când i se spuse că nu va mai putea să-i vadă şi că nu va mai avea voie să mai aibă vreo legătură cu restul oamenilor, ea refuză să intre în slujba acelui prizonier care ar fi costat-o atât de scump. Trebuie să mai adaug că se dăduseră porunci să se pună sentinele la cele două extremităţi ale fortului care dădeau spre mare; sentinelele primiseră ordin să tragă asupra vapoarelor ce s-ar fi apropiat prea mult de fortăreaţă.

Persoana care-l slujea pe prizonier, muri în insula Sfânta Margareta. Tatăl ofiţerului despre care v-am vorbit şi care era omul de încredere al domnului de Saint-Mars. îi spusese adesea fiului său că trebuise să se ducă să-l ia pe mort din închisoare, la miezul nopţii, şi că-l cărase pe umăr până la groapă; crezuse că era vorba chiar de prizonier, care murise. Dar mortul era, după cum v-am mai spus, persoana care-l slujise pe prizonier până atunci şi în locul căruia se căutase o femeie”.

Se ştie că în 1698, Saint-Mars, conducându-şi prizonierul la Bastilia, în drum s-a oprit cu el la moşia lui Palteau. Pentru a-l contrazice pe Voltaire, care scrisese despre omul cu masca de fier, Fréron îl rugase pe seniorul de Palteau să-i povestească unele lucruri. Palteau îi răspunsese prin scrisoarea următoare, înserată în *L’Année Littéraire* din luna iunie 1768:

„Fiindcă din scrisoarea domnului de Saint-Foix reiese

că «Omul-cu-masca-de-fier» încă mai aţâţă imaginaţia scriitorilor noştri, am să vă spun tot ceea ce ştiu despre acest prizonier. Atât în insula Sfânta Margareta cât şi la Bastilia era cunoscut sub numele de La Tour. Guvernatorul şi ceilalţi ofiţeri se purtau cu mare respect faţă de el. Putea obţine tot ceea ce era posibil să se acorde unui prizonier. Se plimba adesea având întotdeauna o mască pe obraz. Abia după ce a apărut cartea *Secolul lut Ludovic al XIV-lea* de domnul Voltaire, am auzit spunându-se că acea mască ar fi fost de fier şi cu arcuri. Poate că au uitat să-mi

* 641

vorbească despre acest lucru. Dar ştiu că nu-şi punea mască decât atunci când dorea să se plimbe la aer curat sau când era obligat să apară în faţa unui străin, v

Domnul de Blainvilliers, ofiţer de infanterie care avea acces la domnul de Saint-Mars, guvernatorul insulei Sfânta Margareta şi mai apoi al Bastiliei, mi-a spus de multe ori că soarta prizonierului La Tour îi aţâţase atât de tare curiozitatea, încât pentru a şi-o satisface, se îmbrăcase odată cu hainele unui soldat care urma să fie de sentinelă într-o galerie de sub fereastra camerei pe care o ocupa prizonierul în insula Sfânta Margareta; că de acolo îl văzuse foarte bine, că nu avea niciun fel de mască şi că obrazul îi era alb, că avea un trup înalt şi frumos, că părul îi încărunţea deşi era încă tânăr. Prizonierul îşi petrecuse atunci aproape toată noaptea plimbându-se prin odaie. Blainvilliers adăugase că prizonierul umbla tot timpul îmbrăcat în cafeniu-închis, că i se dădeau lenjerie fină şi cărţi; că guvernatorul şi ofiţerii stăteau în faţa lui în picioare şi descoperiţi până ce le spunea el să se aşeze şi să se acopere; că îi ţineau adesea companie şi că uneori mâncau împreună cu el.

În 1698, domnul de Saint-Mars deveni din guvernator al insulei Sfânta Margareta, guvernator al Bastiliei. Până să-şi ia postul în primire, locui împreună cu prizonierul

său, la domnul de Palteau. «Omul-cu-masca-de-fier» sosi într-o litieră care preceda litiera domnului de Saint-Mars. Erau însoţiţi de o mulţime de călăreţi. Ţăranii ieşiseră înaintea seniorului. Domnul de Saint-Mars mâncă împreună cu prizonierul său, care stătea cu spatele spre fereastra sufrageriei ce dădea spre grădină. Ţăranii, pe care i-am întrebat, n-au putut vedea dacă avea sau nu, mască.

Dar văzuseră foarte dar că domnul de Saint-Mars, care şedea la masă în faţa lui, îşi pusese cele două pistoale ale sale, lângă farfurie. Îi slujea doar un singur valet care se ducea să aducă platourile cu mâncare din bucătărie, pe care le aşeza apoi pe o masă din anticameră, închizând cu grijă în urma lui toate uşile. Când prizonierul străbătuse curtea avea pe obraz o mască neagră. Ţăranii observaseră totuşi că i se puteau vedea dinţii şi buzele; că era un bărbat destul de înalt şi că avea părul. aproape alb. Mai târziu, domnul de Saint-Mars se culcase într-un pat ce fusese aşezat lângă patul «Omului-cu-masca-de-fier». Domnul de Blainvilliers mi-a spus că, după ce a murit – fapt ce s-a petrecut în 1704 – a fost îngropat în taină la Saint-Paul, după ce i-au pus în sicriu nişte prafuri care să distrugă repede trupul. N-am auzit pe nimeni spunând că prizonierul ar fi vorbit cu vreun accent străin.

Ajuns la Bastilia, domnul de Jonca, procuror al regelui, a înregistrat în termenii următori, în registrul închisorii, sosirea prizonierului acolo; Părintele Griffet, un iezuit „a fost primul care a publicat acele curioase rânduri sustrase din arhivele închisorii, de unde nu putea ieşi nicio hârtie. Dar el era duhovnicul închisorii şi iezuiţii şi guvernatorul, pe vremea aceea, îşi aveau desigur socotelile lor ca să publice acele lucruri.

«Joi 18 septembrie 1698, spune de Jonca, la ora trei după masă, domnul de Saint-Mars, noul guvernator al Bastiliei, a sosit din insula Sfânta Margareta, aducând în

litiera sa un vechi prizonier, pe care-l plimbase şi pe la Pignerol şi al cărui nume nu era cunoscut, care trebuia să poarte tot timpul o mască pe obraz şi care a fost, la început, închis în turnul Băşinière până la căderea nopţii…

După ce s-a întunecat, pe la ora nouă seara, însuşi guvernatorul l-a condus în cea de a treia cameră din turnul Bertaudière, cameră pe care primisem poruncă s-o mobilez cu tot ce trebuia, înainte de sosirea sa. Conducându-l în acea cameră, adaugă domnul de Jonca, eram însoţiţi de domnul de Rosarges, pe care" domnul de Saint-Mars îl luase cu sine şi care avea sarcina de a-l servi şi de a-l sluji pe prizonier, care lua masa numai cu domnul guvernator.»".

Ultimele întâmplări despre Masca de fier ne-au fost istorisite de către domnul Linquet care, întemniţat de multă vreme la Bastilia, obţinuse unele informaţii de la cei mai vechi ofiţeri sau servitori ai închisorii. Însemnările sale le-a dat domnului Delaborde, care le-a publicat, după cum urmează, într-un mic articol prixdtor la acel prizonier necunoscut.

„Prizonierul purta o mască de catifea şi nu de fier, cel puţin în perioada pe care a petrecut-o la Bastilia. îl slujea chiar guvernatorul în persoană, care-i lua rufele murdare şi-i aducea altele curate. Când se ducea să asculte slujba, îi era cu desăvârşire interzis să-şi scoată masca sau să vorbească cu cineva. Soldaţii care-l păzeau aveau puştile îndreptate spre el şi toate acele puşti erau încărcate. Aşa că avea motive întemeiate să-şi ascundă cu grijă chipul şi să tacă.

După ce a murit, toate mobilele de care se slujise au fost arse, dalele de pe jos au fost scoase, tavanul despuiat, pereţii dezgoliţi; au fost cercetate cu grijă toate colţurile, toate ungherele unde s-ar fi putut ascunde o hârtie sau o rufă. Într-un cuvânt, au vrut să se convingă dacă prizonierul nu lăsase pe undeva vreun cuvânt tiare să

dezvăluie cine era. Domnul Linguet m-a asigurat că la Bastilia încă mai existau câteva persoane care aflaseră aceste lucruri de la părinţii lor, vechi slujitori ai închisorii care-l văzuseră pe «Omul-cu-masca-de-fier». După un lung martiriu, nefericitul prizonier muri în sfârşit, la Bastilia, unde stătuse cinci ani şi două luni. Şi acelaşi om care-l trecuse în registru, la sosirea sa, îl trecu acum din nou, în următorii termeni: «Luni, 19 noiembrie 1703, prizonierul necunoscut, al cărui chip a fost tot timpul acoperit cu o mască de catifea neagră, prizonier pe care domnul de Saint-Mars îl adusese cu sine din insula Sfânta Margareta şi pe care-l păzea cu străşnicie, de multă vreme, simţindu-se ieri rău, când a ieşit de la slujbă, a murit astăzi, la ora zece seara, fără să fi fost bolnav. Domnul Guirout, duhovnicul nostru, îl spovedise ieri. Murind pe neaşteptate, n-a mai putut primi împărtăşania. A fost îngropat, marţi 20 noiembrie, la ora patru după masă, în cimitirul din Saint-Paul. Înmormântarea sa a costat patruzeci de livre».

Preoţilor din parohie li s-a ascuns şi vârsta şi numele prizonierului. Pe foaia din registru, din ziua aceea, înmormântarea sa este consemnată în aceşti termeni pe care i-am copiat din registru:

«Anul 1703, 19 noiembrie. Marchiali, în vârstă de vreo şaizeci de ani, a murit la Bastilia; trupul i-a fost îngropat în cimitirul din Saint-Paul, în 20 noiembrie, în prezenţa domnului maior Rosarges şi a domnului chirurg Reilh, medicul Bastiliei, care semnează actul.

Rosarges şi Reilh.»

35 Ludovic al XV-lea

E de asemenea un lucru foarte sigur că, după moartea acelui necunoscut, s-a dat poruncă să se ardă toate lucrurile de care se slujise: mobilă, lenjerie, haine, saltele, cuverturi, patul în care dormise „până şi uşile odăii unde locuise. Farfuriile de argint din care mâncase au fost

topite, pereţii odăii unde locuise au fost răzuiţi şi văruiţi din nou. Au mers cu precauţia până acolo încât au scos şi dalele de piatră de pe jos de teamă ca nu cumva prizonierul să fi ascuns vreun bilet sau să scrie cine era, pe dosul vreuneia dintre ele. Las toate notele mele privitoare la prizonierul mascat cercetării amănunţite a criticilor şi a celor curioşi; dar oricât le vor examina, va reieşi, în mod sigur, din ele, faptul că «Omul-cu-mască» a fost un personaj de seamă. Porunca de a-şi ascunde chipul sub pedeapsa cu moartea în caz de nesupunere dovedeşte faptul că dacă şi-ar fi arătat chipul, ar fi fost o adevărată nenorocire; că doar simpla vedere a feţei sale ar fi dovedit celor din jur cine era: că prizonierul nutrea în el dorinţa mai curând de a se face cunoscut decât de a evada. Cum niciun mare prinţ nu dispăruse din Franţa după moartea lui Mazarin, «Omul cu-mască» nu putea fi decât un personaj important, dar necunoscut în acea epocă, căruia ministeriatul cardinalului Mazarin avea tot interesul să-i ascundă numele şi situaţia din moment ce dăduse ordinul de a fi împuşcat dacă ar fi cutezat. să arate cine era. Mai rezultă din toate acestea, că oriunde s-a aflat acel mare nefericit, fie în insula Sfânta Margareta, fie pe drum, fie la Paris, i s-a poruncit în permanenţă să-şi ascundă chipul, ceea ce înseamnă că faţa lui putea dezvălui secretele Curţii în orice colţ al Franţel.

În sfârşit, trebuie să semnalăm faptul că chipul prizonierului, a fost ascuns cu grijă începând de la moartea lui Mazarin şi până la moartea acelui om necunoscut, moarte care a avut loc la începutul secolului nostru şi că guvernul era gata să-l înmormânteze desfigurat, sau chiar fără cap, după cum s-a auzit de la unii. Deci chipul lui putea să-i dea în vileag înfăţişarea de la un capăt la altul al Franţei, vreme de o jumătate de veac. Ceea ce înseamnă că cel puţin vreme de o jumătate de veac a existat în Fxanta un cap ce putea fi lesne remarcat în orice colţ al

ţării, chiar şi într-o închisoare aflată pe o insulă, un cap ce semăna leit cu cel al unui mare contemporan al său. Or, care era acel cap atât de uşor de recunoscut în întreaga Franţă dacă nu cel al lui Ludovic al XIV-lea, fratele său geamăn? Secretul de Stat sau mai curând crima lui Ludovic al XIV-lea par deci a se confirma şi, dacă mai rămân totuşi unele îndoieli în legătură cu acest lucru, ele au fost prilejuite de poruncile îngrozitoare date guvernatorilor din acele închisori ale Statului de a-l ucide cu sânge rece pe acel mare prinţ dacă şi-ar da cumva în vileag taina. Această barbarie nu mi se pare totuşi compatibilă cu firea lui Ludovic al XIV-lea, care nu era un om crud; pe de altă parte, toţi cei care au vorbit despre acel prizonier necunoscut ne asigură că un astfel de ordin a fost totuşi dat.

Ludovic al XV-lea a fost însă mult mai uman decât Ludovic al XIV-lea şi dacă ar fi trăit în acea epocă, mai mult ca sigur că l-ar fi eliberat pe sărmanul prizonier. El îl sâcâise adesea pe regent, ducele d’Orléans, YOP bească despre nefericitul prizonier, dar ducele îi răspun

1 Adică al secolului al XVIII-lea (n.t.).

JHÎ

şese că nu-i putea vorbi maiestăţii sale despre acest lucru, decât după majoratul său. În ajunul zilei în care urma să fie declarat major, Ludovic al XV-lea l-a întrebat din nou pe regent dacă era vorba de un secret de Stat.

— Da, sire, îi răspunsese ducele d’Orléans de faţă cu o mulţime de seniori. Dacă v-aş dezvălui astăzi acest secret, ar însemna să mă abat de la o datorie. Dar mâine voi fi obligat să răspund la toate întrebările pe care majestatea voastră va binevoi să-mi le pună.

Aşa că a doua zi regentul, de faţă cu toţi seniorii de la Curte, îl luă pe Ludovic al XV-lea deoparte pentru a-i destăinui secretul. Toţi ochii se aţintiră asupra lui şi toată lumea văzu cât de emoţionat fusese tânărul rege aflând

acea taină. Curtenii, sigur că nu putuseră auzi nimic din cele discutate. La urmă însă îl auziră pe *rege* rostind cu glas tare aceste vorbe:

— Ei bine, dacă ar mai trăi, eu i-aş dărui libertatea!

Ludovic al XV-lea a păstrat şi mai straşnic secretul decât ducele d'Orléans. Aşa că atunci când părintele Griffet şi Saint-Foix răscoliră, prin scrierile lor, taina acelui prizonier necunoscut, lui Ludovic al XV-lea îi scăpară – de faţă cu o mulţime de seniori de la Curte – aceste vorbe:

— Lăsaţi-i să se certe între ei! Nimeni n-a spus, până acum, adevărul despre «Omul-cu-masca-de-fier»!

Se ştie că Delfinul, tatăl lui Ludovic al XVI-lea, l-a rugat adesea pe Ludovic al XV-lea să-i spună cine era acel faimos prizonier.

— E mai bine să nu ştii, îi răspunsese mereu tatăl său, regele, pentru că te-ar îndurera prea tare!

Se ştie de asemenea că domnul Delaborde, primul valet al regelui, cu care majestatea sa discuta uneori diverse lucruri despre artă, literatură sau istorie, i-a povestit într-o zi, lui Ludovic al XV-lea câteva întâmplări despre «Masca-de-fier».

— Văd că vrei să-ţi spun ce ştiu privitor la acel necunoscut, zise prinţul Dar să ştii că nu vei afla nimic. Doar atât cât ştiu şi ceilalţi: şi anume că închisoarea l-a împiedicat pe acel om nefericit să aibă nevastă şi copii.

Ludovic al XV-lea a fost la fel de rezervat şi faţă de doamna de Pompadour şi faţă de celelalte iubite ale sale, curioase să ştie cine fusese acel misterios personaj. Dar îl sâcâiră zadarnic pe rege care nu vru să le spună nimic.

În sfârşit, am observat că slăbiciunea prizonierului pentru o foarte fină lenjerie de corp şi de pat, lenjerie pe care i-o procura nevasta guvernatorului închisorii din insula Sfânta Margareta, se datora unei vieţi sedentare şi nu unei vieţi în aer liber, obligată să se acomodeze cu diverse situaţii mai dificile. Sensibilitatea prizonierului se

asemăna întru totul cu sensibilitateatinerilor cocoloşiţi, a călugăriţelor şi a unor femei deosebit de delicate. De altfel de ce ne-am mira că acel prinţ întemniţat de foarte tânăr, care nu mergea aproape deloc pe jos nici călare, nu era obişnuit cu munca şi cu niciuna dintre mişcările unui om liber, era deosebit de sensibil? Nu simţea o atracţie către lenjeria foarte fină, ci avea pur şi simplu nevoie de ea.

Iată tot ce am putut afla despre acel misterios personaj. Doresc să se facă tot ceea ce este cu putinţă pentru a se afla numele preceptorului său. Să fie vizitate toate arhivele unde s-au păstrat procesele-verbale privind naşterea lui Ludovic al XIV-lea. Să fie cercetată de asemenea biblioteca regelui, fiindcă noutăţile aflate merită atenţia

V

Istoricilor şi erudiţilor. Dacă descoperirile lor vor confirma că aed prizonier a fost într-adevăr fratele geamăn al lui Ludovic al XIV-lea, ele vor face ca să le devină şi mai dragă francezilor memoria acelui năpăstuit prizonier care a fost vreme atât de îndelungată obiectul unei curiozităţi generale şi vor dezonora şi mai mult poruncile arbitrare ale miniştrilor şi ale tiranilor”.

Sumar

REGENŢA

Capitolul 1

Înmormântarea regelui – Doamna de Maintenon – Prinţii legitimi – Ducele d’Orléans – Portretele ducelui şi al ducesei du Maine – Contele de Toulouse – Filip d’Orléans şi ducesa d’Orléans – Copiii legitimi şi bastarzii ducelui d’Orléans.

Capitolul II

Saloanele domnului duce d’Orléans în timpul ultimelor trei zile ale bolii lui Ludovic al XIV-lea – Prinţul de Conti şi soţia sa, fosta domnişoară de Condé.

— Mama sa, fosta domnişoară de Blois – Pregătirile

ducelui d’Orléans pentru şedinţa Parlamentului – Prima cuvântare a lui Ludovic al XV-lea – Reorganizarea guvernului.

Onorurile aduse lui Ludovic al XIV-lea în străinătate. 13

Capitolului

Regentul şi familia sa – Doamna ducesă de Berry – Domnişoara de Chartres – Domnişoara de Valois.

— Ludovic d’Orléans; duce de Chartres – Tinerele franţuzoaice. 22

Capitolul IV

Miniştrii şi consilierii din vremea regenţei – Domnii de Villeroy, de Viliars, d’Uxelles, d’Harcourt, de Tallard, ducele de Noailles, domnul de Torcy, abatele Dubois. 29

Capitolul V

Întoarcerea regelui la Tuileries – Situaţia finanţelor – Se iau măsuri, pentru a face faţă situaţiei de moment – Law; sosirea lui la Paris; viaţa lui – Crearea Băncii de Conturi – Dubois pleacă în Anglia – Iacob al III-lea şi fuga sa – Douglas. r-Doamna de l’Hôpital. 39

Capitolul VI

Luxembourg – Gărzile doamnei ducese de Berry – Domnul de Lauzun şi nepotul său – Viaţa lui Filip al II-lea din clipa în care a devenit regent – Doamnele d’Averne, de Sabran, de Phalaris, de Parabère – Brancas, Broglie, Canillac, Nocé, Ravannes, Brissac – Mesele de la Palatul Regal – O privire asupra literaturii în epocă – Scriitorii – Fontenelle, Le Sage, Destouches, Voltaire – Ludoxûc al XV-lea. 49

Capitolul VII

Lordul Stairs – Dubois în Anglia.

— Tratatul triplei alianţe – Regele „e încredinţat ducelui d’Orléans – Domnul de Richelieu – Domnişoara de Charolais – Balurile de la Operă.

— Ţarul Petru cel Mare la Paris – Afacerea cu prinţii

recunoscuţi de Ludovic al XIV-lea – Domnul d’Argensson, cancelar59

Capitolul VIII”.

Iubitele lui d’Argensson – Mustrările Parlamentului – Exilul – Dubois la Londra – Intrigi diplomatice.

— Diamantul – încheierea tratatului – Alberoni şi ducele de Vendôme – Prinţesa des Ursins – Complotul – Arestarea lui Porto-Carero – Trimiterea lui Cellamare în Franţa – Prezenţa de spirit a lui Richelieu – întemniţarea conspiratorilor – Moartea lui Carol al XII-lea. 71

Capitolul IX

Franţa şi Spania – Avantajele Franţei – Richelieu întemniţat la Bastilia – Retragerea doamnei de Berry la mănăstirea Fillesdu-Calvaire – Durerea regentului – Fiica doamnei ducese de Berry – Moartea doamnei de Maintenon – Moartea părintelui Le Tellier – Succesele Franţei în Spania. 83

Capitolul, X

Domnişoara de Chartres – Pricină retragerii sale – Law – Ducele de Bourbon – Richelieu iese din inchi

554

soare – Gentilomii bretoni – Concentrarea puterii în mâinile ducelui d’Orléans – Alberoni – Regina Spaniei – Laura Piscatori – Dizgraţierea lui Alberoni – Exilul – Pacea generală – Montesquiou-Pontealèc, Montlouis, Tilhouet şi Couédic – Ciumă la Marsilia. 94

Capitolul XI

Călătoria domnişoarei de Valois – Interzicerea relativă a *Bulei Unigenitus* – Ce era cu această Bulă – Dubois arhiepiscop – Misiunea domnului de Breteuil. 108

Capitolul XII

Situaţia finanţelor Franţei după prăbuşirea sistemului lui Law – Camera de Justiţie – Vânzarea bunurilor lui Law – Dizgraţierea şi moartea lui Argensson – Dubois ajunge cardinal – Boala regelui – Helvétius –

Primele tentative de inoculare împotriva vărsatului – Făgăduieli de căsătorie între Ludovic al XV-lea şi infanta Spaniei şi între domnişoara de Montpensier şi prinţul Asturiei – Domnul de Saint-Simon, ambasador în Spania – Cartouche.

— Moartea lui. 116

Capitolul XIII

Schimb de prinţese – Duhovnicii.

— Intrarea cardinalilor de Rohan şi Dubois în Consiliul Regal – Regele părăseşte Parisul şi se mută la Versailles – Dubois, prim-ministru – Dubois şi mareşalul de Villeroy – Arestarea mareşalului – Fuga şi întoarcerea episcopului de Fréjus, adică a lui Fleury, preceptorul regelui – Dubois academician – Moartea lui Marlborough – Moartea \.

Prinţesei Palatine – Cutremurul de pământ din Portugalia. 126

Capitolul XIV

Majoratul regelui – Doamna de Prie – Doamna de Pléneuf – Domnul de Prie, ambasador la Torino.

— Întoarcerea sa – Dizgraţierea lui Le Blanc şi a lui Belle-Isle – Boala lui Dubois şi moartea sa – Moartea regentului – Concluzii. 138

LUDOVIC AL XV-LEA Şi

CURTEA SA

Cepilohd, I

Un cuvânt care ne va aminti de tânărul rege – Ce s-a petrecut la moartea domnului duce d’Orléans.

— Cum a fost numit prim-ministru domnul duce de Bourbon – Originea sa – Portretul fizic şi moral.

— Doamna ducesă, mama domnului duce – Prinţii – Domnul de Charolais – Regele – Eticheta lui Ludovic al XV-lea. – r-Zvonuri jignitoare la adresa regelui – Sufletul lui Duchaffour. 146

Capitolul 11

Curtea Spaniei – Filip al V-lea abdică în favoarea fiului său – Boala lui Ludovic al XV-lea – Hotărârea pe care o ia domnul duce de Bourbon de a-l însura – Peţirea infantei – Doamna de Prie – Influenţa ei – Maria Leczinska – Căsătoria regelui – Mica intrigă a domnului de Bourbon şi a doamnei de Prie împotriva domnului de Fleury – Căderea domnului de Bourbon şi a doamnei de Prie – Doamna de Prie trimisă în exil, unde şi moare. 155

Capitolul III

Episcopul de Fréjus, ministru de stat – Linişte generală în Europa.

— Decese – Mai ele Prieur de Vendôme – Voltaire şi domnul de Rohan – Chabot – Doctorul Issez. 173

Capitolul IV

Întoarcerea ducelui de Richelieu.

— Moartea doamnei de Nesle, a mareşalului d'Uxelles, a ducelui de Villeroy şi a Adriennei Lecouvreur – Amănunte asupra acestei ultime morţi – Revolta din Corsica – Naşterea ducelui d'Anjou – *Noutăţi ecleziastice* – Arestarea celor trei redactori – Abdicarea lui Victor-Àmedeu în favoai ea fiului său.

Povestea doamnei de Verrue – Victor-Amedeu conspiră pentru a-şi recuceri tronul – E arestat şi închis în castelul Rivoli – Regele Prusiei porunceşte să fie arestat fiul său – Ducele d'Orléans se retrage din afaceri – Regele devine grădinar. ISO

Capitolul V

Situaţia la Curte – Ludovic al XV-lea şi regina – Domnişoarele de Charolais, de Clermont, de Sens.

— Contesa de Toulouse – Vânătorile de la Rambouillet şi de la Satory.

— Domnul de Melun – La Peyronie şi domnişoara de Charolais – Conduita lui Fleury – Se conspiră împotriva reginei – Toastul lui Ludovic al XV-lea – Neliniştea lui Fleury – Domnul de Richelieu – Brevetul de pensie şi

intriga domnului de Fleury – Valeţii de cameră ai regelui – Doamna de Mailly – Familia de Nesle – Regele îndrăgostit – Timiditatea sa. Greşeala reginei – Doamna de
Mailly victorioasă – * Portretul ei.
— Conciliul şi Parlamentul – Domnul Hérault, locotenentul Poliţiei. 207
Capitolul VI
Moartea lui Frederic-August al Poloniei – Declaraţia Dietei privind condiţiile alegerii – Regele Ludovic al XV-lea îl susţine pe Stanislas – Ţarina şi imperiul ţin cu prinţul August, fiul răposatului rege – Plecarea lui Stanislas – Deghizarea şi călătoria sa – Stanislas este ales rege – O armată rusă se îndreaptă spre Varşovia.
— Stanislas se retrage la Danzig – Asediul Danzigului – Interesul Franţei de a avea în nord o putere împotriva Rusiei – Expediţia domnului de Plélo – Fuga regelui Stanislas – Război împotriva imperiului – Planul de luptă al armatelor franceze – Berwick şi Viliars – Contele de Belle-Isle, ducele de Noailles, cavalerul d’Asfeld, contele de Saxa, regele Carol.
— Bătălia de la Guastalla – Cucerirea Neapolelui şi a Siciliei de către don Carlos – Starea armatei franceze la sfârşitul anului 1735 – Pacea de la Viena – Remaniere europeană – Căsătoria ducelui de Richelieu – Naşterea ducelui de Fronsac – *Alzire*, *Fiul risipitor*, *Legatul*, *Falsele conjtdenţe*. 226
Capitolul VII
Împăratul ia în stăpânire ducatele de Parma şi de Piacenzza. e Societatea intimă a regelui – Lemoine, Pigalle şi Boucher înfrumuseţează castelul de Choisi, cumpărat de rege.
— Dizgraţierea domnului de Chauvelis – Domnul de Maurepas – Surorile doamnei de Mailly – Doamnele de Vintimille şi de Lauraguais – Funcţia de gentilom a domnului de La Trémouille – Moartea doamnei de

Vintimille. 254
Capitolul VIII
Moartea doamnei de Mazarin – Doamnele de La Tournelle şi de
Flavacourt – Alungarea lor din Palatul Mazarin – Hotărârea doamnei de Flavacourt – Lectica – Domnul de Gesvres – Regele dă un apartament doamnei de Flavacourt – E căutată doamna de La Tournelle – Doamna de Flavacourt respinge avansurile regelui.
— Intrigă împotriva domnului d'Agenois – Doamna de La Tournelle capitulează – Dizgraţierea doamnei de Mailly – Ultimele clipe ale domnului de Fleury. 271

Capitolul IX
Ludovic al XV-lea declară că vrea să domnească singur – Ultimele onoruri aduse lui Fleury – Portretul regelui – Seniorii şi doamnele – Condiţiile puse regelui de către doamna de La Tournelle – Situaţia în Europa – Izbucnirea războiului – Maria-Tereza – Frederic al II-lea – Electorul de Bavaria – Mauriciu de Saxa – Războiul din Italia – Spaniolii – Englezii. 283
Capitolul X
Regele vrea să meargă la oaste.
— Maurepas, Richelieu şi doamna de Châteauroux îl îndeamnă să se ducă – Plecarea regelui – Doamna de Châteauroux rămâne la Paris.
— Plecarea doamnei de Château roux şi a surorii sale, doamna de Lauraguais – Prezenţa lor nedorita la atacul de la Ypres – Prinţul Carol trece Rinul – Rregele la Metz – Boala regelui – Contele de Clermont – Domnul de Richelieu şi Ludovic al XV-lea – Triumful duşmanilor ducesei, care e îndepărtată de la Curte împreună cu sora sa – Regina – Delfinul – Domnul de Chitillon este dizgraţiat. 264
I

Capitolul *XI*

Capitularea de la Friburg – înapoierea regelui la Paris – Doamna de Châteauroux îi scrie lui Richelieu – Culcarea reginei – Plimbarea nocturnă a lui Ludovic ăl XV-lea. Regele se întâlneşte cu doamna de e> 563

Châteauroux – Dizgraţierea duşmanilor ducesei – Boala acesteia. 310

Capitolul XII

Însurătoarea Delfinului – Se căsătoreşte cu fata lui Filip al V-lea al Spaniei – Temerile domnului de Richelieu după moartea ducesei de Châteauroux – Tăcerea regelui – Ducele rămâne în graţiile suveranului său – Doamna de Flavacourt.

— Serbările date de oraşul Paris – Balul, vânătoarea, deghizările – Talentul doamnei d'Êtioles – Masa din seara zilei de 22 aprilie – Reluarea ostilităţilor – Englezii şi olandezii – Mauriciu de Saxa – Bătălia de la Fontenoy. 316

Capitolul XIII

Expediţia lui Carol-Eduard în Scoţia – Cei şapte oameni ai lui Moidart – Victoria de la Prestor Pans şi de la Falkick – Deruta lui Culloden – Fuga pretendentului.

— Flora MacDonald – Prinţul şi briganzii – Devotamentul lui Ro deric MacKensie – Carol-Eduard izbuteşte să ajungă în Franţa, de unde este expulzat – Se refugiază la Roma – Legătura lui cu doamna contesă de Albany – Ultimii ani ai vieţii sale – Contele de Bonneval, cavalerul de Belle-Isie, monseniorul de Vintimille. 332

Capitolul XIV

Familia regală – Choissy şi Trianon – Eticheta de la Curte – Societatea reginei – Mesele – Bucătarul regelui – Delfinul şi copilăria acestuia – Domnul de Fleury.

— Însurătoarea Delfinului – Doamna de Pompadour – Averea marchizei – Serbările doamnei de Pompadour. 34Ï

Capitolul XV

Încurcături financiare – Domnul de Maurepas este

înlocuit cu domnul de Bouille – Plângerile nobilimii, ale clerului şi ale statelor din pro –, vinci e – Exilul gentilomilor – Ne*

mulţumirile poporului – Ordinele împotriva cerşetorilor şi vagabonzilor – Răzmeriţa – Planul de fortificare a Parisului – „Drumul revoltei" – Domnul de Charolais – Măritişul doamnei de Boufflers cu domnul de Luxembourg – Nobilimea militară – Moartea lui Mauriciu de1 Saxa – înfiinţarea Şcolii Militare – Naşterea ducelui de Bourgogne – Marchizul de Marigny. 353 *Capitolul XVI*

Anglia şi Franţa, ruptura dintre ele – Washington – Atacarea vaselor franceze de către vasele engleze – Declaraţia de război – Planurile Angliei – Cucerirea insulei Minorca de către Richelieu – Maria-Tereza şi doamna de Pompadour – Tratatul dintre Anglia şi Prusia – Alianţa Franţei cu Austria. 374

Capitolul XVII

Consiliul – Comisia mixtă – Condamnarea episcopului d'Orléans. r-Deschiderea adunării clerului.

566

Naşterea contelui de Provence.

Demisia consilierilor – Teama de tulburări – Scrisori insultătoare la adresa doamnei de Pompadour – Ameninţări la adresa regelui – Arestarea lui Damiens – Damiens la Paris – Supliciul – Digraţierea domnilor d'Argensson şi de Machault. Domnul de Rouillé îl înlocuieşte pe domnul de Bernis – Moartea lui Fontenelle. 387.

CepifoZuZ *XVIII*

Politica Angliei – Tratatul cu Rusia – Cele patru mari puteri – Războiul împotriva regelui Prusiei.

— Înfrângerea saxonilor – Aliaţii Franţei – Suedia în coaliţie – Neapole şi Spania → Canada – Voltaire la Frederic – Tratatul din Paris – O privire asupra Angliei, 394

Capitolul XIX

Domnul de Bernis – Doamna de Pompadour o „nemulţumită – Purtarea domnului de Stainville – Choiseul şi cardinalul de Bernis – Domnul de Choiseul e făcut duce. Domnul de Bernis este exilat – Doamna de Pompadour la regină – Sciziunea dintre iezuiţi – Exilul Delfinului la Meudon – Petru al

III-lea – Caterina a II-a. 407

Capitolul XX

Afacerea expulzării iezuiţilor – Temerile doamnei de Pompadour şi ale domnului de Choiseul – Filosofii – Parlamentul – Temerile lui Ludovic al XV-lea – Lucrările filosofilor – Cărţi arse de mâna călăului – Ezitările lui Ludovic al XV-lea – Hotărârea parlamentelor din provincie – Izgonirea iezuiţilor.

— Ce spune Voltaire – Publicaţii literare – Decese – Doamna de Pompadour. 4 lg

Capitolul XXI

Delfinul – Ultimele sale c'lipe – Delfina – Domnul de Choiseul şi temerile sale – Făgăduielile lui Ludovic-al XV-lea – Delfina îl favo

2 568

vizează pe domnul d'Aiguillon – Ceaşca de ciocolată din 1 februarie.

— Delfina îi spune regelui că a fost otrăvită – Moartea Delfinei – Tulburarea lui Ludovic al XV-lea.

— Apropierea lui de regină – Sta nislas moare ars – Lorena è alipită Franţei – Moartea reginei – Domnii de Choiseul şi d'Aiguillon. 424

Capitolul XXII

Eşafodul – Ludovic al XV-lea.

— Câteva cuvinte despre doamna de Pompadour – Contele de Lally-Tollendal, originea şi avansarea sa.

— Este numit guvernator în India.

— Dezastrul – Flota franceză e învinsă – Revolta

armatei – Lally ajunge la Bastilia – începerea procesului – Atitudinea lui Lally – Condamnarea lui la moarte – Fiul contelui de Lally – Doamna de Heuzé şi domnişoara de Dillon. 432

Capitolul XXIII

Genova şi Corsica – Tratatul de la Compiègne – Lupta contra Franţei – Domnul de Chauvelin în Corsica – Naşterea lui Napoleon Bonaparte la Ajaccio – Doamna du Barry – Domnul de Lauzun, îndepărtarea şi întoarcerea acestuia – Pactul dintre Lauzun şi domnişoara Lange – Domnul de Choiseul şi domnişoara Lange – Domnii de Richelieu şi d'Aiguillon – Domnişoara Lange care îi place regelui şi pe care acesta o mărită cu domnul du Barry – Prezentarea ei la Curte – Regele Danemarcei la Paris – Negocieri privind căsătoria Delfinului.

— Casa de Austria – Maria-Antcaneta; educaţia arhiducesei – Sosirea Delfinei în Franţa. 443

Capitolul XXIV

Maria-Antoaneta, rivala doamnei du Barry – Coaforul Léonard – Căsătoria ducelui d'Orléans cu doamna de Montesson – Ducele d'Aiguillon îi bate pe englezi la Saint-Cast – Intrigi – Influenţa doamnei du Barry – Coaliţia împotriva domnului de Choiseul – Portretul lui Carol I – „Verişoara* doamnei du Barry – Favorita şi portocalele – Exilul domnilor de Grammont şi de Praslin – Portretul domnului de Choiseul făcut de Ludovic al XVI-lea. 455

Îl

Capitolul XXV

Politica ducelui d'Aiguillon – *Memoriile* Delfinului, fiul lui Ludovic al XV-lea, îi slujesc acestuia de ghid – Dificultatea de a urma planul propus faţă de Austria – Conduita ducelui d'Aiguillon faţă de puterile secundare – Domnul de Vergennes la Stockholm – împărţirea Poloniei – Memoriul pe care ducele d'Aiguillon îl înmânează regelui. 470

Capitolul XXVI
Bătrâneţea lui Ludovic al XV-lea.
— Moartea îi dă târcoale şi seceră în jurul său – Mareşalul d'Armentière – Moartea domnului de Chauvelin – Călătoriile regelui – Doamna du Barry – Domnul de
Fronsac, o răpire, un incendiu şi un viol – Poetul Gilbert, marchizul de Sade, Glück şi Piccini – Temerile regelui – Morţi subite – Vărsatul, de vânt – Doamna du Barry pleacă, apoi se întoarce – Ultima ei întrevedere cu regele; ultimele momente ale acestuia – Moartea lui Ludovic al XV-lea. 477
— X.
Capitolul XXVII
Privire retrospectivă – Situaţia Europei la moartea lui Ludovic al XV-lea – Familia Mariei-Tereza – George al III-lea; nebunia sa – Ecaterina a II-a – Semiramida Nordului, cucerii de şi călătoriile sale. Frederic al II-lea – Politica şi moartea sa – Gustav al III-lea – Mustafa al III-lea – Decăderea Imperiului Otoman – Nepoţii lui Ludovic al XV-lea. 491

Capitolul XXVIII
Politica Franţei între 1610 şi 1754. r-Doborârea Austriei – Planurile lui Filip al II-lea – Henric al
III-lea, Henric al IV-lea – Conduita Mariei de Medicis – Ludovic al XIV-lea şi Ludovic al XV-lea – împărăteasa Maria-Tereza – Maria-Antoaneta – Napoleon – Starea morală a Franţei – Regalitatea, nobilimea, curtenii – Doamnele de Grammont, de Tencin, doamna Adelaide – Domnii de Brissac, de Richelieu, de Noailles – Căsătoriile nobililor – Clerul – Domnişoarele de Raucourt, Duthé, la Guerre, Granville.
— Literatura. 502
Capitolul XXIX
Filosofii 618

Anexă 528
Lector 1 ANA BARBU
Tehnoredactor: CONSTANŢA VULCĂNESCU
Bun de *tipar 30.05.1989*. *Apărut 1989*. *Format 32/70X108*. *Coli tipo 18*.
K Comanda nr. 90 114
Combinatul Poltgntul BUGU – rişti
Piaţa Presei Libere nr. 1 ROMÂNIA